

Вежа блазнів

Анджей Сапковський

ВЕЖА БЛАЗНІВ

Кінець світу Року Божого 1420 не настав. Хоча багато що вказувало на те, що настане.

Не збулися похмурі пророцтва хіліастів[1], які провіщали настання Кінця доволі точно — а саме на рік 1420, місяць лютий, понеділок по святій Схоластиці.[2] Але що ж — проминув понеділок, надійшов вівторок, а за ним середа — і нема. Не настали Дні Кари й Пімсти, які передують пришествю Царства Божого. Не був, хоч і закінчилася тисяча років, звільнений із в'язниці своєї сатана і не вийшов, щоби зводити народи на чотирьох краях землі. Не згинули всі грішники світу і супротивники Бога від меча, вогню, голоду, граду, від іклів звіра, від жал скорпіонів та отрути гадів. Намарне чекали вірні приходу Месії на горах Табор, Овен, Ореб, Сіон та на Оливній горі, даремно очікували другого пришествия Христа *quinque civitates*[3], провіщені в пророцтві Ісаї п'ять вибраних міст, що за них визнано Пльзень, Клатовий, Лоуні, Сланий і Жатець. Кінець світу не настав. Світ не загинув і не згорів. Принаймні не весь.

Але однаково було весело.

Воістину, розкішна ця поливка. Густа, пряно приправлена, щедро затовчена. Давно я не їв такої. Дякую вам, шляхетне панство, за частування, дякую й тобі, шинкарочко. Чи пивом, питаєте, не погребую? Ні. Напевне, що ні. Як дозволите, то з великим задоволенням. *Comedamus tandem, et bibamus, eras enim moriemur*.[4]

Не було кінця світу в 1420, не було й через рік, і за два, і за три, і навіть за чотири. Усе йшло, так би мовити, своїм природним ладом. Тривали війни. Множилися моровиці, шаленіла *mors nigra*[5], ширився голод. Ближній вбивав та обкрадав ближнього, пожадав жони його і в усьому був йому вовком. Жидовинам час від часу влаштовували погромчик, а еретикам — багаттячко. Що ж до новацій, то скелети, потішно підскакуючи, витанцьовували по цвинтарях, смерть із косою простувала землею, інкуб ночами всовувався поміж дрижачі стегна послулих панночок, самотньому вершникові десь при урочищі упир сідав на шию. Диявол, анітрохи не криючись, втручався в щоденні справи і кружляв поміж людьми *tamquam leo rugiens*, яко лев рикаючий, котрий шукає, кого б то йому пожерти.

Чимало достойників померло в ті часи. Ге, мабуть, і понароджувалося, та якимось так воно є, що дати народжень дивним чином ніхто у хроніки не вписує й до пуття не пам'ятає, за винятком хіба що матерів та ще за винятком тих випадків, коли новонароджений мав дві голови чи бодай два прутні. Але якщо смерть, ге, то це дата надійна, наче у камінь вкарбована.

Отож року 1421-го, у понеділок по Середпісній Неділі, доживши заслужених шістдесяти років, в Ополе був упокоївся Ян *apellatus*[6] Кропило, з П'ястів, князь крові та *episcopus vroclaviensis*[7]. Перед смертю здійснив був він на користь міста Ополе

донацію в шістсот гривень[8]. Подейкують, що дешиця цієї суми, за останньою волею вмираючого, пішла на славетний опольський бордель "У Рудої Мандзі". Послугами цього закладу, влаштованого на задвірках монастиря братів міноритів[9], єпископ-гульвіса користувався до самої смерті — навіть якщо під кінець життя уже тільки спостерігаючи.

Влітку ж таки — точної дати не пригадаю — року 1422 помер у Венсенні англійський король Генріх V, переможець під Азенкуром. Переживши його на два місяці, вмер король Франції, Карл VI, років уже зо п'ять як звихнутий головою. Корони став домагатися син божевільного, дофін Карл. Проте англійці не визнали його прав. Бо ж навіть і мати дофіна, королева Ізабелла, давно вже оголосила його байстрюком, зачатим дещо віддалік подружнього ложа і з мужчиною при здоровому глузді. А позаяк байстрюки престолу не успадковують, законним властителем і монархом Франції став англієць, син Генріха V, маленький Генрусик, якому допіру всього лише дев'ять місяців виповнилося. Регентом у Франції став дядько Генрусика, Джон Ланкастер, герцог Бедфордський. Той спільно з бургундцями тримав північну Францію — з Парижем, південь же держав дофін Карл і арманьяки. А помежи двома володіннями собаки вили серед трупів на побоїщах.

Року одначе 1423, в день Зелених Свят, помер у замку Пеніскола недалечко Валенсії П'єтро де Луна, авіньйонський папа, клятий схизматик, який аж до самої смерті, усупереч ухвалям двох соборів, титулував себе Бенедиктом XIII.

З-посеред інших, які в ті роки помирали та про яких я пам'ятаю, помер Ернест Залізний Габсбург, герцог Штирії, Каринтії, Країни, Істрії і Трієсту. Помер Ян Раціборський, принц крові п'ястівської і перемишлідівської водночас. Помер іще замолоду Вацлав, *dux Lubiniensis*[10], помер князь Генрик, спільно з братом Яном пан на Зембицях. Умер на чужині Генрик *dictus*[11] Румпольд, князь Глогова й ландвійт Верхньої Лужиці. Помер Миколай Тромба, архієпископ гнєзненський, муж поштивий і велемудрий. Помер у Мальборку Міхель Кюхмайстер, великий магістр ордену Пресвятої Діви Марії. Помер також Якуб Пенчак, прозваний Рибою, мірошник з-під Битома. Ге, як же не визнати, що троха менш славний і знаний, ніж тут уже згадані, одначе з тою над ними перевагою, що я знав його особисто й навіть пив із ним. А з отими раніше згаданими — якось не довелося.

Важливі події і в культурі тоді відбувалися. Проповідував натхненний Бернардин із Сієни, проповідували Ян Кантій та Іван Капістран, повчали Ян Герсон і Павел Влодковіц, писали по-вченому Кристина Пізанська і Томас Амеркен з Кемпі. Писав свою хроніку вельми красну Лаврентій із Бржезової. Малював ікони Андрій Рубльов, малював Томазо Масаччо, малював Робер Кампен, Ян ван Ейк, маляр короля Йоганна Баварського, творив для собору святого Баво в Генті віттар "Поклоніння Агнця", поліптих вельми ошатний, який прикрашає нині каплицю Йодокуса Вейда. У Флоренції майстер Піппо Брунеллескі закінчив зводити пречудовий купол над чотирма нефами церкви Діви Марії Уквітчаної. Та й ми на Шльонську не гірші — у нас пан Петро з Франкенштейна закінчив у місті Ниса спорудження вельми показного костелу святого

Якова. Це звідси, з Міліча, зовсім недалечко, і той, хто не був і не бачив, має нагоду побувати й побачити.

У тому ж таки 1422 році, якраз на запусі, в граді Ліда, з великою пишнотою обставив своє весілля старий литвин, король польський Ягайло — узяв за жону Соньку Гольшанську, дівичку квітучу ще й молодесеньку, літ сімнадцяти, то значить більш ніж на півстоліття від нього молодшу. Казали, що більше вона дівочою вродою, аніж звичаями славилася. Ну, тож і клопоту потім із тим була сила-силенна. А Ягайло, мовби й зовсім забувшись, як воно молодою дружинонькою втішатися треба, уже раннього літа пішов на пруське панство, на хрестоносців, значить. Цим самим новому — після Кюхмайстера — великому магістрові ордену, пану Павлові з Руссдорфа, уже скоресенько після прийняття правління довелося із польською зброєю познайомитися — і то познайомитися жорстоко. Як там на Соньчиному ложі велося, довідуватися дарма, але на те, щоби із хрестоносців сім шкір злупити, Ягайло ще був дужий нівроку.

Чимало важливих речей і в Чеському Королівстві діялося тими часами. Велике там було заворушення, велике кровопролиття і війна безпросвітна. Про що, зрештою, говорити мені нема чого... Вибачте, коли ваша на те ласка, убогому, ясновельможні, але страх — людського єства річ, був битий по шиї за необачне слово. Бо на ваших кунтушах, панове, я бачу польські Наленчі та Габданки, а на ваших, вельмидостойні чехи, — когути панів із Доброї Води і стріли рицарів зі Страконіц... А ви, Марсовий муже, ви ж таки Цеттріц, я собі міркую, із зубровою головою у гербі. А ваших, пане рицарю, навскісних шахових полів та грифів я й притулити не второпаю. Не виключено також, що ти, брате з ордену святого Франциска, доносиш Святій Курії[12], а от що ви, браття від святого Домініка, доносите, то й сумніватися годі. Так що ви й самі бачите, що нема як мені в такому межинародному та неоднорідному товаристві про чеські справи розводитися, не знаючи, хто тут за Альбрехта, а хто за польських короля і королевича. Хто тут за Менгарта із Градця і Олдржиха з Ружомберока, а хто за Гинека Птачека з Піркштайна та Яна Колду із Жампах. Хто тут управителя Спитка з Мельштина прибічник, а хто прихильник єпископа Олесницького. Я зовсім не прагну, аби мене побили, але й знаю, що таки дістану, бо мені вже кілька разів перепало. Як воно було, питаєте? А от воно як: коли скажу, що в часи, про які мова йде, мужні чехи-гусити витріпали чимало пилуки з німецьких курток, в пух і прах розгромивши один за одним три папські хрестові походи, то й оком змигнути не встигну, як дістану в чоло від одних. А скажу, що тоді в битвах під Вітковом, Вишеградом, Жатцем і Німецьким Бродом єретики подолали хрестоносців з диявольською поміччю, то другі мене запоядуться провчити. Отож мовчати мені миліше, а як уже мав би що-небудь оповідати, то з безсторонністю доповідача — відзвітувати, як-то кажуть, *sine ira et studio*[13], коротко, холодно, по-діловому, жодного від себе коментарю не доточуючи.

Значить, так і скажу коротко: восени 1420 року відмовився король Ягайло прийняти чеську корону, що її йому гусити нав'язували. Вирішили у Кракові, що корону цю візьме литовський дук Вітольд, якому завжди королювати хотілося. Та щоб, одначе, ані короля римського Сигізмунда, ні папу не злити занадто, послали в Чехію небожа

Вітольдого, Сигізмунда, Корибутового сина. Корибутович на чолі п'яти тисяч польських рицарів став у Золотій Празі в році 1422, на святого Станіслава[14]. Але вже приблизно на Трьох Царів[15] наступного року князькові на Литву повернутися довелося — так чубилися за те чеське спадкоємство Люксембуржець і Одо Колонна, на той час Отець Святий Мартін V. І що ви на те? Уже в 1424 році, на саме Благовіщення[16], був Корибутович знову у Празі. Цього разу вже всупереч Ягайлу й Вітольдові, всупереч папі, всупереч римському королю. А значить, як вигнанець і баніт. На чолі собі подібних вигнанців і банітів. І на тисячі, як перше, а лише на сотні лічених.

У Празі ж переворот, як Сатурн, пожирав власних дітей, а табір протистояв табору. Яна з Желіва, обезглавленого в понеділок після Поминальної неділі 1422 року, вже у травні того ж таки року оплакували по всіх костелах як мученика. І Злата Прага бундючно протиставила себе Таборові, але отут і найшла коса на камінь. Себто на Яна Жижку, великого войовника. Року Божого 1422, на другий день після червневих нон[17], під Малешовом, над річкою Богинкою, страшно провчив Жижка пражан. Багато, ой багато було у Празі по тій битві вдів і сиріт.

Хтозна, може, саме через ті сирітські сльози й сталося так, що лише трохи по тому, у середу перед Гавелом[18], помер у Пршибиславі, що під моравським кордоном, Ян Жижка із Троцнова, а пізніше із Чаші. А поховали його у Градці-Кралове, там він і лежить. І так як перше одні плакали через нього, то тепер інші плакали за ним. Що їх осиротив. Тому й назвали себе Сирітками...

Але ви ж бо всі це пам'ятаєте. Бо це ж іще зовсім недавні часи. А такими здаються... історичними.

А от чи знаєте ви, достойні панове, по чому впізнати, що час історичний? Та по тому, що діється всього дуже багато і стається все дуже швидко.

От і тоді діялося всього дуже багато і ставалося все дуже швидко.

Кінця світу, як уже говорилося, не було. Хоча багато що вказувало на те, що настане. Бо ж настали — достоту як мовилось у пророцтвах — великі війни і великі лиха для християнського люду, й багато мужів загинуло. Здавалося, сам Бог хоче, щоби перед настанням нового ладу було дощенту знищено старий. Здавалося, що наближається Апокаліпсис. Що Десятирогий Звір виходить із Безодні. Що страхітливих Чотирьох Вершників уже явлено в димах пожеж і на политих кров'ю полях. Що ось-ось прогримлять труби і буде зламано печаті. Що проллється небесний вогонь. Що впаде Зоря Полин на третю частину рік і на джерела вод. Що чоловік уже знетямлений, коли слід ноги другого на згарищі побачить, відбиток той зі сльозами на очах цілуватиме.

Страшно бувало не раз настільки, що аж, хай вельможне панство вибачає, дупа терпла.

Лютий то був час. Недобрий. І якщо панове бажають, я про нього розповім. Так просто, аби нудьгу розігнати, поки не припиниться сльота, яка нас тут, у корчмі, тримає.

Розповім, якщо бажаєте, про ті часи. Про людей, котрі тоді жили, та й про таких, які тоді жили, але аж ніяк людьми не були. Розповім про те, як одні і другі боролися з

тим, що їм ті часи принесли. З долею. І з самими собою.

Починається ця історія любо і приємно, туманно і зворушливо — ніжним і сентиментальним коханням. Але нехай вас це, любе панство, не вводять в оману.

Нехай це не вводять в оману.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

у якому читач має змогу познайомитися з Рейнмаром із Беляви, прозваним Рейневаном, причому відразу з кількох його найкращих сторін, включаючи вільне володіння *ars amandi*[19], таємницями верхової їзди і Старого Заповіту, не обов'язково в цій послідовності. У розділі йдеться також про Бургундію — як у вузькому, так і в широкому сенсі.

Крізь відчинене вікно кімнатчини, на тлі темного ще після недавньої грози неба, було видно три вежі: ратуші — найближчу, далі струнку вежу костелу святого Йоанна Євангеліста, що виблискувала на сонці новенькою червоною черепицею, а за нею круглий донжон княжого замку. Круг вежі костелу шугали ластівки, переполохані нещодавнім калатанням дзвонів. Дзвони вмовкли вже добрих кілька хвилин тому, але перенасичене озоном повітря, здавалося, усе ще дрижало від їхнього звуку.

Дзвони зовсім недавно били й на вежах костелів Пресвятої Діви Марії та Божого Тіла. Але цих дзвіниць не було видно з віконця кімнатки в піддашші дерев'яного будинку, приліпленого, мов ластів'яче гніздо, до комплексу притулку та монастиря отців-августиніян.

Був час сексти[20]. Ченці якраз розпочали *Deus in auditorium*[21]. А Рейнмар із Беляви, якого друзі називали Рейневаном, поцілував спітніле зап'ястя Аделі фон Стерча, вивільнився з її обіймів і, важко дихаючи, приліг збоку на гарячій від кохання постелі.

З-за мурів, з боку вулиці Монастирської, долинали крики, тарахкотіння возів, глухе стугоніння порожніх бочок, мелодійний дзенькіт олов'яного та мідного посуду. Була середа, базарний день, що завжди притягував до Олесниці безліч купців і покупців.

Memento, salutis Auctor

quod nostri quondam corporis

ex illibata virgine

nascendo, formam sumpseris.

Maria mater gratiae,

mater misericordiae,

tu nos ab hoste protege

et hora mortis suscipe..[22]

"Уже співають гімн", — подумав Рейневан, лінивим рухом обіймаючи Аделю, дружину лицаря Гельфрада фон Стерча, яка була родом із далекої Бургундії. От уже й гімн. Важко повірити, як хутко проминають хвилини щастя. Хотілося б, аби вони тривали вічно, а вони проминають, немов якийсь невловний сон...

— Рейневане... *Mon amour...*[23] Мій божественний хлопчику... — Аделя хижо і жадібно перервала його дрімотну задуму. Вона також усвідомлювала проминання часу,

але аж ніяк не збиралася марнувати його на філософські розмірковування.

Аделя була зовсім, повністю, абсолютно гола.

"Всякому городу нрав і права, — думав Рейневан, — як цікаво пізнавати світ і людей. Шльонські жінки і німкені, приміром, як доходить до діла, ніколи не дозволяють задираєти їм сорочку вище пупка. Польки й чешки задирають самі, та ще й залюбки, вище персів, але нізащо у світі не скинуть зовсім. А бургундки — о, ці миттю знімають із себе все; їхня гаряча кров у хвилини любовних розкошів не терпить, видно, на шкірі ані клаптика тканини. Ах, що ж то за радість — пізнавати світ! Пречудова, мабуть, країна Бургундія. Пречудовий, мабуть, тамтешній ландшафт. Гори — високі... Пагорби — круті... Долини..."

— Ах, ааах, mon amour, — стогнала Аделя фон Стерча, припадаючи до долонь Рейневана всім своїм бургундським ландшафтом.

Рейневанові, до речі кажучи, було двадцять три роки, і світу він пізнав радше небагато. Знав дуже мало чешок, ще менше шльонзачок і німкеней, одну польку, одну циганку; що ж до інших народностей, то тільки одного разу дістав відкоша від угорки. А тому його еротичні експерієнції[24] жодною мірою не можна було зарахувати до розряду імпузантних, більше того, були вони, відверто кажучи, досить мізерними як кількісно, так і якісно. Проте і їх вистачало, щоби він собою пишався і часом навіть дер кирпу. Рейневан — як і будь-який молодик, у крові якого бушував тестостерон, — мав себе за великого спокусника і неабиякого знавця любовних справ, від якого в жіночого роду немає ніяких таємниць. Однак правда полягала в тому, що за одинадцять зустрічей із Аделею фон Стерча Рейневан довідався про *ars amandi* більше, аніж за всі три роки навчання у Празі. Рейневан, однак, так і не допетрав, що то якраз Аделя навчає його, — він був переконаний, що найбільше важить власне його самобутній талант.

Ad te levavi oculos meos
qui habitas in caelis
Ecce sicut oculi servorum
ad manum dominorum suorum.
Sicut oculi ancillae in manibus dominae suae
ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum.
Donee misereatur nostri.
Miserere nostri Domine [25]...

Аделя схопила Рейневана за шию і потягнула на себе. Рейневан, ухопившись за те, за що й треба було, кохав її. Кохав міцно і самозабутньо і — ніби цього було замало — шепотів їй на вушко запевнення у любові. Він був щасливий. Дуже щасливий.

* * *

Щастям, яким він зараз упивався, Рейневан завдячував — не безпосередньо, звісно ж, — Господнім святим. А було це так.

Відчуваючи каяття за якісь гріхи, відомі тільки йому та його сповіднику, шльонський лицар Гельфрад фон Стерча вирушив у покайне паломництво до могили

святого Якова. Але дорогою змінив плани. Вирішив, що до Компостелли явно задалеко, а оскільки святий Егідій також не з-під кінського хвоста випав, то й паломництва до Сен-Жільє[26] мусило б вистачити. Але й до Сен-Жільє Гельфрадові не судилося дійти. Доїхав він тільки до Діжона, де випадково познайомився із шістнадцятирічною бургундкою, чарівною Аделею де Бовуазен. Аделя, в яку Гельфрад закохався по самі вуха, була сиротою і мала лише двох братів, гультіпак і гульвіс, які не змигнувши оком видали свою сестричку заміж за шльонського лицаря. Хоча, як гадали собі брати, Шльонськ лежав десь між Тигром і Євфратом, проте Стерча видався їм ідеальним зятем, бо його не вельми переймало питання приданого. Таким-от робом і потрапила бургундка в Генріхсдорф, село під Зембицями, що його колись Гельфрад отримав у нагороду від короля. А в Зембицях, уже як Аделя фон Стерча, вона впала в око Рейневанові з Беяви. Із взаємністю.

— Аааах! — видихнула Аделя фон Стерча, сплітаючи ноги на спині в Рейневана. — Ааааа-ааах!

Ніколи в житті не дійшло би до цього ахання, усе закінчилося би переморгуванням та жестами, непомітними для стороннього ока, якби не третій святий, а саме Георгій. Бо власне Георгієві клявся і присягав Гельфрад, як, зрештою, й інші хрестоносці, приєднуючись у вересні 1422 року до котрогось-то там уже антигуситського хрестового походу, організованого курфюрстом бранденбурзьким і маркграфами Мейсена. Великих успіхів хрестоносці тоді на свій рахунок не записали, оскільки ввійшли в Чехію — і дуже швидко звідти вийшли, взагалі не наважившись вступати у бій з гуситами. Та хоч побоїщ і не було, без жертв таки не обійшлося — однією з них виявився саме Гельфрад, який страшно поламав ногу під час падіння з коня і тепер, як впливало з листів, що їх він надсилав сім'ї, продовжував лікуватися десь у Плейссенланді. Аделя ж, солом'яна вдовиця, проживаючи в той час у чоловікової рідні у Берутові, могла без перешкод зустрічатися з Рейневаном в кімнатчині в комплексі олесницького монастиря отців-августинців, неподалік лікарні, при якій Рейневан мав свою робітню.

* * *

Ченці в церкві Тіла Господнього почали співати другий із трьох передбачених на сексту псалмів. "Треба поспішати, — подумав Рейневан. — При capitulum, щонайпізніше — при Кугіе, але ні на мить по тому, Аделя має зникнути з території лікарні. Її тут ніхто не повинен бачити".

Benedictus Dominus

qui non dedit nos

in captionem dentibus eorum.

Anima nostra sicut passer erepta est

de laqueo venantium...

Рейневан поцілував Аделю у стегно, а далі, натхнений співом ченців, набрав повні груди повітря і з головою поринув у кипри з нардами, нард і шафран, пахучу тростину й корицю з усіма деревами ладану, у мирру й алое.[27] Аделя пружно витяглася, простягнула руки і вп'ялася йому пальцями у волосся, легкими порухами стегон

підтримуючи його біблійні починання.

— Ох, ооооох... Mon amour. Mon magicien.[28] Божественний хлопчику... Ти чарівник...

Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion
non commovebitur in aeternum,
qui habitat in Hierusalem...

"От уже і третій псалом, — подумав Рейневан. — Як швидко спливають миттєвості щастя..."

— Revertere[29], — промуркотів він, стаючи на коліна. — Повернися, повернися, Суламітко...

Аделя повернулася, стала навколішки й нахилилася, міцно схопившись за липові дошки узголів'я і наставивши Рейневанові всю сліпучу красу свого реверсу. "Афродіта Калліпіга"[30], — подумав він, наближаючись до неї. Античні асоціації та еротична картина подіяли на нього так, що він наближався, немовби щойно згадуваний святий Георгій, який наступав зі списом на сіленського змія. Стоячи навколішки за Аделею, як цар Соломон за тронем з ліванського дерева, він обіруч обхопив її за енгедські садивиноградники.[31]

— До лошиці у возах фараонових,[32] — прошепотів він, нахилившись над її шиєю, точеною, мов Давидова башта,[33] — прирівняю тебе, подруженько моя.

І прирівняв. Аделя крикнула крізь зціплені зуби. Рейневан повільно провів долонями вздовж її мокрих від поту боків, вибрався на пальму і схопився за віти її, плодами обтяжені. Бургундка відкинула голову, ніби лошиця перед стрибком через перешкоду.

Quia non relinquet Dominus vergam peccatorum.
Super sortem iustorum
ut non extendant iusti
ad iniquitatem manus suas...

Перса Аделі підстрибували під Рейневановою долонею, як двоє сарняток-близнят. Другу долоню він підклав під її сад із плодами гранату.

— Duo... ubera tua, — стогнав він, — sicut duo... hinuli capreae gemelli... qui pascuntur... in liliis... Umbilicus tuus crater... tornatilis numquam... indigens poculis... Venter tuus... sicut acervus... tritici vallatus liliis...

— Ах... аааах... ааах, — виводила контрапунктом бургундка, що не знала латини.
Gloria Patri, et Filio et Spiritui sancto.
Sicut erat in principio, et nunc, et semper
et in saecula saeculorum, Amen.
Alleluia!

Ченці співали. А Рейневан, який цілував Аделю фон Стерча в шийку, безтямний, зшаленілий, долав вершини гір, стрибав по пагорбах, saliens in montibus, transiliens colles, і був для своєї коханки немов молодий олень у бальзамінових горах. Super montes aromatum.

* * *

Двері відчинилися від удару із грюкотом і такою силою, що вирвана з одвірка скоба метеором вилетіла у вікно. Аделя верескнула тонесенько і пронизливо. А до кімнатки увірвалися брати фон Стерча. І з першої ж миті легко було здогадатися, що це аж ніяк не дружній візит.

Рейневан скотився з ліжка, відгородившись ним від незваних гостей, вхопив своє вбрання і взявся покvapливо натягати його на себе. Це йому значною мірою вдалося, але тільки тому, що лобову атаку брати Стерчі спрямували на свою братову.

— Ах ти шльондро! — заревів Морольд фон Стерча, висмикуючи голу Аделю з ліжка. — Паскудна дівко!

— Ах ти ж розпуснице погана! — підхопив Віттіх, його старший брат. Вольфгер же, найстарший після Гельфрада, навіть рота не зміг розкрити, бо чорна лють позбавила його дару мови. Він розмахнувся і вдарив Аделю по лиці. Бургундка зойкнула. Вольфгер доправив до першого ляпаса, цього разу — навідліг.

— Не смій її бити, Стерча! — закричав Рейневан голосом, що ламався і тремтів від переляку, від паралізуючого почуття безсилля, викликаного напівспущеними штанами. — Не смій, чуєш?

Крик подіяв, хоч і не зовсім так, як він сподівався. Вольфгер і Віттіх, на мить забувши про невірну братову, підскочили до Рейневана. На хлопця посипався град ударів і штурханів. Замість того, щоби захищатися чи затулятися, він зіщулювався під ударами і вперто намагався натягнути штани, ніби це були й не штани зовсім, а якийсь магічний обладунок, здатний відгородити його від небезпеки і врятувати від ран, якийсь зачарований панцир Астольфа чи Амадіса Уельського. Краєм ока він побачив, як Віттіх виймає ножа. Аделя заверещала.

— Облиш! — гаркнув на брата Вольфгер. — Не тут!

Рейневану вдалося підвестися на коліна. Віттіх, розлючений, з поблідлим від шалу обличчям, підскочив і гепнув його кулаком, знову поваливши на підлогу. Аделя закричала зовсім пронизливо, але крик обірвався, коли Морольд ударив її по обличчю і рвонув за волосся.

— Не смійте... — простогнав Рейневан, — ...бити її, мерзотники!

— Ох ти ж сучий сину! — крикнув Віттіх. — Ну, зажди!

Тоді підскочив, ударив, копнув раз, другий. На третьому його зупинив Вольфгер.

— Не тут, — повторив він спокійно, і був то спокій зловісний. — На двір його. Заберемо його до Берутова. І цю шльондру також.

— Я не винна! — завила Аделя фон Стерча. — Він мене приворожив! Зачарував! Це чарівник! Le sorcier! Le diab[34]...

Морольд перервав її на півслові — ударом.

— Замовкни, хвойдо, — grimнув він. — Ще встигнеш накричатися. Тільки зажди-но трошечки.

— Не смійте її бити! — закричав Рейневан.

— Ти теж, — запевнив його з грізним спокоєм у голосі Вольфгер, — ти теж іще

встигнеш накричатися, когутику! Ану, на двір його.

Дорога з піддашшя провадила досить крутими сходами. Брати фон Стерча скинули з них Рейневана, хлопець впав на сходовий майданчик, ущент розтрошивши при падінні частину дерев'яної балюстради. Перш ніж Рейневан зміг звестися на ноги, його знову підхопили і пожбурили просто надвір, на пісок, оздоблений паруючими купками кінського гною.

— Так-так-так, — промовив, тримаючи коней, Ніклас Стерча, наймолодший з братів, іще зовсім хлопчисько. — І хто ж це тут нам звалився? Невже Рейнмар Беляу?

— Обпитаний мудрило Беляу, — гмикнув, стаючи над Рейневаном, що борсався у піску, Єнч Кнобельсдорф на прізвисько Пугач, кум і родич Стерчів. — Язикатий мудрило Беляу!

— Поет зачуханий, — додав Дітер Гакст, ще один друг сім'ї. — Теж мені Абеляр!

— А щоби довести йому, що й ми книжки читаємо, — сказав Вольфгер, спускаючись сходами, — зробимо із ним те саме, що зробили з Абеляром, якого зловили в Елоїзи. Один в один те саме. Що, Белява? Як тобі усміхається стати каплуном?

— Грав я тебе, Стерча.

— Що? Що? — Вольфгер Стерча сполотнів іще більше, хоч здавалося, що це неможливо. — Когутик іще насмілюється розтуляти дзьобик? Насмілюється кукурікати? Дай-но мені батога, Єнче!

— Не смій його бити! — зовсім несподівано закричала Аделя, яку зводили зі сходів уже одягненою, хоча й не до кінця. — Навіть не пробуй! Бо я всім розповім, який ти! Що ти сам був до мене залицявся, обмацував і намовляв до розпусти! За спиною у брата! І що помститися мені присягнувся, коли я тебе прогнала! Тому тепер ти такий... Такий...

Їй забракло німецького слова, і вся тирада пішла псу під хвіст. Вольфгер тільки розреготався.

— Ти диви, — спробував узяти її на кпини. — Хто ж слухатиме хранцизячку, потіпаху й розпусницю? Давай-но батога, Пугаче.

Але подвір'я раптом стало чорним від августинських ряс.

— Що тут діється? — вигукнув літній пріор Еразм Штайнкеллер, худий і вельми уже поживклий дідок. — Що ви робите, християни?

— Ану киш звідси! — ревував Вольфгер, ляскаючи батогом. — Киш, голомозі, геть, до требника, до молитви! Не пхайтеся у лицарські справи, бо лихо вам буде, чорното!

— Господи! — пріор склав покриті брунатними плямами руки, — прости їм, бо не відають, що чинять... *In nomine Patris, et Filli*[35]...

— Морольде, Віттіху! — гаркнув Вольфгер. — Давайте-но сюди негідницю! Єнче, Дітере, в'яжіть бахура!

— А може, — скривився Стефан Роткірх, іще один друг дому, який доти мовчав, — трошки протягнемо його за конем?

— І таке може бути. Але наразі я сам ним займуся!

Він замахнувся батогом на Рейневана, який усе ще лежав у піску, проте не вдарив,

бо його руку зупинив брат Інокентій. Брат Інокентій був могутнього зросту й міцної статури, і цього не могла приховати навіть смиренна чернеча сутулість. Його залізна хватка знерухомила руку Вольфгера, немов лещата.

Стерча брудно вилаявся, висмикнув руку й щосили штовхнув ченця. Але з таким самим успіхом він міг би штовхнути донжон олесницького замку. Брат Інокентій, якого братія називала братом Інсолентієм[36], навіть не ворухнувся. Зате сам штурхонував у відповідь так, що Вольфгер перелетів через півдвору і звалився на купу гною.

На якусь мить запанувала тиша. А далі всі накинулися на величезного монаха. Пугач, який нагодився першим, дістав по зубах та й покотився по піску. Морольд Стерча, гепнутий у вухо, відійшов дещо набік з ошалілим поглядом. Решта обсіли монаха-августинця, як мурашня. Величезна фігура у чорній рясі майже цілком зникла під ударами й копняками. Однак брат Інокентій, хоч і добряче луплений, відповідав так само добряче і ніяк, ну аж ніяк не по-християнськи, себто геть-цілком усупереч закону смиренності святого Августина.

Таке видовище дуже роздратувало старенького пріора. Він почервонів аки вишня, заревів аки лев і кинувся в самісіньку гущу бою, роздаючи направо й наліво немилосердні удари палісандровим розп'яттям.

— Рах! — верещав він б'ючи. — Рах! Vobiscum! Возлюби ближнього свого! Proximum tuum! Sicut te ipsum![37] Сучі діти!

Дітер Гакст садонув його кулаком. Старий накрився ногами, його сандалії підлетіли в повітря, описуючи над ним мальовничі траєкторії. Отці-августинці здійняли крик, а декілька з-поміж них не витримали й кинулися в бій. На подвір'ї не на жарт заклекотіло побоїще.

Виштовхнутий із виру Вольфгер Стерча вихопив корд і крутонув ним — запахло кровопролиттям. Але Рейневан, який уже встиг звестися на ноги, довбонув його по потилиці пужалном піднятого з землі батога. Стерча вхопився за голову й обернувся, і тоді Рейневан з розмаху хльоснув його батогом по обличчю. Вольфгер упав. Рейневан кинувся до коней.

— Аделю! Сюди! До мене!

Аделя навіть бровою не повела, на її лиці застиг вираз цілковитої байдужості, і це дивувало. Рейневан скочив у сідло. Кінь заіржав і затанцював.

— Аде-е-елюу-у!

Морольд, Віттіх, Гакст і Пугач уже добігали до нього. Рейневан розвернув коня, пронизливо свиснув і рвонув галопом, просто у ворота.

— За ним! — заревів Вольфгер. — На коней — і за ним!

Першою думкою Рейневана було втікати в бік Маріяцької брами, а тоді за місто, у Спалицькі ліси. Але Коров'яча вулиця у напрямку брами була всуціль запруджена возами, а спонукуваний і наляканий криками чужий кінь виявив забагато власної ініціативи. Як наслідок, іще не оговтавшись і не встигнувши до пуття зорієнтуватися, що діється, Рейневан уже мчав у бік ринку, розтраскуючи болото й розганяючи на всі боки перехожих. Він не мусив озиратися, щоби знати, що погоня дихає йому в спину.

Він чув тупіт копит, іржання коней, дике ревисько братів Стерчів та розлючені вигуки збитих конями людей.

Він ударив коня п'ятою в пах, у шалі чвалу зачепив і повалив на землю пекаря, який ніс кошика; паляниці, булочки і рогалики градом полетіли в болото, і за мить їх втоптали в багно підкови коней Стерчів. Рейневан навіть не озирнувся, бо значно більше, аніж те, що за ним, його цікавило те, що попереду, а попереду просто на очах виростав візок із високо наваленим хмизом. Візок перегороджував майже всю вуличку, а там, де він її не перегороджував, вовтузилася групка напіводягнених дітлахів, котрі дуже зосереджено виколупували з гною щось надзвичайно цікаве.

— Попався, Беляу! — заревів позаду Вольфгер Стерча, що також побачив перегороджену дорогу.

Кінь мчав так, що про те, аби стримати його, не могло бути й мови. Рейневан припав до гриви і заплющив очі. Тому-то він і не побачив, як напівгола дітлашня шаснула на всі боки зі швидкістю та грацією шурів. Він не озирнувся, тож не побачив і того, як селянин в овчині, який тягнув візок із хмизом, спантеличено обернувся, повернувши заодно і дишель з візком. Не побачив він також того, як Єнч Кнобельсдорф вилетів із сідла, змівши собою не менш як половину хмизу, навантаженого на візок.

Рейневан промчав чвалом по вулиці Святого Яна, поміж ратушею і будинком бургомістра, а тоді з розгону вилетів на величезний олесницький ринок. Проблема полягала в тому, що на ринку, хоч він і був величезний, аж роїлося від людей. І розверзлося пекло. Узявши напрямок на південний в'їзд і помітний при ньому череватий чотирикутник вежі над Олавською брамою, Рейневан вигарцьовував поміж людьми, кіньми, волами, свиньми, возами, лавицями й прилавками, залишаючи за собою побоїще. Людиська верещали, завивали і проклинали, рогата худоба мукала і мекала, нерогата кувікала, перекидалися ятки і лавки, з них градом розліталися навсібіч найрізноманітніші предмети: горщики, миски, цебра, мотики, коцюби, рибальські ятери, овечі шкіри, фетрові шапки, липові ложки, воскові свічки, ликові лапті та глиняні півники зі свищиком. Дощем сипалися довкола яйця, сири, випічка, горох, крупа, морква, ріпа, цибуля, ба навіть живі раки. Літало у хмарах пір'я і надривалося на всяк голос розмаїте птаство. А Стерчі, які усе ще дихали в спину Рейневанові, довершували руйнування.

Кінь Рейневана, наполоханий гускою, яка шугонула йому під самісіньким носом, сіпнувся і наскочив на прилавок із рибою, розбиваючи дощівки й перевертаючи бочки. Розлючений рибалка з розмаху вгратав підсакою, і хоч не поцілив у Рейневана, зате влучив у круп коня. Кінь заіржав і рвонувся вбік, перекинувши переносний прилавок із краєм — нитками і стрічечками, кілька секунд витанцьовував на місці, борсаючись у сріблястій смердючій масі плотви, лящів і карасів, змішаних із феєрією кольорових шпульок. Рейневан не впав тільки чудом. Краєм ока він зауважив, як торговка нитками біжить до нього з величезною сокирою, самому лише богу відомо, на що придатною в торгівлі нитками. Він виплюнув гусячі пера, які поприлипали до губів, дав собі раду з конем і галопом рвону у вуличку Різників, звідки, як він знав, було рукою подати до

Олавської брами.

— Я тобі яйця повідриваю, Белява! — ревів ззаду Вольфгер Стерча. — Повідриваю і повпихаю до горлянки!

— Поцілуй мене в сраку!

Переслідувачів було уже тільки четверо: Роткірха стягнули з коня і власне тепер лупцювали розлючені ринкові перекупники.

Рейневан стрілою промчав між рядами підвішених за ноги туш. Різники налякано відскакували, але й так він зачепив одного, який ніс на плечі великий бичачий окіст. Не втримавшись на ногах, той упав разом з окостом під копита Віттіхового коня, кінь сахнувся і став дибки, а ззаду на нього наскочив кінь Вольфгера. Віттіх вилетів із сідла просто на різникову ляду, втелюючись носом у печінки, нирки та легені, згори на нього впав Вольфгер. Його нога застрягла в стремені, і він, перш ніж зумів вивільнитися, розвалив, борсаючись, чималу частину яток і по вуха виквацявся у крові та болоті.

Рейневан швидко, вже в останню мить, нахилився до кінської шиї — й завдяки цьому вмістився під дерев'яною вівіскою з намальованою поросячою головою. Дітер Гакст, який уже наступав йому на п'яти, нахилитися не встиг. Дошка з парсункою радісно усміхненої свинки бебехнула його по голові так, що аж луна покотилася. Дітер вилетів із сідла і впав на купу відходів, переполохавши котів. Рейневан озирнувся. За ним гнався уже тільки Ніклас.

На повному галопі він вилетів із завулка різників на майданчик, де працювали кожум'яки. А коли просто перед носом у нього раптом виріс обвішаний мокрими шкурами стелаж, Рейневан підняв коня дибки і примусив його скочити. Кінь скочив. А Рейневан втримався у сідлі. Знову чудом.

Та Ніклас не мав такого щастя. Його кінь перед самісіньким стелажем врився у землю копитами — а тоді протаранив його, ковзаючи по болоті, шматках м'яса та жирних обрізках. Наймолодший Стерча беркицьнувся через кінську голову. І зробив це дуже і дуже невдало. Пахом і животом — на залишеного кожум'яками мездрувального ножа.

Спочатку Ніклас узагалі не зрозумів, що сталося. Він підхопився з землі, підбіг до коня і схопив його за віжки. І тільки коли кінь захрипів і позадував, коліна під ним підломилися. Далі не дуже усвідомлюючи, що діється, наймолодший Стерча поїхав по болоті слідом за конем, що задкував і фиркав. Врешті-решт відпустив віжки і спробував звестись на ноги. Збагнув, що щось негаразд, глянув на свій живіт. І закричав.

Він стояв навколішки посеред калюжі крові, яка швидко збільшувалася.

Під'їхав Дітер Гакст, зупинив коня, зіскочив із сідла. Те саме за якусь мить зробили і Вольфгер та Віттіх Стерчі.

Ніклас важко сів. Знову глянув на свій живіт. Крикнув, а тоді розплакався. Його очі почали братися паволокою. Кров, що цебеніла з нього, змішувалася з кров'ю зарізаних тут уранці биків і кнурів.

— Нікла-а-а-се!

Ніклас Стерча закашлявся, захлинувся. І вмер.

— Ти вже труп, Рейневане Беляу, — проревів у бік брами блідий від люті Вольфгер Стерча. — Я зловлю тебе і вб'ю, знищу, зі світу зведу разом із усім твоїм гадючим кодлом! Із усім твоїм гадючим кодлом, чуєш?!

Рейневан не чув. Під цокіт підків по дошках мосту він саме в цю мить виїжджав з Олесниці й повертав на південь, на вроцлавський тракт.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

у якому читач довідується про Рейневана ще більше, і притім переважно з розмов, що їх ведуть про нього різні люди, як доброзичливі, так і зовсім навпаки. Тим часом сам Рейневан блукає підолесницькими лісами. Автор не розщедриться на опис його блукань, отож читач *polens volens*[38] повинен сам їх собі уявити.

— Сідайте, сідайте, панове, до столу — запросив членів магістрату Бартоломій Захс, бургомістр Олесниці. — Що маю казати подавати? З вин, щиро кажучи, у мене немає нічого, що могло би вам припасти до смаку. Але от пиво, ого, нині мені просто зі Свидниці привезли — вистояне, першого вару, з глибокої холодної пивнички.

— Коли так, то пива, пане Бартоломію, — потер руки Ян Гофріхтер, один із найбагатших купців міста. — Наше то питво — пиво, а вином нехай шляхта й різні собі панки нутрощі квасять... Перепрошую, ваша велебносте...

— Нічого, нічого, — посміхнувся велебний Якуб фон Галль, пробощ від Святого Йоанна Євангеліста. — Я вже не шляхтич, я — плебан. А плебан, як і з самої назви видно, завсігди з народом, а відтак і мені пивом гидувати не випадає. А випити можу, бо вечірню вже відправлено.

Вони сіли до столу у великій, низькій, свіжопобіленій залі ратуші, звичному місці засідань магістрату. Бургомістр — на своєму звичному стільці, спиною до каміна, велебний Галль — збоку, обличчям до вікна. Навпроти сів Гофріхтер, поруч із ним — Лукас Фрідман, популярний і заможний золотар, який у своєму модно ватованому каптані й оксамитному капелюсі на гарно укладеному волоссі виглядав достоту як шляхтич. Бургомістр прокашлявся і, не чекаючи прислуги з пивом, почав.

— І що ж ми маємо? — промовив, сплітаючи пальці на округлому череві. — Що ж це зволили нам улаштувати у нашому городі шляхетні панове лицарі? Бійка в августинців. Кінні, тее-то, гонитви вулицями міста. Буча на ринку, кілька побитих, у тому числі одна дитина серйозно. Понищене майно, перепсутий товар. Значні втрати, тее-то, матеріальні. Майже до самісінької вечері до мене сюди пропихалися *merkatores et institores*[39], вимагаючи відшкодування збитків. Воістину, мені треба було б відсилати їх із претензіями до панів Стерчів, у Берутів, Ледну і Стерцендорф.

— Краще не треба, — сухо порадив Ян Гофріхтер. — Хоч і я переконаний, що панове лицарі останнім часом у нас надміру розбуянилися, однак не можна забувати ні про причини справи, ані про її наслідки. А наслідком, до того ж трагічним, є смерть юного Нікласа де Стерча. Причиною ж — розбещеність і розпуста. Стерчі захищали честь брата, гналися за перелюбником, який спокусив братову, осквернив подружнє ложе. Щоправда, вони у своєму запалі трохи перегнули палку...

Купець замовк під багатозначним поглядом ксьондза Якуба. Бо коли ксьондз Якуб давав поглядом зрозуміти, що бажає висловитися, замовкав навіть сам бургомістр. Якуб Галль був не тільки пробощем міської парафії, але водночас і секретарем олесницького князя Конрада і каноніком у капітулі вроцлавського кафедрального собору.

— Чужолозство є гріхом, — проказав ксьондз, випростовуючи за столом свою худу статуру. — Чужолозство є також і злочином. Але за гріхи карає Бог, а за злочини — закон. Самосудів же й убивств ніщо не виправдовує.

— От-от-от, — притакнув credo[40] бургомістр, проте відразу вмовк і зосередився на оці якраз принесеному пиві.

— Ніклас Стерча, що нас болить вельми, — додав ксьондз Галль, — загинув трагічно, але внаслідок нещасного випадку. Проте якби Вольфгер з компанією зловили Рейнмара де Беляу, то ми в нашій юрисдикції мали би справу з убивством. Невідомо, зрештою, чи ще не будемо мати. Нагадую, що пріор Штайнкеллер, благочестивий старець, страшно побитий братами Стерчами, лежить, не приходячи до тями, в августинців. Якщо внаслідок того побиття він помре, буде клопіт. І то якраз для Стерчів.

— Що ж до злочину чужолозства, — злотишник Лукас Фрідман приглядався до перснів на своїх доглянутих пальцях, — то завважте, шановні панове, що це зовсім не наша юрисдикція. Хоч в Олесниці й мала місце розпуста, делінквенти[41] підпорядковані не нам. Гельфрад Стерча, зраджений дружиною чоловік, — васал зембицького князя. Так само і спокусник, молодий медик Рейнмар де Беляу...

— У нас сталася ця розпуста, і в нас був цей злочин, — жорстко промовив Гофріхтер. — Та ще й немалий, якщо вірити тому, у чому Стерчева дружина зізналася в августинців. Що її отой медикус чарами звабив і чорнокнижництвом довів до гріха. Змусив її — проти її волі.

— Усі так говорять, — загудів із кухля бургомістр.

— Тим більше, — позбавленим емоцій тоном додав злотишник, — коли їм приставляє ножа до горла хто-небудь на кшталт Вольфгера де Стерча. Правильно сказав велебний отець Якуб, що чужолозство — це злочин, *сгрімен*, і як такий вимагає розслідування і суду. Нам тут не потрібна кровна помста й побоїща на вулицях, ми не допустимо, щоби панки, розбуянявшись, піднімали тут руку на священиків, вимахували ножами і затоптували кіньми людей на площах. У Свидниці за те, що вдарив зброяра й кордом йому погрожував, пішов сидіти у вежу один із Панневіців. І так має бути. Не можуть повернутися часи лицарської сваволі. Справа мусить дійти до князя.

— Тим більше, — підтримав кивком голови бургомістр, — що Рейнмар із Беляви — шляхтич, а Аделя Стерчева — шляхтянка. Ми не можемо його висікти, а її вигнати з міста як першу-ліпшу перелюбницю. Справа має потрапити перед князеві очі.

— Поспішати із цим не варто, — розважливо мовив, дивлячись у стелю, пробощ Якуб Галль. — Князь Конрад виїжджає до Вроцлава, перед виїздом має на голові безліч справ. Чутки, як воно є із чутками, напевне, вже дійшли до нього, одначе зараз не час

надавати цим чуткам офіційного статусу. Досить буде викласти справу князеві, коли він повернеться. А тим часом багато що може вирішитися саме собою.

— Я теж так вважаю, — знову кивнув головою Бартоломій Захс.

— І я, — додав злотник.

Ян Гофріхтер поправив кунячий ковпак, здмухнув із кухля піну.

— Князя, — заявив він, — інформувати наразі не варто, почекаємо, поки він повернеться, у цьому я з вами згоден, шановні. Але Святу Курію повідомити мусимо. І то вже. Про те, що ми у медикуса в робітні знайшли. Не крутіть головою, пане Бартоломію, і не треба корчити мін, шановний пане Лукасе. А ви, велебний, не зітхайте і не рахуйте мух на стелі. Мені це все так само потрібне, як і вам, і я так само хочу тут Інквізиції, як і ви. Але під час відкривання робітні медикуса були присутні чимало людей. А де багато людей, там завжди — думаю, я не відкриваю вам страшної таємниці — знайдеться принаймні хтось один такий, що донесе Інквізиції. А коли вже в Олесниці з'явиться візитатор, то нас він перших запитає, чого ми зволікали.

— Я ж, — пробощ Галль відірвав погляд від стелі, — зволікання роз'ясню. Я, особисто. Бо це моя парафія, і саме на мені лежить обов'язок інформувати єпископа і папського інквізитора. Мені також належить оцінювати, чи виникли обставини, що обґрунтовують виклик і завантаження роботою курії та Святого Суду.

— А чарування, про яке репетувала в августинців Аделя Стерчева, хіба не обставина? Робітня — не обставина? Алхімічна реторта і пентаграма на підлозі — не обставини? А мандрагора? А черепа, руки кістяків? Кристали і дзеркала? Бутлі й флакони із чортзна-яким плюгавством або ж отрутою? А жаби і ящірки в банках? Це не обставини?

— Ні. Інквізитори — люди серйозні. Їхня справа — *inquisitio de articulis fidei*[42]. Не якісь там бабські теревені, забобони й жаби — я й не подумаю забивати їм ними голови.

— А книги? Ті, що тут лежать?

— У книги, — спокійно відповів Якуб Галль, — спочатку треба вчитатися. Вдумливо і без поспіху. Святий Суд не забороняє читання. Ані володіння книгами.

— У Вроцлаві, — понуро сказав Гофріхтер, — оце недавно двоє опинилися на вогнищі. І подекують, що власне за книги, які вони мали.

— Аж ніяк не за книги, — сухо заперечив пробощ, — а за контумацію, за погірдливу відмову зректися того, про що йдеться в цих книгах. Серед яких були писання Вікліфа і Гуса, лолардський "Флоретус"[43], празькі статті та численні інші гуситські лібели[44] і маніфести. Нічого подібного я не бачу серед книг, реквізованих у кабінеті Рейнмара з Беяви, а бачу майже виключно медичні твори. Зрештою, переважно або навіть і всі вони є власністю скрипторію монастиря августинців.

— Повторюю, — Ян Гофріхтер підвівся, підійшов до викладених на столі книг. — Повторюю, я зовсім не горю бажанням мати тут єпископську чи папську Інквізицію, ні на кого доносити не хочу, ані бачити, як хто-небудь шквариться на вогнищі. Але тут і про наші задниці йдеться. Щоби й нас за ці книги не звинуватили. А що ми тут маємо? Крім Галена, Плінія і Страбона? Саладін де Аскуло, "*Compendium aromatorium*".

Скрибоній Ларгус, "Compositiones medicamentorum". Бартоломій Англікус, "De proprietatibus rerum", Альберт Великий, "De vegetalibus et plantis". "Великий", ха, прізвисько воістину гідне чаклуна. А онде, прошу дуже, Сабур бен Саль. Абу Бекраль-Разі. Язичники! Сарацини!

— Цих сарацинів, — спокійно пояснив, розглядаючи свої персні, Лукас Фрідман, — викладають у християнських університетах. Як медичних авторитетів. А ваш "чаклун" — це Альберт Великий, єпископ Регенсбургський, учений теолог.

— Так кажете? Гм-м... Дивимосся далі... О! "Causae et curae", написана Хільдегардою Бінгенською. Мабуть, відьма ця Хільдегарда!

— Не дуже, — посміхнувся велебний Галль. — Хільдегарда Бінгенська — пророчиця, прозвана Рейнською Сивіллою. Померла в ореолі святості.

— Гм. Але якщо ви стверджуєте... А це що таке? Джон Герард, "General... Historie... of Plantes". Цікаво, по-якому це, либонь, по-жидівському. Але й це, мабуть, ще один святий. А тут у нас "Herbarius" Томаса Богемського.

— Як ви сказали? — підняв голову ксьондз Якуб. — Томаса Чеха?

— Так тут написано.

— А ну покажіть... Гм-м... Цікаво, цікаво... Усе, виявляється, залишається в сімейному колі. І навколо рідні обертається.

— Якої рідні?

— Настільки рідної, — Лукас Фрідман і далі, здавалося, цікавився тільки своїми перснями, — що далі нікуди. Томас Чех, або Богемець, автор цього "Гербарію", — прадід нашого Рейнмара, любителя чужих жінок, який наробив нам стільки колотнечі і клопотів.

— Томас Богемець, Томас Богемець, — зморщив чоло бургомістр. — Званий також Томасом Медиком. Чув. Він був другом котрогось із князів... Не пам'ятаю...

— Князя Генріха VI Вроцлавського, — тут же спокійно пояснив злотник Фрідман. — Справді, цей Томас був його другом. Кажуть, то був великий учений, талановитий лікар. Учився в Падуї, у Салерно і Монпельє...

— Казали також, — втрутився Гофріхтер, який уже кілька хвилин кивками голови підтверджував, що вже також собі пригадав, — що він був чарівником і єретиком.

— Учепився ти, пане Яне, — скривився бургомістр, — того чаклунства, як вош кожуха. Дай спокій.

— Томас Богемець, — зазначив злегка суворим тоном пробош, — був духовною особою. Вроцлавським каноніком, потім навіть суфраганом дієцезії[45] та почесним єпископом Сарепти[46]. Був особисто знайомий із папою Бенедиктом XII.

— Про цього папу також різне казали, — не збирався відступати Гофріхтер. — А чарівники траплялися і серед інфулатів[47]. Інквізитор Швенкефельд свого часу...

— Та облиште ви нарешті, — обірвав його ксьондз Якуб. — Нас тут зараз не це має цікавити.

— Отож-бо, — підтвердив злотник. — І я якраз знаю, що. У князя Генрика не було нащадка чоловічої статі, а тільки три дочки. Із наймолодшою, Маргаритою, наш

ксьондз Томас дозволив собі завести роман.

— І князь не заперечував? То їхня дружба була аж такою міцною?

— Князь на той час уже упокоївся, — знов пояснив злотник. — А княгиня Анна або не бачила, до чого йде, або не хотіла бачити. Томас Богемець тоді ще не був єпископом, але мав прекрасні відносини з рештою Шльонська: з Генріхом Вірним у Глогові, Казимиром у Цешині та Фриштадті, свидницько-яворським Болеком Малим, битомсько-козельським Владиславом, Людвіком із Бжега. Бо ж уявіть собі, панове: той, хто не просто буває в Авіньйоні у Святого Отця, а ще й може витягти з нього сечовий камінь так спритно, що після операції в пацієнта не тільки залишається кутасик, а ще й навіть йому встає. Якщо навіть не щодня, то все-таки... Хоч, може, це й звучить трохи кумедно, проте я анітрохи не жартую. Прийнято вважати, що саме завдяки Томасові ми ще й донині маємо П'ястів[48] на Шльонську. Позаяк він однаково вправно допомагав і чоловікам, і жінкам. А також парам, якщо ви розумієте, що я маю на увазі.

— Боюся, — сказав бургомістр, — що ні.

— Він примудрявся допомогти подружжю, якому не таланило в спальні. Тепер розумієте?

— Тепер так, — кивнув головою Ян Гофріхтер. — Значиться, вроцлавську князівну він теж обробив, мабуть, за всіма правилами медичного мистецтва. Природно, що з того була дитина.

— Природно, — підтвердив ксьондз Якуб. — Справу вирішили звичайним способом. Маргариту замкнули в сестер-кларисок[49], дівтак же опинився в Олесниці, у князя Конрада. Конрад виховував його як сина. Томас Богемець ставав дедалі значнішою фігурою, до того ж усюди: у Шльонську, у Празі в імператора Карла IV, в Авіньйоні, тому кар'єра хлопця була забезпечена ще з дитинства. Духовна кар'єра, ясна річ. Залежно від того, наскільки розумним він виявиться. Був би дурним — одержав би сільську парафію. Був би середньо дурним — його зробили б абатом де-небудь у цистерціанців. Був би розумним — на нього чекав би капітул[50] котроїсь із колегіат[51].

— І яким же він виявився?

— Недурним. Вродливим, як батько. І відважним. Ніхто ще нічого не встиг зробити, а майбутній ксьондз уже бився з великополянами при боці молодшого князя, майбутнього Конрада Старого. І бився так хоробро, що не було виходу — довелося посвятити його в лицарі. І дати наділ. Так-то і помер ксьондзик Тимо, хай живе рітер Тимо Бегем з Беяви, фон Беяу. Лицар Тимо, який невдовзі непогано породичався, взявши за жінку наймолодшу доньку Гайденрайха Ностіца.

— І Ностіц видав доньку за ксьондзівського байстрюка?

— Ксьондз, батько байстрюка, став тим часом вроцлавським суфраганом і єпископом Сарепти, знався зі Святим Отцем, зробився радником Вацлава IV та був запанібрата з усіма князями Шльонська. Старий Гайденрайх, напевне, сам радо висватав за нього свою донечку.

— Може бути.

— Зі шлюбу Ностіцівни з Тимо де Беляу народилися Генрик і Томас. У Генрикові, видко, озвалася дідова кров, бо він став священиком, закінчив навчання в Празі й до смерті, зовсім недавньої, був схоластиком[52] у Святого Хреста у Вроцлаві. Томас же взяв за дружину Богушку, доньку Мікші з Проховіц, і народив із нею двох дітей. Петра, прозваного Петерліном, і Рейнмара, прозваного Рейневаном. Петерлін, тобто Петрушка, і Рейневан, тобто Пижмо. Такі-от овочево-трав'яні когномени[53], уявлення не маю, чи то самі вони собі їх повигадували, чи це фантазія батька. Він же, якщо вже про нього згадка, поліг під Танненбергом.

— На чиєму боці?

— На нашому, християнському.

Ян Гофріхтер похитав головою, відсюрбнув із кухля.

— А цей Рейнмар-Рейневан, який звик підбиратися до чужих жінок... Хто він між августинцями? Облат?[54] Конверс?[55] Послушник?

— Рейнмар Беляу, — всміхнувся ксьондз Якуб, — медик, який навчався в празькому Карловому університеті. Ще до університету хлопчина вчився в кафедральній школі у Вроцлаві, потім вивідував таємниці травознавства у свідницьких аптекарів та в святорухівців[56] у Бжегському притулку для старих і хворих. Саме святорухівці й дядько Генрик, вроцлавський схоластик, помістили його до наших августинців, які спеціалізуються на лікуванні травами. Хлопець широко і з захватом, доводячи своє покликання, попрацював для шпиталю і лепрозорію. Потім, як було сказано, вивчав медицину в Празі, також, зрештою, за протекцією дядька і на гроші, що їх дядько мав від канонії. В університеті, певно, дуже старався, бо вже за два роки став бакалавром мистецтв, *artium baccalaureus*. З Праги виїхав відразу після... Гм-м...

— Відразу після дефенестрації[57], — не побоявся докінчити бургомістр. — І це переконливо доводить, що його ніщо з гуситською, тее-то, ерессю не пов'язує.

— Ніщо його з нею не пов'язує, — спокійно підтвердив злотник Фрідман. — Я добре знаю це від сина, який у той час також навчався в Празі.

— Дуже добре також склалося, — додав бургомістр Захс, — що Рейневан повернувся у Шльонськ, і добре, що до нас, до Олесниці, а не в Зембицьке князівство, де його брат по-лицарськи служить князеві Янові. Це добрий хлопчина й розумний, хоч молодий, а в лікуванні зіллям настільки вмілий, що мало кого такого знайдеш. Жоні моїй чиряки, які в неї на, тее-то, тілі з'явилися, вилікував, а доньку від постійного кашлю збавив. Мені на очі, які сльозилися, дав відвар — і минулося, ніби рукою зняло...

Бургомістр замовкнув, прокашлявся, засунув руки в обшиті хутром рукава делії. Ян Гофріхтер на нього поглянув з розумінням.

— Отак-то, — заявив він, — нарешті в мене в голові прояснилося. З цим Рейневаном. Я вже все знаю. Хоч і по-байстрючому, але кров п'ястівська. Син єпископа. Улюбленець князів. Родич Ностіців. Небіж схоластика вроцлавської колегіати. Для синів багатіїв — товариш з університету. До того ж, немовби всього цього не досить, успішний медик, мало не чудотворець, який уміє завоювати вдячність владомощців. А від чого ж це він вас вилікував, велебний отче Якубе? Від якої, цікаво

знати, хвороби?

— Хвороби, — холодно відповів ксьондз, — це не тема для обговорення. Отож скажу без подробиць, що вилікував.

— Таку людину, — додав бургомістр, — не варто втрачати. Шкода дозволити такому загинути від кровної помсти тільки тому, що він про все забув заради пари прекрасних, тее-то, очей. То нехай же він служить громаді. Хай лікує, якщо вміє...

— Навіть, — фиркнув Гофріхтер, — з використанням пентаграми на підлозі?

— Якщо вона зцілює, — серйозно сказав ксьондз Галль, — якщо допомагає, якщо погамовує біль, то навіть так. Такі здібності — це дар Божий, Господь обдаровує ними зі Своїєї волі та з тільки Йому одному відомим наміром. Spiritus flat, ubi vult[58], шляхи Господні несповідимі.

— Амінь, — підсумував бургомістр.

— Коротше кажучи, — не здавався Гофріхтер, — така людина, як Рейневан, винною бути не може? Про це йдеться? Га?

— Хто без вини, — відповів з кам'яним обличчям Якуб Галль, — нехай першим кине камінь. А Бог нас усіх розсудить.

На якусь хвилину запала тиша, така глибока, що чути було шурхотіння крил нічних метеликів, які билися у вікна. Від вулиці Святого Яна долинув протяжний і співучий голос міського сторожа.

— Отже, підсумовуємо, — бургомістр випрямився за столом так, що вперся в нього животом. — У розгардіяші в граді нашому Олесниці винні брати Стерчі. У матеріальних збитках і тілесних ушкодженнях, завданих на ринку, винні Стерчі. У втраті здоров'я його велебністю пріором Штайнкеллером, а не приведи Господи, і в його смерті винні брати Стерчі. Вони і тільки вони. Що ж до того, що сталося з Нікласом фон Стерча, то це було нещасним, тее-то, випадком. Так я і представляю події князеві, як тільки він повернеться. Згода?

— Згода.

— Consensus omnium[59]

— Concordi voce.[60]

— А якби Рейневан десь об'явився, — додав після хвилинного мовчання велебний Галль, — то раджу тихцем його спіймати і зачинити. Тут, у карцерику нашої ратуші. Заради його ж власної безпеки. Поки справа не вляжеться.

— Добре було б, — додав, розглядаючи свої персні, Лукас Фрідман, — зробити це швидко. Перш ніж про всю цю аферу стане відомо Таммо Стерчі.

* * *

Виходячи з ратуші просто в темряву вулиці Святого Яна, купець Гофріхтер краєм ока вловив рух на освітленій місяцем стіні вежі — невиразний силует, що пересувався, трохи нижче вікон міського сурмача, але вище вікон кімнати, де щойно закінчилася нарада. Глянув, прикриваючи очі, щоб не засліплювало, від світла ліхтаря, який ніс слуга. "Якого чорта, — подумав він і негайно перехрестився. — Що це там лазить стіною? Пугач? Сова? Кажан? А може..."

Гофріхтер здригнувся, ще раз перехрестився, аж на самі вуха насунув кунячий ковпак, закутався в шубу і швиденько подався у бік дому.

Тому він і не побачив, як велетенський стінолаз[61] розправив крила, злетів із підвіконня і безшелесно, як привид, як нічна примара, почав ширяти над дахами міста.

* * *

Апечко Стерча, пан з Ледної, не любив бувати в замку Стерцендорф. Причина була одна-єдина, до того ж проста: Стерцендорф був садибою Таммо фон Стерча, глави, старійшини і патріарха роду. Або, як казали деякі, — тирана, деспота і мучителя.

У кімнаті було душно. І темно. Таммо фон Стерча не дозволяв відчиняти вікон, побоюючись, щоб його не продуло, віконниці теж весь час мали бути закриті, бо світло разило очі каліки.

Апечко був голодний. І весь у дорожній куряві. Але ніколи було ані поїсти, ані почистити вбрання. Старий Стерча не любив чекати. І не мав звичаю частувати гостей. А надто родичів.

Тому Апечко ковтав слину, щоби промочити горло, — випити йому, звісно ж, нічого не подали — і переповідав Таммо олесницькі події. Робив він це неохоче, але що ж — мусив. Каліка чи ні, паралітик чи ні, але Таммо був патріархом роду. Патріархом роду, який не терпів непослуху.

Старий слухав повідомлення, вмовившись у кріслі у звичній для нього неймовірно перекошбаченій позі. "Старий покручений пердун, — подумав Апечко. — Клятий поламаний дідуган".

Причини стану, в якому перебував патріарх роду Стерчів, не до кінця і не всім були відомі. Згода панувала стосовно єдиного — Таммо звалив удар, бо Таммо розлютився понад усяку міру. Одні стверджували, що старець розгнівався, дізнавшись, що його особистий ворог, ненависний вроцлавський князь Конрад одержав єпископське свячення і став наймогутнішою особою на Шльонську. Інші запевняли, що фатальний вибух спричинила теща, Анна з роду Погожелів, якій підгоріла улюблена страва Таммо — гречана каша зі шкварками. Як воно було насправді, невідомо, однак результат був наочний і не помітити його було неможливо. Після цього випадку Стерча міг рухати — зрештою, дуже незграбно — тільки лівою рукою і лівою ногою. Його права повіка була завжди опущена, з-під лівої, яку йому іноді вдавалося підняти, цівочкою сочилися слизуваті сльози, а з кутика перекошеного в потворній гримасі рота текла слина. Нещастя призвело також до майже цілковитої втрати мови, з чого взялося і прізвисько старого — Балбулус. Заїка-недоріка.

Але втрата здатності говорити не потягла за собою того, на що сподівалася вся рідня, — втрати контакту зі світом. О ні. Пан Стерцендорфа, як і раніше, тримав рід у кулаку, і всі його боялися. І те, що він хотів сказати, казав, бо в нього завжди напихаті був хтось, хто міг зрозуміти й перекласти людською мовою його булькотіння, хрипіння, гугнявлення і крики. Цим кимсь, як правило, була дитина — котресь із численних внуків або правнуків Балбулуса.

Зараз мову його тлумачила десятирічна Офка фон Барут, яка, сидячи біля ніг

старця, наряджала ляльку в клаптики кольорового шмаття.

— Так от, — Апечко Стерча закінчив розповідати і, відкашлявшись, перейшов до висновків. — Вольфгер через посланця просив повідомити, що зі справою впорається швидко. Що Рейнмара Беляу буде схоплено на вроцлавському тракті і його покарають. Однак зараз руки у Вольфгера зв'язані, бо трактом подорожує олесницький князь з усім своїм двором та різні важливі духовні особи, тож поки що нема як... Нема як погоню вести. Але Вольфгер присягається, що виловить Рейневана. Що йому можна довірити честь роду.

Повіка Балбулуса підскочила, з рота витекла цівочка слини.

— Ббббх-бхх-бхх-бхубху-бххуаха-ррхххх-пххх-ааа-ррх! — пролунало в покої. — Ббб... хрррх-уррррхх-бхуух! Гуггу-ггу...

— Вольфгер — довбаний кретин, — переклала тонесеньким мелодійним голосочком Офка фон Барут. — Дурень, якому я не довірив би навіть коновки із блювотинням. А єдине, що він може вхопити, — це його власний кутас.

— Батьку...

— Ббб-брррх! Бххррхуу-пхр-рррххх!

— Мовчати! — переклала, не піднімаючи голови, зайнята лялькою Офка. — Слухати, що я скажу. Що наказуватиму.

Апечко терпляче перечекав хрипи і скрипи, дочекався їхнього перекладу.

— Передусім, Апеч, велиш з'ясувати, — наказував Таммо Стерча вустами дівчинки, — якій берутовській бабі було доручено наглядати за бургундкою. І до якої не дійшла справжня мета цих благодійних походів бургундки до Олесниці. Імовірно, вона була в змові з перелюбницею. Бабі тридцять п'ять розмашистих різок. По голій задниці. Тут, у мене, на моїх очах. Хай я маю хоч трохи тієї радості.

Апечко Стерча кивнув головою. Балбулус кашлянув, захрипів і весь обплювався. Потім моторошно скривився і загугнявив.

— А бургундку, — переклала Офка, розчісуючи маленьким гребінцем виготовлене з клоччя волосся ляльки, — про яку мені вже відомо, що вона заховалася в ліготських цистерціанок, наказую видобути звідтіля, навіть якби для цього довелося брати монастир штурмом. Потім зачинити розпусницю у прихильних до нас ченців, наприклад...

Таммо раптом перестав заїкатися і гугнявити, хрипіння завмерло у нього в горлі. Прошитий налитим кров'ю оком Апечко зрозумів, що старий помітив його стурбовану міну. Що збагнув, що до чого. Далі приховувати правду було неможливо.

— Бургундка, — промимрив він, — зуміла втекти з Ліготи. Тихцем... Не знати куди. Ми... зайняті переслідуванням... Не впильнували... ми...

— Цікаво, — переклала Офка після тривалої тяжкої паузи, — цікаво, чому мене це зовсім не дивує. Але якщо так, то нехай так і буде. Я не стану собі забивати голову курвою. Нехай цю справу вирішить Гельфрад, коли повернеться. Нехай вирішить справу власноручно. Мене його роги не обходять. Зрештою, в цій сімейці таке не в новинку. Мене самого колись, мабуть, незле увінчали. Бо не може бути, аби з моїх

власних чресел понароджувалися такі дурні.

Балбулус кілька хвилин кашляв, харчав і давився. Але Офка не перекладала, отже, це була не мова, а звичайний собі кашель. Нарешті старець захрипів, набрав духу, скривився, ніби демон, і гримнув костуром об підлогу, після чого дико забулькотів. Офка прислухалася, увіпхавши собі до ротика кінчик коси.

— Але Ніклас, — переклала вона, — був надією цього роду. Воістину моєю кров'ю, кров'ю Стерчів, не якимись там помиями після чортзна-яких кундлячих злучок. Тому не може бути так, щоби за його пролиту кров убивця не заплатив. Та ще й з лишком.

Таммо знову гупнув костуром об підлогу. Палиця випала йому з тремтячої руки. Пан Стерцендорфа кашлянув і чхнув, відпльовуючись і обшмаркуючись. Грозвіта фон Барут, донька Балбулуса і мати Офки, яка стояла поруч, обтерла йому бороду, підняла і тицьнула в руку костур.

— Хгrrrrxxx! Грxxx... Ббб... бхрр... бхррллг...

— Рейнмар Беляу заплатить мені за Нікласа, — погідно і без жодних емоцій перекладала Офка. — Заплатить, Бог мені свідок і всі святі. Я засаджу його до льоху, в клітку, у таку скриню, як та, в якій глоговці замкнули Генрика Грубого, з однією діркою для годування та іншою, з протилежного боку, щоб навіть почухатися не міг. І протримаю його так із півроку. І лише потім візьмуся за нього. А за катом пошлю аж до Магдебурга, бо в них там пречудові кати, не такі, як тут, у Шльонську, в яких делінквент вмирає вже на другий день тортур. О ні, я залучу майстра, який присвятить убивці Нікласа тиждень. Чи навіть і два.

Апечко Стерча ковтнув слину.

— Але щоби це зробити, треба спочатку зальотника схопити. А до цього потрібно мати голову. Розум. Бо зальотник не дурний. Дурний не став би бакалавром у Празі, не вліз би у довіру до олесницьких ченців. І не зумів би так удатно підібратися до Гельфрадової французки. За таким спритником мало ганятися як дурному по вроцлавському тракті, виставляти себе на посміховисько. Надавати справі розголосу, що піде на користь зальотникові, а не нам.

Апечко кивнув. Офка глянула на нього, шморгнула кирпатим носиком.

— Зальотник, — перекладала вона далі, — має брата, який сидить на земельному наділі десь біля Генрикова. Досить імовірно, що там він пошукає сховку. А може, уже знайшов. А ще один Беляу був, поки жив, ксьондзом при вроцлавській колегіаті, тому не виключено, що негідник захоче сховатися в негідника. Я хотів сказати — у його велебності єпископа Конрада. Старого п'яниці та злодія!

Грозвіта Барут знову витерла старцеві бороду, в гніві обшмаркану.

— Крім того, зальотник має знайомців серед святодухівців у Бжегу. У притулку. Саме туди і міг наш спритник податися, щоби збити Вольфгера з пантелику. Що, втім, не так уже й важко. І нарешті — найважливіше, настав вуха, Апеч. Я впевнений, що наш коханчик захоче гратися у трувера, вдавати із себе якогось засраного Лоенгріна чи іншого Ланселота... Захоче наблизитися до французки. І там, у Ліготі, ми його найпевніше і вхопимо, як кобеля при тічній суці.

— Як це так — у Ліготі? — наважився Апечко. — Таж вона...

— Втекла, знаю. Але він не знає.

"Старий пердун, — подумав Апечко, — душу має ще сильніше покручену, ніж тіло. Але хитрий як лис. І знає, треба віддати йому належне, багато. Усе".

— Але на те, про що я казав, — перекладала людською мовою Офка, — ви погано надаєтеся, сини мої і синовці, кров, як-то кажуть, з крові й плоть з плоті моєї. Тому щодуху вирушиш спочатку до Немодліна, а потім до Зембиць. Там... Слухай добре, Апеч. Знайдеш Кунца Аулока на прізвисько Киріелейсон[62]. Та ще інших: Вальтера де Барби, Сибека з Кобиляглови, Сторка з Горговиць. Цим скажеш, що Таммо Стерча платить тисячу злотих ринських за живого Рейнмара де Беляу. Тисячу, запам'ятай.

Апечко ковтав слину при кожному імені. Бо були це імена найгірших на цілий Шльонськ розбійників і убивць, мерзотників без честі і віри. Готових замордувати власну бабуню за три шеляги, а не те що за казкову суму в тисячу гульденів. "Моїх гульденів, — гнівно подумав Апечко. — Бо це моя мала би бути спадщина після того, як цей нестерпний кістлявець нарешті відкине копита".

— Ти зрозумів, Апеч?

— Так, батьку.

— Тоді геть, забирайся звідси. Гайда, в дорогу, роби, що кажу.

"Спочатку, — подумав Апечко, — в дорогу на кухню, де я собі попоїм і вип'ю за двох. Ти старий скнаро. А там побачимо".

— Апеч.

Апечко Стерча обернувся. І глянув. Але не на викривлене й налите кров'ю обличчя Балбулуса, вперше видалося йому тут, у Стерцендорфі, чимось неприродним, непотрібним, недоречним. Апечко глянув у величезні горіхові очі малої Офки. На Грозвіту, що стояла за стільцем...

— Так, батьку?

— Не підведи нас.

"А може, — майнула думка, — це зовсім і не він? Може, його тут уже нема, може, на цьому стільці сидить покійник, напівтруп, якому параліч виїв мозок уже дощенту? Може, це... вони. Може, це баби — юні, молоді, середні й старі — заправляють у Стерцендорфі?"

Він швидко відігнав від себе цю недоречну думку.

— Не підведи. Батьку.

* * *

Апечко Стерча і гадки не мав поспішати виконувати накази. Він швиденько подався, гнівно бурмочучи собі під ніс, на замкову кухню, де наказав подати собі все, що та кухня мала в розпорядженні. У тому числі залишок оленячого окосту, жирні свинячі реберця, велике кільце кров'янки, шмат підсушеної празької шинки й кілька зварених у бульйоні голуб'ят. До того — цілу паляницю, величезну, немов круглий сарацинський щит. До того — певне що й вин, найкращих, угорських і молдавських, які Балбулус тримав тільки для власного вжитку. Але паралітик міг собі бути паном у

своєму покої нагорі, а поза тим покоєм виконавча влада належала іншому. Поза межами покою паном був Апечко Стерча.

Апечко почувався паном — і відразу ж, щойно ввійшовши до кухні, показав, що він таки ним є. Пес дістав копняка й зі скавчанням утік. Утік кіт, елегантно ухилившись з траєкторії польоту кинутого у нього черпака. Служниці аж присіли, коли на кам'яну підлогу з невимовним гуркотом гепнувся чавунний казан. Та ж зі служниць, яка метнулася пізніше за інших, заробила по шиї й довідалася, що вона куревська розтелепа. Багато різних речей про себе і своїх матерів дізналися і пахолки, а кілька з-поміж них познайомилися з панським кулаком, твердим і важким, як лите залізо. Той же зі слуг, якому довелося двічі повторити наказ принести вина з панського льоху, дістав такого копняка, що в дорогу вирушив навкарачки.

Невдовзі після цього Апечко — пан Апечко — розвалившись за столом, жер жадібно й величезними шматками, пив напереміну молдавське й угорське вино, по-панськи жбурляв на підлогу кістки, плювався, відригував і спідлоба поглядав на товсту економку, чекаючи лише, що та дасть йому привід.

"Старий шкарбун, пердун, паралітик, батьком велить себе називати, а він же мені всього лише дядько, батьків брат. Одначе мушу це стерпіти. Бо коли він нарешті простягне ноги, я, найстарший Стерча, стану нарешті главою роду. Спадком, вочевидячки, доведеться поділитися, але главою роду буду я. Усі це знають. Ніщо мені не перешкодить, ніхто не може мені в цьому..."

"Перешкодити, — Апечко впівголоса вилаявся, — мені може скандал з Рейневаном і дружиною Гельфрада. Перешкодити мені може кровна помста, що означає сварку з ландфридом[63]. Перешкодити може наймання убивць і розбійників. Гучне переслідування, гноєння в ямі, побиття і катування хлопчини — родича Ностіців, близького по крові П'ястам. І ленника Яна Зембицького. А вроцлавський єпископ Конрад, котрий Балбулуса любить так само, як Балбулус його, тільки і жде нагоди вхопити Стерців за сраку.

Погано, погано, погано."

"А у всьому, — вирішив зненацька Апечко, длубаючись у зубах, — винен Рейневан. Рейнмар із Беяви. І за це він заплатить. Але не так, щоб розворушити цілий Шльонськ. Заплатить звичайно, зовсім тихо, у темряві, ножем між ребра. Коли — як це влучно вгадав Балбулус — таємно з'явиться в Ліготі, в монастирі цистерціанок, під віконцем своєї коханки, Гельфрадової Аделі. Один удар ножем — і бульк до цистерціанського ставка з коропами. І ша. Шукай вітру в полі.

З іншого боку, дорученнями Балбулуса легковажити не можна. Хоча б уже тільки тому, що Недоріка звик контролювати виконання своїх наказів. А відтак доручає їх виконувати не одній, а кільком особам.

То що ж робити, до дідька?"

Апечко голосно вбив ніж у кришку столу, за одним махом вихилив чашу. Підняв голову, зустрівся з поглядом товстої економки.

— Чого вилупилася? — гаркнув він.

— Старий пан, — спокійно промовила економка, — нещодавно придбав ще й чудового італійського. Я накажу, щоб наїдили, пане?

— Аякже, — Апечко мимоволі посміхнувся, відчув, як спокій жінки передається і йому. — Аякже, так, накажіть, щоби наїдили, скуштуємо, що ж там таке дозріло в Італії. І пошліть також пахолка до вартівні, одна нога тут, а друга там, хай мені бігом з'явиться хтось такий, хто добре скаче верхи, але щоб і голову мав на плечах. Такий, хто зуміє послання доставити.

— Як накажете, пане.

* * *

Підкови загупали по мосту, гонець, який покидав Стерцендорф, озирнувся, помахав рукою своїй нареченій, що проводжала його з валу біленькою хустинкою. І раптом гонець помітив рух на освітленій місяцем стіні вартівні, невиразну тінь, і ця тінь пересувалася. "Що за чорт, — подумав він, — що ж це там таке лазить? Пугач? Сова? Кажан? А може..."

Гонець пробурмотів заклинання від злого ока, сплюнув у замковий рів і пришпорив коня. Послання, що його він віз, було терміновим. А пан, який його дав, — суворим.

Тому він не бачив, як великий стінолаз розпростер крила і безшелесно, мов привид, ніби нічна примара, полетів над лісами на захід, у бік долини Відави.

* * *

Замок Сенсенберг, як знали всі, побудували тамплієри, і вони неспроста вибрали саме це, а не інше місце. Вершечок гори, що здіймався над нерівною кручею, був ще у незапам'ятні часи місцем культу поганських богів, тут стояло капище, на якому, як говорилося у переказах, прадавні мешканці цих земель, требов'яни й бобряни, приносили своїм ідолам людські жертви. І навіть у ті часи, коли від капища залишилися тільки кола гладких, замшілих, схованих серед бур'янів каменів, поганський культ і далі ширився, на вершечку гори й далі палахкотіли купальські вогнища. Ще в 1189 році вроцлавський єпископ Жирослав погрожував суворими карами тим, хто наважиться відзначати на Сенсенбергу *festum dyabolicum et maledictum*[64]. Та й пізніше, ще й через без малого сто років, єпископ Лаврентій гноїв у льохах тих, котрі святкували.

А тим часом, як було сказано, прибули тамплієри. Побудували свої сілезькі замочки, грізні й зубаті мініатюри сирійських краків[65], що зводилися під наглядом людей, обмотаних хустками, і з обличчями темними, як дублена бичача шкура. Не могло бути випадковим, що для розміщення фортець завжди вибирали священні місця древніх культів, які відходили в непам'ять, — як-от Мала Олесниця, Отмент, Рогів, Габендорф, Фішбах, Петервіц, Овесно, Липа, Брацішова Гура, Сребрна Гура, Кальтенштайн. І, звичайно, Сенсенберг.

А потім тамплієрам настав кінець. Справедливо чи ні, сперечатися пізно, але з ними покінчили, всі знають, як це було. Їхні замки забрали собі йоанніти, розтягли поміж собою монастирі, які швидко багатіли, та сілезькі магнати, які швидко виростали. Деякі, попри усю могутність, що дрімала при їхніх витоках, надзвичайно швидко перетворилися на руїни. Руїни, яких уникали, які оминали. Яких боялися.

І не без причини.

Незважаючи на швидкий поступ колонізації, незважаючи на спраглих землі поселенців, що хвилюю накопилися із Саксонії і Тюрінгії, Надрейнії і Франконії, гору і замок Сенсенберг і надалі оточувала широка смуга нічийних земель, пустирищ, де ступала нога хіба лише бракон'єра чи втікача. Саме від них, бракон'єрів і втікачів, уперше почуто розповіді про незвичайних птахів, про моторошних вершників, про вогні, які миготіли у вікнах замку, про дикі співи й люті верески, про страхітливую органну музику, що долинала немовби з-під землі.

Були такі, котрі не вірили. Були й такі, котрих вабив скарб тамплієрів, який начебто все ще лежав десь у підземеллях Сенсенберга. Були просто цікаві та з неспокійною душею.

Такі не поверталися.

* * *

Тієї ночі, якби десь коло Сенсенберга опинився якийсь бракон'єр, утікач або шукач пригод, гора і замок дали би привід для чергових легенд. З-за обрію насувалася буря, небо раз у раз загоралося сполохами далеких блискавок, настільки далеких, що не чути було навіть гуркоту грому. А чорна на тлі палахкотливого неба брила замку раптом загорілася яскравими очницями вікон.

Була-бо всередині того, що здавалося руїною, величезна, з високим склепінням лицарська зала. Свічники, канделябри і смолоскипи, які горіли в залізних обіймах, освітлювали її, видобували з мороку фрески на голих стінах. Фрески зображували лицарські та релігійні сцени. На величезний круглий стіл, що стояв посередині зали, дивилися Персеваль, котрий стояв навколішки перед Граалем, і Мойсей, який зносив кам'яні скрижалі з гори Синай. Роланд у битві під Альбраккою і святий Боніфацій, що приймав мученицьку смерть від фризійських мечів. Годфريد Бульйонський, що в'їжджав до завойованого Єрусалима. А також Ісус, який удруге падав під вагою хреста. Усі вони дивилися своїми дещо візантійськими очима на стіл і лицарів, які сиділи за ним, — у повних обладунках та в плащах із каптурами.

Крізь відчинене вікно на хвилі вітру влетів великий стінолаз.

Птах зробив коло, відкидаючи примарну тінь на фрески, сів, нашорошивши пір'я, на спинку одного зі стільців. Розкрив дзьоб і заскрекотів, але перш ніж скрекит стих, на стільці сидів уже не птах, а лицар. У плащі й каптурі, схожий на інших, немов брат-близнюк.

— Adsumus[66], — глухо промовив Стінолаз. — Ми тут, Господи, зібралися в ім'я Твоє. Прийди до нас і будь із нами.

— Adsumus, — в один голос повторили лицарі, що зібралися за столом. — Adsumus! Adsumus!

Відлуння промчалось замком, ніби гуркіт грому, як відгуки далекої битви, як гупання тарана об міську браму. І поволі завмерло поміж темними коридорами.

— Слава Господу, — проказав Стінолаз, коли запанувала тиша. — Наближається день, коли прахом ляжуть усі вороги Його. Горе їм! І тому ми тут!

— Adsumus!

— Провидіння, — Стінолаз підняв голову, а очі його зблиснули відбитим світлом полум'я, — посилає нам, браття мої, чергову нагоду знов поразити ворогів Господа і ще раз покарати недругів віри. Настав час завдати чергового удару! Запам'ятайте, о браття, це ім'я: Рейнмар із Беляви. Рейнмар із Беляви, званий Рейневаном. Послухайте...

Лицарі в каптурах нахилилися, слухаючи. Ісус, падаючи під вагою хреста, дивився на них із фрески, а в його візантійських очах був безмір дуже людського страждання.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

у якому йдеться про справи, які — здавалося б — мають між собою так мало спільного, як соколине полювання, династія П'ястів, капуста з горохом і чеська ересь. А також про диспут, стосовно того, чи треба, а якщо треба, то кому і коли, дотримувати слова.

Над річкою Олесничкою, яка круто в'ється між чорними вільховими заплавними луками, купками білих беріз і зеленесенькими луками, на узвишші, з якого видно було стріхи й дими села Борова, князівський кортеж зробив дещо триваліший постій. Але не для того, щоби перепочити, а зовсім навпаки. Для того, щоби втомитися. Себто попанськи розважитися.

Коли вони під'їжджали, з боліт зірвалися хмари птаства: качок, чирянок, куликів, рибалочок і навіть чапель. Бачачи це, князь Конрад Кантнер, пан на Олесниці, Тшебниці, Мілічу, Съцінаві, Волові і Смогожеві, а разом із братом Конрадом Білим — також і на Козьлі, негайно наказав почту зупинитися і подати йому його улюблених соколів. Князь просто-таки маніакально обожнював соколине полювання. Олесниця і фінанси могли почекати, вроцлавський єпископ міг почекати, політика могла почекати, весь Шльонськ і весь світ могли почекати — на те тільки, щоби князь міг побачити, як його улюбленець Рябий дере пір'я з крякв, та пересвідчитися, що Срібний мужньо поводитиметься в повітряній сутичці з чаплею.

Тому князь пускав коня учвал по очеретах і заплавних лугах, мов одержимий, а разом з ним гасали — так само відважно, хоча й трохи тому, що мусили, — його найстарша донька Агнешка, сенешаль Рудігер Хаугвіц та кілька пажів-кар'єристів.

Решта почту чекала в лісі. Не злязачи з коней, бо ніхто не міг знати, коли князеві набридне. Закордонний гість князя ненав'язливо позіхав. Капелан бурмотів — либонь, молитву, скарбник рахував — мабуть, гроші, міннезінгер складав — очевидно, вірші, фрейліни князівни Агнешки обговорювали — напевне, інших фрейлін, а молоді лицарі розганяли нудьгу, об'їджаючи і досліджуючи навколишні зарості.

— Егей, Бичок!

Генрик Кромпуш різко зупинив коня і розвернув його, вельми здивований, після чого нашорошив вуха, намагаючись з'ясувати, від котрого-то з кушів хтось покликав його стиха його власним фамільярним прізвиськом.

— Бичок!

— Хто тут? Ану, покажися!

У кущах заворушилося.

— Свята Ядвіго... — Кромпуш від подиву аж рота роззявив. — Рейневан? Це ти?

— Ні, свята Ядвіга, — відповів Рейневан голосом кислим, як агрус у травні. — Бичок, мені дуже потрібна допомога... Чий це почет? Кантнера?

Перш ніж до Кромпуша почало доходити, до нього приєдналися ще два олесницькі лицарі.

— Рейневан, — зойкнув Якса з Вишні. — Господи Ісусе, як ти виглядаєш!

"Цікаво, — подумав Рейневан, — як би ти виглядав, якби твій кінь упав одразу за Бистром? Якби тобі довелося всю ніч проблукати болотами й урочищами над Съвежною, а ще до сходу сонця поміняти мокрі й заляпані багном лахи на свиснуту із сільського плоту сірячину. Цікаво, як би ти після такого виглядав, прилизаний паничу?"

Третій олесницький лицар, Бенно Еберсбах, який дивився на них доволі понуро, схоже, думав так само.

— Замість того, щоби дивуватися, — сухо сказав він, — дайте йому якусь одежину. Знімай це лахміття, Беляу. Ну, панове, виймайте із в'юків, що там у кого є.

— Рейневан, — до Кромпуша усе ще слабо доходило. — То це ти?

Рейневан не відповів. Натягнув кинуті йому сорочку і каптан. Він був такий лютий, що мало не плакав.

— Мені потрібна допомога... — повторив він. — Навіть дуже потрібна.

— Бачимо і знаємо, — кивком підтвердив Еберсбах. — І ми також думаємо, що дуже. Так дуже, що далі нікуди. Ходи. Треба показати тебе Хаугвіцу. І князю.

— Він знає?

— Усі знають. Твоя справа набула розголосу.

* * *

Якщо Конрад Кантнер із його витягнутим обличчям, видовженим через лисину чолом, чорною бородою і проникливими очима ченця не вельми нагадував типового представника династії, то щодо його доньки Агнешки сумнівів бути не могло: це яблучко недалеко впало від шльонсько-мазовецької яблуньки. Князівна мала ляне волосся, світлі очі та невеличкий кирпатий веселий носик П'ястівни, вже увіковічений знаменитою скульптурою у наумбургському кафедральному соборі. Агнешці Кантнерівні, як швидко підрахував Рейневан, було близько п'ятнадцяти років, так що її, очевидно, вже за когось посватали. Рейневан не пам'ятав чуток.

— Встань.

Він встав.

— Знай, — промовив князь, свердлячи його палаючим поглядом, — що я не схвалюю твого вчинку. Мало того, я вважаю його недостойним, ганебним і гідним кари. І щиро раджу тобі пошкодувати, що ти це скоїв, і покаятися, Рейнмаре Беляу. Мій капелан запевняє мене, що в пеклі є спеціальний анклав для чужоложців. Чорти тяжко мучать там грішників на знарядді гріха. У подробиці не вдаватимусь з огляду на присутність тут дівчини.

Сенешаль Рудігер Хаугвіц гнівно фиркнув. Рейневан мовчав.

— Яку сатисфакцію ти даси Гельфрадові фон Стерча, — продовжував Кантнер, — це вже його і твоя справа. Не мені в неї втручатися, тим більше, що й ти, і він — васали не мої, а князя Яна Зембицького. І, в принципі, я повинен відправити тебе до Зембиць. Умивши руки.

Рейневан ковтнув слину.

— Але, — продовжив князь після хвилини драматичного мовчання, — я не Пілат. Це раз. По-друге, пам'ятаючи про твого батька, який під Танненбергом віддав життя при боці мого брата, я не допущу, щоби тебе вбили заради дурної кровної помсти. По-третє, вже настав час узагалі покінчити із кровними помстами й жити, як належить європейцям. Це все. Я дозволяю тобі їхати у моєму почті хоч і до самого Вроцлава. Але на очі мені не лізь. Бо не тішить їх твій вигляд.

— Ваша князівська...

— Іди, я сказав.

Полювання закінчилося остаточно. Соколам понадягали клобучки на голови, впольовані качки і чаплі розм'якали, приторочені до драбин воза, князь був задоволений, його почт теж, бо полювання, яке обіцяло затягтися, тривало зовсім недовго. Рейневан зауважив кілька виразно вдячних поглядів — кортежем уже встигло рознестися, що то саме з огляду на нього князь скоротив полювання і рушив далі. Рейневан небезпідставно побоювався, що рознестися встигло не тільки це. Вуха йому пашіли, як перед першим побаченням.

— Усі, — буркнув він до Бенно Еберсбаха, який їхав поруч, — все знають...

— Усі, — підтвердив зовсім не весело олесницький лицар. — Але, на твоє щастя, не все.

— Що?

— Дурника корчиш, Беляу? — запитав Еберсбах, не підвищуючи голосу. — Кантнер, напевно, прогнав би тебе, а може, й відіслав би тебе зв'язаним до каштеляна, якби знав, що в Олесниці був труп. Так, так, не витріщайся на мене. Юний Ніклас фон Стерча мертвий. Гельфрадові роги як роги, але вбитого брата Стерчі не вибачать тобі нізащо.

— Пальцем... — проговорив Рейневан, кілька разів глибоко вдихнувши повітря. — Я й пальцем не торкнувся Нікласа. Присягаюся.

— А до всього, — Еберсбах демонстративно проігнорував клятву, — прекрасна Аделя звинуватила тебе в чаклунстві. У тому, що ти причарував її і приневолюеною скористався.

— Навіть якщо це правда, — відповів після паузи Рейневан, — то її до цього змусили. Погрожуючи смертю. Адже вона у них в руках.

— Аж ніяк, — заперечив Еберсбах. — Від августинців, у яких вона привселюдно звинуватила тебе в диявольських практиках, прекрасна Аделя втекла до Ліготи. За ворота монастиря цистерціанок.

Рейневан полегшено зітхнув.

— Не вірю, — повторив він, — у ці звинувачення. Вона мене кохає. А я кохаю її.

— Прекрасно.

— Ото щоби знав, що прекрасно.

— Але по-справжньому прекрасно, — подивився йому в очі Еберсбах, — стало після того, коли обшукали твою робітню.

— Гм. Оцього я й боявся.

— І дуже правильно. На мою скромну думку, інквізиція поки що не сидить у тебе на шиї тільки тому, що вони ще не закінчили інвентаризувати диявольщини, яку познаходили в тебе. Від Стерчів Кантнер, може, тебе й захистив би, але від інквізиції, мабуть, ні. Коли рознесеться звістка про це твоє чорнокнижництво, він сам тебе їм видасть. Не їдь із нами до Вроцлава, Рейневане. Відлучися кудись раніше і втікай, сховайся де-небудь. Добре тобі раджу.

Рейневан не відповів.

— А між іншим, — кинув знічев'я Еберсбах, — ти справді знаєшся на магії? Бо я, розумієш, недавно познайомився з панною... Ну... Як би то сказати... Придався би якийсь еліксир...

Рейневан не відповів. З голови кортежу долинув окрик.

— Що там?

— Бикув, — здогадався Бичок Кромпуш, підганяючи коня. — Заїжджий двір "Під гусаком".

— І слава Богу, — упівголоса додав Якса з Вишні, — бо я через усе це сране полювання нестерпно зголоднів.

Рейневан і цього разу не відповів. Протяжне бурчання, що видобувалося з його нутрощів, було аж надто промовистим.

Заїжджий двір "Під гусаком" був чималий і напевне популярний, позаяк тут було повно гостей, як місцевих, так і прибулих, що було видно з коней, возів, а також із пахолків та збройних людей, які поралися коло них. Коли почт князя Кантнера із великою помпою і галасливо в'їхав у подвір'я, корчмар уже був попереджений. Він вилетів із вхідних дверей, наче куля з бомбарди, розганяючи птицю і розбризкуючи гній. Він переступав з ноги на ногу і згинався в поклонах.

— Вітаємо, вітаємо. Бог у дім, — мало не задихався він. — Яка честь, яка шана, що ваша ясновельможна милість...

— Щось тут дуже людно сьогодні, — Кантнер зііз із гнідка, якого тримали пахолки. — Кого ж це ти гостиш? Хто ж це тут горщики спорожняє? А чи для нас вистачить?

— Неодмінно, вистачить, неодмінно, — запевнив корчмар, ледве переводячи подих. — Та вже й не людно зовсім... Шльондр, студентів і кметів я вигнав... як тільки ваших милостей на гостинці зобачив. Вільна зусім хата нині, та й ванькир також вільний, йно...

— Йно що? — нахмутив брови Рудігер Хаугвіц.

— В хаті гості. Поважні й духовні особи... Посли. Я не посмів...

— То й добре, — перебив Кантнер, — що не посмів. — Мені би деспект учинив і всій

Олесниці, якби посмів. Гості — це гості! А я — П'яст, а не сарацинський султан, мені не принизливо попоїсти разом із гостями. Ведіть, панове.

У дещо задимленій і заповненій запахом капусти кімнаті й справді не булолюдно. Як на те, то зайнятий був один лише стіл, за яким сиділи троє чоловіків. Усі — з тонзурами. Двоє носили одяг, характерний для духовних осіб у дорозі, але такий багатий, що вони ніяк не могли бути простими ксьондзами. На третьому була ряса домініканця.

Побачивши, що входить Кантнер, духовні особи підвелися з лави. Той, чиє вбрання було найбагатшим, поклонився, але без надмірної запобігливості.

— Ваша милосте князю Конраде, — промовив він, довівши добру поінформованість, — воістину, це велика для нас честь. Я, з вашого дозволу, Мацей Кожбок, офіціал[67] познанської дієцезії, з місією до Вроцлава, до брата вашої княжої милості, єпископа Конрада, від його преосвященства єпископа Анджея Ласкажа. А це мої супутники, що, як і я, із Гнезна у Вроцлав прямують: пан Мельхіор Барфусс, вікарій його велебності Кшиштофа Ротенгагена, єпископа Любушського. А також велебний Ян Неєдлий з Високого, prior Ordo Praedicatorum[68], що подорожує з місією від краківського провінціала ордену.

Бранденбуржець і домініканець схилили тонзури, Конрад Кантнер відповів легким рухом голови.

— Ваша достойність, ваші велебності, — промовив він дещо гугнявим голосом. — Мені приємно буде спожити їжу в такій зацній компанії. І порозмовляти. Розмов же, якщо це не наскучить вашим велебностям, матимемо чимало і тут, і в дорозі, позаяк і я до Вроцлава їду, зі своєю донькою... Ходи-но сюди, Агнешко. Поклонися перед слугами Христовими.

Князівна зробила кніксен, схилила голівку, збираючись поцілувати руку, але Мацей Кожбок зупинив її, поблагословив швидким хресним знаменням над світлою гривкою. Чеський домініканець склав руки, схилив голову, пробурмотів коротку молитву, додавши щось про *clarissima puella*[69].

— Оце, — продовжував Кантнер, — пан сенешаль Рудігер Хаугвіц. А це — мої лицарі і мій гість...

Рейневан відчув, як його смикнули за рукав. Послухавшись жестів і сичання Кромпуша, він вийшов разом із ним на подвір'я, на якому й далі тривав спричинений прибуттям князя рейвах. На подвір'ї чекав Еберсбах.

— Я тут про дещо порозпитував, — сказав він. — Вони були тут учора. Вольфгер Стерча. Він сам, та ще шестеро Стерчів. Я випитав також тих, з Великопольщі. Стерчі затримали їх, але не посміли нав'язуватися духовним особам. Але, видно, вони шукають тебе на вроцлавському тракті. Я б на твоєму місці втікав.

— Кантнер, — буркнув Рейневан, — мене захистить...

Еберсбах знизав плечима:

— Воля твоя. І шкура також твоя. Вольфгер дуже голосно і з подробицями розповідає, що він з тобою зробить, коли впіймає. Я на твоєму місці...

— Я кохаю Аделю й не покину її! — спалахнув Рейневан. — Це по-перше. А по-друге... Куди ж мені втікати? У Польщу? Чи, може, на Жмудь?

— Зовсім непогана думка. Щодо Жмуді тобто.

— Зараза! — Рейневан копнув квочку, що крутилася коло ніг. — Добре. Подумаю. І що-небудь придумаю. Але спочатку щось з'їм. Здихаю з голоду, а запах цієї капусти мене добиває.

Далі зволікати було не можна, ще трохи — і хлопці впіймали б облизня. Горщики каші та капусти з горохом, а також полумиски, повні свинячих кісток із м'ясом, було поставлено на головний стіл, перед князем і князівною. Посуд домандровував до краю столу лише після того, як його вмістом насичувалися троє священнослужителів, які сиділи найближче до Кантнерів і, як виявилось, були неабиякі мастаки поїсти. Як на лихо, по дорозі тим мискам траплявся ще й Рудігер Хаугвіц, мастак нітрохи не гірший, а також ширший у плечах навіть від Хаугвіца закордонний гість князя, чорноволосий лицар з обличчям настільки смаглявим, ніби він допіру повернувся зі Святої Землі. Таким чином, у мисках, які нарешті домандровували до нижчих рангом і молодших, не залишалося майже нічого. На щастя, невдовзі корчмар подав князеві велику тацю з каплунами, а ті виглядали й пахли так смаковито, що капуста і жирна свинина дещо втратили попит і потрапили на кінець столу в майже недоторканому стані.

Агнешка Кантнерівна скубала зубками стегенце каплуна, намагаючись уберегти від жиру, що капав із м'яса, модно розрізані рукави сукні. Чоловіки теревенили про те і се. Черга власне випала на одного зі священників, домініканця Яна Неєдлого з Високого.

— Я є, — просторікував згаданий, — а радше був пріором у Святого Климентія в празькому Старому Місті. Item[70] магістром Карлового університету. Нині, як бачите, я — вигнанець, що живе із чужої ласки та на чужому хлібі. Мій монастир сплюндрували, а в академії, як легко можете здогадатися, мені було не по дорозі з відступниками і паршивцями на кшталт Яна Пршибрама, Кристіяна з Прахатиці і Якуба зі Стршибора, хай їх Господь покарає...

— У нас тут, — вставив Кантнер, ловлячи очима Рейневана, — є один студент із Праги. *Scholarus academiae pragensis, artium baccalaureus*. [71]

— У такому разі, — очі домініканця блиснули з-над ложки, — я радив би уважно за ним стежити. Я далекий від того, щоб кого-небудь обвинувачувати, але єресь — мов сажка, немов смола. Як лайно! Той, хто крутиться поблизу, не може не забруднитися.

Рейневан швидко опустил голову, відчуваючи, як у нього знову червоніють вуха і кров приливає до щік.

— Де там, — засміявся князь, — нашому схолярові до єресі. Таж він же з порядної родини, на священника і медика в празькому університеті вчиться. Чи так, Рейнмаре?

— З дозволу вашої милості, — Рейневан ковтнув, — я в Празі вже не вчуся. За порадою брата я покинув Каролінум у дев'ятнадцятому році, невдовзі після святих Абдона і Сена... Себто відразу після дефенес... Ну, знаєте коли. Тепер думаю, може, до Кракова по науку спробую... Або до Лейпцига, куди більшість празьких професорів пішли... До Чехії не повернуся. Доки тривають заворушення.

— Заворушення! — з рота збудженого чеха вилетіли і прилипли до ладанки кілька смужок капусти. — Гарне слівце, нічого сказати! Ви тут, у мирній країні, навіть уявити собі не можете, що в Чехії єресь витворяє, ареною яких жахливих речей є ця нещасна країна. Під'юджуваний єретиками, вікліфістами, вальденсами й іншими слугами сатани набрід повернув свою бездумну злість проти віри і церкви. У Чехії знищують Бога і палять Його святині. Убивають слуг Божих!

— Звістки до нас доходять, — підтвердив, облизуючи пальці, Мельхіор Барфусс, вікарій любушського єпископа, — справді страшні. Вірити не хочеться...

— А треба вірити! — ще голосніше крикнув Ян Неєдлий. — Бо жодна звістка не перебільшена!

Пиво з його кухля вихлюпнулося. Агнешка Кантнерівна мимоволі сахнулася, затуляючись, мов щитом, стегенцем каплуна.

— Хочете приклади? Прошу дуже! Різня ченців у Чеському Броді й Помуці, убиті цистерціанці в Збраславі, Велеграді й Мніховому Градищі, убиті домініканці в Піску, бенедиктинці в Кладрубах і Постолопртах, убиті невинні премонстратки в Хотишові, убиті священники в Чеському Броді і Яромержі, розграбовані та спалені монастирі в Коліні, Мілевську і Златій Коруні, збезчещені вівтарі й образи святих у Бржевні і Воднянах... А що витворяв Жижка, цей скажений пес, цей антихрист і диявольське поріддя? Кривава різня в Хомутові й Прахатіцах, сорок священників спалено живцем у Бербуні, спалені монастирі в Сазаві та Вілемові, святотатства, яких не допустив би й турок, жахливі злочини і жорстокість, звірства, побачивши які, здригнувся би й сарацин! О, воістину, Боже, доки ж ти не судитимеш і каратимеш за кров нашу?

Тишу, в якій чути було тільки, як шепоче молитву олесницький капелан, перервав глибокий і дзвінкий голос смагляволицього і широкоплечого лицаря, гостя князя Конрада Кантнера.

— Цього могло б не бути.

— Тобто? — підняв голову домініканець. — Що ви хочете цим сказати, пане?

— Усього цього можна було легко уникнути. Досить було не спалювати Яна Гуса в Констанці.

— Ви, — примружився чех, — уже там, тоді захищали єретика, кричали, протестували, петиції складали, я знаю. А рації не мали ні тоді, ні тепер. Єресь шириться як кукіль, а Святе Письмо наказує бур'яни випалювати вогнем. Папські булли повеляють...

— Облиште булли, — урвав його смагляволиций, — для соборних диспутів, вони кумедно звучать, коли на них посилаються в корчмі. А в Констанці я мав рацію, можете собі казати, що хочете. Люксембуржець королівським словом і охоронною грамотою гарантував Гусові безпеку. І слово, і клятву він порушив, тим самим запламувавши честь монарха і лицаря. Спокійно дивитися на це я не міг. І не хотів.

— Лицарська клятва, — пробурчав Ян Неєдлий, — має даватися для служіння Богу, байдуже, хто клянеться, зброєносець чи король. Ви називаєте служінням Богу дотримання клятви і слова, даних єретикові? Ви називаєте це честю? Я називаю це

гріхом.

— Я, якщо взагалі даю слово, то даю лицарське слово перед лицем Бога. Тому дотримую його навіть із турками.

— Із турками дотримувати слова можна. А з еретиками — ні.

— Воістину, — дуже серйозно сказав Мацей Кожбок, познанський офіціал. — Мавр або турок загрузнув у поганстві через темноту й дикість. Його можна навести. Відщепенець же і схизматик від віри і Церкви відвертається, насміхається над ними, блюзнірствує. Тому-то він Богові у сто разів огидніший. І будь-який спосіб боротьби з ересю добрий. Адже ніхто, хто йде на вовка чи на пса сказаного, не стане, якщо він при здоровому глузді, просторікувати про честь і лицарське слово. Проти еретика все годиться.

— У Кракові, — гість Кантнера повернув до нього засмагле обличчя, — канонік Ян Ельгот, коли треба ввіймати еретика, за ніщо має таємницю сповіді. Єпископ Анджей Ласкаж, якому ви служите, велить робити те ж саме священикам познанської єпархії. Усе годиться. Воістину.

— Не приховуйте, пане, своїх симпатій, — кисло промовив Ян Неєдлий з Високого. — Тож і я своїх не приховуватиму. І повторю: Гус був еретиком і мусив був піти на вогнище. Король римський, угорський і чеський слушно вчинив, не дотримавши слова, даного чеському еретикові.

— І за це, — парирував смуглолиций, — так його тепер чехи люблять. Через це він утік з-під Вишеграда з чеською короною під пахвою. І тепер королює над Чехією, але в Буді, бо на Градчани його нескоро впустять.

— Насміхатися з короля Сигізмунда собі дозволяєте, — зауважив Мельхіор Барфусс. — А ви ж йому служите.

— Саме тому.

— А може, з іншої якоїсь причини? — в'їдливо скреготнув чех. — Адже ви, лицарю, під Танненбергом билися проти госпітальєрів Діви Марії на боці поляків. На боці Ягайла. Короля-неофіта, явного симпатика чеської ересі, що охоче прислухається до схизматиків і вікліфістів. Племінник Ягайла, віровідступник Корибутович, любісінько господарює в Празі, польські лицарі в Чехії убивають католиків і грабують монастирі. І хоч Ягайло вдає, нібито це все діється без його волі й згоди, та чомусь сам із військом проти еретиків не рушає! А якби рушив, якби з королем Сигізмундом у хрестовому поході об'єднався, то з гуситами було би покінчено за одну мить! То чому ж Ягайло цього не робить?

— Отож-бо, — смагляволиций знову посміхнувся, й усмішка його була дуже багатозначною. — Чому? Цікаво.

Конрад Кантнер голосно кашлянув. Барфусс почав вдавати, нібито його цікавить виключно капуста з горохом. Мацей Кожбок прикусив губу й похитав головою зі сумним виразом обличчя.

— Що правда, — визнав він, — то правда. Римський король не раз показав, що він не друг польській короні. Звичайно, на захист віри кожен великополянин, бо за них я

можу ручатися, охоче встане. Але тільки якщо Люксембуржець дасть гарантію, що коли ми рушимо на південь, то ні хрестоносці, ні бранденбуржці до нас не вторгнуться. Але як би він мав таку гарантію дати, якщо разом із ними замислив поділ Польщі? Чи я не маю рації, князю Конраде?

— Та про що тут розводиться, — винятково неширо посміхнувся Кантнер. — Ми вже надміру, здається мені, політикуємо. А політика не йде у парі з їжею. Яка, до речі, холоне.

— А от якраз і треба про це говорити, — запротестував Ян Неєдлий, на радість молодих лицарів: до них дісталися уже два горщики, яких вельможі, що поринули у розмову, майже не торкнулися. Одначе радість виявилася передчасною: вельможі довели, що можуть балакати і їсти одночасно.

— Ви ж подивіться, шановні, — продовжував, поглинаючи капусту, колишній пріор монастиря Святого Климентія, — це не тільки чеська справа — оця вікліфівська зараза. Чехи, а я їх знаю, готові й сюди прийти, як ходили на Моравію і до Ракус[72]. Можуть прийти і до вас, панове. До вас усіх, як ви отут сидите.

— Пхе, — надув губи Кантнер, копирсаючись ложкою в мисці в пошуках шкварок. — У це я не повірю.

— А я тим більше, — фиркнув пивною піною Мацей Кожбок. — До нас, до Познані, їм дещицю задалеко буде.

— До Любуша і Фюрстенвальда, — проговорив з повним ротом Мельхіор Барфусс, — теж із Табора неблизька дорога. Овва, та я не боюся.

— Тим більше, — додав із негарною усмішкою князь, — що скоріше самі чехи гостей дочекаються, ніж на когось підуть. А надто зараз, коли Жижки не стало. Я так собі гадаю, що гості от-от з'являться, чехи їх уже з дня на день чекати повинні.

— Хрестовий похід? А ви, може, щось знаєте, ваша милосте?

— Аж ніяк ні, — відповів Кантнер із гримасою, яка свідчила про щось зовсім протилежне. — Тільки-от так собі міркую. Господарю! Пива!

Рейневан тихцем вислизнув на подвір'я, а з подвір'я за хлів — і в кущі, за город. Коли йому як слід полегшало, повернувся. Проте не в кімнату. Вийшов через ворота, довго дивився на тракт, який зникав у синій імлі, й на якому він не побачив братів Стерчів, котрі б чвалом під'їжджали до корчми, і це його неабияк заспокоїло.

"Аделя, — раптом подумав він. — Аделя аж ніяк не у безпеці в ліготських цистерціанок. Я мушу..."

"Мушу. Але боюся. Того, що можуть зробити зі мною Стерчі. Того, про що вони з такими подробицями розповідають".

Він повернувся на подвір'я. Остовпів, побачивши князя Кантнера і Хаугвіца, які бадьоро і легко виходили з-за хлівів. "У принципі, — подумав він, — а чому тут дивуватися? У кущі за хлівами ходять навіть князі і сенешалі. Та ще й пішки".

— Настав-но вуха, Беляу, — безцеремонно сказав Кантнер, миючи руки в ківшику, який йому поспішно підставила служниця. — І слухай, що я скажу. Ти не поїдеш зі мною до Вроцлава.

— Ваша князівська...

— Стули писок і не розкривай його, поки я не накажу. Я роблю це заради твого добра, молокососе. Бо я більш ніж упевнений, що у Вроцлаві мій брат-єпископ засадить тебе до вежі раніше, ніж ти встигнеш вимовити "benedictum nomen Iesu"[73]. Єпископ Конрад дуже затятий, коли йдеться про чужоложців, певно, хе-хе, не любить конкуренції, хе-хе-хе. Отож візьмеш того коня, якого я тобі позичив, і поїдеш до Малої Олесниці, в йоаннітську командорію. Скажеш командорові Дітмарові де Альцею, що я прислав тебе на покуту. Там посидиш тихо, поки я не викличу. Зрозуміло? Має бути зрозуміло. А на дорогу ось тобі калитка. Знаю, що мала. Дав би тобі більше, але мій скарбівничий відрадив. Ця корчма надто підірвала мій фонд на представницькі витрати.

— Вельми дякую, — промимрив Рейневан, хоча вага калитки на подяку ніяк не заслуговувала. — Вельми дякую вашій милості. От тільки...

— Стерчів не бійся, — перебив князь. — В йоаннітському домі вони тебе не знайдуть, а в дорозі туди ти будеш не сам. Так складається, що в тому самому напрямку, себто до Морави, їде мій гість. Ти, певно, бачив його за столом. Він погодився, щоби ти їхав з ним. Щиро кажучи, не відразу. Але я його переконав. Хочеш знати як?

Рейневан покивав головою на знак, що хоче.

— Я сказав йому, що твій батько загинув у хоругві мого брата під Танненбергом. А він там теж був. Тільки він каже: "під Грюнвальдом". Бо він був на протилежному боці. Так що бувай здоров. І — не супся, хлопче, не супся. Нарікати на мою ласку ти не можеш. Коня маєш, якийсь гріш маєш. Та й захист у дорозі забезпечений.

— Як — забезпечений? — наважився подати голос Рейневан. — Милостивий князю... Вольфгер Стерча їздить сам-шестеро... А я... З одним лицарем? Навіть якщо він зі зброєносцем... Ваша милосте... Це ж усього лише один лицар!

Рудігер Хаугвіц фиркнув. Конрад Кантнер поблажливо надув губи.

— Ох і дурний же ти, Беляу. Ніби й учений бакалавр, а славетного чоловіка не розпізнав. Для цього лицаря, телепню, ті шестеро — дурничка.

І бачачи, що Рейневан усе ще не розуміє, пояснив:

— Це ж Завіша Чорний із Гарбова[74].

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

у якому Рейневан і Завіша Чорний з Гарбова розводяться про те і про се на бжегському тракті. Потім Рейневан лікує Завішу від газів, а Завіша віддячує йому корисними повчаннями у царині новітньої історії.

Трохи стримуючи коня, щоби відстати, лицар Завіша Чорний із Гарбова припіднявся в сідлі і протяжно перднув. Потім глибоко зітхнув, сперся обіруч на луку і перднув ще раз.

— Це та капуста, — діловито пояснив він, наздогнавши Рейневана. — У моєму віці не можна їсти стільки капусти. Клянуся кістями святого Станіслава! Коли я був молодий, то міг з'їсти ого-го! Кофлик, себто більш ніж півгарнця[75] капусти з'їдав за три отченаші[76]. І нічого мені не було. Я міг їсти капусту в будь-якому вигляді, хоч би

й двічі на день, аби тільки кмину в ній не brakло. А тепер, тільки-но троха з'їм, зразу мені в животі аж кипить, а гази, сам бачиш, хлопче, ледь мене не розривають. Старість, пся мати, не радість.

Його кінь, могутній вороний жеребець, тяжко брикнув, ніби рвався в атаку. Жеребець весь, аж по нїздрі, був покритий чорною попоною, прикрашеною на клубах Сулимою[77], гербом лицаря. Рейневан дивувався, як же це він відразу не розпізнав цей славетний знак, та ще й такий нетиповий у польській геральдиці — і за почесною фігурою, і за мобіліями[78].

— Ти чого такий мовчкуватий? — зненацька запитав Завіша. — Їдемо, їдемо, а ти якщо за весь цей час десяток слів зронив, то таки не більше. Та й то коли тягти тебе за язика. Дуєшся на мене? Про Грюнвальд ідеться, га? Знаєш що, хлопче? Я міг би тебе запевнити, що ніяк не можу бути тим, хто вбив твого батька. Мені було б зовсім не важко сказати, що я не міг би із твоїм батьком зіткнутися в бою, бо краківська хоругва була в центрі бойового порядку польсько-литовських військ, а хоругва Конрада Білого — на лівому крилі хрестоносців, аж за Стемборком. Але я того не скажу, бо це була би брехня. Тоді, в день Розсилання Апостолів[79], я вбив багатьох людей. У суцільному замішанні та диявольській колотнечі, у якій мало що було видно. Бо це була битва. Та й годі.

— Батько, — відкашлявся Рейневан, — носив на щиті...

— Я не пам'ятаю гербів, — різко й досить грубо перебив Сулимець. — У загальній сутичці вони не мають для мене жодного значення. Важливо, в який бік повернута голова коня. Якщо в бік, протилежний тому, в який повернута голова мого жеребця, то я рубаю, хоч би в того лицаря й сама Богородиця була на щиті. Зрештою, коли кров поналипає на пил, а пил — на кров, то й так на щитах дідька лисого побачиш. Повторюю, Грюнвальд — то була битва. А в битві — як у битві. І на цьому покінчимо. Не дуйся на мене.

— Та я й не дуюся.

Завіша трохи притримав коня, піднявся в сідлі й перднув. З придорожніх верб зірвалися наполохані галки. Почет лицаря з Гарбова, у складі сивоволосого зброєносця і чотирьох озброєних пахолків, який їхав позаду, завбачливо тримався віддалік. І зброєносець, і пахолки їхали на чудових конях, а одяг мали багатий і чистий. Як і годиться слугам того, хто був крушвіцьким і спишським старостою і стягував, як подекували, орендну плату круглим рахунком із тридцяти сіл. Однак ні зброєносець, ні пахолки не скидалися на шовкових панських пажів. Зовсім навпаки, вони мали вигляд міцних зарізяк, а зброю, якою вони були обвішані, аж ніяк не можна було би назвати парадною оздобою.

— Значить, — почав Завіша, — ти не дуєшся. То чого ж тоді ти такий мовчазний?

— Бо здається мені, — наважився сказати Рейневан, — що це ви більше дуєтесь на мене. І знаю чому.

Завіша Чорний повернувся в сідлі й довго вдивлявся у нього.

— От, — промовив він нарешті, — озвалася жалібним голосом покривджена

невинність. То знай же, синку, що нікуди це не годиться — грати чужих жінок. І якщо хочеш знати мою думку, це підлий вчинок. І заслуговує на покарання. Щиро кажучи, ти в моїх очах нітрохи не кращий за того, хто зрізає в натовпі гаманці або обкрадає курники. І той, і інший, думаю собі, — дрібний негідник, мізерний ґунцвот, якому вдалося скористатися з okazji.

Рейневан не прокоментував.

— Давно тому був у Польщі звичай, — продовжував Завіша Чорний, — коли упійманого любителя чужих дружин відводили на міст і до цього мосту залізним цвяхом прибавали його мошонку з яйцями. А поруч із перелюбником клали ножа. Мовляв, якщо хочеш на волю, то можеш собі відрізати.

Рейневан не прокоментував і цього разу.

— Зараз уже так не прибавають, — зітхнув лицар. — А шкода. Мою пані Барбару легковажною не назвеш, проте як подумаю, що її хвилину слабкості, може, використовує там, у Кракові, який-небудь джінджик, якийсь, хлопче, подібний до тебе красунчик... А, та що тут говорити...

Тишу, яка настала на кілька хвилин, знову перервала з'їдена лицарем капуста.

— Та-а-а-к, — полегшено простогнав Завіша і подивився на небо. — Але знай, хлопче, що я тебе не засуджую, оскільки лише тому каміння метати личить, хто сам без гріха. І таким-от робом усе це підсумувавши, давай-но вже більше до цієї розмови не повертатися.

— Любов — то велика річ, і багато в неї імен, — промовив Рейневан злегка ображеним тоном. — Слухаючи пісень і романсів, ніхто не присікується ні до Трістана й Ізольди, ні до Ланселота й Гіневри, ні до трубадура Гільйома де Кабестена і мадам Маргарити з Руссільйона. А нас з Аделею пов'язує аж ніяк не менш велика, палка й щира любов. І на тобі маєш, усі немов заповзялися...

— Якщо ця любов така велика, — Завіша вдавав, ніби зацікавився, — то чому ти не біля своєї коханої? Чому *fugas chrustas*[80], достоту як застуканий злодюжка? Трістан, щоби бути поруч з Ізольдою, знайшов спосіб, переодягнувся, якщо мені пам'ять не зраджує, у лахміття запаршивілого жебрака. Ланселот, щоби врятувати свою Гіневу, сам-один виступив проти всіх лицарів Круглого Столу.

— Не так воно просто, — Рейневан густо спалахнув, аж йому побагряніли лиця. — Що ж їй з того, якщо мене схоплять і уб'ють? Про себе самого я вже й не згадую. Але спосіб я знайду, не бійтеся. Хоч би й переодягнувшись, як Трістан. Любов завжди переможе. *Amor vincit omnia*. [81]

Завіша знову звівся в сідлі й перднув. Важко було оцінити, чи це був коментар, чи тільки капуста.

— Єдина з цього диспуту користь, — сказав він, — що ми побалакали, бо тоскно було їхати мовчки, з похнюпленим носом. Балакаймо далі, юний пане сілезцю. На якусь відсторонену тему.

— А чому, — наважився за якийсь час Рейневан, — ви цим шляхом їдете? Хіба не ближче з Кракова на Мораву через Ратибор? І Опавсько?

— Може, й ближче, — погодився Завіша. — Але я, бач, ратиборців терпіти не можу. Недавно померлий князь Ян, царство йому небесне, був неабиякий сучий син. Він підіслав убивць до Пшемека, сина цешинського князя Ношака, а я і Ношака знав, і Пшемек був мені другом. Так що ратиборською гостинністю я ані колись не користувався, ані тепер не буду, бо синулько Янів, Міколаєк, кажуть, доблесно ступає слідами батька. Крім того, я зробив гак, бо було про що з Кантнером поговорити в Олесниці, я вирішив повторити йому те, що сказав про нього Ягайло. До того ж дорога через Нижній Шльонськ зазвичай багата на атракції. Хоч бачу тепер, що така її слава трохи перебільшена.

— А! — зметикував Рейневан. — От чому ви в повному обладунку їдете! І на бойовому коні! Бійки шукаєте? Я вгадав?

— Вгадав, — спокійно визнав Завіша Чорний. — Казали, у вас тут аж кишить раубрітерами[82].

— Не тут. Тут безпечно. Тому-то так людно.

Справді, на брак товариства нарікати вони не могли. Самі, щоправда, вони не наздогнали нікого, і їх ніхто не обганяв, зате в протилежному напрямку, із Бжега до Олесниці, рух був жвавий. Вони розминулися вже з кількома купцями на тяжко завантажених возах, які залишали за собою глибокі колії, під ескортом кільканадцяти озброєних людей із винятково бандитськими пиками. Проминули пішу колону нав'ючених баклагами дігтярів, про наближення яких заздалегідь стало відомо з різкого запаху дьогтю. Розминулися з групкою кінних хрестоносців із Зіркою, пройшли повз молодого йоанніта з личком херувима, що подорожував зі зброєносцем, минули погоничів, які гнали волів, а також п'ятьох підозрілих на вигляд пілігримів, котрі, хоч вони цілком ґречно запитали дороги на Ченстохову, в очах Рейневана підозрілими бути не перестали. Розминулися з голіардами, які їхали на драбинястому возі, веселими і не зовсім тверезими голосами горланячи "In cratere meo"[83], пісню, складену на слова Гуго Орлеанського. А тепер оце — лицаря з жінкою і невеликим почтом. Лицар був у розкішному баварському обладунку, а здіблений двохвостий лев на щиті засвідчував належність до великого роду Унругів. Лицар — це було видно — вмить розпізнав герб Завіші, відтак привітав його поклоном, але таким гордовитим, щоб було зрозуміло, що не гірші Унруги за Сулимців. Одягнена у світло-фіолетову сукню супутниця лицаря їхала по-дамському на гарній каро-гнідій кобилі і не мала — о диво! — жодного головного убору, вітер вільно грався її золотим волоссям. Проїжджаючи повз них, жінка підняла голову, злегка усміхнулася й подарувала Рейневанові, який вирячився на неї, такий зелений і промовистий погляд, що юнак аж затремтів.

— Ой-ой, — сказав Завіша, коли ті вже від'їхали. — Не помреш ти, хлопче, своєю смертю.

І перднув. Із силою бомбарди середнього калібру.

— Щоб довести, — сказав Рейневан, — що я на вас за ваші кпини й шпильки зовсім не ображаюся, я вилікую вас від цих здуттів і газів.

— Цікаво, як це.

— Побачите. Хай-но лише трапиться пастух.

Пастух трапився досить навіть швидко, але, вздрівши, як до нього з тракту звертають вершники, кинувся у паніці втікати, упірнув у хащі й зник, немов якийсь сон золотий. Залишилися тільки бекаючі вівці.

— Треба було, — розважив, стаючи на стременах, Завіша, — хитрістю його брати, із засідки. Бо тепер його вже по цих вертепах не наздоженемо. Пастуха ніби вітром здуло, і, судячи зі швидкості, він уже встиг відгородитися від нас Одрою.

— Або й Нисою, — додав Войцех, зброєносець лицаря, доводячи свою дотепність і знання географії.

Однак Рейневан зовсім не звернув уваги на глузування. Зліз з коня, впевненою ходою подався до вівчарського куреня, звідки невдовзі появився з великим пучком сухого зілля.

— Не пастуха мені було треба, — пояснив він спокійно, — а оцього. І ще треба трошечки окропу. Горщик знайдеться?

— Усе, — сухо сказав Войцех, — знайдеться.

— Якщо кип'ятити, — Завіша поглянув на небо, — тоді привал. До того ж довгий, бо ніч уже близько.

* * *

Завіша Чорний зручніше всівся на накритому кожухом сідлі, зазирнув у тільки що спустошений кухоль, понюхав.

— Направду, — прорік він, — на смак воно немов нагріта сонцем вода з рову, а смердить котом. Але помічне, клянуся муками Господніми, помічне! Уже після першого кухля коли мене просрало, я відчув себе краще, а тепер-то вже як рукою зняло. Я тебе визнав, Рейнмаре. Брехня, видно, буцім університети можуть навчити тільки пияцтву, розпусті та лихослів'ю. Брехня, воістину.

— Дрібка знання про трави, і нічого більше, — скромно відповів Рейневан. — А от що вам насправді допомогло, пане Завішо, то це те, що ви зняли лати та відпочили в зручнішому, ніж у сідлі, положенні...

— Ти надто скромний, — перебив його лицар. — Я свої можливості знаю, знаю, скільки часу можу витримати в сідлі й обладунку. Маєш знати, що я часто подорожую вночі, з ліхтарем, без привалу. По-перше, це скорочує час на подорож, по-друге, якщо не вдень, то, може, хоч потемки хто-небудь зачепить... І тим хоч трохи мене розважить... Але раз ти кажеш, що тут місця спокійні, то навіщо коней мучити, посидьмо при вогні до світанку, побалакаймо... Зрештою, це теж розвага. Може, й не така добра, як випустити фляки з пари раубрітерів, та все ж таки...

Вогонь весело спалахнув, освітивши ніч. Зашкварчав і запахтів жир, що скрапував із ковбас і шматків грудинки, які зброєносець Войцех з пахолками присмажували на прутиках. Войцех і пахолки дотримувалися мовчання і відповідної дистанції, але в поглядах, які вони нишком кидали на Рейневана, була помітна вдячність. Видно, вони зовсім не поділяли любові свого пана до всенощних поїздок із ліхтарем.

Небо над лісом іскрилося зорями. Ніч була холодна.

— Та-а-ак, — Завіша обома руками помасував живіт. — Допомогло, допомогло краще і швидше, ніж молитви до святого Еразма, патрона нутрощів, що їх зазвичай рекомендують. Що ж це була за герба така магічна, що за чудодійна мандрагора? І чому ти її шукав саме у пастуха?

— Після святого Яна, — пояснив Рейневан, радий, що може показати свої знання, — пастухи збирають різноманітні тільки їм відомі зела. В'язку з них спочаткуносять прив'язаною до гиркавиці, як по-чеськи називають вівчарський ціпок. Потім зела сушать у курені. І роблять з них відвар, яким...

— Яким напувають худобу, — спокійно докінчив Сулимець. — Значить, ти поставився до мене, як до роздутої корови. Ну, але раз допомогло...

— Не сердьтеся, пане Завішо. Мудрість народна безмежна. Нею не нехтував ніхто з великих медиків і алхіміків, ні Пліній, ні Гален, ні Валафрид Страбон, ні вчені араби, ні Герберт Орільякський, ні Альберт Великий. Медицина чимало взяла від народу, а особливо від пастухів. Вони-бо володіють великим і безмірним знанням про трави та їхню лікувальну силу. І про... інші сили.

— Справді так?

— Справді, — підтвердив Рейневан, підсуваючись ближче до багаття, щоб краще бачити. — Ви не повірите, пане Завішо, скільки сили криється в цій в'язці, в цьому сухому віхті з пастушої буди, за який ніхто не дав би й ламаного шеляга. Гляньте: ромашка, латаття, ніби нічого особливого, а якщо приготувати настій, то вони здатні робити чудеса. Також і ті, які я вам дав: котяча лапка, борщівник, дягель. А ось ці по-чеськи називаються "споржичек" і "седмікраска". Мало який медик знає, наскільки вони ефективні. А виваром з тих, що звуться "якубки", пастухи для захисту від вовків скроплюють овець у травні, на день святих Пилипа і Якова. Хочете вірте, хочете — ні, але покроплених овець вовк не зачепить. А це — ягоди святого Венделіна, а це — травичка святого Лінгарта, обидва святі, як ви, мабуть, знаєте, поряд із Мартіном є покровителями пастухів. Якщо давати ці трави худобі, треба закликати саме цих святих.

— Те, що ти бурмотав над казанком, не було про святих.

— Не було, — зізнався, відкашлявшись, Рейневан. — Я ж вам казав: народна мудрість...

— Така мудрість надто вже пахне вогнищем, — серйозно сказав Сулимець. — На твоєму місці я би дивився, кого лікую. З ким розмови веду. І в чийй присутності посилаюся на Герберта з Орільяка. Я б остерігався, Рейнмаре.

— А я й остерігаюся.

— А я, — озвався зброєносець Войцех, — думаю, що якщо чари існують, то краще їх знати, ніж не знати. Я думаю...

Він замовк, помітивши грізний погляд Завіші.

— А я думаю, — різко сказав лицар з Гарбова, — що все зло цього світу — від думання. Особливо у виконанні людей, які зовсім не мають до цього схильності.

Войцех ще нижче нахилився над зброєю, яку чистив і змазував салом. Рейневан,

перш ніж відізватися, переcheкав кілька хвилин.

— Пане Завішо?

— Га?

— У корчмі, у суперечці з тим домініканцем, ви не приховували... Ну... що ніби... ви за чеських гуситів. Принаймні більше за, ніж проти.

— А тобі що — мої роздуми і розмірковування одразу нагадали еретичні думки, ересь?

— І це також, — зізнався, помовчавши, Рейневан. — Але ще більше мене цікавить...

— Що тебе цікавить?

— Як воно було... Як воно було під Німецьким Бродом у двадцять другому році? Коли ви в чеський полон потрапили. Бо вже легенди ходять...

— І які ж?

— А такі, що вас гусити схопили, бо втікати вам видалося недостойним лицаря, а битися ви не могли, тому що були послом.

— Так кажуть?

— І ще... Що король Сигізмунд покинув вас у скрутному становищі. А сам ганебно втік.

Завіша якийсь час мовчав.

— А ти, — озвався він нарешті, — хотів би знати правдиву версію, так?

— Якщо, — невпевнено відповів Рейневан, — вам це не заважатиме...

— А що би мені мало заважати? За теревенями час летить швидше. То чому ж не потеревенити?

Усупереч сказаному лицар з Гарбова знову довго мовчав, крутячи у руках порожній кухоль. Рейневан не був упевнений, чи Завіша не чекає на його нові запитання, але задавати їх не поспішав. І, як виявилось, не помилився.

— Починати треба, — заговорив Завіша, — здається мені, від початку. А початок такий, що король Владислав послав мене до римського короля з досить делікатною місією... Йшлося про мар'яж з королевою Євфемією, братовою Сигізмунда, удовою чеського Вацлава. Як нині відомо, нічого з того не вийшло, Ягайло волів Соньку Гольшанську, але на той час того відомо не було. Король Владислав доручив мені обговорити з Люксембуржцем що треба, а головним чином — посаг. Я й поїхав. Але не в Пожонь[84], і не в Буду, а на Мораву, звідки Сигізмунд власне вирушав на своїх непокірних підданих з черговим хрестовим походом, з твердим наміром здобути Прагу й остаточно викорінити в Чехії гуситську ересь.

Коли я туди доїхав, а доїхав я на святого Мартіна, хрестовий похід Сигізмунда розвивався цілком непогано. Хоч армія в Люксембуржця була трохи ослаблена. Уже встигла розійтися по домівках більшість очолюваного ландвійтом Румпольдом війська з Лужиці, задовольнившись спустошенням земель навколо Хрудима. Повернувся додому шльонський контингент, у якому, до речі, був і наш недавній господар і співрозмовник, князь Конрад Кантнер. Так що в поході на Прагу короля по-справжньому підтримували тільки ракуське лицарство Альбрехта та моравське військо єпископа з Оломоуца. Ну,

але самої тільки угорської кінноти Сигізмунд мав більш ніж десять тисяч.

Завіша на хвилину замовкнув, вдивляючись у тріскуче багаття.

— Хоч-не-хоч, — продовжив він, — довелося мені, щоб із Люксембуржцем Ягайлів мар'яж обговорювати, у тому їхньому хрестовому поході взяти участь. І різних речей я став свідком. Дуже різних. Хоча б такої, як захоплення Полічки та влаштованої після цього різні.

Пахолки і зброєносець сиділи нерухомо, хтозна, може, й спали. Завіша говорив тихим і досить монотонним голосом. Заколисуючим. А надто для того, хто вже, мабуть, не раз чув цю розповідь. Або й узагалі брав участь у тих подіях.

— Після Полічки Сигізмунд рушив на Кутну Гору. Жижка перегородив йому шлях, відбив кілька атак угорської кінноти, але коли рознеслася чутка про захоплення міста через зраду, відступив. Королівські війська ввійшли в Кутну Гору, сп'янілі від тріумфу... Ха-ха, побили самого Жижку, сам Жижка від них утік. І тоді Люксембуржець зробив непростиму помилку. Хоч його відмовляли від цього і я, і Філіп Сколларі...

— Себто Піппо Спано? Цей знаменитий флорентійський кондотьєр?

— Не перебивай, хлопче. Усупереч моїм і Піпповим порадам король Сигізмунд, переконаний, що чехи панічно втікали і не зупиняться до самої Праги, дозволив угорцям роз'їхатися по всій окрузі, щоб, як він це назвав, пошукати зимовищ, бо мороз був лютий. Мадяри розпорошилися і проводили Святці[85], грабуючи, гвалтуючи жінок, спалюючи села і вбиваючи тих, кого вони вважали єретиками або такими, що співчують ересі. Інакше кажучи — кожного, хто потрапляв під руку.

Уночі в небо здіймалися заграви, удень — дими, а король у Кутній Горі бенкетував і вершив суди. І тут, на Трьох Царів[86], вранці, розійшлася чутка: йде Жижка. Жижка не втік, а тільки відступив, перегрупував військо, підсилив його, а тепер іде на Кутну Гору з усією силою Табора і Праги, він вже в Каньку, вже в Небовидах! І що? Що зробили доблесні хрестоносці, довідавшись про це? Побачивши, що вже немає часу на те, щоби зібрати докупи армію, яка порозповзалася по околицях, вони просто втекли, покинувши чимало зброї і майна, підпаливши за собою місто. Піппо Спано на якийсь час стримав паніку і виставив бойові порядки на півдорозі між Кутною Горою і Німецьким Бродом.

Мороз попустив, стояла мряка, було сіро й мокро. І тоді ми ще здалеку почули... І побачили... Хлопче, нічого подібного я ще ніколи не чув і не бачив, а чув я і бачив чимало. Вони йшли на нас, таборити і пражани, йшли, несучи штандарти і дароносиці, прекрасними, рівними, дисциплінованими лавами, з піснею, що розкочувалася, як грім. На нас насувалися оті їхні славнозвісні вози, з яких на нас щирилися гармати, гуфниці і бомбарди[87]... І тоді зарозумілі німецькі гелди[88], чваньковиті ракуські панцирники Альбрехта, мадяри, моравська і лужицька шляхта, найманці Спано — усі як один кинулися втікати. Так, хлопче, тобі не причулося: ще не встигли гусити наблизитися на відстань пострілу, а вся Сигізмундова армія вже втікала у всеохопному переляку, в дикій паніці, не дивлячись під ноги, аж до Німецького Броду. Лицарі з мечами втікали, збиваючи один одного з ніг і затоптуючи, нажахано волаючи, від отих празьких шевців і

канатників, від селян у личаках, яких вони ще зовсім недавно брали на кпини. Втікали в паніці та зі страхом, кидаючи зброю, яку під час цілого того хрестового походу піднімали в основному на беззбройних. Утікали, хлопче, просто на моїх очах, і я здивовано на це дивився, — як боягузи, як дрібні злодюжки, що їх садівник упіймав на крадіжці слив. Так, ніби злякалися... правди. Девізу VERITAS VINCIT[89], вигаптуваного на гуситських штандартах.

Більшості угорців і "залізних воїнів" удалося втекти на лівий берег замерзлої Сазави. Але потім лід підломився. Раджу тобі, хлопче, від усього серця: якщо коли-небудь тобі доведеться воювати взимку, ніколи в обладунку не втікай по льоду. Ніколи...

І Рейневан заприсягнувся собі, що — ніколи. Сулимець перевів подих, відкашлявся.

— Як я й казав, — продовжував він, — лицарство, хоч і втратило честь, одначе врятувало шкуру. Переважно. Але піше військо, сотні списників, стрільців, щитників, найманих вояків із Ракус і Морави, озброєних городян з Оломоуца — цих гусити наздогнали і перебили, били страшно, били на протязі двох миль від села Габри до самого Німецького Броду. І сніг на цій дорозі зробився червоним.

— А ви? Як вас...

— Я не втікав із королівським лицарством, не втік і тоді, коли втікали Піппо Спано і Ян фон Хардегг, а вони, треба віддати їм належне, втекли одними з останніх, і не без бою. Я теж, усупереч тому, що балакають, бився, і бився сильно. Посол — не посол, а треба було битися. І я бився не один, стояли біля мене декілька поляків і дещо більше моравських панів. Таких, які не люблять утікати, особливо по крижаній воді. От ми й билися, і скажу тобі лише, що не одна там чеська мати через мене плаче. Але пес Hercules[90]...

Пахолки, як виявилося, не спали. Тому що один із них якраз у цю мить підскочив, ніби його вкусила змія, другий приглушено крикнув, третій голосно брязнув металом, витягаючи корд. Зброєносець Войцех схопився за арбалет. Та всіх заспокоїв різкий голос і владний жест Завіші.

Із темряви щось вийшло.

Спочатку вони подумали, що це згусток, клубок темряви, темніший навіть, ніж сама пільма, який відбрунькувався з непроглядної чорноти, вирізняючись антрацитовою глибиною в освітлюваному розблисками вогню мерехтливому мороці ночі. Коли полум'я спалахувало сильніше, жвавіше і яскравіше, цей кавалок темряви, анітрохи не втрачаючи своєї чорноти, усе-таки набував форми. І ставав постаттю. Постаттю невеличкою, міцною, з черевцем, постаттю чи то птаха, що настовбурчив пір'я, чи то звіра з наїжаченою шерстю. Втягнену в плечі голову створіння прикрашала пара великих гострих вух, як у kota, які стирчали вертикально і нерухомо.

Войцех поволі, не зводячи з істоти очей, відклав арбалет. Хтось із пахолків звернувся за заступництвом до святої Кінги, проте і його вгамував жест Завіші, жест не різкий, одначе сповнений влади й авторитету.

— Вітаю тебе, прибульцю, — промовив зі спокоєм, який викликав довіру, лицар із

Гарбова. — Сідай без страху до нашого вогнища.

Створіння ворухнуло головою, Рейневан помітив короткий спалах величезних очей, у яких червоно відбився вогонь.

— Сідай без страху, — повторив Завіша голосом доброзичливим і твердим водночас. — Тобі не треба нас боятися.

— Я не боюся, — хрипко озвалося створіння. Усі аж остовпіли. Створіння ж простягнуло лапу. Рейневан був би відскочив, якби міг, проте він боявся навіть поворухнутися. І раптом з подивом усвідомив, що лапа вказує на герб на щиті Завіші. Потім, на його ще більший подив, створіння вказало на казанок з відваром трав.

— Сулима і Травник, — прохрипіло створіння. — Справедливість і знання. Чом же мені боятися? Я не боюся. Мене звати Ганс Майн Ігель.

— Вітаємо тебе, Гансе Майн Ігелю. Ти не голодний? Чи, може, хочеш пити?

— Ні. Тільки посидіти. Послухати. Бо почув, як розмовляють. І прийшов послухати.

— Ти — наш гість.

Створіння наблизилося до багаття, згорнулося клубочком, завмерло.

— Та-ак, — знову дуже спокійно промовив Завіша. — На чому це я зупинився?

— На тому... — Рейневан проковтнув слину, повернувши собі здатність говорити. — На тому, що пес Hercules...

— Атож... — прохрипів Ганс Майн Ігель.

— Ага, — спокійно сказав Сулимець, — так воно і було. Нес Hercules, вони нас перемогли. Їх була купа, гуситів себто. Нам і так неабияк пощастило, що на нас навалилася калішська кіннота, адже таборитські ціпники не знають таких слів, як "пардон" або "викуп". Коли мене врешті-решт вибили із сідла, хтось із тих, хто залишався біля мене, Мертвич чи Раровський, устиг крикнути, хто я такий. Що я був під Грюнвальдом з Жижкою і Яном Соколом з Ламберка.

Рейневан тихо зітхнув, почувши знамениті імена. Завіша довго мовчав.

— Те, що було потім, — сказав він врешті-решт, — ви маєте знати. Бо те, що було потім, не може дуже відрізнитися від легенди.

Рейневан і Ганс Майн Ігель мовчки кивнули головами. Минуло чимало часу, перш ніж лицар заговорив знову.

— Тепер, — сказав він, — так щось мені здається, що я собі під старість заробив на анафему чи що. Тому що коли мене з полону викупили і я повернувся до Кракова, то я про все, що тоді, у день Трьох Царів, бачив під Німецьким Бродом, а також все те, на що дивився наступного дня, після здобуття міста, розповів королю Владиславові. Просто розповів. Не дораджував, не ліз із власною думкою, не судив і не засуджував. Просто розповідав, а він, старий хитрий литвин, слухав. І до нього доходило. І ніколи, хлопче, будь певний, нехай навіть сам папа сльози литиме з приводу загрози для святої віри, а Люксембуржець буде лютувати і погрожувати, старий хитрий литвин не пошле на чехів польського і литовського лицарства. І зовсім не через злість на Люксембуржця за вроцлавське рішення[91], і аж ніяк не за переговори в Пожоні стосовно розділу Польщі, а завдяки моїй розповіді. І зробленого з неї єдино правильного висновку, що

польське і литовське лицарство потрібні проти хрестоносців, і нерозумно, зовсім безглуздо було б топити його в Сазаві, Влтаві чи Лабі. Ягайло, вислухавши мою розповідь, нізащо не приєднається до походів проти гуситів. Завдяки, як уже було сказано, мені. Тому я їду на Дунай, на турків, перш ніж мене відлучать від церкви.

— Жартуєте, — промимрив Рейневан. — Та де б вас... Яке відлучення? Такого лицаря, як ви... Жартувати зволите.

— Авжеж — кивнув головою Завіша. — Авжеж, зволю. Але страх є.

Якийсь час вони мовчали. Ганс Майн Ігель тихо сопів. Коні в темряві неспокійно пофиркували.

— Невже, — ризикнув Рейневан, — це кінець лицарям? І лицарству? Піхота, щільна і дисциплінована, пліч-о-пліч, не тільки вистоїть проти кінних панцирників, а й навіть зуміє їх розбити? Шотландці під Баннокбурном, фламандці під Куртре, швейцарці під Семпахом і Моргартеном, англійці під Азенкуром, чехи на Віткові й під Вишеградом, під Судомиром і Німецьким Бродом... Може, це кінець... епохи? Може, закінчується час лицарства?

— Війна без лицарів і лицарства, — відповів, помовчавши, Завіша Чорний, — мусить врешті-решт перетворитися на звичайне вбивство. І, як наслідок цього, на винищення цілих народів. Ні в чому такому я не хотів би брати участі. Але аж так швидко це не настане, тож не думаю, що я до цього доживу. Між нами кажучи, і не хотів би дожити.

Надовго запанувала тиша. Багаття догоряло, поліна жевріли рубінами, час від часу бухаючи синюватим полум'ям чи гейзером іскор. Котрийсь із пахолків захропів. Завіша тер чоло долонею. Ганс Майн Ігель, чорний, як згусток пітьми, ворухив вухами. Коли в його очах уже вкотре відбилося полум'я, Рейневан збагнув, що істота дивиться на нього.

— Любов, — раптом озвався Ганс Майн Ігель, — має багато імен. А тобі, юний Травнику, саме вона визначатиме долю. Любов. Життя врятує, коли ти навіть і знати не будеш, що це саме вона. Тому що багато імен у Богині. А ще більше — облич.

Рейневан вражено мовчав. Тим же, хто відреагував, був Завіша.

— Так-так, — сказав він. — Пророцтво. Як і будь-яке — малозрозуміле, як і будь-яке — годиться до всього й водночас ні до чого не придатне. Лише без образи, пане Гансе. А для мене? Чи є що-небудь для мене?

Ганс Майн Ігель ворухнув головою і вухами.

— На великій ріці, — сказав він нарешті своїм невиразним, хрипкуватим голосом, — стоїть на горі град. На горі, а вода його омиває. А зветься: Голубиний Град[92]. Погане місце. Не їдь туди, Сулима. Погане місце для тебе той Голубиний Град. Не їдь туди. Зверни із дороги.

Завіша довго мовчав, було видно, що поринув у роздуми. Він мовчав так довго, що Рейневан вирішив, що Завіша перемовчить дивні слова дивної нічної істоти. Однак помилився.

— Я, — урвав своє мовчання Завіша, — меч залізного чоловік[93]. Я знаю, що мене чекає. Знаю свою долю. Знаю її вже майже сорок років, іще з того дня, як узяв у руки

меч. Але я не буду озиратися. Не обертатимуся на залишені за конем гундсфельди[94], псячі могили і королівські підступи, на підлість, на ницість та на безбожність духу. Я не зверну з обраного шляху, милостивий Гансе Майн Ігелью.

Ганс Майн Ігель не промовив ані слова, але його величезні очі спалахнули ще яскравіше.

— Тим не менше, — Завіша Чорний потер чоло, — я волів би, щоб, як і Рейневанові, ти напроорокував мені любові. Не смерті.

— Я також, — сказав Ганс Майн Ігель, — волів би. Бувайте.

Створіння раптом збільшилося, дуже настовбурчило шерсть. І зникло. Розчинилося в мороці, у тому самому мороці, з якого виринуло.

* * *

Коні форкали й тупцювали в темряві. Пахолки хропіли. Небо світлішало, над верхівками дерев блідли зорі.

— Надзвичайно, — сказав Рейневан. — Це було надзвичайно.

Сулимець, вихоплений із дрімоти, підняв голову.

— Що? Що надзвичайно?

— Цей... Ганс Майн Ігель. Знаєте, пане Завішо, що... Ну, я мушу визнати... Ви в мене викликали захват.

— Чим?

— Коли він виринув із п'їтьми, ви навіть не здригнулися. Ба, та у вас навіть голос не затремтів. А як ви потім із ним розмовляли — це було просто дивовижно... А то ж була... Нічна істота. Нелюдь... Чужий нам...

Завіша Чорний з Гарбова довго дивився на нього.

— Я знаю безліч людей... — відповів він нарешті дуже серйозним голосом, — безліч людей, набагато для мене чужіших.

* * *

Світанок був імлавий, вологий, краплини роси цілими гірляндами висіли на павутинках. Ліс був тихий, проте грізний, як сплячий хижак. Коні скося позирали на випари, що стелилися над землею, форкали, трясли головами.

За лісом, на роздоріжжі, стояв кам'яний хрест. Одна з численних у Шльонську пам'яток злочину. І вельми запізнiлого каяття.

— Тут ми розстанемося, — сказав Рейневан.

Сулимець подивився на нього, але від коментарів утримався.

— Тут ми розстанемося, — повторив хлопець. — Як і вам, мені також не до смаку озиратися на гундсфельди. Як і вам, мені огидна думка про підлість і ницість духу. Я повертаюся до Аделі. Бо... Не має значення, що казав той Ганс... Моє місце коло неї. Я не втікати, як боягуз, як дрібний злодюжка. Я буду боротися з тим, з чим мені випаде боротися. Як боролися ви під Німецьким Бродом. Прощавайте, шляхетний пане Завішо.

— Прощавай, Рейнмаре із Беяви. Бережи себе.

— І ви себе бережіть. Хто знає, може, коли-небудь іще побачимося.

Завіша Чорний із Гарбова довго дивився на нього. Нарешті сказав:

— Не думаю.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

у якому Рейневан спершу на власній шкурі дізнається, як почувается вистежений вовк в обложеному лігві, а потім зустрічає Ніколетту Світловолосу. А потім пливе за течією.

За лісом, на роздоріжжі, стояв кам'яний покутний хрест. Одна з численних у Шльонську пам'яток злочину. І вельми запізненого каяття.

Плечі хреста закінчувалися у вигляді листочків конюшини. На його трохи розширеній внизу основі було висічено сокиру — знаряддя, за допомогою якого покутник відправив на той світ ближнього. Чи навіть кількох ближніх.

Рейневан уважно придивився до хреста. І дуже негарно вилаявся.

Це був точнісінько той самий хрест, біля якого биті три години тому він попросився із Завішею.

Винен у цьому був туман, який іще від світанку, неначе дим, стелився полями і лісами, винна в цьому була мжичка, яка дрібними крапельками врзалася в очі, а коли припинилася, то туман став іще густішим. Винен у цьому був сам Рейневан, його втома і невиспаність, його неухважність, викликана безкінечними думками про Аделю фон Стерча та про плани її звільнення. А зрештою, хтозна. Бо, може, насправді винні у цьому були мамуни[95], звідниці, лісовики, мавки, кобольди[96], домовики, ірліхти[97] та інше чортовиння, яке масово населяє шльонські дрімучі ліси, спеціалізуючись на тому, щоб зводити подорожніх на манівці? Чортовиння, менш симпатичне і менш доброзичливе, ніж Ганс Майн Ігель, з яким він познайомився вночі, — якісь Гансові родичі та знайомі?

Але шукати винних не мало сенсу, і Рейневан знав про це аж надто добре. Треба було розумно оцінити ситуацію, що склалася, прийняти рішення і діяти відповідно до нього. Він зліз з коня, сперся на покутний хрест і почав посилено розмірковувати.

Замість того, щоби через три години їзди бути вже де-небудь на півдорозі до Берутова, він цілий ранок їздив колами й усе ще був там, звідкіля й виїхав, себто поблизу Бжега, та ще й не далі, ніж за милю від міста[98].

"А може, — подумав він, — може, мене провадила доля? Може, вона дала мені знак? Може, варто усе-таки скористатися з того, що я так близько, і податися до міста, в дружню лікарню Святого Духа, і там попросити допомоги? Чи краще не втрачати часу і, відповідно до первісного плану, їхати просто в Берутів, у Ліготу, до Аделі?".

"Міста треба остерігатися", — вирішив він, добре поміркувавши. Його добрі, ба навіть дружні зв'язки з бжегськими святодухівцями були відомі всім, а значить, і Стерчам. Крім того, через Бжег проходив шлях до йоаннітської командорії в Малій Олесниці — місця, в якому його хотів ізолювати князь Конрад Кантнер. При тому, що наміри князя були в принципі добрі, при тому, що, з іншого боку, Рейневан абсолютно не мав бажання провести кілька років на покуті в йоаннітів, — хто-небудь з почту Кантнера міг проговоритися або поласитися на гроші, а значить, тоді зовсім не можна

було виключати того, що Стерчі зацаїлися біля бжегських рогаток.

"Значить, Аделя, — подумав він, — йду до Аделі. Виручати Аделю. Як Трістан до Ізольди, як Ланселот до Гіневри, як Гарет до Ліонесси, як Гінглен до Есмеральди, як Пальмерін до Полінарди, як Медоро до Анжеліки. Словом, усе це трохи немудро і трохи ризиковано, мало того, трохи по-божевільному, просто левові в пащу. Але, по-перше, цим я можу збити з пантелику переслідувачів, цього вони можуть не сподіватися. По-друге, Аделя в біді, чекає і, мабуть, тужить, а я не можу допустити, щоб вона чекала".

Рейневан аж просвітлів, а разом з ним, немов після доторку чарівної палички Мерліна, почало розпромінюватися й небо. Усе ще було туманно і волого, але вже відчувалося сонце, уже щось там угорі помалу прояснялося, а всюдисуща сірість почала набувати барв. Птахи, які досі понуро мовчали, почали несміливо озиватися, аж доки врешті-решт не розщебеталися остаточно. Краплини на павутинках срібно виблискували. А кілька шляхів, котрі відходили від роздоріжжя, потопаючи в ранковому тумані, здавалися якимись казково-неземними.

А на те, щоби не піддатися омані, теж існував спосіб. Сердячись на себе за те, що був надто самовпевненим і не подумав про це раніше, Рейневан розгорнув ногою бур'яни, якими поросло підніжжя хреста, а тоді пройшовся узбіччям дороги. Швидко і легко знайшов те, що шукав. Перистий луговий кмин, всіяну рожевими квіточками зубчатку, молочай. Очистив стебла від листків, склав їх разом. Трохи часу пішло на те, щоби згадати, як та на які пальці накручувати стеблини, як переплести, як зробити nodus, вузол. Та ще — як звучить заклинання.

Одна, дві, три,
Wolfsmilch, Kummel, Zahntrost
Binde zu samene[99]
Semitae eorum incurvatae sunt[100]

А мій шлях прямий.

Один зі шляхів, що відбігали від розпуття, невдовзі став яснішим, симпатичнішим, немовби запрошував. Цікаво, що без допомоги нав'язу Рейневан ніколи не припустив би, що саме ця дорога і є тією, потрібною йому. Але Рейневан знав, що нав'язи не обманюють.

* * *

Він проїхав десь уже зо три отченаші, коли почув гавкіт собаки й голосне, збуджене гелґотання гусей. Незабаром його ніздрі приємно залоскотав запах диму. Диму коптильні, в якій, поза будь-яким сумнівом, висіло щось дуже привабливе. Може, шинка. Може, грудинка. А може, гусячий полоть. Рейневан так завзято внюхувався в цей запах, що забув про світ божий, тож, не помітивши навіть, як і коли, в'їхав за огорожу і опинився на подвір'ї придорожньої корчми.

Собака його обгавкав, але радше з обов'язку, гусак, витягуючи шию, засичав на кінські бабки. До запаху вудженого м'яса додався запах печеного хліба, що забивав навіть сморід величезної ями з гноївкою, яку густо обсіли гуси та качки.

Рейневан зліз із коня, прив'язав сивка до конов'язі. Стаєнний хлопчина, який

неподалік опоряджував коней, навіть не зауважив Рейневана, такий був зайнятий. А от Рейневанову увагу привернуло дещо інше — на одному зі стовпів підсіння, на досить безладно змотаних різнокольорових нитках, висів гекс — три гілочки, зв'язані трикутником і обплетені вінком із прив'ялих квіточок конюшини і калюжниць. Рейневан задумався, але не надто здивувався. Магія була всюдисуща, люди використовували магічні атрибути, не знаючи навіть, що вони означають і для чого насправді служать. Однак істотним для Рейневана був той факт, що гекс, який захищає від злого, хоч, мабуть, і невміло зроблений, міг навести полуду на його нав'яз.

"То ось чому я потрапив сюди, — подумав Рейневан. — Псякрев. Та що ж, якщо вже я тут..."

Він увійшов, схиливши голову перед низьким одвірком.

Міхурі у малесеньких вікнах ледве пропускали світло, всередині панувала півтемрява, яку розвиднювали хіба лише розблиски вогню в каміні. Над вогнем висів казан, що час від часу скипав піною, на що вогонь реагував шипінням і димом, який додатково погіршував видимість. Гостей було небагато, тільки за одним столом, у кутку, сиділи четверо чоловіків, імовірно, селяни: у темряві важко було розгледіти.

Тільки-но Рейневан сів на лавку, як дівка-служниця в запасці поставила перед ним миску. Хоча спочатку він збирався лише купити хліба і їхати далі, однак заперечувати не став — пражуха[101] смаковито і знадливо пахла топленою солониною. Він поклав на стіл гріш — один із небагатьох, що їх дав йому Кантнер.

Служниця злегка нахилилася, подаючи йому липову ложку. Від неї ледь чутно пахло зіллям.

— Ти вляпався по самі вуха, — тихенько зашепотіла вона. — Сиди спокійно. Вони тебе вже побачили. На тебе нападуть, щойно ти піднімешся з-за столу. Тому сиди і не рипайся.

Вона відійшла до вогнища, помішала в казані, з якого линула пара і летіли бризки. Рейневан сидів немов громом прибитий, не зводячи очей зі шкварок на галушках. Його очі вже призвичаїлися до мороку аж настільки, щоби побачити, що четверо чоловіків за столом у кутку мають надто багато зброї та обладунків, щоби могли бути селянами. І що всі четверо уважно його розглядають.

Він подумки прокляв свою дурість.

Служниця повернулася.

— Надто мало нас залишилося на цьому світі, — стиха мовила вона, вдаючи, ніби витирає стіл, — щоби я дала тобі згинуту, синку.

Вона затримала руку, і Рейневан помітив на її мізинці калюжницю, подібну до тих, які були на гексі на стовпі. Зав'язану стебельцем так, що жовта квітка була ніби самоцвітом у персні. Рейневан зітхнув, мимоволі торкнувшись власного нав'язу — сплечених вузлом і засунених попід застібку куртки стебел молочаю, зубчатки і кмину. Очі дівки засвітилися в напівмороці. Вона кивнула головою.

— Я помітила, щойно ти увійшов, — шепнула вона. — І знала, що тамті полюють саме на тебе. Але я не дам тобі згинуту. Мало нас уже залишилося, і якщо ми не станемо

один одному допомагати, то вимремо як руді миші. Їж, не подавай вигляду.

Він їв дуже повільно, відчуючи, як під поглядами людей у кутку по його спині бігають мурашки. Дівка погриміла пательнею, голосно озвалася до когось в іншій кімнаті, підкинула палива до вогню, а тоді повернулася. З мітлою.

— Я звеліла, — шепнула вона, підмітаючи, — відвести твого коня на гумно, за хлівець. Коли все почнеться, втікай через он ці двері, ззаду, за рогожею. За порогом будь обережний. Там буде оце.

Усе ще начебто прибираючи, вона підняла довгу соломину, крадькома, але швидко зав'язала на ній три вузлики.

— Про мене не турбуйся, — пошепки розвіяла вона його докори сумління. — На мене ніхто не зверне уваги.

— Гердо! — крикнув корчмар. — Хліб треба виймати! Ворушися, нехлюйко!

Дівка пішла. Згорблена, сіро-бура, ніяка. Ніхто не звертав на неї уваги. Ніхто, крім Рейневана, якому вона, відходячи, кинула палаючий, як головешка, погляд.

Четверо з-за столу в кутку заворушилися, повставали. Підійшли, дзенькаючи шпорами, скриплячи шкірою, побризкуючи кольчугами, спираючи долоні на рукояті мечів, кордів і баселярдів. Рейневан ще раз, цього разу міцніше, прокляв подумки своє недоумство.

— Пан Рейнмар Беляу. Ось, хлопці, самі бачите, що значить ловецький досвід. Звіра справно вислідили, лігвище справно взяли в облогу, усього лише трохи талану — і без здобичі не залишишся. А щастя нам нині таки усміхнулося.

Двоє поставали з боків, один справа, другий зліва. Третій зайняв позицію за спиною Рейневана. Четвертий, той, котрий говорив, вусатий, вбраний у густо всипану металевими кружками бригантину[102], встав навпроти. Після чого, не чекаючи на запрошення, сів.

— Ти ж не почнеш, — не запитав, а радше ствердив він, — кидатися, опиратися і влаштовувати тарарам? Га, Белява?

Рейневан не відповів. Він тримав ложку між ротом і краєм миски, ніби не знаючи, що з тою ложкою робити.

— Не почнеш, — сам себе запевнив вусатий тип у бригантині. — Бо ти ж знаєш, що це було б абсолютно нерозумно. Ми нічого проти тебе не маємо, просто це іще одна буденна робота. Але ми, щоб ти знав, звикли роботу собі полегшувати. Якщо почнеш шарпатися і галасувати, то ми раз-два зробимо тебе слухняним. Тут-о, на краєчку цього столу, зламаємо тобі руку. Це випробуваний спосіб, після такої операції пацієнта навіть зв'язувати не треба. Ти щось сказав — чи, може, мені здалося?

— Нічого, — Рейневан подолав спротив помертвілих губ, — я не казав.

— От і добре. Доїдай давай. До Стерцендорфа чималий шлях, не варто тобі голодним їхати.

— Тим більше, — процідив тип справа, у кольчuzі і залізних аванбрасах на передпліччях, — що в Стерцендорфі тебе, напевне, не відразу нагодують.

— А якби навіть нагодували, — пирскнув від той, що стояв ззаду, невидимий, — то

аж ніяк не тим, що припало б тобі до смаку.

— Якщо ви мене відпустите... я вам заплачу, — видувив зі себе Рейневан. — Заплачу вам більше, ніж дають Стерчі.

— Ображаєш професіоналів, — промовив вусатий у бригантині. — Я Кунц Аулок, на прізвисько Киріелейсон. Мене купують, але не перекупувають. Ковтай, ковтай свої галушки. Раз-два!

Рейневан їв. Пражухи втратили смак. Кунц Аулок — Киріелейсон — засунув за пояс булаву, яку доти тримав у руці, натягнув рукавиці.

— Треба було, — сказав, — не лізти до чужої баби.

А тоді, не дочекавшись відповіді, додав:

— Зовсім недавно я чув ксьондза, який по-п'яному цитував якийсь лист, либонь до гебреїв. Йшлося там про таке: за кожну провину буде справедлива розплата: *iustam mercedis retributionem*[103]. По-людськи це означає, що коли ти щось вчинив, то мусиш усвідомлювати наслідки своїх вчинків і бути до них готовим. Треба вміти приймати розплату з гідністю. От, скажімо, глянь праворуч. Це пан Сторк із Горговиць. Маючи вподобання, подібні до твоїх, він зовсім недавно разом із друзями зробив з однією опольською міщаночкою таке, за яке, якщо зловлять, то кліщами рвуть і колесують. І що? Дивися і захоплюйся, як достойно пан Сторк приймає свою долю, якими ясними є його лице та очі. Бери приклад.

— Бери приклад, — захрипів пан Сторк, у якого, до речі, обличчя було прищавим, а очі гноїлися. — І вставай. Час у дорогу.

Тої ж миті полум'я в каміні страшно гухнуло, зі страшним гуркотом виплюнуло в кімнату язика вогню, куряву іскор, клуби диму і сажі. Казан підлетів, немовби ним було вистрелено з мортири, гупнув об підлогу, хлюпнув окропом. Киріелейсон підскочив, а Рейневан сильним ударом ноги перекинув на нього стіл. Відкопнув назад лавку, а мискою з недоїденою пражухою зацідив пана Сторка просто по прищуватій пиці. І прожогом кинувся до дверей на гумно. Один із тих типів устиг схопити його за комір, але Рейневан мав позаду роки навчання у Празі, де його хапали за комір ледве не у всіх шинках Старого Міста й Малої Страни. Він вивернувся, ударивши ліктем так, що аж хруснуло, вирвався і прошмигнув у двері. При цьому він пам'ятав про пересторогу, а тому спритно оминув зав'язану вузлами солому, яка лежала за самим порогом.

Киріелейсон, що гнався за ним, ясна річ, про магічну солому не знав, тому одразу ж за порогом розтягнувся на весь зріст, з розгону ковзаючи по свинячому лайні. Слідом за ним на вузол соломи повалився Сторк із Горговиць, а на Сторка, який матюкався і кляв на чім світ стоїть, сторчголов гримнувся третій з типів. Тим часом Рейневан уже був у сідлі коня, що чекав на нього, вже пускав його у галоп, навпростець, городами, через грядки капусти, через агрусові живоплоти. Вітер свистів у нього у вухах, навздогін неслися страшні прокльони і свиняче кувікання.

Рейневан був уже між вербами над рибним ставком, з якого власне спустили воду, коли почув за собою тупіт копит і крики переслідувачів. Тому, замість того щоб оминати ставок, помчав по вузесенькій греблі. Серце в нього кілька разів завмирало,

коли гребля обсипалася під копитами. Але нічого, вдалося.

Переслідувачі також вискочили на греблю, але їм вже так не пощастило. Перший кінь не добіг навіть до середини, осунувся та з іржанням аж по черево занурився в мул. Другий шарпнувся, остаточно розваливши греблю підковами, а тоді по круп з'їхав у грузьке баговиння. Вершники кричали, несамовито лаялися. Рейневан зрозумів, що повинен скористатися ситуацією й отриманою форою. Він ударив сивка п'ятами й учвал рушив через вересові зарості в напрямку покритих лісом пагорбів, за якими сподівався на рятівні бори.

Добре усвідомлюючи, чим ризикує, він усе ж таки змусив коня, який починав важко хрипіти, помчати галопом угору по схилі. На вершині Рейневан теж не дав сивкові відпочити, а відразу ж погнав його униз гайками, які густо вкривали схил. І тут, зовсім зненацька, дорогу йому загородив вершник.

Наляканий сивко з гучним іржанням став дибки. Рейневан втримався в сідлі.

— Непогано, — сказав вершник. Чи радше амазонка, бо то була дівчина.

Досить висока, у чоловічому одязі, в оксамитній курточці в обтяжку, з-під якої коло шиї визирали сніжно-білі брижі сорочки. З товстою світлою косою, яка збігала на плече з-під соболиної шапочки, прикрашеної пучком пір'я чаплі та золотою брошкою із сапфіром, що коштувала, мабуть, стільки ж, скільки добрий верховий кінь.

— Хто тебе переслідує? — крикнула вона, вміло стримуючи танцюючого коня. — Закон? Ану кажи!

— Я не злочинець...

— То за віщо?

— За любов.

— Ха! Я відразу так і подумала. Бачиш отой ряд темних дерев? Там тече Стобрава. Жени туди щодуху і заховайся в болотах на лівому березі. А я відведу їх від тебе. Давай опанчу.

— Та що ви, пані... Як же це...

— Давай опанчу, кажу! Ти вершник добрий, але я краща. Ах, оце так пригода! Ах, ото буде про що розповісти! Ельжбета й Анка почорніють від заздрощів!

— Пані... — промимрив Рейневан. — Я не можу... Що буде, якщо вас наздоженуть?

— Вони? Мене? — пирснула вона, примружуючи блакитні, як бірюза, очі. — Ти що, знущаєшся?

Її кобила, за збігом обставин також сива, різко хитнула зграбною головою, знову затанцювала. Рейневан мусив визнати, що дивна дівчина має рацію. Цей шляхетної крові, з першого ж погляду видно, що швидкий верховий кінь коштував набагато більше, ніж сапфірова брошка на шапочці.

— Це божевілля, — сказав він, кидаючи їй опанчу. — Але дякую. І я ще віддячуся...

Знизу пагорба долинули крики погоні.

— Не можна гаяти часу! — крикнула панна, накриваючи голову каптуром. — Далі! Туди, до Стобрави!

— Пані... Твоє ім'я... Скажи мені...

— Ніколетта. Мій Алькасіне, якого переслідують за кохання[104]. Бу-у-ува-а-ай!

Вона погнала кобилу галопом, що нагадував радше політ, ніж галоп. Вона злетіла зі схилу, мов ураган, у хмарі куряви, показала переслідувачам і шугонула через зарості вересу таким шаленим чвалом, що Рейневан негайно позбувся докорів сумління. Він зрозумів, що світловолоса амазонка не ризикувала нічим. Важкі коні Киріелейсона, Сторка й усіх інших, які несли на собі двохсотфунтових хлопів, не могли конкурувати із чистокривною сивою кобилкою, яка, до того ж, несла всього лише легеньку дівчину і легке сідло. І справді, амазонка навіть не дала нагоди переслідувачам мати себе перед очима: вона надзвичайно швидко зникла за пагорбом. Але погоня пішла за нею впевнено і невблаганно.

"Вони можуть виснажити її рівномірним бігом, — злякано подумав Рейневан. — Її і ту її кобилу. Одначе, — заспокоював він своє сумління, — у неї ж, мабуть, десь поблизу є свита. На такому коні, так одягнена — адже ж зрозуміло, що це дівчина дуже високого роду; такі, як вона, поодинці не їздять", — міркував він і гнав коня галопом у вказаному панною напрямку.

"І, звісно, — подумав він, ковтаючи вітер: від швидкої їзди йому аж забивало дух, — Її звати зовсім не Ніколеттою. Покепкувала з мене, бідного Алькасіна".

* * *

Захований між баговиння стобравської заплави Рейневан зітхнув з полегшенням, ба більше, відчув гордість і навіть запишався, істинний тобі Роланд або Огер, що обдунив і залишив ні з чим орди маврів, які його переслідували. Однак гордість і самовпевненість невдовзі покинули його, позаяк спіткала його пригода зовсім не лицарська, бо трапилося із ним те, чого ніколи, якщо вірити баладам, не траплялося з Роландом, Огером, Астольфом, Ренальтом з Монтальбана чи Раулем з Камбре.

Звичайнісінько і цілком прозаїчно у нього почав накульгувати кінь.

Рейневан зліз із сідла відразу ж, як тільки відчув неправильний, збитий ритм ходи коня. Він оглянув ногу і підкову сивка, але йому нічого не вдалося з'ясувати. Тим більше — він нічого не міг зробити, а міг тільки йти, ведучи кульгаючу тварину за віжки. "Чудесно, — думав він. — Від середи до п'ятниці: одного коня я загнав, інший став кульгавим. Чудесно. Непоганий результат".

На додачу до всього з правого, високого берега Стобрави раптом долинули посвисти, іржання, прокльони, які викрикував знайомий голос Кунца Аулока на прізвисько Киріелейсон. Рейневан затягнув коня в щонайгустіші чагарі, а тоді вхопив за храпи, щоби той, бува, не заіржав. Крики і прокльони затихнули вдалині.

"Наздогнали дівчину, — подумав він, і серце в нього впало аж у низ живота — як від страху, так і через докори сумління. — Впіймали".

"Не наздогнали і не впіймали, — заспокоював його розум. — Якщо й наздогнали, то хіба що її почет, і тоді переслідувачі мусили зрозуміти свою помилку. "Ніколетта" підняла їх на сміх і глум, безпечна серед своїх лицарів і слуг."

"Значить, вони повернулися, кружляють, вистежують. Ловці".

* * *

Ніч він просидів у гушавині, клацаючи зубами й відганяючи від себе від комарів. Не змруживши очей. А може, й змруживши, але тільки на коротку мить. Мабуть, він усе-таки заснув і бачив сні, бо як же інакше він міг побачити дівчину з корчми, ту сіру, якої ніхто не помічав, ту— із перстеником калюжниці на пальці? Як же іще, якщо не в сонному маренні, вона могла до нього прийти?

"Нас уже так мало залишилося, — сказала дівчина, — так мало. Не дай себе схопити, не дай вистежити. Що не залишає сліду? Птах у повітрі, риба у воді".

"Птах у повітрі, риба у воді."

Він хотів її запитати, хто вона, звідки знає магічні нав'язи, чим — адже ж не порохом — викликала вибух у каміні. Хотів запитати її багато про що.

Не встиг. Прокинувся.

* * *

Ще до світанку Рейневан вирушив у дорогу. Він керувався течією ріки. Йшов десь із годину, тримаючись високих листяних лісів, аж поки внизу під ним зненацька розляглася широка ріка. Така широка, яка лише одна є в цілому Шльонську.

Одра.

* * *

Одрою йшов під вітрилом проти течії невеликий баркас, граційно здіймаючи хвилю, неначе пташка-норець, яка спритно пливе краєчком світлої мілини. Рейневан пожадливо в нього вдивлявся.

"Такі-то ви вправні, — подумав він, дивлячись, як вітер напинає вітрило баркаса, а перед носом спінюється вода. — Такі-то ви мисливці, пане Киріелейсон et consortes[105]? Так-то ви мене, на вашу думку, вистежили, обклавши лігво? Заждіть-но, я вам іще викину коника. Прорвуся, виберуся з вашої пастки так по-молодечому, з таким розмахом, що ви дідькові хвоста обгризете, перш ніж знову візьмете мій слід. Бо доведеться вам того сліду шукати під Вроцлавом.

Птах у повітрі, риба у воді..."

* * *

Він потягнув сивка в бік битого шляху, що вів до Одри. Але для певності не йшов дорогою, а тримався лозняку та верб. Дорога ж, на його думку, вказувала напрямок до річкової пристані. І він не помилився.

Іще здалеку він почув збуджені голоси людей на пристані, роздратовані чи то внаслідок сварки, чи то в запалі торгу або комерційних переговорів. Однак легко можна було впізнати мову, якою ці люди розмовляли. А розмовляли вони польською.

Тому ще до того, як Рейневан вийшов із лозняку й побачив із кручі пристань, він уже знав, кому належали як голоси, так і пришвартовані до паль невеликі барки, баркаси і човни. Це були Wasserpolen, "водяні поляки", одрянські плотарі та рибалки, товариство, організоване радше як клан, ніж як цех; артіль, яку, окрім професії, поєднували мова й міцне почуття національної окремішності. Водяні поляки тримали в руках значну частину шльонського рибальства, їм належала суттєва частка у сплаві лісу і ще суттєвіша — у малому річковому транспорті, й у цьому вони цілком успішно

конкурували з Ганзою. Ганза не добиралася Одрою вище Вроцлава, а водяні поляки возили товари аж до Ратибора. Униз же по Одрі вони плавали до Франкфурта, Любуша і Костшина, і навіть, незбагненим чином оминаючи неймовірно суворий франкфуртський закон складування[106], — іще далі вниз, аж за устя Варти.

Від пристані відгонило рибою, тванню і смолою.

Рейневан ледве-ледве звів накульгуючого коня по слизькій глині крутого схилу, а тоді наблизився до пристані, зайшовши поміж сараї, куреники й вивішені для просушування сіті. Помостом тупотіли і ляскали босі ноги, тривало розвантаження і завантаження. З однієї барки — вивантажували, на іншу — завантажували. Частину товару, що складався в основному із дублених шкур і бочівок, невідомо чим наповнених, із пристані переносили на вози; за операцією наглядав бородатий купець. На одну із барок заводили бика. Бугай ревів і тупотів так, що здригався весь поміст. Плотарі лаялися по-польськи.

Невдовзі усе вгамувалося. Вози зі шкурами і бочками від'їхали. Бугай робив спроби рогом розвалити тісну загорожу, в якій його замкнули. Водяні поляки, згідно зі своїм звичаєм, почали сварку. Рейневан знав польську достатньо добре, щоби зрозуміти, що це сварка за звичкою, ні про що.

— Чи пливтиме, якщо можна запитати, хтось із вас униз по ріці? До Вроцлава?

Водяні поляки перервали дискусію і подивилися на Рейневана не вельми доброзичливими поглядами. Один сплюнув у воду.

— А якщо й так, — буркнув він, — то що? Вельможний пане шляхтичу?

— Мій кінь закульгав. А мені треба до Вроцлава.

Поляк відмахнувся, харкнув, знову сплюнув.

— Ну, — не здавався Рейневан. — То як же воно буде?

— Я не вожу німців.

— Я не німець. Я сілезець.

— Он як?

— Он як.

— Ну, тоді скажи: сочевиця, коло, меле, млин.

— Сочевиця, коло, меле, млин. А ти скажи: стіл з повиламуваними ногами.

— Стіл з пови... мила... вали... Сідай!

Рейневан не змусив повторювати собі двічі, але поляк різко остудив його запал.

— Чекай! Куди? По-перше, я пливу тільки до Олави. По-друге, це коштує п'ять скойців. За коня додаткові п'ять.

— Якщо не маєш, — втрутився з лисячою усмішкою другий васерполяк, бачачи, як Рейневан з розгубленим виразом обличчя порпається в калитці, — то я цього коня відкуплю. За п'ять... Ну, нехай буде — за шість скойців[107]. Дванадцять грошів. У тебе буде точно на рейс. А за коня, якого в тебе не буде, платити вже не доведеться. Чиста вигода.

— Цей кінь, — зауважив Рейневан, — вартий щонайменше п'ять гривень.

— Цей кінь, — проникливо зауважив поляк, — гівна вартий. Бо ти не доїдеш на

ньому туди, куди так поспішаєш. Ну то що? Продаси?

— Якщо додасте ще три скойці за сідло й упряж.

— Один.

— Два.

— Згода.

Кінь і гроші поміняли власників. Рейневан на прощання поплескав сивка по шиї, погладив по загривку, шморгнув носом, прощаючись, як би там не було, з другом і супутником у недолі. Схопився за линву і застрибнув на палубу. Хазяїн барки скинув швартов з палі. Барка здригнулася, повільно ввійшла у нурт. Бугай ревів, риба смерділа. На помості водяні поляки оглядали ногу сивка і сварилися ні про що.

Барка пливла вниз по ріці. До Олави. Сіра вода Одри хлюпала і пінилася біля обортів.

* * *

— Мосьпане.

— Що? — Рейневан підхопився, протер очі. — Що таке, пане шкіпер?

— Олава перед нами.

Від устя Стобрави до Олави Одрою неповних п'ять миль. Таку відстань барка, яка іде за течією, може подолати не довше, ніж за десять годин. За умови, що пливе вона без тривалих стоянок і, крім подорожі, в неї немає інших занять.

Васерполяк — хазяїн барки — мав занять без ліку. Та й на брак стоянок по дорозі Рейневан теж не міг поскаржитися. Проте в цілому він не мав жодних причин нарікати. Хоча замість десяти годин він провів на барці півтора дня і дві ночі, однак був у відносній безпеці, подорожував зі зручностями, відпочив, добре виспався, наївся досхочу. Ба, навіть порозмовляти мав нагоду.

Водяний поляк — хоч не назвався Рейневанові на ім'я і від нього не вимагав назватися — був, загалом, людиною цілком симпатичною і приємною в спілкуванні. Маломовний, він хоч і був буркотуном, однак грубим і негречним він аж ніяк не був. Хоч і простий, він аж ніяк не був дурним. Барка лавірувала між острівцями і мілинами, підходила до пристаней то на лівому, то на правому березі. Екіпаж із чотирьох чоловік крутився як ошпарений, шкіпер лаявся і підганяв. Стерно впевнено тримала дружина васерполяка, жінка значно за нього молодша. Рейневан, щоби не зловживати люб'язністю, намагався, наскільки це було можливо, не дивитися на її круті та міцні стегна, що визирали з-під підкасної спідниці. Відводив, коли йому це вдавалося, погляд, коли під час маневрів стерновим веслом напиналася сорочка на грудях, достойних Венери.

Рейневан відвідав, плывучи баркою, надодрянські пристані з такими назвами, як Язиця, Загвіздя, Клемби і Монт, був свідком колективної риболовлі й торгових угод, а також сватання. Спостерігав завантаження і розвантаження найрізноманітніших товарів. Побачив речі, яких йому ніколи до того бачити не доводилося, як-от сома у п'ять ліктів завдовжки, що важив сто двадцять п'ять фунтів. Та й їсти йому довелося таке, чого ніколи доти не куштував, як-от засмажене над приском філе з цього сома.

Принагідно Рейневан дізнався, як уберегтися від потопельця, нікса і вирника. Яка різниця між неводом і волоком, яка — між греблею і загатою, яка — між косою і застругою, і яка — між лящем і густиркою. Він також наслухався дуже негарних слів про німецьких панків, що гнобили водяних поляків грабіжницькими митами, зборами і податками.

А наступного ранку виявилося, що це неділя. Водяні поляки і місцеві рибалки не працювали. Вони довго молилися перед досить незугарно зробленими фігурами Божої Матері та святого Петра, потім трохи побенкетували, потім влаштували щось на кшталт сеймику, а потім напилися і побилися.

Так що подорож, хоч і затяглася, але зовсім не була нудною. А тепер настав світанок, точніше, ранок. І місто Олава виднілося за вигином ріки. Дружина васерполяка натиснула на стерно, її груди натиснули на сорочку.

— В Олаві, — озвався шкіпер, — мені піде на різні справи день, щонайбільше два. Якщо ви зможете стільки зачекати, я візьму вас до Вроцлава, юний пане сілезцю. Без додаткової оплати.

— Дякую, — Рейневан простягнув руку для потиску, усвідомлюючи, що його щойно спіткала висока честь вияву симпатії. — Дякую, але дорогою я мав час обдумати кілька справ, і тепер Олава підходить мені навіть краще, ніж Вроцлав.

— Воля ваша. Висаджу вас, де хочете. На лівому березі чи на правому?

— Я хотів би на стшелінський тракт.

— Тоді на лівому. Я розумію також, що самої міської рогатки ви воліли б уникнути?

— Волів би, — зізнався Рейневан, здивований кмітливістю поляка. — Якщо вам це не перешкоджає.

— Та що би то мені мало перешкоджати? Стерно ліво на борт, Марисько. Пливи під Дроздову загату.

За Дроздовою загатою розлягалася широка стариця, вся покрита килимом квітів жовтого латаття. Над старицею висіла імла. Було чути далекі голоси олавського передмістя, що вже прокинулося: кукурікання півнів, гавкіт собак, дзенькіт металу об метал, баламкання дзвонів на дзвіниці.

Йому подали знак — і Рейневан зіскочив на хисткий поміст. Барка шурнула об палю, розгорнула носом водорості, ліниво повернулася на стрижень.

— Увесь час греблею! — крикнув йому васерполяк. — І так, щоби сонце було за спиною! Аж до мосту на Олаві, а потім до лісу. Буде струмок, а за ним уже стшелінський тракт. Заблукати нема як!

— Дякую! З Богом!

З ріки став швидко насуватися туман, барка почала зникати. Рейневан закинув на плече вузлик.

— Пане сілезцю! — долинуло від ріки.

— Га?

— Стіл з повиламуваними ногами!

РОЗДІЛ ШОСТИЙ

у якому Рейневан спершу дістає прочухана, а тоді вирушає в дорогу до Стшеліна в товаристві чотирьох людей та одного собаки. Дорожню нудьгу скрашує диспут про ересі, котрі нібито розповзаються, як кукіль.

Узліссям бору, між зеленими споришами, весело котячи воду, на якій виблискували сонячні лелітки, звивно біг потічок, шукаючи для себе дороги уздовж ряду верб. Там, де починалася просіка, а дорога вступала у ліс, береги струмка з'єднував місток із товстих колод, колод чорних, замшілих і древніх настільки, що здавалося, ніби їх тут покладено ще за часів Генрика Побожного[108]. На містку стояв віз, у який була впряжена гніда худувата шкапа. Віз сильно перехилився. І було видно чому.

— Колесо, — констатував факт Рейневан, підходячи. — Маєте клопіт, правда?

— Гірший, ніж думаєте, — відповіла, розмазуючи по спітнілому чолі дьоготь, молода, рудоволоса і гарна, хоча й трохи занадто повна жінка. — Віська у нас зломилася.

— Гм. Ну то без коваля не зрушите.

— Вай-вай! — схопився за лисячу шапку другий із подорожніх, бородатий єврей у скромній, проте доглянутій та аж ніяк не убогій одежині. — Господи Ісаака! Біда! Нещастя! Що ж нам робити?

— Ви їхали, — здогадався Рейневан, бачачи, в який бік показував дишель, — на Стшелін?

— Ви вгадали, молодий пане.

— Я допоможу вам, а ви за те підвезете мене. Мені, бачте, теж у той бік. І я також маю клопіт...

— Легко здогадатися... — єврей ворухнув бородою, а його очі хитро зблиснули. — Що ви шляхтич, молодий пане, і що не з простих — це видно. А де ж ваш кінь? Хоч ви й не Ланселот, — та що, возом думаєте подорожувати? Проте нехай. Очі маєте добрі. Я — Хірам бен Еліезер, рабин бжегського кагалу. У дорозі до Стшеліна...

— А я, — весело перебила його рудоволоса жінка, наслідуючи спосіб висловлювання єврея, — Дорота Фабер. На шляху в широкий світ. А ви, молодий пане?

— Мене звати, — після недовгого вагання вирішив сказати Рейневан, — Рейнмар Беляу. Послухайте. Зробімо так. Якось мусимо стягнути віз із містка, тоді випряжемо кобилу, я на ній охляп скочу із цією віссю в передмістя Олави до коваля. Якщо треба буде, то й коваля сюди привезу. Ану, за роботу!

Та виявилося, що все не так просто.

Від Дороти Фабер користі було мало, від старого рабина — жодної. Хоч худюща шкапа завзято гамселила копитами об підгнилі колоди та впиралася в хомут, віз посунувся не більше Рейневан сам-один

підняти його не зміг би. Тож врешті-решт вони повсідалися біля зламаної осі і, важко дихаючи, почали розглядати міног і пічкурів, від яких аж ворушилося піщанисте дно річки.

— Ви казали, — запитав Рейневан рудоволосу, — що ви на шляху в широкий світ. І куди ж провадить ваш шлях?

— За шматком хліба, — невимушено відповіла та, витираючи носа тильним боком долоні. — Поки що, раз уже пан єврей милостиво взяв мене на воза, їду з ним до Стшеліна, а потім, хтозна, хоч би й до самого Вроцлава. Я завжди знайду роботу за своєю професією, але все-таки хотілося б якнайліпшої.

— За вашою... професією? — до Рейневана почало доходити. — Це... це значить... що...

— Ось-ось. Я... Як це ви кажете... Ця, ну... Блудниця. Донедавна була в бжегському борделі "Під короною".

— Розумію, — серйозно кивнув головою Рейневан. — І ви їхали разом? Ребе? Ти? Взяв на віз... Гм... Куртизанку?

— А чого б то я мав не взяти? — широко розплющив очі ребе Хірам. — Узяв. Таж, прошу пана, я би почувався жахливим ханжею, якби того не зробив.

Замшілі колоди задвигтіли від кроків.

— Маєте клопіт? — запитав один із трьох чоловіків, що вийшли на міст. — Може, допомогти?

— Добре було б, — визнав Рейневан, хоча неприємні пики добровільних помічників та їхні бігаючі очі йому дуже, ну просто дуже не сподобалися. Як виявилось, не дарма. Одразу ж після того, як кілька пар міцних рук зіштовхнули віз із колод і він опинився на лужку за містком, найвищий із трьох типів, зарослий бородою по самі очі, заявив, розмахуючи дрючком:

— Ну! Роботу зроблено, теперка тра платити. Випрягай, пархатий, коня, скидай шубу, жени калитку. Ти, паничу, знімай куртку і вилазь із чобіт. А ти, красулько, вилазь із усього, що на тобі, інакше тобі прийдеться платити. Ану, до голої дупи!

Камрати зареготали, вишкіряючи свої попсуті зуби. Рейневан нахилився і підняв кілок, яким підважував віз.

— Диви-но, — тицьнув у його бік дрючком бородатий, — який панич бойовий. Ще його життя не навчило, що як кажуть чоботи віддати, то тра віддати. Тому що босяка ходити можна, а от на поламаних куксах — ніяк. Гей! Ану, лупіть його!

Субчики спритно відскочили від свистячого кола, яким оточив себе Рейневан, один напав ззаду і вправним копняком під коліно повалив хлопця на землю, але ж і сам завив та заточився, прикриваючи очі від пазурів Дороти Фабер, яка сіла йому на карк. Рейневан дістав дрючком по плечах, скулився під копняками й ударами кийків, побачив, як один з типів ударом кулака звалив єврея, який спробував було втрутитися. А потім побачив чорта.

Розбійники почали кричати. Страшно.

Те, що напосілося на розбійників, було, звісно, ніяким не чортом. Був то величезний смоляно-чорний пес у нашійнику, найжаченому голками. Пес метався поміж розбійниками, немов чорна блискавка, а нападав не як пес, а як вовк. Рвав іклами і відпускав. Щоби взятися за іншого. Щоби кусати за литки. За стегна. За задниці і ще дещо. А коли вдавалося — за руки і за лице. Вереск розбійників став навдивовижу пронизливим. Аж волосся ставало сторч.

Пролунав голосний, із переливами свист. Чорний собацюра тої ж миті відскочив від розбійників, сів і завмер з настовбурченими вухами. Ніби статуя з антрациту.

На міст виїхав вершник. Вбраний у короткий сірий плащ, стягнутий срібною пряжкою, облягаючий вамс[109] і шаперон[110] із довгим хвостом, який спадав на плече.

— Щойно тільки сонце опиниться понад вершечком он тієї ялини, — голосно промовив вершник, випроставши в сідлі вороного огиря свою аж ніяк не могутню фігуру, — я пущу Вельзевула вашим слідом, мерзотники. Ось скільки у вас часу, негідники. І оскільки Вельзевул бігає швидко, раджу вам не баритися. А от чого не раджу, то це зупинятися, як уже побіжите.

Негідникам не треба було казати двічі. Вони побігли до лісу, накульгуючи, зойкаючи і боязко озираючись. Вельзевул же, ніби знаючи, чим їх страшніше налякати, дивився не на них, а на сонце і верхівку ялини.

Вершник вйокнув до жеребця. Підїхав ближче, з висоти сідла подивився на єврея, Дороту Фабер і Рейневана, що якраз підводився з землі, обмацуючи ребра і витираючи кров з носа. При цьому від уваги юнака не сховалося, що особливо уважно вершник придивлявся до Рейневана.

— Ну-ну, — сказав той нарешті, — класична ситуація. Як у казці. Болото, міст, колесо і великі клопоти. Та ще й порятунок, як на замовлення. Чи ви, бува, не прикликали когось на допомогу? Не боїтеся, що я накажу вам підписати цирोगрафи[111]?

— Ні, — відповів равин. — Не та казка.

Вершник пирснув тамованим сміхом.

— Я — Урбан Горн, — повідомив він, усе ще дивлячись просто на Рейневана. — То кому ж це ми із моїм Вельзевулом так вчасно допомогли?

— Ребе Хірам бен Еліезер із Бжега.

— Дорота Фабер.

— Ланселот із Воза, — Рейневан, попри все, якось не мав довіри до рятівника.

Урбан Горн знову пирснув, стелів плечима.

— Гадаю, шлях ваш лежить у бік Стшеліна. Я обїгнав на тракті подорожнього, який їде у той самий бік. Якщо дозволите дати пораду, то вам краще було би попросити його підвезти вас, ніж стирчати тут до ночі над зламаним колесом. Так буде краще. І безпечніше.

Ребе Хірам бен Еліезер кинув на свій екіпаж тужливий погляд, але киванням бороди визнав за чужаком рацію.

— А тепер, — чужак глянув понад ліс, на верхівку ялини, — бувайте. Мене кличе обов'язок.

— Я думав, — наважився Рейневан, — що ви їх просто лякали...

Вершник подивився йому в очі, і погляд його був холодний. Просто-таки крижаний.

— Лякав, — зізнався він. — Але я, Ланселоте, ніколи не лякаю на вітер.

* * *

Подорожанином, про якого казав Урбан Горн, був ксьондз. Він їхав на чималому возі, товстенький, із глибоко виголоною тонзурою, одягнений у плащ, облямований тхорячим хутром.

Ксьондз зупинив коня, не злазячи з козел, вислухав розповідь, подивився на віз зі зламанною віссю, уважно роздивився кожного з трьох прохачів і нарешті втямив, про що ці прохачі уклінно просять.

— Себто як це? — поцікавився він нарешті з великою недовірою. — До Стшеліна? На моєму возі?

Прохачі стали у ще більш прохальні пози.

— Я — Філіп Гранцішек з Олави, плебан церкви Розради Божої Матері, добрий християнин і католицький священик, маю взяти на віз жида? Повію? І волоцюгу?

Рейневан, Дорота Фабер і ребе Хірам бен Еліезер презирнулися, при цьому міні в них були неймовірно сконфужені.

— Сідайте, — врешті сухо сказав ксьондз. — Тому що я би почувався жахливим ханжею, якби вас не взяв.

* * *

Не минуло й години, як перед буланим мерином, що тягнув віз священика, виріс Вельзевул, шерсть якого лисніла від роси. А трохи пізніше на тракті з'явився Урбан Горн на своєму вороному.

— Поїду з вами до Стшеліна, — запросто кинув він. — Звичайно, якщо ви не заперечуєте.

Ніхто не заперечував.

Долею розбійників ніхто не поцікавився. А в мудрих очах Вельзевула не прочитувалося нічого. Або ж прочитувалося все.

* * *

І так вони собі й простували по стшелінському тракту, долиною ріки Олави, то серед густих лісів, то серед вересових полів і широких лугів. Попереду, як вістовий, біг Вельзевул. Собака патрулював дорогу, часом зникаючи в лісі, нишпорив по заростях та у травах. При цьому він не ганявся з гавкотом за зайцями або наполоханими сойками. Це було нижче гідності чорного собацюри. Урбанові Горну, таємничому незнайомцеві з холодними очима, що їхав поруч із возом на своєму вороному жеребцеві, не доводилося сварити або підкликати собаку.

Священиковим возом, у який було запряжено буланого коня, правила Дорота Фабер. Рудоволоса бжегська блудниця випросила це для себе у ксьондза, явно вважаючи, що це може бути платою за проїзд. А візником вона виявилася пречудовим, давала собі раду з возом із великою вправністю. Завдяки цьому ксьондз Філіп Гранцішек, який сидів поруч із нею на козлах, міг, не побоюючись за екіпаж, подрімувати або дискутувати.

На возі, на мішках з вівсом, також дрімали або розмовляли — залежно від обставин — Рейневан та рабин Хірам бен Еліезер.

За возом, прив'язана до драбини, дріботіла худюща євреєва кобила.

Так вони собі і їхали, дрімали, дискутували, зупинялися, дискутували, дрімали. Потім трохи попоїли. Випили баклажечку горілки, яку витяг був із сапета[112] ксьондз Гранцішек. Випили й другу, яку витягнув з-під шуби ребе Хірам.

Незабаром, одразу за Бжезьмежем, виявилося, що і ксьондз, і рабин їхали до Стшеліна з практично однією й тією ж метою — на прийом до каноніка вроцлавського капітулу, який відвідав місто і прихід. Але якщо ксьондз Гранцішек їхав, як він сам зізнався, на виклик, щоби не сказати — "на килим", то рабин усього лише сподівався отримати аудієнцію. Ксьондз був переконаний, що шансів у рабина небагато.

— Велебний канонік, — мовив він, — має там силу-силенну роботи. Цілу купу справ і судів, безліч прийомів. Важкі-бо настали для нас часи, ох, важкі.

— А ніби, — натягнула віжки Дорота Фабер, — часи коли-небудь були легкими.

— Я говорю про часи, важкі для Церкви, — уточнив ксьондз Гранцішек. — І для істинної віри. Шириться-бо, шириться кукіль ересі. Зустрінеш когось, він тебе привітає в ім'я Господнє, а ти і не знаєш, чи він, бува, не єретик. Ви щось казали, ребе?

— Возлюбви ближнього свого, — пробурмотів Хірам бен Еліезер, невідомо, чи не крізь сон. — Пророк Ілія може з'явитися в будь-якій іпостасі.

— Ет, — зневажливо махнув рукою ксьондз Філіп. — Жидівська філософія. А я кажу вам: уважність і праця, уважність, праця й молитва. Бо дрижить і хитається Петрова твердиня. Розповзається, шириться довкола кукіль ересі.

— Оце-ось, — Урбан Горн притримав коня, щоб їхати поруч з возом, — ви вже говорили, патере.

— Бо такою і є правда, — ксьондза Гранцішека, видно, зовсім покинула сонливість. — Скільки її не повторюй, така правда. Шириться єретицтво, множитья віровідступництво. Як гриби після дощу виростають лжепророки, готові своїми брехливими повчаннями спотворювати Божий Заповіт. Істинно, істинно пророком був апостол Павло, коли писав до Тимофія: "Настане-бо час, коли здорової науки не будуть триматися, але за своїми пожадливостями виберуть собі вчителів, щоб вони їхні вуха влещували. Вони слух свій від правди відвернуть та до байок нахиляться"[113]. І запевнятимуть, змилуйся Христе-боже, що в ім'я істини чинять те, що чинять.

— Усе на цьому світі, — зауважив знічев'я Урбан Горн, — діється під гаслом боротьби за істину. І хоча зазвичай мова йде про дуже різні істини, тільки одна з цього виграє. Істинна істина.

— Єретично воно прозвучало, — наморщив чоло ксьондз. — Те, що ви оповіли. Мені, дозвольте вам сказати, у сенсі істини більше по дорозі з тим, що магістр Йоганн Нідер у своєму "Формікаріусі" написав [114]. А порівняв він єретиків із тими мурахами, які в Індії живуть та які з піску золоті піщинки працююто визбирують і до мурашника зносять, хоча жодного пожитку з того металу не мають, бо й не з'їдять його, і нічого з того не урвуть. Так само, пише у "Формікаріусі" магістр Нідер, і єретики, котрі у Священному Писанні копирсаються і зерна істини в ньому шукають, хоча й самі не знають, що їм з цією істиною робити.

— Дуже гарно це сказано, — зітхнула Дорота Фабер, підганяючи мерина. — Про

отих мурах, тобто. Ох, справді, коли я когось такого мудрого слухаю, то мені аж під ложечкою ссати починає.

Ксьондз не звернув уваги ні на неї, ні на її ложечку.

— Катари, — правив він далі, — чи, інакше кажучи, альбігойці, що руку, котра прагнула їх у лоно Церкви повернути, яко вовки кусали. Вальденси і лоларди, які насмілювалися зневажати Церкву і Святого Отця, а літургію собачим гавкотом називати. Мерзенні відступники богомили та їм подібні павликіяни. Алексіяни і патрипасіяни, що наважуються заперечувати Святу Трійцю. "Брати" ломбардські, ці ганчірники і розбійники, у яких на совісті не один священик. Їм подібні дульчиністи, прихильники Фра Дольчіно. Item різні інші відступники: присциліяни, петробрузіяни, арнольдисти, спероністи, пасагіяни, месаліяни, апостольські брати, пасторели, патарени й аморикани. Поплікани і турлупіяни, що заперечують *divinitatem*[115] Христа і відкидають таїнства, а поклоняються дияволу. Люциферіяни, назва яких явно свідчить, кому вони по-блюзнірськи поклоняються. Ну і певно що гусити, вороги віри, Церкви і папи...[116]

— А щоби було смішніше, — вставив з посмішкою Урбан Горн, — усі названі вами еретики себе якраз і вважають істинно правими, а інших мають за ворогів віри. Що ж до папи, то визнайте все ж таки, отче, що часом важко буває з багатьох вибрати єдиного істинного. А щодо Церкви, то всі в один голос кричать про необхідність реформи, *in capite et in membris*[117]. Вас це не змушує замислитися, велебний отче?

— Я не дуже розумію слова ваші, — зізнався Філіп Гранцішек. — Але якщо вам йшлося про те, що в лоні самої Церкви зростає ересь, то ви праві. Дуже близькі до гріха ересі ті, які у вірі блукають, у писі своїй із побожністю переборщують. *Corruptio optimi pessima*. [118] От хоч би казус усім відомих бичувальників, або флагелянтів. Ще в 1349 папа Климентій VI оголосив їх еретиками, прокляв і звелів карати, та чи це допомогло?

— Нітрохи не допомогло, — заявив Горн. — Вони й далі вешталися по всій Німеччині, людям на потіху, бо дівок серед них була незліченна кількість, а ті займалися самобичуванням до пояса голі, з цицьками наверху. Часом із дуже навіть гарними цицьками, і я знаю, що кажу, бо бачив їхні походи в Бамбергу, у Госларі й у Фюрстенвальді. Ох як підскакували в них ці циценьки, ох як підскакували! Останній собор знову їх засудив, але це теж нічого не дасть. Прийде яка-небудь моровиця чи інше лихо, і знову почнуться процесії бичувальників. Їм це, мабуть, просто-на-просто подобається.

— Один учений магістр у Празі, — включився у диспут трохи розморений Рейневан, — доводив, що це хвороба. Що деякі жінки саме в тому знаходять блаженство, що голими хльостають себе в усіх на очах. Тому-то серед флагелянтів було і є стільки жінок.

— Я не радив би посилатися на пражських магістрів у нинішні часи, — в'їдливо зауважив ксьондз Філіп. — Але щось у цьому таки є. Брати Проповідники доводять, що багато зла йде від тілесної хтивості, а вона в жінках непогамовна.

— Жінкам, — несподівано озвалася Дорота Фабер, — ліпше дайте спокій. Бо й самі

ви не без гріха.

— У райському саду, — покосився на неї Гранцішек, — змій не на Адама, а на Єву ополчився — і напевне знав, що робить. Так само й домініканці напевне знають, що кажуть. Але мені йшлося не про те, щоби жінок обмовляти, а тільки про те, що чимало з нинішніх ересей, за дивним збігом, якраз на хіть і на блуд спираються, через якусь, мабуть, мавпячу підступність, мовляв, раз Церква забороняє, то давайте чинити їй наперекір. Церква наказує бути скромним? То ми виставимо голий зад! Закликає до стриманості і доброчесності? То давайте злягатися як коти в березні. Пікарди й адаміти в Чехії зовсім нагими ходять, і трахаються всі з усіма, погрягнувши в гріху, ніби вони собаки, а нелюди. Так само робили "апостольські брати", себто секта Сегарелї. Кельнські *condormientes*, тобто "ті, що сплять разом", співживуть тілесно один з одним — не зважаючи на статі і споріднення. Патерніянці, названі так за іменем їхнього негідного апостола Патерна з Пафлагонії[119], таїнства шлюбу не визнають, що не заважає їм віддаватися спільній розпусті, особливо такій, яка унеможливлює зачаття.

— Цікаво, — задумливо промовив Урбан Горн.

Рейневан почервонів, а Дорота пирснула, чим довела, що предмет розмови їй не зовсім незнайомий.

Віз підстрибнув на вибоїні так, що ребе Хірам прокинувся, а ксьондз Гранцішек, який саме готувався до чергової проповіді, прикусив собі язик. Дорота Фабер цмокнула на мерина, хльоснула віжками. Пресвітер зручніше влаштувався на козлах.

— Були і є й інші, — тягнув далі він, — які тим самим грішать, що й бичувальники, перебільшеною, себто, побожністю, від якої лише крок до збочень і ересі. Як-от хоча б подібні до бичувальників такі *disciplinati*, як *battuti*, як циркумпеліони, як *bianchi*, себто "білі", як гуміліяти, як так звані "ліонські брати", як йоакіміти. Ми знаємо це, бо воно і в нас у Шльонську під носом. Я маю на увазі свідницьких і ниських бегардів.

Рейневан, хоча й був дещо іншої думки про бегардів і бегінок, покивав головою. Урбан Горн не покивав.

— Бегарди, — спокійно сказав він, — яких звуть *fratres de voluntaria paupertate*, убогі з власної волі, могли бути зразком для багатьох священників і ченців. Мали вони й чималі заслуги перед громадою. Досить буде сказати, що саме бегінки у своїх шпиталях зупинили моровицю в шістдесятому році, не дали поширитися епідемії. А це означає, що тисячі людей було врятовано від смерті. Воістину, бегінкам за це гарно відплатили. Звинуваченням в ересі.

— Авжеж, — погодився ксьондз, — було серед них багато людей побожних і самовідданих. Але були і відступники, і грішники. Багато бегінаріїв, та й тих їхніх хвалених госпісів, виявилися розсадниками гріха, святотатства, ересі та нечестивої розпусти. Чимало зла поширилося і від мандрівних бегардів.

— Ваше право так вважати.

— Моє право?! — вражено вигукнув Гранцішек. — Та я простий ксьондз з Олави, що я там можу вважати або не вважати? Бегардів засудив В'єннський собор і папа Климентій, приблизно за сто років до мого народження. Мене ще на світі не було, коли

в тисяча триста тридцять другому році Інквізиція виявила серед бегінок і бегардів такі жахливі речі, як розкопування могил і глумління над трупами. Мене не було на світі й у сімдесят другому році, коли, згідно з новими папськими едиктами, було відновлено Інквізицію у Свидниці. Слідство довело еретичність бегінок та їх зв'язок з ренегатським Братством і Сестринством Вільного Духа, з пікардською і турлупинською гидотою, внаслідок чого вдова князя Агнешка закрила свидницькі бегінарії, а бегардів і бегінок...

— Бегардів і бегінок, — докінчив Урбан Горн, — переслідували і ловили по всьому Шльонську. Але ти і тут, певно, радо вмиєш руки, олавський плебане, бо це сталося до твого народження. Знай, що й до мого теж. Та це не заважає мені знати, як воно було насправді. Що більшість схоплених бегардів і бегінок замордували в катівнях. А тих, які вижили, спалили. При цьому чимала група переслідуваних, як воно зазвичай буває, врятувала свою шкуру, донісши на інших, пославши на тортури і смерть товаришів, друзів, навіть близьких родичів. Частина зрадників потім вбралася у домініканські рясни і продемонструвала воістину неофітський запал у боротьбі з ерессю.

— Ви вважаєте, — різко глянув на нього ксьондз, — що це недобре?

— Доносити?

— Із запалом боротися з ерессю. Вважаєте, що це недобре?

Горн різко повернувся в сідлі, вираз його обличчя змінився.

— Не випробовуй, — просичав він, — мене цими штучками, патере. Не будь, курва, таким собі Бернаром Гі[120]. Що тобі з того, що ти впіймаєш мене на каверзному запитанні? Подивися навколо. Ми не в домініканців, а в Бжезьмежських борах. Якщо я відчую небезпеку, то просто дам тобі по голові й кину в яму від бурелому. А в Стшеліні скажу, що ти дорогою вмер від раптового перегрівання крові, припливу флюїдів і гуморів.

Священик сполотнів.

— На наше спільне щастя, — спокійно докінчив Горн, — до цього не дійде, бо я не бегард, не еретик і не сектант із Братства Вільного Духа. Але інквізиторські штучки облиш, олавський пробощу. Згода? Га?

Філіп Гранцішек не відповів, лише кілька разів кивнув головою.

* * *

Коли вони зупинилися, щоби розпростати кістки, Рейневан не втримався. Відійшовши трохи убік, він запитав Урбана Горна про причину його різкої реакції. Горн спочатку не хотів говорити, обмежився кількома прокльонами і бурчанням про холерних доморослих інквізиторів [121]. Але бачачи, що Рейневанові цього мало, присів на повалений стовбур, підкликав собаку.

— Ті всі їхні єресі, Ланселоте, — почав він тихо, — мене цікавлять не більше, ніж торішній сніг. Тільки дурень, а я себе таким не вважаю, не помітив би, що це *signum temporis*[122] і що настав час перейти до висновків. Що, може, є сенс щось змінити. Реформувати, чи що? Я намагаюся зрозуміти. І можу зрозуміти, що їх також заносить і розпирає від люті, коли вони чують, що Бога нема, що на десять заповідей можна і треба плювати, а поклонятися слід Люциферу. Я їх розумію, коли у відповідь на такі

заяви вони верещать про єресь. Але що ж виявляється? Що їх бісить найдужче? Не відступництво і безбожництво, не заперечення таїнств, не ревізія догм або їх заперечення, не демонолатрія[123]. До найлютішого шалу їх доводять заклики до євангельської бідності. До смиренності. До самовідданості. До служіння. Богу і людям. Вони несамовитіють, коли від них вимагають відмовитися від влади і грошей. Тому з такою люттю вони накинулися на б'янки, на гуміліятів, на братство Герарда Гроота, на бегінок і бегардів, на Гуса. Псякрев, та я вважаю просто чудом, що вони не спалили Поверелло, Франциска Бідняка! Але, боюся, щодня десь палає вогнище, а на ньому — якийсь анонімний, нікому не відомий і забутий Поверелло.

Рейневан покивав головою.

— Тому, — докінчив Горн, — це мене так нервує.

Рейневан кивнув ще раз.

Урбан Горн уважно дивився на нього.

— Щось я надто розп'якався. А таке п'якання може бути небезпечним. Уже не один сам собі, як кажуть, горло власним задовгим язиком перерізвав... Але я тобі довіряю, Ланселоте. Ти навіть не знаєш чому.

— Та знаю, — вимушено посміхнувся Рейневан. — Якщо ти запідозриш, що я доношу, то даси мені по голові, а в Стшеліні скажеш, що я помер від раптового припливу флюїдів і гуморів.

Урбан Горн посміхнувся. Дуже по-вовчому.

* * *

— Горне?

— Слухаю тебе, Ланселоте.

— Легко помітити, що ти чоловік бувалий і досвідчений. А чи часом не знаєш, хто з владомощців має маєтності поблизу Бжега?

— А з чого б то, — очі Урбана Горна звузилися, — ця цікавість? Така небезпечна в теперішні часи?

— З того, що й усе. З цікавості.

— Ну бо звідки ж іще, — Горн ледь підняв у посмішці кутики губів, але з його очей аж ніяк не зник підозріливий блиск. — Що ж, задовольню твою цікавість у міру своїх скромних можливостей. Поблизу Бжега, кажеш? Конрадсвальдау належить Хаугвіцам. У Янковіцах сидять Бішофсгейми, Гермсдорф — маєток Галлів... У Шенау ж, наскільки мені відомо, сидить чашник Бертольд де Апольда[124]...

— А хтось із них має доньку? Молоду, світловолосу...

— Аж так далеко, — обрізав Горн, — мої відомості не сягають. І сягати не звикли. Та й тобі цього не раджу, Ланселоте. Звичайну цікавість панове лицарі ще стерплять, але вони дуже не люблять, коли хтось занадто цікавиться їхніми доньками. І дружинами...

— Розумію.

— От і добре.

РОЗДІЛ СЬОМИЙ

у якому Рейневан і його супутники в'їжджають у Стшелін у переддень Успення Діви Марії — і, як виявилось, якраз на автодафе. Потім ті, кому належить, вислуховують повчання каноніка вроцлавського кафедрального собору. Одні з більшою, інші з меншою охотою.

За селом Хекріхт, поблизу Вйонзова, порожній до цього часу тракт дещо пожвавився. Крім селянських підвід і купецьких возів, появилися кінні й озброєні люди, тож Рейневан вирішив за краще прикрити голову каптуром. За Хекріхтом дорога, яка бігла мальовничим березняком, знову спорожніла, і Рейневан полегшено зітхнув. Трохи передчасно.

Вельзевул черговий раз довів свою велику собачу мудрість. Досі він жодного разу навіть не загарчав на солдатів, які проходили повз них, зараз же, безпомилково рознюхавши наміри, пес коротким, але різким гавкотом попередив про озброєних вершників, які зненацька виїхали з березняку обабіч дороги. Він зловісно гаркнув, коли, уздрівши собаку, один із пахолків, які супроводжували лицарів, зняв зі спини арбалет.

— Гей, ви там! Стояти! — крикнув один з лицарів, молодий і поцяткований веснянками, як перепелине яйце. — Стояти, кажу! На місці!

Кінний пахолок, що їхав поруч із лицарем, встромив ступню в стремінце арбалета, спритно натягнув тятиву і наклав стрілу. Урбан Горн легкою ходою виїхав трохи вперед.

— Не надумай тільки стріляти в собаку, Нойдеку. Спершу роздивися його. І тоді зрозумієш, що ти його колись уже бачив.

— Рани Господні! — веснянкуватий затулив очі рукою, щоби захиститися від сліпучого мерехтіння березового листа, яке ворушилося під подувами вітру. — Горн? Це справді ти?

— Ніхто інший. Накажи пахолкові облишити арбалет.

— Добре, добре. Одначе пса притримай. Крім того, ми тут у справі розслідування. З погонєю. Так що мушу тебе запитати, Горне, хто це з тобою? Хто їде?

— Перш за все, — холодно сказав Урбан Горн, — уточнимо от що: кого ж це ваші милості переслідують? Бо якщо крадіїв худоби, скажімо, то ми відпадаємо. З багатьох причин. *Primo*, у нас немає худоби. *Secundo*...

— Гаразд, гаразд, — веснянкуватий уже встиг роздивитися священика і рабина, зверхньо махнув рукою. — Скажи-но мені лише: ти їх усіх знаєш?

— Знаю. Цього досить?

— Досить.

— Просимо вибачити, велебний, — другий лицар, у салаті[125] та при повному обладунку, злегка поклонився ксьондзові Гранцішеку, — але ми турбуємо вас аж ніяк не для розваги. Скоєно злочин, і ми йдемо слідами вбивці. За наказом пана фон Райдебурга, стшелінського старости. Отой — це пан Кунад фон Нойдек. А я — Євстахій фон Рохов.

— Що ж це за злочин? — запитав ксьондз. — Господи! Убили когось?

— Убили. Недалеко звідси. Шляхетного Альбрехта Барта, пана у Карчині.

Якийсь час панувала тиша. У ній пролунав голос Урбана Горна. І цей голос змінився.

— Як? Як це сталося?

— Дивним чином це сталося, — повільно відповів Євстахій фон Рохов за хвилину, протягом якої підозріливо розглядав Рейневана. — По-перше, у самісінький полудень. По-друге, в бою... Якби це не було неможливо, я б сказав, що у поєдинку. То був один чоловік, верхи, озброєний. Убив ударом меча, та ще й дуже впевненим, який вимагає великої вправності. В обличчя. Між носом і оком.

— Де?

— Чверть милі за Стшеліном. Барт якраз повертався з гостини в сусіда.

— Сам? Без людей?

— Він так їздив. У нього не було ворогів.

— Упокій, Господи, — промурмотав Ґранцішек, — його душу. І освяти...

— У нього не було ворогів, — повторив, перериваючи молитву, Горн. — Але підозрювані є?

Кунад Нойдек під'їхав ближче до воза, з явною цікавістю подивився на бюст Дороти Фабер. Куртизанка обдарувала його приємною посмішкою. Євстахій фон Рохов теж під'їхав. І теж вишкірив зуби. Рейневан був дуже радий. Бо на нього не дивився ніхто.

— Підозрюваних, — Нойдек відвів погляд, — є кілька. Тут поблизу вешталася досить підозріла компанія. Чи то якась погоня, чи то кровна помста, щось таке. Тут навіть бачили таких суб'єктів, як Кунц Аулок, Вальтер де Барби і Сторк із Горговиць. Подейкують, що якийсь молодик збаламутив лицареві дружину, а той не на жарт заповзвся на вертихвоста. І ганяється за ним.

— Не можна виключати, — додав Рохов, — що саме цей переслідуваний вертихвіст, випадково на пана Барта наткнувшись, запанікував і пана Барта вбив.

— Якщо так, — Урбан Горн подлубався у вусі, — то ви легко дістанете цього, як ви кажете, вертихвоста. Він мусить мати не менше семи футів зросту і чотири фути в плечах. Такому важкувато схватися серед звичайних людей.

— Це правда, — сумно визнав Кунад Нойдек. — Слабаком пан Барт не був, першому-ліпшому хирлякові не піддався б... Але може бути, що там були застосовані чари або закляття. Кажуть, той звабник чужих жінок водночас є чаклуном.

— Матінко Пресвята Богородице! — вигукнула Дорота Фабер, а ксьондз Філіп перехрестився.

— А втім, — докінчив Нойдек, — там видно буде, що й до чого. Бо як тільки ми того перелюбника схопимо, то вже випитаємо у нього подробиці, ох і випитаємо... А розпізнати його так чи сяк не буде важко. Ми знаємо, що він молодечої статі та що на сивому коні їде. Якби вам такий трапився...

— То ми негайно про це донесемо, — спокійно пообіцяв Урбан Горн. — Удатний молодик, сивий кінь. Не проґавиш. І ні з ким не переплутаєш. Бувайте.

— А чи ви, панове, не знаєте, — зацікавився ксьондз Ґранцішек, — чи в Стшеліні

іще перебуває вроцлавський канонік?

— Атож. Суд вершить у домініканців.

— А чи це його милість нотар Ліхтенберг?

— Ні, — заперечив фон Рохов. — Його звати Беесс. Отто Беесс.

— Отто Беесс, препозит[126] при Святому Йоанні Хрестителі, — забурмотів ксьондз, як тільки лицарі пана старости рушили своєю дорогою, а Дорота Фабер вйокнула на мерина. — Суворий муж. Вельми суворий. Ой, ребе, даремні твої сподівання, що він тебе вислухає.

— А от і ні, — озвався Рейневан, який уже кілька хвилин радісно усміхався. — Вас приймуть, ребе Хіраме. Я вам це обіцяю.

Усі подивилися на нього, а Рейневан тільки таємничо посміхнувся. Після чого, дуже повеселілий, зіскочив з воза і пішов поруч. Трохи відстав, а тоді до нього під'їхав Горн.

— Тепер ти бачиш, — стиха сказав він, — як воно все обертається, Рейнмаре Беляу. Як швидко слава прилипає. Околицями роз'їжджають наймані вбивці, мерзотники на кшталт Киріелейсона і Вальтера де Барби, а як кого уб'ють, то тебе ж першого підозрюють. Зауважуєш, яка у долі іронія?

— Зауважую, — відбуркнув Рейневан, — дві речі. По-перше, те, що ти все-таки знаєш, хто я такий. Мабуть, від самого початку.

— Мабуть. А по-друге?

— Що ти знав убитого Альбрехта Барта із Карчина. І голову даю навідсіч, що саме до Карчина їдеш. Чи їхав.

— Ну бач, — трохи помовчавши, мовив Горн, — який ти здогадливий. І самовпевнений. Я навіть знаю, з чого береться твоя самовпевненість. Добре мати знайомих на високих посадах, га? Вроцлавських каноніків? Людина відразу починає почувати себе краще. І безпечніше. Але оманливе це буває почуття, ой, оманливе.

— Знаю, — кивнув головою Рейневан. — Я весь час пам'ятаю про буреломи. Про гумори і флюїди.

— І дуже добре, що пам'ятаєш.

* * *

Дорога вела під пагорб, на якому стояла шибениця, а ній висіли три повішеники, усі висушені як таранька. А внизу перед подорожанами розкинувся Стшелін з його барвистим підгороддям, міською стіною, замком часів Болеслава Суворого, древньою ротондою Святого Готарда і сучасними дзвіницями монастирських костелів.

— Ой! — зауважила Дорота Фабер. — Там щось відбувається. Свято нині якесь, чи що?

Справді, на вільному просторі під міською стіною зібрався чималий натовп. З боку брами було видно, що в той бік іде процесія.

— Здається, хресний хід.

— Радше містерія, — заявив Гранцішек. — Сьогодні ж чотирнадцяте серпня, переддень Успення Діви Марії. Їдьмо, їдьмо, панно Дорото. Подивимося зблизька.

Дорота цмокнула на мерина. Урбан Горн підкликав пса і взяв його на повідок, видно, усвідомлюючи, що в тисняві юрми навіть такий мудрий пес, як Вельзевул, може втратити самовладання.

Процесія, що рухалася з боку міста, наблизилася вже настільки, що в ній можна було розрізнити кількох священиків у літургійних шатах, кількох чорно-білих домініканців, кількох бурих францисканців, кількох кінних лицарів у прикрашених гербами яках[127], кількох городян у деліях[128] майже до самої землі. А також кільканадцятро алебардників у жовтих туніках і капалінах[129], які матово поблискували.

— Єпископське воїнство, — тихо пояснив Урбан Горн, уже вкотре доводячи добру поінформованість. — А он той великий лицар, той, що на гнідому коні, зі знаком шахівниці, — це Генріх фон Райдебург, стшелінський староста.

Єпископські солдати вели під руки трьох осіб — двох чоловіків і жінку. На жінці було біле гезло[130], на одному з чоловіків — гостроверхий, яскраво помальований ковпак.

Дорота Фабер ляснула віжками, прикрикнула на мерина і на юрбу міщан, які неохоче розступалися перед возом. Але з'їхавши з пагорба, пасажери воза втратили можливість хоч що-небудь бачити: для цього довелося б встати, а для того, щоби встати, екіпаж треба було зупинити. Зрештою, далі однаково не можна було б їхати, люди стояли вже аж надто тісно.

Звівшись на ноги, Рейневан розгледів голови і плечі тих трьох, двох чоловіків і жінки. А понад їхніми головами — стовпи, до яких вони були прив'язані. Куп хмизу, накиданих під стовпами, він не побачив. Однак знав, що вони там були.

Він чув голос, збуджений і гучний, але невиразний, приглушений і розірваний джмелиним гудінням юрби. Рейневан насилу розрізняв слова.

— Злочини проти суспільного порядку... *Errores Hussitarum... Fides haeretica..* [131] Розпуста і святотатство... *Crimen.*[132] Слідством доведено...

— Здається, — сказав, стоячи на стременах, Урбан Горн, — що зараз тут будуть наочно підсумовувати наш дорожній диспут.

— До того йде, — сковтнув слину Рейневан. — Гей, люди! Кого будуть страчувати?

— Гаратиків, — пояснив, повертаючись, чоловік із зовнішністю жебрака. — Схопили гаратиків. Кажуть, гусів чи якось так...

— Не гусів, а гусонів, — виправив його інший, так само обдертий, і з таким же польським акцентом. — Палити їх будуть за святотатство. Бо гусакам святе причастя давали.

— Ет, темнота! — прокоментував з другого боку возу прочанин із нашитими на плащ мушлями[133]. — Нічого вони не знають!

— А ти знаєш?

— Знаю... Слава Ісусу Христу! — прочанин помітив тонзуру ксьондза Гранцішека. — Єретики звуться гуситами, а береться це від їхнього пророка Гуса, а зовсім не від гусаків. Вони кажуть, гусити тобто, що чистилища нема зовсім, а причастя приймають

обома способами, тобто *sub utraque specie*[134]. Тому-то й кажуть теж на них — утраквісти[135]...

— Не вчи нас, — перебив його Урбан Горн, — бо ми й так уже вчені. Цих трьох, питаю, за що палити будуть?

— А от цього я й не знаю. Я нетутешній.

— Он той, — поспішив роз'яснити якийсь тутешній, судячи з замазаного глиною фартуха, цегляр. — Той у ганебному ковпаку — чех, гуситський посланець, ксьондз-відступник. З Табора переодягненим примандрував, людей до бунту підбивав, церкви палити. Його впізнали його ж власні земляки, ті, що після дев'ятнадцятого року з Праги втекли. А той другий — Антоній Нельке, учитель парафіяльної школи, тутешній спільник чеха-єретика. Притулок йому давав і з ним гуситські писання поширював.

— А жінка?

— Ельжбета Ерліхова. Вона тут іншої води риба. При okazji. Чоловіка свого отруїла у змові з коханцем. Коханець утік, а якби не це, теж би на вогнище пішов.

— А нині вилізло шило з мішка, — втрутився худий тип у фетровому капелюсі, який щільно прилягав до черепа. — Це ж бо був другий її чоловік, Ерліхової тобто. Першого як пити дати теж отруїла, відьма.

— Може, отруїла, може, й не отруїла, бабка надвоє ворожила, — включилася в диспут гладка міщанка в гаптованому півкожушку. — Кажуть, той попередній на смерть упився. Швець був.

— Швець — не швець, отруїла вона його, мови нема, — припечатав худий. — Там і чари які-небудь мусили бути, раз уже вона під домініканський суд підпала...

— Якщо отруїла, то так їй і треба.

— Аякже!

— Ану цитьте, — крикнув, витягаючи ший, ксьондз Гранцішек. — Ксьондзи вирок читають, а нічого не чути.

— А навіщо чути? — уїдливо запитав Урбан Горн. — І так усе відомо. Ті, котрі на багаттях, — це *haeretici pessimi et notorii*[136]. А Церква, яка воліє кров'ю руки не бруднити, передає покарання винних *brachium saeculare*, світській десниці.

— Та тихо ви, я ж казав!

— *Ecclesia non sitit sanguinem*, — долинув з боку вогнищ розірваний вітром і приглушений гудінням юрби голос. — Церква не прагне крові і відмовляється від неї... Тож нехай суд і покарання звершить *brachium saeculare*, світська десниця. *Requiem aeternam dona eis*...[137]

Натовп голосно заревів. Біля багать щось відбувалося. Рейневан піднявся, але надто пізно. Кат був уже біля жінки, щось зробив у неї за спиною, ніби поправляв накинуту на ший петлю. Голова жінки упала на груди, м'яко, ніби зрізана квітка.

— Він її задушив, — тихо зітхнув ксьондз, зовсім так, ніби раніше нічого подібного не бачив. — Зламав їй ший. Тому вчителю теж. Певно, вони обоє під час слідства покалися.

— І кого-небудь видали, — додав Урбан Горн. — А як же інакше.

Чернь підвивала і лихословила, незадоволена з ласки, виявленої вчителеві й отруйниці. Крики посилилися, коли з в'язанок хмизу бухнуло синє полум'я, бухнуло різко, вмить охопивши все багаття разом зі стовпами і прив'язаними до них людьми. Вогонь загудів, здійнявся високо, юрба під натиском жару позадкувала, через що тиснява ще більше посилилася.

— Партацтво! — крикнув цегляр. — Гівняна робота! Сухого хмизу взяли, сухого! Горить як солома!

— Воістину партацтво, — погодився худий у фетровому капелюсі. — Гусит ані писнути не встиг! Не вміють палити. От у нас, у Франконії, абат з Фульди, о, той уміє! Сам за багаттями доглядав. Колоди укладати велів так, щоб спочатку тільки ноги присмажувало, до колін, потім вище, до яєць, а потім...

— Злодій! — тонко завила захована в натовпі жінка. — Зло-о-оді-і-й! Лови злодія!

Деся у юрмі плакала дитина, хтось награвав собі на дуді, хтось матірно кляв на чім світ стоїть, хтось сміявся, заходячись нервовим, кретинським реготом.

Багаття стугоніли вогнем, вдаряючи у людей сильними подмухами жару. Вітер повіяв у бік подорожан, доносячи гидотний, задушливий, солодкуватий запах паленого тіла. Рейневан прикрив ніс рукавом. Ксьондз Гранцішек закашлявся. Дороті дим встав поперек горла. Урбан Горн сплюнув, немилосердно скривившись. Однак усіх шокував рабин Хірам. Єврей вихилився з воза, і його настільки ж різко, наскільки й щедро знудило — на прочанина, на цегляра, на міщанку, на франконця, а також і на всіх інших, хто виявився поблизу. Навколо відразу ж стало просторо.

— Вибачте мене... — ледве зміг проговорити рабин між кількома черговими спазмами. — Це ніяка не політична демонстрація. То звичайна блювота...

* * *

Канонік Отто Беесс, препозит у Святого Йоанна Хрестителя, всівся зручніше, поправив пілеус[138], подивився на кларет[139], який погойдувався в келиху.

— Дуже прошу, — сказав він своїм звичайним деренчливим голосом, — простежити, щоб вогнище старанно прибрали й розграбали. Усі рештки, навіть найменші, прошу зібрати і висипати в ріку. Бо множаться випадки, коли люди підбирають обвуглені кісточки. І вшановують їх як реліквії. Прощу шановних радників подбати про це. А братів — доглянути за цим.

Присутні в кімнаті замку стшелінські радники мовчки поклонилися, домініканці та мінорити схилили тонзури. І ті, й інші знали, що канонік звик просити, а не наказувати. Знали також, що різниця полягає тільки у слові.

— Братів Проповідників, — продовжував Отто Беесс, — прошу й далі, відповідно до вказівок булли *Inter cunctas*[140], уважно стежити за всіма проявами еретицтва і діяльністю таборитських емісарів. І доповідати навіть про найменші та, на перший погляд, незначні явища, пов'язані з такою діяльністю. У цьому я також розраховую на допомогу світської десниці. Про що прошу вас, шляхетний пане Генріх.

Генріх Райдебург нахилив голову, але тільки злегка, після чого відразу ж випростав свою масивну постать в оздобленому шахівничею вапенроці[141]. Староста Стшеліна не

приховував погорди та пихи, він навіть не думав вдавати з себе смиренного і покірного. Було видно, що візит церковного ієрарха він терпить, бо мусить, але тільки й чекає, щоби канонік нарешті забрався з його території.

Отто Беесс про це знав.

— Прошу також, пане старосто Генріху, — додав він, — докласти більше, ніж досі, старань у розслідуванні скоєного під Карчином убивства пана Альбрехта фон Барта. Капітул дуже зацікавлений у викритті винних у цьому злочині. Пан фон Барт, попри певну різкість і неоднозначність поглядів, був мужем благородним, *vir gaeae dexteritatis*[142], великим благодійником генриківських і бжегських цистерціанців. Ми вимагаємо, щоб його убивць заслужено покарали. Зрозуміло, йдеться про справжніх убивць. Капітул не задовольниться обвинуваченням першого-ліпшого. Бо ми не віримо, що пан Барт загинув від руки спалених сьогодні вікліфістів...

— У цих гуситів, — відкашлявся Райдебург, — могли бути якісь спільники...

— Ми цього не виключаємо, — канонік пробуравив лицаря поглядом. — Не виключаємо нічого. Надайте, лицарю Генріху, більшого розмаху розслідуванню. Попросіть, якщо треба, допомоги у свідницького старости, пана Альбрехта фон Колдіца. Попросіть, зрештою, допомоги у кого хочете. Були б результати.

Генріх Райдебург натягнуто поклонився. Канонік повернув уклін, однак досить недбало.

— Дякую вам, шляхетний лицарю, — промовив він голосом, що пролунав так, немов відкривали заржавілу цвинтарну браму. — Я вас більше не затримую. Панам радникам і благочестивим братам також дякую. Не перешкоджатиму у виконанні обов'язків, яких, гадаю, у вас безліч.

Староста, радники і ченці вийшли, човгаючи черевиками і сандаліями.

— Панове клірики і диякони, — додав після паузи канонік вроцлавського кафедрального собору, — також, думаю, пам'ятають про свої обов'язки. Тому прошу до них приступити. Негайно. Брат секретар і отець сповідник хай залишаться. А також...

Отто Беесс підняв голову і прошив Рейневана поглядом.

— Ти також залишися, хлопче. Мені треба з тобою поговорити. Але спочатку прийму прохачів. Прошу викликати ксьондза з Олави.

Ксьондз Гранцішек, увійшовши, мінявся на лиці, незбагненим чином то червоніючи, то бліднучи. І негайно бухнувся на коліна. Канонік не наказав йому підвестися.

— Твоя проблема, отче Філіпе, — деренчливо почав він, — полягає у браку поваги і довіри до начальства. Індивідуальність і власна думка — безперечно, цінні, часом більше заслуговують визнання і похвали, ніж тупа і бараняча покірливість. Але є такі питання, в яких керівництво має цілковиту рацію і є абсолютно безпомилковим. Як, приміром, наш папа Мартін V у суперечці з конциліяристами[143], всякими там Герсонами і різними полячками: Влодковицями, Вишами і Ласкажами, яким хотілося б кожне рішення Святого Отця виносити на обговорення. І інтерпретувати відповідно до власних забаганок. А це не так, не так і ще раз не так! *Roma locuta, causa finita*[144].

Тому-то, дорогий отче Філіпе, якщо церковне керівництво говорить тобі, що ти повинен проповідувати, ти зобов'язаний виявити покірність. Тому що тут цілком виразно йдеться про вищу мету. І цього, природно, чекають від тебе. І від усієї твоєї парафії. Бачу, ти хочеш щось сказати. То кажи.

— Три чверті моїх парафіян, — витиснув із себе ксьондз Ґранцішек, — люди не дуже тямущі, я б сказав, *pro maiore parte illiterati et idiote*[145]. Але залишається ще одна чверть. Та, якій я ніяк не можу говорити в проповідях того, що вимагає курія. Звичайно, я кажу, що гусити — єретики, убивці та виродки, а Жижка і Коранда — втілення диявола, злочинці, блюзніри і святотатці, що на них чекає вічне прокляття і пекельні муки. Але я не можу стверджувати, що вони поїдають немовлят. І що мають спільних жінок...

— Ти не зрозумів? — різко перервав його канонік. — Ти не зрозумів моїх слів, плебане? *Roma locuta!* А для тебе Рома — це Вроцлав. Ти повинен проповідувати те, що тобі наказано, ксьондзе. Про спільних жінок, про поїдання немовлят, про живцем зварених черниць, про викидання язиків у католицьких священників, про содомію. Якщо тобі накажуть, ти будеш говорити, що від причастя з гуситської чаші виростає волосся на піднебінні, а собачі хвости — із задниць. Я зовсім не жартую, бо я бачив відповідні листи в єпископській канцелярії.

— Зрештою, — додав він, з легким жалем дивлячись на скоцюбленого Ґранцішека, — звідки тобі знати, що хвости в них не ростуть? Ти був у Празі? У Таборі? У Краловім Градці? Приймав причастя *sub utraque specie*?

— Ні! — ледве не задихнувся на вдиху ксьондз. — Ні в якому разі!

— От і пречудово. *Causa finita*.[146] Аудієнція — теж. У Вроцлаві скажу, що тобі досить було вказати на огріхи і що більше з тобою клопотів уже не буде. А тепер, щоб у тебе не склалося враження, ніби твоя поїздка була марною, ти висповідатимешся моему сповідникові. І відбудеш спокуту, яку він тобі накаже. Отче Феліціане!

— Так, ваша превелебносте?

— Нехай полежить хрестом перед головним віттарем у Святого Ґотарда всю ніч, від комплети до прими[147]. Решта на твій розсуд.

— Хай береже його Господь.

— Амінь. Бувай здоров, плебане.

Отто Беесс зітхнув, простягнув порожній келих у бік клірика, який негайно налив кларета.

— Сьогодні більше ніяких прохачів. Що там у тебе, Рейнмаре?

— Велебний отче... Перш ніж... У мене є прохання.

— Слухаю тебе.

— Мене в дорозі супроводжував і прибув разом зі мною рабин із Бжега...

Отто Беесс жестом віддав розпорядження. Через хвилину клірик увів Хірама бен Еліезера. Єврей глибоко поклонився, підмів підлогу лисячою шапкою. Канонік уважно дивився на нього.

— То чого ж, — заскрипів він, — хоче від мене посланець бжегського кагалу? У якій

справі прибуває?

— Шановний пан ксьондз питає, з якою справою? — підняв кущуваті брови ребе Хірам. — Боже Авраама! А в якій справі, я вас питаю, може приходити євреї до шановного пана каноніка? Про що може, я вас питаю, йтися? Ну то я скажу — про істину. Євангельську істину.

— Євангельську істину?

— Саме так.

— Говори, ребе Хіраме. Не змушуй мене чекати.

— Якщо шановний ксьондз канонік наказує, то я відразу ж говорю, чому б мені не говорити? Я говорю так: ходять різні особи духовного звання по Бжегу, по Олаві, по Гродкову, а також і по навколишніх селах, і закликають бити мерзенних убивць Ісуса Христа, грабувати їхні будинки і ганьбити дружин і дочок. При цьому ці підбурювачі посилаються на шановних панів прелатів, мовляв, от, таке побиття, грабіж і гвалтування чиняться з Божої і єпископської волі.

— Говори далі, друже Хіраме. Ти ж бачиш, я терплячий.

— Що ж тут багато говорити? Я, рабин Хірам бен Еліезер із бжегського кагалу, прошу вельмишановного пана ксьондза берегти євангельські істини. Якщо вже так треба бити і грабувати убивць Ісуса Христа, то прошу дуже, бийте! Але, ради праотця Мойсея, бийте тих, кого треба. Справжніх убивць. Тих, які розіпнули. Тобто римлян!

Отто Беесс мовчав довго, розглядаючи рабина з-під напівприкритих повік.

— Та-а-ак, — промовив він нарешті. — А чи знаєш ти, друже Хіраме, що за такі розмови тебе можуть посадити? Я, звичайно, говорю про світську владу. Церква великодушна, але *brachium saeculare* може бути важкою, коли йдеться про глуmlinня. Ні, ні, помовч, друже Хіраме. Говорити буду я.

Євреї поклонився. Канонік не змінив пози на стільці, навіть не поворухнувся.

— Святий отець Мартін, п'ятий з таким іменем, йдучи слідом своїх освічених попередників, зволив був заявити, що євреї, хоч це може здаватися неочевидним, також створені за подобою Божою і частина з них, хоч і невелика, дочекається спасіння. У зв'язку з цим недоречними є щодо них переслідування, репресії, утиски і всіляке інше гноблення, у тому числі насильницьке хрещення. Ти ж, мабуть, не сумніваєшся, друже Хіраме, що воля папи — наказ для кожної духовної особи. Чи сумніваєшся?

— Як я можу сумніватися? Таж то вже десь десятий підряд пан папа говорить про це... Тому це, мабуть, правда, поза всяким сумнівом...

— Якщо не сумніваєшся, — перебив канонік, вдаючи, що не розчув іронії у словах єврея, — то маєш розуміти, що обвинувачення духовних осіб у підбурюванні до нападів на ізраелітів є наклепом. Додам: наклепом, що заслуговує на покарання.

Євреї мовчки поклонився.

— Звичайно, — Отто Беесс злегка примружився, — світські особи про папські накази знають мало або взагалі нічого. Та й зі Священним Писанням у них кепсько. Бо вони, як мені хтось зовсім недавно сказав, *pro maiori parte illiterati et idiote*.

Ребе Хірам навіть не здригнувся.

— Твоє ж ізраелітське плем'я, рабине, — продовжував канонік, — вперто і завзято дає черні підстави. То ви викличете епідемію чуми, отруївши криниці, то невинну християнську дівчинку замучите, то з дитини кров для маці випустите. Крадете й безчестите облатки. Займаєтеся безчесним лихварством, а з боржника, який ваших грабіжницьких відсотків не в змозі виплатити, живцем шматки м'яса вирізаєте. І різними іншими ганебними справами займаєтеся. Оце так я собі думаю.

— Що ж треба зробити, запитую я у вельмишановного пана каноніка, — запитав після напруженого мовчання Хірам бен Еліезер. — Що треба зробити, щоби таке не траплялося? Тобто щоби не було отруєння криниць, замучування дівчаток, випускання крові й безчещення облаток? Що ж, запитую я у вас, треба зробити?

Отто Беесс довго мовчав.

— От-от, — нарешті промовив він, — буде запроваджено спеціальний одноразовий обов'язковий для всіх податок. На хрестовий похід проти гуситів. Кожен єврей муситиме внести один гульден. Бжегська гміна понад належну з неї суму докладе з доброї волі... Тисячу гульденів. Двісті п'ятдесят гривень.

Рабин кивнув бородою. Навіть не намагаючись торгуватися.

— Спільному благу, — зауважив без особливого натиску канонік, — послужать ці гроші. І спільній, я би так сказав, справі. Чеські еретики загрожують нам усім. Звичайно, найбільше — нам, правовірним католикам, але й ви, ізраеліти, не маєте причин любити гуситів. Зовсім, сказав би я, навпаки. Досить згадати березень двадцять другого року, кривавий погром у празькому Старому Граді. Потім — побоїща євреїв у Хомутові, Кутній Горі і Піску. Так що у євреїв, Хіраме, буде нагода бодай пожертвою своєю причинитися до помсти.

— Моєю є помста, — не відразу відповів Хірам бен Еліезер. — Так каже Господь, Адонай. Нікому, рече Господь, не відплачуйте злом за зло. А Господь наш, як свідчить пророк Ісая, щедрий на прощення.

— Крім того, — тихо додав рабин, бачачи, що канонік мовчить, приклавши руку до чола, — гусити мордують євреїв усього лише шість років. Що таке шість років порівняно з тисячею?

Отто Беесс підняв голову. Його очі зблиснули холодним, як сталь.

— Ти погано закінчиш, друже Хіраме, — проскрипів він. — Я боюся за тебе. Іди з миром.

— А тепер, — сказав він, коли за євреєм зачинилися двері, — нарешті настала твоя черга, Рейнмаре. Порозмовляймо. Не звертай уваги на секретаря і клірика. Це люди довірені. Вони є, але так, ніби їх немає.

Рейневан відкашлявся, та канонік не дав йому заговорити.

— Князь Конрад Кантнер прибув до Вроцлава чотири дні тому, на святого Лаврентія. З почтом, що складається із жахливих пліткарів. Сам князь теж не з тих, хто вміє зберігати таємницю. Таким чином, не тільки я, а й майже весь Вроцлав уже орієнтується в перипетіях позашлюбної афери Аделі, дружини Гельфрада де Стерча.

Рейневан знову кахикнув, опустив голову, не в змозі витримати просвердлюючий погляд. Канонік склав руки, ніби для молитви.

— Рейнмаре, Рейнмаре, — промовив він з дещо штучною екзальтацією. — Як ти міг? Як ти міг так грубо порушити закон Божий і людський? Сказано-бо: хай шанованим буде подружжя і ложе непорочним, бо розпусників і чужоложців засудить Бог. Я ж ще від себе додам, що чоловікам, яких надто часто обманюють, надто повільною здається відплата Божа. І надто часто вони воліють відплачувати самі. І відплачувати жорстоко.

Рейневан кашлянув іще голосніше і схилив голову ще нижче.

— Ага, — здогадався Отто Беесс. — За тобою вже женуться?

— Женуться.

— На п'яти наступають?

— Наступають.

— Юний дурень! — промовив після хвилинного мовчання священник. — У Наррентурмі тебе треба замкнути, от що! У Вежі блазнів. Ти б дуже добре пасував до її мешканців.

Рейневан шмигнув носом і зобразив на обличчі, як йому здавалося, каяття. Канонік покивав головою, глибоко зітхнув, сплів пальці.

— Не міг стриматися, чи як? — запитав він зі знанням справи. — Ночами снилася?

— Не міг, — зізнався Рейневан, червоніючи. — Снилось.

— Знаю, знаю, — Отто Беесс облизнув губи, а його очі раптом заблищали. — Знаю я, що солодкий плід заборонений, що хочеться, ой як хочеться тулити до себе перса незнаної. Знаю я, що медоточать губи чужої дружини, а уста її від оливи масніші. Але, врешті-решт, повір мені, мудро вчать Proverbial[148] Соломонові: "та гіркий її кінець, мов полин, гострий, як меч двосічний"[149], *amara quasi absinthium et acuta quasi gladius biceps*. Стережися, сину, щоб не згоріти за неї, як той метелик у вогні. Щоби не піти за нею до смерті, не згинутися у Безодні. Послухай мудрі слова Писання: "Віддали ти від неї дорогу свою, і не зближайся до дверей її дому"[150], *longe fac ab ea viam tuam et ne adpropinques foribus domus eius*.

— Не зближайся до дверей її дому, — повторив канонік, а з його голосу мов вітром здуло проповідницьку екзальтацію. — Послухай-но, Рейнмаре Беляу. Як слід затям слова Священного Писання і мої. Добре запам'ятай. Послухай поради: тримайся подалі від відомої тобі особи. Не роби того, що збираєшся зробити, того, що я читаю в очах твоїх, шмаркачу. Тримайся від неї подалі.

— Так, велебний отче.

— Згодом ця афера забудеться. Стерчів треба буде пострашити Курією і ландфридом, піддобрити звичаєвим відшкодуванням у двадцять гривень, звичайний штраф у розмірі десяти гривень треба буде сплатити магістрату Олесниці. Усе це не набагато перевищує вартість доброго породистого коня, стільки ти зможеш зібрати з допомогою брата, а якщо знадобиться, я додам. Твій дядько, схоластик Генріх, був мені добрим другом. І вчителем.

— Вдячність хай буде...

— Але я нічого не зможу зробити, — різко перебив канонік, — якщо тебе виловлять і приб'ють. Ти це розумієш, нарваний дурню? Ти повинен раз і назавжди вибити собі з голови думки про дружину Гельфрада Стерчі, вибити собі з голови таємні відвідини, листи, посланців, усе. Ти повинен зникнути. Виїхати. Раджу — в Угорщину. Вже, зараз, не гаючись. Ти зрозумів?

— Я хотів би спочатку до Бальбінова... До брата...

— Категорично забороняю, — обрізав Отто Беесс. — Твої переслідувачі напевне це передбачили. Як, зрештою, й візит до мене. Запам'ятай: якщо вже втікати, то втікати по-вовчому. У жодному разі не тими стежками, якими колись ходив.

— Але брат... Петерлін... Якщо я й справді повинен виїхати...

— Я сам через довірених посланців повідомлю Петерліна про все. Тобі ж туди їздити забороняю. Ти розумієш це, шаленцю? Тобі не можна ступати стежками, які знають твої вороги. Тобі не можна з'являтися в місцях, де вони можуть на тебе чекати. А це значить, що в жодному разі не до Бальбінова. І в жодному разі не до Зембиць.

Рейневан голосно зітхнув, а Отто Беесс голосно вилаявся.

— Ти не знав, — процідив він. — Не знав, що вона в Зембицях. Це я, старий дурень, тобі таємницю зрадив. Ну що ж, слово не горобець... Але це не має значення. Байдуже, де вона. У Зембицях, у Римі, у Константинополі чи в Єгипті, байдуже. Ти не наблизися до неї, сину мій.

— Так, не наближуся.

— Ти й сам не знаєш, як сильно я хотів би тобі вірити. Вислухай мене, Рейнмаре, і вислухай уважно. Я дам тобі листа, зараз накажу секретареві його написати. Не бійся, його буде відредаговано так, що зрозуміти його зможе тільки адресат. Візьмеш листа і зробиш так, як переслідуваний вовк. Стежками, якими ніколи не ходив і на яких тебе не шукатимуть, поїдеш до Стшегома, у монастир кармелітів. Віддаси мого листа тамтешньому пріору, а він познайомить тебе з одним чоловіком. Йому, коли ви залишитеся віч-на-віч, скажеш: вісімнадцяте липня, вісімнадцятий рік. Тоді він тебе запитає: де? Відповіси: Вроцлав, Нове Місто. Запам'ятав? Повтори...

— Вісімнадцяте липня, вісімнадцятий рік. Вроцлав. Нове Місто. Але навіщо все це? Не розумію.

— Якби стало по-справжньому небезпечно, — спокійно пояснив канонік, — я тебе не врятую. Хіба що якби я постриг тебе в ченці і засадив до цистерціанців, під замок і за глуху стіну, а цього, я думаю, ти волів би уникнути. У всякому разі, в Угорщину я вивести тебе не зможу. Той, кого я рекомендую, зможе. Він забезпечить тобі безпеку, а якщо треба буде, захистить. Це хтось доволі неоднозначний, із суперечливим характером, у спілкуванні часто неприємний, але доведеться тобі це перетерпіти, бо у певних ситуаціях він незамінний. А тому запам'ятай: Стшегом, монастир братів ордену *Beatissimae Virginis Mariae de Monte Carmeli*[151], поза міськими стінами, на дорозі до Свидницької брами. Запам'ятав?

— Так, велебний отче...

— Вирушай негайно. У Стшеліні тебе й так бачили надто багато людей. Зараз

одержиш листа — і в дорогу.

Рейневан зітхнув. Він мав цілком щирий намір ще побалакати з Урбаном Горном де-небудь за пивом. Горн викликав у ньому велику повагу й замилювання, а в парі зі своїм псом Вельзевулом піднімався в його очах щонайменше до рівня лицаря Івена з Левом. Рейневанові страшенно хотілося зробити Горнові одну пропозицію, що стосувалася справи саме лицарського характеру, — спільними зусиллями звільнити одну пригноблену жінку. Він також думав попроситися з Доротою Фабер. Та що вдієш, не можна легковажити порадами та ігнорувати накази таких людей, як канонік Отто Беесс.

— Отче Отто?

— Слухаю?

— Ким є той чоловік зі стшегомських кармелітів?

Отто Беесс якийсь час мовчав.

— Тим, — сказав він нарешті, — для кого немає нічого неможливого.

РОЗДІЛ ВОСЬМИЙ

у якому спочатку все дуже і дуже добре. А потім не дуже.

Рейневан був веселий і щасливий. Його переповнювала радість, і все довкола захоплювало своєю красою. Пречудовою була долина Верхньої Олави, що врізалася вигинами в зелені пагорби. Пречудово біг дорогою вздовж ріки присадкуватий гнідий жеребець, подарунок каноніка Отто Беесса. Прекрасно співали в міжгіллі дрозди, ще прекрасніше — жайворонки серед лугів. Лірично гули бджоли, жуки і гедзі. Легесенький зефір, що віяв з узгір'їв, доносив п'янкi аромати — то жасмину, то черемхи. А іноді лайна — поблизу виднілися людські обійстя.

Рейневан був веселий і щасливий. І мав на те причини.

Йому не вдалося, попри всі зусилля, ні зустрітися, ні попроситися з недавніми супутниками, і він шкодував за цим. Особливо ж його розчарувало таємниче зникнення Урбана Горна. Але якраз спогад про Горна надихнув його діяти.

Крім гнідого жеребчика з білою стрілкою на чолі, канонік Отто додатково обдарував його на дорогу капшук, що був до того ж набагато важчим, ніж калитка, отримана тиждень тому від Конрада Кантнера. Зважуючи капшук у руці та з ваги здогадуючись, що всередині аж ніяк не менше тридцяти празьких грошів, Рейневан вкотре переконувався у вищості духовного стану над лицарським.

Цей капшук змінив його долю.

Річ у тім, що в одному зі стшелінських шинків, які він відвідав у пошуках Горна, Рейневан зустрів фактотума[152] каноніка, отця Феліціана, який похапцем виїдав з ринки засмажену грубими кружальцями ковбасу і запивав жир важким місцевим пивом. Рейневан, як тільки побачив його, відразу ж зрозумів, що треба зробити. Йому навіть не довелося докладати для цього зайвих зусиль. Ксьондзик, побачивши капшука, аж облизався, і Рейневан вручив йому його без найменшого жалю. І навіть не рахуючи, скільки ж там насправді було грошей. Звичайно, він негайно отримав усю необхідну інформацію. Отець Феліціан сказав усе, ба більше, він був готовий додатково видати

кілька секретів, почутих на сповіді, однак Рейневан чемно відмовився, оскільки імена покаючих ні про що йому не говорили, а їхні гріхи і грішки не цікавили його взагалі.

Він виїхав зі Стшеліна вранці. Майже без шеляга за душею. Однак веселий і щасливий.

Проте їхав він зовсім не туди, куди велів канонік. Не головним трактом на захід, через Дубові гори, південним підніжжям Радуні до Свидниці та Стжегома. Цілком у супереч категоричній забороні, повернувшись до масиву Радуні і Шленжі спиною, Рейневан їхав на південь, угору за течією Олави, дорогою, що вела до Генрикова і Зембиць.

Він випростався в сідлі, ловлячи ніздрями чергові приємні запахи, принесені вітром. Пташки співали, пригрівало сонечко. Ах, який прекрасний був увесь світ! Рейневанові хотілося закричати з радості.

Прекрасна Аделя, Гельфрадова дружина — про що сказав йому отець Феліціан в обмін на капшук вагою близько тридцяти грошів, — хоч, здавалося, була взята в облогу своїми швагерами Стерчами у ліготському монастирі цистерціанок, спромоглася-таки втекти й обдурити переслідувачів. Вона втекла до Зембиць, щоб зачaitися там у монастирі кларисок.

"Щоправда, — розповідав ксьондзик, вилизуючи ринку, — щоправда, зембицький князь Ян, довідавшись про все, суворо наказав монашкам видати дружину свого васала. Він посадив її під домашній арешт, поки не буде з'ясовано питання імовірного чужолозства. Однак, — тут отець Феліціан міцно відригнув кислим пивним духом, — хоча гріх і волає о пімсту, ця жінка в Зембицях у безпеці, з боку Стерчів їй уже не загрожують ні самосуд, ні насилля, ні кривда. Князь Ян, — тут отець Феліціан висякався, — недвозначно застеріг Апеча Стерчу, ба навіть пригрозив йому на допиті пальцем. Ні, Стерчі вже не зможуть зробити братовій нічого поганого... Кишка у них затонка".

Рейневан спрямував гнідого через жовтий від коров'яку і фіолетовий від люпину луг. Йому хотілося сміятися і кричати з радості. Аделя, його Аделя, показала Стерчам дулю, зробила з них дурнів і тюхтіїв, обвела їх навколо пальця. Вони думали, що обклали її в Ліготі, а вона — шасть! І тільки її й бачили. Ох, як, напевно, шаленів Віттіх, як лаявся і метав безсилі прокльони Морольд, як кров ледь не залила Вольфгера! А Аделя галопом, уночі, на сивій кобилі, з розвіяною косою...

"Чекай-но, — схаменувся Рейневан. — В Аделі немає коси".

"Мені треба взяти себе в руки, — подумав він холоднокровно і вдарив жеребчика під боки. — Адже Ніколетта, амазонка зі світлою, як солома, косою, нічого для мене не значить. Так, вона врятувала мене, відвела від мене переслідувачів, за це я при нагоді віддячуся їй. Ба, впаду їй до ніг. Але я кохаю Аделю і тільки Аделю, саме Аделя є володаркою мого серця і моїх думок, я думаю тільки про Аделю, мене взагалі не цікавлять ні та світла коса, ні той блакитний погляд з-під соболиної шапочки, ні ті малинові вуста, ані ті зграбні кругленькі стегна, що охоплюють боки сивої кобили...

Я кохаю Аделю. Аделю, до якої мені тепер залишилося проїхати всього-на-всього

якихось три милі. Якби я пустив коня чвалом, то був би біля зембицької брами ще до того, як проб'є полудень.

Спокійно, спокійно. Не можна гарячкувати. Треба мислити тверезо. Спочатку, користуючись нагодою, що це по дорозі, я мушу відвідати брата. Бо коли я звільню Аделю з-під князівського арешту в Зембицях, ми з нею втечемо в Чехію або Угорщину. І тоді я можу вже ніколи не побачити свого брата Петерліна. Тому я повинен попрощатися з ним, усе пояснити. Попросити його благословення".

Канонік Отто заборонив це робити. Канонік Отто наказав — по-вовчому, в жодному разі не людними стежками. Канонік Отто попередив, що погоня може чекати десь поблизу Петерлінової садиби.

Але Рейневан і на це мав спосіб.

В Олаву впадала притока, річка, а радше навіть струмок, захований в очереті, ледве примітний під балдахіном вілх. Рейневан рушив струмком угору. Він знав дорогу. Дорогу, яка вела не до Бальбінова, де Петерлін жив, а до Повойовиць, де він працював.

Перший сигнал, що до Повойовиць уже близько, подав за якийсь час саме цей струмок, берегом якого ішов Рейневан. Струмок почав смердіти, спочатку трохи, потім сильніше, а потім просто нестерпно. Одночасно вода змінила колір, причому радикально — на брудно-червоний. Рейневан виїхав з лісу — і вже здалеку побачив причину цього: величезні дерев'яні стояки сушарні, з яких звисали пофарбовані штуки полотна і сукна. Переважала червона барва — колір саме сьогоднішнього дня, про що вже сповістив струмок, але були також полотна блакитні, темно-сині та зелені.

Рейневан знав ці кольори, які тепер уже більше асоціювалися з Петером фон Беляу, ніж тинктури[153] родового герба. Зрештою, в цих кольорах була якась там дешиця і його участі: він допомагав братові одержувати барвники. Глибокий, живий пурпур фарбованого в Петерліна сукна і полотна народжувався із секретної композиції трьох складників — багрянцю, синяка і марени. Усі відтінки синього Петерлін одержував, змішуючи сік чорниці із синильником, причому синильник, мало поширений у Шльонську, він вирощував сам. Синильник, змішаний з шафраном і крокусом[154], давав чудовий відтінок свіжої яскравої зелені.

Вітер раптом подув у бік Рейневана, принісши із собою такий сморід, від якого аж сльозилися очі і скручувалися волосинки у ніздрях. Компоненти фарб, відбілювачі, луги, кислоти, соди, глиноземи, попіл і жири — усі вони були досить смердючими, неабияк смерділа також зіпсована сироватка, у якій, згідно з фламандською рецептурою, замочували льняне полотно на останній стадії процесу відбілювання. Але все це і близько не могло зрівнятися із запахом основного засобу, який використовувався в Повойовицях, — вистояної людської сечі. Сечу, яку у величезних діжках витримували близько двох тижнів, потім у великих кількостях використовували у валяльні при звалюванні сукна. Як наслідок, повойовицька сукновальня, а разом із нею і вся околиця, тхнула сцями, як вселенське лихо, а за сприятливого вітру сморід міг доходити навіть і до цистерціанського монастиря в Генрикові.

Рейневан їхав берегом червоної ріки, що смерділа, немов вигрібна яма. Він уже чув

сукновальню — безперестанний гул привідних коліс, які оберталися водою, стукотіння і скрипіння зубчатих коліс, скреготіння валів і передач; на все невдовзі наклався глибокий гуркіт, що стрясав землею, — удари товкачів, які бештали сукно в ступах. Сукновальня Петерліна була сукновальнею новочасною, модернізованою; крім кількох традиційних стійок із товкачами, на ній були молоти, які приводила в рух вода. Вони валяли сукно швидше, краще та рівніше. І голосніше.

Унизу, над річкою, за далекими сушильнями і рядом ям фарбувальні, він побачив будівлі, сараї і навіси валяльні. Там, як звичайно, стояло добрих двадцять возів найрізноманітнішого розміру і конструкції. Рейневан знав, що то були вози як постачальників, бо Петерлін імпортував з Польщі велику кількість поташу, так і ткачів, які привозили сукно для валяння. Завдяки репутації Повойовиць сюди прибували ткачі з усієї округи, з Нємчі, Зембиць, Стшеліна, Гродкова, навіть з Франкенштейна. Він бачив ткацьких майстрів, які юрилися навколо валяльні, спостерігаючи за роботою, чув їхні крики, що були навіть голоснішими, ніж гуркіт машини. Як звичайно, ткачі лаялися із сукновалами стосовно способу укладання і перекидання сукна в ступах. Серед них він помітив декількох ченців у білих рясах з чорними ладанками, але і це теж не було новиною, генриківський монастир цистерціанців виготовляв значну кількість сукна і був постійним клієнтом Петерліна.

Але от кого Рейневан не бачив, то це якраз Петерліна. Свого брата, який постійно був у Повойовицях на видноті, бо звук об'їжджати всю територію. Він завжди їздив на коні, щоби виділятися. Врешті-решт, Петер фон Беляу був лицарем.

Що дивніше, ніде не було видно худої і високої постаті Нікодемуса Фербрюггена, фламандця з Гента, великого майстра валяння і фарбування.

Вчасно згадавши пересторогу каноніка, Рейневан заїхав між прибудови потай, ховаючись за возами клієнтів, які прибували один за одним. Насунув на ніс капелюха, згорбився в сідлі. Не привернувши до себе нічиєї уваги, під'їхав до дому Петерліна.

Зазвичай гамірний і повний людей будинок здавався зовсім порожнім. Ніхто не відреагував на його крик, не зацікавився ударом дверей. Жодної живої душі не було ні в довгих сінях, ні в челядній. Рейневан увійшов у кімнату.

На підлозі перед камінним вогнищем сидів майстер Нікодемус Фербрюгген, сивоволосий, підстрижений як мужик, але одягнений як пан. У каміні гудів вогонь. Фламандець дер і кидав у полум'я аркуші паперу. Він уже закінчував. На колінах залишалося всього лише кілька аркушів, а у вогні чорнів і скручувався цілий стос.

— Пане Фербрюгген!

— Jezus Christus, — фламандець підняв голову, кинув у вогонь наступний аркуш, — Jezus Christus, панич Рейнмар... Яке нещастя, паничу... яке страшне нещастя!

— Що за нещастя, пане майстре? Де мій брат? Що ви тут палите?

— Minheer[155] Петер веліли. Сказали, якби щось сталося, вийняти зі схованки, спалити, і то чимшвидше. Так і сказали: "Якби щось, Нікодемусе, не дай Боже, сталося, спали чимшвидше. А сукновальня має працювати". Так сказали minheer Петер... En net woord is vlees geworden...[156]

— Пане Фербрюгген... — Рейневан відчув, як від страшного передчуття волосся на голові стає дуба. — Пане Фербрюгген, та говоріть же! Що це за документи? І яке слово сталося тілом?

Фламандець втягнув голову в плечі, кинув у вогонь останній аркуш, Рейневан підскочив, обпалюючи руку, вихопив його з вогню, махаючи, погасив. Частково.

— Кажіть же!

— Убили, — глухо промовив Нікодемус Фербрюгген. Рейневан побачив сльозу, що прокладала звивисту доріжку по найжаченій сивою щетиною щоці. — Умер добрий minheer Петер. Убили його. Замордували. Паничу Рейнмаре... таке нещастя, Jezus Christus, таке нещастя...

Гримнули двері. Фламандець озирнувся і зрозумів, що його останніх слів уже ніхто не почув.

* * *

Обличчя Петерліна було білим. І пористим. Наче сир. У кутику рота, незважаючи на обмивання, залишилися сліди запеченої крові.

Старший фон Беляу лежав на поставлених посередині світлиці марах, серед дванадцяти запалених свічок. На очі йому поклали два золоті угорські дукати, під голову підстелили ялинове гілля, запах якого, змішуючись із ароматом топленого воску, наповнював приміщення нудотним, неприємним, цвинтарним смородом смерті.

Мари були накриті червоним сукном. "Пофарбоване багрянцем у його власній фарбувальні", — не до речі подумав Рейневан, відчуваючи, як сльози навертаються на очі.

— Як це... — вичавив він зі стиснутого спазмом горла, — як це... могло... статися?

Гризельда з Дерів, дружина Петерліна, підняла на нього очі. Обличчя її було червоне і спухле від плачу. До спідниць вона тулила обох зарюмсаних дітей, Томашека і Сибіллу. Але погляд її був недружній, ба навіть злий. Не вельми приязно дивилися і тесть та швагро Петерліна — старий Вальпот Дер і його недоладний син Кристіян.

Ніхто, ні Гризельда, ні Дери, не зволили відповісти на запитання Рейневана. Але той і не думав здаватися.

— Що сталося? Хто-небудь відповість мені нарешті?

— Убили його якісь, — бовкнув сусід Петерліна Гунтер фон Бішофсгейм.

— Бог, — додав священник з Вонвольниці, Рейневан не пам'ятав його прізвища, — Бог їх за це покарає.

— Мечем штурхнули, — хрипко сказав Матіас Вірт, який неподалік орендував землю. — Кінь без вершника прибіг. У самий полудень...

— У самий полудень, — повторив, складаючи руки, вонвольницький ксьондз. — *Ab incursu et daemone meridiano libera nos, Domine...*[157]

— Кінь прибіг, — повторив Вірт, трохи збитий з пантелику молитовним відступом, — із закривавленим сідлом і чепраком. Тоді-сьмо почали шукати і знайшли-сьмо. У лісі, перед самим Бальбіновом... Зразу при дорозі. Видко, з Повойовиць пан Петер їхав. Земля тамка була порита багатьма копитами, видко, гуртом обступили...

— Хто?

— Не знати, — знизав плечима Матіас Вірт. — Розбійники, либонь...

— Розбійники? Розбійники не забрали коня? Бути того не може.

— Та хто його знає, що може, а що ні, — знизав плечима фон Бішофсгейм. — Мої і пана Дера кнехти нипають лісами, раптом когось і зловлять. Та й старості ми знати дали. Прибудуть старостові люди, проведуть слідство, дізнаються, *cui bono*[158]. Значиться, хто мав причини для вбивства і хто з цього користує.

— Може, — в'їдливо сказав Вальпот фон Дер, — це який-небудь лихвар, що обізлився за несплачену лихву? Може, якийсь колега-фарбар, радий позбутися конкурента? Може, який-небудь клієнт, обрахований на три ламані гроші? Так-то воно буває, так-то воно закінчується, коли про походження забувають і з хамами кумаються. У купчика бавляться. З ким поведешся, того й наберешся. Тьху! Віддав тебе за лицаря, доню, а тепер ти вдова за...

Він раптом замовк, а Рейневан збагнув, що то через його погляд. Розпач і лють відчайдушно боролися в ньому, раз одне брало гору, раз друге. Він стримувався з останніх сил, але руки в нього тремтіли. Голос теж.

— А чи не бачили часом поблизу, — вичавив він, — чотирьох кінних? Збройних? Один високий, вусатий, в куртці з бляшками. Один малий, прищуватий на пиці...

— Були такі, — зненацька промовив ксьондз. — Учора, у Вонвольниці, біля костелу. Саме на "Ангела Господнього" дзвонили... О, вони виглядали лютими рубаками. Четверо. Воістину вершники Апокаліпсиса...

— Я знала! — крикнула хрипким, зірваним від плачу голосом Гризельда, спрямувавши на Рейневана погляд, достойний василіска. — Я знала, як тільки тебе побачила, ти, негіднику! Це через тебе! Через твої грішки і темні справи!

— Другий фон Беляу, — Вальпот фон Дер ехидно підкреслив титул. — Також шляхтич. Тільки цей, для різноманітності, спеціалізується на п'явках і клістирах...

— Негідник! Нечестивець! — ще голосніше верещала Гризельда. — Хто б не вбив батька цих дітей, твоїм слідом він прибув сюди! Нещастя тільки через тебе! Ти завжди братові тільки сором приносив і гризоти! Чого тобі тут треба? Уже тобі спадщиною запахло, вороне? Забирайся! Забирайся геть з мого дому!

Рейневан ледве опанував тремтіння рук. Але не вимовив ні слова. Всередині він аж кипів від шалу й обурення, його аж смикало викричати всім цим Дерам у вічі, що він думає про всю їхню сімейку, яка могла вдавати із себе панів тільки завдяки грошам Петерліна, які приносила валяльня. Але стримав себе. Петерлін був мертвий. Лежав убитий, з угорськими дукатами на очах, у світлиці власної садиби, серед кіптявих свічок, на марах, на червоному сукні. Петерлін був мертвий. Недоречними, гидкими були б лайка й пересварки тут, над його тілом, огидною була навіть сама думка про це. Крім того, Рейневан боявся, що як тільки відкриє рота, то розридається.

Він вийшов, не проронивши ані слова.

Жалоба і пригніченість висіли над усім бальбіновським поселенням. Було порожньо і тихо, челядь кудись поховалася, розуміючи, що не варто потрапляти на очі

жалібникам, які поринули у смуток. Навіть собаки не гавкали. Узагалі собак не було видно. Крім... Він протер усе ще залиті сльозами очі. Чорний сторожовий пес, який сидів між стайнею і банею, йому не привидівся. І зникати не збирався.

Рейневан швидко перетнув двір, увійшов до будинку з боку возівні. Пройшов уздовж корита для корів — будівля була одночасно стайнею і хлівом, — дійшов до загорож для коней. У кутку загорожі, де зазвичай стояв кінь Петерліна, сидів навпочіпки серед розгорнутої соломи і колупав ножем глину долівки Урбан Горн.

— Того, що ти шукаєш, тут немає, — сказав Рейневан, сам здивований власним спокоєм. Горн, на диво, зовсім не скидався на застуканого зненацька. Він дивився Рейневану в очі, не встаючи.

— Те, що ти шукаєш, було в іншій схованці. Але його вже нема. Згоріло.

— Це правда?

— Це правда, — Рейневан витягнув з кишені обгорілий клапоть паперу, недбало кинув його на долівку. Горн далі не вставав.

— Хто убив Петерліна? — Рейневан зробив крок уперед. — Кунц Аулок і його банда за наказом Стерчів? Пана Барта з Карчина теж вони вбили? Що ти маєш із цим спільного, Горне? Чому ти тут, у Бальбінові, всього лише через півдня після смерті мого брата? Звідки знаєш про його схованку? Чому шукаєш у ній документів, які згоріли в Повойовицях? І що це були за документи?

— Утікай звідси, Рейнмаре, — сказав Урбан Горн, розтягуючи слова. — Утікай звідси, якщо тобі життя дороге. Не чекай навіть на похорон брата.

— Спочатку ти відповіси мені на запитання. Почни від найголовнішого: що тебе зв'язує з цим убивством? Що зв'язує з Кунцом Аулоком? Не здумай брехати!

— І не подумаю, — відповів Горн, не опускаючи очей, — ні брехати, ні відповідати. Для твого ж блага, зрештою. Можливо, тебе це здивує, але така правда.

— Я змушу тебе відповісти, — сказав Рейневан, ступаючи крок уперед і витягаючи кинджал. — Я змушу тебе, Горне. Якщо знадобиться — силою.

Про те, що Горн свиснув, свідчило тільки те, що він склав губи. Звуку чути не було. Але тільки Рейневанові. Бо наступної миті щось зі страшною силою вдарило його в груди. Рейневан упав на долівку. Придавлений тягарем, відкрив очі, для того, щоб побачити перед самим носом повний комплект зубиськ чорного сторожового пса Вельзевула. Собача слина капала йому на обличчя, від смороду нудило. Лиховісне горлове гарчання паралізувало страхом. У полі зору з'явився Урбан Горн, ховаючи за пазуху обгорілий папір.

— Ні до чого ти мене не можеш примусити, хлопче, — Горн поправив на голові шаперон. — Але ти вислухаєш те, що я скажу з доброї волі. Ба навіть тому, що доброзичливо до тебе ставлюся. Вельзевуле, не чіпай.

Вельзевул не зачепив, хоча видно було, що йому дуже хотілося.

— Отож доброзичливо, — повторив Горн, — я раджу тобі, Рейневане: утікай. Зникни! Послухай поради каноніка Беесса. Бо я голову дам на відсіч, що він тобі дещо порадив, наказав, як виплутатися з халепи, в яку ти потрапив. Не можна легковажити,

хлопче, порад і наказів таких людей, як канонік Отто Беесс. Вельзевуле, не чіпай.

— А щодо твого брата, — сказав Урбан Горн, — то мені безмежно шкода. Ти навіть не уявляєш наскільки. Прощай. І бережи себе.

Коли Рейневан відкрив очі, які він міцно заплющив, щоб не бачити морди Вельзевула, що майже торкалася обличчя, у stodолі вже не було ні собаки, ні Горна.

* * *

Сидячи навпочіпки на могилі брата, Рейневан шулився і трясся від страху. Він сипав навколо себе сіль, змішану з попелом ліщини, і тремтячим голосом повторював заклинання. Усе менше вірячи в його силу.

Wirfe saltze, wirfe saltze

Non timebis a timore nocturno

Ні моровиці, ні гостя з темряви,

Ні демона.

Wirfe saltze, wirfe saltze...[159]

Чудовиська клубочилися і галасували в темряві.

Хоч Рейневан і усвідомлював ризик і втрату часу, проте дочекався похорону брата. Не дав, незважаючи на потуги братової та її рідні, відговорити себе провести ніч при небіжчикові, взяв участь у заупокійній службі, вислухав месу. Був при тому, коли в присутності ридаючої Гризельди, ксьондза і нечисленної похоронної процесії Петерліна закопали в ямі на цвинтарі за древнім вонвольницьким костеликом. І тільки після того виїхав. Тобто — зробив вигляд, ніби виїжджає.

Коли настали сутінки, Рейневан поспішив на цвинтар. Розклав на свіжій могилі чародійський інструментарій, який вдалося зібрати, як на диво, без особливих клопотів. Найстарша частина вонвольницького некрополя прилягала до вимитого річкою яру, ґрунт там трохи обсипався, тому доступ до древніх поховань був нескладним. У магічний арсенал Рейневана ввійшли навіть цвях із труни і палець мерця.

Та не допомогли ні палець мерця, ні зірвані під цвинтарним плотом борець, шавлія і ромен, ні заклинання, які він шепотів над ідеограмою, видряпаною на могилі кривим цвяхом із труни. Дух Петерліна, усупереч запевненням магічних книг, не піднісся в ефірному вигляді над могилою. Не заговорив. Не подав знаку.

"Якби тут були мої книги, — подумав Рейневан, прикро вражений і розчарований численними невдалими спробами. — Якби я мав "Lemegeton" або "Necronomicon"... Венеціанський кришталь... Дрібку мандрагори... Якби у мене була реторта і я міг дистилювати еліксир... Якби..."

На жаль, гримуари, кришталь, мандрагора і реторта були далеко, в Олесниці. У монастирі августинців. Або, що імовірніше, — у руках Інквізиції.

З-за обрію швидко насувалася гроза. Гуркіт грому, що супроводжував сполохи на небі, ставав дедалі голоснішим. Вітер остаточно стих, повітря зробилося мертвим і важким, як саван. Було десь близько півночі.

І тоді почалося.

Чергова блискавка освітила костел. Рейневан вражено побачив, що вся дзвіниця

кишить павукоподібними істотами, що повзають угору і вниз. У нього на очах кілька цвинтарних хрестів заворушилися і нахилилися, одна з далеких могил сильно спухла. З мороку над яром долинув тріск розламуваних дощок труни, потім почулося гучне плямкання... А потім виття.

Коли він сипав навколо себе сіль, його руки трусилися, мов у приступі лихоманки, і йому ледве вдавалося примусити свої змертвілі губи пробурмотіти заклинання.

Найбільше ворухилося щось аж ген над яром, у найстарішій, порослій вільшаником частині цвинтаря. Того, що там відбувалося, Рейневан, на щастя, не бачив, бо навіть блискавиці не вихоплювали з мороку нічого, крім розмитих форм і силуетів. Але неймовірно гострими відчуттями Рейневан завдячував слухові — товариство, що розбушувалася поміж старих могил, тупотіло, гарчало, завивало, свистіло, лаялося, та ще й клацало і скреготав зубами.

— Wirfe saltze...

Якась жінка тонко і спазматично зареготала. Якийсь баритон уїдливо пародіював літургію меси під супровід дикого гикання решти. Хтось бив у бубон.

Із мороку вибрів скелет. Трохи покрутився, тоді присів на могилу, та так і сидів, обхопивши схилений череп кістлявими руками. Невдовзі поруч із ним вмостилася кошлата істота з величезними ступнями. Ці свої ступні істота взялася самозабутньо чухати, при цьому зойкаючи і постогнуючи. Замислений кістяк зовсім на неї не зважав.

Поруч пройшовся мухомор на павучих ногах, а за ним незабаром прочалапало щось, що виглядало достоту як пелікан, проте замість пір'я мало луску, а його дзьоб був повний гостроверхих зубів.

На сусідню могилу заплигнула величезна жаба.

І було там ще щось. Щось, що — Рейневан міг записягтися — весь час за ним стежило, не зводило з нього очей. Воно було повністю сховане в темряві, невидиме навіть при світлі блискавок. Але, уважно придивившись, можна було помітити очі, що світилися, немов спорохнявілі пеньки. І довгі зуби...

— Wirfe saltze, — він сипонув перед собою сіль, якої залишалося вже небагато. — Wirfe saltze...

Зненацька його увагу привернула світла пляма, що повільно рухалася. Рейневан стежив за нею, дочікуючись наступної блискавки. Коли зблиснуло, він, на своє здивування, побачив одягнену в білу похоронну сорочку дівчину, яка зривала і складала в кошик лапату цвинтарну кропиву. Дівчина його теж помітила. Трохи повагавшись, підійшла, поставила кошик. Вона не звернула ані найменшої уваги ні на заклопотаного скелета, ні на кошлате створіння, яке щось виколупувало між гігантськими пальцями величезних ступень.

— Для задоволення? — запитала вона. — Чи з обов'язку?

— Е-е-е... з обов'язку... — він подолав страх, зрозумів, про що вона його запитала. — Брат... Мого брата вбили. Він тут лежить...

— Ага, — вона відкинула волосся з чола. — А я тут, бачиш, кропиву збираю...

— Щоби пошити сорочки, — зітхнув він через якийсь час, здогадуючись. — Для

братів, зачарованих у лебедів?

Вона довго мовчала, потім сказала:

— Дивний ти. Кропива для полотна, що так то так. На сорочки. Але не для братів. Я не маю братів. А якби мала, я б ніколи не дозволила їм надягти такі сорочки.

Вона гортанно засміялася, побачивши його вираз обличчя.

— Для чого ти взагалі з ним теревениш, Елізо? — проговорило оте зубасте, невидиме в темряві. — Чи тобі не шкода отак марнувати зусилля? Вранці пройде дощ, розміє ту його сіль. Тоді йому можна буде відгризти голову.

— Це недобре, — промовив, не підводячи черепа, замислений кістяк. — Недобре.

— Авжеж, недобре, — підтвердила дівчина, яку назвали Елізою. — Це ж бо Толедо. Один із нас. А нас уже мало залишилося.

— Він хотів побалакати із мертвяком, — пояснив, з'явившись, наче з-під землі, карлик із зубами, які стирчали з-під верхньої губи. Карлик був череватий, як гарбуз, його голий живіт світився з-під закороткої пошарпаної камізельки.

— З мертвяком хотів він побалакати, — повторив карлик. — Із братом своїм, який лежить тут похований. Хотів отримати відповіді на запитання. Але не отримав.

— Отже, варто допомогти, — сказала Еліза.

— Звичайно, — сказав кістяк.

— Атож, брекекек, — сказала жаба.

Сяйнула блискавка, прокотився грім. Зірвався вітер, зашумів у траві, закрутив і сипонув сухим листям. Еліза, не вагаючись, переступила через розсипану сіль, сильно штовхнула Рейневана в груди. Той упав на могилу, вдарився потилицею об хрест. В очах блиснуло, потім потемніло, потім знову зблиснуло, однак цього разу то була блискавка. Земля під спиною затряслася. І почала обертатися. Навколо затанцювали тіні, миготливі силуети, два кола, які по черзі крутилися навколо могили Петерліна.

— Барбело, Гекате, Гольда!

— Magna Mater.[160]

— Ей-я!

Земля під ним захиталася і нахилилася так круто, що Рейневан різко розкинув руки, щоб не зсунутися і не впасти. Ноги даремно шукали опори. Однак він не падав. У вуха врзалися звуки, спів. В очі вривалися видіння.

Veni, veni, venias,

Ne me mori, ne me mori facias!

Нурца! Нурца! Nazaza!

Trillirivos! Trillirivos! Trillirivos!

Adsumus, каже Персеваль, стоячи навколішки перед Граалем. Adsumus, повторює Мойсей, згорбившись під вагою скрижалей, які несе з гори Синай. Adsumus, говорить Ісус, падаючи під тягарем хреста. Adsumus, в один голос повторюють лицарі, що зібралися за столом. Adsumus! Adsumus! Ми тут, Господи, зібралися в ім'я Твоє.

Замком іде відлуння, як гучний грім, як відзвук далекої битви, як гуркіт тарана об міські ворота. І повільно завмирає в темних коридорах.

— Прийде Viator, Мандрівець, — говорить молода дівчина з лисячим обличчям і колами навколо очей, у вінку з вербени і конюшини. — Хтось відходить, хтось приходить. Arage! Flumen immundissimum, draco maleficus...[161] Не питай імені, воно — таїна. З їдачого вийшло їстівне а з сильного вийшло — солодке. А хто винен? Той, хто скаже правду.

Залишаться ті, що зібралися, ув'язнені у підземеллі; вони будуть замкнені у в'язниці, а через багато років будуть покарані. Стережися Стінолаза, стережися нетопирів, стережися демона, що знищує ополудні, стережися й того, хто йде в пітьмі. Любов, говорить Ганс Майн Ігель, любов збереже тобі життя. "Ти шкодуєш? — запитує дівчина, що пахне лепехою і м'ятою. — Шкодуєш?" Дівчина нага, нага наготою невинною, nuditas virtualis. Її ледь видно в пітьмі. Але вона настільки близько, що чути її тепло.

Сонце, змія і риба. Змія, риба, сонце, вписані в трикутник. Валиться Narrenturm, вежа блазнів, розлітається на друзки turris fulgurata, уражена блискавицею вежа. Бідний блазень падає з неї, летить униз, до загибелі. "Це я той блазень, — промайнуло в Рейневановій голові, — блазень і божевільний, це я падаю, лечу в провалля, на дно".

Чоловік, оповитий полум'ям, із криком біжить по тонкому снігу. Костел у вогні.

Рейневан трусонув головою, щоб відігнати видіння. І тоді, у спалаху чергової блискавки, побачив Петерліна.

Привид, нерухомий як статуя, засвітився раптом неприродним світлом. Рейневан побачив, що це світло, немов сонячне проміння крізь діряві стіни куреня, пробивається з численних ран — у грудях, в шії та внизу живота.

— Боже, Петерліне, — простогнав він. — Як тебе страшно... Вони заплатять мені за це, клянуся! Я відімщу за тебе... Відімщу, братику... Клянуся...

Видіння зробило різкий рух. Виразно заперечуючий, у цьому русі була заборона. Так, це був Петерлін, більше ніхто, крім батька, не жестикулював так, коли проти чогось заперечував або щось забороняв, коли сварив маленького Рейневана за пустощі або безумні ідеї.

— Петерліне... Братику...

Такий же жест, але ще різкіший, ще раптовіший і ще виразніший. Він не залишав сумнівів. Рука, що вказує на південь.

— Утікай, — озвалося видіння голосом Елізи, яка збирала кропиву. — Утікай, малий. Далеко. Якнайдалі звідси. За ліси. Перш ніж тебе поглотить підземелля Вежі блазнів. Утікай, біжачи через гори, скачучи по пагорбах, saliens in montibus, transiliens colles.

Земля скажено заоберталася. І все обірвалося. Поринуло у пітьму.

На світанку його розбудив дощ. Він лежав навznak на могилі брата, нерухомий і отупілий, а краплі розбризкувалися на його обличчі.

— Дозволь, юначе, — сказав Отто Беесс, канонік собору Святого Йоанна

Хрестителя, препозит вроцлавського капітулу. — Дозволь мені стисло переповісти все те, що ти мені тут наговорив і що змусило мене не повірити власним вухам. Отож Конрад, єпископ вроцлавський, маючи можливість схопити за сраку Стерчів, які його щиро ненавидять, і яких ненавидить він, не робить нічого. Володіючи майже неспростовними доказами, що Стерчі причетні до кровної помсти й убивств, єпископ Конрад не робить жодних кроків у цій справі. Так?

— Саме так, — відповів Гвіберт Банч, секретар вроцлавського єпископа, юний клірик з вродливим личком, чистою шкірою і лагідними оксамитними очима. — Так вирішено. Жодних кроків проти роду Стерчів. Навіть претензій. Навіть допитів. Єпископ прийняв це рішення в присутності його велебності суфрагана Тильмана. І в присутності того лицаря, якому доручено розслідування. Того, котрий сьогодні вранці приїхав до Вроцлава.

— Лицар, — повторив канонік, не відриваючи погляду від ікони, на якій було зображено страсті святого Варфоломія, — єдиної, крім полиці зі свічниками і розп'яттям, прикраси на голих стінах кімнати. — Лицар, котрий уранці приїхав до Вроцлава.

Гвіберт Банч проковтнув слину. Ситуація, що й казати, була для нього не з найзручніших. Ніколи вона такою не була. І ніщо не вказувало на те, що коли-небудь це може змінитися.

— Отож-бо. — Отто Беесс затарабанив пальцями по столу, зосереджений, здавалося, виключно на святому, якого катували вірмени. — Отож-бо. І що ж це за лицар, сину мій? Ім'я? Рід? Герб?

— Кгм, — кашлянув клірик. — Ні імені не було названо, ні роду. Та й герба він не носив, у все чорне будучи зодягнений. Проте я його вже в єпископа бачив.

— Ну, і як же він виглядає? Щоб я не мусив тягти тебе за язик.

— Нестарий. Високий, худорлявий. Чорне волосся до плечей. Ніс довгий, наче дзьоб... Tandem, погляд якийсь такий... пташиний... Пронизливий... In summa[162], приємним його назвати важко... Але видно, що мужній...

Гвіберт Банч раптом замовк. Канонік не повернув голови, навіть не перестав тарабанити пальцями. Він знав потаємні еротичні схильності клірика. Якраз те, що канонік їх знав, дозволило йому зробити Банча своїм інформатором...

— Далі.

— Так от, саме цей лицар-прибулець — який, до речі, не виявив у присутності єпископа ні покірності, ні навіть збентеженості, — здав реляцію у справі розслідування вбивства панів Барта з Карчина і Петера фон Беляу. І така була та реляція, що його велебність суфраган у якийсь момент не стримався і почав сміятися...

Отто Беесс мовчки звів брови.

— Мовив той лицар, що винні євреї, позаяк поблизу місць обох злочинів було чути foetor judaicus, притаманний юдеям сморід... Щоб цього смороду позбутися, жидовини п'ють, як відомо, християнську кров. Тож убивство, продовжував прибулець, не зважаючи на те, що велебний Тильман реготав до кольок, має ознаки ритуального, і

винних слід було б шукати в найближчих кагалах, особливо в бжегському, позаяк рабина з Бжега якраз тоді й бачили в околицях Стшеліна, до того ж у товаристві молодого Рейнмара де Беляу... Того, якого знає ваша велебність...

— Знаю. Кажі далі.

— На таку заяву велебний суфраган Тильман заявив був, що це казка, що обидва вбиті загинули від мечів. Що пан Альбрехт фон Барт був великої сили воїн і природжений фехтувальник. Що ніякий рабин, чи з Бжега, чи звідки б то не було, не дав би собі ради з паном Бартом, навіть якби вони билися талмудами. І знову взявся реготати до сліз.

— А лицар?

— Сказав, що якщо не євреї убили шляхетних панів Барта і Петера де Беляу, то це зробив диявол. Що, в підсумку, на те саме виходить.

— І що на це єпископ Конрад?

— Його достойність, — відкашлявся клірик, — поглядом спопелив велебного Тильмана, незадоволений, видно, його веселощами. Й одразу ж промовив. Вельми суворо, серйозно й офіційно, а мені наказав це записати...

— Припинив розслідування, — випередив канонік, дуже повільно вимовляючи слова. — Просто припинив розслідування.

— Достоту так, от ніби ви при цьому були. А велебний суфраган Тильман сидів і словом не озвався, але вираз на обличчі мав дивний. Єпископ Конрад обміркував це і сказав, та гнівно так, що істина на його боці, історія це підтвердить, і що це *ad maiorem Dei gloriam*[163].

— Так і сказав?

— Саме цими словами. Тому не ходіть, велебний отче, з цією справою до єпископа. Ручаюся, нічого не доможетеся. А крім того...

— Що "крім того"?

— Сказав той прибулець єпископу, що якщо в справі цих двох убивств буде хто-небудь втручатися, подавати петиції або домагатися продовження розслідування, то він вимагає, щоб його про це повідомили.

— Він вимагає, — повторив Отто Беесс. — А що на це єпископ?

— Головою кивав.

— Головою кивав, — повторив канонік, теж киваючи. — Ну-ну. Конрад, П'яст Олесницький... Головою кивав...

— Кивав, велебний отче.

Отто Беесс знову глянув на образ, на катованого Варфоломія, з якого вірмени здирали довгі смуги шкіри за допомогою величезних кліщів. "Якщо вірити "Золотій легенді" Якуба Ворагінського[164], — подумав він, — то над місцем муки здійсмався пречудовий аромат троянд. Ще чого! Мука має дуже поганий запах. Над місцями тортур смердить, тхне, відгонить тельбухами. Над усіма місцями страт і мук. І над Голгофою теж. Там теж, голову дам на відсіч, троянд не було. Був, як влучно сказано, *foetor judaicus*".

— Прошу, хлопче. Візьми.

Клірик, як завжди, спершу потягнувся за гаманцем, але потім зненацька відсмикнув руку, ніби канонік подавав йому скорпіона.

— Велебний отче... — промимрив він. — Таж я не заради... Не заради нікчемних грошей... Тому лишень, що...

— Візьми, сину, візьми, — перебив з покровительською усмішкою канонік. — Я тобі вже казав, і за інших обставин, що інформатор повинен одержувати плату. Зневажають насамперед тих, хто доносить задарма. Заради ідеї. Зі страху. Від злості або ж із заздрості. Я тобі вже говорив: більше, ніж самою своєю зрадою, Юда заслужив на презирство тим, що зрадив дешево.

* * *

Погода після полудня була гарна і тепла — приємна переміна після кількох сльотавих днів. У променях сонця блищала дзвіниця костелу Марії Магдалини, блищали дахи кам'яниць. Гвіберт Банч потягнувся. У каноніка він змерз. Кімната була у тіні, від мурів віяло холодом.

Крім приміщення в будинку капітулу на Тумському Острові, препозит Отто Беесс мав у Вроцлаві будинок на Шевській, неподалік ринку, там він зазвичай приймав тих, чий візити мали залишитися непоміченими, в тому числі, звичайно, і Гвіберта Банча. Тому Гвіберт Банч вирішив скористатися з okazji. Повертатися на Острів йому не хотілося. Було малоймовірно, щоб єпископ потребував його ще до вечірні. А з Шевської було три кроки до однієї добре знайомої клірикові пивнички за Курячим ринком. У пивничці ж можна було витратити дещицю отриманих від каноніка грошей. Гвіберт Банч свято вірив, що, позбуваючись грошей, він позбувається гріха.

Гризучи куплений на вуличному лотку прецель, він, щоб скоротити шлях, повернув у вузький провулок. Тут було тихо і безлюдно, настільки безлюдно, що з-під його ніг кинулися навсібіч налякані появою людини щури.

Тут він почув шелест пер і лопотіння крил. Озирнувся — і побачив великого стінолаза, який незграбно сідав на фриз над замурованим вікном. Прецель випав Банчеві з рук, клірик швидко позадкував, відскочив.

На його очах птах сповз по стіні, скрегочучи пазурами. Розплився. Виріс. І його постать змінилася. Банч хотів крикнути, але не зміг видобути голосу з перехопленого спазмом горла.

Там, де щойно був стінолаз, тепер стояв знайомий клірикові лицар. Високий, худорлявий, чорноволосий, вбраний у все чорне, з проникливим пташиним поглядом.

Банч знову розкрив рот — і знову не видобув з нього нічого, крім тихого хрипіння. Лицар Стінолаз наблизився плавною ходою. Підійшовши зовсім близько, посміхнувся, підморгнув і склав губи, посылаючи клірикові дуже еротичний поцілунок. Перш ніж клірик зрозумів, у чому річ, він краєм ока помітив блиск леза, що ним Стінолаз вдарив Банча в живіт; на стегна хлюпнула кров. Стінолаз вдарив удруге, у бік, ніж заскрипів на ребрах. Банч гепнувся спиною об стіну: третій удар майже прицвяхував його до неї.

Тепер він уже міг кричати, і був би крикнув, але не встиг. Стінолаз підскочив і

одним широким махом перерізвав йому горло.

* * *

Скорчений труп, який лежав у чорній калюжі, знайшли жебраки. Перш ніж з'явилася міська сторожа, понадбігали ще якісь торговці і перекупки з Курячого ринку.

Над місцем злочину висів жах. Жах моторошний, жах, який не давав перевести подиху, жах, від якого скручувало кишки. Жах страхітливий.

Настільки страхітливий, що ніхто так і не наважився викрасти гаманця з грошима, який стирчав у вбитого із розсіченого ножом рота, аж поки не надійшла сторожа.

* * *

— Gloria in excelsis Deo[165],— заспівав канонік Отто Беесс, опускаючи складені долоні і схилиючи голову перед віттарем. — Et in terra pax hominibus bonae voluntatis...[166]

Диякони стояли обабіч нього, стишеними голосами приєднуючись до співу. Отто Беесс, препозит вроцлавського капітулу, який правив месу, продовжував механічно, рутинно. Думками він був деінде.

Laudamus te, benedicimus te, adoramus te,
glorificamus te, gratias agimus tibi...[167]

"Убили клірика Гвіберта Банча. Серед білого дня. У центрі Вроцлава. А єпископ Конрад, який припинив розслідування у справі вбивства Петерліна фон Беляу, розслідування у справі свого секретаря, напевне, також припинить. Не знаю, що тут відбувається. Але треба подбати про власну безпеку. Ніколи, за жодних обставин не давати приводу або нагоди. І не дати заскочити себе зненацька".

Спів здійснювався аж до високого склепіння вроцлавського кафедрального собору.

Agnus Dei, Filius Patris,
qui tollis peccata mundi, miserere nobis;
Qui tollis peccata mundi,
suscipe deprecationem nostram...[168]

Отто Беесс став навколішки перед віттарем.

"Сподіваюся, — подумав він, осіняючи себе хрестом, — сподіваюся, що Рейневан устиг... Що він уже в безпеці... Дуже сподіваюся..."

— Miserere nobis...

Меса тривала.

* * *

Чотири вершники галопом промчали через роздоріжжя, поруч із кам'яним хрестом, одною із численних у Шльонську пам'яток злочину і каяття. Вітер шмагав, дощ сік, багно летіло з-під копит. Кунц Аулок, на прізвисько Киріелейсон, вилаявся, мокрою рукавицею стираючи воду з обличчя. Сторк із Горговиць підтримав його ще бруднішою лайкою з-під промоклого до нитки каптура. Вальтерові де Барби і Сибекові з Кобиляглови вже не хотілося навіть лаятися. Учвал, думали вони, скоріше, якомога скоріше під який-небудь дах, у яку-небудь корчму, де тепло і сухо, і де є підігріте пиво.

Багно бризнуло з-під копит, заляпуючи і так уже заляпану накриту плащем фігуру,

що зіщулилася під хрестом. Жоден із вершників не звернув на неї уваги.

Рейневан також навіть не підвів голови.

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТИЙ

у якому з'являється Шарлей.

Пріор стшегомського монастиря кармелітів був худий як скелет; статура, суха шкіра, недбало виголена щетина і довгий ніс робили його схожим на обскубану чаплю. Коли він дивився на Рейневана, то примружував очі, а коли знов брався читати листа від Отто Беесса, то підносив листа до носа на відстань двох дюймів. Кістляві й сині руки тремтіли, губи раз у раз перекошував біль. Проте пріор аж ніяк не був старим. Це була хвороба, з якою Рейневан зустрічався не раз, хвороба, що підточує, наче проказа, з тією лише різницею, що невидимо, зсередини. Хвороба, проти якої безсилі були будь-які ліки і трави, з якою могла впоратися тільки найсильніша магія. Та що з того, що могла? Адже навіть якщо хтось і знав, як лікувати, то й так не лікував, бо часи були такі, що зцілений міг донести на лікаря.

Пріор кашлянув, вирвавши Рейневана з задуми.

— Значить, тільки заради цієї однієї речі, — він підняв листа вроцлавського каноніка, — ти чекав на моє повернення, юначе? Цілі чотири дні? Знаючи, що отець настоятель на час моєї відсутності має всі повноваження?

Рейневан обмежився кивком. Посилатися на те, що лист належало передати пріорові особисто в руки, не було потреби, бо це було аж надто очевидно. Що ж до чотирьох днів, проведених у селі під Стшегомом, то про них не варто було й згадувати: вони пролетіли зовсім непомітно. Як уві сні. Після трагедії в Бальбінові Рейневан весь час був як уві сні. Отупілий, неуважний і напівпритомний.

— Ти чекав, — констатував факт пріор, — щоби передати листа особисто в руки. І знаєш що, юначе? Дуже добре, що чекав.

Рейневан промовчав і цього разу. Пріор повернувся до листа, наблизивши його мало не до самого носа.

— Та-а-а-ак, — нарешті протягнув він, піднімаючи погляд і примружуючись. — Я знав, що настане день, коли шановний канонік нагадає мені про борг. І про розплату. З лихварським відсотком. Який, до речі, Церква брати забороняє. Гласить-бо Євангеліє від Луки: позичайте, нічого за це не очікуючи.[169] А чи віриш ти, юначе, беззастережно в те, у що наказує вірити Церква, мати наша?

— Так, велебний отче.

— Похвальна чеснота. Особливо в нинішні часи. Особливо в такому місці, як це. А чи знаєш ти, що це за місце? Крім того, що це монастир?

— Не знаєш, — вгадав пріор з мовчання Рейневана. — Або вміло вдаєш, що не знаєш. Так от, це дім демеритів[170]. А що таке "дім демеритів", ти, мабуть, теж не знаєш або не менш уміло вдаєш, що не знаєш. Тож я тобі скажу: це в'язниця.

Пріор замовчав, сплів пальці і дивився на співрозмовника вивчаючим поглядом. Рейневан, звичайно, давно вже зрозумів, у чім річ, але не виявляв цього. Він не хотів псувати кармелітові задоволення, яке той явно діставав від такої манери вести розмову.

— Чи знаєш ти, — трохи помовчавши, продовжував чернець, — про що його велебність канонік дозволяє собі просити мене в цьому листі?

— Ні, велебний отче.

— Це незнання певною мірою виправдовує тебе. А оскільки я знаю, то мене ніщо не може виправдати. Отже, якщо я відмовлюся виконати прохання, мій учинок буде виправданий. Що скажеш? Хіба моя логіка не дорівнюється Аристотелевій?

Рейневан не відповів. Пріор мовчав. Дуже довго. Потім підпалив лист каноніка від свічки, повернув його так, щоби вогонь охопив весь аркушик, і кинув на підлогу. Рейневан дивився, як папір згортається, чорніє і кришиться. "Ось обертаються на попіл мої надії, — подумав він. — Передчасні, зрештою, безглузді й даремні. Може, воно й на краще, що сталося так, як сталося".

Пріор піднявся.

— Йди до ключника, — сухо кинув він. — Нехай він тебе нагодує і напоїть. Потім поспіши до нашого костелу. Там ти зустрінешся з тим, із ким маєш зустрітися. Розпорядження буде зроблено, ви зможете залишити монастир без перешкод. Канонік Беесс у своєму листі підкреслив, що ви вирушаєте в далеку дорогу. Від себе додам: дуже добре, що в далеку. Було б, додам іще, великою помилкою заїхати занадто близько. І повернутися занадто швидко.

— Дякую вашій велебності...

— Не дякуй. А якби до когось із вас причепилася думка попросити в мене перед відходом благословення на Дорогу, то ви цю думку краще відкиньте.

* * *

Харч у стшегомських кармелітів і справді виявився воістину в'язничним. Але Рейневан усе ще був занадто прибитий і апатичний, щоб відчувати смак. Крім того, що й казати, він був занадто голодний, щоби крутити носом, відмовляючись від солоного оселедця, немашеної каші і пива, яке відрізнялося від води тільки кольором, та й то незначно. А може, саме зараз і був піст? Він не пам'ятав.

Тому їв він швидко і енергійно, за чим з виразним задоволенням спостерігав старий ключник, який, поза сумнівом, звик до незрівнянно меншого ентузіазму їдців. Щойно Рейневан упорався з голландським оселедцем, як усміхнений чернець почастивав його другим, витягнутим прямо з бочки. Рейневан вирішив скористатися цим дружнім актом.

— Ваш монастир — справжня фортеця, — озвався він із напханим ротом. — Та й не дивно, я ж бо знаю, для чого він служить. Але от озброєної сторожі у вас нема. Що, невже з тих, котрі тут покутують, ніхто ніколи не втік?

— Ой, сину, сину, — ключник похитав головою над його наївною тупістю. — Утікати? А навіщо? Не забувай, хто тут покутує. У кожного з них покута рано чи пізно закінчиться. І хоча ніхто з тутешніх не покутує *pro nihilo*[171], закінчення покути знімає вину. *Nullum crimen*[172], усе повертається до норми. А втікач? Він був би вигнанцем до кінця днів своїх.

— Розумію.

- От і добре, бо мені про це говорити не можна. Ще каші?
- Охоче. А ці покутники — за що вони, цікаво, покутують? За які провини?
- Мені про це говорити не можна.
- Та я ж не про конкретні випадки запитую. Так тільки, загалом.

Ключник кашлянув і тривожно оглянувся, знаючи, звичайно, що в домі демеритів вуха можуть мати навіть обвішані пательнями і часником стіни кухні.

— Ой, — сказав він тихо, витираючи об рясу жирні від оселедця руки, — за різне тут покутують, сину, за різне. Переважно порочні священики. І ченці. Ті, для яких обітниця виявилися заважкими. Сам розумієш: обітниця послуху, покірності, бідності... А також абстиненції і стриманості... Як-то кажуть: *plus bibere, quam orare*[173]. Та й обітниця цнотливості, на жаль...

— *Femina*, — здогадався Рейневан, — *instrumentum diaboli*[174]?

— Якби ж то тільки феміна... — зітхнув ключник, зводячи очі догори. — Ах, ах... Безліч гріхів, безліч... Годі заперечити. А є в нас і поважніші справи... Ох, поважніші... Але мені про це говорити не можна. Ти закінчив їсти, сину мій?

— Закінчив. Дякую. Було смачно.

— Заходь, як тільки захочеш.

* * *

У костелі було дуже темно, сяйво свічок і світло з вузьких вікон падало лише на сам вівтар, на раку, а також на розп'яття і триптих, що зображував Оплакування. Решта пресвітерії, весь неф, дерев'яні галереї і лави огортала густа пітьма. "Може, це навмисно, — не зміг відігнати нав'язливої думки Рейневан, — може, це для того, щоб, молячись, демерити не бачили облич один одного, не намагалися відгадувати з них чужих гріхів і прогрішень. А також порівнювати їх зі своїми".

— Я тут.

Неприглушений, глибокий голос, який долинув з боку схованої між лавами ніші, був сповнений — важко було опиратися такому враженню — серйозності та достоїнства. Проте, швидше за все, то була просто відбита від склепіння луна, яка металася поміж кам'яними стінами. Рейневан підійшов ближче.

Над сповідальнею, від якої ширився ледь вловимий аромат ладану й оліфи, височіло зображення святої Анни з Марією на одному та маленьким Ісусом на іншому коліні. Рейневан образ бачив, бо він був освітлений лампадкою. Освітлюючи образ, лампадка одночасно робила глибшою пітьму навколо нього, тому Рейневан міг розгледіти тільки силует чоловіка, який сидів у сповідальні.

— Отже, це тобі, — сказав чоловік, знову викликаючи відлуння, — я мав би дякувати за нагоду повернути собі свободу пересування, га? То я дякую. Хоча здається мені, що куди більше я маю дякувати одному вроцлавському канонікові, чи не так? І події, яка мала місце... Ну, скажи для порядку. Щоби я був повністю упевнений, що розмовляю саме з тією людиною. І що це не сон.

— Вісімнадцятого липня, вісімнадцятий рік.

— Де?

— Вроцлав. Нове Місто...

— Звичайно, — підтвердив за якусь хвилю чоловік. — Ясна річ, що Вроцлав. Де б іще це могло бути, якщо не там? Добре. Тепер підійди. І стань, як годиться.

— Не зрозумів?

— Навколішки.

— Убили мого брата, — сказав Рейневан, не рухаючись з місця. — Самому мені загрожує смерть. Мене переслідують, я змушений утікати. Але спершу вирішити кілька справ. І звести деякі порахунки. Отець Отто запевнив мене, що ти зможеш мені допомогти. Саме ти, ким би ти не був. Але я й не подумаю ставати перед тобою навколішки... Як мені тебе називати? Отче? Брате?

— Називай, як хочеш. Хоч дядьком. Мені це глибоко байдуже.

— Мені не до сміху. Я ж сказав: убили мого брата. Пріор говорив, що ми можемо звідси вийти. Тож ходімо, полишімо це сумне місце, рушаймо в дорогу. А дорогою я розповім усе, що треба. Щоби ти знав те, що треба. І не більше, ніж треба.

— Я просив, — відлуння голосу чоловіка загуділо ще глибше, — тебе стати навколішки.

— А я сказав: сповідатися тобі я й не думаю.

— Ким би ти не був, — сказав чоловік, — ти маєш на вибір два шляхи. Один — сюди, до мене, навколішки. Другий — через монастирську браму. Без мене, ясна річ. Я не найманець, хлопче, не платний убивця, щоб займатися твоїми справами і зводити твої порахунки. Це я — зарубай собі на носі — вирішую, скільки і яких відомостей мені треба. Зрештою, йдеться і про взаємну довіру. Ти не довіряєш мені, то як же мені довіряти тобі?

— Тим, що вийдеш з в'язниці, — задерикуватو огризнувся Рейневан, — ти можеш завдячувати саме мені. І отцеві Отто. Сам зарубай це собі на носі й не намагайся вдавати із себе велике цабе. І ставити мене перед вибором. Бо це не я, а ти стоїш перед вибором. Або йдеш зі мною, або гний тут далі. Вибір...

Чоловік перервав його, голосно постукавши по дошці сповідальні.

— Знай, — сказав він після недовгої тиші, — що важкий вибір для мене не першина. Ти грішиш гординею, коли гадаєш, що я його злякаюся. Ще сьогодні вранці я не знав про твоє існування, уже сьогодні ввечері, якщо знадобиться, я про твоє існування забуду. Повторюю, але вже востаннє: або сповідь як вияв довіри, або будь собі сам. І покvapся із вибором, бо до сексти залишилося небагато часу. А тут суворо дотримуються годин літургії.

Рейневан стиснув кулаки, борючись із нестримним бажанням розвернутися і вийти, вийти на сонце, свіже повітря, зелень і простір. Врешті-решт він поборов себе. Здоровий глузд переміг.

— Я навіть не знаю, — видушив він із себе, стаючи навколішки на вичовганому дереві, — чи ти священник.

— Це не має значення, — у голосі чоловіка зі сповідальні прозвучало щось на кшталт глузування. — Мені йдеться тільки про сповідь. Відпущення гріхів можеш не

сподіватися.

— Я навіть не знаю, як тебе звати.

— Я маю багато прізвись, — тихо, але чітко пролунало з-за ґрат. — Світ знає мене під різними іменами. Якщо вже в мене з'явилася нагода повернути себе світу... Треба буде щось вибрати... Вілібальд з Гірсау? А може, гм-м... Бенігнус з Аїкса? Павел з Тинця? Корнеліус ван Хеємскерк? А може... А може... метр Шарлей? Як тобі це подобається, хлопче: метр Шарлей? Ну та добре, не крився. Просто Шарлей. Може бути?

— Може. То що ж, починаймо. Шарлею.

* * *

Як тільки масивні, воістину гідні твердині засуви стшегомського монастиря з гуркотом зачинилися за ними, як тільки вони віддалилися від злидарів і жебраків, що сиділи під брамою і випрошували милостиню, як тільки ввійшли в тінь придорожніх тополь, — Шарлей вразив Рейневана до глибини душі.

Недавній демерит і в'язень, ще мить тому інтригуюче таємничий, нахмурений і гордовито-мовчазний, тепер зненацька вибухнув гомеричним реготом, оленем підстрибнув угору, кинувся горілиць у бур'яни і кілька секунд качався в траві, мов лоша, то ридаючи, то регочучи. Нарешті, на очах остовпілого Рейневана, його недавній сповідник беркицьнувся, підхопився і показав у бік воріт дуже образливий жест на зігнутому лікті. Жест супроводжувався довгим переліком украй непристойних прокльонів і лайок. Деякі стосувалися особисто пріора, деякі — стшегомського монастиря, деякі — всього ордену кармелітів, деякі стосувалися всіх і вся.

— Я й не думав, — Рейневан заспокоїв коня, наполоханого виставою, — що там було аж настільки важко.

— Не судіть, щоб і вас не судили[175], — Шарлей обтрусив одяг. — Це по-перше. По-друге, утримайся, будь ласка, від коментарів, хоча б на якийсь час. По-третє, нам треба поспішити до міста.

— До міста? А для чого? Я думав...

— Не думай.

Рейневан знизав плечима, погнав коня дорогою. Він вдавав, ніби відвертається, але при цьому не міг стриматися, щоб крадькома не поспостерігати за чоловіком, який крокував поряд із конем.

Шарлей був не надто високий, трохи навіть нижчий за Рейневана, але це не впадало в очі, оскільки недавній демерит був широкоплечий, міцної статури і, мабуть, сильний, про що можна було здогадатися з його жилавих передпліч, які визирали з трохи короткуватих рукавів. Шарлей не погодився піти з монастиря у рясі, а одяг, який йому дали, був трохи дивний.

Демеритове лице мало доволі грубі риси, щоби не сказати — рубані, проте це обличчя було жвавим, на ньому безперервно мінилася і грала ціла гама виразів. На горбатовому і по-чоловічому видатному носі виднівся слід давнього перелому, ямка підборіддя ховалася в старому, але все ще помітному шрамі. Очі Шарлея, зелені, як

пляшкове скло, були дуже дивні. Якщо подивитися в них, долоня машинально перевіряла, чи гаманець на місці, а каблучка — на пальці. Думка занепокоєно линула до залишених удома дружини і доньок, а віра в жіночу цнотливість виставляла на яв усю свою наївність. Раптом зникала будь-яка надія на повернення позичених грошей, п'ять тузів у колоді для пікету переставали дивувати, автентична печатка на документі починала здаватися абсолютно несправжньою, а в купленого за великі гроші коня з'являлися дивні хрипи в легенях. Ось що можна було відчувати, дивлячись у пляшково-зелені очі Шарлея. Вглядаючись у його обличчя, в якому явно більше було від Гермеса, ніж від Аполлона.

Вони минали широку смугу приміських городів, потім пройшли повз капличку і шпиталь Святого Миколая. Рейневан знав, що притулок утримують йоанніти, знав також, що в Стшегомі міститься командорія ордену. Він одразу згадав князя Кантнера та його наказ їхати в Малу Олесницю. І почав непокоїтися. Його могли вважати якось пов'язаним з йоаннітами, а отже, дорога, якою він їхав, не була дорогою переслідуваного вовка; він сумнівався, що канонік Отто Беесс схвалив би такий вибір. У цей момент Шарлей уперше довів свою проникливість. Або настільки ж рідкісне вміння читати думки.

— Немає причин, щоби переживати, — сказав він легко і весело. — У Стшегомі понад дві тисячі жителів, ми зникнемо серед них як бздина в завірюсі. Крім того, ти під моєю опікою. Як-не-як, а я узяв зобов'язання.

— Весь час, — відповів Рейневан після довгої паузи, яка знадобилося йому, щоби охолонути, — весь час я намагаюся зрозуміти, що для тебе значить таке зобов'язання.

Шарлей широко посміхнувся, показавши білі зуби збиральницям льону, які крокували їм назустріч, — гожим дівкам у дуже розхристаних сорочках, що відкривали чимало спітнілих і запилужених принад. Дівок було кільканадцять, а Шарлей шкірився до кожної по черзі, так що Рейневан утратив надію почути відповідь.

— Твоє запитання, — застав його зненацька демерит, відриваючи очі від кругленьких сідничок останньої зі збиральниць, які дрібно дрижали під мокрою від поту сорочкою, — мало філософський характер. А на такі я не звик відповідати у тверезому стані. Але обіцяю, що відповідь ти одержиш ще до заходу сонця.

— Не знаю, чи дочекаюся. Чи ще до того часу не згорю від цікавості.

Шарлей не відповів, зате прискорив ходу так, що Рейневанові довелося змусити коня піти легким клусом, тому вони швидко опинилися під Свидницькою брамою. За нею ж, за громадою брудних прочан і покритих виразками жебраків, які сиділи навпочіпки в тіні, уже був Стшегом, з його вузькими, багnistими, смердючими та заюрмленими людьми вулицями.

Куди б та із якою метою не вела їхня дорога, Шарлей її знав, тому що був провідником упевненим і без жодних вагань. Вони пройшли вуличкою, де торохтіло стільки кросен, що вона, поза сумнівом, називалася Ткацькою або Сукенничою. Незабаром вони опинилися на невеликій площі, над якою височіла вежа костелу. Площею, як можна було здогадатися, судячи з вигляду та запаху, недавно проганяли

худобу.

— Подивись-но, — сказав Шарлей, зупиняючись. — Костел, корчма, бордель, а якраз посередині між ними купка лайна. Оце парабола життя людського.

— А мені здавалося, — Рейневан навіть не посміхнувся, — що ти на тверезу голову не філософствуєш.

— Після тривалого періоду абстиненції, — Шарлей упевненою ходою увійшов у завулок, прямуючи до прилавка, заставленого бочівками і кухлями, — я п'янію від самого лише запаху доброго пива. Гей, чоловіче добрий! Подай-но білого стшегомського! З пивниці. Будь ласкавий заплатити, хлопче, позаяк, як сказано у Святому Письмі, *argentum et aurum non est mihi*[176].

Рейневан пирснув, та все ж кинув на прилавок кілька гелерів.

— То чи дізнаюся я нарешті, які справи привели тебе сюди?

— Дізнаєшся. Але тільки після того, як щонайменше три ці справи я вип'ю.

— А потім? — насупив брови Рейневан. — Отой тільки що згаданий бордель?

— Не виключено, — Шарлей підняв кухоль. — Не виключено, хлопче.

— А далі? Триденна пиятика з нагоди здобуття свободи?

Шарлей не відповів, бо пив... Але перш ніж перехилити кухоль, він підморгнув поверх нього, і це підморгування могло означати все, що завгодно.

— Усе-таки це була помилка, — серйозно сказав Рейневан, не відриваючи погляду від демеритового борлака, який ходив угору-вниз із кожним ковтком. — Можливо, помилка каноніка. А може, моя, що я його послухався. Що зв'язався з тобою.

Шарлей пив, не звертаючи на нього жодної уваги.

— На щастя, — вів далі Рейневан, — усьому цьому можна легко зарадити. І покласти край.

Шарлей відірвав кухоль від губів, зітхнув, облизав піну з верхньої губи.

— Ти хочеш щось мені сказати, — здогадався він. — То кажи.

— Ми, — холодно сказав Рейневан, — просто не підходимо один одному.

Демерит кивнув, щоб йому налили другий кухоль пива, і якийсь час, здавалося, цікавився виключно цим кухлем.

— Ми трохи різні, це факт, — погодився він, відпивши. — Я, для прикладу, не звик грати чужих дружин. Якщо ж у нас із тобою гарно покопирсатися, то, напевно, знайдеться ще декілька відмінностей. Це нормально. Створено-бо нас за образом і подобою, але Творець подбав про індивідуальні риси. І хвала Йому за це.

Рейневан махнув рукою, дедалі більше сердячись.

— Я оце ж бо розмірковую, — випалив він, — чи мені з тобою, в ім'я Творця, не попрощатися. Тут і тепер. Просто розійтися кожен у свій бік. Бо я таки справді не знаю, на що ти мені можеш придатися. Боюся, що ні на що.

Шарлей позирнув на нього з-над кухля.

— Придатися? — повторив він. — На що? Легко перевірити. Ти-от гукни: "На допомогу, Шарлею!" — і буде тобі допомога.

Рейневан знизав плечима і розвернувся, збираючись піти. Одначе зачепив когось.

А той хтось ударив його коня так сильно, що кінь аж гегнув і сіпнувся, перекинувши його в гній.

— Як ти ходиш, селюче? Куди лізеш зі своєю шкапою? Це місто, а не твій засраний висілок!

Той, кого він ненавмисне зачепив, був одним із трьох молодих чоловіків, одягнених багато, модно й елегантно. Усі троє були неймовірно подібні: однакові вигадливі фески на завитому на бігуді волоссі, підбиті ватою каптани, прострочені так густо, що рукави нагадували величезних гусениць. А ще вони були вбрані в модні облягаючі паризькі брюки, так звані *mi-parti*[177], із ногавицями контрастних кольорів. Усі троє тримали точені ціпки з кульками.

— Господи Ісусе з усіма святими, — повторив дженджик, викручуючи ціпком млинок. — Що за хамство в цьому Шльонську, що за непристойна дикість! Чи їх хто-небудь коли-небудь навчить культурі?

— Доведеться, — сказав другий, із таким самим галльським акцентом, — самому взяти на себе цю працю. І ввести їх у Європу.

— Атож, — підхопив третій модник, у синьо-червоних *mi-parti*. — Для початку, у порядку введення, ми по-європейськи вичинимо шкіру цьому простакові. Ну ж бо, панове, за ціпки! І щоби ніхто не стояв без діла!

— Гей, ви! — крикнув власник пивної лавки. — Без дебошів, панове купці! Бо покличу сторожу!

— Заткни пельку, шльонський дурню, бо ще й ти дістанеш.

Рейневан спробував підвестися, але не встиг. Ціпок луснув його по плечах, другий із сухим тріском опустився йому на спину, третій лупнув по сідницях. Рейневан вирішив, що чекати наступних ударів нема сенсу.

— На допомогу! — заволав він. — Шарлею! На допомогу!

Шарлей, який спостерігав за тим, що відбувається, із помірним зацікавленням, відставив кухоль і не поспішаючи підійшов.

— Досить забави.

Модні жевжики озирнулися — і, немов по команді, розреготалися. Справді, Рейневанові довелося визнати, що демерит у своєму куцому і строкатому вбранні виглядав не вельми поважно.

— Господи Ісусе, — пирснув перший модник, очевидно, найбільш побожний. — Але ж смішні суб'єкти трапляються на цьому кінці світу!

— Якийсь місцевий блазень, — оцінив другий. — Це видно з його дивакуватого вбрання.

— Не одяг прикрашає людину, — холодно відповів Шарлей. — Ідіть-но звідсіля, голуб'ята. Швиденько.

— Що?

— Панове, — повторив Шарлей, — звольте люб'язно залишити це місце. Тобто піти собі звідси куди-небудь подалі. Не мусите аж до Парижа. Вистачить, якщо ви підете на протилежний кінець міста.

— Що-о-о-о-о?

— Панове, — повторив Шарлей повільно, терпляче і виразно, як дітям. — Звольте звідси піти. І зайнятися чим-небудь для себе звичним. Содомією, наприклад. Інакше вас, панове, буде побито, до того ж ґрунтовно і зі знанням справи. Та ще й перш ніж хто-небудь з вас устигне вимовити *credo in Deum patrem omnipotentem*[178].

Перший модник замахнувся ціпком. Шарлей спритно уникнув удару, схопився за ціпок і вивернув його, модник беркицьнувся і ляпнувся у болото. Ціпком, який залишився у нього в руці, демерит зателішив по лобі другому із купців, поклавши його на прилавок з пивом, і швидким, як думка, ударом дав по лапі третьому. Тим часом перший підхопився і кинувся на Шарлея, ревучи, мов поранений зубр. Демерит без жодного видимого зусилля стримав напасника ударом, від якого джинджик перегнувся навпіл. Шарлей же ліктем могутньо гепнув його по нирках, а поки той падав, копнув по вусі, здавалося б, знічев'я. Проте молодик після цього згорнувся, як хробак, і вже не піднявся.

Решта двоє презирнулися та, ніби по команді, вихопили кинджали. Шарлей погрозив їм пальцем.

— Не раджу, — мовив він. — Ножі калічать!

Модники не прислухалися до попередження.

Рейневану здавалося, що він спостерігає за всім, що відбувається, дуже уважно. Але чогось він усе-таки не помітив, бо не зрозумів, як сталося те, що сталося. Порівняно з джинджиками, котрі бігли на нього і розмахували кинджалами, немов вітряки крилами, Шарлей здавався майже нерухомим, а рухи, що їх він виконав, коли на нього навалилися обидва купці, були малопомітними, настільки швидкими, що їх не встигало вловити око. Один із модників упав на коліна, схиливши голову ледве не до землі, хрипів і один по одному випльовував у болото зуби. Другий сидів і кричав. Роззявивши рота на всю ширину, він кричав і плакав — тонко, з переливами, безупинно, достоту так, як довго не годоване немовля. Власний кинджал він усе ще тримав у руці, а от ніж товариша стирчав із його стегна, ввігнаний у тіло аж по золочену гарду.

Шарлей подивився на небо, розвів руки жестом, який мав означати: "Ну хіба ж я не казав?". Скинув свою смішну і трохи затісну куртку. Підійшов до того, хто плювався зубами. Спритно вхопив його за лікті, підняв, тримаючись за рукави, й кількома точними копняками вибив джинджика із підбитого ватою каптана. Тоді нарядився в нього сам.

— Не одяг прикрашає людину, — сказав він, вдоволено потягуючись, — а людське достоїнство. Але тільки добре вбрана людина почуває себе справді достойно.

Потім він нахилився і зірвав модникові з пояса гаптовану калитку.

— Багате місто Стшегом, — сказав він. — Багате місто. Гроші, самі погляньте, валяються на вулицях.

— На вашому місці... — промовив трохи тремтячим голосом власник пивної ятки, — на вашому місці я би втівав, пане. Це багаті купці, гості вельможного пана Гунцеліна

фон Лаасана. Так їм і треба за ті бійки, що їх вони вчиняють одна по одній... Одначе краще втікайте, бо пан фон Лаасан...

— ...у цьому місті править, — докінчив Шарлей, забираючи гаманець у третього жевжика. — Дякую за пиво, добрий чоловіче. Ходімо, Рейнмаре.

Вони пішли. А джінджик із ножом у стегні ще довго проводжав їх розпачливим, безупинним плачем немовляти:

— Уа-а-уа-а! Уа-а-уа-а! Уа-а-уа-а! Уа-а-уа-а!

РОЗДІЛ ДЕСЯТИЙ

у якому і Рейневан, і читач мають нагоду краще познайомитися з Шарлеєм: таку можливість надає спільна мандрівка та різні події, що її супроводжують. Наприкінці ж з'являються три відьми — абсолютно класичні, абсолютно канонічні та абсолютно анахронічні.

Якогога вигідніше розсівшись на замшілому пні, Шарлей розглядав монети, які висипав із гаманців у шапку. Він не приховував невдоволення.

— Судячи з одягу й манер, — нарікав він, — можна було б сказати, що то заможні вискочки. А в капшуках, сам подивися, хлопче, яка жахлива бідося. Яке сміття! Два екю, кілька обрізаних паризьких сольдо, чотирнадцять грошів, півгроші, магдебурзькі пфеніги, прусські скойці і шеляги, динари і гелери, тонші від облаток, ще якесь гівно, що його я навіть і розпізнати не можу, бігме, фальшивки. Більше, дідко б мене побрав, варті їхні капшуки, гаптовані срібною ниткою і перлами. Але капшуки — не гроші, де я їх тепер збувати буду? А монет тут не вистачить навіть на паршивого коня, а коня я, псякрів, мушу мати. Хай би йому холера, одежа тих джигунців також більше коштувала. Таки треба було мені їх догола пороздягати.

— Тоді, — досить різко зауважив Рейневан, — пан фон Лаасан послав би за нами, мабуть, не дванадцять, а сто чоловік. І не по одному, а по всіх трактах.

— Але він послав дванадцять, тому не патякай.

Справді, не минуло й півгодини після того, коли вони обоє залишили Стшегом через Яворську браму, як з тієї самої брами вилетіли і помчали трактом дванадцять кіннотників у кольорах Гунцеліна фон Лаасана, вельможі, пана у стшегомському замку і фактичного володаря міста. Однак Шарлей, доводячи свою кмітливість, невдовзі після виїзду з міста звелів Рейневанові звернути в ліс і сховатися в гущавині. Тепер він вичікував, бажаючи переконатися в тому, що погоня таки не повернеться.

Рейневан зітхнув і присів біля Шарлея.

— Результат нашого знайомства є таким, — сказав він, — що якщо сьогодні вранці за мною ганялися тільки брати Стерчі і найняті ними головорізи, то вже під вечір мені наступають на п'яти фон Лаасан і стшегомські кнехти. Аж страшно подумати, що буде далі.

— Це ти кликав на допомогу, — знизав плечима демерит. — Я ж, натомість, зобов'язався опікуватися тобою і захищати тебе. Я вже згадував про це, але ти не був ласкавий повірити, Хома невіруючий. То що, наочний доказ тебе переконав? Чи тобі все-таки треба торкнутися ран?

— Якби тоді раніше надбігла сторожа, — надувся Рейневан, — або дружки побитих, то й справді-таки було б чого торкатися. А о цій порі я би вже висів. А ти, мій опікун і захисник, висів би коло мене. На сусідньому гаку.

Шарлей не відповів, тільки знову знизав плечима і розвів руками. Рейневан мимоволі посміхнувся. Він усе ще не йняв віри дивному демериту і все ще не розумів, звідки бралася довіра до нього в каноніка Отто Беесса. Він усе ще не тільки не наближався до Аделі, а й, здається, весь час від неї віддалявся. До переліку місцевостей, куди йому тепер не слід було потикатися, додався Стшегом. Та проте Шарлей, що там казати, трохи йому заімпонував. Рейневан очима душі вже бачив, як Вольфгер Стерча стоїть навкарачки й один по одному випльовує зуби. Як Морольд, який в Олесниці тягав Аделю за волосся, сидить і реве: "Уа-а-уа-а!"

— Де ти навчився так битися? У монастирі?

— У монастирі, — спокійно підтвердив Шарлей. — Повір мені, хлопче, у монастирях повно вчителів. Майже кожен, хто туди прибуває, щось уміє. Так що потрібно тільки хотіти вчитися.

— З демеритами у кармелітів було так само?

— Ще краще, у сенсі навчання, ясна річ. Ми мали купу часу, який не було куди подіти. Особливо якщо тобі не подобався брат Барнаба. Брат Барнаба, цистерціанець, хоча вродливий і пухленький, як дівчинка, дівчинкою все-таки не був, і цей факт декотрим з-поміж нас трішечки заважав.

— Будь ласка, без подробиць. Що ми тепер будемо робити?

— За прикладом синів Емона[179], — Шарлей встав і потягнувся, — сідаємо обоє на твого гнідого Баярда. І вирушаємо на південь, до Свидниці. Бездоріжжям.

— Чому?

— Хоча ми і роздобули три капшуки, нам усе ще вельми бракує *argentum et aurum*. У Свидниці я знайду на це *antidotum*[180].

— Я питав, чому бездоріжжям.

— Свидницьким трактом ти прибув до Стшегома. Велика імовірність, що там ми би ніс до носа зіткнулися з тими, хто тебе переслідує.

— Я збив їх зі сліду. Я впевнений...

— Вони теж розраховують на цю впевненість, — перебив демерит. — З твоєї розповіді випливало, що тебе переслідують професіонали. Таких нелегко збити зі сліду. У дорогу, Рейневане. Розумно буде ще до того, як настане ніч, опинитися якнайдалі від Стшегома і пана фон Лаасана.

— Згоден. Це буде розумно.

* * *

Вечір застав їх серед лісів, а густі сутінки заскочили поблизу якихось осель, дим повзав там стріхами хат і стелився округою, змішуючись з імлою, яка піднімалася понад луками. Спочатку вони збиралися заночувати в копиці поблизу халуп, запорпавшись у тепле сіно, але їх зачули собаки й так люто обгавкали, що їм довелося відмовитися від свого наміру. Уже майже напوماцки вони знайшли на краю лісу

напіврозвалений пастуший курінь.

* * *

У лісі весь час щось шаруділо, щось шурхотіло, щось попискувало і погаркувало, раз по раз у північній спалахували бліді ліхтарики очей. Найімовірніше, це були куниці або борсуки, але Рейневан для певності докинув у багаття рештки зібраного на вонвольницькому цвинтарі борцю, докинув зірваної під вечір заячої капусти, бурмочучи при цьому заклинання собі під ніс. Але він не був цілком упевнений ані в тому, що це були відповідні заклинання, ані в тому, що він їх добре запам'ятав.

Шарлей зацікавлено позирав на нього.

— Говори далі, — мовив він. — Розповідай, Рейнмаре.

Про всі свої клопоти Рейневан уже розповів Шарлею під час "сповіді" у кармелітів, тоді ж у загальних рисах виклав свої плани і наміри. Тоді демерит до коментарів не вдавався. Тим більш несподіваною була його реакція тепер, коли зайшла мова про подробиці.

— Я не хотів би, — сказав він, порпаючись патином у вогнищі, — що би приємний початок нашого знайомства був зіпсований недомовками і нещирістю. Тому щиро і відверто скажу тобі, Рейнмаре, що твій план вартий того лише, щоби запхати його псові під хвіст.

— Що?

— Псові під хвіст, — повторив Шарлей, наслідуючи голосові модуляції проповідника. — І тільки на це надається щойно викладений тобою план. Ти хлопець розумний і освічений, тому не можеш цього не бачити. Не можеш також розраховувати на те, що я візьму участь у чомусь такому.

— Я і канонік Отто Беесс витягнули тебе з-під замка. — Рейневан, хоч і кипів від люті, проте опанував свій голос. — Зовсім не з любові, аж ніяк ні, а тому і тільки тому, щоби ти взяв участь. Будучи недурним демеритом, ти не міг не знати цього ще там, у монастирі. І все-таки щойно зараз ти ставиш мене до відома, що участі не братимеш. Ну то і я скажу щиро і напрямки: повертайся у в'язницю до кармелітів.

— Я ж усе ще у в'язниці в кармелітів. Принаймні офіційно. Але ти, певно, цього не розумієш.

— Розумію, — Рейневан раптом згадав собі розмову з кармелітським ключником, який роздавав оселедці. — Прекрасно також розумію, що тобі залежить на тому, щоб відбутися покаяння, бо після покаяння nullum crimen, ти повертаєшся до милості та привілеїв. Але я розумію і те, що канонік Отто тримає тебе у кулаку. Бо варто йому тільки оголосити, що ти втік від кармелітів, — і ти до кінця життя будеш гнаним і голодним. Не повернешся до свого ордену і теплого монастирочка. До речі, що це за орден і що за монастирочок? Можна дізнатися?

— Не можна. По суті, дорогий Рейнмаре, ти правильно оцінив ситуацію. Справді, від демеритів мене випустили дещо неофіційно, покаяння моя все ще триває. Правда і те, що завдяки канонікові Беессу вона триває на волі, й за це — слава канонікові, бо волю я люблю. Але для чого б то святоблудний канонік мав відбирати в мене те, що дав? Адже я

роблю саме те, що він мене зобов'язав робити.

Рейневан розкрив було рота, але Шарлей негайно його перебив, причому досить грубо.

— Твоя розповідь про любов і злочин, хоч і захоплююча і цілком достойна пера Кретьєна де Труа, зовсім мене не захопила. Ти не переконаєш мене, хлопче, у тому, що канонік Отто Беесс рекомендував тобі мене як помічника у визволенні жінок зі скрутного становища і як спільника у кровній помсті. Я каноніка знаю. Це мудрий чоловік. Він скерував тебе до мене, щоб я тебе врятував, а не для того, щоб ми обоє поклали голови під сокиру ката. Тому я виконаю те, чого очікує від мене канонік. Врятую тебе від погоні. І безпечно вивезу в Угорщину.

— Я не піду зі Шльонська без Аделі. І не помстившись за брата. Не приховую того, що мені придалася б допомога, що я навіть розраховував на неї. На тебе. Але якщо ні — ну то що ж? Я сам дам собі раду. А ти роби, що хочеш. Їдь в Угорщину, на Русь, у Палестину, куди тільки заманеться. Тішся свободою, яку ти так любиш.

— Дякую за пораду, — холодно відповів Шарлей. — Але нею не скористаюся.

— Он як? І чому це?

— Сам ти, цілком зрозуміло, не даси собі ради. Лишишся без голови. І от тоді-то канонік заявить права на мою.

— Ха! Ну, якщо для тебе так багато значить голова, то вибору в тебе немає.

Шарлей довго мовчав. Але Рейневан уже встиг трохи взнати його і навіть не сподівався, що це вже кінець.

— Щодо брата, — промовив нарешті недавній в'язень кармелітського монастиря, — я буду категоричний. Хоча б тому, що ти так і не маєш певності у тому, хто його вбив. Не перебивай! Кровна помста — серйозна штука. А ти, як сам же й зізнався, не маєш ні свідків, ні доказів. Усе, що ти маєш, — це домисли і припущення. Я просив не перебивати! Вислухай. Давай-но виїдемо, перечекаємо, зберемо інформацію, здобудемо докази, накопичимо гроші. Наберемо помічників. Я тобі допоможу. Якщо ти мене послухаєш, обіцяю, ти насолодишся помстою так, як і треба нею насолоджуватися. Тверезо.

— Але...

— Я ще не закінчив. Щодо твоєї обраниці, Аделі, план, запропонований тобою, як і раніше, вартий того лише, щоби запхати його псові під хвіст. Але що ж, якщо ми звернемо до Зембиць, це буде не дуже великий гак. А в Зембицях багато що з'ясується.

— Ти на щось натякаєш? Аделя мене любить!

— А хіба хтось заперечує?

* * *

— Шарлею!

— Слухаю.

— Чому канонік і ти так наполягаєте на Угорщині?

— Бо це далеко.

— А чому не Чехія? Теж далеко. А я Прагу знаю, маю там знайомих...

— Ти що, до церкви не ходиш? Проповідей не слухаєш? Прага і ціла Чехія — це тепер казан з киплячою смолою, можна боляче обшпаритися. А через якийсь час може стати ще веселіше. Зухвалість гуситів перейшла всі межі, настільки зухвалої єресі не потерпить ні папа, ні Люксембуржець, ні саксонський курфюрст, ні ландграфи Мейсена і Тюрінгії, ба, для всієї Європи гуситське віровідступництво — як більмо на оці. Того й гляди, уся Європа піде на Чехію хрестовим походом.

— Уже були, — кисло зауважив Рейневан, — антигуситські хрестові походи. Ходила вже на Чехію "вся Європа". І добряче дістала по шиї. Про те, як саме вона діставала, мені зовсім недавно розповідав очевидець.

— Вірогідний?

— Вірогідніших не буває.

— То й що з того? Дістала, та й зробила висновки. Тепер підготується краще. Повторюю: католицький світ гуситів не потерпить. Це тільки питання часу.

— Їх терплять уже сім років. Бо мусять.

— Альбігойці трималися сто років. І де вони тепер? Повторюю: це всього лише питання часу, Рейнмаре. Чехія зійде кров'ю, як зійшов кров'ю Лангедок катарів. І за методом, випробуваним у Лангедоку, у Чехії теж убиватимуть всіх підряд, поклавши на Бога обов'язок розпізнавати правовірних і праведних. Тому ми ідемо не в Чехію, а в Угорщину. Там нам можуть загрожувати щонайбільше турки. Мені ліпші турки, ніж хрестоносці. Турки, якщо говорити про вбивства, хрестоносцям і в підметки не годяться.

* * *

Ліс був тихий, ніщо в ньому вже не шаруділо і не пищало, всі створіння або злякалися заклинань, або, що імовірніше, просто вгамувалася. Рейневан для певності кинув у вогонь рештки трав.

— Завтра, — запитав він, — ми вже доберемося, сподіваюся, до Свидниці?

— Абсолютно.

* * *

Їзда бездоріжжям, як виявилось, мала свої недоліки. А саме: виїхавши з бездоріжжя на путівець, було дуже важко зорієнтуватися, куди він веде і звідки.

Шарлей постояв, схилившись, над відтиснутими в піску слідами, порозглядав їх, злословлячи собі під ніс. Рейневан пустив коня до придорожньої трави, сам подивився на сонце.

— Схід, — ризикнув він, — отам. Так що нам, швидше за все, треба туди.

— Не вигадуй, — обірвав його Шарлей. — Я саме вивчаю сліди і з'ясовую, куди спрямований основний рух. І бачу, що нам треба... туди.

Рейневан зітхнув, бо Шарлей вказав точнісінько в той же бік, що й він. Він потягнув коня і рушив за демеритом, який бадьоро крокував у вибраному напрямку. Невдовзі вони вийшли на роздоріжжя. Чотири дороги, які виглядали абсолютно однаково, вели на всі чотири сторони світу. Шарлей обурено забурмотів і знову схилився над відбитками підків. Рейневан зітхнув і почав шукати очима трави, бо скидалося на те,

що без магічного нав'язу не обійтися.

Кущі зашелестіли, кінь форкнув, а Рейневан підстрибнув.

Із заростей вийшов, підтягуючи штани, жебрак, класичний представник місцевого фольклору. Один із мандрівних жебрущих дідів, сотні яких вешталися шляхами, старцювали у брамах і на паперті, випрошували милостиню під жіночими монастирями та їжу по корчмах і селянських дворах.

— Слава Ісусу Христу!

— Навіки слава, амінь.

Жебрак, звичайно ж, виглядав як типовий жебрак. Його свитина пістрявіла різнобарвними латками, личаки і кривий костур пам'ятали чимало доріг. З-під обдертої шапки, сирівцем для якої послужили головним чином шкурки зайців і котів, визирав червоний ніс і скуйовджена борода. На плечі дід ніс торбу, що діставала аж до землі, а на шиї — підвішений на шнурку олов'яний кухоль.

— Помагай вам святий Вацлав і святий Вінцентій, свята Петронелла і свята Ядвіга, покровителька...

— Куди ведуть ці дороги? — обірвав літанію Шарлей. — Котра з них, діду, до Свидниці?

— Га? — приклав дід долоню до вуха. — Що кажете?

— Куди дороги ведуть?!

— А-а-а... Дороги... Ага... Знаю! Тудою йдеться на Ольшани... А ондейки до Свободзиць... А тамойка... От біда... Забув, де...

— Не має значення, — Шарлей махнув рукою. — Я вже все знаю. Якщо там Свободзиці, то в протилежний бік Становиці, при стшегомському тракті. Отже, до Свидниці, через Яворову Гуру, веде саме ця дорога. Бувай здоровий, діду.

— Помагай вам святий Вацлав...

— А якби, — цього разу перервав Рейневан, — якби хто-небудь про нас випитував... То ви нас не бачили. Зрозуміли?

— Та що ж не зрозуміти? Помагай вам свята...

— А щоб ти добре пам'ятав, про що тебе просили, — Шарлей попорпався у капшуку, — ось тобі, діду, грошик.

— О Господи! Дякую! Помагай вам...

— І вам теж.

— Глянь-но, — Шарлей обернувся, перш ніж вони трохи від'їхали. — Ти тільки поглянь, Рейнмаре, як він тішиться, як обмацує й радісно обнюхує монету, як насолоджується її товщиною і вагою. Воістину, така картина — справжня нагорода для дарочинця.

Рейневан не відповів, бо його увагу привернули зграї птахів, які зненацька злетіли над лісом.

— Це таки правда, — вів далі Шарлей, із серйозною міною крокуючи поруч із конем, — що ніколи не можна байдуже і бездушно проходити повз людську нужду. Ніколи не треба повертатися до вбогої людини спиною. В основному тому, що вбога

людина може зненацька заїхати тобі костуром по потилиці. Ти мене слухаєш, Рейнмаре?

— Ні. Я дивлюся на цих птахів.

— Яких птахів? О, пся крев! До лісу! До лісу, швидко!

Шарлей з розмаху садонув коня у круп, а сам помчав із такою швидкістю, що кінь, який з переляку рвонув у галоп, зміг його наздогнати тільки за лінією дерев. У лісі Рейневан зіскочив із сідла, затягнув коня в густі зарості, а потім приєднався до демерита, що спостерігав за дорогою з гушавини. Якийсь час нічого не відбувалося, птахи перестали скрекотіти, стало тихо і так спокійно, що Рейневан уже збирався було покепкувати з Шарлея та з його надмірної полохливості. Але не встиг.

На роздоріжжя влетіли чотири вершники й оточили жебрака. Їхні коні били копитами об землю і хропли.

— Це не стшегомські, — пробурмотів Шарлей. — А отже, це... Рейнмаре?

— Так, — глухо підтвердив Рейневан. — Це вони.

Киріелейсон схилився із сідла й голосно запитував про щось діда, Сторк із Горговиць напивав на старця конем. Дід крутив головою, молитовно складав руки, поза сумнівом, бажаючи їм, щоби їм допомагала свята Петронелла.

— Кунц Аулок, — упізнав, здивувавши Рейневана, Шарлей, — він же Киріелейсон. Розбійник, яких мало, а проте лицар з поважного роду. Сторк із Горговиць і Сибек з Кобиляглови, рідкісні мерзотники. А отой, у кунячій шапці, — це Вальтер де Барби. Єпископ наклав на нього анафему за напад на фільварок в Оціцах, власність ратиборських домініканок. Ти не згадував, Рейнмаре, що твоїм слідом ідуть аж такі знаменитості.

Жебрак упав на коліна, далі складаючи руки, благав, кричав і бив себе в груди. Киріелейсон звисився із сідла і хльоснув його по спині канчуком, нагайками скористалися також Сторк і решта, причому виникла штовханина, в якій усі заважали один одному, а коні почали лякатися і шарпатися. Тому Сторк і проклятий єпископом де Барби зіскочили із сідел і взялися дубасити діда, який щосили репетував, кулаками, а коли той упав, стали його копати. Старець кричав і завивав так, що аж жаль брав.

Рейневан вилаявся, лупонув кулаком по землі. Шарлей подивився на нього скося.

— Ні, Рейнмаре, — холодно сказав він. — Ані не думай. Це тобі не французькі жевжики зі Стшегома. Це четверо досвідчених, озброєних до зубів розбійників і зарізяк. Це Кунц Аулок, з яким, мабуть, я не впорався би навіть один на один. Тому покинь свої дурні думки і сподівання. Треба сидіти тихо як миша.

— І дивитися, як убивають Богові душу винну людину.

— Атож, — різко відповів після паузи демерит, не опускаючи погляду. — Бо якщо я мав би вибирати, то моє життя мені миліше. А я, окрім того, що Богові винен душу, заборгував ще кільком людям гроші. Було б неетичною і дурною нерозважливістю позбавити їх шансів повернути собі борг. Зрештою, ми даремно про це розводимося. Усе вже скінчилося. Їм набридло.

І справді, де Барби і Сторк дали жебракові на прощання ще декілька копняків,

наплювали на нього, сіли на коней, і за мить усі четверо вже скакали галопом, галайкаючи і збиваючи куряву, у бік Яворової Гури і Свидниці.

— Не виказав нас дід, — зітхнув Рейневан. — Його побили і скопали, а він нас не виказав. Усупереч твоїм насмішкам і кпинам, нас урятувала подана вбогому милостиня. Милосердя і щедрість...

— Якби Киріелейсон, замість того, щоби хапатися за батіг, дав йому якогось скойця, дідуган видав би нас як стій, — холодно прокоментував Шарлей. — Їдьмо. На жаль, знову диким бездоріжжям. Хтось тут, пам'ятаю, зовсім недавно похвалявся, що відірвався від погоні й замів за собою сліди.

— А чи не годиться, — Рейневан проігнорував сарказм; він дивився, як дід навкарачки шукає у рові шапку, — чи не годиться віддячити? Дати йому ще? У тебе ж є гроші від грабежу, Шарлею. Вияви більше милосердя.

— Не можу, — у пляцаних очах демерита заблищала насмішка. — І саме з огляду на милосердя. Я дав жебракові фальшиву монету. Якщо він спробує розплатитися однією, його всього лише відлупцюють. Якщо ж упіймають із кількома такими, то його повісять. Тому я милосердно вбережу його від такої долі. До лісу, Рейнмаре, до лісу. Не можна гаяти часу.

* * *

Пройшов короткий і теплий дощ, а коли він перестав, ліс почало затягувати туманом. Птахи мовчали. Було тихо. Як у храмі.

— Твоє гробове мовчання, — озався нарешті Шарлей, який ішов поруч із конем, — здається, про щось свідчить. Щось подібне до невдоволення. Ану, спробую вгадати... Йдеться про того діда?

— Так, про нього. Ти повівся негарно. Неетично, делікатно кажучи.

— Ха! Той, хто звик грати чужих жінок, починає навчати моралі.

— Не порівнюй, будь ласкавий, речей непорівнянних.

— Тобі тільки здається, що вони непорівнянні. А крім того, мій вчинок — негідний, як тобі здається, — був продиктований турботою про тебе.

— Це справді важко зрозуміти.

— При okazji я постараюся тобі пояснити, — Шарлей зупинився. — Але наразі я пропонував би зосередитися на дещо важливішій справі. Йдеться про те, що я поняття не маю, де ми. Заблудився у цьому паршивому тумані.

Рейневан роззирнувся, глянув на небо. І справді, ще мить тому добре помітне бліде кружальце сонця, яке проглядало крізь імлу і вказувало напрямок, тепер зовсім зникло. Густі випари висіли низько, у них зникали навіть верхівки найвищих дерев. Біля землі туман де-не-де лежав так, що папороть та кущі, здавалося, виступають з океану молока.

— Замість перейматися долею убогих дідів, — знов озався демерит, — і переживати душевні терзання, ти б краще використав свій талант, щоби відшукати дорогу.

— Що-що?

— Не вдавай із себе невинного дитятка. Ти чудово знаєш, про що я кажу.

Рейневан теж вважав, що без нав'язів не обійтися, але не злізав із коня, зволікав. Він був злий на демерита й хотів, щоби той це відчув. Кінь фиркав, хрипів, тряс головою, тупотів передніми копитами, і звук тупоту глухо розносився хащами, які потопали у тумані.

— Я відчуваю дим, — зненацька заявив Шарлей. — Десь тут палять багаття. Лісоруби або вуглярі. У них ми випитаємо дорогу. А твої магічні нав'язи прибережемо для кращої нагоди. І цю твою демонстрацію — також.

Він швидко рушив. Рейневан ледве встигав за ним, кінь усе ще норовисто впирався, неспокійно хропів, чавив копитами грузді та сироїжки. Встелена товстим килимом прілого листя земля почала раптом знижуватися в паділ; вони й не помітили, як опинилися в глибокому яру. Схили яру поросли нахиленими, покрученими, оброслими лишаями і мохом деревами, їхні оголені корені, з яких посповзав ґрунт, виглядали як щупальця чудовиськ. Рейневан відчув на спині холодний піт, зіщулився в сідлі. Кінь форкав.

З туману попереду до Рейневана долинула лайка Шарлея. Демерит стояв у місці, де яр розгалужувався надвоє.

— Туди, — врешті-решт упевнено сказав він і рушив.

Яр усе ще розгалужувався, вони опинилися в справжнісінькому лабіринті яруг, а запах диму, здавалося Рейневану, долітав з усіх боків відразу. Однак Шарлей йшов прямо, нікуди не звертаючи, і впевнено; він навіть хоробро додав ходи, ба, навіть почав насвистувати. І перестав настільки ж швидко, як почав.

Рейневан зрозумів, чому — коли під підковами захрустіли кістки.

Кінь дико заіржав. Рейневан зіскочив, обома руками зависнув на вузді, якраз вчасно: гнідок, із панічним хрипом, глипнув на нього переляканим оком, позадкував, важко б'ючи копитами, трощаючи черепи, тазові та стегові кістки. Нога Рейневана загрузла поміж поламаними ребрами людської грудної клітки, і він скинув її, дико шарпнувши ногою. Його аж трусило від огиди. І від жаху.

— Чорна Смерть, — сказав Шарлей, що стояв збоку. — Пошесть тисяча триста вісімдесятого року. Тоді вимирали цілі села, люди втікали в ліси, але й там їх наздоганяв мор. Мерців ховали по ярах, як тут. Потім звірі повикопували трупи і порозтягували кістки.

— Вертаймося... — видушив із себе Рейневан. — Вертаймося якнайшвидше. Не подобається мені це місце. Не подобається мені цей туман. І запах цього диму мені не подобається.

— Ти лякливий, — ущипливо зіронізував Шарлей, — ніби дівчинка. Мертвяки...

Він не договорив. Пролунав свист, звиск і регіт — такий, що вони аж присіли. Над яром, тягнучи за собою іскри і хвіст диму, пролетів череп. Перш ніж вони встигли оговтатися, пролетів іще один, зі свистом іще страшнішим.

— Вертаймося, — глухо сказав Шарлей. — Чимшвидше. Не подобається мені це місце.

Рейневан був абсолютно впевнений, що повертаються вони власними слідами, тією ж дорогою, якою прийшли. Проте невдовзі у них перед самісіньким носом виріс крутий схил яру. Шарлей мовчки розвернувся, повернув в інше відгалуження глибокого рову. Але через декілька кроків тут їх також перепинила прямовисна, всуціль вкрита переплетеннями коренів стіна.

— Чорти б його взяли, — прошипів Шарлей, повертаючись. — Не розумію...

— А я, — ахнув Рейневан, — боюся, що так...

— Немає виходу, — буркнув демерит, коли вони в черговий раз опинилися в глухому куті. — Доведеться повернутися і пройти через цвинтар. Швидше, Рейнмаре. Раз-два.

— Зачекай-но, — Рейневан нахилився, озирнувся, шукаючи трав. — Є інший спосіб.

— Зараз? — різко перебив його Шарлей. — Допіру зараз? Тепер на це вже немає часу!

Над лісом зі свистом пролетів черговий череп-комета, і Рейневан негайно погодився з демеритом. Вони пішли через звалище кісток. Кінь хрипів, шарпав головою, полохався, Рейневан з неймовірними зусиллями тягнув його за віжки. Запах диму ставав дедалі сильнішим. У ньому вже можна було відчуті аромати зілля. І чогось іще, чогось невловимого, нудотного. Страхітливого.

А тоді вони побачили вогнище.

Вогнище диміло недалеко від вивернутого із корінням дерева. На вогні стояв, бухкаючи клубами пари, вкритий товстим шаром кіптяви казанок. Біля нього височіла купа черепів. На черепах розлігся чорний кіт. У типово котячій лінійній позі.

Рейневан і Шарлей зупинилися, ніби паралізовані. Навіть кінь перестав хропти.

Коло вогнища сиділи три жінки.

Двох було важко розгледіти за димом і парою, яка бухала з казанка. Третя, котра сиділа праворуч, здавалася уже немолодою. Хоча її темне волосся і справді густо припорошила сивина, однак потемніле від сонця і негоди обвітрене обличчя могло вводити в оману — жінці міг іти як четвертий, так і восьмий десяток. Вона сиділа в недбалій позі, погойдуючись, і неприродно вертіла головою.

— Вітаю, — проговорила вона деренчливим голосом, а тоді голосно і протяжно відригнула. — Вітаю тебе, гламіський тане[181].

— Кидай патякати, Ягно, — сказала друга жінка, та, котра сиділа посередині. — Знову, зараза, напилася.

Подмух вітру трохи прибав дим і пару, тепер жінок можна було розгледіти краще.

Жінка, яка сиділа посередині, була висока й доволі міцної статури, з-під чорного капелюха на її плечі спадало вогненно-руде хвилясте волосся. У неї були виступаючі, дуже рум'яні вилиці, красиві губи й дуже світлі очі. Шию прикривав шарф із брудно-зеленої вовни. З такої ж вовни були вив'язані панчохи — жінка сиділа, досить невимушено розставивши ноги і не менш невимушено підсмикавши спідницю, і це давало змогу насолоджуватися виглядом не тільки її панчіх та литок, а й багато чого із достойної уваги решти.

Третя, котра сиділа по праву руку від неї, була наймолодша, по суті, ще майже дівчинка. Вона мала блискучі, сильно підведені очі й худе лисяче обличчя з блідою і не надто здоровою шкірою. Її світле волосся прикрашав вінок з вербени і конюшини.

— Ви дивіться, — сказала руда, почухуючи стегно трохи вище від зеленої панчохи. — Нічого було в горщик кинути — і от, їдло саме прийшло.

Названа Ягнуо темнолиця відригнула, чорний кіт занявчав. Блискучі, мовби від лихоманки, очі дівчинки у вінку засвітилися лихим полум'ям.

— Просимо пробачити нам наше вторгнення, — поклонився Шарлей. Він був блідий, але тримався непогано. — Перепрошуємо шановних і дуже люб'язних паній. І просимо не звертати на нас уваги. Не переймайтеся нами. Ми тут випадково. Зовсім ненавмисно. І вже йдемо. Нас уже немає. Якщо ласкаві пані дозволять...

Рудоволоса взяла з купи череп, високо підняла його, голосно проговорила заклинання. Рейневанові здалося, що він розпізнав у ньому халдейські й арамейські слова. Череп заклацав щелепою, вистрелив угору і зі свистом помчав понад верхівками сосон.

— Їдло, — повторила руда без емоцій. — Та ще й балакliwe... Буде притичина побесідувати перед їдою.

Шарлей вилаявся собі під ніс. Жінка демонстративно облизалася і вп'ялася у них обох поглядом. Зволікати далі не можна було. Рейневан дуже глибоко вдихнув повітря.

Торкнувся долонею тімені. Праву ногу зігнув у коліні, підняв, переплівши її ззаду з лівою ногою, а лівою рукою вхопився за носок черевика. Хоча раніше він робив це всього лише двічі, усе вдалося йому на диво гладко. Вистачило на якийсь час зосередитися і пробурмотіти заклинання.

Шарлей вилаявся знову. Ягна знову відригнула. Очі рудоволосої розширилися.

А Рейневан, не змінюючи пози, поволеньки піднявся над землею. Невисоко, на тричотири п'яді. І ненадовго. Але і цього вистачило.

Рудоволоса підняла глиняну плящину, добряче хильнула з неї — раз, а потім ще. Дівчинку не почастувала. Ягна жадібно простягнула руку, але рудоволоса відразу ж забрала плящину поза межі досяжності пазуристих пальців. При цьому вона не зводила з Рейневана погляду, а зіниці її світлих очей чорніли, як дві цяточки.

— Ну-ну, — сказала вона. — І хто б оце міг подумати! Маги, справжні маги, перша гільдія, Толедо. У мене, у простої відьми. Яка честь! Підійдіть, підійдіть-но ближче. Не бійтеся! Ви ж, сподіваюся, не сприйняли поважно той жарт про їдло і людодство. Га? Ви ж, сподіваюся, не прийняли це за чисту монету?

— Та ні, що ви, — поспішно запевнив Шарлей, так поспішно, що було цілком очевидно — бреше.

Рудоволоса пирснула.

— То чого ж, — запитала вона, — шукають у моєму вбогому закутку панове чарівники? Чого бажають? А може...

Вона замовкла, засміялася.

— А може, панове чарівники просто-напросто заблукали? Поплутали дорогу?

Злегковаживши магією через звичайну чоловічу зарозумілість? І тепер ця ж таки зарозумілість не дозволяє їм зізнатися у цьому, тим більше — перед жінками?

До Шарлея повернулася впевненість у собі.

— Ваша проникливість, — він поштиво поклонився, — не поступається вашій вроді.

— Ви тільки подивіться, сестрички, — блиснула зубами відьма, — який світський трапився кавалер, якими приємними компліментами він уміє догоджати. Уміє зробити приємність жінці, аж ніби як трубадур. Або як єпископ. Справді дуже шкода, що так рідко... Бо жінки і дівчата, мушу визнати, досить часто вирушають у ризиковану дорогу нетрями до урочища, моя добра слава сягає далеко, мало хто вміє усунути плід так спритно, безпечно і безболісно, як я. Але чоловіки... Що ж, вони заходять сюди значно рідше... Значно рідше... А шкода... Шкода...

Ягна гортанно засміялася, дівчисько шморгнуло носом. Шарлей почервонів, але, мабуть, більше з охоти, бо на нього напав кортець, ніж від зникання. Тим часом Рейневан теж отямився. Він устиг винюхати, що треба, в парі, яка здіймалася з казанка, в якому кипіло-булькотіло вариво, і роздивитися пучки трав, висушених і свіжих.

— Врода і проникливість ваша, — випрямився він, із деякою гордовитістю, бо усвідомлював, що зараз блисне власними знаннями, — зрівняється хіба що із вашою скромністю. Бо я впевнений, що сюди навідуються численні відвідувачі, і приходять вони не тільки по медичні послуги. Адже я бачу білий ясенець, а онде — що це, якщо не "скажений огірок", тобто дурман, болиголов? А там — морська цибуля, там-он — амброзія, зілля піфій. А тут, прошу подивитися, чорна блекота, *herba Apollinaris*, і чемерник, *Helleborus*, обидва викликають віщі видіння. Адже на ворожіння і пророцтва є попит, якщо не помиляюся?

Ягна відригнула. Дівчисько свердлило його поглядом. Рудоволоса загадково посміхалася.

— Не помиляєшся, брате, знавець трав, — сказала вона нарешті. — На ворожіння і пророцтва попит великий. Гряде час змін і перемін, багато людей хочуть знати, що він їм принесе. І ви також цього хочете. Дізнатися, що несе вам доля. Я не помиляюся?

* * *

Рудоволоса кидала до казанка трави і розмішувала вариво. Віщувати ж мала та юна дівчинка з обличчям лисиці й гарячково палаючими очима. Через кілька хвилин після того, як вона випила відвар, її очі помутнішали, суха шкіра на щоках натягнулася, нижня губа відвисла, привідкривши зуби.

— *Columna veli aurei*, — проговорила вона раптом не зовсім виразно. — Колонна золотої заслони. Народжена в Дженаццано у Римі життя завершить. За шість років. Опустіле місце займе вовчиця. У неділю *Oculi*[182]. Через шість років.

Тиша, яку порушувало тільки потріскування багаття і муркотіння кота, панувала так довго, що Рейневан засумнівався. І даремно.

— Не мине і двох днів, — сказала дівчинка, простягнувши в його бік тремтячу руку, — не мине і двох днів, як він стане славетним поетом. Усі віддаватимуть шану імені

його.

Шарлей легенько затремтів від тамованого сміху, але негайно вгамувався під гострим поглядом рудоволосої.

— Прийде Мандрівець, — пророчиця кілька разів голосно зітхнула. — Прийде Viator, Мандрівець, із сонячного боку. Заміна стається. Хтось від нас іде, до нас приходить Мандрівець. Мандрівець каже: ego sum qui sum[183]. Не питай у Мандрівця імені його, воно таїна.[184] Бо що ж це, хто це відгадає: з їдячого вийшло їстівне, а з сильного вийшло солодке?[185]

"Мертвий лев, бджоли і мед, — подумав Рейневан, — загадка, що її Самсон задав филистимлянам. Самсон і мед... Що це має означати? Що повинно символізувати? Хто такий цей Мандрівець?"

— Брат твій кличе, — прошив його тихий голос медіума. — Брат твій закликає: "Йди і прийди. Йди, стрибаючи по горах. Не гайся".

Рейневан весь перетворився на слух.

— Рече Ісая: і будуть зібрані разом, наче в'язні до ями, й у в'язницю вони будуть замкнені.[186] Амулет... І щур... Амулет і щур. Інь і янь... Кетер і Малькут. Сонце, змія і риба. Відчиняться, розкриються ворота Пекла, і тоді впаде вежа, розвалиться *turris fulgurata*, вежа, уражена блискавкою. Прахом розсиплеться *Narrenturm*, блазня під руїнами поховає.

"*Narrenturm*, — подумки повторив Рейневан, — Вежа блазнів! О Господи!"

— *Adsumus, adsumus, adsumus!* — зненацька скрикнула дівчинка, сильно напружившись. — Ми вже тут! Стріла, що летить удень, *sagitta volans in die*, стережися її, стережися! Стережися страху нічного, стережися істоти, що йде у пітьмі, стережися демона, який нищить опівдні![187] І який кричить: "*Adsumus!*". Стережися стінолаза! Бійся нічних птахів, бійся нетопирів мовчущих!

Скориставшись неуважністю рудої, Ягна тишком-нишком допалася до плящини, зробила кілька глибоких ковтків. Закашлялася, гикнула.

— Стережися також, — проскрипіла вона, — Бірнамського лісу.[188]

Рудоволоса втихомирила її стусаном.

— А люди, — нестямно зітхнула віщунка, — палатимуть, згораючи на бігу, в погоні вогненній. Помилково. Через подібність прізвищ.

Рейневан нахилився до неї.

— Хто вбив... — запитав він тихо. — Хто винен у смерті мого брата?

Рудоволоса гнівно цитькнула, застерігаючи, погрозила йому копісткою. Рейневан усвідомлював, що робить те, чого робити аж ніяк не можна, що він ризикує безповоротно урвати транс віщунки. Одначе питання повторив. Відповідь же отримав негайно.

— Винен несосвітений брехун, — голос дівчинки змінився, став нижчим і хрипкішим. — Брехун або ж той, хто скаже правду. Правду скаже. Збреше, або правду скаже. Це залежить від того, хто і як на це зважить. Обпалений, надпалений, спалений. Не спалений, бо померлий. Померлий похований. Невдовзі викопаний. Перш ніж

минуть три роки. З могили викинутий. Buried at Lutterworth, remains taken up and cast out.[189] Пливе, пливе рікою попіл зі спалених кісток... Авон у Северн, Северн у моря, з морів в океани... Тікайте, тікайте, рятуйте життя. Нас залишилося вже так мало.

— Кінь, — раптом безцеремонно втрутився Шарлей. — Щоб утікати, мені потрібен кінь. Я хотів би...

Рейневан втихомирив його жестом. Дівчинка дивилася незрячими очима. Він не вірив, що вона відповість. Він помилявся.

— Гнідий, — вимовила вона. — Гнідий буде.

— А я хотів би ще... — спробував Рейневан, але урвав себе на півслові, побачивши, що вже по всьому. Очі дівчинки закрилися, голова безсило похилилася. Рудоволоса підтримала її, обережно вклала.

— Я вас не затримую, — сказала вона за якусь мить. — Поїдете яром, повертаючи тільки наліво, весь час наліво. Буде буковий ліс, потім галявина, на ній — кам'яний хрест. Навпроти хреста — просіка. Вона виведе вас до свидницького тракту.

— Дякую, сестро.

— Бережіть себе. Нас залишилося вже так мало.

РОЗДІЛ ОДИНАДЦЯТИЙ

у якому заплутані пророцтва починають збуватися в заплутаний спосіб, а Шарлей зустрічає знайому. І демонструє нові таланти, яких він раніше не демонстрував.

За буковиною, на перетині двох просік, стояв серед високої трави камінний хрест, одна з численних у Шльонську пам'яток злочину. Судячи зі слідів ерозії і вандалізму, злочину дуже давнього, можливо, навіть давнішого, ніж поселення, розвалини якого виднілися поблизу у вигляді порослих бур'яном горбків і ям.

— Страшенно запізніле каяття, — прокоментував з-за Рейневанової спини Шарлей, — просто-таки розкладене на покоління. Спадкове, я б навіть сказав. Щоб витесати такий хрест, доводиться витратити кавалок часу, так що ставить його найчастіше вже син, ламаючи собі голову, кого ж то покійний татусько закатрупив, і що ж то його на старість подвигло до каяття. Правда, Рейнмаре? Як думаєш?

— Я не думаю.

— Ти все ще злий на мене?

— Ні.

— Ха. Ну то їдьмо. Наші нові знайомі не збрехали. Просіка напроти хреста, хоча, певно, пам'ятає ще Болека Хороброго, неодмінно виведе нас на свидницький тракт.

Рейневан погнав коня. Він і далі мовчав, але Шарлеєві це не заважало.

— Зізнаюся, що ти мені заімпонував, Рейнмаре з Беяви. У відьом, значиться. Кинути у вогонь жменю трав, пробурмотіти замовляння і заклинання, зв'язати нав'яз можуть, будьмо відверті, перший-ліпший знахар чи баба-чаклунка. Але от твоя левітація, ну-ну, це не коники з гівна ліпити. Де ж ти, зізнайся, у Празі навчався: у Карловому університеті чи в чеських чарівників?

— Одне, — Рейневан посміхнувся спогадам, — другому не заважало.

— Розумію. І всі там левітували під час лекцій?

Не дочекавшись відповіді, демерит зручніше всівся на кінському крупі.

— Але от не можу не подивуватися, — продовжував він, — що ти втікаєш, ховаючись від погоні по лісах, у спосіб, який більше личить зайцеві, ніж магові. Маги, навіть якщо їм доводиться втікати, роблять це набагато ефектніше. Медея, наприклад, втекла з Коринфа на колісниці, запряженій драконами. Атлант літав на гіпогрифі, Моргана збивала переслідувачів з пантелику міражами. Вівіана... Не пам'ятаю, що робила Вівіана.

Рейневан не прокоментував. Зрештою, він також не пам'ятав.

— Не мусиш відповідати, — продовжив Шарлей з іще виразнішою кпиною в голосі. — Я розумію. Тобі бракує знань і вправності, та й досвід невеликий, ти ще тільки адепт таємних наук, всього лише учень чаклуна. Неоперене пташення магії, з якого колись усе-таки виросте орел, Мерлін, Альберіх чи Можіс. І горе тоді...

Він запнувся, побачивши на дорозі те саме, що й Рейневан.

— Наші знайомі відьми, — шепнув він, — і справді не збрехали. Не ворущися.

На просіці, нахиливши голову і пощипуючи траву, стояв кінь. Стрункий верховий кінь, легкий палефруа[190] із тонкими бабками. Гнідої масті, з дещо темнішими гривною і хвостом.

— Не рухайся, — повторив Шарлей, обережно злазячи. — Такої нагоди може більше не трапитися.

— Цей кінь, — з притиском сказав Рейневан, — чиясь власність. Він комусь належить.

— Звичайно. Мені. Якщо ти його не сполохаєш. Тож не полохай.

Побачивши демерита, який повільно до нього підходив, кінь високо підняв голову, трусонув гривною, протяжно фиркнув, але не налякався, дозволив схопити себе за кантар, що був на ньому. Шарлей погладив його по храпах.

— Це чужа власність, — повторив Рейневан. — Чужа, Шарлею. Коня треба буде віддати власникові.

— Люди, люди... — тихесенько покликав Шарлей. — Агов... Чий це кінь? Де хазяїн? Бачиш, Рейнмаре? Ніхто не з'явився. Отже, *res nullius cedit occupanti* [191].

— Шарлею...

— Добре, добре, заспокойся, не тривож своє делікатне сумління... Повернемо коня законному власникові. За умови, що його зустрінемо. Але благаю, нехай убережуть нас від цього боги.

Благання явно не дійшло до адресатів або не було вислухане, бо просіку раптом заповнили піші захекані люди, які показували на коня пальцями...

— Це від вас утік цей гнідко? — доброзичливо посміхнувся Шарлей. — Його шукаєте? То вам поталанило. Він гнав на північ, що мав сили в копитах. Я ледве зумів його затримати.

Один із прибулих, величезний бородань, підозріливо подивився на демерита. Судячи з неохайної вдяганки і відразливої зовнішності, він, як і решта, був селянином. Як і решта, був озброєний грубезним дрючком...

— Затримали-сьте, — промовив він, вириваючи з рук Шарлея посторонок кантара, — то й хвала вам. А теперка йдіт відси з Господом Богом.

Підійшли інші, оточивши їх щільним кільцем і задушливо нестерпним смородом сільського господарства. Це були не кметі, а сільська голота — загородники, комірники та вівчарі. Сперечатися з такими про винагороду за знахідку не мало сенсу, Шарлей зрозумів це відразу. Він мовчки почав пропихатися крізь натовп. Рейневан подався за ним.

— Агов! — кремезний і огидно смердючий вівчар зненацька схопив демерита за рукав. — Куме Гамрат! То їх пускаєте? Не випитавши, що вони за їдні? А чи то часом не ті-во вигнанці? Ті двоє, котрих стшегомські пани шукают? І нагороду за пійманих обіцяют? Чи то такой-ка не вони?

Селяни зашуміли. Кум Гамрат підійшов, спираючись на осикового дубця, похмурий, як ранок парастасу.

— Може, і вони, — буркнув він вороже. — А може, й не вони...

— Не вони, не вони, — запевнив їх усміхнений Шарлей. — Хіба ви не знаєте? Таж тамтих уже зловили. І нагороду виплатили.

— Щось ми ся здає, що брешете.

— Відпусти рукав, хлопе.

— А як не пущу, то що?

Демерит якийсь час дивився йому в очі. Потім різким ривком вибив його з рівноваги, з півоберту копнув у гомілку, під саме коліно. Вівчар раптом упав на коліна, а Шарлей коротким ударом зверху зламав йому ніс. Хлоп схопився за обличчя, з-під пальців густо хлюпнула кров, яскравим патьоком прикрашаючи сірячину спереду.

Перш ніж селяни встигли охолонути, Шарлей вихопив у кума Гамрата дрючка і лупонув ним його по скроні. Кум Гамрат блиснув білками очей і повалився на руки хлопа, який стояв за ним, а демерит вгамселив ще й того. Закрутився як дзиґа, луплячи ціпком наліво і направо.

— Утікай, Рейневане! — гаркнув він. — Хапай ноги в руки!

Рейневан садонув коня п'ятками, розштовхав юрбу, проте втекти не встиг. Селяни наскочили як пси, з обох боків, вчепилися в упряж. Рейневан товк кулаками, як шалений, але його стягнули з сидла. Він лупив щосили і копався, як мул, але й на нього сипалися удари. Він чув люте ревіння Шарлея і сухий тріск черепів, по яких влучали удари осикового дубця.

Його повалили, притовкли, придавили. Становище було безвихідне. Те, з чим він намагався боротися, вже було не бандою селян, а страшним багатоголовим чудовиськом, то була слизька від бруду, просмерджена лайном, сечею і скислим молоком гідра зі сотнею ніг і двомастами кулаків.

За криками зграї і шумом крові у вухах Рейневан раптом почув бойові вигуки, тупіт та іржання коней, а земля задвигтіла під підковами. Засвистіли нагайки, почулися болісні зойки, а багаторуке чудовисько, яке придавило його, розпалося на складові частини. Ще мить тому агресивні селяни тепер на власній шкурі спізнавали, що таке

агресія. Вершники, які гасали по просіці, давили їх кіньми і нещадно сікли батогами, сікли так, що з кожухів аж клоччя летіло. Хто міг, утікав до лісу, але нікому не вдавалося втекти цілком безкарно.

За якусь мить усе трохи вляглося. Вершники заспокоювали храпаючих коней, кружляли побоїщем, виглядаючи, кому б то ще додати. Це була досить мальовнича компанія, товариство, з яким належало рахуватися і не належало жартувати, це впадало в око відразу, про це промовисто свідчили як одяг та обладунки, так і пики, класифікувати які як мерзенні і бандитські було б зовсім не важко навіть не дуже вправному фізіономісту.

Рейневан піднявся. І опинився перед самим носом сірої в яблуках кобили, на якій, під охороною двох вершників, сиділа повна і симпатично пухкенька жінка в чоловічому вамсі й береті на світло-солом'яному волоссі. З-під пучка жовнячого пір'я, що прикрашало берет, дивилися тверді, гострі та розумні горіхові очі.

Шарлей, котрий, як виглядало, уникнув особливих ушкоджень, став поруч, відкинув уламок осикового дубця.

— Громи небесні! — проговорив. — Очам своїм не вірю. І все-таки це не міраж і не примара. Їмось Держка Збилютова власною персоною. Правду мовить приказка: гора з горою...

Сіра в яблуках кобила труснула головою, аж задзвеніли кільця мундштука. Жінка поплескала її по шиї, але мовчала, вивчаючи демерита проникливим поглядом горіхових очей.

— Ти спав із лиця, — сказала вона нарешті. — Та й волосся трошечки посивіло, Шарлею. Здрастуй. А тепер забираймося звідси.

* * *

— Ти спав із лиця, Шарлею.

Вони сиділи за столом у побіленому просторому валькирі на задвірках заїзду. Одне вікно виходило у сад, на криві груші, кущі смородини та вулики, які гуділи від бджіл. З іншого вікна було видно загорожу, куди зганяли і де групували в табун коней. Серед доброї сотні румаків переважали масивні шльонські дестр'є — коні для важкоозброєних лицарів, були також кастильці, жеребці іспанської крові, були великопольські коні для списоносців, були й під'їздки[192]. Серед тупоту копит й іржання раз по раз чулися окрики і лайка машталірів[193], конюхів та членів ескорту з мерзеними фізіономіями.

— Ти спав із лиця, — повторила жінка з горіховими очима. — Та й голову щось наче сніжком припорошило.

— Що поробиш, — посміхнувся у відповідь Шарлей. — *Tacitisque senescimus annis* [194]. Хоча тобі, їмосте Держко Збилютова, роки, здається, тільки додають вроди і чарівності.

— Не підлещуйся. І не їмостися, бо я відразу починаю почувати себе ніби якась стара баба. Та й не Збилютова я вже. Коли Збилют упокоївся, я повернулася на дівоче прізвище — Держка де Вірсінг.

— Правда, правда, — покивав головою Шарлей, — розпрощався з цим світом

Збийют із Шаради, упокій, Господи, його душу. Скільки то вже років, Дзержко?

— На Побиття дітей два роки буде.

— Правда, правда. А я в цей час...

— Знаю, — різко урвала вона його, кинувши на Рейневана проникливий погляд. — Ти все ще не представив мені свого супутника.

— Я... — Рейневан якось мить вагався, та врешті-решт вирішив, що назватися "Ланселотом з Воза" перед Дзержкою де Вірсінг може бути і нетактовно, і ризиковано. — Я — Рейнмар із Беляви.

Жінка якийсь час мовчала, свердлячи його поглядом.

— Воістину, — процідила нарешті, — гора з горою... Поїсте пивної зупи, бірмушки, хлопці? Тут подають знамениту бірмушку з сиром. Щоразу її їм, коли тут зупиняюся. Скуштуєте?

— Ну аякже, — Шарлеєві очі заблищали. — Звичайно ж. Дякую, Дзержко.

Дзержка де Вірсінг ляснула в долоні, негайно з'явилися слуги, забігали. Видно, торгівку конями тут знали і шанували нівроку. Рейневан подумав, що вона й справді, мабуть, не раз зупинялася тут із табуном, який гнала на продаж, не один флорин залишила тут, у цьому заїзді при свидницькому тракті, біля села, назву якого він уже призабув. І не встиг згадати, бо подали страву. За хвилину вони з Шарлеєм уже сьорбали поливку, виловлюючи грудки сиру, працюючи липовими ложками швидко, але так ритмічно, щоби не зіштовхуватися ними в мисці. Дзержка тактовно мовчала, дивилася на них, погладжуючи запітнілий від холодного пива кухоль.

Рейневан глибоко зітхнув. Він жодного разу не їв гарячої їжі відтоді, як пообідав у каноніка Отто в Стшеліні. Шарлей же дивився на пиво Дзержки так промовисто, що і для них відразу ж принесли кухлі, з яких стікала піна.

— Куди Бог провадить, Шарлею? — нарешті заговорила жінка. — І чому ти по лісах вплутуєшся у бійки з селянами?

— Йдемо на прощу в Барде, — безтурботно збрехав демерит. — До Бардської Божої Матері, помолитися за виправлення світу сього. А напали на нас, не пояснивши, за віщо. Воістину, світ сповнений підлоти, а по трактах і в лісах значно простіше зустріти мерзотника, ніж абатису. Та голота напала на нас, ще раз кажу, без причини, керована грішною жагою чинити зло. Але ми прощаємо винуватцям нашим...

— Селян, — Дзержка припинила його балаканину, — я найняла, щоби вони допомогли мені шукати жеребця, який втік. Що це мерзенні хами, не заперечую. Але далі вони щось мололи про переслідуваних, щось про призначені винагороди...

— Маячня пустоголових і вбогих розумом, — зітхнув демерит. — Хто ж спроможеться їх збагнути...

— Ти сидів під замком на монастирській покуті. Правда?

— Правда.

— І що?

— І нічого, — на обличчі Шарлея не здригнулася жодна жилка. — Нудьга. Усі дні однаковісінькі. Один за одним. Matutinum, лаудеси, прима, терція, потім на Барнабу,

секста, нона, потім на Барнабу, вечірня, collationes, комплета, на Барнабу...[195]

— Перестань врешті-решт викручуватися, — знову перебила його Дзержка, — Ти прекрасно знаєш, про що мені йдеться, так що кажи: чкурнув? Тебе переслідують? Призначили винагороду?

— Боже борони! — Шарлей вдав, що ображений таким припущенням. — Мене звільнили. Ніхто за мною не женеться, ніхто не переслідує. Я — вільна людина.

— Як я могла забути, — уїдливо кинула вона. — Але добре, нехай буде, вірю. А раз вірю... То висновок напрошується простий.

Шарлей, демонструючи зацікавленість, підняв брови з-над ложки, що її якраз облизував. Рейневан неспокійно завертівся на лаві. Як виявилось, слушно.

— Висновок напрошується простий, — повторила, розглядаючи його, Дзержка де Вірсінг. — Отже, це молодий пан Рейнмар із Беяви є об'єктом полювання і переслідування. А здогадалася я не відразу, хлопче, через те, що в таких аферах рідко програєш, ставлячи на Шарлея. Ох і підібралися ви — два чоботи пара...

Вона різко урвала мову, підбігла до вікна.

— Гей, ти! — заволала. — Так, ти! Недотелепо їден! Виродку золотушний, викривлений прутню! Як ще раз удариш коня, то звелю тебе ним по майдану волочити!..

— Вибачте! — вона повернулася до столу, сплела руки під розгойданим бюстом. — Але за всім мушу сама припилювати. Тільки відведу очі, а вони вже казяться, негідники. Про що це я? Ага. Що ви два чоботи пара, фіглярі.

— То ти знаєш.

— Аякже. Ходить чутка серед людей. Киріелейсон і Вальтер де Барби гасають трактами, Вольфгер Стерча їздить сам-шість по Шльонську, вистежує, випитує, погрожує... Але ти даремно супишся, Шарлею, та й ти без потреби хвилюєшся, хлопче. Зі мною ви в безпеці. Мене нітрохи не обходять любовні авантюри і родові чвари. Стерчі мені не брати й не свати. На відміну від тебе, Рейнмаре Беяю. Бо ти мені, хоч це тебе, можливо, і здивує, родич. Не роззявляй рота. Я ж усе-таки *de domo*[196] Вірсінг, з рейхвальдських Вірсінгів. А Вірсінги з Рейхвальде через Цедліців породичалися з Ностіцями. А твоя бабуся була Ностіцівна.

— Це правда, — поборов здивування Рейневан. — А ви, пані, так добре знаєтеся на родоводах?

— Знаю дещо, — відрізала жінка. — Брата твого, Петера, знала добре. Він дружив зі Збилютом, моїм чоловіком. Гостював у нас, у Скалці, не один раз. На конях зі скалецького табуна завжди їздив.

— Ви говорите про нього у минулому часі, — Рейневан спохмурнів. — Отже, вже знаєте...

— Знаю.

Тривале мовчання перервала Дзержка.

— Я щиро тобі співчуваю, — сказала вона, а її серйозне обличчя щирість слів підтвердило. — Те, що сталося під Бальбіновом, є трагедією і для мене. Твого брата я

знала і любила. Завжди цінувала його за розважливість, за тверезий погляд, за те, що він ніколи не корчив із себе дутого півпанка. Що тут довго казати, таж саме за прикладом Петерліна і мій Збилют трохи набрався уму-розуму. Ніс, що його він звик був на великопанський манір задирати, опустив до землі, побачив, на чому ногами стоїть. І зайнявся кіннями.

— То воно так було?

— Аякже. До того Збилют із Шаради був пан, шляхтич, відома начебто в Малопольщі фамілія, самим Мельштинським нібито п'ята вода на киселі. Гербовий лицар, із тих, що, знаєте, на грудях — Леліва[197], а під Лелівою — драні гачі. А тут Петер Беляу, такий само "miles mediocris"[198], гордий, але бідний, береться за діло, будує фарбувальню і валяльню, привозить майстрів з Гента й Іпра. Маючи в одному місці те, що скажуть інші лицарі, заробляє гроші. І що? І невдовзі стає справжнім паном, вельможним і багатим, а гербові, які до нього перше ставилися з погордою, гнуться в поклонах і пускають слину, улесливо усміхаючись, аби тільки він був ласкавий позичити їм готівки...

— Петерлін, — очі Рейневана блиснули, — Петерлін позичав гроші?

— Я знаю, що ти запідозрив, — Держка поглянула на нього з розумінням. — Але це — навряд. Твій брат позичав тільки добре знайомим і надійним людям. За лихварство можна накликати на себе невдоволення Церкви. Петерлін брав малий відсоток, навіть не половину того, що беруть жиди, але від доносів не так-то легко захиститися. А щодо твоїх підозр... Гм, факт, чимало є таких, хто готовий убити, якщо не може або не хоче повернути борг. Але люди, яким позичав твій брат, до таких радше не належали. Так що ти йдеш не тим слідом, родичу.

— Звісно, — стиснув губи Рейневан. — Нема потреби плодити підозри. Я знаю, хто і чому вбив Петерліна. Сумнівів щодо цього я не маю жодних.

— Значить, ти належиш до меншості, — холодно промовила жінка. — Бо у більшості сумніви є.

Тишу, яка запала, знову перервала Держка де Вірсінг.

— Ходять чутки серед людей, — повторила вона. — Але було б дуже нерозважливо, ба, просто нерозумно було б на їх підставі відразу хапатися за меч і мстити. Я кажу це на той випадок, якби ви випадково зовсім не до Бардської Божої Матері збиралися, а мали зовсім інші плани і наміри.

Рейневан вдав, що вся його увага прикута до патьоків на брусованій стелі. Шарлей мав міну невинного дитяти.

Держка не зводила Петерліна, — знову заговорила вона, знижуючи голос, — то сумніви є. Причому поважні. Бо, розумієте, дивна зараза поширюється у Шльонську. Дивний мор напав на підприємців і купців, та й лицарських голів не милує. Люди вмирають загадковою смертю...

— Пан Барт, — буркнув собі під ніс Рейневан. — Пан Барт із Карчина.

— Пан фон Барт, — почула вона і кивнула. — А перед тим пан Чамбор з Гайссенштайна. А до нього два зброярі з Отмухова, імена я забула. Томас Гернроде,

майстер цеху лимарів з Ниси. Пан Фабіан Пфедферкорн із Немодлінського торгового товариства, що торгує свинцем. А оце зовсім недавно, лише тиждень тому, Миколай Ноймаркт, свідницький сукняний mercator[199]. Справжнісінька моровиця...

— Ану, хай вгадаю, — озвався Шарлей. — Ніхто з названих не помер від віспи. Ані від старості.

— Вгадав.

— Ну, то я повгадую ще трохи: не випадково тебе супроводжує численніший, ніж звичайно, ескорт. Не випадково він складається з озброєних до зубів зарізяк. То куди це, ти казала, їдеш?

— Я не казала, — обірвала вона. — А ту справу я зачепила тільки для того, щоб ви зрозуміли, наскільки вона велика. Щоб зрозуміли: те, що діється в Шльонську, при всьому бажанні не можна приписати Стерчам. Ані звинуватити в цьому Кунца Аулока. Бо це почалося ще задовго до того, як молодого пана де Беляу застали в ліжку з пані Стерчевою. Вам варто про це пам'ятати. А більше мені додати нічого.

— Ти сказала надто багато, — Шарлей не опустив очей, — щоби не закінчити. Хто вбиває шльонських купців?

— Якби ми знали, — очі Дзержки де Вірсінг грізно запалали, — то він уже не вбивав би. Але не бійтеся, ми дізнаємося. А ви тримайтеся від цього подалі.

— Чи говорить вам що-небудь, — вставив Рейневан, — ім'я Горн? Урбан Горн?

— Ні, — відповіла Дзержка, а Рейневан відразу зрозумів, що вона каже неправду. Шарлей глянув на нього, і в його очах Рейневан прочитав вказівку запитань більше не ставити.

— Тримайтеся від цього подалі, — повторила Дзержка. — Це небезпечна справа. А ви маєте, якщо вірити чуткам, і своїх гризот не одну. Людиська балакають, що Стерчі міцно заповзялися. Що Кіріелейсон і Сторк нишпорять, мов вовки, що вже напали на слід. І, нарешті, що пан Гунцелін фон Лаасан призначив винагороду за якихось двох шельм..

— Плітки, — перебив Шарлей. — Брехні.

— Можливо. Але вже не одного вони завели на шибеницю. Тому я радила б вам триматися осторонь головних шляхів. А замість Барда, до якого ви начебто прямуєте, порадила б яке-небудь інше, більш віддалене місто. Наприклад, Пожонь. Чи Остшигом. Буду, врешті-решт.

Шарлей поштиво поклонився.

— Цінна порада. І дякую за неї. Але Угорщина далеко, оно аж де. А я — пішки... Без коня.

— Не канюч, Шарлею. Тобі це не до лиця... Зараза!

Вона знову підхопилася, кинулися до вікна, не шкодуючи лайливих прізвиськ для когось, хто недбало поводився з конем.

— Ходімо надвір, — сказала вона, поправляючи волосся і погойдуючи бюстом. — Як сама не догляну, ці курві сини помарнують мені жеребців.

— Непоганий табунець, — оцінив Шарлей, коли вони вийшли. — Навіть як на

скалецькі мірки. Чималий гріш буде. Якщо продаси.

— Нема за що боятися, — Держка де Вірсінг із задоволенням подивилася на своїх румаків. — Є попит на кастильців, йдуть і під'їздки. Коли йдеться про коней, панове лицарі позбуваються притаманної їм скнарості. Знаєте, як воно є: у поході кожен хоче і власним конем похвалитися, і почтом.

— У якому поході?

Держка кашлянула, озирнулася. Потім скривила губи.

— Щоб світ цей виправляти.

— Ага, — здогадався Шарлей. — Чехи.

— Про це, — торговка кіньми скривилася ще більше, — краще не говорити заголосо. Вроцлавський єпископ начебто всерйоз узявся за тутешніх єретиків. По дорозі, скільки оце міст я проминула, під кожним стоять шибениці, що аж вгинаються від повішеників. Кострища від вогнищ інквізиції.

— Таж ми не єретики. То чого нам боятися?

— Там, де каструють жеребців, — сказала Держка зі знанням справи, — не зашкодить припильнувати і власні яйця.

Шарлей не прокоментував. Він був зайнятий спостереженням за кількома озброєними людьми, які саме виводили із сараю віз, накритий чорною просмоленою мішковиною. У віз запрягли пару коней. Потім озброєні, під окрики грубого сержанта, винесли і повантажили під плахту чималу обвішану замками скриню. Нарешті з корчми вийшов високий суб'єкт у бобровому ковпаку та у плащі з бобровим коміром.

— Хто то? — зацікавився Шарлей. — Інквізитор?

— Близько до того, — упівголоса відповіла Держка де Вірсінг. — Це колектор[200]. Податок збирає...

— Який податок?

— Спеціальний, одноразовий. На війну. З єретиками.

— Чеськими?

— А є якісь інші? — Держка знову скривилася. — А податок ухвалили панове на рейхстагу у Франкфурті. Чий маєток більший за дві тисячі гульденів, той повинен заплатити гульден, чий менший — півгульдена. Кожен зброєносець лицарського роду повинен дати три гульдени, лицар — п'ять, барон — десять... Усі духовні особи повинні сплатити п'ять від ста зі свого річного доходу, духовні без доходів — два гроші...

Шарлей вишкірив в усмішці білі зуби.

— Відсутність доходів, певно, задекларували всі духовні. З тільки-що згаданим вроцлавським єпископом на чолі. А проте скриньку довелося піднімати чотирьом міцним одоробалам. В ескорті ж я нарахував вісьмох. Дивно, що такий суттєвий вантаж охороняє такий нечисленний загін.

— Ескорт міняється, — пояснила Держка, — по всьому маршруту. Котрого лицаря маєтки, той і надає охорону. Тому-то зараз їх так мало. Це, Шарлею, як із тим переходом євреїв через Червоне море. Євреї перейшли, єгиптяни ще не приспіли...

— А море розступилося, — Шарлей теж знав цей анекдот. — Розумію. Що ж,

Дзержко, будемо прощатися. Красно дякую тобі за все.

— Зачекай ще якусь хвилину з подякою. Зараз я накажу підготувати тобі коника. Щоб тобі не довелося тюпати пішки. І щоби ти мав якісь шанси, коли тебе нажене погоня. Тільки не думай, що я це з милосердя роблю і від доброго серця. Повернеш гроші, коли буде змога. Сорок ринських. Не кривися. Ціна — як для брата! Ти маєш бути мені вдячний.

— Я і є вдячний, — посміхнувся демерит. — Спасибі, Дзержко. Превелике спасибі. На тебе завжди можна було розраховувати. А щоб не вийшло, що я тільки брати швидкий, прошу, це подарунок для тебе.

— Капшуки, — холодно констатувала Дзержка. — Досить непогані. Срібною ниткою гаптовані. І перлами. Навіть гарними. Хоч і фальшивими. Але чому три?

— Бо я щедрий. І це ще не все, — Шарлей стихив голос, озирнувся. — Маєш знати, Дзержко, що присутній тут юний Рейнмар володіє певними... Гм-м... Здібностями. Дуже незвичайними, щоб не сказати... магічними.

— Що?

— Шарлей перебільшує, — відмахнувся Рейневан.

— Я медик, а не маг.

— Отож-бо, — підхопив демерит. — Якби тобі знадобився якийсь еліксир чи фільтр... Любовний, припустімо... Афродізіяк... Що-небудь для потенції...

— Для потенції, — замислено повторила вона. — Гм-м... Могло би придатися...

— От бачиш. А що я казав?

— ...для жеребців, — докінчила Дзержка де Вірсінг. — Я з любов'ю сама даю собі раду. І ще цілком успішно обходжуся без чарів.

— Прошу принести письмове приладдя, — сказав після недовгої паузи Рейневан. — Я випишу рецепт.

* * *

Підготованим коником виявився зграбний гнідий палефруа, той самісінкий, якого вони знайшли на просіці. Рейневан, який віщуванню лісових чаклунок спочатку віри радше не йняв, тепер глибоко замислився. Шарлей же скочив на коня і хвацько об'їхав площу. Демерит продемонстрував черговий талант — керований твердою рукою і сильними коліньми гнідко йшов як по шнурку, красиво піднімаючи ноги й високо тримаючи голову, а в невимушено елегантній позі Шарлея навіть найбільший знавець і майстер виїздки не знайшов би, до чого прискіпатися. Конюхи й найманці з ескорту заплескали в долоні. Навіть стримана Дзержка де Вірсінг прицмокнула, милуючись.

— Я й не знала, — промовила вона тихо, — що він такий чудовий наїзник. Воістину, талантів йому не бракує.

— Це правда.

— А ти, родичу, — обернулася вона, — будь обережніший. Триває полювання на гуситських емісарів. Зараз усюди з осторогою дивляться на чужинців і прибульців, а як де побачать, негайно доносять. Бо хто не донесе, той сам опиниться під підозрою. Ти ж мало того, що чужак і прибулець, то до того ж ще й ім'я твоє і рід стали відомі в

Шльонську, усе більше людей нашорошують вуха, почувши "Белява". Придумай собі що-небудь. Назвися... Гм-м-м... Щоб хоча б ім'я залишилося те саме, щоб ти весь час не забувався... Так що нехай буде... Рейнмар фон Хагенау[201].

— Але ж, — посміхнувся Рейневан, — так звати відомого поета...

— Не крути носом. Зрештою, часи зараз важкі. Хто в такі часи пам'ятає імена поетів?

Шарлей закінчив демонстрацію коротким, але енергійним галопом, зупинив коня на місці, аж камінці приснули на всі боки. Під'їхав, змусивши гнідого так витанцьовувати, що знову викликав оплески.

— Вдатна худобинка, — сказав він, поплескуючи жереб ця по шиї. — І прудка. Ще раз дякую, Держко. Бувай.

— Бувайте. Хай вас Бог провадить.

— До побачення.

— До зустрічі. Дай Боже, щоб у кращі часи.

РОЗДІЛ ДВНАДЦЯТИЙ

у якому в переддень святого Егидія, що припадав на п'ятницю, Рейневан і Шарлей їдять пісний обід у монастирі бенедиктинців. А після обіду виганяють диявола. Із зовсім несподіваним результатом.

Монастир вони спочатку почули, а потім уже побачили, бо він, схований серед лісу, раптом озвався глибоким, але мелодійним дзвоном. Ще не відлунало бамкання, як оточені муром будівлі раптом зачервоніли черепицею між листя вільх і грабів, які вдивлялися в зелену від ряски й молодильника дзеркальну воду ставків, гладку, як свічадо, по якій час від часу розходилися кола — ознака жирування великої риби. В очереті кумкали жаби, крякали качки, стрекотіли і плюскотіли очеретянки.

Коні поволі йшли по укріпленій греблі меж рядами дерев.

— Онде, — показав Шарлей, піднімаючись у стременах. — Онде й монастирок. Цікаво, якого уставу. У відомому двовірші говориться:

Bemardus valles, montes Benedictus amabat,

Oppida Franciscus, celebres Dominicus urbes [202].

А тут хтось полюбив болота, ставки і греблі. Хоча, швидше за все, це любов не до ставків і дамб, а до коропів.

Як думаєш, Рейнмаре?

— Я не думаю.

— Але коропа з'їв би? Або лина? Сьогодні п'ятниця, а ченці дзвонили на нону. Може, почастують обідом?

— Сумніваюся.

— Чому й у чому?

Рейневан не відповів. Він дивився на напіввідчинені ворота монастиря, з яких вискочив рябий коник із ченцем у сідлі. Чернець відразу за воротами пустив рябого в різкий галоп — і це закінчилося кепсько. Хоча рябому коникові було далеко до арабського скакуна або dextrarius'a списоносців, проте він виявився запальним і

норовистим, а чернець — як було видно з чорної ряси, бенедиктинець, — аж ніяк не грішив вправністю у верховій їзді, до того ж сів на рябого в сандаліях, які ніяк не хотіли триматися в стременах. Від'їхавши, може, зо чверть гони, рябий коник хвицнув, чернець вилетів із сідла і покотився під верби, блискаючи голими литками. Рябий брикнув, заіржав, задоволений собою, після чого легким клусом побіг греблею в напрямку обох подорожан. Коли коник пробігав повз них, Шарлей схопив його за віжки.

— Поглянь-но лише, — сказав він, — на цього кентавра! Вузда з посторонка, сідло з ряднини, ганчір'яна упряж. Не знаю, чи статут святого Бенедикта Нурського дозволяє їздити верхи чи забороняє, справді не знаю. Але таку їзду має забороняти.

— Він кудись поспішав. Це було видно.

— Це зовсім не виправдання.

Ченця, як до того — монастир, вони спочатку почули, а вже потім побачили. Він сидів у лопухах і, поклавши голову на коліна, жалібно плакав, схлипуючи так, що серце розривалося.

— Ну, ну, — промовив з висоти сідла Шарлей. — Не треба сльози лити, фратер. Ти нічого не втратив. Коник не втік, осьо він, у нас. А їздити верхи ти, фратер, ще встигнеш навчитися. Бо часу на це в тебе, фратер, як я бачу, ще дуже, ду-у-уже багато.

Справді, Шарлей мав рацію. Чернець був ченчиком. Головусом. Підлітком, у якого від гіркого плачу тряслися руки, здригалися губи і решта обличчя.

— Брат... Деодат... — схлипнув він. — Брат... Деодат... Через мене... Помре...

— Га?

— Через мене... Помре... Я підвів... Підвів...

— Ти поспішав по медика? — зметикував Рейневан. — Для хворого?

— Брат... — зашльохав хлопець. — Деодат... Через мене...

— Та кажи ж ти хоч трохи доладніше, фратер!

— У брата Деодата, — викрикнув ченчик, підводячи почервонілі очі, — вселився злий дух! Опанував його! То й наказав мені абат щодуху... Щодуху мчати до Свидниці, до братів Проповідників... По екзорциста!

— І що, кращого вершника в монастирі не було?

— Не було... Я ж наймолодший... О, я нещасний!

— Радше щасний, — промовив Шарлей із серйозною міною. — Справді, радше щасний. Розшукай, сину, у траві свої сандалії і біжи в монастир. Повідом абатові добру новину. Що милість Господня, видно, чуває над вашим монастирем. Що на греблі ти зустрів магістра Бенігнуса, досвідченого екзорциста, якого, поза сумнівом, якийсь ангел скерував у ці краї.

— Ви, добрий пане? Ви?

— Біжи, сказав я, чимдуж до абата. Сповісти, що я надходжу.

* * *

— Скажи, що мені причулося, Шарлею. Скажи, що ти обмовився. Що ти зовсім не сказав того, що тільки що сказав.

— Себто чого? Що я виекзорцизмую брата Деодата? Авжеж, виекзорцизмую, і то якнайкраще. З твоєю допомогою, хлопче.

— Оце вже ні. На мене не розраховуй. Мені й без того клопотів не бракує. Нових мені не треба.

— Мені теж. А треба мені обіду і грошей. Обіду — краще вже.

— Це найдурніша ідея з усіх можливих дурних ідей, — оцінив Рейневан, окидаючи поглядом залите сонцем монастирське подвір'я. — Ти усвідомлюєш, що чиниш? А чи знаєш ти, що загрожує за прикидання духовною особою? Екзорцистом? Якимсь нікому не відомим магістром Бенігнусом?

— Яке прикидання? Я є духовною особою. І екзорцистом. Це питання віри, а я вірю. В те, що мені це вдасться.

— Ти, либонь, знущаєшся з мене?

— Аж ніяк! Починай-но в душі готуватися до завдання.

— Я не братиму участі ні в чому такому.

— А чому це? Ти ж начебто лікар. Тобі якось навіть і годиться допомогти стражденному.

— Йому, — Рейневан вказав у бік інфірмерії[203], з якої вони недавно вийшли, і в якій спочивав брат Деодат, — йому не можна допомогти. Це летаргія. Чернець — у летаргічному сні. Ти чув, як ченці говорили, що намагалися його розбудити, штрикаючи в п'яти гарячим ножем? Отже, це щось подібне на *grand mal*, велику хворобу[204]. Неміччю уражений мозок, *spiritus animalis*[205]. Я читав про це в "*Canon medicinae*" Авіценни, а також у Разеса й Аверроеса... І знаю, що це не лікується. Можна тільки чекати...

— Чекати, звичайно, можна, — перебив Шарлей. — Але чому — склавши руки? Тим більше — якщо можна діяти? І заробити на цьому? Нікому не нашкодивши?

— Не нашкодивши? А етика?

— З порожнім черевом, — знизав плечима Шарлей, — я не звик розводитися про філософію. А от сьогодні ввечері, як буду ситий і напідпитку, я викладу тобі принципи моєї етики. І їхня простота тебе здивує.

— Це може погано закінчитися.

— Рейневане, — Шарлей різко обернувся. — Міркуй, до дідька, позитивно.

— Я саме так і роблю. Думаю, що це погано закінчиться.

— Та думай собі, що хочеш. Але зараз будь ласкавий стулити пельку, бо вони вже близько.

Справді, наближався абат у супроводі кількох ченців. Абат був невисокий, пухкенький і круглощокий, але добродушному і поштивому вигляду суперечили стиснуті губи, а також жваві й уважні очі. Поглядом він швидко перескакував із Шарлея на Рейневана. І назад.

— То що скажете? — запитав він, ховаючи руки під ладанку. — Що з братом Деодатом?

— Неміччю, — повідомив Шарлей, гордовито надувши губи, — уражений *spiritus*

animalis. Це щось на кшталт *grand mal*, великої хвороби, описаної Авіценною, коротше кажучи, *Tohu Wa Bohu*[206]. Маєте знати, *reverende pater*[207], що випадок виглядає не найкраще. Але я візьмуся.

— За що візьметесь?

— Вигнати з одержимого злого духа.

— Ви настільки упевнені, — абат нахилив голову, — що це одержимість?

— Упевнений, — голос Шарлея був доволі холодний, — що це не бігунка[208].

Бігунка має інакші прояви.

— Але ж, — у голосі абата все ще звучала нотка підозріливості, — ви не духовні особи.

— Духовні, — Шарлей навіть оком не повів. — Я вже пояснював це брату інфірмеру. А що вбрані ми по-світському, то це для камуфляжу. Щоби збити диявола з пантелику. Щоб можна було захопити його зненацька.

Абат проникливо подивився на Шарлея. "Ой, недобре, недобре, — подумав Рейневан, — він не дурний. Це справді може погано скінчитися".

— То як же, — абат не зводив з Шарлея допитливого погляду, — ви збираєтеся вчинити? За Авіценною? А може, згідно з рекомендаціями святого Ісидора Севільського, що містяться у відомій праці під назвою... Ой, вилетіло з голови... Але ви, вчений екзорцист, неодмінно знаєте...

— "*Etymologiae*", — Шарлей і цього разу навіть оком не повів. — Звичайно, я послуговуюся повчаннями, що містяться в цій праці, але це ж елементарні знання. Як і того ж таки автора "*De natura rerum*". Як "*Dialogus magnus visionem atque miraculorum*" Цезарія Гайстербахського. І "*De universo*" Рабана Мавра, архієпископа майнцького.

Погляд абата трохи пом'якшав, але видно було, що він не до кінця позбувся своїх підозр.

— Вчені ви, важко заперечити, — сказав він ущипливо. — Довести це вам вдалося. І що тепер? Спочатку наїдку попросите? І питва? І плати наперед?

— Про оплату й мови бути не може, — Шарлей випростався так гордо, що Рейневан пройнявся щирим подивом. — І мови не може бути про гроші, бо я не купець і не лихвар. Задовольнюся милостинею, якимось скромним подаянням, і аж ніяк не наперед, а лише після завершення справи. Що ж до наїдку і питва, то нагадаю вам, велебний отче, слова Євангелія: злих духів виганяють тільки молитвою і постом.

Обличчя абата просвітліло, а з погляду зникла ворожа твердість.

— Воістину, — сказав він, — бачу, що з праведними і святобливими християнами маю справу. І воістину скажу: Євангеліє Євангелієм, але як же так, давши поживу вухам, братися до діла з порожнім животом? Запрошую на *grandium*[209]. Скромний пісний *grandium*, бо сьогодні *feria sexta*, п'ятниця. Боброві плюски в соусі...

— Ведіть нас, добродішній отче абате, — голосно ковтнув слину Шарлей. — Ведіть.

Рейневан витер губи і стримав відрижку. Бобровий плюск, себто хвіст, тушкований у густому хріновому соусі, поданий з кашею, виявився справжнім делікатесом. Досі

Рейневан лише чув про таку страву, знав, що в деяких монастирях плюск їли під час посту, бо з невідомих причин, що губилися десь у п'ятій столітній, він вважався близьким до риби. Але це був досить рідкісний делікатес: не кожне абатство мало поблизу боброві гони і не кожне мало привілей на полювання. Однак величезне задоволення від з'їденого делікатесу псувала дуже неспокійна думка про завдання, яке на них чекало. "Але, — подумав Рейневан, ретельно витираючи миску хлібом, — того, що я з'їв, у мене вже ніхто не відбере".

Шарлей, який блискавично впорався з досить малою — адже ж пісною — порцією, просторікував, роблячи дуже мудрі міни.

— Стосовно одержимості дияволом, — казав він, — висловлювалися різні авторитети. Найбільші з них, котрі, не смію сумніватися, вельмишановним братам також відомі, це святі отці і доктори Церкви: головним чином Василь, Ісидор Севільський, Григорій Назіанський, Кирило Єрусалимський і Єфрем Сирієць. Вам, мабуть, також знайомі праці Тертулліана, Оригена і Лактанція. Чи не так?

Деякі з присутніх у трапезній бенедиктинців активно закивали головами, інші — голови опустили.

— Але це досить загальні джерела знання, — пояснював далі Шарлей, — а тому поважний екзорцист не може обмежувати своє пізнання тільки ними.

Ченці знову закивали головами, старанно виїдаючи з мисок рештки каші і соусу. Шарлей випростався, відкашлявся.

— Я, — сповістив він не без гордості, — знаю "Dialogus de energia et operatione daemonum" Михайла Пселла. Напам'ять знаю уривки з "Exorcisandis obsessis a daemonio", праці авторства папи Лева III, і це воістину прекрасно і корисно, коли намісники Петрові беруться за перо. Читав я "Picatrix", перекладений з арабської Альфонсом Мудрим, ученим королем Леона і Кастилії. Знаю "Orationes contra daemoniacum" і "Flagellum daemonum". Знаю також "Книгу таїнств Єноха", але тут хвалитися нічим, її всі знають. А от мій асистент, відважний магістр Рейнмар, вивчив навіть сарацинські книги, хоча усвідомлював ризик, що його несе із собою контакт із поганським чаклунством.

Рейневан почервонів. Абат прихильно усміхнувся, сприйнявши це як вияв скромності.

— Достоту, — виголосив він, — бачимо, учені ви мужі і бувалі екзорцисти. А цікаво, багато чортів у вас на рахунку?

— Щиро кажучи, — Шарлей опустив очі, скромний, як клариска-послушниця, — з рекордами мені не зрівнятися. Найбільше дияволів, що мені вдалося за одним махом вигнати з одержимого, — дев'ять.

— Справді, — явно стурбувався абат, — це небагато. Я чув про домініканців...

— Я теж чув, — перебив Шарлей. — Проте не бачив. Крім того, я говорив про дияволів першої гільдії, а відомо ж бо, що кожен диявол першої гільдії має до своїх послуг щонайменше тридцять менших чортів. Але їх поважні екзорцисти, коли виганяють, не рахують, бо якщо вигнати ватажка, то втікають і поштуркувачі. Однак

якщо порахувати всіх методою братів Проповідників, то цілком може виявитися, що я сміливо можу з ними конкурувати.

— Ваша правда, — погодився абат, але досить невпевнено.

— На жаль, — докинув Шарлей холодно і ніби трохи мимохідь, — я також не можу пообіцяти письмових гарантій. Прошу мати це на увазі, щоби потім не було претензій.

— Що?

— Святий Мартін Турський, — Шарлей і цього разу оком не повів, — у кожного вигнаного диявола брав підписаний його особистим диявольським іменем документ, зобов'язання, що цей чорт уже ніколи-преніколи не наважиться опанувати цю особу. Багатьом славетним святим і єпископам пізніше таке теж вдавалося, але я, скромний екзорцист, такого документа одержати не зумію.

— Може воно й до кращого! — абат перехрестився, решта братії також. — Мати Божа, царице небесна! Пергамент, підписаний рукою Злого? Та це ж гидота! І гріх! Не хочемо, не хочемо...

— Це добре, — спинив його Шарлей, — що не хочете. Але спершу обов'язки, потім задоволення. Чи пацієнт уже в каплиці?

— Безперечно.

— А все-таки, — раптом озвався котрийсь із молодших бенедиктинців, який уже тривалий час не зводив очей із Шарлея, — чим ви поясните, майстре, що брат Деодат лежить як колода, ледве дихає і пальцем не поворухне, тоді як майже всі вчені книги, що їх ви цитували, стверджують, що одержимий дияволом зазвичай перебуває в надзвичайному збудженні членів і що диявол через нього безперестанку балакає і кричить. Чи нема тут якоїсь суперечності?

— Кожна хвороба, — Шарлей глянув на ченця зверху вниз, — у тому числі й одержимість, є справою Сатани, руйнівника творіння Божого. Будь-яка хвороба викликана одним із чотирьох Чорних Ангелів Зла: Махазеля, Азазеля, Азраеля або Самаеля. Те, що одержимий не метається, не кричить, а лежить, немовби мертвий, доводить, що опанував його котрийсь із демонів, підпорядкованих власне Самаелю.

— Христе-Господи! — перехрестився абат.

— Однак, — набундючився Шарлей, — я знаю спосіб на таких демонів. Вони літають по вітру, а людину опановують тишком-нишком, через вдихання, себто *insufflatio*. Тим самим шляхом, тобто через *exsufflatio*, я накажу дияволу залишити хворого.

— Як же ж це все-таки може бути? — не здавався юний ченчик. — Диявол в абатстві, де дзвони, мяса, требник і реліквії? Опановує ченця? Як же це так?

Шарлей відповів йому не менш гострим поглядом.

— Як навчає нас святий Григорій Великий, доктор Церкви, — проказав він суворо і виразно, — якось раз черниця проковтнула диявола разом із листком салату, зірваним на монастирській грядці. Позаяк злегковажила обов'язком молитви і знаку хреста перед спожиттям. А чи з братом Деодатом не траплялися випадково подібні провини?

Бенедиктинці опустили голови, абат кашлянув.

— Ваша правда, — пробурмотів він. — Надто вже світським бував брат Деодат,

надто світським і малообов'язковим.

— І тим самим, — сухо констатував Шарлей, — став легкою здобиччю для Злого. Ведіть до каплиці, велебні.

— Чого потребуватимете, майстре? Свяченої води? Хреста? Бенедикціоналу?[210]

— Тільки свяченої води й Біблії.

* * *

Каплиця дихала холодом і тонула в напівмороку, освітленому лише слабенькими ореолами свічок і навскісним стовпом кольорового світла, яке просочувалося крізь вітраж. У світлі, на накритому полотном катафалку, лежав брат Деодат. Він виглядав точнісінько так само, як годину тому в монастирській інфірмерії, коли Рейневан і Шарлей побачили його вперше. Його обличчя було нерухомим, ніби вилитим з воску, і жовтуватим, як виварена мозкова кістка, щоки і рот — запалі, очі — заплющені, а дихання було настільки слабеньке, що аж майже непомітне. Його поклали, схрестивши на грудях руки з дрібними ранками від кровопускання, впливши в безсилі пальці вервицю і фіолетову епитрахиль.

За кілька кроків від катафалка, спершись спиною на стіну, сидів на підлозі величезний обстрижений наголо чоловігя із запамороченими очима й обличчям недорозвиненої дитини. Цей богатир тримав два пальці правої руки у роті, а лівою притискав до живота глиняний глечик. Велетень раз по раз страшно шморгав носом, відривав брудний і липкий глечик від брудної і липкої туніки, витирав пальці об живіт, всаджав їх у глечик, набирав меду і підносив до рота. Після чого ритуал повторювався.

— Це сирота, підкидьок, — випередив запитання абат, бачачи незадоволену міну Шарлея. — Ми охрестили його Самсоном, бо статури і сили він відповідної. Монастирський послугач, трохи упосліджений... Але брата Деодата вельми любить, як пес за ним усюди ходить... Ані на крок не відстає... Тож ми думали...

— Добре, добре, — обірвав Шарлей. — Нехай сидить, де сидить, аби тільки тихо. Починаємо. Магістре Рейнмаре...

Рейневан, наслідуючи Шарлея, повісив собі на шию епитрахиль, склав руки, схилив голову. Він не знав, прикидається Шарлей чи ні, але сам молився щиро й гаряче. Він, що й казати, страшенно боявся. Шарлей натомість виглядав абсолютно впевненим у собі, владним, аж по вінця сповненим авторитету.

— Моліться, — наказав він бенедиктинцям. — Змовляйте *Domine sancte*[211].

Сам став над катафалком, перехрестився, сотворив знак хреста над братом Деодатом. Дав знак, Рейневан покропив одержимого свяченою водою. Одержимий, звичайно ж, не відреагував.

— *Domine sancte, Pater omnipotens*, — гул чернечої молитви стугонів відлунням, яке вібрувало і множилося у зіркоподібному склепінні, — *aeterne Deus, propter tuam largitatem et Filii tui...*

Шарлей потужно кашлянув, прочищаючи горло.

— *Offer nostras preces in conspectu Altissimi* [212], — промовив він голосно, викликаючи ще сильніше відлуння, — *ut cito anticipent nos misericordiae Domini, et*

apprehendas draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus et satanas, ac ligatum mittas in abyssum, ut non seducat amplius gentes. Hinc tuo confisi praesidio ac tutela, sacri ministerii nostri auctoritate, ad infestationes diabolicae fraudis repellendas in nomine Iesu Christi Dei et Domini nostri fidentes et securi aggredimur.[213]

— Domine, — включився на поданий знак Рейневан, — exaudi orationem meam.[214]

— Et clamor meus ad te veniat.[215]

— Amen.

— Princeps gloriosissime caelestis militiae, sancte Michael Archangele, defende nos in praelio et colluctatione. Satanas! Ecce Crucem Domini, fugite partes adversae! Apage! Apage! Apage! Apage![216]

— Amen!

Брат Деодат на катафалку не подавав ознак життя. Шарлей крадькома витер чоло кінцем епитрахилі.

— Отже, — не опутив він очей під запитальними поглядами бенедиктинців, — вступ ми вже пройшли. І знаємо одне: що маємо справу не з якимось хиренним дияволом, бо такий уже був би втік. Доведеться викотити важчі бомбарди.

Абат заморгав і неспокійно поворушився. Самсон-богатир, що сидів на підлозі, пошкрябався в промежині, шмаркнув, харкнув, перднув, насилу відліпив від живота глечик із медом і зазирнув у нього, перевіряючи, чи там ще щось залишилося.

Шарлей обвів ченців поглядом, який, на його думку, був водночас мудрим і натхненним.

— Як учить нас Святе Письмо, — промовив він, — Сатана відзначається пихою. Ніщо інше, а тільки гординя безконечна привела Люцифера до бунту проти Господа, за пиху він був покараний зверженням у пекельну безодню. Але диявол і далі пихатий! Тому найперша заповідь екзорциста — уразити диявольську пиху, гордість і самозакоханість. Коротше кажучи: добряче образити його, обсипати прокльонами, принизити, обляяти і пообзивати. Зневажити, і тоді він втече як обпльований.

Ченці чекали, переконані, що це ще не кінець. І мали рацію.

— Тому зараз, — тягнув далі Шарлей, — почнемо чорта ображати. Якщо хтось із братів вразливий на грубі висловлювання, нехай негайно звідси йде. Підійди, магістре Рейнмаре, промов словами Євангелія від Матвія. А ви, братіє, моліться.

— Потому Ісус погрозив йому; і демон вийшов із нього. І одужав хлопець тієї години! Тоді підійшли учні насамоті до Ісуса й сказали: "Чому ми не могли його вигнати?" А Він їм відповів: "Через ваше невірство".[217]

Гудіння молитви, яку читали бенедиктинці, змішувалося з речитативом. Шарлей же поправивши на шиї епитрахиль, став над нерухомим і скам'янілим братом Деодатом і розпростер руки.

— Мерзенний дияволе! — гаркнув він так, що Рейневан затнувся, а абат аж підскочив. — Наказую тобі: негайно вийди з цього тіла, нечиста сило! Геть від цього християнина, ти, брудна, жирна й розпусна свиня, бестія найбестійніша з усіх бестій, ганьба Тартару, безчестя Шеолу! Виганяю тебе, щетиниста жидівська свиня, у

пекельний хлів, щоб ти втопився там у гівні!

— Sancta Virgo virginem, — шепотів абат, — ora pro nobis...[218]

— Ab insidiis diaboli, — вторили йому ченці, — libera nos...[219]

— Ти, старий крокодил! — ревів Шарлей, наливаючись кров'ю. — Здыхаючий василіск, обісрана мавпа! Ти, надута жаба, ти, кульгавий осел із набитим задом, ти, тарантул, який заплутався у власному павутинні! Ти, обпльований верблюд! Ти, жалюгідний хробак, що повзає у смердючому падлі на самому дні Геєни, ти, бридкий гнойовик, що сидить у лайні. Слухай, як я називаю тебе твоїм справжнім іменем: scrofa stercorata et pedicosa, свиня нечиста і вошива, о ти, наймерзенніший з мерзенних, о найдурніший з дурнів, stultus stultorum rex! Ти, вугляр тупий! Ти, швець пропитий! Ти, цап з розпухлими яйцями!

Брат Деодат, що лежав на марах, навіть не здригнувся. Хоч Рейневан кропив його свяченою водою, скільки влізло, краплі мляво стікали по застиглому обличчю старця. На обличчі Шарлея заграли жовна. "Наближається кульмінація", — подумав Рейневан. І не помилився.

— Вийди з тіла цього! — заволав Шарлей. — Ти, в сраку йобаний катаміт[220]!

Один із молодших бенедиктинців утік, затуляючи вуха й закликаючи ім'я Господнє надаремно. Усі інші були або дуже бліді, або дуже червоні.

Стрижений велетень постогнував і поїойкував, намагаючись засунути в глечик з медом цілу долоню. Це було неможливо, бо долоня була вдвічі більша за глечик. Велетень високо підняв посудину, задер голову і роззявив рота, але мед не витікав, його просто-напросто було замало.

— То як там, — насмілювався видушити з себе абат, — із братом Деодатом, майстре? Що зі злим духом? Чи він уже вийшов?

Шарлей нахилився над екзорцизмом, мало не притуляючи вухо до його блідих губів.

— Уже коло самого верху, — оцінив він. — Зараз ми його виженемо. Треба лише вразити його смородом. Чорт чутливий до смороду. Ану ж бо, братіє, принесіть горщик з гівном, сковороду і жаровню. Будемо смажити під носом в одержимого свіже гівно. Зрештою, придасться все, що добре смердить. Сірка, вапно, асафетида[221]... А найкраще — тухла риба. Сказано-бо у книзі Товита: incenso iesoge piscis fugabitur daemonium[222].

Кілька братів побігли виконувати замовлення. Силач, що сидів під стіною, подлубався пальцем у носі, роздивився палець, витер його об холошу. Після чого знов узявся вибирати рештки меду з глечика. Тим самим пальцем. Рейневан відчув, як з'їдений бобровий плюск підступає йому до горла, здіймаючись на хвилі хрінового соусу.

— Магістре Рейнмаре, — різкий голос Шарлея повернув його до світу. — Не треба припиняти зусиль. Євангеліє від Марка, будь ласка, відповідний абзац. Моліться, братіє.

— А Ісус, як побачив, що натовп збігається, то нечистому духові наказав, і сказав

йому: "Духу німий і глухий, тобі Я наказую: вийди з нього і більше у нього не входи!"[223]

— *Surde et mute spiritus ego tibi praecipio*, — повторив грізно і наказовим тоном Шарлей, схиляючись над братом Деодатом, — *exi ab eo! Imperet tibi Dominus per angelum et leonem! Per deum vivum! Justitia eius in saecula saeculorum!*[224] Нехай сила Його вижене тебе і змусить вийти разом із усією твоєю зграєю!

— *Ego te exorciso* [225] *per characterum et verborum sanctum! Impero tibi per clavem Salomonis et nomen magnum Tetragrammaton!*[226]

Велетень, який жер мед, раптом закашлявся, обплювався й обшмаркався. Шарлей витер із чола піт.

— Важкий і складний цей казус, — пояснив він, уникаючи дедалі більш підозріливого погляду абата. — Доведеться застосувати ще потужніші аргументи.

Якийсь час було так тихо, що чутно було навіть відчайдушне дзижчання мухи, впійманої павуком у розтягнуте у віконній ніші павутиння.

— Іменем Апокаліпсиса, — пролунав у тиші вже трохи прихриплий баритон Шарлея, — словами якого Господь відкрив речі, що настати мають, і підтвердив ці речі вустами присланого Ним ангела, проклинаю тебе, сатано! *Exorciso te, flumen immundissimum, draco maleficus, spiritum mendacii!*[227]

— Сімома свічниками золотими й одним свічником, що між сімома стоїть! Голосом, що є голосом багатьох вод, який промовляє: Я є той, хто вмер, і той, хто воскрес, той, хто живе і жити буде вічно, хто тримає ключі від смерті і пекла, кажу тобі: іди геть, духу нечистий, що знаєш кару вічного прокляття!

Результату як не було, так і не стало. На обличчях бенедиктинців, які спостерігали за всім цим, відбивалися різні, дуже різні почуття. Шарлей набрав повні груди повітря.

— Хай поб'є тебе Агіос, як побив він Єгипет! Хай тебе каменують, як Ізраїль каменував Ахана! Хай потопчуть тебе ногами і піднімуть на вилах, як підняли п'яťох царів аморейських! Хай приставить Господь до чола твого цвях і хай лупне по тому цвяху молотком, як зробила Сисері жона Яель! Нехай у тебе, як у проклятого Дагона, голова вража й обидві руки відрубані будуть! І нехай тобі хвіст відітнуть при самій твоїй диявольській дупі!

"Ой, — подумав Рейневан, — це погано закінчиться. Погано закінчиться".

— Духу пекельний! — Шарлей різким рухом розкинув руки над братом Деодатом, який і далі не подавав ознак життя. — Заклинаю тебе Ахароном, Егеєм, Гомусом, Афанатосом, Ісхіросом, Екодесом і Альманахом! Заклинаю тебе Аратоном, Бефором, Фалегом і Огом, Пофіелем і Фулем! Заклинаю тебе могутніми іменами Шміля і Шмуля! Заклинаю тебе найжахливішим з імен, іменем переможного і жахливого Семафора!!!

Семафор подіяв не краще, ніж Фуль і Шмуль. Цього не можна було приховати. Шарлей також це бачив.

— Йобса, гопса, афія, альма! — закричав він дико. — Мелак, Берот, Нот, Беріб *et vos omnes*[228]! Гемен етан! Гемен етан! Гав! Гав! Гав!

"Здурів, — подумав Рейневан. — А нас зараз почнуть бити. Зараз вони допетрають,

що все це нісенітниця і пародія, аж настільки дурними вони бути не можуть. Зараз це все закінчиться страшним побиттям".

Шарлей, уже як хлющ зіпрілий і добряче захриплий, упіймав його погляд і підморгнув з аж надто виразним проханням підтримати, підкріпивши своє прохання досить різким, хоч прихованим жестом. Рейневан здійняв очі до склепіння. "Що завгодно, — подумав він, намагаючись пригадати древні книги і бесіди з приятелями-чарівниками, — буде краще, ніж "гав-гав-гав".

— Гакс, пакс, макс, — завив він, розмахуючи руками. — Абеор супер аберер! Ае Сарае! Ае Сарае! Альбедо, рубедо, нігредо!

Шарлей, важко дихаючи, поглядом висловив йому вдячність, жестом велів продовжувати. Рейневан набрав повні легені повітря.

— Тумор, рубор, кальор, дольор! Per ipsum, et cum ipso, et in ipso![229] Йобса, гопса, et vos omnes! Et cum spiritu tuo![230] Мелак, Малах, Молах!

"Зараз нас уже таки справді будуть бити, — гарячково подумав Рейневан, — а може, навіть і ногами копати. Зараз, за хвилиночку — малесеньку, коротесеньку. Нічого не поробиш. Треба вдаватися до крайніх заходів. До арабської. Не залишай мене, Аверроесе! Порятуй, Авіценно!"

— Куллу-аль-шайтану-аль-раджім! — гаркнув він. — Фаана-сахум Таріш! Касура аль-Зоба! Аль-Ахмар, Баракан аль-Абаяд! Аль-шайтан! Хар-аль-Сус! Аль-оуар! Мохефі аль реліль! Ель феурдж! Ель феурдж!

Останнє слово, як він собі невиразно пригадував, означало по-арабськи "розкішниця" і мало небагато спільного з екзорцизмом. Він усвідомлював, яку величезну дурницю робить. Тим сильніше вразив його ефект.

Йому здалося, що світ на якусь мить завмер. І тоді, в абсолютній тиші, серед застиглого на тлі сірих стін tableau[231] бенедиктинців у чорних рясах, щось раптом здригнулося, щось сталося, щось рухом і звуком порушило мертвий спокій.

Тупоокий одоробало, який сидів під стіною, різко, з огидою і почуттям відрази відкинув брудний і липкий глечик з медом. Глечик стукнувся об підлогу, проте не розбився, а покотився, розтинаючи тишу глухим, але гучним торохкотінням.

Велетень підніс до очей липкі від солодкого пальці. Якийсь час він розглядав їх, а на його одутлому місяцеподібному обличчі намалювалися спочатку недовіра, а потім жах. Рейневан дивився на нього, важко дихаючи. Він відчував на собі спонукальний погляд Шарлея, але був уже не в змозі вичавити з себе жодного слова. "Кінець, — подумав він. — Кінець".

Силач, усе ще дивлячись на пальці, застогнав. Несамовито.

І тої ж миті брат Деодат, що лежав на марах, заохав, закашляв, захарчав і дригнув ногами. А потім вилаявся, аж надто по-світськи.

— Свята Єфросиніє... — зойкнув абат, падаючи на коліна. Решта ченців зробили те саме. Шарлей розкрив було рота, але відразу опам'ятався і закрив. Рейневан приклав руки до скронь, не знаючи, молитися йому чи втікати.

— Зараза, — деренчливо промовив Деодат, сідаючи. — Але ж мене сушить... Що? Я

проспав вечерю? Холера на вас, братове... Я ж хотів тільки подрімати... Але просив же я розбудити мене до вечірні...

— Чудо! — вигукнув один із ченців, що стояли навколішки.

— Настало Царство Боже, — другий упав хрестом на підлогу. — *Igitur pervenit in nos regnum Dei!*[232]

— Алилуя!

Брат Деодат, сидючи на марах, спантеличено поводив довкола себе очима: від побратимів, які стояли на колінах, — до Шарлея з епитрахиллю на шиї, від Рейневана — до велетня Самсона, який усе ще розглядав свої руки і живіт, від абата, який молився, до ченців, які саме цієї миті надбігли з горщиком лайна та мідною сковородою.

— Чи хто-небудь, — запитав недавній одержимий, — пояснить мені, що тут діється?

РОЗДІЛ ТРИНАДЦЯТИЙ

у якому Шарлей, після того як вони залишили монастир бенедиктинців, викладає Рейневану свою екзистенційну філософію, зводячи її — у найбільш спрощеному вигляді — до тези, що вистачить спустити штани і на мить втратити пильність, як хто-небудь недоброзичливий добереться до твоєї задниці. Невдовзі життя підтверджує ці міркування у всій повноті та в кожній деталі. Зі скрутного становища Шарлея рятує той, кого читач уже знає — або принаймні йому здається, що знає.

Екзорцизм у бенедиктинців — хоч він, в принципі, й увінчався успіхом — ще більше посилив неприязнь Рейневана до Шарлея, неприязнь, що з'явилася, можна сказати, з першого погляду й загострилася після випадку з дідом-жебракком. Рейневан уже встиг зрозуміти, що він залежить від демерита і не дасть собі без нього ради, що, зокрема, операція звільнення його коханої Аделі самотужки має нікчемно малі шанси на успіх. Розуміння розумінням, залежність залежністю, але неприязнь була, докучала і злила, як надламаний ніготь, як надкришений зуб, як скалка в подушечці пальця. А пози і висловлювання Шарлея її тільки поглиблювали.

Суперечка — або радше диспут — почалася ввечері, після того як вони залишили монастир і знаходилися, якщо вірити демериту, зовсім недалеко від Свидниці. Парадоксально, але Рейневан згадав екзорцистичне шельмівство Шарлея і взявся йому випоминати це під час споживання дарів, саме завдяки шельмівству здобутих: на прощання вдячні бенедиктинці вручили їм чималий згорток, що містив, як виявилося, житній хліб, дюжину яблук, кілька крутих яєць, кружальце копченої яловичої ковбаси і грубу польську кров'янку.

Тож на тому місці, де вже частково зруйнована гребля загатила річку, аж та розлилася, на сухому схилі на краю бору, подорожани сиділи й вечеряли, поглядаючи на сонце, що спускалося дедалі нижче, до верхів сосон. І дискутували. Рейневан було розігнався вихвалити етичні норми і ганити крутість. Шарлей негайно осадив його.

— Я не приймаю, — заявив він, випльовуючи шкаралупки з не досить старанно облупленого яйця, — моральних повчань від того, хто звик грати чужих жінок.

— Скільки ще разів, — обурився Рейневан, — тобі треба буде повторювати, що це не одне й те саме. Що цього не можна порівнювати.

— Можна, Рейнмаре, можна.

— Цікаво!

Шарлей впер паляницю об живіт і відкраяв чергову скибку.

— Нас відрізняє, — почав він невдовзі з повним ротом, — як легко помітити, досвід і життєва мудрість. Тому те, що ти робиш інстинктивно, керуючись простим, навіть дитячим прагненням задовольняти пристрасті, я роблю обдумано і планово. Але в основі лежить щоразу одне і те ж — переконаність, до речі, цілком справедлива, що маю значення я, моє благо і моє задоволення, а все інше, якщо тільки воно нічого не дає моему благу й моему інтересу, спокійно може йти собі до дідька, бо що ж мене ця решта може обходити, якщо ні до чого мені не служить. Не перебивай. Принади твоєї любої Аделі були для тебе, як цукерка для дитвака. Щоби мати змогу полизати і поцюцькати, ти забув про все, мало значення тільки твоє задоволення. Ні, не намагайся розводитися тут мені про любов, цитувати Петрарку і Вольфрама фон Ешенбаха. Любов — також задоволення, до того ж одне із найбільш егоїстичних, що я знаю.

— Я не хочу цього слухати.

— In summa[233], — незворушно продовжував демерит, — наші екзистенційні програми нічим не розрізняються, оскільки ґрунтуються на принципі: усе, що я роблю, має служити мені. Мають значення тільки моє особисте благо, задоволення, вигода і щастя, а решта може йти до дідька. А те, що нас усе-таки відрізняє...

— То все-таки...

— ...це вміння мислити перспективно. Я, попри часті спокуси, стримуюся — в міру можливості — від того, щоб мантачити чужих дружин, бо перспективне мислення підказує мені, що це не тільки не принесе мені користі, а зовсім навпаки — завдасть клопотів. Жебраків, як-от того позавчорашнього діда, я не розбещую подаяннями не через скнарість, а тільки тому, що така доброчинність нічого не дає, ба навіть заважає... грошей меншає, а про тебе починають думати як про дурня і йолопа. А оскільки йолопів і дурнів *infinitus est numerus*[234], то я й сам виманю, як і скільки вдасться. Не застосовуючи ніяких пільгових тарифів до бенедиктинців. А також до інших чернечих орденів. Ти зрозумів?

— Зрозумів, — Рейневан відкусив шматок яблука, — за що ти сидів під замком.

— Нічого ти не зрозумів. Але час навчитися ти ще матимеш, до Угорщини дорога далека.

— А чи я туди доберуся? Цілим?

— Що ти хотів цим сказати?

— Та бо от слухаю я тебе, слухаю — і почуваюся чимдалі більшим йолопом. Який у будь-який момент може стати жертвою, принесеною на вівтар твоєї особистої вигоди. Тією "рештою", яка може йти до дідька.

— Ну от бачиш, — втішився Шарлей, — ти все-таки робиш успіхи. Починаєш мислити розважливо. Якщо оминати безпідставний сарказм, ти вже починаєш вловлювати основний життєвий принцип: принцип обмеженої довіри. Він учить, що

навколишній світ безперестанку чигає на тебе, ніколи не пропустить нагоди заподіяти тобі прикрість або кривду чи зневажити. Що він тільки й чекає, коли ти спустиш штани, щоби тої ж миті добратися до твоєї голої дупи.

Рейневан пирснув.

— З чого, — не дав збити себе з пантелику демерит, — впливають два висновки. *Primo*: ніколи не довіряй і ніколи не вір у наміри. *Secundo*: якщо ти сам вчинив комусь прикрість або кривду, не муч себе докорами сумління. Просто ти виявився спритнішим, вжив запобіжних заходів...

— Замовкни!

— Що значить — замовкни? Я говорю щирю правду і сповідую принцип свободи слова. Свобода...

— Замовкни, псякрев. Я щось чую. Сюди хтось підкрадається...

— Мабуть, вовкулака! — зареготав Шарлей. — Страшний людиновок, пострах тутешніх місць.

Коли вони залишали монастир, турботливі ченці застерегли їх і порадили бути пильними. Неподалік, сказали вони, особливо під час повні, уже якийсь час хазяйнує страшний *lykanthropos*, тобто людиновок, або вовкулака, або перевертень, людина, перетворена пекельними силами на вовкоподібне чудовисько. Попередження це неабияк розвеселило Шарлея, який добрих кілька гонів сміявся до сліз і потішався над марновірними ченцями. Рейневан також не надто вірив у людиновоків і вовкулаків, проте не сміявся.

— Я чую, — сказав він, нашорошивши вуха, — чиїсь кроки. Хтось наближається, однозначно.

У хащі тривожно заскрекотіла сойка. Коні зафоркали. Хруснула гілка. Шарлей прикрив очі дашком долоні, призахідне сонце сліпило.

— Най би то чорт, — буркнув він собі під носа. — Тільки цього нам бракувало. Ти лише поглянь, хто до нас завітав.

— Та невже... — заїкнувся Рейневан. — Та це ж...

— Бенедиктинський вернигора, — підтвердив його підозри Шарлей. — Монастирський велетень, медожерний Беовульф, горшколиз із біблійним іменем. Як там його звали? Голіаф, чи як?

— Самсон.

— Самсон, авжеж. Не звертай на нього уваги.

— Що він тут робить?

— Не звертай уваги. Може, піде. Своєю дорогою, куди б вона не вела.

Але зовсім не скидалося на те, що Самсон збирається піти кудись деінде. Зовсім навпаки, скидалося на те, що він дійшов до кінця свого шляху — він усівся на пені за три кроки від них. І сидів, повернувши до них своє одутле дурнувате обличчя. Утім, обличчя було чисте, набагато чистіше, ніж до цього, зникли й зашкарублі шмарклі з-під носа. Та й лапсердак, що його Самсон тепер мав на собі, був новий і чистенький. Попри те, від гіганта все ще долинав слабкий запах меду.

— Ну що ж, — відкашлявся Рейневан. — Гречність зобов'язує...

— Я знав, — перебив Шарлей і зітхнув. — Я знав, що ти це скажеш. Гей, ти там! Самсоне! Грозо філістимлян! Ти голодний?

— Голодний? — Шарлей, не дочекавшись реакції, потрусив у бік здорованя шматком кишки, зовсім так, ніби підманював собаку або кішку. — На! Ти мене розумієш? На, сюди, сюди, на! Гам-гам! Ням-ням! З'їси?

— Дякую, — раптом відповів гігант, несподівано чітко й осмислено. — Але не скористаюся. Я не голодний.

— Дивно, дивно, — забурмотів Шарлей, схиляючись до Рейневанового вуха. — Звідки він тут узявся? Ішов за нами? Але ж він нібито постійно волочиться за братом Деодатом, нашим недавнім пацієнтом... Від монастиря нас відділяє добра миля, щоби аж сюди дістатися, він мав вирушити відразу ж після нас. І швидко йти нашими слідами. З якою метою?

— Запитай його.

— Запитаю. Коли настане час. А наразі для певності давай розмовляти латиною.

— Bene.[235]

* * *

Сонце опускалося над темним бором все нижче, відкурликали журавлі, які летіли на захід, почали гучний концерт жаби в болоті біля річки. А на сухому схилі на краю лісу, ніби в університетській залі, звучала мова Вергілія.

Рейневан вже бозна-вкотре — але вперше по-латинському — розповідав свою недавню історію й описував перипетії. Шарлей слухав — або вдавав, що слухає. Монастирський силач Самсон тупо розглядав невідомо що, а на його одутлій фізіономії, як і раніше, не можна було зауважити жодних поважних емоцій.

Розповідь Рейневана була, ясна річ, лише вступом до основної справи — до чергової спроби втягнути Шарлея в наступальну операцію проти Стерчів. Звичайно, нічого з цього не вийшло. Зокрема й тоді, коли Рейневан узявся спокушати демерита перспективою великих грошей — уявлення, зрештою, не маючи, звідки в разі чого взяти такі гроші. Однак проблема ця мала суто академічний характер, оскільки Шарлей пропозицію відкинув. Відновилася суперечка, в якій обидва диспутанти активно допомагали собі класичними цитатами — від Тацита до Екклезіаста.

— *Vanitas vanitatum*, Рейнмаре! *Суета сует і всяко ест суета!* Не будь запальним, гнів таїться в грудях дурнів. Запам'ятай — *melior est canis vivus leone mortuo*, краще живий собака, ніж мертвий лев.

— Бо що?

— Якщо ти не відмовишся від дурних планів помсти, то загинеш, бо ці плани для тебе — певна смерть. А мене, навіть якщо не вб'ють, то знову засадять у в'язницю. Але цього разу не на відпочинок у кармелітів, а до льоху, *ad carcerem perpetuum*[236]. Або на довголітнє *in расе*[237] у монастирі, що вони вважають ласкою. Ти знаєш, Рейнмаре, що це таке — *in расе*? Це поховання живцем. У підземеллі, у тісній келії, такій низькій, що там можна тільки сидіти, а в міру накопичення екскрементів треба дедалі більше

гнути спину, щоб не шкребтисся тіменем об стелю. Ти, либонь, з глузду зсунувся, якщо думаєш, що я ризикну таким заради твоєї справи. Справи темної, щоби не сказати: смердючої.

- Що є для тебе смердючим? — обурився Рейневан. — Трагічна смерть мого брата?
- Обставини, за яких вона сталася.

Рейневана заціпило, він замовк і відвернувся. Якийсь час Рейневан дивився на Самсона-вернигору, який сидів на пеньку. "Самсон виглядає якось інакше, — подумав він. — Щоправда, фізіономія, як і перше, кретинська, але щось у ній змінилося. Що?"

— В обставинах смерті Петерліна, — заговорив він, — немає нічого незрозумілого. Його вбив Киріелейсон. Кунц Аулок *et suos complices*. *Ex subordinatione*[238] і за гроші Стерчів. Тому Стерчі повинні понести...

— Ти не слухав того, — перебив його Шарлей, — що говорила Дзержка, твоя своячка?

- Слухав. Але значення тому не надавав.

Шарлей витягнув із саков і розкоркував бутлик, навколо запахло наливкою. Бутлика, поза будь-яким сумнівом, серед прощальних дарів бенедиктинців не було. Рейневан уявлення не мав, коли і в який спосіб демерит заволодів ним. Але підозрював щонайгірше.

— Це велика помилка, — Шарлей ковтнув із бутлика, подав його Рейневанові. — Великою помилкою є не слухати Дзержки, бо вона зазвичай знає, що каже. Обставини смерті твого брата незрозумілі, хлопче. Принаймні аж ніяк не настільки зрозумілі, щоб негайно братися за кровну помсту. У тебе немає жодних доказів вини Стерчів. *Tandem*[239], у тебе немає жодних доказів вини Киріелейсона. Ба, *in hoc casu*[240] немає навіть передумов і мотивів.

— Що ти... — Рейневан похлинувся наливкою. — Що ти верзеш? Аулока і його банду бачили в районі Бальбінова.

- Як доказ *non sufficit*[241].

— У них був мотив.

— Який? Я уважно вислухав твою розповідь, Рейнмаре. Киріелейсона найняли Стерчі, швагри твоєї любки. Щоби він схопив тебе живим. Обов'язково живим. Події в тій корчмі під Бжегом доводять це неспростовно. Кунц Аулок, Сторк і де Барби — професіонали, вони роблять тільки те, за що їм заплачено. А заплачено їм за тебе, а не за твого брата. Навіщо їм залишати за собою труп? Такий залишений на шляху *cadaver*[242] — це для професіоналів зайвий клопіт: загрожує переслідування, закон, помста... Ні, Рейнмаре. У цьому немає логіки ні на гріш.

- То хто ж тоді, по-твоєму, убив Петерліна? Хто? *Cui bono?*[243]

— Отож-бо. Варто, справді варто над цим замислитися. Ти повинен більше розповісти мені про свого брата. По дорозі в Угорщину, звичайно. Через Свидницю, Франкенштейн, Нису й Олаву.

- Ти забув про Зембиці.

— Факт. Але ти не забув. І, боюся, не забудеш. Цікаво, коли він це помітить?

— Хто? Що?

— Бенедиктинський Самсон-Медок. У пеньку, на якому він сидить, є гніздо шершнів.

Велетень схопився на рівні ноги. І знову сів, зрозумівши, що його підловили.

— Так я й думав, — вишкірився Шарлей. — Ти розумієш латину, братчику.

На очах украй здивованого Рейневана велетень відповів посмішкою на посмішку.

— *Mea culpa*[244], — відповів він із такою вимовою, якій віддав би належне і сам Ціцерон. — Але ж це не гріх. А якщо й так, то хто ж *sine peccato est*[245]?

— Я не назвав би чеснотою підслухувати чужі розмови, вдаючи, що не знаєш мови.

— Це правда, — злегка нахилив голову Самсон. — І визнав свою провину. А щоб не примножувати провин, відразу попереджу, що й перейшовши на мову франків, ви не збережете таємниці. Я знаю французьку.

— Он як, — голос Шарлея був холодний як лід. — *Est-ce vrai?* Справді?

— Справді. *On dit, et il est verite.*[246]

На якийсь час запанувала тиша. Нарешті Шарлей голосно кашлянув.

— Мовою англійців, — ризикнув він, — ти, не сумніваюся, володієш так само добре?

— *Ywis*, — відповів, не затнувшись, велет. — *Herkneth, this is the point to speken short and plain. That ye han said is right enough. Namore of this.*[247] Бо навіть якби я говорив усіма мовами людськими й ангельськими, то став би я як мідь та дзвінка або бубон гудячий.[248] Тож замість хизуватися красномовством, перейдімо до справи, бо час не терпить. Я йшов за вами не для розваги, а зі страшної необхідності.

— Справді? А в чому саме полягає, якщо можна поцікавитися, ця-от *dira necessitas*[249]?

— Подивіться на мене уважно і скажіть, поклавши руку на серце, — ви хотіли би так виглядати?

— Не хотіли б, — роззброюючи чесно відповів Шарлей. — Але ти висловлюєш претензії не за тією адресою, братику. Своєю зовнішністю ти завдячуєш безпосередньо твоїм татусеві й мамусі. А посередньо — Творцеві, хоч багато що, здається, цьому суперечить.

— Моєю зовнішністю, — Самсон не звернув жодної уваги на Шарлеїв знущальний тон, — я завдячую вам. Вашим ідіотським екзорцизмам. Набешкетували ви, хлопці, чимало. Настав час подивитися правді в очі і почати розмірковувати, як виправити те, що ви вчинили. Та непогано б подумати і про відшкодування збитку тому, кому ви його заподіяли.

— Поняття не маю, про що ти кажеш, — заявив Шарлей. — Ти, друже, говориш багатьма мовами людськими й ангельськими, але всіма незрозуміло. Повторюю: я поняття не маю, про що тобі йдеться. Клянуся всім, що мені дороге, тобто своїм старим кукурайком. *Je jure sa sur mon coullon.*[250]

— Скільки красномовства, скільки запалу, — прокоментував велетень. — А здогадливості ні на гріш. Ти справді не розумієш, що сталося в результаті ваших дурних заклинань?

— Я... — пробурмотів Рейневан. — Я розумію... Під час екзорцизмів... щось сталося...

— Прошу дуже, — велетень глянув на нього, — як тріумфують молодість та університетська освіта, з огляду на колоквіалізми[251], швидше за все, празька. Так, так, молодий чоловіче. Заклинання і закляття можуть давати побічні ефекти. Рече ж бо Святе Письмо: молитва смиренного проб'є хмари. От і пробила.

— Наші екзорцизми... — прошепотів Рейневан. — Я відчував це. Відчував несподіваний приплив Сили. Але хіба ж може бути, щоб... Хіба може бути...

— Certes.[252]

— Не будь дитиною, Рейнмаре, не дай себе збити з пантелику, — спокійно сказав Шарлей. — Не дай йому обдурити тебе. Він знущається з нас. Прикидається. Вдає із себе диявола, випадково вивільненого силою наших екзорцизмів. Демона, викликаного з потойбіччя і пересащеного в тілесну оболонку Самсона Медоїда, монастирського ідіота. Він прикидається інклюзом, якого наші заклинання визволили з клейнода, джином, випущеним з пляшки. Що я ще забув назвати, прибульцю? Що ти таке? Хто ти такий? Король Артур, що повертається з Авалона? Огер Датчанин? Барбаросса, що з'явився з Кіффхаузена? Вічний Жид-Мандрівник?

— Чого ж ти замовк? — Самсон схрестив могутні руки на грудях. — Адже ти, у незмірній своїй мудрості, знаєш, хто я.

— Certes, — Шарлей зімітував акцент прибульця. — Знаю. Але це ти, братчику, підійшов до нашого бівуаку, а не навпаки. Тому саме тобі годиться назвати себе. Не чекаючи, поки тебе викриють.

— Шарлею, — досить серйозно втрутився Рейневан, — він, мабуть, каже правду. Ми викликали його за допомогою наших екзорцизмів. Чому ти не помічаєш очевидного? Чому не бачиш того, що є явним? Чому...

— Тому що я, — перервав демерит, — на відміну від тебе, не наївний. І чудово знаю, хто він, звідки взявся в бенедиктинців і чого хоче від нас.

— То хто ж я? — посміхнувся велетень зовсім не дурнуватою усмішкою. — Прошу, відкрій мені цей секрет. І якнайшвидше. Перш ніж я згорю від цікавості.

— Ти — розшукуваний утікач, Самсоне Медку, ось ти хто. Якщо зважити на колоквіалізми, швидше за все, — ксьондз-утікач. У монастирі ти ховався від переслідування, прикидався дурнем, у чому, не ображайся, тобі надзвичайно допомогла зовнішність. Явно не будучи недоумком, ти моментально розкусив нас... точніше, мене. Ти не дарма нашорошував тут вуха. Ти хотів би утекти в Угорщину, але ти знав, що самому це важко зробити. Наше товариство, товариство людей спритних і бувалих, є для тебе подарунком небес. Ти хочеш приєднатися? Я помиляюся?

— Так, і до того ж дуже. І в принципі — у кожній із подробиць. Крім однієї: я таки справді тебе розкусив відразу.

— Ага, — Шарлей також піднявся. — То я, значить, помиляюся, а ти говориш правду. Ну, то давай доведи. Ти — істота надприродна, мешканець потойбіччя, звідки ми мимоволі висмикнули тебе екзорцизмами. Тож продемонструй свою силу. Нехай

здрігнеться земля. Нехай заgrimлять громи і блиснуть блискавки. Нехай сонце, яке тільки що зайшло, зійде знову. Нехай жаби в болоті, замість того щоб кумкати і квакати, заспівають хором: "Lauda Sion Salvatorem"[253].

— Я не зможу цього зробити. А якби й міг, хіба ти б мені повірив?

— Ні, — зізнався Шарлей. — Я за натурою не легковірний. До того ж Святе Письмо рече: не кожному духові вірте, бо неправдивих пророків багато з'явилося в світ[254]. Простіше кажучи: брехун на брехунові сидить і брехуном поганяє.

— Я не люблю, — м'яко і спокійно відповів велетень, — коли мене називають брехуном.

— Ой, справді? — демерит опустил руки, злегка нахилився вперед. — І що ти тоді робиш? Я, наприклад, не люблю, коли мені брешуть просто в очі. Настільки не люблю, що часом мені навіть трапляється зламати брехунові носа.

— І не намагайся.

Хоча Шарлей був більш ніж на голову нижчий за Самсона, Рейневан анітрохи не сумнівався, що станеться. Таке він уже бачив. Копняк у гомілку, під саме коліно, вже в падінні ще один удар згори в ніс, кістка з хрускотом ламається, кров бризкає на одяг. Рейневан настільки був упевнений у такому перебігу подій, що подиву його не було меж.

Якщо Шарлей був швидкий, наче кобра, то величезний Самсон був, як пітон, він рухався з разюче звивно. Блискавичним контркопняком він парирував копняк Шарлея, вправно заблокував передпліччям удар кулака. І відскочив. Шарлей відскочив теж, блиснувши зубами з-під верхньої губи. Рейневан, сам не знаючи, навіщо це робить, заскочив поміж них.

— Мир! — розкинув він руки. — Рах! Добродії! Чи ж вам не соромно? Поводьтеся як цивілізовані люди!

— Ти б'єшся... — Шарлей випрямився. — Б'єшся, як домініканець. Але це тільки підтверджує мою теорію. А брехунів я продовжую не любити.

— Він, — сказав Рейневан, — можливо, говорить правду, Шарлею.

— Справді?

— Справді. Такі випадки вже бували. Існують паралельні світи, невидимі... Астральні світи... З ними можна зв'язатися, бували також... Гм-м-м... Випадки відвідувань.

— Що ти верзеш, надіє заміжніх?

— Я не верзу. Про це викладали в Празі! Про це згадує "Зогар". Про це пише в "De universo" Рабан Мавр. Існування паралельного духовного світу доводить також Дунс Скот. За Дунсом Скотом, *materia prima*[255] може існувати без фізичної форми. Неодухотворене людське тіло — це тільки *forma corporeitatis*[256], недосконала форма, яка...

— Досить уже, Рейнмаре, — перервав нетерплячим жестом Шарлей. — Погамуй свій запал. Ти втрачаєш слухачів. Принаймні одного. Бо я віддаляюся, щоб перед сном випорожнитися у гущавині. Це буде, до речі, діяльність у стократ більш плідна, ніж та,

на яку ми витрачаємо тут час.

— Пішов випорожнитися, — помовчавши, сказав гігант. — Дунс Скот у могилі перевертається, як і Рабан Мавр разом з Мойсеєм Леонським та рештою кабалістів. Якщо навіть такі авторитети його не переконують, то які шанси в мене?

— Нікчемні, — визнав Рейневан. — Бо, щиро кажучи, мої сумніви тобі теж розвіяти не вдалося. І ти мало що робиш для цього. Хто ти? Звідки прибув сюди?

— Хто я, — спокійно відповів велетень, — ти не зрозумієш. Як і того, звідки я прибув. А того, як я опинився саме тут, я й сам до кінця не розумію. Як сказав поет: "Не знаю, як у ці місця я заблукав".

*Io non so ben ridir com'ì v'intrai,
tant'era pien di sonno a quel punto
che la verace via abbandonai [257].*

— Як на прибульця з того світу, — поборов здивування Рейневан, — ти непогано знаєш людські мови. І поезію Данте.

— Я... — промовив Самсон після недовгого мовчання. — Я Мандрівець, Рейнмаре. А Мандрівці знають чимало. Це називається "мудрість пройдених шляхів, відвіданих місць". Більше сказати тобі я не можу. Зате скажу, хто винен у смерті твого брата.

— Що? Ти щось знаєш? Кажи!

— Не зараз, спершу мені ще треба все обміркувати. Я чув твою розповідь. І в мене є певні підозри.

— То говори ж, заради Бога!

— Таємниця смерті твого брата криється у тому обгорілому документі, що його ти вихопив із вогню. Постарайся пригадати, що там було, уривки фраз, слова, букви, будь-що. Розшифруй документ, і я покажу тобі винного. Постався до цього як до послуги.

— А чому це ти робиш мені послуги? І чого очікуєш натомість?

— Щоби ти мені віддячив. Впливаючи на Шарлея.

— У якому сенсі?

— Щоби повернути назад те, що сталося, щоб я міг повернутися до своєї власної постаті і свого власного світу, треба якомога точніше повторити весь екзорцизм. Усю процедуру...

Розмову їх перервало дике вовче виття, яке долинуло з хащів. І моторошний крик демерита.

Обидва негайно кинулися туди; незважаючи на свою вагу, Самсон не дав себе випередити. Вони влетіли у занурену в густий морок гущавину, керуючись криком і хрускотом гілок. А потім побачили.

Шарлей боровся з потворою.

Величезне, людиноподібне, але заросле чорною шерстю чудовисько напало, мабуть, зненацька, ззаду, відразу вхопивши Шарлея у страхітливий нельсон кошлатих і пазуристих лап. Демерит, шия якого була зігнута так, що підборіддя впиралося в груди, вже не кричав, а тільки хрипів, намагаючись відсунути голову з досяжності зубастої пащеки, з якої капала слина. Він боровся, але безуспішно — чудовисько тримало його

хваткою комахи-богомола, повністю знерухомлюючи одну руку й сильно обмежуючи другу. Попри це, Шарлей звивався, як ласка, і наосліп товк ліктем у вовчу морду, намагався відбрикуватися і давати копняки, але ці його спроби зводили нанівець спущені нижче колін штани.

Рейневан стояв як стовп, паралізований жахом і нерішучістю. Зате Самсон, не вагаючись, кинувся в бій.

Велетень, як ще раз з'ясувалося, умів рухатися зі швидкістю пітона та з грацією тигра. У три стрибки він опинився біля сплечених у боротьбі, точно, але при цьому з величезною силою садонув покруча кулаком просто у вовчу морду, розгубленого схопив за кошлаті вуха, відірвав від Шарлея, завертів, і на, котромусь із обертів копнув, цілячись на стовбур сосни, в який істота врізалася чолом з глухим стукотом, аж посипалася хвоя. Від такого удару череп людини розколовся б, як яйце, але вовкулака негайно схопився, завив по-вовчому і кинувся на Самсона. Він не атакував розкритою пащею й іклами, як можна було очікувати, а обсилав силача градом блискавичних, невловимих для ока ударів і копняків. Самсон парирував і відбивав їх усі, неймовірно швидкий і спритний, як на його статуру.

— Він б'ється... — простогнав Шарлей, якого Рейневан намагався підняти. — Він б'ється... як домініканець.

Відбивши серію ударів і вловивши відповідний момент, Самсон перейшов у контратаку. Вовкулака завив, діставши прямо в ніс, захитався від копняка в коліно, а від удару в груди полетів на стовбур сосни. Глухо стукнуло, але й цього разу череп витримав. Потвора загарчала й скочила, нахиливши голову, як атакуючий бик, збираючись із самого лише розгону повалити гіганта. Спроба не вдалася, Самсон навіть не здригнувся, обхопив вовкулаку руками, і так вони й стояли, достоту Тесей і Мінотавр, крекчучи, пхаючи один одного й орючи ногами підстилку. Нарешті переміг Самсон. Він відкинув потвору і вдарив її кулаком — а кулак був як таран. Глухо стукнуло — сосна-бо й далі стояла там, де й досі. Тепер Самсон не дав чудовиську часу для нападу. Підскочив — і вліпив кілька могутніх і точних ударів, від яких вовкулака став навкарачки. Самсон же опинився за ним. Зад потвори, не покритий шерстю і червоний, був прекрасною мішенню, промахнутися було неможливо, а черевики Самсонові були важкі. Від копняка вовкулака заверещав і полетів, уже вчетверте врізавшись мордою у стовбур нещасної сосни. Самсон дав йому піднятися рівно настільки, щоби зад знову зробився мішенню. І копнув ще раз, вкладаючи в копняк ще більше сили. Вовкулака шкереберть скотився з бережка, з плюскотом впав у річку, вискочив із неї, як олень, прохлюпав через болото, із тріском продерся крізь лозняк і втік у пушу. Завив він лише раз, уже звіддала. Доволі жалібно.

Шарлей піднявся. Він був блідий. У нього тряслися руки й ходором ходили литки. Але він швидко себе опанував. Тільки тихо лаявся, потираючи і масуючи шию.

Підійшов Самсон.

— Ти цілий? — запитав він. — Неушкоджений?

— Підступом мене взяв, курвий син, — виправдовувався демерит. — Ззаду

підійшов... Ребра мені трошечки надвередив... Але я й так би з ним упорався. Якби не штани... Я дав би собі раду...

Він опам'ятався під багатозначними поглядами.

— Кепські були мої справи, — зізнався він. — Замалим шию мені не злавав... Дякую за допомогу, братчику. Ти врятував мене. Я міг, що й казати, втратити життя ні за цапову душу.

— Життя життям, — перебив Самсон, — а от задницю свою ти б цілою не виніс. Тут цього ликантропа знають, вся округа його знає. Ще людиною він також мав пристрасть до збочень, і у вовчій шкурі це в нього залишилося. Тепер він чигає на таких, хто скидає штани і відкриває слабину. Звик, паскудник, іззаду цапнути, знерухомити... А потім... Сам розумієш.

Шарлей, поза сумнівом, розумів, бо помітно здригнувся. А потім посміхнувся і простягнув велетневі правицю.

* * *

Повний місяць світив-зачаровував, річка, що бігла дном котловинки, зблискувала в його світлі, як меркурій[258] у тиглі алхіміка. Багаття стріляло полум'ям, сипало іскрами, потріскували поліна і смолисті гілки.

Шарлей не проронив жодного уїдливого дотепу, жодного слова невдоволення — обмежився тим, що крутив головою і кілька разів зітхнув, чим засвідчив своє стримане ставлення до всього цього заходу. Але брати участь у заході не відмовився. Рейневан же взяв участь з ентузіазмом. І з оптимізмом. Передчасним.

На прохання дивного велетня вони повторили весь ритуал екзорцизму, виконаний у бенедиктинців, тому що, на думку Самсона, не можна було виключити, що в такий спосіб знову відбудеться трансформація, тобто він повернеться до свого звичного буття, а монастирський кретин — до свого великого тіла. Тому вони повторили екзорцизм, намагаючись нічого не оминати. Ні цитат з Євангелія, ні з молитви до Михаїла Архангела, ні з "Пікатрикса", перекладеного вченим королем Леона і Кастилії. Ні з Ісидора Севільського, ні з Цезаря Гайстербахського. Ні з Рабана Мавра, ні з Михайла Пселла.

Не забули повторити і заклинання — і проти Ахарона, Егея і Гомуса, і проти Фалега, Ога, Пофіеля і жахливого Семафора. Спробували все, не оминаючи ні "йобса, гопса", ні "гакс, пакс, макс", ні "гав-гав-гав". Рейневан із величезними зусиллями навіть згадав і повторив арабські — чи псевдоарабські — сентенції, почерпнуті з Аверроеса, Авіценни й Абу Бакра Мухаммеда ібн Закарія аль-Разі, відомого в західному світі як Разес.

І все надаремно.

Не вдалося вловити жодного здригання і зрушення Сили. Нічого не сталося і нічого не відбулося, якщо тільки не рахувати скрекоту птахів, що долинав із лісу, і фиркання коней, наляканих криками екзорцистів. Зокрема ж, дивний прибулець і далі був Самсоном, силачем з бенедиктинського монастиря. Якщо навіть прийняти, що стосовно невидимих світів, паралельних буттів і космосів не помилялися ні Дунс Скот, ні Рабан

Мавр, ні навіть Мойсей Леонський разом із рештою кабалістів, досягти нової трансформації не вдалося. Як не дивно, найменш розчарованим здавався найбільш зацікавлений.

— Підтверджується теза, — проговорив він, — що в магічних заклинаннях значення слів і взагалі звуків відіграє дуже невелику роль. Вирішальною є духовна схильність, рішучість, зусилля волі. Мені здається...

Він урвав себе, немовби чекаючи на запитання або коментар. Не дочекався.

— У мене немає іншого виходу, — закінчив він, — крім як триматися вас. Мені доведеться супроводжувати вас. Розраховуючи на те, що коли-небудь повториться те, чого котромусь із вас — або вам обом — вдалося випадково досягти в монастирській каплиці.

Рейневан з тривогою подивився на Шарлея, але демерит мовчав. Він мовчав довго, поправляючи компрес із листя подорожника, який Рейневан приклав до його подряпаної й покусаної шиї.

— Що ж, — сказав він нарешті, — я твій боржник. Попри сумніви, розвіяти які, братчику, тобі вдалося не до кінця, якщо ти хочеш супроводжувати нас у дорозі, я не заперечую. Ну його к бісу те, ким ти є. Але ти зумів довести, що в дорозі ти більше придасися, ніж завадиш.

Велетень мовчки поклонився.

— Тому-то, — вів далі демерит, — разом нам має добре й весело мандруватися. Якщо, природно, ти будеш ласкавий утримуватися від надмірної демонстративності в публічному проголошенні тез про своє потойбічне походження. Ти повинен — вибач за відвертість — радше взагалі утримуватися від будь-яких заяв. Твої висловлювання надто вже разюче суперечать твоїй зовнішності.

Гігант поклонився знову.

— А ким ти є насправді, повторюю, мені загалом байдуже, сповіді або зізнань я не чекаю і не вимагаю. Але я хотів би знати, яким іменем тебе називати.

— "Чому, — стиха процитував Рейневан, пригадуючи трьох лісових відьом та їхнє віщування, — ти питаєшся про моє ім'я? Воно дивне".

— Істинно так, — посміхнувся гігант. — *Nomen meum, quod est mirabile...*[259] Збіг цікавий і цілком очевидно — не випадковий. Адже це "Книга суддів Ізраїлевих". Слова відповіді, яку на своє запитання одержав Маноах... Батько Самсона. Так що нехай і далі буде Самсон, адже це ім'я нітрохи не гірше за інші. А прізвище, що ж, прізвищем я можу завдячувати саме твоїй, Шарлею, фантазії і винахідливості... Хоча зізнаюся, що мені темніє в очах від самої лише думки про мед... Щоразу, як тільки згадаю собі те своє пробудження, там, у каплиці, з липучим глечиком у руці... Але приймаю. Самсон Медок, до ваших послуг.

РОЗДІЛ ЧОТИРНАДЦЯТИЙ

який описує події, що відбуваються того ж таки вечора, що й у попередньому розділі, але в іншому місці: у великому місті, розташованому приблизно за вісім миль — польоту ворона — у північно-східному напрямку. Якщо подивитися на карту

Шльонська, а до цього автор гаряче закликає читача, стане зрозуміло, про яке саме місто йдеться.

Стінолаз, що сідав на дзвіницю костелу, розполохав граків; чорні птахи злетіли з гучним карканням і почали ширяти донизу, на дахи будинків, обертаючись у повітрі, ніби клапті сажі, які з пожежі відносить вітром. Граки мали чисельну перевагу й не давали так легко зганяти себе з дзвіниць. Вони ніколи не капітулювали би перед звичайним стінолазом. Але це не був звичайний стінолаз, граки зрозуміли це відразу.

Сильний вітер дув над Вроцлавом, гнав темні хмари з боку Шленжі, під поривами вітру бралася брижами сіро-синя вода Одри, розгойдувалися гілки верб на Солодовому Острові, хвилювався густий очерет поміж старицями. Стінолаз розкинув крила, скрекотом кинув виклик гракам, які кружляли над дахами, здійнявся в повітря, облетів дзвіницю, сів на карниз. Протиснувшись крізь ажурне плетиво вікна, кинувся у темну безодню дзвіниці, полетів униз, викручуючи запаморочливу спіраль уздовж дерев'яних сходів. Приземлився, сів, б'ючи крилами і настовбурчуючи пір'я, на підлогу нефа, і майже відразу змінив зовнішність, перетворившись на чорноволосого і вбраного в чорне чоловіка.

З боку віттаря наближався, гримотячи сандаліями і бурмочучи щось під ніс, ризничий, дідок із блідою пергаментною шкірою. Стінолаз гордо випростався. Ризничий, побачивши його, поблід іще більше, перехрестився, низько нахилив голову і швидко сховався до ризниці. Але стукіт його сандалій потривожив того, з ким Стінолаз хотів зустрітися. З-під аркади, за якою ховалася капличка, беззвучно з'явився високий чоловік з короткою гострою борідкою, загорнутий у плащ зі знаком червоного хреста і зірки. Вроцлавський костел Святого Матвія належав госпітальєрам cum Cruce et Stella[260], їхній притулок був при самому костелі.

— Adsumus, — упівголоса привітався Стінолаз.

— Adsumus, — тихо відповів хрестоносець із Зіркою, складаючи долоні. — В ім'я Господнє.

— В ім'я Господнє, — Стінолаз мимоволі по-пташиному ворухнув головою і плечима. — В ім'я Господнє, брате. Як справи?

— Ми весь час напоготові, — госпітальєр і далі говорив тихо. — Постійно приходять люди. Ми ретельно записуємо все, про що вони доносять.

— Інквізиція?

— Нічого не підозрює. Вони відкрили нові власні пункти для доносів у чотирьох костелах: у Войцеха, Вінцентія, Лазаря і Діви Марії на Піску, таким чином, вони не збагнуть, що додатково діє наш. У ті самі дні й у той самий час, по вівторках, четвергах і неділях, від...

— Я знаю, коли саме, — безцеремонно перебив його Стінолаз. — Я прибув якраз у належну пору. Посиджу, послухаю, довідаюся, що непокоїть громаду.

Не минуло й трьох отченашів, як перед ґратами вклякнув перший клієнт.

* * *

— ...не поважає начальства брат Тит, нікого не шанує... Раз, прости Господи,

накричав на самого пріора, що той нетверезим мєсу править, а пріор же тільки капусечку тоді випив, бо що то є кварта[261] на трьох? А брат Тит без жодної поваги... Тоді пріор звелів пильніше до нього придивлятися... І тихцем, прости Господи, келію обшукати... І виявилися книги та брошури, під ліжком заховані. Важко повірити... "Trialogus" Вікліфа... "De ecclesia" Гуса... Писання лоллардів і вальденсів... А до того ж "Postilla apocalypsim", яку писав Петро Оліві, отой проклятий єретик, апостол бегардів і йоахімітів, і хто це має і читав, той неодмінно і сам є потаємним бегардом. А позаяк начальство веліло на бегардів доносити... То я й доношу... Прости Господи...

* * *

— Доношу покірно, що Гастон де Водоне, трубадур, котрий милості у князя, що на Глогові, запобіг, — то випивака, курвар, пройдисвіт, єретик і безбожник. Своїми жалюгідними віршами потурає найнижчим смакам черні, достоту не знати, що вони в ньому знаходять, чому його примітивні рими ставлять вище за мої... я хотів сказати, за вітчизняні. На моє переконання, годилося би геть того приبلуду вигнати, нехай вертається до свого Провансу, нам тут культурно чужі зразки не потрібні!

* * *

— ...приховав, що має брата за кордоном, у Чехії. А було що приховувати, бо той його брат, до дев'ятнадцятого року диякон у Святого Штефана в Празі, тепер також служить за ксьондза, але вже в Таборі, у Прокопа, бороду носить, служби в чистому полі без альби[262] й орнату[263] править і причастя під обома видами вділяє. Хіба ж добрий католик, запитую я себе, приховував би, що має такого брата? Хіба може, питаю я, добрий католик узагалі мати такого брата?

* * *

— ...і кричав, що швидше ксьондз власне вухо побачить, ніж від нього десятину, і щоб моровиця найшла на тих попів розбещених, і що гуситів на них треба, і щоб вони чимшвидше з Чехії прийшли. Так кричав, клянуся всіма реліквіями. І ще те скажу, що він злодій, козу мою украв... Каже, що то неправда, що то його коза, але ж я свою козу впізнаю, бо, бачте, у неї чорна цятка на кінці вуха...

* * *

— Я, ваша милосте, на Магду скаржуся... На підбурювачку, значить. Бо вона шльондра безсоромна... Вночі, коли дівер на постелі на неї вилізе, то сопе, зойкає, стогне, кричить, як кицька нявкоче. Та коби ж то тільки вночі, де там! Буває, що й удень, при роботі, коли думає, що ніхто не бачить... Кине мотику, нахилиться, вчепиться за тин, а дівер, спідницю їй аж на спину задерши, як той цап туди-сюди курбетить... Тьху, сороміття... А моєму хлопові, бачу, очі горять, не раз аж облизнеться... То я їй кажу, мовляв, май отримання, ти потіпахо їдна, чого чужим чоловікам голови крутиш? А вона мені: догоджай хлопугу, як належить, то він не стане на інших оглядатися і вуха наставляти, коли інші вовну чешуть. І ще сказала, що тихцем кохатися і не подумає, бо їй приємно, а раз приємно, то вона стогне і кричить. А що ксьондз у костелі сказав, що таке задоволення — то гріх, то він, певно, дурний або збісився, бо втіха гріхом бути не може, бо то ж сам Господь Бог так усе й сотворив. А як

я то все сусідці переповіла, то вона мені й каже, що такі балачки — то ніщо інше, як тільки герезія, і що тра наскаржитися на шльондру. Ну то от я і скаржуся...

* * *

— ...варнякав, що в костелі, мовляв, на вівтарі, то аж ніяк не може бути тіло Христове, бо навіть якби й був Ісус такий великий, як цей-от, приміром, собор, то й тогді тіла не вистачило би на всі ті меси, вже би давно, мовляв, ксьондзи самі то все повиїдали. Таке брехав, цими самими словами, щоб я здох, коли неправду кажу, хай допоможе мені Бог і Святий Хрест. А як його на вогонь поведуть і сплять, то покірно прошу, щоб ті його два морги біля струмка моїми були... Адже говорять, що заслуги, мовляв, зараховано буде...

* * *

— ...Дзержка, вдова Збилюта із Шаради, яка після смерті чоловіка перемінилася на "де Вірсінг", кінний завод після покійного перейняла і кіньми торгує. Чи ж то личить, аби кобіта промислом і торгівлею займалася? Конкуренцію нам... Себто добрим католикам робила? Чому в неї так добре йде, га? Коли в інших не йде? Бо вона чеським гуситам коней продає! Єретикам!

* * *

— ...тільки що на Сієнському соборі ухвалено і королівськими едиктами підтверджено, що з гуситською Чехією будь-який гендель заборонено, що якби хто з гуситами гендлював, має понести покарання майном і тілом. Навіть той польський поганій Ягелло знеславленням, вигнанням, позбавленням гідності і привілеїв карає тих, хто з єретиками знається, свинець, зброю, сіль або ж провіант їм продає. А в нас, на Шльонську? Сміються із заборон зарозумілі панове купці. Кажуть, що головне — це зарібок, що як заробити, то хоч би й з дияволом. Хочете прізвищ? Ось вони: Томас Гернроде з Ниси, Миколай Ноймаркт зі Свидниці, Гануш Трост із Ратибора. Цей самий Трост, додаю, до того ще й обмовляв священників, мовляв, розперезалися, свідків на те буде багато, бо відбувалося це в місті Вроцлаві, у корчмі "Під головою мавра" на Сольній площі *vicesima prima iulii*[264] у вечірні години. Ага, був би забув, із Чехією торгує ще такий собі Фабіан Пфедферкорн із Немодліна... А може, він уже помер?

* * *

— ...називається Урбан Горн. Знають його, він підбурювач і палій, а до того ж, кажуть, єретик і перехресток. Вальденс! Бегард! Мати його була бегінкою, її спалили у Свидниці, а до того вона під тортурами зізналася в огидних практиках. Її звали Рот, Маргарита Рот. Цього-то Горна, він же Рот, я в Стшеліні на власні очі бачив. На бунт підбивав, з папи насміхався. Волочився за ним отой Рейнмар де Беляу, якийсь далекий родич Отто Беесса, каноніка при костелі Йоанна Хрестителя. Один другого вартий, самі перехрестки та єретики...

* * *

Уже смеркалося, коли останній клієнт залишив костел Святого Матвія. Стінолаз вийшов зі сповідальні, потягнувся, передав бородатому хрестоносцеві з Зіркою списані аркуші.

— Пріор Добенек, — запитав він, — ще не одужав?

— Не одужав, — підтвердив госпітальєр. — Усе ще німеччю звалений. Так що практично інквізитором а *Sede Apostolica*[265] є Гжегож Гейнче. Теж домініканець.

Госпітальєр легенько скривив губи, немовби відчув на них щось несмачне. Стінолаз це помітив. Госпітальєр помітив, що Стінолаз це помітив.

— Молодий він, цей Гейнче, — пояснив він, витримавши паузу. — Формаліст. На все вимагає доказів, надто рідко наказує брати на тортури. Раз у раз визнає підозрюваного невинним і відпускає. М'який.

— Я бачив попелища від багать під валами за Святим Войцехом.

— Усього лише два багаття, — знизав плечима госпітальєр. — За останні три тижні. За брата Швенкефельда було б їх уже зо двадцять. Щоправда, от-от палитимуть третього. Його велебність упіймав чаклуна. Той начебто з бебехами продався дияволу. Його якраз допитують із тортурами.

— У домініканців?

— У ратуші.

— Гейнче присутній?

— Як виняток, — недобре посміхнувся хрестоносець, — так.

— А що за чаклун?

— Захаріас Фойгт, аптекар.

— У ратуші, кажеш, брате?

— У ратуші.

* * *

Гжегож Гейнче, на практиці — теперішній *inquisitor a Sede Apostolica specialiter deputatus*[266] у Вроцлавській єпархії, фактично був чоловіком винятково молодим. Стінолаз не давав йому більше тридцяти років, а це означало, що вони були ровесниками. Коли Стінолаз спустився в підвал ратуші, інквізитор саме призволявся. Високо підгорнувши рукава, він охоче наминав просто із горщика кашу зі шкварками. При світлі скіпок і свічок видовище було мальовничим і ліричним: ребристе склепіння, голі стіни, дубовий стіл, розп'яття, свічники, оброслі фестонами воску, пляма білої домініканської ряси, кольорова глазур глиняного посуду, спідниця і запаска дівки-служниці — усе це поєднувалося одне з одним як на мініатюрі зі служебника, бракувало тільки віньєток.

Однак настрій псували й порушували пронизливі крики і зойки болю, що через регулярні проміжки часу долинали з іще глибшого підземелля, вхід у яке, немовби ворота пекла, осявало червоним мерехтливе світло полум'я.

Стінолаз затримався біля сходів, чекав. Інквізитор їв. Не поспішаючи. Він з'їв усе, до самого дна, навіть вишкріб ложкою те, що пригоріло. Тільки після цього підняв голову. Кущуваті брови над розумними очима грізно зрослися над переніссям і додавали його обличчю серйозності, робили його старшим на вигляд, ніж він був насправді.

— Від єпископа Конрада, правда? — здогадався він. — Ви пан...

— Фон Грелленорт, — нагадав Стінолаз.

— Звичайно, — Гжегож Гейнче стримано, рухом пальців, підкликав дівку, щоби та прибрала зі столу. — Біркарт фон Грелленорт, довірена особа і радник єпископа. Сідайте, будь ласка.

Катований завив з підземелля, закричав дико і неартикульовано. Стінолаз сів. Інквізитор витер з підборіддя рештки жиру.

— Єпископ, — заговорив він за якийсь час, — здається, залишив Вроцлав? Виїхав?

— Це ви зволили сказати, ваша велебносте.

— Певно, у Нису? Відвідати пані Агнешку Зальцведель?

— Його достойність, — Стінолаз навіть найменшим рухом повіки не відреагував на ім'я найновішої єпископської коханки, яке утримувалося в найглибшій таємниці, — його достойність не звик інформувати мене про такі подробиці. Я ними також не цікавлюся. Той, хто пхає носа у справи інфулатів, ризикує його втратити. А я своїм носом дорожу.

— Не сумніваюся. Але ж я маю на увазі аж ніяк не сенсації, а лише здоров'я його достойності. Адже єпископ Конрад уже не першої молодості й повинен уникати надміру палких турбацій[267]... А тим часом всього тільки тиждень минув відтоді, як він виявляв честь Ульриці фон Райн. До того ж ці візити до бенедиктинок... Ви здивовані, пане лицарю? Справа інквізитора — знати.

З підземелля почувся уривчастий крик, що перейшов у хрипіння.

— Справа інквізитора — знати, — повторив Гжегож Гейнче. — Тому я знаю, що єпископ Конрад подорожує Шльонськом не тільки заради того, щоби відвідувати заміжніх жінок, молодих вдовичок і черниць. Єпископ Конрад готує черговий похід на Брумовсько. Він намагається залучити до співробітництва Пшемека Опавського і пана Альбрехта фон Колдіца. Здобути збройну підтримку пана Пути з Частоловиць, клодзького старости.

Стінолаз не прокоментував цього, не опустив погляду.

— Єпископу Конрадові, — вів далі інквізитор, — здається, не заважає те, що король Сигізмунд і князі Імперії прийшли до зовсім іншого рішення. Що не можна повторювати помилок попередніх хрестових походів. Що треба все чинити обдумано і без ейфорії. Що треба підготуватися. Укласти союзи й альянси, зібрати кошти. Перетягнути на наш бік моравських панів. А до того часу утримуватися від військових авантур.

— Його достойність єпископ Конрад, — перервав мовчання Стінолаз, — не мусить оглядатися на князів Імперії, бо на Шльонську він їм рівний... якщо не вищий. А добрий король Сигізмунд, здається, зайнятий... Як форпост християнства, він забавляється — зі зброєю у руках — із турками на Дунаї. Напрошується на новий Нікополь[268]. А може, намагається забути інші прочухани, ті, що їх три роки тому дістав від гуситів під Німецьким Бродом, може, силкується забути, як утікав звідтіля. Але, мабуть, усе ще про це пам'ятає, бо якось не дуже поспішає братися до нового чеського походу. Тож на єпископа Конрада, бачить Бог, лягає обов'язок посіяти страх серед еретиків. Ви ж бо

знаєте, ваша велебносте, *si vis pacem, para bellum*[269].

— Я знаю також, — інквізитор легко витримав погляд Стінолаза, — що *peto sapiens, nisi patiens*[270]. Але облишимо це. У мене було до єпископа кілька справ. Кілька запитань. Та якщо він виїхав... Нічого не вдієш. Бо на те, що на ці запитання відповісте ви, пане Грелленорт, розраховувати я, мабуть, не можу, чи не так?

— Це залежить від характеру запитань, які ваша велебність зволить поставити.

Інквізитор якийсь час мовчав, скидалося на те, що він чекає, коли катований у підземеллі знову закричить.

— Йдеться, — промовив він, коли і цей крик затих, — про ті дивні випадки смертей, загадкові вбивства... Пан Альбрехт фон Барт, убитий під Стшеліном. Пан Петер де Беляу, убитий десь під Генриковом. Пан Чамбор з Гайссенштайна, таємно зарізаний у Собутці. Купець Ноймаркт, на котрого напали і якого вбили на свидницькому гостинці. Купець Пфефферкорн, убитий на самісінькому порозі Немодлінської колегіати[271]. Дивні, таємничі, загадкові смерті, нез'ясовані вбивства трапляються останнім часом у Шльонську. Єпископ не міг про це не чути. Ви — теж.

— Щось там, не заперечую, долетіло і до наших вух, — байдуже погодився Стінолаз. — Але ми не надто забивали собі цим голови — ні єпископ, ні я. Відколи це вбивство стало чимось незвичайним? На кожному кроці хтось когось убиває. Замість того, щоб любити ближнього свого, люди ближнього свого ненавидять і готові за будь-яку дрібницю відправити його на той світ. Вороги є в кожного, а мотивів ніколи не бракує.

— Ви читаєте мої думки, — не менш байдуже кинув Гейнче. — І виринаєте слова в мене з уст. Те саме, на перший погляд, стосується і тих нез'ясованих убивств. На перший погляд, не бракує ні мотиву, ні ворога, на якого швидко падає підозра. Чи то сусідські суперечки, чи то подружні зради, чи то кровна помста — от тобі, здавалося б, винні, під рукою, усе зрозуміло. Але якщо придивишся до справи уважніше... тоді нічого не зрозуміло. І саме це в оцих-от убивствах і є незвичайним.

— Тільки це?

— Не тільки. До цього іще додається разюча, просто-таки неймовірна вправність злочинця... або ж злочинців. У всіх випадках напади чинилися зненацька, були достоту як грім з чистого неба. Буквально — з чистого. Бо всі вбивства ставалися опівдні. Майже точно опівдні.

— Цікаво.

— Оце я і мав на увазі.

— Цікаво, — повторив Стінолаз, — не це. Те, що ви не розпізнаєте слів псалма. Вам ні про що не говорить *sagitta volans in die*[272]?.. Стріла, що вражає, мов блискавка, вістря, яке падає з чистого неба і несе смерть? Вам нічого не нагадує демон, який знищує опівдні[273]? Воістину, мені дивно.

— Отже, демон, — інквізитор підніс складені долоні до губів, але не зумів цілком прикрити саркастичну посмішку. — Демон розгулює Шльонськом і вчиняє злочини. Демон і демонічна стріла, *sagitta volans in die*. Ну, ну. Неймовірно.

— *Haeresis est maxima, opera daemonum non credere*[274], — негайно парирував

Стінолаз. — Хіба ж годиться, щоб я, простий смертний, нагадував про це папському інквізитору?

— Не годиться, — погляд інквізитора став жорстким, у голосі пролунала небезпечна нотка. — Ніяк не годиться, пане фон Грелленорт. Не нагадуйте мені, будь ласка, ні про що більше. Зосередьтеся краще на тому, щоби відповідати на запитання.

Сповнений страждання вереск із підземелля став досить багатозначним контрапунктом до сказаного. Але Стінолаз навіть не здригнувся.

— Я не в змозі, — холодно промовив він, — допомогти вашій велебності. І хоча, як я вже сказав, плітки про вбивства до мене дійшли, прізвища згаданих так званих жертв нічого мені не говорять. Я ніколи не чув про цих людей, звістка про їхню долю є для мене новиною. І мені не здається, що його достойність єпископа варто було би розпитувати про них. Він відповість те саме, що і я. Але при цьому додасть запитання, яке я поставити не наслідуюся.

— А ви насмільтеся. Вам це нічим не загрожує.

— Єпископ запитав би: чим згадані, той фон Беляу, той Пфефферкорн, той, не пам'ятаю, Чамбор чи Бамбор, заслужили на увагу Святої Курії?

— Єпископ, — негайно відповів Гейнче, — отримав би відповідь. Свята Курія мала стосовно згаданих осіб *suspicio de haeresi*[275]. Підозри у прогуситських симпатіях. У сприйнятливості до єретичних впливів. У контактах з чеськими відщепенцями.

— Гм. Оце так негідники. Ну, то якщо їх убито, то Інквізиція не має причин їх оплакувати. Єпископ, наскільки я його знаю, неодмінно сказав би, що з цього приводу треба тільки тішитися. Що хтось виручив Курію.

— Курія не любить, коли її виручають. Так я відповів би єпископу.

— А єпископ зауважив би, що в такому разі Курія повинна діяти чіткіше і швидше.

З підземелля знову долетів крик — цього разу значно голосніший, страхітливіший, більш протяжний і тривалий. Тонкі губи Стінолаза скривилися в пародії на посмішку.

— Ого, — показав він рухом голови. — Розпечене залізо. Досі було звичайне *strappado*[276] і лещата на пальцях ніг і рук. Чи не так?

— Це закоренілий грішник, — неохоче відповів Гейнче. — *Haereticus pertinax*... Однак не ухиляймося від теми, лицарю. Будьте ласкаві передати його достойності єпископу Конрадові, що Свята Інквізиція із дедалі більшим невдоволенням спостерігає за тим, як таємниче гинуть люди, на котрих у неї є доноси. Люди, підозрювані в ересі, таємних зв'язках та у змовництві з єретиками. Ці люди гинуть, перш ніж Інквізиція встигає їх допитати. Це виглядає так, начебто хтось прагне замітати сліди. А тому, хто замітає сліди єретицтва, і самому важко буде захиститися від обвинувачення в ересі.

— Я передам це єпископу слово в слово, — глумливо усміхнувся Стінолаз. — Але сумніваюся, що його це налякає. Він не з похлихливих. Як і всі П'ясти.

Після страхітливого крику, який щойно пролунав, здавалося, що тортурований уже не зможе крикнути голосніше й жахливіше. Але так тільки здавалося.

— Якщо і тепер він ні в чому не зізнається, — сказав Стінолаз, — то не зізнається вже ніколи.

— Скидається на те, що ви маєте досвід.

— Не практичний, боронь Боже, — Стінолаз недобре посміхнувся. — Але декого з практиків читав. Бернара Гі. Миколая Еймеріха. І ваших великих шльонських попередників: Перегріна Опольського, Яна Швенкефельда. Останнього я особливо рекомендував би вашій молодій велебності.

— Справді?

— Саме так. Брат Ян Швенкефельд тішився-бо і радів щоразу, як тільки чиясь таємнича рука прикатруплювала мерзотника, еретика або еретицького поплічника. Брат Ян в душі дякував цій таємничій руці і змовляв вервицю в її інтенції. Просто-напросто ставало одним негідником менше, а сам брат Ян мав завдяки цьому більше часу на інших негідників. Брат Ян вважав-бо правильним і слušним, щоб грішники жили в постійній тривозі. Щоб, як наказує Книга Повторення Закону, грішник вдень і вночі тремтів від страху, не будучи впевненим у своєму житті. Щоби уранці думав: "О, якби ж то вечір!", а ввечері: "О, якби ж то ранок!".[277]

— Цікаві речі кажете, пане. Будьте певні, я їх обміркую.

— Ви стверджуєте, — сказав, помовчавши, Стінолаз, — і цю точку зору вже санкціонували численні папи і доктори Церкви, що чаклуни і еретики — одна велика секта, яка діє аж ніяк не хаотично, а за великим, придуманим самим сатаною планом. Ви вперто твердите, ще ересь і *maleficium*[278] — це та сама таємна, чисельно могутня, об'єднана, досконало влаштована, керована дияволом організація. Організація, яка в запеклому і рішучому бою послідовно реалізує план повалення Бога і захоплення влади над світом. Тоді чому ви настільки палко відкидаєте припущення, що в цьому бою й інша воююча сторона... створила свою власну... таємну організацію? Чому вам так не хочеться в це вірити?

— Хоча б тому, — спокійно відповів інквізитор, — що такого погляду не санкціонував жоден із пап і докторів Церкви. А ще, додам, — тому, що Бог не потребує жодних таємних організацій, маючи нас, Святу Курію. Тому, додам іще, що надто багато я зустрічав шаленців, які вважають себе знаряддями Бога, що зіслані Богом і діють від імені Провидіння. Надто вже багато я бачив таких, котрі чули голоси.

— Можна тільки позаздрити. Ви багато бачили. Хто би міг подумати, з огляду на такий молодий вік вашої велебності.

— Тому, — Гжегож Гейнче проігнорував насмішку, — коли нарешті мені до рук потрапить ця *sagitta volans*, цей самозваний демон і Боже знаряддя... То закінчиться все аж ніяк не мучеництвом, на яке той, мабуть, розраховує, а ув'язненням під трьома замками в *Narrenturm*'і. Позаяк саме у Вежі блазнів місце для блазня і божевільного.

На сходах до підземелля, з якого вже досить довго не долітали крики, зачовгали черевики.

Незабаром до зали ввійшов худий домініканець. Він підійшов до столу, поклонився, демонструючи поцятковану коричневими плямами лисину над вузьким віночком тонзури.

— То як? — запитав із відвертою нехиттю Гейнче. — Що, брате Арнульфе? Зізнався

нарешті?

— Зізнався.

— Вене. А то мені воно вже почало набридати.

Чернець підняв очі. У них не було неохоти. Не було і сліду відрази. Було очевидно, що процедура в підземеллі ратуші його анітрохи не стомила і йому не набридла. Зовсім навпаки. Було очевидно, що він з радістю почав би все наново. Стінолаз усміхнувся до братньої душі. Домініканець у відповідь не посміхнувся.

— То що? — поквавпив інквізитор.

— Зізнання записано. Він сказав усе. Починаючи від закликання і викликання демона, теургії і кон'юрації — аж до тетраграмації і демономагії. Повідомив зміст і обряд підписання цирографа. Описав усіх, кого бачив під час шабашів і чорних мес... Але не видав, хоч ми старалися, місць укриття магічних книг і гримуарів... Ну, але ми змусили його назвати прізвища тих, для кого він виготовив амулети, у тому числі й убивчі амулети. Він також зізнався, що з диявольською допомогою, використовуючи urim і thurim[279], зневолив, зробив підвладною собі та спокусив дівицю...

— Про що ти мені тут мелеш, братчику? — гаркнув Гейнче. — Що ти верзеш про демонів і дівиць? Контакти з чехами! Імена таборитських шпигунів і емісарів! Контактні скриньки! Місця, де сховано зброю і пропагандистські матеріали! Прізвища завербованих! Прізвища тих, хто симпатизує гуситству!

— Із цих речей, — заїкнувся чернець, — він не видав нічого.

— Значить, — Гейнче встав, — завтра візьметесь за нього знову. Пане фон Грелленорт...

— Присвятіть мені, — Стінолаз вказав очима на худого ченця, — ще хвилинку.

Інквізитор нетерплячим жестом відіслав ченця. Стінолаз зачекав, доки той вийде.

— Я хотів би, — сказав він, — виявити добру волю. Розраховуючи на те, що це залишиться таємницею, стосовно тих загадкових убивств, я хотів би, якщо дозволите, порадити вашій велебності...

— Тільки не кажіть, будь ласка... — Гейнче, не піднімаючи погляду, тарабанив пальцями по столі. — Не кажіть, що винні євреї. Які використовують urim і thurim.

— Я радив би упіймати... І ретельно допитати... Двох осіб.

— Прізвища.

— Урбан Горн, Рейнмар з Беляви.

— Брат убитого? — Гжегож Гейнче поморщився, але це потривало лише коротку мить. — Гм. Без коментарів, без коментарів, пане Біркарте. А то ви знову готові будете дорікнути мені незнанням Святого Письма, цього разу історії про Каїна й Авеля. Отже, цих двох. Ручаєтеся мені словом?

— Ручаюся.

Кілька секунд вони міряли один одного гострими поглядами. "Знайду обох, — думав інквізитор. — І швидше, ніж ти думаєш. Це мій клопіт". "А мій, — думав Стінолаз, — у тому, щоби ти не знайшов їх живими".

— Прощайте, пане фон Грелленорт. З Богом.

— Амінь, ваша велебносте.

* * *

Аптекарь Захаріас Фойгт стогнав і зойкав. У камері ратушного карцеру його кинули у куток, в ямку, в якій накопичувалася вся волога, що стікала з мурів. Солома тут була гнила й мокра. Однак аптекарь не міг змінити місце, бо навіть позу він міг змінити лише дуже трошечки, та й то ціною величезних зусиль: він мав перебиті лікті, вивернуті плечові суглоби, переламані гомілки, роздроблені пальці рук, крім того, тягучим, посмикуючим болем дошкуляли опіки на боках і ступнях. Тому він лежав навзнак, стогнав, зойкав, кліпав покритими запеченою кров'ю повіками. І марив.

Просто зі стіни, просто з покритого лишаем плісняви муру, просто, здавалося, зі щілин між цеглинами вийшов птах. І відразу перетворився на чорноволосого і вбраного в чорне чоловіка. Себто в постать, яка обрисами нагадувала чоловіка. Тому що Захаріас Фойгт пречудово знав, що це був не чоловік.

— О, мій пане, — застогнав він, звиваючись на соломі. — О, князю темряви... Любий навчителю... Ти прибув! Не залишив у біді свого вірного слугу...

— Мушу тебе розчарувати, — сказав чорноволосий, нахиляючись над ним. — Я не диявол. І не посланець диявола. Диявола мало цікавлять долі індивідів.

Захаріас Фойгт розтулив рот, як для крику, але зміг тільки захрипіти. Чорноволосий схопив його за скроні.

— Місце, де сховано трактати і гримуари, — сказав він. — Мені прикро, але я змушений витягти з тебе це зізнання. Тобі від книг уже не буде жодної користі. А мені вони дуже придадуться. Принагідно ж я врятую тебе від подальших тортур і полум'я багаття. Не дякуй.

— Якщо ти не диявол... — очі чарівника, що вже втрачав самовладання, з жахом розширилися. — Отже, ти прибув... Від того, від другого... О Боже...

— І знову я тебе розчарую, — усміхнувся Стінолаз. — Цей долями індивідів цікавиться ще менше...

РОЗДІЛ П'ЯТНАДЦЯТИЙ

у якому з'ясовується, що хоча поняття "рентабельне мистецтво" і "художній гешефт" зовсім не обов'язково означають *contradictio in adiecto*[280], проте в галузі культури навіть епохальні винаходи не так уже й легко знаходять спонсорів.

Як і кожне велике місто у Шльонську, Свидниця погрожувала штрафом кожному, хто насмілювався би викидати на вулицю сміття або нечистоти. Але аж ніяк не скидалося на те, щоби цієї заборони дотримувалися надто суворо, зовсім навпаки, видно було, що ніхто цієї заборонаю не переймається. Коротка, але рясна вранішня злива підмочила вулички міста, а копита коней і волів швидко вимісили на них гівняно-грязюко-солом'яне болото. З болота, немов зачаровані острови з океанських вод, виростили купи відходів, пишно оздоблені найрізноманітнішими, часом дуже видовищними екземплярами напівзгнилого стерва. По густішій гноївці чалапали гуси, по рідшій — плавали качки. Люди ледве пересувалися тротуарами з дощок і дранки, раз по раз падаючи з них. Хоча ухвали магістрату погрожували штрафом також і за вільний випас

худоби, проте вулицями в обох напрямках з кувіканням гасали свині. Свині справляли враження очманілих, вони чвалували наосліп — за прикладом своїх біблійних пращурів із землі Гадаринської, зачіпаючи пішоходів і страшачи коней.

Вони проминули вуличку Ткачів, потім Бондарську, звідки чути було гупання молотків, врешті-решт Високу, а вже за нею розкинувся ринок. Рейневанові кортіло зазирнути в розташовану неподалік славнозвісну аптеку "Під золотим ліндвурмом", бо він добре знав аптекаря, пана Христофора Ешенлера, в якого колись вивчав основи алхімії і білої магії. Проте він відмовився від свого наміру, бо останні три тижні чимало навчили його основам конспірації. Та й Шарлей підганяв. Він не сповільнив ходи навіть біля однієї з пивничок, де наливали свидницьке березневе — пиво, яке здобуло всесвітнє визнання. Швидко — наскільки дозволяв натовп — вони перетнули торгові ряди з овочами у галереї навпроти ратуші й пішли запрудженою возами вулицею Крашевицькою.

Услід за Шарлеєм вони увійшли під низьке кам'яне склепіння, у темний тунель брами, в якій смерділо так, ніби тут із давніх-давен сцяти стародавні племена сілезян і дзядошан. З брами вийшли у двір. Тісний простір було завалено різноманітним мотлохом і барахлом, а котів тут було стільки, що не посоромився б і храм богині Бастет у єгипетському Бубастисі.

Кінець двору був оточений підковою кружганку, а біля крутих сходів, що вели на нього, стояла дерев'яна статуя, з ледь помітними слідами фарби і позлітки, які налічували вже кілька століть.

— Який-небудь святий?

— Лука Євангеліст, — пояснив Шарлей, ступаючи на скрипучі сходи. — Патрон малярів.

— А чого ми сюди прийшли, до цих малярів?

— За різним спорядженням.

— Марна трата часу, — нетерпляче заявив Рейневан, який тужив за своєю милою. — Ми гаємо час. Яке ще спорядження? Не розумію...

— Тобі, — перервав Шарлей, — ми знайдемо нові онучі. Повір мені, вони тобі конче потрібні. Та й ми зітхнемо вільніше, коли ти позбудешся старих.

Коти, що вилежувалися на сходах, неохоче звільняли дорогу. Шарлей закалатав, масивні двері відчинилися, і в них з'явився низький, худорлявий і розчухраний пан із синім носом, у халаті, поцяткованому феєрією різнобарвних плям.

— Майстер Юстус Шоттель відсутній, — повідомив він, смішно мружачи очі. — Зайдіть пізніше, добрі... О Боже! Очам своїм не вірю! Шляхетний пан...

— Шарлей, — швидко випередив демерит. — Не змушуйте ж мене стояти на порозі, пане Унгер.

— Певно, що так, певно, що так... Прошу, прошу...

Усередині приміщення міцно пахнуло фарбою, лляною олією і живицею, кипіла напружена робота. Кілька юнаків у замацьканих і до чорного забруднених фартухах поралися коло двох дивовижних машин. Машини були обладнані коловоротами і

нагадували преси. Це й справді були преси. На очах у Рейневана з-під притиснутого дерев'яним гвинтом штампа витягли картку паперу, на якій була зображена Мадонна з Дитям.

— Цікаво.

— Що? — синьоносий пан Унгер відірвав погляд від Самсона Медка. — Що ви сказали, молодий пане?

— Що це цікаво.

— Оце цікавіше, — Шарлей підняв аркуш, вийнятий з-під другої машини. На аркуші було видно кілька рівно розміщених прямокутників. Це були гральні карти для пікету — тузи, вишники і нижники, сучасні, за французьким зразком, у кольорах *riche* і *tréfle*[281].

— Повну талію, — похвалився Унгер, — себто тридцять шість карт, ми робимо за чотири дні.

— У Лейпцизі, — відповів Шарлей, — роблять за два.

— Але ж роблять серійний мотлох! — обурився синьоносий. — З абияких гравюр, абияк розфарбовані, криво обрізані. Наші, погляньте лише, мають чіткий малюнок, а коли їх розфарбувати, вийде шедевр. Тому нашими грають у замках і при дворах, ба і в соборах та колегіатах, а лейпцизькими тільки голодранці ріжуться в шинках та борделях...

— Добре, добре. Скільки берете за талію?

— Півтори копи грошів, якщо локо-майстерня. Якщо франко-клієнт, то плюс вартість доставки.

— Ведіть до індергмашку[282], пане Шимоне. Я там почекаю на майстра Шоттеля.

У другій кімнаті, через яку вони проходили, було тихіше і спокійніше. Тут за мольбертами сиділи троє художників. Вони були настільки поглинуті роботою, що навіть не повернули голів.

На дошці першого художника були ще тільки ґрунт і ескіз, тому неможливо було вгадати, що буде зображено на картині. Витвір другого був уже на значно дальшій стадії готовності, на ньому була зображена Саломея з головою Йоанна Хрестителя на таці. Саломея була вбрана в шати довгі, але зовсім прозорі, художник подбав про те, щоби видно було подробиці. Самсон Медок стиха пирснув, Рейневан зітхнув. Глянув на третю дошку. І зітхнув іще голосніше.

Картина була майже зовсім готова і зображувала святого Себастьяна. Але Себастьян на картині досить принципово відрізнявся від звичних зображень мученика. Звичайно, він так само стояв під стовпом, так само натхненно посміхався, незважаючи на численні стріли, встромлені в живіт і торс ефеба[283]. Але власне тут схожість закінчувалася. Тому що цей Себастьян був зовсім голий. Його грубезний інструмент звисав так імпозантно, що картина ця в будь-якого чоловіка мусила б викликати почуття власної неповноцінності.

— Спеціальне замовлення, — пояснив Шимон Унгер. — Для монастиря цистерціанок у Тшебниці. Прощу, панове, до індергмашку.

* * *

З боку розташованої неподалік вулиці Котлярської долітав дикий гуркіт і брязкіт.

— У цих, — показав кивком голови Шарлей, який уже якийсь час щось писав на листку паперу, — у цих, видно, багато замовлень. Шпарко йдуть справи в котлярському ремеслі. А як у вас, дорогий пане Шимоне?

— Застій, — досить сумно відповів Унгер. — Замовлення, не нарікатиму, є. Та що з того? Коли нема як товар розвозити? Чверті милі не проїдеш, а тебе вже затримують, відкіля, мовляв, куди, питають, у якій справі, у сапетах[284] та у саквах порпаються...

— Хто? Інквізиція? Чи Колдіц?

— І ті, й інші. Ксьондзи-інквізитори в домініканців, за три кроки звідси, сидять. А в пана старосту Колдіца немовби диявол вселився. А все через те, що було зловлено зразу двох чеських емісарів з єретичними писаннями і маніфестами. Вони, коли їх заплічних справ майстер у ратуші припик, зізналися, із ким мали справу, хто їм допомагав. Тут у нас, а також у Яворі, у Рихбаху, навіть по селах, у Клечкові, у Вірах... Тільки тут, у Свидниці, восьмеро на багаттях згоріло на вигоні перед Нижніми воротами. Але справжня біда почалася тиждень тому, коли в день апостола Варфоломія, у самий полудень, на вроцлавському гостинці хтось забив багатого купця, пана Миколая Ноймаркта. Дивна, ой, дивна то була справа...

— Дивна? — раптом зацікавився Рейневан. — Чому?

— А тому, юний пане, що ніхто зрозуміти не міг, хто й навіщо пана Ноймаркта вбив. Одні казали, начебто лицарі-грабіжники, хоча б такий собі Тайн фон Чірне або Буко Кроссіг. А інші говорили, що це Кунц Аулок, теж лиходій не з останніх. Аулок, кажуть, якогось юнака, вигнанця, по всьому Шльонську переслідує, бо той юнак чийсь дружину зганьбив гвалтом і чаклуванням. Інші кажуть, що не інакше як саме цей переслідуваний юнак купця і вбив. А ще інші подекують, що вбивцями є гусити, яких пан Ноймаркт чимось дойняв. Як воно там було насправді, тями не добереш, але пан староста Колдіц оскаженів. Клявся, що з убивці пана Ноймаркта, коли його впіймає, живцем шкуру спустить. А в результаті тепер товару не можна розвозити, бо безперестанку перевіряють або ті, або інші: як не Інквізиція — то старостині люди... Так, так...

— Так, так.

Рейневан, який уже давно розважався тим, що шкрябав щось вуглиною по папері, раптом підняв голову й штурхонував ліктем Самсона Медка.

— *Publicus super omnes*, — сказав тихо, показуючи тому картку. — *Annis de sanctimonia. Positione hominis. Voluntas vitae.*

— Що?

— *Voluntas vitae*. А може, *potestas vitae*? Я намагаюся відтворити напис на обпаленому Петерліновому папері. Ти що, забув? Ти ж казав, що це важливо. Я мав згадати, що там написано. От я і згадую.

— Ага, правда. Гм-м-м... *Potestas vitae*? На жаль, мені це ні з чим не асоціюється.

— А майстра Юстуса, — промовив сам до себе Унгер, — як не було, так і нема.

Немовби за заклинанням двері відчинилися, і в них з'явився чоловік, вбраний у чорну, простору, підбиту хутром делію з дуже широкими рукавами. Він не був подібний на художника. Був подібний на бургомістра.

— Вітаю тебе, Юстусе.

— Клянуся кістками святого Вольфганга! Павле? Це ти? І на волі?

— Як бачиш. А звати мене тепер Шарлеєм.

— Шарлей, гм-м-м. А твої... гм-м-м... компаньйони?

— Вони також на волі.

Майстер Шоттель погладив кота, який, з'явившись невідомо звідки, терся об його литки. Потім усівся за стіл, сплів руки на животі. Він уважно роздивлявся Рейневана і довго, дуже довго не відривав погляду від Самсона Медка.

— Ти приїхав по гроші, — нарешті понуро вгадав він. — Мушу, одначе, тебе попередити...

— Що справи йдуть кепсько, — безцеремонно перебив його Шарлей. — Знаю. Чув. Ось список. Написав, стомившись чекати на тебе. Усе, що в ньому фігурує, мені потрібно на завтра.

Кіт застрибнув Шоттелеві на коліна, гравер у задумі погладив його. Читав довго. Нарешті підняв очі.

— Післязавтра. Адже завтра неділя.

— Справді, я й забув, — погодився Шарлей. — Що ж, відсвяткуймо і ми день святий. Не знаю, коли знову до Свидниці завітаю, так що грішно було б не відвідати одну-дві холодні пивнички, не випробувати, як цьогоріч удалося березневе. Але післязавтра, маестро, — це післязавтра. Понеділок, ані днем пізніше. Розумієш?

Майстер Шоттель кивком запевнив, що так.

— Я не питаю тебе, — продовжив після паузи Шарлей, — про стан мого рахунка, тому що ні товариство розпускати, ані свою частку забирати не збираюся. Але переконай мене, що ти дбаєш про товариство. Що не нехтуєш добрими порадами, що їх я тобі колись дав. А також ідеями, які можуть бути прибутковими для товариства. Знаєш, про що я?

— Знаю, — Юстус Шоттель видобув з калитки великий ключ. — І зараз я тебе переконаю, що твої ідеї та поради беру близько до серця. Пане Шимоне, вийміть-но, будь ласка, зі скрині і принесіть пробні зразки ксилографій. Тих, котрі з біблійної серії.

Унгер швидко повернувся.

— Прошу, — Шоттель розкинув аркуші на столі. — Усе — моя власна рука, учням не давав. Деякі готові йти під прес, над деякими я ще працюю. Я вірю, що твоя ідея була слухна. Що люди це купуватимуть. Нашу біблійну серію. Прошу, прошу, оціни. І ви оцініть, панове.

Усі нахилилися над столом.

— Що це... — Рейневан, почервонівши, вказав на один із аркушів, на якому була зображена оголена пара в абсолютно недвозначній позі та ситуації. — Що це таке?

— Адам і Єва. Це ж видно. А те, на що спирається Єва, — це Дерево пізнання...

— Ага...

— А ось тут, прошу, погляньте, — демонстрував далі гравірувальник, сповнений гордості за свої твори, — Мойсей і Агара. Тут Самсон і Даліла. Тут Амнон і Тамар. Зовсім непогано мені вдалося, га? А це...

— Овва! А це що таке? Оце переплетення?

— Яків, Лея і Рахіль.

— А це... — заїкнувся Рейневан, відчуючи, що кров от-от бризне йому зі щік. — Що це... Це...

— Давид і Йонатан, — безтурботно пояснив Юстус Шоттель. — Але це треба буде ще підправити. Переробити...

— Перероби, — досить холодно перебив Шарлей, — на Давида і Вірсавію. Бо тут, холера, бракує тільки Валаама й ослиці. Стримай трошки уяву, Юстусе. Коли її забагато, то це шкодить, як тоді, коли забагато солі у супі. А це не йде на користь справі.

— А загалом, однак, — додав він, щоб піддобрити трохи ображеного художника, — *bene, bene, benissime, maestro*[285]. Скажу коротко: краще, ніж я сподівався.

Юстус Шоттель просвітлів, як і будь-який марнославнолюбний і охочий до похвали митець.

— Так що бачиш, Шарлею, часу я не марную, про фірму дбаю. А ще скажу тобі, що я встановив дуже цікаві контакти, які можуть виявитися дуже вигідними для нашого товариства. Отож знай, що "Під волом і ягням" я познайомився з незвичайним молодим чоловіком, талановитим винахідником... Та що тут розказувати, сам побачиш і почуєш. Я ж бо його запросив. Він ось-ось має з'явитися. Ручаюся, коли ти з ним познайомишся...

— Не познайомлюся, — перебив Шарлей. — Я не хочу, щоби цей молодий чоловік узагалі бачив мене у тебе. Ані мене, ані моїх супутників.

— Розумію, — промовив, трохи помовчавши, Шоттель. — Ти знову вляпався в якесь лайно.

— Можна сказати і так.

— Кримінальне чи політичне?

— Це залежить від точки зору.

— Ну що ж, — зітхнув Шоттель, — такі часи. Те, що ти не хочеш, щоб тебе тут бачили, розумію. Однак у цьому випадку твої побоювання необґрунтовані. Юнак, про якого я говорю, — німець, родом з Майнца, бакалавр Ерфуртського університету. У Свидниці проїздом. Нікого тут не знає. І вже й не знатиме, бо невдовзі від'їжджає. Варто, Шарлею, варто з ним познайомитися, варто замислитися над тим, що він винайшов. Це незвичайна, світла голова, я би сказав — візіонер. Воістину *vir mirabilis*[286]. Ти й сам побачиш.

* * *

Глибоко і лунко задзвенів дзвін парафіяльного костелу, його заклик до молитви "Ангел Господній" підхопили дзвіниці чотирьох інших свидницьких храмів. Дзвони

остаточно завершили робочий день — нарешті замовкли навіть працюючі і гучні майстерні на Котлярській вулиці.

Уже давно розійшлися по домішках і художники та челядники з робітні Юстуса Шоттеля, тому коли нарешті з'явився обіцяний гість — гідна знайомства світла голова, візіонер — у кімнаті з пресами залишалися тільки сам майстер, Шимон Унгер, Шарлей, Рейневан і Самсон Медок.

Гість і справді був молодим чоловіком, ровесником Рейневана. Школяр відразу розпізнав школяра: під час привітання призначений Рейневанові уклін був трохи менш формальним, а усмішка трохи більш щирою.

На прибульцеві були високі чоботи з тисненої козячої шкіри, м'який оксамитний берет і короткий плащ поверх шкіряної куртки, що застібалася на численні латунні гачки. На плечі висіла велика дорожня торба. Загалом він більше скидався на бродячого трувера, ніж на школяра, — єдиним, що вказувало на академічні зв'язки, був широкий нюрнберзький кинджал, зброя, популярна у всіх навчальних закладах Європи, як серед студентів, так і серед наукових працівників.

— Я, — почав прибулий, не чекаючи, поки Шоттель його представить, — бакалавр Ерфуртської академії Йоганн Генсфляйш фон Зульгелох цум Гутенберг. Я знаю, що це трохи задовго, тому зазвичай скорочую до самого лише Гутенберга. Йоганн Гутенберг.

— Похвально, — відповів Шарлей. — А оскільки я теж прихильник того, щоби скорочувати речі непотрібно довгі, перейдімо, не гаючись, до суті справи. Чого стосується ваш винахід, пане Йоганне Гутенберг?

— Друку. Точніше — друкування текстів.

Шарлей знехотя перебрав розкидані на лаві ксилографії, вийняв і показав одну, на якій під зображенням Святої Трійці виднівся напис: BENEDICTE POPULI DEO NOSTRO[287].

— Знаю... — трохи почервонів Гутенберг. — Знаю, пане, що ви маєте на увазі. Однак зверніть увагу на те, що для того, аби розмістити текст на вашій ксилографії, аби виготовити цей напис — погодьтеся, не дуже довгий, — граверові довелося марудно різьбити по дереву зо два дні. А якби він при цьому помилився хоча би в одній літері, то вся праця пішла б нанівець, він би мусив усе починати наново. А якби йому треба було виготовити гравюру, скажімо, для всього шістдесят п'ятого псалма, скільки йому довелося би працювати? А на всі псалми? А на всю Біблію? Наскільки довго...

— Вічність, либонь же, — перебив Шарлей. — Винахід же вашої милості, як я здогадуюся, усуває недоліки, притаманні різьбі по дереву?

— Значною мірою.

— Мені цікаво.

— Якщо дозволите, я продемонструю.

— Дозволю.

Йоганн Генсфляйш фон Зульгелох цум Гутенберг розкрив свою торбу, висипав її вміст на стіл. І взявся демонструвати, описуючи свої дії словами.

— Я виготовив, — казав він і показував, — з твердого металу кубики із окремими

літерами. Літери на кубиках, як бачите, вирізані випукло, тому я назвав це патрицею. Витиснувши таку патрицю у м'якій міді, я одержав...

— Матрицю, — здогадався Шарлей. — Це очевидно. Випукле пасує до ввігнутого, як татусь до мамусі. Слухаю далі, пане фон Гутенберг.

— У заглиблених матрицях, — продовжував бакалавр, — я можу ливарським способом зробити відливки бухштаб, тобто літер, і мати їх скільки захочу. Ось вони, прошу поглянути. Літери, кубики яких ідеально прилягають одна до одної, я укладаю... у відповідному порядку... в оцій-от рамці... Рамка невелика, тільки для демонстраційних цілей, але нормально, прошу поглянути, вона має розмір сторінки майбутньої книги. Як бачите, я встановлюю довжину рядка. Вкладаю клинці, щоби вирівняти поля. Стискаю рамку залізною обіймою, щоб усе це в мене не порозліталось... Змащую тушшю, тією самою, якою користуєтеся і ви... Чи можна попросити допомогти, пане Унгер? Кладу під прес... На це — картку паперу... Пане Унгер, гвинт... І, прошу дуже, готово.

На аркушику, рівнесенько посередині, видрукуване чітко і чисто, прочитувалось:

IUBILATE DEO OMNIS TERRA

PSALMUM DICITE NOMINI EUIS[288]

— Псалом шістдесят п'ятий, — плеснув у долоні Юстус Шоттель. — Як живий!

— Я вражений, — визнав Шарлей. — Дуже вражений, пане Гутенберг. Але я був би ще більше вражений, якби не факт, що має бути "dicite nomini eius", а не "euis".

— Ха-ха! — бакалавр засяяв, немов бурсак, якому вдалася витівка. — Я зробив це навмисне! Спеціально припустився помилки укладача, тобто складача. Щоби продемонструвати, погляньте-но, наскільки легко можна внести правку. Неправильно вставлену букштабу я виймаю... Ставлю на потрібне місце... Гвинт, пане Унгер... І ось правильний текст.

— Bravo, — сказав Самсон Медок. — Bravo, bravissimo... Це таки справді вражає.

Не тільки Гутенберг, а й Шоттель з Унгером розкрили роти. Було очевидним, що вони здивувалися б менше, якби заговорив кіт, статуя святого Луки на подвір'ї або Себастьян із величезним прутнем.

— Зовнішність, — пояснив, кашлянувши, Шарлей, — часом буває оманливою. Ви не перші.

— І, мабуть, не останні, — додав Рейневан.

— Вибачте, — розвів руками гігант. — Не зміг опиратися спокусі... Будучи, як-не-як, свідком винаходу, котрий змінить обличчя епохи.

— Ха! — засяяв Гутенберг, як і кожен митець, тішачись похвалою, нехай навіть і виголошеною велетнем з обличчям ідіота, котрий сягає головою стелі. — Саме так і буде! Не інакше! Уявіть собі лишень, вельмишановні панове, наукові книги в десятках, а колись, як би смішно це сьогодні не звучало, можливо, і в сотнях екземплярів! Без виснажливого переписування, яке тривало віками! Мудрість людства — видрукувана і доступна! Так, так! А якщо ви, вельмишановні панове, підтримаєте мій винахід, то ручаюся, що саме ваше місто, прекрасна Свидниця, во віки вічні славна буде як місце, де запломенів світоч освіти. Як місце, звідки на цілий світ поширилося світло знання.

— Істинно так, — промовив, помовчавши, Самсон Медок своїм м'яким і спокійним голосом. — Я бачу це очима душі моєї. Масове виробництво паперу, густо покритого літерами. Кожен папір у сотнях, а колись, як би смішно це не прозвучало, можливо, і в тисячах екземплярів. Усе багато разів розмножене і широко доступне. Обман, маячня, наклепи, пасквілі, доноси, чорна пропаганда і демагогія, що улещує чернь. Будь-яка підлість — облагороджена, будь-яка нищість — офіційна, будь-яка брехня — правда. Будь-яке свинство — чеснота, будь-який зачуханий екстремізм — прогресивна революція, будь-яке дешеве гасельце — мудрість, будь-яка тандета — цінність. Будь-яка нісенітниця визнана, будь-яка дурість коронована. Бо все це надруковано. Є на папері, отже — має силу, отже — зобов'язує. Почати це буде легко, пане Гутенберг. І запустити. А зупинити?

— Сумніваюся, щоб у цьому була потреба, — втрутився нібито всерйоз Шарлей. — Будучи набагато більшим реалістом, ніж ти, Самсоне, аж такої популярності цьому винаходові я не пророкую. Та навіть якби і справді події стали розвиватися шляхом, що його ти провіщаєш, то це можна буде, так, це можна буде зупинити. Простим як дишло способом. Просто-напросто буде створено список заборонених книг.

Гутенберг, який тільки-но променів, пригас. Так, що Рейневанові стало його шкода.

— То ви не пророкуєте моєму винаходові майбутнього, — ствердив Йоганн за хвилину могильним голосом. — З воістину інквізиторським запалом виявивши його темні сторони. І достоту як інквізитори злегковаживши світлі. Осяйні. Найсвітліші. Адже можна буде друкувати — і тим самим широко пропагувати — Слово Боже. Що ви на це відповісте?

— Відповімо, — губи Шарлея скривилися в єхидній усмішці, — як інквізитори. Як папа римський. Як соборні отці. Ви що, пане Гутенберг, не знаєте, що з цього приводу сказали соборні отці? *Sacra pagina*[289] повинна бути привілеєм духовенства, бо тільки воно здатне її зрозуміти. Світським тупакам до неї зась.

— Знущаєтеся.

Рейневан теж так думав. Бо коли Шарлей продовжив, то вже анітрохи не приховував ані глумливої усмішки, ні глузливого тону.

— Світським особам, навіть тим, котрі виявляють зачатки розуму, вистачає казань, лекцій, недільних євангельських мес, притч і моралей. А ті, хто зовсім убогий духом, нехай пізнають Писання з вертепів, міраклів[290], пасій[291] і хресних доріг, співаючи лауди[292] і витріщаючись у костелах на статуї й образи. А ви хочете надрукувати і дати цій темноті Святе Письмо? А може, до того ж іще й перекладене з латини народною мовою? Щоб кожен міг його читати й по-своєму інтерпретувати? Ви хочете, щоб це сталося?

— Мені зовсім не треба того хотіти, — спокійно відповів Гутенберг. — Бо воно уже й так сталося. Зовсім недалеко звідси. У Чехії. І хоч як би далі не пішла історія, ніщо вже не змінить ні цього факту, ні його наслідків. Хочете ви того чи ні, ми стоїмо перед обличчям реформ.

Запала глибока тиша. Рейневанові здалося, що повіяло холодом. Від вікна, з боку

віддаленого на якихось три кроки монастиря домініканців, у якому містилася резиденція Інквізиції.

— Коли Гуса спалили в Констанці, — наважився перервати затяжну мовчанку Унгер, — злетіла, кажуть, з диму і попелу голубка. Кажуть, що це знак. Прийде новий пророк...

— Та й часи такі, — зненацька вибухнув Юстус Шоттель, — що досить взяти, написати якісь заклики і прибити їх, курва ж його мать, на двері якогось костелу. Киш, Лютере, геть зі столу, нахабний котисько!

Знову надовго запанувала тиша, у якій чутно було сповнене вдовolenня муркотіння кота Лютера. Тишу перервав Шарлей.

— Плюнувши на догми, доктрини і реформи, — сказав він, — я стверджую, що одне мені подобається, одна думка тішить мене незмірно. Якщо ти, ваша милосте, за допомогою свого винаходу книг надрукуєш, то ану ж раптом люди почнуть учитися читати, знаючи, що є що читати? Адже не тільки попит породжує пропозицію, а й навпаки. Адже спочатку було слово, *in principio erat verbum*. Зрозуміло, умова полягає ще й у тому, щоби слово, себто книга, була дешевшою якщо не від талії гральних карт, то від пляшки горілки, бо це питання вибору. Підбиваючи підсумки: знаєте що, пане Йоганне Гутенберг? Не торкаючись недоліків цього вашого винаходу, я, добре подумавши, усе-таки доходжу висновку, що він цілком може виявитися епохальним.

— Ти читаєш мої думки, Шарлею, — сказав Самсон Медок. — Саме це я й хотів сказати.

— Отже, — обличчя бакалавра знову прояснилося, — ви зволите спонсорувати?

— Ні, — відрізав Шарлей. — Не зволю. Епохальність епохальністю, але я тут, пане Гутенберг, комерцією займаюся.

РОЗДІЛ ШІСТНАДЦЯТИЙ

у якому Рейневан, шляхетний, як Персеваль, і настільки ж дурний, кидається на допомогу і стає на захист. Як наслідок, уся компанія змушена втікати. Надзвичайно швидко.

— *Basilicus super omnes*, — сказав Рейневан. — *Annus cyclicus. Voluptas?* Так, напевне *voluptas. Voluptas papillae. De sanctimonia et... Expeditione hominis. Самсоне!*

— Що?

— *Expeditione hominis. Або positione hominis. На обгорілому папері. На тому, що з Повойовиць. Це тобі з чим-небудь асоціюється?*

— *Voluptas papillae...* Ох, Рейнмаре, Рейнмаре...

— Я запитав, чи це тобі з чим-небудь асоціюється?

— Ні. На жаль. Але я весь час думаю.

Рейневан не прокоментував, хоча, попри запевнення, Самсон Медок, здавалося, менше думав, а більше куняв у сідлі рослого мишастого мерина — коня, якого організував Юстус Шоттель, свідницький майстер-дереворитник, на підставі складеного Шарлеєм списку.

Рейневан зітхнув. На підбір замовленого Шарлеєм спорядження пішло трохи

більше часу, ніж передбачалося. Замість трьох вони провели у Свидниці цілі чотири дні. Демерит і Самсон не нарікали, ба більше, вони навіть були цьому раді, бо отримали змогу повештатися знаменитими свидницькими пивничками і дуже докладно дослідити якість цьогорічного березневого пива. Рейневан же, якого, з метою конспірації, переконали не валандатися по шинках, нудьгував у майстерні у компанії нудного Шимона Унгера, сердився і згорав з нетерплячки й любовної туги. Він старанно рахував і перераховував дні розлуки з Аделею, але йому ніяк не вдавалося нарахувати менше двадцяти восьми. Двадцять вісім днів! Майже місяць! Він замислювався, чи Аделя спроможна все це витримати. І наскільки спроможна.

П'ятого дня, вранці, очікуванню настав край. Попрощавшись із гравірувальниками, троє мандрівників залишили Свидницю, й одразу ж за Нижньою брамою приєдналися до довгої валки інших подорожан — кінних, піших, навантажених, нав'ючених, які поганяли рогату худобу й овець, тягнули візки, штовхали тачки, їхали в екіпажах якнайрізноманітніших конструкції і краси. Над валкою нависали сморід і дух підприємництва.

До складеного Шарлеєм списку спорядження Юстус Шоттель з власної ініціативи додав і доставив досить багато різноманітних, хоч і явно хаотично зібраних предметів одягу, так що всі троє подорожніх отримали непогану нагоду переодягтися. Шарлей негайно з цієї нагоди скористався — і тепер виглядав поважно, навіть войовничо, вбраний у стьобаний акетон[293], покритий іржавими відбитками обладунків, що викликало в оточуючих повагу. Солідний одяг просто-таки магічно перемінив і самого Шарлея — позбувшись блазенського вбрання, демерит позбувся і блазенських манер і фраз. Тепер він сидів, випроставшись, на своєму прекрасному гнідому жеребці, впираючись кулаком у стегно, і войовничо позирав на купців, повз яких проїжджав, демонструючи себе у позі якщо не Гавейна, то щонайменше Гарета.

Самсон Медок також змінив вигляд, хоча в доставлених Шоттелем пакунках нелегко було знайти що-небудь, що було б добрим на гіганта. Врешті-решт йому все ж таки вдалося замінити мішкуватий монастирський халат вільним коротким журнадом[294] і хутряною шапкою з модними зубчиками по нижньому краю. Це було настільки популярне вбрання, що Самсон перестав — наскільки це взагалі було можливо — вирізнятися у натовпі. Тепер у колоні інших подорожан кожен, хто до них приглядався, бачив шляхтича у супроводі студента і слуги. Принаймні Рейневан сподівався саме на це. Він також розраховував, що Киріелейсон і його банда, навіть якщо і довідалися вже, що його супроводжує Шарлей, розпитують про двох, а не про трьох подорожніх.

Сам Рейневан, викинувши свої понижені й уже не зовсім свіжі речі, вибрав із запропонованого Шоттелем облягаючі штани і лентнер, модно підбитий спереду ватою, що надавало його поставі дещо пташиного вигляду. Усе це доповнював берет — із тих, які зазвичай носили школярі, як-от Ян фон Гутенберг, з яким вони недавно зустрічались. Цікаво, що саме Гутенберг став предметом їхньої розмови, причому, на диво, йшлося зовсім не про винахід друкарства. Гостинець за Нижньою брамою, що вів

до Рихбаха долиною ріки Пілави, був частиною важливого торгового шляху Ниса — Дрезден, а тому був вельми людним. Настільки людним, що це почало дратувати чутливий Шарлейв ніс.

— Панове винахідники, — бурчав демерит, відганяючи мух, — пан Гутенберг et consortes[295] могли б нарешті винайти що-небудь практичне. Якийсь, скажімо, інший спосіб пересування. Якесь *perpetuum mobile*[296], щось таке, що рухалося б само, щоби не треба було покладатися на коней і волів, як оці-ось, що так невтомно демонструють нам дійсно величезні можливості своїх кишок. Ох, воістину кажу вам, мріється мені щось таке, що їде саме і водночас не забруднює природного середовища. Що? Рейнмаре? Самсоне? Га? Що скажеш, філософе, прибулий із потойбіччя?

— Щось таке, що саме їздить і не робить смороду? — замислився Самсон Медок. — Саме рухається, але не запаскуджує доріг і не отруює середовища? Гм, воістину нелегка дилема. Досвід підказує мені, що винахідники її розв'яжуть, але тільки частково.

Шарлей, можливо, і збирався далі розпитувати у велета про сенс його висловлювання, але йому перешкодив вершник, обірванець на худій шкапі, який мчав охляп у бік голови колони. Шарлей стримав наполоханого гнідка, погрозив обірванцеві кулаком, кинув йому навздогін цілу купу лайливих слів. Самсон піднявся на стременах, подивився назад, звідки галопом прискакав обірванець. Рейневан, який швидко набирался досвіду, знав, за чим Самсон видивляється.

— На злодієві шапка горить, — вгадав він. — Цього втікача хтось налякав. Хтось, хто їде з боку міста...

— ...і уважно вдивляється у кожного з подорожан, — докінчив Самсон. — П'ятеро... Ні, шестеро озброєних. У кількох — герби на яках. Чорний птах з розпростертими крильми...

— Я знаю цей герб...

— Я теж! — різко кинув Шарлей, натягаючи віжки. — Ану! За худою кобилою! Гайда! Щодуху!

Уже близько до голови колони, там, де дорога входила в похмурі букові нетрі, вони повернули в ліс і невдовзі сховалися в чагарях. І побачили, як обома узбіччями, придивляючись до всіх, уважно зазираючи у вози і під плахти фургонів, проїхали шестеро вершників. Стефан Роткірх, Дітер Гакст, Єнч фон Кнобельсдорф на прізвисько Пугач. А також Віттіх, Морольд і Вольфгер Стерчі.

— Та-а-ак, — протягнув Шарлей. — Так, Рейнмаре. Ти думав, що ти мудрий, а весь світ — дурний. З прикрістю мушу тобі сказати, що то було помилкове переконання. Бо весь світ уже розкусив тебе і твої легкорозкушувані наміри. Знає, що ти прямуєш до Зембиць, туди, де твоя мила. Якщо ж у тебе власне починають з'являтися сумніви, якщо ти починаєш шукати сенсу поїздки до Зембиць, то не ламай собі даремно голову. Я тобі скажу: сенсу немає. Жодного. Твій план... Дай-но знайду відповідне слово... Гм-м...

— Шарлею...

— Є! Абсурдний.

* * *

Суперечка була короткою, запеклою і цілком позбавленою сенсу. Рейневан залишився глухим до логіки Шарлея, Шарлея не зворушила любовна туга Рейневана. Самсон Медок від висловлювань утримався.

Рейневан, думки якого були зайняті головним чином підрахунком днів розлуки з коханою, наполягав, звичайно, щоби і далі їхати до Зембиць, або слідом за Стерчами, або спробувати випередити їх, наприклад, коли ті зроблять привал, найімовірніше десь поблизу Рихбаха або в самому місті. Шарлей категорично протестував. Виявлена Стерчами прозорливість, стверджував він, може свідчити лише про одне.

— Їхнє завдання, — пояснив він, — загнати тебе саме у бік Рихбаха і Франкенштейна. А там десь чекають уже Киріелейсон і де Барби. Повір мені, хлопче, це стандартний спосіб ловити втікачів.

— То які будуть твої пропозиції?

— Мої пропозиції, — Шарлей вказав навколо себе широким жестом, — обмежені географією. Оте величезне, затягнуте хмарами, на сході, — це, як ти знаєш, Шленжа... Те, що здіймається отам, — це Совині гори, оте велике — це гора, яку називають Великою Согою. При Великій Сові є два перевали, Валімський і Юговський, ними ми б миттю могли пробратися в Чехію, до Броумовська.

— Чехія, ти ж сам це казав, — для нас ризикована.

— Зараз, — холодно відповів Шарлей, — найбільший ризик — це ти. І погоня, що переслідує тебе по п'ятах. Зізнаюся, що найохочіше я подався би зараз саме в Чехію. З Броумова перескочив би в Клодзько, а з Клодзька — на Моравію й Угорщину. Але ти, підозрюю, не відмовишся від Зембиць.

— Правильно підозрюєш.

— Що ж, отже, нам доведеться відмовитися від безпеки, яку нам забезпечили би перевали.

— Це, — зненацька втрутився Самсон Медок, — була б дуже відносна безпека. І важкодоступна.

— Факт, — спокійно погодився демерит. — Це місця не найбезпечніші. То що ж, значить, їдьмо все-таки на Франкенштейн. Але не трактом, а підніжжями гір, краями борів Шльонської просіки. Зробимо гак, трохи поїздимо бездоріжжям, але що нам залишається?

— Їхати трактом! — вибухнув Рейневан. — Услід за Стерчами! Наздогнати їх...

— Ти сам, — різко обірвав Шарлей, — не віриш у те, що говориш, хлопче. Бо ти ж не хочеш потрапити їм у лапи. Дуже не хочеш.

* * *

Тому спочатку вони поїхали буковими і дубовими лісами, потім просіками, і врешті-решт дорогою, що звивалася між пагорбами. Шарлей і Самсон стиха перемовлялися. Рейневан мовчав і пригадував останні слова демерита...

Шарлей уже вкотре довів, що вміє якщо не читати думки, то принаймні

безпомилково їх угадувати на підставі засновків. Щоправда, вигляд Стерчів спочатку розбудив у Рейневанові люті і дику жадобу помсти, він був готовий негайно рушити слідом за ними, дочекатися ночі, підкрастися до них і поперерізати їм, сплячим, горлянки. Але стримував його не тільки глузд, а й паралізуючий страх. Кілька разів він уже прокидався весь у холодному поту, від сну, в якому його зловили і тягли до катівні в глибоких льохах Стерцендорфа, причому в тому, що стосувалося зібраних там знарядь тортур, сон відзначався надзвичайною докладністю. Коли Рейневан згадував ці знаряддя, його починало кидати то в жар, то в холод. І тепер також мурашки повзали йому по спині, а серце завмирало щоразу, як тільки на узбіччі виростали темні силуети, і лише коли він добре до них придивлявся, силуети виявлялися не Стерчами, а кущами ялівцю.

Ще гірше стало, коли Шарлей і Самсон змінили тему розмови і почали розводитися на предмет історії літератури.

— Коли трубадур Гільйом де Кабестен, — правив Шарлей, багатозначно поглядаючи на Рейневана, — спокусив дружину пана де Шато-Русільона, той наказав закатрупити поета, випатрав його, наказав кухареві підсмажити серце і дав його з'їсти невірній дружині. А та кинулася з вежі.

— Принаймні так говорить легенда, — відповідав Самсон Медок з обізнаністю, яка в зіставленні з його кретинською фізіономією викликала остовпіння. — Панам трубадурам не завжди можна довіряти, їхні строфи про амурні успіхи в заміжніх дам частіше відображають бажання і мрії, і рідше — реальні події. Прикладом може бути от хоч би і Маркабрю, якого, попри нахабні натяки, абсолютно нічого не пов'язувало з Елеонорою Аквітанською. Перебільшеними є, як мені здається, і романи Бернарта де Вентадорна з пані Алаїзою де Монпельє та Рауля де Кусі з пані Габріелою де Фаель. Викликає сумніви також Тибальд Шампанський, який похваляється прихильністю Бланки Кастильської. А також Арнольд де Марейль, за його власними словами — коханець Адалазії з Безьє, фаворитки короля Арагонії.

— Цілком може бути, — погоджувався Шарлей, — що трубадур трохи дечого повигадував, бо скінчилося тим, що його прогнали з двору, а якби в його поезії була бодай дрібка правди, все могло би мати значно сумніший кінець. Або якби король був більш запальним. Як, наприклад, пан де Сен-Жільє. Цей за двозначну канцону на адресу своєї дружини наказав відрізати язика трубадурові П'єру де Відалю.

— Так говорить легенда.

— А трубадур Жіро де Корбей, скинутий з мурів Каркассона, — теж легенда? А Госельм де Понс, отруєний через якусь прегарну заміжню жінку? Кажі, що хочеш, Самсоне, але далеко не кожен роконосець був таким дурнем, як маркіз Монферрат, який, побачивши у саду свою дружину сплячою в обіймах трубадура Рембо де Вакейраса, накрив їх обох плащем, щоби не змерзли.

— Це була його сестра, а не дружина. Але все інше збігається.

— А що сталося з Даніелем Карре за те, що він увінчав рогами барона де Фо? Барон убив його руками найманих убивць, звелів виготовити собі кубок з його черепа і тепер

п'є з нього.

— Усе правда, — кивнув Самсон Медок. — Крім того, що це був не барон, а граф. І не вбив він поета, а ув'язнив. І виготовив не кубок, а оздобну калитку. Для сигнета[297] й дрібних монет.

— Ка... — поперхнувся Рейневан. — Калитку?

— Калитку.

— А чого це ти раптом так посинів, Рейнмаре? — прикинувся стурбованим Шарлей. — Що таке, мо', занедужав? Ти ж завжди стверджував, що велика любов вимагає жертв. Обраниці кажуть: волю тебе понад королівство, понад скіпетр, понад здоров'я, понад довгий вік і життя... А калитка? Калитка — це дрібниця.

* * *

Від недалекого костелика — як стверджував Шарлей, розташованого в селі під назвою Лютомія, — саме долинув звук дзвону, коли Рейневан, що їхав попереду, зупинився, підняв руку.

— Чуєте?

Вони стояли на роздоріжжі, біля перекошеного хреста і фігури, яку дощі розмили у безформний бовван.

— Ваганти, — сказав Шарлей. — Співають.

Рейневан покрутив головою. Звуки, які долітали з яру, що зникав у лісі, нічим не нагадували ні "Tempus est iocundum", ні "Amor tenet omnia", ні "In taberna quando sumus"[298], ні жодної з інших популярних пісень голіардів. Та й голоси, які він чув, нічим не нагадували голосів вагантів, які їх нещодавно випередили. Вони нагадували радше...

Він намацав долонею рукоять корду, ще одного з отриманих у Свидниці подарунків. Тоді нахилився в сідлі й погнав коня. Клусом. А потім галопом.

— Куди? — гаркнув услід йому Шарлей. — Стій! Стій, чорт візьми! Ти накличеш на нас біду, дурню!

Рейневан не слухав. Він в'їжджав у яр. А за яром, на галявині, кипіла битва. Там стояли двоє присадкуватих коней, запряжених у фургон, накритий чорною просмоленою рядниною. Поруч із фургоном десь із десятеро піших у бригантинах, кільчастих каптурах і капалінах, з бойовими наконечниками на ратищах атакували двох лицарів. Люто, немов собаки. Лицарі захищалися. Теж люто. Як обкладені кабани.

Один лицар, кінний, був у повному пластинчатому обладунку, закутий у бляху з голови до ніг, себто від купола саладу до гостроносих сабатонів[299]. Вістря сулиць і глевій[300] відскакували від нагрудника, дзенькали на ташках і бейгвантах[301], щоразу не влучаючи у щілини. Не в змозі добратися до вершника, нападники відігравалися на коні. Не кололи, намагалися не калічити — зрештою, кінь коштував грубі гроші, — але гамселили древками по чім попало, розраховуючи на те, що кінь, шаліючи, скине лицаря. Кінь і справді шалів, трусив головою, хрипів і гриз покритий піною мундштук. Але він був, видно, привчений до такого способу бою, тому відбрикувався і копався, утруднюючи доступ до себе і свого господаря. Одне лице

похитувався в сідлі так енергійно, що було дивно, як він взагалі в ньому тримається.

Бо другого з лицарів, теж у повному пластинчатому обладунку, пішим таки вдалося скинути з коня — тепер він запекло оборонявся, припертий до чорного фургона. На ньому не було шолома, з-під відкинутого каптура розвівалося довге світле закривавлене волосся, з-під таких же світлих вусів блискали зуби. Нападників він відганяв ударами шаршуна[302], тримаючи його обіруч. Шаршун, хоч і довгий та важкий, літав у руках лицаря, ніби якийсь оздобний придворний мечик. Зброя була грізною не тільки на вигляд — підхід атакуючим утруднювали вже аж троє поранених, які лежали на землі, виючи з болю і намагаючись відповзти убік. Решта нападників виявляли обережність, не наближались занадто, а намагалися штрикнути лицаря з безпечної відстані. Але навіть якщо їхні штурхани і влучали, якщо навіть вони не були відбиті важким клинком шаршуна, вістря зісковзували по бляхах.

Споглядання події, опис якої мусив зайняти ці кілька рядків, — Рейневанові зайняло лише якусь мить. Він бачив те, що побачив би кожен: двох гербових лицарів у біді, на яких нападає згряя розбійників. Або: двох левів, яких кусають гієни. Або: Роланда і Флорісмарта, які обороняються від переважаючих сил маврів. Рейневан умить відчув себе Олівером. Він вигукнув, вихопив з піхов корд, ударив коня п'ятами і кинувся на допомогу, не звертаючи жодної уваги на застережливі крики і прокльони Шарлея.

Хоч і нерозважлива, допомога аж ніяк не була передчасною, бо атакований лицар саме звалився з коня, загримівши, як скинутий із дзвіниці мідний котел. А припертий ратищами до воза блондин із шаршуном міг допомогти йому лише прокльонами, що ними щедро обсилав нападаючих.

На все це налетів Рейневан. Він розштовхав конем і повалив тих, які вовтузилися над скинутим із сідла лицарем; одного, сивовусого, який не дав себе повалити, рубонув кордом по капаліну так, що аж задзвеніло. Капалін упав, а сивовусий обернувся, зловісно крикнув і з розмаху вперішив Рейневана алебардою, зблизька, але, на щастя, самим тільки древком. Проте Рейневан все ж таки упав з коня. Сивовусий стрибнув на нього, притиснув, схопив за горло. І відлетів. Буквально. Бо якраз із такою силою Самсон Медок гупнув його п'ястком збоку по голові. На Самсона негайно накинулися інші, і силач опинився в скрутному становищі. Він підхопив із землі алебарду, першого нападника вальнув плазом по шолому так, що залізко відлетіло, а той, кого він вальнув, звалився як підкошений. Самсон заобертав ратищем, завертів ним, як очеретинкою, розчищаючи місце навколо себе, Рейневана і лицаря, який уже підводився із землі. Падаючи, лицар загубив салат, з-над барта[303], що прикривав шию, виднілося молоде рум'яне обличчя, кирпичний ніс і зелені очі.

— Постривайте, свинячі рила! — кричав він смішним дискантом. — Я вам покажу, гівноїди! Клянуся черепом святої Сабіни! Ви мене ще попам'ятаєте!

На допомогу світловолосому, що тримав оборону біля воза і вже був у вельми скрутному становищі, прийшов Шарлей. Демерит у цілком акробатичному стилі на повному скаку підняв чийогось загубленого меч, розігнав піших, рубаючи наліво і направо з гідною подиву вправністю. Світловолосий, якому в метушні біля воза вибили

із рук шаршун, не став витрачати часу, шукаючи його у піску, а кинувся у вир сутички з кулаками.

Несподівана допомога вже переважила, здавалось би, шальки терезів на бік атакованих, коли раптом почувся цокіт підкованих копит, і на галявину галопом влетіли чотири важко озброєні вершники. Якщо навіть Рейневан на якусь мить і засумнівався, ці сумніви розвіяло тріумфальне ревіння піших, які з подвоєним запалом кидалися в бій, побачивши підкріплення.

— Живими брати! — репетував з-під заборولا шолома командир важко озброєних, із трьома срібними рибами на щиті. — Живими брати мерзотників!

Першою жертвою новоприбулих виявився Шарлей. Щоправда, демерит спритно уникнув удару бойовою сокирою, зіскочивши з сідла, але на землі на нього навалилися піші — зі значною чисельною перевагою. На допомогу йому поспішив Самсон Медок, громлячи все і вся своїм ратищем. Велетень не злякався лицаря, що напірав на нього із сокирою, й садонув лицаревого коня по залізному начільнику, який захищав морду, з такою силою, аж з тріском зламалося ратище. Кінь тонко заіржав і впав на коліна. А вершника стягнув із сідла світловолосий. Вони обидва почали боротися, зчепившись, як два ведмеді.

Рейневан і вибитий із сідла юнак відчайдушно боронилися від решти панцирних, додаючи собі хоробрості диким криком і матюками, закликаючи всіх святих. Але вже не можна було не помітити безнадійності становища. Ніщо не вказувало на те, що нападники у запалі битви не позабували про наказ брати живцем — а якщо навіть і так, то Рейневан однаково вже бачив себе в зашморгу.

Одначе того дня фортуна їм сприяла.

— Бий, в ім'я Господа! Лупи, хто в Бога вірує!

Під тупіт підків і богобійні крики у бій вступили нові сили — ще троє важко озброєних вершників у повному обладунку та в шоломах із заборолами типу хундсгугель, тобто "собача морда". Не виникало сумніву, на чиєму вони боці. Удари довгих мечів одного за другим кидали на закривавлений пісок піших у капалінах. Від могутнього удару похитнувся в сідлі лицар із рибами у гербі. Другий прикрив його щитом, підтримав, схопив коня за віжки, і вони галопом кинулися навікача. Третій також хотів утікати, але дістав мечем по голові й упав під копита. Найвідважніші з-поміж піших іще намагалися загородитися ратищами, але також один за другим кидали зброю і втікали в ліс.

Тим часом світловолосий могутнім ударом кулака в залізній рукавиці повалив свого супротивника, коли той спробував встати, штовхнув його ногою в плече, а коли той важко сів, став розглядатися, чим би то його лупнути.

— Лови! — крикнув один із важко озброєних. — Лови, Римбаба!

Названий Римбабою світловолосий упіймав на льоту кинутий йому чекан, паскудного вигляду *martel de fer*[304], з розмаху, аж загуло, садонув противника, який намагався встати, по шолому — раз, другий, третій. Голова противника впала на плече, з-під вм'ятини на блясі кров рясно полилася на авентель[305], комір панцира і

нагрудник. Світловолосий, розставивши ноги, став над пораненим і вдарив його ще раз.

— Ісусе Христе! — хекнув він. — Як люблю цю роботу...

Юнак із кирпатим носом захрипів, виплюнув кров. Потім випростався, посміхнувся вимазаним кров'ю ротом і простягнув Рейневанові руку.

— Дякую за допомогу, шляхетний паничу. Клянуся стегновими кістками святого Афродизія, я цього не забуду! Я — Куно фон Віттрам.

— А мене, — світловолосий простягнув правицю Шарлеєві, — нехай чорти в пеклі випатрають, якщо я забуду про вашу допомогу. Я — Пашко Пакославиць Римбаба.

— Збирайтеся, — закомандував один із панцирних, показавши з-під відкритого заборолла смагляве обличчя і сині від гладко вибритої щетини щоки. — Римбаба, Віттрам, та ловіть же коней! Та швидше, холера!

— Овва, — Римбаба нахилився і висякався в пальці. — Вони ж утекли.

— Зараз повернуться, — відповів другий із тих, що прибули на допомогу, вказуючи на покинутий щит із трьома рибами у стовпчик. — Чи ви обоє блекоти об'їлися, щоб нападати на подорожніх якраз отут?

Шарлей, погладжуючи свого сивка по храпах, подарував Рейневанові багатозначний, дуже багатозначний погляд.

— Саме тут, — повторив лицар. — У володіннях Зейдліців. Вони того не подарують...

— Не подарують, — підтвердив третій. — На коней, усі!

Дорогою і лісом лунав крик, іржання, тупіт копит. Через папороті та корчі бігли алебардники, дорогою мчали кілька вершників, важко озброєних, і арбалетників.

— Ноги на плечі! — крикнув Римбаба. — Ноги на плечі, рятуйте голови!

Вони пішли учвал, а їх наздоганяли крики і свист перших стріл.

* * *

Переслідували їх недовго. Коли піхота залишилися позаду, вершники притримали коней, видно, не довіряючи своїй перевазі. Стрільці послали за втікачами ще один залп — і на цьому погоня закінчилася.

Для певності втікачі промчали галопом ще кілька гін, поплутали, щокроку озираючись, серед узгір'їв і яворових лісів. Але ніхто їх не переслідував. Щоб дати перепочинок коням, зупинилися під селом, при крайній хаті. Селянин, не чекаючи, поки йому сплундрують господу та обійстя, сам виніс миску вареників і цебер сколотин. Раубрітери всілися біля плота. Їли і пили мовчки. Найстарший, який раніше представився Ноткером фон Вейрахом, довго придивлявся до Шарлея.

— Та-а-а-ак, — проказав він нарешті, облизуючи замазані сколотинами вуса. Порядні і сміливі ви люди, пане Шарлею, і ти, паничу фон Хагенау. До речі, чи ти часом не нащадок цього славетного поета?

— Ні.

— Ага. Про що це я? А, що ви сміливі і мужні хлопці. Та й пахолок ваш, хоча на вигляд дурникуватий, відважний і бойовий на диво. Та-а-ак. Поспішили на допомогу моїм хлопцям. І через це самі опинилися у халепі, не оминуть вас клопоти. Ви пішли проти Зейдліців, а вони мстиві.

— Правда, — підтвердив другий лицар, з довгим волоссям і пишними вусами, який представився Вольданом з Осин. — Зейдліці — то особливі сучі діти. Весь їхній рід, значить, також і Лаасани. І Курцбахи. Усі винятково люті тварюки і мстиві поганці... Ой, Віттрам, ой, Римбаба, ну й заварили ж ви кашу, хай вам грець!

— Думати треба, — зауважив Вейрах. — Думати, один з другим...

— Та ми ж думали, — промимрив Куно Віттрам. — То ж було так: дивимося — їде віз. Тоді ми й подумали: а може б то пограбувати? Ну, слово за слово... Тьху, клянуся мотузками святого Дизми. Самі знаєте, як воно буває.

— Знаємо. Але думати треба.

— А також, — додав Вольдан з Осин, — розглядатися за ескортом.

— Не було ескорту. Тільки їзовий, обозники та вершник у бобровій шубі, певно, купець. Вони повтікали. От ми і думаємо: наша взяла. А тут на тобі маєш: як з-під землі вискакують п'ятнадцять заповзятих чахликів з алебардами.

— Я й кажу — думати треба.

— Та ще й часи такі! — вперся Пашко Пакославиць Римбаба. — До чого дійшло! Дурна срана фіра, товару там під тим лантухом, мабуть, на три гроші, а захищали так, ніби там був щонайменше Святий Грааль.

— Давніше то так не бувало, — покивав модно, по-лицарськи підстриженою чорною чуприною третій лицар, смаглявий, ненабагато старший від Римбаби і Віттрама, якого звали Тассіло де Тресков. — Давніше то було так, що коли крикнеш: "Стій і давай!", то давали. А тепер захищаються, б'ються, як чорти, як венеційські кондотьери. Зле нам стало! Як тут у таких умовах на промисел ходити?

— Ніяк, — підсумував Вейрах. — Дедалі складніше наше exercitium[306], дедалі тяжча наша раубрітерська доля... Гей...

— Ге-ей... — підхопили жалібним хором лицарі-розбійники. — Ге-е-е-ей...

— На гнойовищі, — помітив і показав Куно Віттрам — свиня риється. Може, заріжемо та й заберемо?

— Ні, — вирішив, трохи подумавши, Вейрах. — Часу шкода.

Він підвівся.

— Пане Шарлею! — сказав він. — Таки по правді не годиться вас тут самих трьох залишати. Зейдліці злопам'ятні, не інакше, як уже й погоні розіслали, будуть по дорогах шукати. Тож їдьте, ласкаво просимо, з нами. До Кромоліна, нашого поселення. Там у нас зброєносці, та й друзів буде чимало. Вас там ніхто не скривдить і не образить.

— Хай би спробували! — розпушив світлі вуса Римбаба. — Їдьте з нами, їдьте, пане Шарлею. Бо, скажу я вам, ви мені дуже до душі припали.

— Як і мені молодий панич Рейнмар, — Куно Віттрам лупнув Рейневана по спині. — Присягаюся кельмою святого Руперта Зальцбурзького! Їдьте з нами до Кромоліна. Пане Шарлею? Гаразд?

— Гаразд.

— Ну то, — потягнувся Ноткер фон Вейрах, — рушаймо, comitiva[307].

Коли формувався кортеж, Шарлей залишився позаду і непомітно підкликав до себе Рейневана і Самсона Медка.

— Цей Кромолін, — сказав він тихо, поплескуючи по шиї гнідка, — це десь неподалік від Срібної Гури і Стошовиць, біля так званої Чеської стежки, дороги, що веде з Чехії через Срібний перевал до Франкенштейна, до вроцлавського тракту. Тому нам з ними по дорозі й дуже на руку. І набагато безпечніше. Тримаймося їх. Закриваючи очі на те, чим вони промишляють. У біді не вибирають. Але раджу, тим не менше, дотримуватися обережності та зайвого не балакати. Самсоне?

— Мовчу і прикидаюся бельбасом. *Pro bono commune*. [308]

— Чудово. Рейнмаре, підійди-но ближче. Хочу і тобі дещо сказати.

Рейневан, вже в сідлі, під'їхав, підозрюючи, що його чекає і що він почує. І не помилився.

— Послухай мене уважно, непоправний дурню. Ти становиш для мене смертельну небезпеку вже самим фактом існування. Я не дозволю, щоб ти цю небезпеку збільшував ідіотською поведінкою і вчинками. Я не коментуватиму того факту, що, прагнучи бути шляхетним, ти повівся як кретин, кинувся на допомогу розбійникам і підтримав їх у бою із силами правопорядку. Не буду знущатися, дасть Бог, цей факт чомусь тебе навчив. Але обіцяю: якщо ти ще раз зробиш щось подібне, я кину тебе напризволяще, безповоротно й остаточно. Запам'ятай, осле, зарубай собі на носі, бовдуре: тобі ніхто не прийде на допомогу в біді, бо тільки дурень квапиться допомагати іншим. Якщо хтось кличе на допомогу, потрібно відвернутися спиною і негайно йти звідти геть. Обіцяю: якщо в майбутньому ти хоча б голову повернеш у бік бідняка, дівчини в біді, кривдженої дитини або битого собаки, ми розійдемося. А потім можеш корчити із себе Персеваля на власний страх і ризик.

— Шарлею...

— Мовчи. Пам'ятай, що я тебе попередив. Я не жартую.

* * *

Вони їхали лісовими галявинами, серед трав, що сягали до стрепен. Небо на заході, затягнуте рваними перистими хмарами, яріло пасмами племенистого пурпуру. Темніла стіна гір і чорних борів Шльонської Просіки.

Ноткер фон Вейрах і Вольдан з Осин, які їхали в авангарді, серйозні та зосереджені, співали гімн, час від часу зводячи до неба очі з-під піднятих хундсгуглів. Їхній спів, хоч і неголосний, звучав піднесено і суворо.

*Pange lingua gloriosi
Corporis mysterium,
Sanguinisque pretiosi,
Quern in mundi pretium
Fructus ventris generosi
Rex effudit Gentium* [309].

Трохи позаду, на такій відстані, щоби не заважати їм власним співом, їхали Тассіло де Тресков і Шарлей. Обоє, далеко не так серйозно, співали любовну баладу.

Sô die bluomen üz dem grase dringent,
same si lachen gegen der spilden sunnen,
in einem meien an dem morgen fruo,
und diu kleinen vogelin wol singent
in ir besten wîse, die si kunnen,
waz wünne mac sich dâ gelîchen zuo [310]?

За співаками їхали кроком Самсон Медок і Рейневан. Самсон прислухався, погойдувався в сідлі і мугикав. Було зрозуміло, що слова міннезангу він знає та що, якби не інкогніто, залюбки приєднався би до хору. Рейневан був поринув у думки про Аделю. Але думки розбігалися, Римбаба і Куно Віттрам, які замикали кавалькаду, безперестанку горлали пияцьких і непристойних пісень. Їхній репертуар справляв враження невичерпного.

Пахло димом і сіном.
Verbum caro, panem verum
verbo carnem efficit;
fitque sanguis Christi merum,
et si sensus deficit,
ad firmandum cor sincerum
sola fides sufficit [311].

Піднесена мелодія і богоугодні вірші Томи Аквінського не могли нікого обманути, видно, лицарів випереджала їхня репутація. Уздрівши кортеж, у паніці розбігалися баби, що збирали хмиз, як сарни, зникали дівчатка-підлітки. Лісоруби утікали з вирубок, а нажахані пастухи залазили під овець. Утік, покинувши возика, дігтяр. Чкурнули, задерши ряси по самі задниці, трійко мандрівних братів-міноритів. Поетичні строфи Вальтера фон дер Фогельвайде не справили на них ані найменшої заспокійливої дії.

Nü wol dan, welt ir die wârheit schouwen,
gen wir zuo des meinen hôhgezîte!
der est mit aller siner krefte komen.
Seht an in und seht an werde frouwen,
wederz dâ daz ander überstrîte:
daz bezzer spil, ob ich daz hân genomen [312].

Самсон Медок підмугикував собі під ніс. "Моя Аделя, — думав Рейневан, — моя Аделя. Таки-так, коли ми нарешті будемо разом, коли скінчиться розлука, буде, як у Вальтера фон дер Фогельвайде, у пісні, яку співають: настане травень. Або як в інших строфах цього ж поета:

Rerum tanta novitas
in solemni vere
et veris auctoritas
jubet nos gaudere [313]...

— Ти щось казав, Рейневане?

— Ні, Самсоне. Я нічого не казав.

— Гм. Але ти видавав якісь дивні звуки.

"Ех, весна, весна... А моя Аделя прекрасніша за весну. Ох, Аделю, Аделю, де ти, моя кохана? Коли ж я нарешті тебе побачу? Поцілую твої губи? Твої груди..."

Швидше, уперед, швидше! До Зембиць!

А цікаво, — подумав він раптом, — де зараз і що поробляє Ніколетта Світловолоса?"

Genitori, Genitique

laus et jubilatio,

salus, honor, virtus quoque

sit et benedictio [314]...

Наприкінці кортежу, невидимі за поворотом дороги, дерли горло, полохаючи звірину, Римбаба і Віттрам.

Чинбарі-курварі

дупу облупили,

а шевці-курвисини

чобіт з неї вшили [315]!

РОЗДІЛ СІМНАДЦЯТИЙ

у якому в раубрітерському селищі Кромолін Рейневан заводить знайомства, їсть, п'є, пришиває відрубані вуха і бере участь у тінгу[316] ангельської міліції[317], поки до Кромоліна не прибувають зовсім несподівані гості

З точки зору стратегії й оборони раубрітерське селище Кромолін було розміщене вельми вдало — на острові, утвореному широким і замуленим рукавом ріки Ядкової. Дістатися туди можна було по схованому серед верб і верболозів мосту, але цей доступ легко вдавалося захищати, про що свідчили забори, козли і колючі кобилиці[318], явно підготовлені до того, щоб перекрити у разі потреби дорогу. Навіть у півморозу смерку, який насувався, видно було й інші елементи укріплень, як-ото засіки і загострені палі, вбиті в болотистий берег. Біля самого в'їзду міст був додатково перегороджений товстим ланцюгом, що його негайно зняли пахолки — навіть до того, як Ноткер фон Вейрах устиг протрубити в ріг. Поза сумнівом, їх ще раніше помітили з чатівні, яка здійснювалася над вільшняком.

Вони в'їхали на острів, поміж криті дерном бурдеї і шопи. Головна, схожа на фортецю споруда була, як виявилось, млином, а те, що вони вважали рукавом ріки, — млинівкою. Заставки були підняті, млин працював, колесо гуділо, вода лилася із шумом, скипаючи білою піною. За млином і стріхами халуп видно було заграву численних багать. Долинали музика, крики, гамір.

— Гуляють, — угадав Тассіло де Тресков.

З-за халуп із хихотінням вискочила розхристана дівка з розвіяною косою, за нею гнався товстуватий бернардинець. Обоє забігли до стодоли, звідки невдовзі почулися смішки і писки.

— Ну от і прошу дуже, — буркнув Шарлей. — Зовсім як удома.

Вони проминули латрину[319], яка хоч і була схована в хашах, проте

деконспірувала себе смородом, виїхали на майдан, повний людей, освітлений вогнищами, гучний від музики і голосів. Їх помітили, біля них негайно з'явилися кілька пахолків і зброєносців. Прибулі спішилися, а про лицарських коней негайно подбали. Шарлей підморгнув Самсонові, велет зітхнув і пішов услід за прислугою, тягнучи за собою коней.

Ноткер фон Фейрах віддав армігерові[320] шолом, проте меч узяв під пахву.

— Багато людей з'їхалося, — зауважив він.

— Багато, — сухо підтвердив армігер. — А кажуть, що ще більше буде.

— Ходіть, ходіть, — потираючи руки, поквапив Римбаба. — Я поїв би!

— Правда, — підхопив Куно Віттрам. — І пити хочеться!

Вони пройшли повз кузню, що пашіла жаром, смерділа вугіллям і видзенькувала металом, кілька ковалів, чорних, наче циклопи, поралися там при роботі, якої мали повні руки. Пройшли попри стодолу, перетворену на бойню: у широко відкритих воротах було видно підвішені за ноги випотрошені туші свиней і великого вола — останнього тільки що розпанахали і якраз вивалювали з нього до балії нутрощі. Перед стодолою палахкотіли багаття, над жаром шкварчали на рожнях поросята і барани. Парували й надили запахами закопчені казани і чавуни. Поруч на лавах, за столами чи й просто на землі сиділи їдці, серед гір обгризених кісток, які все росли і росли, вовтузилися і гризлися собаки. Світила вікнами і лампами підсіння корчма, з якої раз у раз викочували бочки, що їх моментально обліплювали спрагли.

Оточений будівлями майдан заливало мерехтливе світло палаючих мазниць. Тут крутилося чимало люду: селян, пахолків, зброєносців, дівок, торговців, жонглерів, бернардинців, францисканців, євреїв і циганів. А також чимало лицарів та армігерів, в обладунках і неодмінно з мечами на поясі або під пахвою.

Спорядження лицарів визначало їхній статус і майнове становище. Більшість була в повному обладунку, а кілька навіть красувалися у виробх нюрнберзьких, аугсбургських та інсбрукських майстрів зброярського мистецтва. Але були й такі, хто спромігся лише на неповний обладунок, на вдягнені поверх кольчуги нагрудники, коміри, опахи чи набедреники.

Пройшли повз комору, на східцях якої концертувала група музик-вагантів, теленькали гуслі, пищали сопілки, дудоніла басоля[321], вигравали флейти і ріжки. Ваганти підскакували в такт, при цьому подзеленькували нашиті на їхній одяг дзвіночки і брязкальця. Трохи далі, на дерев'яному помості, кілька лицарів танцювали — якщо можна було так назвати стрибки і присядки, які нагадували радше хворобу святого Вітта. Гуркіт, який вони зчинили на помості, майже заглушав музику, а пилюка, яку вони здійняли, курилася хмарою, від якої крутило в носі. Дівки ж та циганки реготали і попискували тонше за голіардські дудки-пищалки.

Посеред майдану, на великому позначеному по кутах мазницями квадраті втоптаній землі, віддавалися більш чоловічим розвагам. Лицарі в обладунках випробовували один одного на вміння користуватися зброєю і міцність блях. Дзвеніли клинки, гупали по щитах сокири і моргенштерни[322], лунали образливі матюки і

підбадьорливі вигуки глядачів. Двоє лицарів, з них один із золотим коропом Глаубіців на щиті, розважалися досить ризиковано — без шоломів. Глаубіц завдавав ударів мечем, а його супротивник, прикриваючись круглим щитом, намагався схопити зброю лещатами мечолома[323].

Рейневан зупинився, щоби подивитися на поєдинок, але Шарлей потягнув його за лікоть, наказавши йти за раубрітерами, яких їжа і напої цікавили значно більше, ніж бойове змагання. Незабаром прибулі опинилися в самому центрі учти і забави. Перекриваючи гамір, Римбаба, Віттрам і де Тресков віталися зі знайомими, обмінювалися потисками рук і плескали одне одного по спинах. Невдовзі всі, включаючи Шарлея і Рейневана, уже щільно сиділи, стиснуті за столом, обгризали м'ясо зі свинячих і баранячих лопаток та випорожнювали кухлі під побажання здоров'я, щастя й "аби нам добре велося". Гребуючи чимось таким нікчемно малим, як кухоль, страшенно, мабуть, спраглий Римбаба пив мед просто із цебра, яке вміщало гарнець, і золотавий трунок стікав із його вусів на нагрудник.

— За здоров'я! У ваші руки!

— Клянусь честю, у ваші!

— Аби нам добре велося!

Крім Глаубіца, що бився на майдані, були серед раубрітерів й інші, які явно не вважали, що розбійницьке ремесло ганьбить родовий герб, тому зовсім його не приховували. Неподалік від Рейневана дробив зубами хрящі здоровань у яці з гербом Коттвіців — червоною смугою на срібному полі. Поблизу крутився інший, кучерявий, який носив Троянду — герб Пораїв, польських лицарів із таким же *cri de guerre*. Ще один, широкоплечий, як тур, був одягнений у лентнер, оздоблений золотою рисою. Рейневан не пам'ятав, чий це герб, але йому відразу нагадали.

— Пан Боживой де Лоссов, — представив його Ноткер фон Вейрах. — Панове Шарлей і Хагенау.

— Клянусь честю, — Боживой де Лоссов вийняв із рота свиняче ребро, жир капнув на золоту рись. — Клянусь честю, вітаю. Хагенау, гм-м... Чине нащадок того славетного поета?

— Ні.

— Ага. Ну то випиймо. За здоров'я!

— За здоров'я.

— Пан Венцель де Харта, — представляв Вейрах лицарів, які підходили. — Пан Буко фон Кроссіг.

Рейневан приглядався з цікавістю. Вбраний в облямовані латунню обладунки Буко фон Кроссіг був у Шльонську особою преславетною, особливо після торішніх Зелених Свят, коли він вчинив гучний розбійний напад на скарбничого глоговської колегіати та його кортеж. Але саме зараз, наморщивши чоло і примруживши очі, знаменитий раубрітер придивлявся до Шарлея.

— Чи ми часом не знайомі? Чи ми вже десь не бачилися?

— Не виключено, — невимушено відповів демерит. — Може, у костелі?

— За здоров'я!

— За щастя!

— Будьмо!

— ...рада, — говорив Буко фон Кроссіг Вейрахові. — Будемо радитися. Нехай тільки всі з'їдуться. Трауготт фон Барнхельм. І Екхард фон Зульц.

— Екхард Зульц, — скривився Ноткер фон Вейрах. — Аякже. Цей усюди носа потикає. А про що це ми маємо радитися?

— Про похід, — сказав лицар, який сидів неподалік, елегантно підносячи до рота шматочки м'яса, що їх він кинджалом відтинав від окосту, який тримав у руці. Він мав довге, дуже шпакувате волосся, доглянуті руки та обличчя, шляхетності якого не псували навіть старі шрами.

— Кажуть, — повторив він, — готується похід.

— А на кого, пане Маркварте?

Шпакуватий не мав часу на відповідь. На майдані зчинилися шум і гам. Хтось лаявся, хтось верещав, уривчасто заскімлив копнутий пес. Хтось голосно кликав цирульника або жида. Або того й того.

— Чуєте, — вказав головою шпакуватий, глузливо посміхаючись. — Саме вчасно. Що там сталося? Га? Пане Яську?

— Отто Глаубіц потяв Йона Шенфельда, — відказав захеканий лицар із тонкими вусами, що звисали, як у татарина. — Йому тра медика. А той запропастився. Пропав, парх, шельма.

— А хто вчора грозився навчити жидовина їсти за звичаєм? Хто брався силою нагодувати його свининою? Кого я просив дати неборакові спокій? Кого застерігав?

— Ви, як завжди, були праві, шляхетний пане фон Штольберг, — неохоче зізнався вусатий. — Але що нам тепер робити? З Шенфельда цебенить, як із кабана, а від цирульника тільки його жидівські причандали залишилися...

— Давайте-но їх сюди, — голосно і не довго думаючи сказав Рейневан. — І давайте пораненого. І світла, більше світла...

Пораненим, який невдовзі гепнувся усім своїм обладунком на стіл, загримівши металом, виявився один із двох лицарів, що билися на майдані без шоломів. Наслідком такої нерозважливості виявилися розрубана майже до кістки щока і сильно надрізане, відвисле вухо. Поранений лаявся і смикався, кров рясно лилася на липові дошки столу, забруднювала м'ясо, просочувалася у хліб.

Принесли сакви медика, і при світлі декількох тріскучих скіпок Рейневан узявся до діла. Знайшов флакон із ларендогрою[324], вилив його вміст на рану. При цій процедурі пацієнт зашарпався, як осетер, і замалим не впав зі столу, тож довелося його притримати. Рейневан швидко всунув дратву в криву голку і почав зшивати, намагаючись робити якомога рівніші стібки. Оперований узявся огидно лихословити, безбожно торкаючись деяких релігійних догм, тому шпакуватий Маркварт фон Штольберг заткнув йому рота шматком грудинки. Рейневан подякував очима. І шив, шив і в'язав вузли під цікавими поглядами публіки, що обступила стіл. Рухами голови

відганяючи від себе нічних метеликів, які густо летіли на світло, він зосереджувався на тому, щоби прикріпити вухо якомога ближче до місця його первісного розташування.

— Чисте полотно, — попросив він трохи згодом. Негайно зловили одну з дівок, що спостерігали за операцією, і здерли з неї сорочку, а протести вгамували, врізавши дівці пару разів по писку.

Рейневан ретельно забинтував голову пораненого роздертим на пасма лляним полотном, наклав грубу пов'язку. Поранений, на диво, не зімлів, а сів, невиразно промимрив щось про святу Люцію, заохав, застогнав і потиснув Рейневанові руку. Після чого всі присутні зразу взялися тиснути йому руку, вітаючи медика з доброю роботою. Рейневан приймав привітання, усміхнений і гордий. Хоча він усвідомлював, що пришити вухо йому не вельми вдалося, але чимало пик навколо нього мали на собі сліди ще гірше зашитих ран. Поранений щось бурмотів з-під пов'язки, однак його ніхто не слухав.

— А що? Молодчина, хіба ні? — поруч приймав поздоровлення Шарлей. — Doctus doctor[325], хай мені біс. Добрий медик, га?

— Добрий, — погодився винуватець, на обличчі якого не було ані найменшого сліду каяття, той самий Глаубіц із золотим коропом у гербі, вручаючи Рейневанові кружку меду. — Та ще й тверезий, а це рідкість серед коновалів. Пощастило Шенфельду!

— Пощастило, — холодно прокоментував Буко фон Кроссіг, — бо це ти його рубонував. А якби я, то нічого було би пришивати.

Зацікавлення подією зненацька пригасло, перерване появою нових гостей, які в'їжджали на кромолінський майдан. Раубрітери зашуміли, запанувало збудження, яке свідчило, що в'їжджає неабихто. Рейневан придивився, витираючи руки.

Кавалькаду з кільканадцяти збройних очолювали троє вершників. Посередині їхав лисючий товстун в обладунку, покритому чорною емаллю, по його праву руку — лицар з похмурою міною і навскісним шрамом на чолі, а по ліву — священник або чернець, але з кордом на боці та в залізному комірі на кольчuzі, надягнутій просто поверх ряс.

— Приїхали Барнхельм і Зульц, — проголосив Маркварт фон Штольберг. — До корчми, панове лицарі! На тінг! Далі, далі. Ану, закличте-но тих, які дівок молотять по засіках! Будіть сплячих! На тінг!

Зчинилася деяка метушня, майже всі лицарі, що збиралися на нараду, запасалися їжею і питвом. Голосно і грізно підкликали пахолків, щоби ті повикочували нові бочки і барила. Серед тих, хто прибіг на заклик, з'явився і Самсон Медок. Рейневан тихенько підкликав його і залишив біля себе. Він хотів уберегти супутника від долі служників, яким раубрітери не шкодували штурханців і стусанів.

— Йдіть на той тінг, — сказав Шарлей. — Змішайтеся з натовпом. Добре було би знати, що планує ця компанія.

— А ти?

— У мене тимчасово інші плани, — демерит упіймав очима палкий погляд циганки, яка крутилася поблизу, вродливої, хоч трохи присадкуватої, із золотими перстениками, вплетеними у волосся кольору воронового крила. Циганка підморгнула йому.

Рейневанові дуже кортіло усе це прокоментувати. Однак він узяв себе в руки.

* * *

У корчмі була тіснота. Під низькою брусовою стелею снувалися дим і сморід. Запах людей, які давно не знімали лат, себто запах заліза і не тільки. Лицарі й армігери порозставляли лави так, щоб утворилося щось на кшталт круглого столу короля Артура, але далеко не для всіх там вистачило місця. Значна частина присутніх стояла. Серед них, в останніх рядах, щоб не впадати у вічі, були і Рейневан та Самсон Медок.

Тінг відкрив, вітаючи на ім'я найбільш знатних, Маркварт фон Штольберг. Відразу після нього взяв голос Трауготт фон Барнхельм, той із новоприбулих, який був гладкий і лисуватий, у покритій чорною емаллю зброї.

— Справа, значиться, така, — почав він, із дзенькотом кладучи перед собою меч у піхвах, — що Конрад, єпископ Вроцлава, скликає збройних під свої хоругви. Значиться, збирає військо, щоби знову вдарити по чехах, значиться, по єретиках. Буде, значиться, хрестовий похід. Повідомив мене через довірену особу пан староста Колдіц, що як хто хоче, то може до хрестоносного війська приступити. Усі провини хрестоносцеві простяться, а що хто заробить — те його. Конрадові ксьондзи ще багато чого при цьому казали, я таки того не запам'ятав, але тут є патер Гіацинт, якого я, значиться, узяв по дорозі, він вам про це ліпше скаже.

Патер Гіацинт, той самий священик в обладунку, встав, кинув на стіл власну зброю — важкий і широкий корд.

— Благословен Господь, — заgrimів він, як з амвона, здіймаючи руки жестом проповідника, — опора моя! Він мої руки привчає до бою, пальці мої — до війни! Братіє! Віра відступила! У Чехії єретицька зараза набрала нової сили, огидний дракон гуситської ересі підняв свою мерзенну голову! Невже ви, шляхетні лицарі, станете байдуже дивитися, у той час як під хрести на знаменах юрмами стікаються люди нижчих станів? Коли, бачачи, що гусити все ще живі, щоранку плаче і побивається Матір Божа? Шляхетні панове! Нагадую вам слова святого Бернарда: убити ворога во ім'я Христове — значить повернути його до Христа!

— До суті, — похмуро вставив Буко фон Кроссіг. — Коротше, патер.

— Гусити, — патер Гіацинт ударив по столу обома кулаками відразу, — противні Богу! Отже, Богу буде любо, коли ми вдаримо по них мечем, не дозволяючи їм зтягувати душі у свій блуд і плюгавство! Позаяк розплатою за гріх є смерть! Тож смерть, смерть чеським відщепенцям, вогонь і погибель єретицькій заразі! Тому промовляю оце і прошу від імені його достоїнності єпископа Конрада: вберіть, браття-лицарі, знак хреста на свої обладунки, станьте ангельською міліцією! І будуть вам гріхи і провини відпущені, як у цій юдолі, так і на Божому Суді. А хто що заробить — те його.

Якийсь час панувала тиша. Хтось ригнув, у когось протяжно забурчало в животі. Маркварт фон Штольберг відкашлявся, почухав за вухом, повів поглядом навколо.

— То що, — промовив він, — скажете, панове лицарі? Га? Панове ангельська міліція?

— Цього треба було сподіватися, — першим промовив Боживой де Лоссов. — Був у

Вроцлаві легат Бранда, з багатою свитою, ха, я навіть думав напасти на нього десь на краківському тракті, але він мав надто вже сильний ескорт. Не секрет, що кардинал Бранда до хрестового походу закликає. До живого дійняли гусити римського папу!

— Та й те правда, що в Чехії таки справді невесело, — додав Ясько Кульгавий з Лубни, уже знайомий Рейневанові раубрітер з вусами, як у татарина. — Фортеці Карлштайн і Жебрак в облозі, з дня на день упадуть. Здається мені, що якщо ми вчасно чогось із чехами не зробимо, то чехи щось зроблять із нами. Треба над цим, здається мені, помислити.

Ерхард фон Зульц, той, що мав навскісний шрам на чолі, вилаявся, вдарив кулаком по руків'ї меча.

— Над чим тут мислити! — фиркнув він. — Добре каже патер Гіацинт: смерть єретикам, вогонь і погибель! Бий чехів, хто доброчесний! А при нагоді ще й наживемося, бо є справедливість у тому, щоби за гріх була кара, а за чесноти — винагорода.

— Правда у тому, — озвався Вольдан з Осин, — що хрестовий похід — це велика війна. А на великій війні люди швидше багатіють.

— І швидше, — зауважив кучерявий Порай, — у чоло дістають. І сильніше.

— Щось ти боятися став, пане Блажею, — заволав Отто Глаубіц, вухоруб. — А чого тут боятися? Раз мати родила... А тут як — хіба ми не підставляємо шиї, коли на промисел виходимо? Тільки чим же тут збагатишся? Що урвеш? Торбу з грішми у купця? А там, у Чехії, у вирішальній битві, якщо тобі пощастить лицаря живим узяти, можеш вимагати викупу навіть двісті кіп грошів. А як повалиш, то коня візьмеш, риштунок з убитого, це ж таки щонайменше двадцять гривень, як не рахуй. А як місто яке захопимо...

— Ну! — розохотився Пашко Римбаба. — Міста тамки багаті, у замках повні скарбівниці. Та хоч би й той Карлштайн, про який весь торочиться. Захопимо і пограбуємо...

— Ото сказав, — пирснув сміхом лицар з червоною смугою в гербі. — Таж Карлштайн не в гуситських, а в католицьких руках. Фортеця в облогу взята єретиками, а хрестовий похід має йти саме на допомогу обложеним! А ти, Римбабо, дурний цапе, нітрохи в політиці не тямиш.

Пашко Римбаба почервонів і настовбурчив вуса.

— Ти дивися, Коттвіце, — заревів він, витягаючи з-за пояса чекан, — кого дурним називаєш! За політику не скажу, але на тому, щоби в рило дати, я досить добре розуміюся!

— Рах, рах! — крикнув Божиной де Лоссов, ледве не силоміць саджаючи Коттвіца, який уже перегинався через стіл із затиснутою в руці мізерикордією. — Заспокойтеся! Обое! Ви як діти малі! Аби тільки нажлуктитися — і за ножі.

— А пан Гуго правий, — додав Трауготт фон Барнхельм. — Ти і справді Пашко, нічого не тямиш у політичних нюансах. Ми ж про хрестовий похід говоримо. А чи знаєш ти, що таке хрестовий похід? Це так, як Готфрид Бульйонський, як Ричард

Левине Серце, значиться, знаєте-розумієте, Єрусалим і взагалі. Ні?

Раубрітери покивали головами, але Рейневан готовий був поставити будь-які гроші, що зрозумів далеко не кожен. Буко фон Кроссіг одним духом вихилив кухля, grimнув ним об стіл.

— Пес би то все їбав, — виголосив він тверезо, — Єрусалим, Ричарда Левине Серце, бульйон, політику і релігію. Будемо грабувати і баста, хто би не трапився і хто би не навернувся, чорт із ним та з його вірою. Шириться чутка, що так поляки в Чехії роблять, Федір з Острога, Добко Пухала та інші. І незле вже, кажуть, собі нахапали. А ми, ангельська міліція, що, гірші?

— Не гірші! — гаркнув Римбаба. — Добре Буко каже!

— Клянуся муками Господніми, добре!

— На Чехію!

Здійнявся гармидер. Самсон злегка нахилився до вуха Рейневана.

— Ну чисто тобі, — шепнув він, — Клермонт у тисяча дев'яносто п'ятому. Того й гляди загорланять хором *Dieu le veult*[326].

Але велетень помилявся, ейфорія виявилася зовсім не тривалою і згасла, мов солом'яне багаття, заглушена прокльонами і грізними поглядами скептиків.

— Згадані Пухала й Острозький, — промовив Ноткер Вейрах, який доти мовчав, — нахапалися, бо воюють на боці переможців. Тих, котрі б'ють, а не тих, кого б'ють. Досі хрестоносці привозили з Чехії більше ґуль, аніж статків.

— Правда, — підтвердив невдовзі Маркварт фон Штольберг. — Розповідали ті, що були у двадцятому році під Прагою, як мейсенці Генріха Ізенбурга вдарили по Вітковському узгір'ї. І як втекли, залишивши під шанцем гору трупів.

— Кажуть, гуситські священики, — додав, киваючи головою, Венцель де Харта, — билися на тому шанці пліч-о-пліч з вояками, а вили при цьому, як вовки, аж страх брав. Навіть баби там воювали, товкли ціпами, немов показилися... А тих, хто живим потрапив гуситам до лап...

— Бридня, — махнув рукою патер Гіацинт. — Зрештою, на Віткові був Жижка. І диявольська сила, якій він запродався. А тепер Жижки вже нема. Скоро рік, як він у пеклі смажиться.

— Не було, — сказав Тассіло де Тресков, — Жижки під Вишеградом, у день Усіх Святих. І хоч ми там переважали учетверо, проте дістали від гуситів доброго прочухана. Жорстоко нас побили і потовкли, а погнали так, що досі соромно згадувати, як ми звідти втікали. У паніці, наосліп, аби подалі, поки коні не почали хропти... А п'ять сотень трупів лишилися лежати на полі. Знатніші з чеських і моравських панів: Генрик із Плюмлова, Ярослав зі Штернберка... З Польщі пан Анджей Баліцький гербу Сокира. З Лужиці пан фон Рателау. А з наших, із сілезців, — пан Генріх фон Лаасан...

— Пан Стош із Шеллендорфа, — докінчив у тиші Штольберг. — Пан Петер Шірмер. А я й не знав, що ти був під Вишеградом, пане Тассіло.

— Був. Бо пішов, як дурень, зі шльонським військом, з Кантнером Олесницьким і Румпольдом із Глогова. Так, так, панове. Жижку чорти взяли, але є в Чехії інші, котрі

не гірше битися вміють. Вони показали це під Вишеградом, тоді, у день Усіх Святих: Гинек Крушина з Ліхтенбурга, Гинек з Кольштайна, Вікторин із Подебрад, Ян Гвезда, Рогач з Дубе. Запам'ятайте ці імена. Бо ви їх почувєте, як підете з хрестовим походом на Чехію.

— Ова, — перервав важку тишу Гуго Коттвіц. — Налякав їжака голою сракою! Побили вас, бо ви самі битися не вміли. Воював і я з гуситами — у двадцять першому році під проводом пана Пути із Частоловиць. Під Петровицями ми так утерли єретикам маку, що аж курилося! Потім пройшли вогнем і мечем хрудимським краєм, пустили з димом Жампах і Літіце. І такі брали там трофеї, що ого-го! Обладунок, котрий на мені, баварської роботи, якраз звідти...

— Годі базікати! — відрізав Штольберг. — Треба нарешті щось вирішити. Йдемо на Чехію чи ні?

— Я йду! — голосно і гордо заявив Екхард фон Зульц. — Треба полоти бур'ян єресі, от що. Випалювати проказу, перш ніж вона все пожере.

— Я теж йду, — сказав де Харта. — Мушу здобичі набрати. Мені треба: я ся женю.

— Клянуся зубом святої Аполлонії! — втрутився Куно Віттрам. — Здобиччю і я не погребую!

— Здобич — це одне, — непевно бовкнув Вольдан з Осин. — А ще й, кажуть, хто візьме хрест, гріхи його раз-два відпущені будуть. А нагрішили ми... Ох, нагрішили.

— Я не йду, — коротко заявив Боживой де Лоссов. — Не буду шукати лиха на свою голову на чужій стороні.

— Я не йду, — спокійно сказав Ноткер Вейрах. — Бо якщо Зульц іде, значить, справа слизька і смердюча.

Знову здійснювся гармидер, посипалися прокльони. Екхарда Зульца, який уже наполовину видобув корд, силоміць посадили на місце.

— А мені, — сказав, коли все заспокоїлося, Ясько Кульгавий з Лубни, — якщо куди і йти, то краще в Пруссію. З поляками на хрестоносців. Або навпаки. Залежно від того, хто більше заплатить.

Якийсь час усі балакали і перекрикували один одного, врешті-решт кучерявий Порай втихомирив товариство жестами.

— Я в цей хрестовий похід не вирушу, — заявив він у тиші. — Бо не дамся єпископам і попам узяти себе на повідок. Не дозволю, щоб мене як собаку на когось нацьковували. Що це за хрестовий похід? На кого? Чехи — не сарацини. У бій дароносицю із собою несуть. А те, що їм не подобається Рим, папа Одо Колонна, Бранда Кастільйоне, наш єпископ Конрад та інші прелати? Я не дивуюся. Мені вони теж не подобаються.

— Брешеш ти, Якубовський! — заволав Екхард фон Зульц. — Чехи — єретики! Єретицьке вчення сповідують! Церкви палять! Дияволу поклоняються!

— Голі ходять!

— І хочуть, — крикнув патер Гіацинт, — щоб жінки у всіх спільні були! Хочуть...

— Я покажу вам, — голосно перервав Порай, — чого хочуть чехи. А ви, значить,

подумайте, з ким ви тут — і проти кого йти треба.

На поданий знак підійшов немолодий голіард у червоному рогатому каптурі і кабаті з вирізаною зубчиками баскою. Голіард витягнув з-за пазухи згорнений пергамент.

— Нехай знають усі добрі християни, — прочитав він голосно і виразно, — що Чеське Королівство незмінно триває і з Божою поміччю триватиме, на смерть і життя, при записаних нижче артикулах. По-перше: щоб у Чеському Королівстві вільно і безпечно проповідувалося слово Боже, і щоб священники проповідували його без перешкод...

— Що це таке? — заволав фон Зульц. — Звідки ти це маєш, музико?

— Нехай собі, — скривився Ноткер фон Вейрах. — Звідки має, звідти має. Читайте, хлопе.

— По-друге: щоби Плоть і Кров Господа Христа роздавали в обох видах, хліба й вина, усім вірним... По-третє: щоб у священників відібрали і скасували їхню світську владу над земним багатством і благами, щоб заради спасіння свого повернулися вони до законів Письма і життя, яке вів Христос зі своїми апостолами. По-четверте: щоб усі гріхи смертні й інші злочини проти закону Божого карати та осудити...

— Єретицьке писання! Та його тільки слухати — і то гріх! Чи ви кари Божої не боїтеся?

— Прикрий пельку, патер!

— Тихо! Хай читає!

— ...серед священників: симонію, єретицтво, стягування грошей за хрещення, за миропомазання, за сповідь, за причастя, за святий єлей, за свячену воду, за служби і молитви за померлих, за пости, за дзвони, за плебанії, за посади і прелатство, за сан, за відпущення гріхів...

— А що? — взявся в боки Якубовський. — Неправда, може?

— Далі: ересі, що з цього виникають, і ганебні для церкви Христової перелюбство, прокляте плодження синів і дочок, содомію та інші розпусти, гнів, свари, розбрати, обмови, знущання з простого народу, грабування його, стягування оплат, данин і пожертв. Кожен праведний син своєї матері, Святої Церкви, повинен це все відкинути, зректися, ненавидіти, як диявола, і гидувати цим...

Подальше читання порушив загальний шарварок і гармидер, під час якого, як помітив Рейневан, голіард тихцем зник разом зі своїм пергаментом. Раубрітери волали, лихословили, штовхалися, кидалися один на одного, ба, вже почали бряжчати клинки в піхвах.

Самсон Медок штовхнув Рейневана в бік.

— Здається мені, — пробурмотів він, — тобі варто було би глянути у вікно. Чимшвидше.

Рейневан поглянув. І заціпенів.

На кромолінський майдан в'їжджали кроком трое вершників.

Віттіх, Морольд і Вольфгер Стерчі.

РОЗДІЛ ВІСІМНАДЦЯТИЙ

у якому в рицарські традиції та звичаї вривається — з грюкотом — новочасність, а Рейневан, немовби прагнучи обґрунтувати назву книги, виходить на дурня і блазня. І змушений у цьому зізнатися. Перед усією природою.

Рейневан мав підстави соромитися і сердитися, бо піддався паніці. Коли він побачив, як у Кромолін в'їжджають Стерчі, його охопив безглуздий, дурний страх, і цей страх безглуздо і по-дурному ним покерував. Сором побільшувало те, що він повністю це усвідомлював. Замість того, щоб тверезо оцінити ситуацію і повестися осмислено та розумно, він відреагував, як наляканий і загнаний звір. Вискочив з вікна ванькира і кинувся навтьоки. Між шопами і бурдеями, в бік густого верболозу над рікою, що обіцяв, як йому здавалося, безпечний і темний прихисток.

Врятувало Рейневана його власне щастя і нежить, який уже кілька днів мучив Стефана Роткірха.

Річ у тім, що Стерчі добре спланували лови. Вони в'їхали в Кромолін утрюх. Решта ж троє, себто Роткірх, Дітер Гакст і Пугач фон Кнобельсдорф, прибули в поселення раніше і непомітно перекрили найімовірніші шляхи втечі. Рейневан неодмінно налетів би просто на Роткірха, який зачаївся за сараєм, якби не те, що застуджений Роткірх чхнув, і то так потужно, що його наляканий кінь ударив копитом об дошку. Рейневан, хоча паніка скувала йому мозок і він майже повністю втратив владу над ногами, вчасно зупинився, повернувся, промчав біля бурдею, повз купу гною, навкарачки проліз попід плотом і сховався за сухим чагарником. Він так дрижав, що йому здавалося, ніби весь чагарник шарудить, немовби його шарпає сильний вітер.

— Тс-с! Тс-с!

Поруч, за плотом, стояв хлопчик років, може, шести, у фільцевій шапці та перев'язаній перевеслом сорочці, що сягала до середини брудних литок.

— Тс-с! До сирниці, паницу... До сирниці... Тамки!

Рейневан глянув у вказаному напрямку. На віддалену на якийсь кидок каменем дерев'яну конструкцію, чотирикутну, покриту гостроверхим гонтовим дахом буду, що здіймалася майже на три сажні над землею на чотирьох солідних стовпах. Названа сирницею буда більше нагадувала велику голуб'ятню. А найбільше — пастку без виходу.

— До сирниці, — поквапив хлопчик. — Свидко... Тамки ховайте сі...

— Туди?

— Йо! Ми всі завзди тамки ховаєм сі.

Рейневан не став продовжувати дискусію, тим більше що зовсім неподалік хтось свиснув, а гучне чхання і тупіт копит сповістили про наближення застудженого Роткірха. На щастя, Роткірх, повернувши між бурдеї, в'їхав просто в загорожу з гусьми, а гуси здійняли дике гелґотання, яке заглушило все довкола. Рейневан зрозумів: зараз або ніколи. Зігнувшись у три погібелі, він бігцем дременував краєм чагарнику, підбіг до сирниці. І аж похолов. Драбини не було, а щоб видряпатися по гладесеньких дубових стовпах, годі було й думати.

Проклинаючи подумки свою дурість, він уже збирався втікати далі, коли почув тихе

шिकання, а згори, з чорного отвору, зісковзнув, немов змія, вузлуватий шнур. Рейневан ухопився за мотузку руками і ногами — і миттю опинився нагорі, в темному, задущливному і просякнутому смородом старого сиру нутрі. Спустив мотузку і допоміг йому залізти не хто інший, як голіард у червоному кабаті та рогатому каптурі. Той самий, котрий щойно читав у корчмі гуситську лібелу.

— Тс-с, — цитькнув він, приклавши палець до губів. — Тихо, пане!

— А чи тут...

— Безпечно? Так. Ми завжди тут ховаємося.

Рейневан, можливо, і спробував би з'ясувати, чому в такому разі тих, хто настільки регулярно тут ховається, регулярно ніхто не знаходить, але не було часу. Зовсім поруч із сирницею проїхав Роткірх. Чхнув — і рушив далі, не удостоївши споруди на стовпах навіть погляду.

— Ви, — озвався із пільми голіард, — Рейнмар з Беяви. Брат Петера. Убитого в Бальбінові.

— Саме так, — підтвердив, помовчавши, Рейневан. — А ти сховався тут, тому що боїшся Інквізиції.

— Саме так, — підтвердив, помовчавши, голіард. — Те, що я читав у корчмі... Артикули...

— Я знаю, які це були артикули. Але оці, які приїхали, — це не інквізитори.

— Ніколи не відомо.

— Це правда. Одначе скидалося на те, що ти маєш заступників. І все-таки ти сховався.

— А ви — ні?

* * *

У стінах сирниці були численні отвори, які, мабуть, служили для того, щоб до гомулок[327], що сушилися всередині, надходило повітря, і водночас забезпечували кругове спостереження. Рейневан припав оком до діри, що виходила на корчму й освітлений мазницями майдан. Він міг бачити, що там відбувалося. Відстань не дозволяла розчути. Але здогадатися було зовсім не важко.

* * *

Військова рада в корчмі ще не закінчилася, пішли з неї тільки деякі. Тож Стерчів на майдані вітали головним чином собаки, а ще — армігери та лише кілька раубрітерів, серед них Куно Віттрам і Йон фон Шенфельд з перев'язаною пикою. Утім, "вітали" — це було занадто сильно сказано, бо мало хто з лицарів узагалі підняв голову. Віттрам і ще двоє всю увагу приділяли баранячому скелетові, з ребер якого здирали і запихали в рот рештки м'яса, Шенфельд тамував спрагу мальвазією, потягуючи її за допомогою просунутої крізь перев'язку соломинки. Ковалі та купці пішли спати, дівки, ченці, ваганти і цигани кудись завбачливо зникли, пахолки вдавали, ніби страшенно зайняті. Як наслідок, Вольфгерові Стерчі довелося повторити запитання.

— Я питав, — загримів він із висоти сідла, — чи бачили ви молодика, який відповідає опису? Чи був тут такий? Або, може, є? Може, хто-небудь нарешті буде такий

ласкавий відповісти? Га? Чи ви, щоб вас холера взяла, поглухли?

Куно Віттрам виплюнув баранячу кісточку якраз під копита Стерчевого коня. Другий лицар витер пальці об вапенрок, глянув на Вольфгера і багатозначно перекрутив пояс із мечем. Шенфельд, не піднімаючи очей, забулькотів через свою соломину.

Під'їхав Роткірх, невдовзі приєднався Дітер Гакст. Обоє заперечливо покрутили головами під питальними поглядами Вольфгера і Морольда. Віттіх вилаявся.

— Хтось бачив такого, як я описав? — повторив Вольфгер. — Хто? Може, ти? Ні? А може, ти? Так, ти, бурмильцю! До тебе звертаюся! Бачив?

— Ні, — заперечив Самсон Медок, що стояв під корчмою. — Не бачив.

— Хто бачив і покаже, — Вольфгер сперся на луку, — той матиме дуката. Ну? Ось дукат, щоб ви не думали, що я брешу. Досить показати того, кого я шукаю. Підтвердити, що він тут є або був. Хто це зробить — дістане дуката! Ну! Хто хоче заробити? Ти? Може, ти?

Один із пахолків поволі наблизився, невпевнено озираючись.

— Я, пане, бачи... — почав він. Але не докінчив, бо Йон фон Шенфельд добряче копнув його під дупу. Пахолок гримнувся на всі чотири. Потім підхопився й утік, накульгуючи.

Шенфельд взяв руки в боки, глянув на Вольфгера й невиразно щось пробубонів з-під пов'язки.

— Га? — Стерча перехилився з сідла. — Що? Що він сказав? Що це було?

— Я не впевнений, — спокійно відповів Самсон, — але мені здається, що щось про засраних юд.

— І мені так здається, — підтвердив Куно Віттрам. — Клянуся бочкою святого Віліброда! Ми не любимо тут, у Кромоліні, юд.

Вольфгер почервонів, а тоді зблід, стискаючи в руці руків'я нагайки. Віттіх зрушив коня, а Морольд потягнувся до меча.

— Не раджу, — сказав Ноткер фон Вейрах, що стояв у дверях корчми. З одного боку від нього стояв де Тресков, з другого — Вольдан з Осин, а в нього за спиною — Римбаба і Боживой де Лоссов. — Не раджу починати, панове Стерчі. Тому що, клянуся Богом, те, що ви почнете, ми закінчимо.

* * *

— Вони вбили мого брата, — видихнув Рейневан, усе ще не відриваючи ока від діри в стіні сирівні. — Це вони, Стерчі, замовили це вбивство. Дасть Бог, почнеться бійка... І раубрітери їх посічуть... Петерлін буде відімщений...

— Я б на це не розраховував.

Рейневан озирнувся. Очі голіарда світилися в темряві. "На що він натякає? — подумав Рейневан. — На що не треба розраховувати: на бійку чи на помсту? Чи ні на те, ні на інше?"

* * *

— Я не хочу сварки, — промовив, стихивши голос, Вольфгер Стерча. — І не шукаю

клопотів. Просто чемно собі питаю. Чоловік, якого я переслідую, убив мого брата і зганьбив братову. Моє право домагатися справедливості...

— Ой, панове Стерчі, — похитав головою Маркварт фон Штольберг, коли регіт трохи вгамувався. — Даремно ж то ви з тою своєю болячкою до Кромоліна вибралися. Їдьте, раджу я вам, шукати справедливості деінде. До суду, наприклад.

Вейрах пирснув, де Лоссов розреготався. Стерча сполотнів, усвідомлюючи, що його беруть на кпини, Морольд і Віттіх скреготали зубами так, що замалим не викрешували іскор. Вольфгер кілька разів відкривав і закривав рот, але перш ніж встиг що-небудь сказати, на майдан чвалом ввірвався Єнч фон Кнобельсдорф на прізвисько Пугач.

* * *

— Мерзотники, — скреготнув зубами Рейневан. — І як це на них не знайдеться кари... Як це не шмагне їх Господь своїм бичем, не нашле на них одного зі своїх ангелів...

— Хто знає, чи не нашле, — зітхнув у пропахлій сиром темряві голіард. — Хто знає?..

* * *

Пугач під'їхав до Вольфгера, щось швидко говорив, збуджений і червоний на обличчі, вказував у бік млина й моста. Довго говорити йому не довелося. Брати Стерчі пришпорили коней і рвонули галопом через майдан, у протилежний бік, між бурдеями, в напрямку броду на ріці. За ними гнали, не озираючись, Пугач, Гекст і Роткірх, який далі чхав.

— Хрест вам на дорогу! — сплюнув їм услід Пашко Римбаба.

— Зачули миші kota! — сухо розсміявся Вольдан з Осин.

— Тигра, — багатозначно поправив Маркварт фон Штольберг. Він стояв ближче і добре розчув, що саме Пугач сказав Вольфгеру.

* * *

— Я, — сказав з п'їтми голіард, — ще би туди не потикався.

Рейневан, який уже майже висів на вузлуватій линві, затримався.

— Мені вже нічого не загрожує, — запевнив він. — А от ти побережися. За те, що ти читав, спляють на багатті.

— Є речі, — голіард підсунувся ближче — так, щоб місячне світло, яке просочувалося крізь отвір, освітило його обличчя, — є речі, варті того, щоби заради них ризикувати життям. Ви й самі добре це знаєте, пане Рейневане.

— Що ти хотів цим сказати?

— Ви ж дуже добре знаєте, що.

— Я тебе знаю, — зітхнув Рейневан. — Я тебе вже бачив...

— Бачили, авжеж. У брата в Повойовицях. Але обережніше з цим, про це краще не розводитися. Теревені у теперішні часи — недолік згубний. Уже не один своїм власним задовгим язиком горлянку собі перерізував, як звиклося казати...

— Урбан Горн, — докінчив Рейневан, сам дивуючись власній здогадливості.

— Тихіше, — шикнув голіард. — Тихіше з цим іменем, пане.

* * *

Стерчі й справді дали драла із сільбища з дивною поспішністю, немовби від татарського загону або як на звістку про чуму, і чесали звідтіля так, ніби диявол наступав їм на п'яти. Споглядання цього неабияк поліпшило душевний стан Рейневана. Але коли він побачив, від кого вони втікали, коли помітив, хто в'їжджає в Кромолін, дивуватися перестав.

На чолі загону лицарів і кінних стрільців їхав чоловік з різко окресленою щелепою і широкими, як двері кафедрального собору, плечима, одягнений у пишній і з багатою позолотою міланський обладунок. Великий вороний кінь лицаря теж був покритий панцирем: його голову захищав шамфрон, себто начільник, шию — бляшаний нашийник, крінет.

Рейневан змішався з кромолінськими раубрітерами, які тим часом висипали на майдан. Ніхто, крім Самсона, не помітив його і не звернув на нього уваги. Шарлея не було ані сліду. Раубрітери навколо гуділи мов осине гніздо.

Обабіч лицаря в міланському обладунку їхали двоє — простоволосий, вродливий, як дівчина, юнак і смаглявий худячок із запалими щоками. Ці обидва також були в повних пластинчастих обладунках, обидва сиділи на ладрованих[328] конях.

— Гайн фон Чірне, — здивовано сказав Отто Глаубіц. — Бачите, яка в нього міланеза[329]? Хай мені трясця, та вона за просто коштує сорок гривень!

— Той, що зліва, молодий, — видихнув Венцель де Харта, — це Фричко Ностіц. А той, що справа, — це Вітелощо Гаетані, з Волощини...

Рейневан злегка зітхнув. Навколо він чув такі ж — більш чи менш виразні — зітхання і тихі прокльони, які свідчили, що не тільки його стривожила поява одного з найвідоміших і найгрізніших шльонських раубрітерів. Гайн фон Чірне, володар замку Німмерсатт, користувався славою найгіршою із можливих, а його ім'я, як виявилось, викликало не тільки жах серед купців і мирних людей, а й грізну шанобливість поміж колег за фахом.

Тим часом Гайн фон Чірне зупинив коня перед старшиною, зліз, підійшов, дзенькаючи шпорами і гримлячи обладунком.

— Пане Штольберг, — промовив він глибоким басом. — Пане Барнхельм.

— Пане Чірне.

Раубрітер роззирнувся, немов хотів перевірити, чи його свита має зброю під рукою і чи у його стрільців арбалети наготові. Упевнившись у цьому, він поклав ліву руку на рукоять меча, а праву — на стегно. Розставив ноги, задер голову.

— Скажу коротко, — заgrimів він, — бо не маю часу на довгі балачки. Хтось напав на валонів, гірників із золотостоцьких копалень, і пограбував їх. А я попереджав, що валони із Золотого Стоку перебувають під моєю опікою й охороною. Отож я скажу вам дещо, а ви майте на увазі: якщо хто-небудь із вас, паршивці, нагрів руки на цьому нападі, то хай краще сам зізнається, бо як я його зловлю, то буду реміння дерти з такого сина, хоч би він навіть був лицарем.

Обличчя Маркварта Штольберга вкрилося, можна б сказати, чорною хмарою.

Кромолінські раубрітери зашуміли. Фричко Ностіц і Вітелощо Гаєтані незворушно сиділи на конях, ніби дві залізні ляльки. Але стрільці з пошту нахилили арбалети, готові до діла.

— Велика підозра за цей вчинок, — продовжував Гайн фон Чірне, — лягає на Кунца Аулока і Сторка з Горговиць, тож я скажу вам іще дещо, а ви слухайте уважно: будете цих злодіїв і вилупків переховувати у Кромоліні, то мене попам'ятаєте.

— Відомо, — вів далі Чірне, не звертаючи уваги на гамір між лицарів, який дедалі наростав, — що вилупки Аулок і Сторк отримують платню від Стерчів, братів Вольфгера і Морольда, таких самих вилупків і мерзотників. З ними в мене давні рахунки, але тепер чаша переповнилася. Якщо з'ясується, що оте про валонів таки є правдою, то я кишки зі Стерчів повипускаю. А також із тих, хто надумає їх покривати.

— І ще одна справа насамкінець. Але справа ця не найменш важлива, так що добре слухайте і мотайте собі на вус. Останнім часом хтось тяжко на купців заповзявся. Раз у раз якого-небудь меркатора знаходять холодним і вже задубілим. Справа, зрештою, дивна, і заглиблюватися в неї я не збираюся, але от що я вам скажу: аугсбургська компанія Фуггерів платить мені за охорону. Тож якщо котрогось меркатора спіткає якась лиха пригода, а з'ясується, що це хтось із вас, то нехай його Бог милує. Зрозуміло? Зрозуміло, такі-розтакі діти?

Серед наростаючого сердитого гамору Гайн фон Чірне зненацька вихопив меч і махнув ним, аж засвистіло.

— А якби, — гаркнув він, — хто-небудь супротивився тому, що я сказав, або подумав, що я брешу, або якби комусь сказане не припало до смаку, то прошу сюди, на пляц! Тут же залізом справу вирішимо. Ну ж бо! Чекаю! Пся мати, то я ж іще від Великодня нікого не забив!..

— Негарно чините, пане Гайн, — спокійно сказав Маркварт фон Штольберг. — Чи ж воно так годиться?

— Те, що я сказав, — щелепа Чірне ще більше видалася вперед, — не стосується ні вас, цний пане Маркварт, ні шановного пана Трауготта, ні взагалі нікого зі старшини. Але свої права я знаю. З-посеред громади викликати мені вільно.

— Я тільки кажу, що це негарно. Усі вас знають. Вас і вашого меча.

— То й що? — фиркнув розбійник. — То я маю, щоб мене не впізнавали, за дівку перебиратися, як Ланселот Озерний? Я сказав: свої права знаю. І вони їх знають. Оця-от громада засранців, що їм аж жижки тремтять.

Раубрітери зашуміли. Рейневан побачив, як Коттвіцові, що стояв поруч із ним, від люті кров відринула із лица, почув, як Венцель де Харта скреготнув зубами. Отто Глаубіц схопився за рукоять і зробив такий рух, ніби хотів виступити, але Ясько Кульгавий схопив його за руку.

— Навіть не намагайся, — буркнув він. — З-під його меча ще ніхто живим не вийшов.

Гайн фон Чірне знову махнув мечищем, пройшовся, побризкуючи шпорами.

— Ну і що, пердоміхи? Що, гівнолюби? Ніхто не виступить? Знаєте, за що я вас

маю? За яловичі задниці я вас маю і яловичими задницями проголошую. А що? Може, хтось заперечить? Може, хтось наважиться сказати, що я брешу? Що, ніхто? Ну то ви всі, до єдиного, тухтії, мамули і тонкобздюхи. І ганьба на ціле лицарство!

Лицарі-грабіжники шуміли дедалі голосніше, але Гайн, здавалося, цього не помічав.

— Одного тільки, — тягнув він далі, вказуючи, — бачу серед вас чоловіка, оно він стоїть, Боживой де Лоссов. Воістину не збагну, що такий чоловік робить помежи громадою вам подібних свинтусів, пройдисвітів і котолупів. Певно, сам зійшов на пси, тьху, стид і сором.

Лоссов випрямився, схрестив руки на оздоблених гербовою риссю грудях, не злякавшись, витримав погляд Гайна. Проте не поворухнувся, стояв із кам'яним лицем. Його спокій явно розлютив Гайна фон Чірне. Розбійник почервонів, взявся руками під боки.

— Козойоби! — заревів він. — Кнурі недошкробані! Пацики! Сцикуни! Викликаю вас, чуєте, обісранці? Ну, хто стане? Піший або кінний, зараз, тут, на цьому майдані! На мечях або на сокирах, та на чому хочете, вибирайте! Ну, хто? Може, ти, Гуго Коттвіц? Може, ти, Кроссіг? Може, ти, Римбабо, вишкребку?

Пашко Римбаба нахилився і вхопився за меч, вишкіряючи зуби з-під вусів. Вольдан з Осин схопив його за плече, стримав на місці важкою рукою.

— Не дурій, — шикнув він. — Тобі що, життя не миле? Проти нього ніхто не вистоїть.

Гайн фон Чірне зареготав, ніби почув.

— Ніхто? Ніхто не встане супроти? Немає сміливого? Так я і думав! Ех ви, срантюхи! Собачі хвости! Мацапури! Дзбанолізи!

— А курва твоя мати! — раптом гукнув, виступаючи наперед, Екхард фон Зульц. — Пиндюче! Мордовороте! Надмидупо! Виходь на пляц!

— Стою на нім, — спокійно відповів Гайн фон Чірне. — На що битися будемо?

— На оце! — Зульц підняв самопал. — Ти пихатий, Чірне, бо хват на мечі, зух на сокири! Але йде нове! Оце новочасність! Рівні шанси! Будемо стрілитися!

Знову зчинився гамір, Гайн фон Чірне підійшов до коня і невдовзі повернувся зі зброєю в руці. Але якщо Екхард Зульц мав звичайну собі пицаль, просту трубу на палиці, то зброєю Чірне була просто-таки мистецьки виготовлена рушниця з гранчастим стволом у профільованому дубовому ложі.

— То нехай тоді буде вогнепальна зброя, — заявив він. — Нехай буде новочасність вдома і в загороді. Позначте бар'єр.

Це було зроблено швидко. Бар'єри позначили за допомогою двох встромлених у землю списів, що визначили дистанцію десять кроків у шпалері палаючих мазниць. Чірне і Зульц стали один проти одного, кожний із самопалом під пахвою та з тліючим гнотом у другій руці. Раубрітери відійшли в боки, звільняючи лінію пострілу.

— Готуй зброю! — Ноткер Вейрах, що взяв на себе обов'язки герольда, підняв булаву. — Цілься!

Супротивники нахилилися, піднесли ґноти на висоту запалів.

— Пали!

Якийсь час нічого не відбувалося, панувала тиша, ґноти шипіли і сипали іскрами, смердів порох, що горів на панівках. Скидалося на те, що доведеться перервати двобій, щоби знову набити зброю. Ноткер Вейрах уже збирався подати знак, коли зненацька пищаль Зульца вистрелила зі страхітливим громом, блиснув вогонь, заклубочився смердючий дим. Ті, що стояли поблизу, почули свист кулі, яка не влучила в ціль і полетіла кудись у бік нужника. Майже в той самий момент плюнула димом і вогнем гандканона[330] Гайна фон Чірне. Зі значно кращим результатом. Куля поцілила Екхарду Зульцу в підборіддя і відірвала йому голову. Із шиї поборника антигуситського хрестового походу вдарив фонтан крові, голова гепнулася об стінку клуні, впала, покотилася по майдані й нарешті зупинилася у траві, дивлячись мертвим оком на собак, які її обнюхували.

— Курва! — сказав у цілковитій тиші Пашко Римбаба. — Цього, мабуть, уже ніяк не вдасться пришити.

* * *

Рейневан недооцінив Самсона Медка.

У стайні він навіть не встиг осідлати коня, як відчув на потилиці лоскiтливий погляд. Обернувся, побачив — і завмер, як соляний стовп, обіруч тримаючи сідло. Вилаявся, після чого з розмаху засадив сідло на спину коневі.

— Не дорікай мені, — сказав він, не повертаючи голови і вдаючи, що повністю зайнятий упряжжю. — Мушу їхати слідом за ними. Я хотів уникнути прощань. Точніше, прощальних дискусій, які не дали б нічого, крім зайвих сварок і втрати часу. Я подумав, що краще буде...

Самсон Медок, прихилившись до одвірка, сплів руки на грудях і мовчав, але його погляд був аж надто промовистим.

— Я мушу їхати за ними, — голосно і швидко сказав після напруженого вагання Рейневан. — Не можу інакше. Зрозумій мене. Для мене це неповторна нагода. Провидіння...

— Персона пана Гайна фон Чірне, — посміхнувся Самсон, — і мені приводить на думку чимало аналогій. Але жодну з них я не назвав би пов'язаною із провидінням. Однак що ж, я тебе розумію. Хоч не скажу, що мені це легко далось.

— Гайн Чірне — ворог Стерчів. Ворог Кунца Аулока. Ворог моїх ворогів, а отже, мій природний союзник. Завдяки ньому в мене може з'явитися шанс помститися за брата. Не зітхай, Самсоне. Тут не місце і не час для чергового диспуту, який би закінчився висновком, що помста — річ надаремна й безглузда. Убивці мого брата не тільки спокійно ходять по землі, а ще й безперервно наступають мені на п'яти, погрожують смертю, переслідують жінку, яку я кохаю. Ні, Самсоне. Я не втечу в Угорщину, залишивши їх тут зі славою і хвалою. Маю добру нагоду, маю союзника, знайшов ворога мого ворога. Чірне пообіцяв випустити кишки зі Стерчів і Аулока. Може, це нічого не дасть, може, це приземлено, може, недостойно, може, безглуздо, але я хочу

йому в цьому допомогти і хочу при цьому бути. Хочу бачити, як він випускатиме...

Самсон Медок мовчав. А Рейневан уже не знати котрий раз не міг надивуватися, скільки в його мутних очах і одутлому обличчі ідіота могло з'являтися замисленості й мудрої турботи. І хоч німого, та все ж виразного докору.

— Шарлей... — почав він, затакуючи попругу. — Шарлей, це правда, допоміг мені, чимало для мене зробив. Але ж ти й сам чув, був свідком... І не раз. Як тільки я згадував про своє бажання помститися Стерчам, він мене відговорював. При цьому насміхався і ставився до мене, як до дурного підлітка. Він категорично відмовляється допомагати мені в помсті, ба навіть Аделю, ти сам чув, принижує, висміює, постійно намагається відмовляти мене від поїздки до Зембиць!

Кінь фиркнув і затупцював, немовби і йому передалася роздратованість. Рейневан глибоко зітхнув, заспокоївся.

— Передай йому, Самсоне, хай не ображається. Псякрев, я вмію бути вдячним, усвідомлюю, скільки він для мене зробив. Але, мабуть, найкраще я йому віддячуся, пішовши. Він же сам сказав: я є найбільшим ризиком. Без мене йому буде легше. Вам обом...

Рейневан замовк.

— Я хотів би, щоби ти пішов зі мною. Але не пропоную. Це було би з мого боку негарно і непорядно. Те, що я задумав, — ризиковане. Із Шарлеєм ти будеш у більшій безпеці.

Самсон Медок довго мовчав.

— Я не стану відмовляти тебе від твого задуму, — сказав він врешті-решт. — Не стану наражати тебе на, як ти це гарно назвав, сварки і марнування часу. Навіть залишу при собі свою думку щодо сенсовності твого заходу... Не хочу також ще більше погіршувати становище й обтяжувати тебе докорами сумління. Але хочу, щоби ти знав, Рейнмаре, що своїм відходом ти руйнуєш мої надії повернутися у мій власний світ і в моє власне тіло.

Рейневан довго мовчав.

— Самсоне, — нарешті промовив він. — Скажи. Щиро, якщо можеш. Ти справді... Чи те, що ти говорив про себе... Хто ти?

— Ego sum, qui sum, — м'яко перервав Самсон. — Я є той, хто я є. Даруймо собі прощальні висповідування. Вони нічого не дадуть, нічого не виправдають і нічого не змінять.

— Шарлей — чоловік бувалий і спритний, — швидко сказав Рейневан. — В Угорщині, побачиш, він напевне зуміє зв'язатися з кимсь, хто...

— Їдь уже. Їдь, Рейнмаре.

Усю улоговину заповнювала густа імла. На щастя, туман лежав низько, при самій землі, тому не було небезпеки — принаймні наразі — заблукати, було видно, де пролягав гостинець, шлях явно і виразно позначав ряд кривих верб, диких груш і кущів глоду, що виступали з білого савану. Крім того, далеко в темряві мерехтів і вказував

дорогу невиразний, танцюючий вогник — ліхтар загону Гайна фон Чірне.

Було дуже холодно. Коли Рейневан проїхав міст через Ядкову і в'їхав в імлу, йому здалося, наче він занурився у крижану воду. "Що ж, — подумав він, — зрештою, це ж уже вересень".

Біле поле туману, яке розкинулося навколо, відбиваючи світло, давало досить непогану видимість з одного й другого боку, однак Рейневан їхав у цілковитій темряві, ледь бачачи вуха коня. Найбільша пільма нависала — як не дивно — над самим гостинцем, поміж шпалерами дерев і густих кущів. Останні не раз мали настільки промовисто демонічні силуети, що юнак кілька разів аж здригався, перебуваючи під неприємним враженням від туману, і мимоволі натягав віжки, лякаючи і без того полохливого коня. Їхав далі, подумки висміюючи свою лякливість. Та як же можна, к бісу, боятися кущів?

Зненацька два кущі перегородили йому шлях, а третій вихопив віжки. Четвертий же приставив до грудей щось таке, що могло бути тільки наконечником рогатини.

Навколо затупотіли копита, посилювся запах кінського і людського поту. Скреготнуло кресало, посипалися іскри, загорілися ліхтарі. Рейневан примружив очі й відхилився в сідлі, бо один з ліхтарів йому підсунули майже під носа.

— Як на шпига він занадто гарний, — сказав Гайн фон Чірне. — Як на платного вбивцю занадто молодий. Але не завжди варто довіряти очам.

— Я є...

Він запнувся і зіщулювався в сідлі, бо дістав чимось твердим по спині.

— Наразі я вирішую, чим ти є, — холодно зауважив Чірне. — І чим ти не є. Наприклад, ти не є роздובаним арбалетними стрілами трупом у рові. Поки що, саме завдяки моєму рішенню. А тепер помовчи, бо я думаю.

— А що тут думати, — озвався Вітелощо Гаєтані, італієць. Він по-німецьки говорив вільно, але його зраджував мелодійний акцент. — Ножем його через горло — і баста. Та їдьмо вже, бо холодно і їсти хочеться.

Ззаду затупотіли копита, зафиркали коні.

— Він сам, — гукнув Фричко фон Ностіц, якого, своєю чергою, зраджував молодий і приємний голос. — За ним ніхто не їде.

— Не завжди варто довіряти очам, — повторив Чірне.

Над ніздрями його коня клубочилася біла пара. Він під'їхав близько, зовсім близько, так що вони торкнулися стременами. Рейневан із вражаючою ясністю зрозумів, чому: Чірне перевіряв його. Провокував.

— А я, — повторив з мороку італієць, — говорю, щоб його ножем по горлу.

— Ножем, ножем! — спалахнув Чірне. — У вас усе просто. А мені потім сповідник голову прогризає, марудить, випомінає: мовляв, то великий гріх — убивати без причини, треба, мовляв, мати важливу причину, щоб убити. Що не сповідь, то так мені торочить: причина, причина, не можна без причини, закінчиться тим, що візьму і розтрощу ксьондзові череп булавою, врешті-решт, якщо він мене дратує — то це теж причина, га? Але наразі хай буде так, як він мені на сповіді наказав.

— Ну, братику, — звернувся він до Рейневана, — кажи, хто ти. Побачимо, є причина чи її ще тільки треба придумати.

— Я звуся Рейнмар з Беляви, — почав Рейневан. А оскільки його ніхто не переривав, продовжував: — Мій брат, Петер з Беляви, був убитий. Убивство замовили брати Стерчі, а виконав Кунц Аулок і його шайка. Тому я не маю причин їх любити. У Кромоліні я почув, що і між вами дружби немає. Тому я їду слідом за вами, щоб повідомити, що Стерчі були у сільбищі, але втекли звідти, довідавшись, що ви на підході. Поїхали на південь, через брід на річці. Я кажу все це і роблю, бо мною керує ненависть до Стерчів. Сам я помститися їм не зможу. Маю надію зробити це у вашій компанії. Нічого більше я не хочу. Якщо я помилився... Вибайте мені й дозвольте їхати своєю дорогою.

Рейневан зробив глибокий вдих, втомлений поспішно виголошеною промовою. Коні раубрітерів похрапували, подзенькували упряжжю, ліхтарі вихоплювали з мороку страхітливі танцюючі тіні.

— Фон Беляу, — пирснув Фричко Ностіц. — Хай йому біс, виходить, що це, певно, якийсь мій далекий родич.

Вітелощо Гаєтані матюкнувся по-італійськи.

— Їдьмо, — раптом коротко наказав Гайн фон Чірне. — Ти, пане з Беляви, біля мене. Зовсім близько.

"Він навіть не звелів мене обшукати, — подумав Рейневан, рушаючи. — Не перевірів, чи в мене немає захованої зброї. І наказує бути біля нього. Ще одна перевірка. І провокація".

На придорожній вербі гойдався почеплений ліхтар — хитрий трюк, який мав би ввести в оману того, хто їхав слідом, переконати його, що загін знаходиться далеко попереду. Чірне зняв ліхтар, ще раз освітив Рейневана.

— Чесне обличчя, — відзначив він. — Щире, порядне обличчя. Виходить, очам можна довіряти, і цей ось тут ось правду нам каже. Ворог Стерчів, так?

— Так, пане Чірне.

— Рейнмар з Беляви, так?

— Так.

— Зрозуміло. Гей, там, узяти його. Роззброїти, зв'язати. Посторонок на шию. Швидко!

— Пане Чірне... — видушив із себе схоплений міцними руками Рейневан. — Як же так... Як же...

— На тебе є єпископський *significavit*[331], хлопче, — недбало кинув Гайн фон Чірне. — І нагорода за живого. Тебе, бач, розшукує Інквізиція. Чаклунство чи єресь, мені, зрештою, байдуже. Але поїдеш зв'язаний до Свидниці, до домініканців.

— Пустіть мене... — Рейневан зойкнув, бо мотузки боляче врізалися в суглоби рук. — Прошу, пане Чірне... Адже ви лицар... А я мушу... Я поспішаю... До жінки, яку кохаю!

— Як і всі ми.

— Але ж ви ненавидите моїх ворогів! Стерчів і Аулока!

— Факт, — визнав раубрітер. — Ненавиджу сучих синів. Але я, юначе, не якийсь там дикун. Я — європеєць. Я не дозволяю, щоб у справах мною керували симпатії й антипатії.

— Але... Пане Чірне...

— По конях, панове.

— Пане Чірне... Я...

— Пане Ностіц! — різко перебив Гайн. — Це нібито ваш родич. То зробіть так, щоб він притих.

Рейневан дістав кулаком у вухо так, що з очей посипалися іскри, а голову пригнуло майже до кінської гриви.

Більше він не озивався.

* * *

Небо на сході посвітлішало в передчутті світанку. Стало ще холодніше. Зв'язаний Рейневан тремтів, дрижав однаково як від холоду, так і від страху. Ностіц кілька разів мусив втихомирювати його, шарпаючи за мотузку.

— Що ми з ним зробимо? — зненацька запитав Вітелоццо Гаетані. — Будемо тягти із собою через усі гори? Чи ослабимо загін, давши йому ескорт до Свидниці? Га?

— Я ще не знаю, — у голосі Гайна фон Чірне чулося роздратування. — Думаю.

— А чи, — не відступав італієць, — та нагорода аж така велика? І чи за мертвого дають набагато менше?

— Мені йдеться не про нагороду, — огризнувся Чірне, — а про добрі відносини зі Святою Курією. І взагалі, годі теревенити! Я сказав — думаю.

Вони виїхали на тракт, Рейневан зрозумів це зі зміни звуку й ритму стукоту копит по ґрунту. Він здогадувався, що це був гостинець, який вів до Франкенштейна, найбільшого з тутешніх міст. Але він втратив орієнтацію і не міг вгадати, чи вони їдуть у напрямку міста, чи віддаляються від нього. Обіцянка доставити його у Свидницю свідчила якраз про друге, однак визначені на підставі зірок сторони світу могли вказувати на те, що вони їдуть таки до Франкенштейна — скажімо, на нічліг. Він ненадовго перестав докоряти собі власною дурістю і взявся гарячково міркувати, придумуючи, що би то такого викинути і як би то його втекти.

— Х-о-о-о-о! — закричав хтось попереду. — Хо-о-о-о!

Спалахнув ліхтар, вихопивши з мороку кутасті контури возів і силуети вершників.

— Є, — тихо сказав Чірне. — Пунктуально! І там, де домовлено. Люблю таких. Але не завжди варто довіряти очам. Пане Гаетані, залишіться позаду і будьте пильні. Пане Ностіц, пильнуйте родича. Решта за мною. Х-о-о-о-о! Суди!

Ліхтар з протилежного боку затанцював у ритмі кроку коня. Наближалися троє вершників. Один закутаний, мов лялька, у важку широку шубу, що вкривала круп коня, у супроводі двох арбалетників, ідентичних зі стрільцями Чірне, — вбраних у хундсгугелі, залізні коміри та бригантини.

— Пан Гайн фон Чірне?

— Пан Гануш Трост?

— Люблю людей пунктуальних і які дотримують слова, — шморгнув носом чоловік у шубі. — Бачу, що наші спільні знайомі не перебільшували, коли порекомендували вас і дали якнайкращу характеристику. Радий вас бачити і тішуся, що співпрацюємо. Думаю, можемо рушати?

— Співпраця зі мною, — відповів фон Чірне, — коштує сто гульденів. Наші спільні знайомі не могли не поінформувати вас стосовно цього.

— Але ж, мабуть, таки не наперед, — фиркнув чоловік у шубі. — Ви ж, пане, либонь, не думали, що я на це погоджуся. Я — купець, ділова людина. А в нас прийнято так, що спочатку послуга, а потім оплата. Ваша послуга — це безпечно переправити мене через Срібний перевал до Броумова. Зробіте — буде заплачено. Сто гульденів, гелер у гелер.

— Краще, — багатозначно наголосив Гайн фон Чірне, — щоби так і було. Справді краще, пане Трост. А на возах що везете, якщо можна запитати?

— Товар, — спокійно відповів Трост. — А який — моя справа. І того, хто за нього заплатить.

— Зрозуміло, — кивнув головою Чірне. — Зрештою, мені й не треба цього знати. Мені лише досить знати, що ваш товар напевне не гірший, ніж той, яким останнім часом торгували інші. Фабіан Пфефферкорн. І Миколай Ноймаркт. Про інших уже й промовчу.

— Може, воно й добре, що промовчите. Забагато балачок. А час би вже рушати. Пощо на роздоріжжі вистоювати, біду спокушати?

— Ваша правда, — Чірне розвернув коня. — Нічого ми тут не вистоїмо. Дайте знак, хай вози рушають. А щодо біди, то не бійтеся. Ота біда, яка останнім часом так лютує в Шльонську, має звичку бити з ясного неба. Якраз ополудні. Воістину, як говорять попи, *daemonium meridianum*, демон, що знищує опівдні. А тут навколо, погляньте лишень: темрява.

Купець погнав коня, порівнявся з вороним раубрітера.

— На місці демона, — сказав він, помовчавши, — я змінив би звички, бо вони стали надто вже відомими і передбачуваними. А той же псалом згадує і про темряву. Не пам'ятаєте? *Negotium perambulans in tenebris*. [332]

— Якби я знав, — у похмурому голосі Чірне забриніла весела нотка, — що ви так боїтеся, то підвищив би ставку. До півтора ста гульденів щонайменше.

— Я заплачу стільки, — сказав Трост так тихо, що Рейневан ледь розчув. — Сто п'ятдесят гульденів у руки, пане Чірне. Коли безпечно дістанемося на місце. Бо таки правда, що я боюся. Алхімік у Ратиборі складав мені гороскоп, ворожив на курячих кишках... Вийшло, що смерть витає наді мною...

— Ви вірите в такі речі?

— Донедавна не вірив.

— А тепер?

— А тепер, — твердо сказав купець, — я втікаю зі Шльонська. *Sapienti sat* [333], я не хочу скінчити, як Пфефферкорн і Ноймаркт. Виїжджаю в Чехію, там до мене не

добереться жоден демон.

— Факт, — підтвердив Гайн фон Чірне. — Там не добереться. Гуситів навіть демони бояться.

— Виїжджаю в Чехію, — повторив Трост. — А ваша справа — зробити так, щоб я дістався туди безпечно.

Чірне не відповів. Вози торохкотіли, скрипіли на вибоїнах осі й маточини.

Вони виїхали з лісу на відкритий простір, тут стало ще холодніше і ще більш імлаво. Почули шум води на каменях.

— Венжа, — показав Чірне. — Річка Венжа. Звідси до перевалу неповна миля. Хо-о-о! Поганяй! Поганяй, пога-а-аняй!

Під підковами коней й обіддям коліс застукотіли і заскрипіли окатиші, незабаром вода захлюпала і спінилася біля кінських ніг. Річка була не дуже глибока, але стрімка.

Гайн фон Чірне зненацька зупинився посеред броду, завмер у сідлі. Вітелоццо Гаєтані повернув коня.

— Що таке?

— Тихо. Ні слова.

Вони побачили ще до того, як почули. А побачили білі бризки води, що бурунилася під копитами коней, які мчали на них руслом Венжі. Тільки потім вони помітили постаті вершників, помітили плащі, що розвівалися, ніби примарні крила.

— До зброї! — гаркнув Чірне, вихоплюючи меч. — До зброї! Арбалети!

У них ударив вітер, різкий, дикий, виючий вихор, який сік обличчя. А потім в них ударив нестямний крик.

— Adsumus! Adsuumuuuus!

Тенькнули тятиви арбалетів, заспівали стріли. Хтось скрикнув. А за мить вершники наскочили на них, здіймаючи бризки води, навалилися, як ураган, рубаючи мечами, перекидаючи і топчучи. Завирувало, ніч роздерли крики, вигуки, грюкіт і брязкіт заліза, скімлення та іржання коней. Фричко Ностіц звалився у ріку разом з конем, що брикався, а поруч зі сплеском звалився зарубаний армігер. Хтось зі стрільців завив, виття перейшло у хрип.

— Adsuumuuuus!

Гануш Трост, утікаючи, повернувся в сідлі, заверещав, бачачи за крок від себе вишкірену кінську морду, а за нею чорну фігуру в каптурі. Це було останнє, що він побачив на землі. Вузьке вістря меча поцілило йому в обличчя між оком і носом, із хрускотом прохромило череп. Купець напружився, затріпав руками і впав на каміння.

— Adsumus! — тріумфально заволав чорний вершник. — In nomine Tuo! [334]

Чорні вершники пришпорили коней і кинулися в пітьму. З одним винятком. Гайн фон Чірне кинувся слідом за ними, зіскочив із сідла, вчепився в одного, обидва вони впали у воду, обидва підхопилися на ноги, засвистіли і з дзенькотом зіткнулися мечі. Вони билися запекло, стоячи по коліно в пінистій річці, снопи іскор сипалися з клинків.

Чорний лицар спіткнувся. Чірне, досвідчений боець, такої нагоди пропустити не

міг. Він ударив з півоберту, в голову, важкий пассавський клинок розітнув каптур, розрубав і повалив шолом. Чірне побачив перед собою залите кров'ю, мертвенно-бліде, страхітливо спотворене обличчя, він раптом збагнув, що цього обличчя не забуде ніколи. Поранений загарчав і напав, навіть і не думаючи падати, хоча впасти би мусив. Чірне вилаявся, схопив меч обіруч і рубонув ще раз, замахнувшись усім корпусом, пласко, по шиї. Бризнула чорна кров, голова впала на плече, звисла, тримаючись, мабуть, лише на шматочку шкіри. Але безголовий лицар ішов далі, розмахуючи мечем і розбризкуючи кров навколо себе.

Хтось зі стрільців завив з жаху, ще двоє кинулися панічно втікати. Гайн фон Чірне не відступив. З його уст вилетіла страшна і надзвичайно безбожна лайка, він міцніше став на ноги і рубонув ще раз, цього разу вже остаточно відрубавши голову і відпанахавши майже все плече. Чорний лицар звалився у мілку воду при самому березі й борсався там, смикався і перебирав ногами у конвульсіях. Минуло чимало часу, перш ніж він завмер.

Гайн фон Чірне відіпхнув від колін труп арбалетника в бригантині, який закрутило течією. Він важко дихав.

— Що це було? — врешті-решт запитав він. — Що це, клянуся Люцифером, було?

— Ісусе, змилосярдися, — бурмотав Фричко Ностіц, стоячи поруч. — Ісусе, змилосярдися...

Річка Венжа співучо шуміла на каменях.

* * *

Рейневан тим часом утікав, і це йому так добре вдавалося, ніби він усе життя не робив нічого іншого, а тільки галопував — весь у путах. Бо галопував він як належить, міцно зачепившись зв'язаними зап'ястями за луку сідла, припавши головою до гриви, щосили стискаючи колінами боки коня, він мчав таким чвалом, аж земля двигтіла і вітер свистів у вухах. Кінь, люба серцю тварина, здавалося, розумів, у чім річ, витягував шию і видавав із себе все, на що був здатний, доводячи, що останні п'ять-шість років він не даремно їв овес. Підкови лупили по затверділому ґрунті, шуміли кущі та високі трави, потривожені дикою гонитвою, шмагали гілки. "Шкода, що Держка де Вірсінг цього не бачить, — подумав Рейневан, хоча, в принципі, усвідомлював, що його здібності їздця зараз зводяться радше тільки до того, щоб якимось втриматися в сідлі. — Але, — відразу подумав він, — навіть і це вже багато".

Подумав він про це, може, трішечки зарано, бо кінь саме вирішив перескочити через повалений стовбур. І перескочив, і дуже навіть удатно, от тільки за стовбуром виявилася вирва. Струс послабив хватку, Рейневан вилетів у лопухи, на щастя, такі великі і густі, що вони змогли хоча б частково пом'якшити падіння. Але удар об землю однаково вибив у нього з легень усе повітря і змусив застогнати та згорнутися калачиком.

Випростатися він уже не встиг. Вітелощо Гаетані, який його переслідував, зіскочив з сідла біля нього.

— Хотів утекти? — прохрипів він. — Від мене? Ах ти, вишкребку!

Він примірівся копнути, але не копнув. Шарлей виріс як з-під землі, гупнув його в груди й почаствував своїм улюбленим копняком під коліно. Однак італієць не упав, тільки похитнувся, вихопив з піхов меч і рубанув від вуха. Демерит спритно відскочив із зони досяжності вістря, оголив власну зброю — криву шаблю. Крутонув нею, свиснув навхрест, шабля миготіла в його руці, як блискавка, і сичала, як змія.

Гаетані не злякався продемонстрованої вправності у фехтуванні, дико крикнув і кинувся на Шарлея з мечем. Клинки зіткнулися з дзенькотом. Тричі. Вчетверте італієць не встиг парировати удар набагато швидшої шаблі. Дістав по щоці, її одразу ж заюшила кров. Гаетані цього було мало, він, може, бився б і далі, але Шарлей не дав йому шансів. Прискочив, оголовком шаблі врізав межі очі. Гаетані завалився у лопухи. Завив тільки тоді, коли упав:

— Figlio di puttana![335]

— Так кажуть, — Шарлей витер клинок листком. — Але що поробиш, мати лише одна.

— Я не хочу псувати вам забаву, — сказав Самсон Медок, з'являючись із туману з трьома кіньми, у тому числі з храпаючим і змиленим Рейневановим гнідком. — Але, може, ми би вже рушали? І, може, галопом?

* * *

Молочна пелена розірвалася, туман піднявся, розвіявся в променях сонця, що пробивалося з-за хмар. Занурений у chiaroscuro[336] довгих тіней світ раптом посвітлішав, заблищав, загравав племенистими барвами. Зовсім як у Джотто. Якщо, звичайно, хтось бачив фрески Джотто.

Заблищали червоною черепицею вежі недалекого Франкенштейна.

— А тепер, — сказав, надивившись, Самсон Медок, — тепер — до Зембиць.

— До Зембиць, — потер руки Рейневан. — Рушаємо до Зембиць. Друзі... Як мені вам віддячити?

— Ми подумаємо про це, — пообіцяв Шарлей. — А наразі... Злізь із коня.

Рейневан послухався. Він знав, чого йому чекати. І не помилився.

— Рейневане з Беяви, — промовив Шарлей сповненим достоїнства та урочистим голосом. — Повторюй за мною: "Я дурень!"

— Я дурень...

— Голосніше!

— Я дурень! — довідувалися Божі створіння, які проживали власне у цих місцях і саме прокидалися: миші-крихітки, ропухи, жерлянки, хом'яки, куріпки, вівсянки й зозулі, ба навіть строкаті мухоловки, ялинові шишкарі й плямисті саламандри.

— Я дурень, — повторював за Шарлеєм Рейневан. — Я патентований дурень, тупак, кретин, ідіот і блазень, який заслуговує, щоб його зачинити в Narrenturm'і! Хоч що би я не придумав, воно виявляється вершиною дурості, хоч що би я не зробив, воно перевищує ці вершини. Урочисто присягаюся, що я виправлюся.

— На щастя для мене, — котилася мокрими лугами ранкова літанія, — на моє зовсім не заслужене щастя, у мене є друзі, які не звикли кидати у біді. У мене є друзі, і

я завжди можу розраховувати на них. Тому що дружба...

Сонце піднялося вище і залило золотим світлом поля.

— Дружба — річ велика й прекрасна!

РОЗДІЛ ДЕВ'ЯТНАДЦЯТИЙ

у якому наші герої потрапляють у Зембицях на дуже європейський лицарський турнір. Для Рейневана ж контакт із Європою виявляється дуже прикрим. Ба навіть болючим.

Вони були вже так близько до Зембиць, що могли бачити у всій красі імпозантні мури та вежі, що піднімалися з-за порослого лісом пагорба. Навколо світлили стріхи халуп підгороддя, на полях і лугах працювали селяни, над самісінькою землею слався брудний дим: палили бур'яни. Пасовиська були повні овець, луги над ставками аж білили від гусей. Ішли навантажені кошиками люди, поважно ступали вгодовані воли, торохкотіли вози, наповнені сіном та яриною. Словом, куди не глянь, усюди впадали в око прикмети добробуту.

— Приємний край, — оцінив Самсон Медок. — Працьовита, заможна сторона.

— І правова, — Шарлей показав на шибеницю, що аж вгиналася під вагою повішених. Поруч, на радість воронам, кільканадцять трупів гнили на палях, білили також кістки на колесах.

— Дійсно! — зареготав демерит. — Видно, що право тут право означає, а справедливість — справедливість.[337]

— Де справедливість?

— Тут, оно.

— А.

— Звідси, — вів своєї Шарлей, — й береться заможність, яку ти, Самсоне, так до речі зауважив. Воістину такі місця варто відвідувати з розумнішою метою, ніж та, яка нас сюди привела. Наприклад, щоб обдурити, обшахрати й обвести навколо пальця когось із добре забезпечених мешканців цієї багатой царини, а це було б неважко, позаяк добробут просто масово плодить бовдурів, фраєрів, простаків і дурнів. А ми їдемо, щоб... Ет, шкода слів...

Рейневан не прокоментував того жоднісіньким словом. Йому не хотілося. Він слухав такі, як цей, тексти протягом уже дуже довгого часу.

Вони виїхали з-за пагорба.

— Ісусе Христе, — відсапнув Рейневан. — Але ж людей насходилося! Що це?

Шарлей притримав коня, піднявся на стременах.

— Турнір, — відгадав він, придивившись. — Це турнір, дорогі панове. Torneamentum. Який сьогодні день? Хтось пам'ятає?

— Восьмий, — порахував на пальцях Самсон. — Mensis Septembris[338], природно.

— О! — Шарлей глянув на нього скоса. — То у вас там, у позасвітті, такий самий календар?

— Загалом, так. — Самсон не відреагував на зачіпку. — Ти питався про дату, я відповів. Хочеш ще чогось? Якихось точніших даних? Сьогодні свято Різдва Діви Марії,

Nativitas Mariae.

— А значить, — констатував Шарлей, — турнір відбувається саме з цієї нагоди. Їдьмо, панове!

Підміські заболони були заповнені людьми, видно було також тимчасові трибуни для глядачів вищої категорії, оббиті кольоровим сукном, прикрашені гірляндами, стрічками, п'ястівськими орлами і гербовими щитами лицарства. Біля трибун стояли будки ремісників і прилавки продавців їжі, реліквій і сувенірів, а понад усім цим майоріла феєрія різнобарвних прапорів, хоругв, вимпелів і гонфалонів[339].

Крізь гамір юрби раз у раз пробивався мідний голос сурем і труб.

Подія, в принципі, нікого не мала дивувати. Зембицький князь Ян разом з кількома іншими шльонськими князями і вельможами належав до "Руденбанду", Товариства Нашийника, члени якого були зобов'язані виступати на турнірах принаймні раз на рік. Але на відміну від більшості князів, які виконували недешевий обов'язок досить неохоче і не вельми регулярно, Ян із Зембиць влаштовував турніри раз за разом. Князівство, як не крути, невеличке, було, хоч це й не впадало у вічі, малоприбутковим, хтозна, чи не найбільшим у цьому сенсі в цілому Шльонську. Незважаючи на це, князь Ян позичав гроші під заставу і надимав губу. Він по самі вуха заборгував євреям, продав усе, що міг продати, і здав в оренду усе, що міг здати. Від фінансової руїни його врятував шлюб із Ельжбетою Мельштинською, дуже багатою вдовою краківського воєводи Спитека. Княгиня Ельжбета, поки ще жила, трохи стримувала Яна та його широкі жести, але після її смерті князь із подвоєною енергією взявся розтринькувати спадщину. У Зембицях відновилися турніри, розгульні бенкети і помпезні полювання.

Знову загриміли труби, загаласував натовп. Вони були вже настільки близько, що згори бачили арену — класичну, довжиною двісті п'ятдесят і шириною сто кроків, огорожену подвійним плотом з колод, особливо солідним із зовнішнього боку, здатним витримати напір юрби. Усередині арени поставили бар'єр, уздовж якого, нахиливши списи, якраз мчали один на одного двоє лицарів. Юрба ревла, свистіла і плескала в долоні.

— Цей турнір, — оцінив Шарлей, — це *hastiludium*[340], яке ми спостерігаємо, полегшить наше завдання. Тут зібралося все місто. Гляньте, ондечки навіть на дерева повилазили. Можу побитися об заклад, Рейневане, що твоєї коханої ніхто не пильнує. Злазьмо з коней, щоб не впадати в око, обійдемо цей гучний ярмарок, змішаємося із селянами і ввійдемо в місто. *Veni, vidi, vici!*[341]

— Перш ніж ми підемо за Цезарем, — покрутив головою Самсон Медок, — треба було би перевірити, чи Рейнмарової коханої випадково немає серед глядачів турніру. Якщо зібралося все місто, може, і вона тут?

— А що Аделя, — Рейневан зііз з коня, — мала би робити в такій компанії? Нагадую, що її тут тримають ув'язненою. А в'язнів не запрошують на турніри.

— Певно що так. Але що нам заважає перевірити?

Рейневан знизав плечима.

— То ходімо далі.

Йти їм довелося обережно, щоби не вступити в купу. Навколишні гайочки перетворилися, як і завжди з okazji якого-небудь турніру, на всезагальний нужник. Зембиці нараховували близько п'яти тисяч жителів, але турнір міг привабити ще й гостей, і разом це давало десь приблизно п'ять з половиною тисяч осіб. Скидалося на те, що кожен із цих п'яти з половиною тисяч відвідав кущі щонайменше двічі — щоб виоратися, висцятися і викинути недогризений бублик. Смерділо як від ста чортів. Це був явно не перший день турніру.

Труби затрубили, натовп знову крикнув в один великий голос. Цього разу подорожні були вже настільки близько, щоби спершу почути тріск, із яким ламалися списи, і грюкіт зіткнення чергових суперників.

— Імпозантний турнір, — оцінив Самсон Медок. — Імпозантний і багатий.

— Як і завжди у князя Яна.

Повз них пройшов дебелий парубок, який вів у кущі гошу, рум'яну й вогнеоку красуню. Рейневан із симпатією подивився на пару, подумки бажаючи їм знайти потаємну місцинку, до того ж вільну від лайна. Його думки заповонив нав'язливий образ того, чим ця парочка зараз займатиметься в кущах, і в промежині приємно залоскотало. "Нічого, — подумав він, — нічого, мене від подібних утіх з Аделею також відділяють уже тільки хвилини".

— Туди, — Шарлей із притаманною йому інтуїцією повів їх поміж будками ковалів і зброярів. — Давайте-но коней сюди, до плоту. І ходіть осюди, тут вільніше.

— Спробуймо підійти ближче до трибуни, — сказав Рейневан. — Якщо Аделя тут, то...

Його слова заглушили фанфари.

— Aux honneurs, seigneurs chevaliers et escuiers![342] — голосно викрикнув маршал герольдів, коли фанфари затихли. — Aux honneurs! Aux honneurs!

Девізом князя Яна була сучасність. І європейськість. Виділяючись у цьому навіть з-поміж шльонських П'ястів, зембицький князь потерпав від комплексу провінціала, переймався тим, що його князівство лежить на периферії цивілізації і культури, на рубежі, за яким уже немає нічого, тільки Польща та Литва. Князь важко це переживав і просто хворобливо пхався в Європу. Для оточення це часто бувало дуже обтяжливо.

— Aux honneurs! — кричав по-європейськи маршал герольдів, одягнений у жовтий табарт[343] з великим чорним п'ястівським орлом. — Aux honneurs! Laissez les aller![344]

Ясна річ, маршал, старий добрий німецький Marschall, у князя Яна звався по-європейськи Roy d'armes[345], йому допомагали герольди — європейські персеванти[346], а гонитва зі списками через загорожу, старе добре Stechen über Schranken, називалася культурно й по-європейськи: la joust[347].

Лицарі вклали списи в токи[348] і під тупіт копит пішли один на одного уздовж бар'єра. Один, як впливало з гербів на попони, що зображували вершину гори над срібно-червоною шахівницею, походив з роду Гобергів. Другий лицар був поляком, про це свідчив герб Єліта на щиті та цап у клейноді модно заґратованого турнірного

шолома.

Європейський турнір князя Яна привабив безліч гостей зі Шльонська і з-за кордону. Простір між плотами арени і спеціально обгороджену площу заповнювали фантастично строкаті лицарі і зброєносці, серед них і представники найзнатніших шльонських родів. На щитах, кінських попонах, лентнерах і вапенроках виднілися оленячі роги Біберштайнів, баранячі голови Хаугвіців, золоті клямри Цедліців, турячі голови Цеттріців, шахівниці Боршніців, схрещені ключі Ухтеріців, риби Сейдліців, стріли Больців і дзвінки Куасів. Так, ніби цього було замало, то тут, то там можна було побачити чеські та моравські герби: остереви панів з Липи і Ліхтенбурга, одривуса панів із Краваржа, Дубе і Бехині, сукуватки Міровських, лілії Звольських. Не бракувало й поляків: Староконів, Авданців, Долівів, Ястжембців і Лодзів.

Підтримувані могутніми руками Самсона Медка Рейневан і Шарлей повибиралися на кут, а потім і на дах будки коваля. Звідти Рейневан уважно дослідив уже доволі близько розташовану трибуну. Почав з кінця, від менш значних персон. Це була помилка.

— О Боже, — дуже голосно зітхнув він. — Аделя там! Так, душею клянуся... На трибуні!

— Котра?

— Та, що в зеленій сукні... Під балдахіном... Поруч...

— Поруч із самим князем Яном, — не укрилося від Шарлея. — Справді, красуня. Що ж, Рейнмаре, вітаю, ти маєш смак. А от привітати зі знанням жіночої душі не можу. Підтверджується, ой, підтверджується моя думка, що наша зембицька одіссея від самого початку була невдалим задумом.

— Це не так, — запевнив сам себе Рейневан. — Це не може бути так... Вона... Вона — бранка...

— Чия, давай-но подумаємо? — Шарлей прислонив очі долонею. — Поруч із князем сидить Ян фон Біберштайн, пан на замку Штольц, за Біберштайном — літня пані, якої я не знаю...

— Євфемія, старша сестра князя, — упізнав Рейневан. — За нею... Це що, Болько Волошек?

— Поміщик з Глогувка, син опольського князя. — Шарлей, як завжди, виявляв неабияку обізнаність. — Біля Волошека сидить клодзький староста, пан Пута з Частоловиць з дружиною, Анною з Колдіців. Далі сидять Кіліан Хаугвіц і його дружина Людгарда, далі старий Герман Цеттріц, далі Янко з Хотеміць, пан на замку Ксьонж. Він саме встає й аплодує Гоче Шаффу з Грайфенштайна, з дружиною, здається, біля неї сидить Миколай Цедліц з Альценау, староста отмуховський, біля нього Гунчель Свинка зі Свин, далі хтось із трьох рибами на червоному полі, значить, Зейдліц або Курцбах. А з іншого боку я бачу Отто фон Боршніца, далі когось з Бішофсгаймів, далі бачу Бертольда Апольду, це чашник із Шенау. Далі сидять Лотар Герсдорф і Гартунг фон Клюкс, обидва — лужичани. На нижній лаві сидять, якщо мені не зраджує зір, Борута з Венцемежиць і Секіль Рейхенбах, пан на Цепловодах... Ні, Рейнмаре. Я не бачу нікого,

кого можна було би вважати стражником твоєї Аделі.

— Там далі, — пробурчав Рейневан, — сидить Трістрам фон Рахенау. Він родич Стерчів. Як і фон Барут, той, що з туром у гербі. А там... Ох! Псякрев! Не може бути!

Шарлей міцно схопив його за плече, якби не це, Рейневан був би впав з даху.

— Кого ж це ти побачив, — холодно запитав він, — що тебе так ошелешило? Бачу, що твої витріщені очі прилипли до дівки зі світлим волоссям. Тієї, до якої саме в цю мить залицяються молодий фон Дона і якийсь польський Равич. Ти її знаєш? Хто вона?

— Ніколетта, — тихо сказав Рейневан. — Ніколетта Світловолоса.

* * *

План, здавалося б, геніальний у своїй простоті і водночас зухвалості, провалився, задумане на вдалося по всьому фронті. Шарлей це передбачав, але Рейневана годі було стримати.

До задвірка турнірної трибуни прилягали тимчасові конструкції, збудовані з паль та риштувань, обтягнутих полотном. Глядачі — принаймні найблагородніші і найбагатші — проводили там перерви в турнірі, розважаючи один одного розмовами, фліртуючи і хизуючись вбранням. А ще вони пригощалися стравами і напоями: у бік цих наметів прислужники раз у раз котили бочки, носили барила і барильця, тягали ноші з кошиками. Задум прокрастися в кухню, змішатися зі слугами, схопити кошик з булками і вирушити з ним до намету Рейневан якраз і вважав геніальним. Даремно.

Йому вдалося добратися лише до присінків, місця, в якому продукти складали і з якого їх далі розносили пажі. Рейневан, послідовно втілюючи свій план, поставив кошик, непомітно вислизнув з вервички слуг, що поверталися до кухні, і прокрався за намет. Витягнув стилет, щоби вирізати в полотні дірку для спостереження. Отут його і цапнули.

Рейневана знерухомили кілька пар міцних рук, залізна долоня стиснула горло, друга, не менш залізна, вичавила стилет з пальців. Усередині заповненого лицарями намету він опинився набагато швидше, ніж сподівався, хоч і не зовсім так, як сподівався.

Його сильно штовхнули, він упав, просто перед собою побачив модні чижми з неймовірно довгими носачами. Такі чижми називали пуленами, а назва, хоч і європейська, походила зовсім не з Європи, а з Польщі, бо саме таким взуттям прославилися на весь світ краківські шевці. Рейневана смикнули, він піднявся. Того, хто його смикнув, він знав в обличчя. Це був Трістрам Рахенау. Родич Стерчів. Його супроводжували кілька Барутів з чорними турами на лентнерах, також Стерчевих свояків. Гірше втрапити Рейневан не міг.

— Посягач, — представив його Трістрам Рахенау. — Таємний убивця, милостивий князю. Рейнмар з Беяви.

Лицарі навколо князя грізно зашуміли.

Князь Ян Зембицький, вродливий і поставний сорокалітній чоловік, був одягнений у чорний облягаючий жустакор[349], поверх якого він носив багатий, модно обшитий соболями бордовий упелянд[350]. На шиї мав важкий золотий ланцюг, на голові —

модний шаперон-тюрбан з опадаючою на плече ліріпіпою з фламандського мусліну. Темне волосся князя було підстрижене також за найновішими європейськими зразками й модами — "під макітерку" навколо голови, на два пальці вище вух, спереду гривка, ззаду виголене по саму потилицю. На ногах князь мав червоні краківські пулени із модними довгими носачами, ті самі, якими Рейневан щойно милувався з рівня підлоги.

Князь, і це Рейневан констатував водночас із болісним спазмом горла та діафрагми, тримав під руку Аделю де Стерча, в сукні наймоднішого кольору *vert d'emerlude*[351], зі шлейфом, з розрізаними рукавами, що звисали до самої землі, у золотій сіточці на волоссі, з низкою перлів на шиї, з декольте, що пишно визирало з-під тісного корсета. Бургундка дивилася на Рейневана, а погляд її був холодний, мов у змії.

Князь Ян узяв двома пальцями стилет Рейневана, поданий йому Трістрамом фон Рахенау, оглянув його, потім підняв очі.

— Подумати тільки, — промовив він, — що я не дуже-то вірив, коли тебе звинувачували в злочинах. В убивстві пана Барта з Карчина і свидницького купця Ноймаркта. Не хотів вірити. І ось, прошу, тебе ловлять на місці злочину, коли ти з ножом у руках намагаєшся підкрастися до мене з-за спини. Чи ти аж так мене ненавидиш? А може, хтось тобі за це заплатив? Чи ти просто божевільний? Га?

— Милостивий князю... Я... Я не таємний убивця... Правда, що я підкрався, але я... Я хотів...

— Ах! — князь Ян зробив тонкою долонею дуже князівський і дуже європейський жест. — Розумію. Ти прокрався сюди з кинджалом, щоби передати мені петицію?

— Так! Тобто ні... Ваша князівська милосте! Я ні в чому не винен. Навпаки, мені самому заподіяно кривди! Я жертва, жертва змови...

— Ну звичайно, — надув губи Ян Зембицький. — Змова. Так я і знав.

— Так! — вигукнув Рейневан. — Саме так! Стерчі вбили мого брата! Замордували його.

— Брешеш, псякрев, — гаркнув Трістрам Рахенау. — Не гавкай, раджу тобі, на моїх свояків.

— Стерчі вбили Петерліна! — шарпнувся Рейневан. — Якщо не власноручно, то через найманих убивць! Кунца Аулока, Сторка, Вальтера де Барби! Негідників, які й на мене чигають! Ваша милосте князю Яне! Петерлін був твоїм васалом! Я вимагаю правосуддя!

— Це я його вимагаю! — крикнув Райхенау. — Я, правом крові! Цей сучий син убив в Олесниці Нікласа Стерчу!

— Правосуддя! — заволав один з Барутів, певно, Генріх, бо Барути рідко хрестили хлопчиків іншими іменами. — Князю Яне! Кари за це вбивство!

— Це брехня і наклеп! — закричав Рейневан. — Це Стерчі винні в убивстві! А мене обвинувачують, щоб самим обілитися! І з помсти! За любов, яка пов'язує мене з Аделю!

Обличчя князя Яна змінилося, і Рейневан збагнув, яку страхітливу дурницю

ляпнув. Він дивився на байдуже обличчя своєї коханої — і поволі, поволі до нього починало доходити...

— Аделю, — озвався в абсолютній тиші Ян Зембицький. — Про що це він говорить?

— Бреше, Ясику, — посміхнулася бургундка. — Мене з ним ніщо не пов'язує і ніколи не пов'язувало. Це правда, що він нав'язував мені свої афекти[352], настирливо залицявся, але впіймав облизня, нічого не добився. Навіть за допомогою чорної магії, якою він мене зваблював.

— Це неправда, — Рейневан ледве видобув голос із горла, перехопленого спазмом. — Це неправда! Брехня! Обман! Аделю! Скажи... Скажи, що ти і я...

Аделя різко повернула голову, рухом, що його Рейневан так добре знав: вона так повертала голову, коли кохалася з ним у своїй улюбленій позі, сидячи на ньому верхи. Її очі зблиснули. Цей блиск він знав так само.

— У Європі, — голосно сказала вона, роззираючись, — не могло б статися нічого подібного. Щоби брудним натяком було зневажено гідність доброчесної дами. До того ж на турнірі, на якому цю даму лише вчора проголосили *La Roynne de la Beaulte et des Amours*[353]. У присутності лицарів турніру. Але якби навіть щось подібне і сталося в Європі, то такий *mesdisant*[354], такий *mal-faiteur*[355] жодної миті не залишався би безкарним.

Трістрам Рахенау на льоту зрозумів натяк і з розмаху зацідив Рейневану кулаком по шиї. Генріх Барут додав з іншого боку. Бачачи, що князь Ян не реагує, що він дивиться вбік з кам'яним обличчям, попідбігали наступні, серед них якийсь Зейдліц чи Курцбах з рибами на червоному полі. Рейневан дістав під око, світ зник у величезному спалаху. Він скорчився під градом ударів. Підбіг хтось іще, Рейневан упав на коліна, діставши по плечі турнірним дубцем. Прикрив руками голову, дубець боляче луснув його по пальцях. Дістав по нирках, упав на землю. Його стали копати ногами, тож він згорнувся клубком, захищаючи голову й живіт.

— Стійте! Досить! Негайно припиніть!

Стусани і копняки припинилися. Рейневан розплющив одне око.

Порятунок прийшов звідти, звідки його найменше можна було чекати. Мучителів зупинив грізний, сухий, неприємний голос і наказ худої як тріска немолодої жінки в чорній сукні і білій хустці— підвійці[356] під жорстко накрохмаленою токою[357]. Рейневан знав, хто це. Євфемія, старша сестра князя Яна, удова Фрідріха графа Еттінгена, яка після смерті чоловіка повернулася у рідні Зембиці.

— У Європі, яку я знаю, — сказала графиня Євфемія, — лежачих не б'ють. Цього не допустив би жоден із відомих мені європейських князів, мій пане-брате.

— Він провинився, — почав князь Ян. — Тому я...

— Я знаю, у чому він провинився, — сухо перебила його графиня. — Бо чула. А тепер я беру його під свій захист. *Mercy des dames*. [358] Бо лещу себе надією, що знаю європейські турнірні звичаї не гірше, ніж присутня тут законна дружина лицаря фон Стерча.

Останні слова було вимовлено із таким притиском і настільки дошкульно, що князь

Ян опусти́в очі і почервоні́в аж по самісіньку виголену потилицю. Аделя ж очей не опустила, на її обличчі годі було шукати навіть сліду рум'янцю, та ненависть, що бризкала з її очей, могла налякати кого завгодно. Проте не графиню Євфемію. Євфемія, як подейкували, там, у Швабії дуже швидко і дуже ефективно давала собі раду з коханками графа Фрідріха. Боялася не вона, боялися її.

— Пане маршале Боршніц, — владно кивнула вона. — Прошу взяти під арешт Рейнемара де Беляу. Ти відповідаєш за нього переді мною. Головою.

— Слухаюся, ясновельможна пані.

— Легше, пані сестро, легше, — оговтався Ян Зембицький. — Я знаю, що значить *mercus des dames*, але тут ідеться про надто поважні граваміні[359]. Надто вже тяжкі звинувачення проти цього юнака. Убивства, чорна магія...

— Він буде під арештом, — відрізала Євфемія. — У вежі. Під охороною пана Боршніца. Постане перед судом. Якщо хто-небудь його обвинуватить. Я маю на увазі серйозні обвинувачення.

— Ет! — князь махнув рукою і розмашисто відкинув ліріпіпу на спину. — Ну його к бісу. У мене тут важливіші справи. Ну ж бо, панове, зараз почнеться бугурт[360]... Я не буду псувати собі турнір, бугурту не пропущу. Дозволь-но, Аделю. Перш ніж почати бій, лицарі повинні побачити на трибуні Королеву краси і любові.

Бургундка прийняла подану їй руку, підняла шлейф. Рейневан, якого вже в'язали зброєносці, впивався в неї поглядом, сподіваючись, що вона озирнеться, що очима або рукою дасть йому знак. Що це лише виверт, гра, фортель, і що насправді все так, як і було, що ніщо між ними не змінилося. Він чекав на цей знак до останньої миті.

Не дочекався.

Останніми з намету вийшли ті, хто споглядав сцену, яка розігралася, якщо й не з гнівом, то з відразою. Сивоволосий Герман Цеттріц. Староста клодзький Пута з Частоловиць і Гоче Шафф — обоє з дружинами, вбраними в конусоподібні ажурні хеніни[361], зморшкуватий Лотар Герсдорф із Лужиці. І Болько Волошек, син опольського князя, дідич у Прудніку, пан на Глогувку. А надто останній, перш ніж вийшов, особливо уважно стежив за подіями з-під примружених повік.

Затрубили фанфари, натовп здійняв голосну овацію, герольд викрикнув своє "*laissez les alleer*" та "*aux honneurs*". Починався бугурт.

— Ходімо, — наказав армігер, якого маршал Боршніц призначив конвойним. — Не опирайся, хлопче.

— Не буду. Яка у вас вежа?

— Ти вперше? Хе, бачу, що вперше. Пристойна. Як для вежі.

Рейневан намагався не оглядатися, щоб надмірним збудженням не зрадити присутності Шарлея і Самсона, щодо яких він був упевнений, що вони спостерігають за ним, змішавшись із натовпом. Але Шарлей, що й казати, був усе-таки надто хитрим лисом, щоби дати себе помітити.

Зате його самого помітив хтось інший.

Вона змінила зачіску. Тоді, під Бжегом, у неї була груба коса, а тепер її солон'яне,

розділене посередині голови волосся було заплетене в дві кіски, згорнуті на вухах равликами. На чолі вона мала золотий обруч, на собі — блакитну сукню без рукавів, а під сукнею — білу батистову сорочку, шемізу.

— Ясна панянка, — армігер кашлянув, почухав голову під шапкою. — Не можна... У мене будуть клопоти.

— Я хочу, — вона смішно закусил губку й тупнула, трохи по-дитячому, — перекинутися з ним кількома словами. Кілька слів, не більше. Не кажи про це нікому, і клопотів не матимеш. А тепер відвернися. І не підслуховуй.

— За що цього разу, Алькасіне? — запитала вона, злегка примружуючи блакитні очі. — За що — у путах і під конвоєм? Дивись мені! Якщо скажеш, що за любов, я дуже розгніваюся.

— І все-таки, — зітхнув він, — це правда. Загалом.

— А конкретно?

— Через любов і через дурість.

— Ого! Тут тобі вже більше можна вірити! Але поясни, будь ласка.

— Якби не моя дурість, я зараз був би в Угорщині.

— Я, — вона глянула йому просто в очі, — однаково все знатиму. Усе. Кожну дрібницю. Але я не хотіла би побачити тебе на ешафоті.

— Я радий, що тебе тоді не наздогнали.

— У них не було шансів.

— Ясна панянка, — армігер обернувся, закашляв у кулак. — Будьте ж милосердною...

— Бувай, Алькасіне...

— Бувай здорова, Ніколетто.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТИЙ

у якому черговий раз підтверджується стара істина, що на кого на кого, а на університетських товаришів завжди можна розраховувати.

— Знаєш, Рейневане, — сказав Генріх Гакеборн, — усі кажуть, що джерелом усіх нещасть, які валяться тобі на голову, усім злом і причиною твоєї нікчемної долі є та французка, Аделя Стерча.

Рейневан не відреагував на настільки новаторське твердження. Його свербіли крижі, а почухатися було ніяк неможливо, бо руки були зв'язані в зап'ястях і до того ж притиснуті до боків шкіряним ременем. Коні загону гупали копитами по вибоїстій дорозі. Стрільці сонно погойдувалися в сідлах.

Він просидів у вежі зембицького замку три доби. Але був далекий від того, щоб зламатися. Він був замкнений і позбавлений волі, це правда, не впевнений у завтрашньому дні, це теж правда. Однак поки що його не били, а годували, хоч і кепсько та одноманітно, зате щодня, а від цього він останнім часом був відвик — і з приємністю зважав знову.

Спав він погано, не тільки через бліх імпозантних розмірів, що промишляли в соломі. Як тільки заплющував очі, бачив бліде, пористе, ніби сир, обличчя Петерліна.

Або Аделю і Яна Зембицького, в різних конфігураціях. Він і сам не знав, що гірше.

Загратоване віконце в грубому мурі дозволяло бачити лише малесенький клаптичок неба, але Рейневан весь час висів у ніші, вчепившись за ґрати, сповнений надії, що от-от почує Шарлея, який по-павучому піднімається по мурі з терпугом у зубах. Або поглядав на двері, мріючи, що вони ось-ось вилетять із завіс під могутнім плечем Самсона Медка. Не позбавлена підстав віра у всемогутність друзів підтримувала його на душі.

Цілком очевидно, жодний порятунок не надійшов. Раннім ранком четвертого дня його витягли з камери, зв'язали і посадили на коня. Із Зембиць він виїхав через Пачковську браму, під ескортом чотирьох кінних арбалетників, армігера і лицаря у повному обладунку, щит якого прикрашала восьмипромінна зірка Гакеборнів.

— Усі кажуть, — тягнув далі Генріх Гакеборн, — що то було таке твоє нещастя — зайнятися тією французкою. А те, що ти її під себе поклав, стало твоєю згубою.

Рейневан і цього разу не відповів, але не встежив за собою і замислено кивнув головою.

Як тільки зникли з очей міські вежі, Гакеборн, який справляв враження похмурого служачи — такого, що аж гидко, пожвавився, повеселішав і став говірким без жодного на те приводу. На ім'я він мав — як і половина німців — Генріх, і був, як виявилося, родичем впливових Гакеборнів із Пшевоза; лише два роки тому він прибув із Тюрінгії, де їхній рід сповзав дедалі нижче в таблиці про ранги на службі ландграфів і, як наслідок, дедалі більше убожив. У Шльонську, де прізвище Гакеборн таки щось значило, лицар Генріх розраховував на службу в Яна Зембицького на пригоду і кар'єру. Пригоди він сподівався від очікуваного з дня на день великого антигуситського хрестового походу, кар'єри — від вигідного мар'яжу. Генріх Гакеборн зізнався Рейневану, що зараз зітхає за прекрасною і сповненою темпераменту Юттою де Апольда, донькою чашника Бертольда Апольди, пана на Шенау. Ютта, на жаль, зізнався далі лицар, не тільки не відповіла взаємністю на його почуття, а й дозволяє собі глузувати з його залицянь. Але це пусте, головне — витривалість, крапля камінь точить.

Рейневан, хоча сердечні перипетії Гакеборна його цікавили набагато менше, ніж торішній сніг, прикидався, начебто слухає, чемно підтакував, бо, врешті-решт, зі своїм ескортом не варто бути неґречним. Коли за якийсь час лицар вичерпав запас тем, якими він переймався, і замовк, Рейневан спробував задрімати, але з цього нічого не вийшло. Перед заплющеними очима постійно поставав мертвий Петерлін на марах або Аделя з литками на плечах князя Яна.

Вони були в Служеевському лісі, барвистому і повному ароматів після ранкового дощичку, коли лицар Генріх порушив мовчанку. Сам, з власної ініціативи, вибалакав Рейневанові мету подорожі: замок Штольц, гніздо впливового пана фон Біберштайна. Рейневан зацікавився й занепокоївся водночас. Він мав намір розпитати у базікала, але не встиг, бо лицар плавно змінив тему і взявся розводитися стосовно Аделі фон Стерча і нікчемної долі, яку приніс Рейневанові роман із нею.

— Усі вважають, — повторив він, — що то було таке твоє нещастя — те, що ти її під

себе поклав.

Рейневан не став полемізувати.

— А це ж зовсім не так, — тягнув далі Гакеборн з міною всезнайка. — Навіть навпаки. Є такі, хто до цього додумався. І які знають. Те, що ти беркицьнув французку, врятувало тобі життя.

— Що?

— Князь Ян, — пояснив лицар, — без найменших вагань видав би тебе Стерчам. Рахенау й Барути міцно на нього тиснули. Але що би це означало? Що Аделя бреше, коли відпирається. Що ти її все-таки посував. До тебе доходить? З цих же причин князь не передав тебе кату на розслідування стосовно тих убивств, які ти нібито вчинив. Тому що знав, що на муках ти почнеш забагато говорити про Аделю. Розумієш?

— Трохи.

— Трохи! — розсміявся Гакеборн. — Це "трохи" врятує твою задницю, братику. Замість ешафота або катівні ти їдеш у замок Штольц. Тому що там про любовні перемоги в Аделіній постелі ти зможеш розповідати тільки мурам, а мури тамка грубі! Ну що ж, посидіти трохи посидиш, але збережеш голову та інші члени. У Штольці тебе ніхто не дістане, навіть єпископ, навіть Інквізиція. Біберштайни — могутні вельможі, не бояться нікого, а з ними задиратися ніхто не посміє. Так, так, Рейневане. Тебе врятувало те, що князеві Яну нема як визнати, що ти до нього крутив-вертів його метресу[362]. Коханка, розкішне поле якої доти орав лише законний чоловік, — майже незаймана, а така, яка вже давала іншим коханцям, — розпусниця. Бо якщо в її ложі побував Рейнмар де Беляу, то цілком міг би побувати і будь-хто інший.

— Ти дуже люб'язний. Широ дякую.

— Не дякуй. Я сказав, що завдяки стрілі Амура ти врятований. Отак на це і дивися.

"Ой, не зовсім, — подумав Рейневан. — Не зовсім".

— Я знаю, про що ти думаєш, — здивував його лицар. — Про те, що мертвяк мовчатиме ще краще? Що в Штольці тебе захочуть отруїти або тишком-нишком скрутити тобі шию? А ось і ні, дурне гадаєш, якщо саме так гадаєш. І хочеш знати чому?

— Хочу.

— Потайки захвати тебе в Штольці запропонував князеві сам Ян фон Біберштайн. А князь відразу ж на це пристав. А тепер найцікавіше: ти знаєш, чому Біберштайн поспішив із такою пропозицією?

— Поняття не маю.

— А я маю. Бо чутка пішла Зембицями. Його про це попросила сестра князя, графиня Євфемія. А її князь дуже шанує. Кажуть, іще з дитячих років. Тому слово графині на зембицькому дворі має таку велику вагу. Хоча становища в неї ніякого немає, бо що вона за графиня, це порожній і нікчемний титул. Вона народила швабському Фрідріху одинадцятро дітей, а коли овдовіла, то ці діти виставили її з Еттінгена, це ніяка не таємниця. Але в Зембицях вона пані на всю губу, нема що заперечувати.

Рейневан і не думав заперечувати.

— Не вона одна, — повів далі після паузи Гакеборн, — просила за тебе в пана Яна Біберштайна. Хочеш знати, хто ще?

— Хочу.

— Біберштайнова донька, Катажина. Ти їй, мабуть, в око впав.

— Така висока? Світловолоса?

— Не прикидайся дурнем. Ти ж її знаєш. Подейкують, що вона ще раніше рятувала тебе від погоні. Ех, як воно все дивно переплелось. Скажи сам, хіба це не іронія долі, комедія помилок? Хіба це не Narrenturm? Справжня Вежа блазнів?

"Це правда, — подумав Рейневан. — Це справжня Вежа блазнів. А я... Шарлей мав рацію — я блазень щонайбільший. Король дурнів, маршал ідіотів, великий пріор ордену кретинів".

— У вежі в Штольці, — весело продовжив Гакеборн, — ти довго не посидиш, якщо проявиш розсудливість. Готується, і я знаю це напевне, великий хрестовий похід на чеських єретиків. Даси обітницю, приймеш хрест — от тебе й відпустять. Повоюєш. А як матимеш заслуги в боротьбі зі схизмою, то тобі простять провини.

— Є тільки одна заковика.

— Яка?

— Я не хочу воювати.

Лицар повернувся в сідлі, довго дивився на нього.

— А це ж чому? — запитав він ущипливо.

Відповісти Рейневан не встиг. Пролунав пронизливий свист, сичання і негайно після цього — голосний хрускіт. Гакеборн захлиснувся, потягнувся руками до горла, з якого, пробивши бляху горжета[363], стирчала арбалетна стріла. Густо вихлюпнулася кров, лицар повільно нахилився назад і впав з коня. Рейневан бачив його очі, широко розплющені, сповнені безмежного здивування.

Потім стало діятися багато і швидко.

— Напа-а-ад! — загорлав армігер, висмикуючи меч з піхов. — До збро-о-ої!

З куців перед ними страшно гримнуло, зблиснув вогонь, заклубочився дим. Кінь під одним з пахолків упав, немовби громом прибитий, придавивши вершника. Решта коней поставали дибки, налякані пострілом, став дибки і кінь Рейневана. Зв'язаний Рейневан не зумів втримати рівноваги, впав, боляче вдарившись стегном об землю.

Із хащів вилетіли люди на конях. Рейневан, хоч і скорчився на піску, впізнав їх відразу.

— Бий, убивай! — ревів, обертаючи мечем, Кунц Аулок, відомий під прізвиськом Киріелейсон.

Зембицькі стрільці дали залп з арбалетів, але всі троє безбожно схибили. Вони хотіли втікати, однак не встигли, впали під ударами мечів. Армігер мужньо рубався з Киріелейсоном, коні хропли і витанцьовували, дзвеніли металом мечі. Кінець сутичці поклав Сторк із Горговиць, всадивши армігерові бурдер[364] у спину. Армігер напружився, і тоді Киріелейсон добив його уколом у горло.

Глибоко в лісі, у гущавині, тривожно кричала налякана сорока. Смерділо порохом.

— Так-так, — промовив Киріелейсон, тицьнувши в лежачого Рейневана носом чобота. — Пан Белява. Давно не бачилися. Ти не радий?

Рейневан радий не був.

— Начекалися ми тут на тебе, — поскаржився Аулок, — у сльоті, в холоді і невигоді. Ну та *finis coronat opus*[365]. Ти наш, Белява. Та ще й готовий, так би мовити, до вживання, вже зв'язаний, як пакунок. Ох, не твій оце день, не твій.

— Дай-но, Кунце, я копну його в зуби, — запропонував один з банди. — Він мені тоді око мало не вибив, у тій корчмі під Бжегом. То я йому теперечки зубоньки повилущую.

— Облиш, Сибеку, — буркнув Киріелейсон. — Тримай нерви в жмені. Йди краще й перевір, що той лицар мав у в'юках та у калитці. А ти, Белява, чого це так на мене свої баньки витріщив?

— Ти вбив мого брата, Аулок.

— Що?

— Ти брата мого вбив. У Бальбінові. Висітимеш за це.

— Тобі верзеться, — холодно сказав Киріелейсон. — Ти, певно, з коня на голову впав.

— Ти вбив мого брата!

— Ти повторюєшся у тому, що тобі верзеться.

— Брешеш!

Аулок став над ним, з виразу його обличчя можна було зрозуміти, що він вирішує дилему: копнути чи не копнути. Не копнув, явно просто погребувавши. Відійшов на кілька кроків, став над конем, якого вбило пострілом.

— Щоб мене чорти взяли, — сказав, киваючи головою. — Таки справді грізна і смертоносна зброя — ця твоя гандканона, Сторку. Подивися-но сам, яку діру в кобилі вивалила. Кулак поміститься! Воістину — це зброя майбутнього. Новочасність!

— До сраки така новочасність, — кисло відповів Сторк із Горговиц. — Не в коня, а в вершника я цілюся із цієї холерної труби. І не в цього вершника, а в отого.

— То й що? Байдуже, куди цілюся, головне, що влучив! Гей, Вальтере, ти що там робиш?

— Дорізаю тих, які ще дихають! — відповів Вальтер де Барби. — Свідків нам не треба, хіба ні?

— Ну то швидко! Сторку, Сибеку, раз-два, садіть Беляву на коня. На того лицарського кастильця. І міцно прив'яжіть його, бо воно збитошне. Пам'ятаєте?

Сторк і Сибек пам'ятали, ой як пам'ятали, бо перш ніж посадити Рейневана в сідло, пригостили його низкою стусанів і невибагливих прокльонів. Його зв'язані руки прикріпили до луки сідла, а литки — до стременних ременів. Вальтер де Барби закінчив дорізати, трупи зембичан затягли в кущі, коней прогнали, за командою Киріелейсона вся четвірка — плюс Рейневан — рушила з копита. Їхали швидко, явно прагнучи чимшвидше віддалитися від місця нападу і відірватися від імовірної погоні. Рейневан смикався в сідлі. Ребра кололи при кожному подиху, несамовито боліли. "Далі так бути

не може, — подумав він ні з того ні з сього, — не може так бути, щоби мене раз по раз били".

Киріелейсон підганяв приятелів криком, їхали галопом. Весь час гостинцем. Вони явно віддавали перевагу швидкості над можливістю сховатися, густий ліс не дозволив би їхати навіть клусом, не кажучи вже про галоп.

Вони вилетіли на роздоріжжя. Простісінько на засідку.

З усіх доріг, в тому числі й ззаду, на них кинулися вершники, які доти ховалися в заростях. Разом їх було зо двадцять, причому половина — панцирних, у повних залізних обладунках. Киріелейсон і його компанія не мали жодних шансів, але все ж таки, треба визнати, вони чинили запеклий опір. Аулок звалився з коня першим, з головою, страшно розрубаною сокирою. Покотився під кінські копита і Вальтер де Барби, якого навиліт пробив мечем великий лицар з польським Огоньчиком на щиті. Дістав булавою по голові Сторк, Сибек з Кобиляглови посікли й покололи так, що кров рясно обляпала зіщуленого в сідлі Рейневана.

— Ти вільний, друже.

Рейневан закліпав очима. У голові в нього крутилося. Усе ставалося надто вже швидко, як на його смак.

— Дякую, Больку... Перепрошую... Ваша князівська милосте...

— Добре, добре, — перебив Болько Волошек, дідич Ополя і Прудника, пан на Глогувку, перетинаючи корделясом[366] його пута. — Обійдемося без "милосте". У Празі тебе звали Рейневан, а мене Болько. І за пивом, і в бійці. І тоді, коли ми для економії брали одну курву на двох у борделі на Целетній у Старому Місті. Забув?

— Не забув.

— І я не забув. Як бачиш. Товариша-школяра в біді не лишають. А Ян Зембицький хай поцілує мене в сраку. Зрештою, із задоволенням констатую, що ми порубали зовсім не зембицьких. Хоч і випадково, але обійшлося без дипломатичного інциденту, бо ми, мушу визнати, чатуючи на дорозі до Штольца, чекали радше на зембицький ескорт. А тут на тобі, несподіванка. Що то за одні, пане підстаросто? Pozнайомся, Рейневане, це мій підстароста, пан Кших із Костельця. То що там, пане Кшиху? Когось упізнали? Може, хтось ще живий?

— Це Кунц Аулок і його компанія, — випередив Рейневана велетень із Огоньчиком на щиті. — А дихає ще тільки один. Сторк із Горговиць.

— Ого! — насупився і закусив губу пан на Глогувку. — Сторк. І живий? Давайте-но його сюди.

Волошек рушив коня, з висоти сідла подивився на вбитих.

— Сибек з Кобиляглови, — упізнав він. — Кільки разів уже втік від ката, але, як-то кажуть, скільки шнурочку не витися... А це Кунц Аулок — холера, з такої порядної родини. Вальтер де Барби, ну що ж, яке життя, така й смерть. А це хто такий? Пан Сторк?

— Змилюйтеся, — забелькотів Сторк із Горговиць, кривлячи залите кров'ю обличчя. — Пардону... Помилуйте, пане...

— Ні, пане Сторк, — холодно відповів Болько Волошек. — Ополе незабаром буде моєю цариною, моїм князівством. Тому зґвалтування опольської міщанки — це, на мій погляд, важкий злочин. Занадто важкий для швидкої смерті. Шкода, що в мене так мало часу.

Молодий князь підвівся на стременах, озирнувся.

— Зв'язати лотра, — наказав він. — І втопити.

— Де? — здивувався Огоньчик. — Тут же ніде немає води.

— Ось там, у рові, — показав Волошек, — є калюжа. Насправді невеличка, але голова якраз у ній поміститься.

Глогувські й опольські лицарі затягли Сторка, який ревів і виривався із пут, до рову, перевернули і, тримаючи за ноги, запхали головою в калюжу. Ревіння змінив відчайдушний булькіт. Рейневан відвернувся.

Це тривало довго, дуже довго.

Повернувся Кших з Костельця в супроводі другого лицаря, теж поляка, гербу Нечуя.

— Усю воду з калюжі вихлебтав, негідник, — весело сказав Огоньчик. — Вже аж тільки мулом подавився.

— Час би нам звідси зникати, ваша князівська милосте, — додав Нечуя.

— Ваша правда, — погодився Болько Волошек. — Ваша правда, пане Шляський. Послухай-но, Рейневане. Зі мною ти їхати не можеш, я не зможу тебе сховати в себе ні у Глогувку, ні в Ополі, ні в Немодліні. Ні батько, ні дядько Бернард не захочуть сварки із Зембицями, здадуть тебе Янові, як тільки він про це нагадає. А він нагадає.

— Знаю.

— Знаю, що знаєш, — молодий П'яст примружив очі. — Але не знаю, чи розумієш. Тому поясню тобі ще й деталі. Мені все одно, який ти вибереш напрямок, але Зембиці оминай. Оминай Зембиці, товаришу, раджу по старій дружбі. Оминай це місто і князівство здалеку. Повір, там тобі шукати нічого. Може, колись і було що, але тепер нічого. Тобі це зрозуміло?

Рейневан кивнув. Йому це було зрозуміло, але зізнання застрягало йому в горлі.

— Ну то, — князь смикнув віжки, розвернув коня, — їдьмо кожен своєю дорогою. Радь собі сам.

— Ще раз дякую. Я твій боржник, Больку.

— Нема про що говорити! — махнув рукою Волошек. — Я ж сказав: по старій школярській дружбі. Ех, ото були часи, в Празі... Бувай, Рейнмаре. Bene vale.[367]

— Bene vale, Больку.

Невдовзі на тракті затихли копита коней опольського кортежу, зник у березняку темно-гнідий кінь, яким їхав Рейневан, — кастилець, який донедавна належав Генріхові Гакеборну, лицареві з Тюрінгії, що приїхав у Шльонськ по власну смерть. На роздоріжжі все заспокоїлося, затихли крики сорок і сойок, знову заспівали іволги...

Не минуло й години, як перша лисиця почала обгризати обличчя Кунца Аулока.

Події на гостинці, що вів до Штольца, стали — принаймні на кілька днів — сенсацією, небилицею, модною темою розмов і пліток. Зембицький князь Ян кілька днів супився і ходив похмурий, влізливі придворні розповідали, що він дується на сестру, княгиню Євфемію, ірраціонально приписуючи їй провину за все. Рознеслася також чутка, ніби дуже боляче дістала по вухах служниця пані Аделі де Стерча. Подейкували, що за веселий настрій, за щебетання і за сміх — у той час, коли пані було зовсім не до сміху.

Гакеборни з Пшевоза пообіцяли, що убивць юного Генріха дістануть хоч би з-під землі. Прекрасна і сповнена темпераменту Ютта де Апольда смертю зальотника, як казали, не перейнялася аніскілечки.

Молоді лицарі організували погоню за злочинцями, чвалом від замку до замку, сурмлячи у роги і гримлячи підковами. Погоня більше нагадувала пікнік, і результати її також були пікнікові. Дещо з того, як-от вагітності і засилання сватів, — з великим запізненням.

Зембиці відвідала Інквізиція, але того, з чим вона прибула, з-за домініканських мурів не довідалися навіть найбільш пролазливі й жадібні до сенсацій пліткарі. Інші новини і чутки розходилися швидко.

У Вроцлаві, у Святого Яна Хрестителя, канонік Отто Беесс палко молився перед головним віттарем, дякував Богу, опустивши чоло на складені долоні.

У Ксенгиницях, селі під Любіном, старенька, зовсім немічна мати Вальтера де Барби думала про зиму, яка наближалася, і про голод, який тепер, коли вона залишилася без опіки і допомоги, неодмінно мав убити її на переднівку.

У Немчі, у корчмі "Під дзвоником", якийсь час було дуже гамірно: Вольфгер, Морольд і Вітгіх Стерчі, а з ними Дітер Гакст, Стефан Роткірх і Єнч фон Кнобельсдорф на прізвисько Пугач, галасували, лихословили і погрожували, випиваючи чвертку за чверткою і гарнець за гарнцем. Слуги, що підносили напої, від страху ховали голови в плечі, чуючи описи мук, що їх учасники учти збиралися в найближчому майбутньому завдати такому собі Рейневанові де Беляу. Над ранок настрої покращило несподівано тверезе зауваження Морольда. Немає такого поганого, відзначив Морольд, щоби на добре не вийшло. Оскільки Кунца Аулока чорти взяли, то, виходить, тисяча злотих ринських Таммо Стерчі залишиться в кишені. Тобто в Стерцендорфі.

Через чотири дні звістка дійшла і до Стерцендорфа.

Мала Офка Барут була дуже-дуже незадоволена. І дуже-дуже зла на економку. Офка ніколи не відчувала до економки жодної симпатії, надто вже часто її мати вдавалася до допомоги економки, щоби примусити Офку робити те, чого Офка не любила, — а надто їсти кашу й умиватися. Але сьогодні економка дошкулила Офці особливо страшно — силою відірвала її від забави. Забава полягала у киданні плаского камінця на свіжі коров'ячі купи, і завдяки своїй радісній простоті була останнім часом модною серед ровесників Офки, переважно дітей замкової сторожі й челяді.

Відірвана від розваг дівчинка марудила, дулася і старалася, як могла, ускладнити

економці завдання. Вона — їй на зло — робила манюні крочки, через що економці доводилося майже тягти її силою. Офка реагувала на зауваження і на все, що економка говорила, злим фирканням. Бо це все її аніскілечки не обходило. З неї було досить перекладання промов дідуся Таммо, бо в дідуся в кімнаті смерділо, зрештою, дідусь і сам смердів. Її аніскілечки не обходило й те, що у Стерцендорф тільки що приїхав дядько Апеч, і що дядько Апеч привіз дідусеві страшенно важливі новини, що зараз він саме переказує їх, а коли закінчить, дідусь Таммо, як завжди, захоче багато чого сказати, а крім неї, родзонаї панянки Офки, ніхто не розуміє того, що дідусь каже.

Родзона панянка Офка мала все це десь. Вона прагнула тільки одного — повернутися до замкового валу й кидати пласкі камені на коров'ячі купи.

Уже на сходах вона почула звуки, що долітали з кімнати дідуся. Новини, які переказав дядько Апеч, видно, були справді приголомшливі й страшенно неприємні, бо Офка ще ніколи не чула, щоби дідусь так ревів. Ніколи. Навіть тоді, коли довідався, що найкращий жеребець табуна чимось отруївся і здох.

— Вуаагга-вуага-буггауаггу-уууааха! — долинало з кімнати. — Гррргир-гггих... Уаарр-рааах! О-о-о-ооо...

Потім пролунало:

— Бзпппрррр... Пппппрррруу... І запала глуха тиша.

А потім з кімнати вийшов дядько Апеч. Він довго дивився на Офку. Ще довше — на економку.

— Прощу наготувати їжі на кухні, — сказав він врешті-решт. — Провітрити кімнату. І викликати священика. Саме в такій послідовності. Наступні розпорядження я зроблю, коли поїм.

— Багато, — додав він, бачачи погляд економки, яка, видно, вже вгадала правду. — Багато що тут відтепер зміниться.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШИЙ

у якому знову з'являються червоний голіард і чорний віз, а на возі — п'ятсот з гаком гривень. А все через те, що Рейневан знову погнався за спідницею.

Десь ополудні дорогу йому перегородив бурелом — широчезна смуга землі, аж до далекої стіни бору, заповнена поламаними стовбурами, які лежали покотом. Захаращеність порозбиваними колодами, безлад переплетеного гілля, хаос повикручуваних, немовби у муках, вирваних із землі коренів і лабіринт вирв були суголосними стану його душі. Алегоричний краєвид не тільки затримав його, а й змусив замислитися.

Після прощання з князем Больком Волошеком Рейневан апатично їхав на південь, туди, куди вітер гнав кучугури чорних хмар. Власне, він і не знав, чому вибрав саме цей напрямок. Чи тому, що перш ніж від'їхати, Рейневанові вказав цей напрямок Волошек? Чи він інстинктивно вибрав шлях, який віддаляв його від місць і справ, що викликали в ньому страх і відразу? Подалі від Стерчів, Стшегома і пана фон Лаасана, від Гайна фон Чірне, свідницької Інквізиції, замку Штольц, Зембиць, князя Яна...

І від Аделі.

Вітер гнав хмари так низько, що здавалося, ще трохи — і вони зачепляться за верхівки дерев, що стояли за буреломом. Рейневан зітхнув.

Ох, як заболіли, як зачепили за серце і вгризлися в печінки холодні слова князя Болька! У Зембицях йому вже нічого шукати! Господи! Ці слова, можливо, саме тому, що такі безжалісно відверті, такі правдиві, заболіли Рейневанові більше, ніж холодний і байдужий погляд Аделі, ніж її жорстокий голос, коли вона нацьковувала на нього лицарів, ніж удари, які через це посипалися на нього, аніж навіть ув'язнення. У Зембицях йому вже нічого шукати. У Зембицях, до яких він прагнув, сповнений надії і любові, попри небезпеки, ризикуючи здоров'ям і життям. У Зембицях йому вже нічого шукати!

"Отже, — подумав він, вдивляючись у плутанину коренів і гілок, — у мене вже ніде нічого не залишилося. То, може, замість того, щоб утікати, щоб шукати того, чого вже нема, краще повернутися до Зембиць? Знайти можливість зустрітися віч-на-віч з невірною коханкою? Щоби, немов той лицар із балади, котрий за кинutoю легковажною дамою рукавичкою ввійшов у клітку до левів і пантер, кинути Аделі в обличчя, ніби рукавичку, гіркий докір і холодне презирство? Подивитися, як негідниця блідне, як бентежиться, як заламує руки, як опускає очі, як тремтять у неї губи. Так, так, хай буде що буде, аби тільки побачити, як вона блідне, як соромиться, поганьблена своєю власною зрадою. Зробити так, щоб вона мучилася! Щоб їй дошкуляло сумління, щоб її доймали докори..."

"Ще чого, — озвався Рейневанів здоровий глузд. — Докори? Сумління? Дурню ти! Вона розсміється, накаже знову тебе побити і засадити у вежу. А сама піде до князя Яна, і вони обоє вляжуться в постіль, і будуть кохатися, та де, трахатися так, що ложе затріщить. І не буде там ні докорів, ні жалів. Буде хіба що сміх, бо насмішки над наївним дурнем, Рейнмаром з Беяви, додадуть любовним забавам смаку і вогню, немов пряна приправа".

Здоровий глузд, як констатував Рейневан без ані найменшого подиву, промовляв голосом Шарлея.

Кінь Генрика Гакеборна заіржав, затрусив головою. "Шарлей, — подумав Рейневан, поплескуючи його по шиї. — Шарлей і Самсон. Вони залишилися в Зембицях. Залишилися? А може, як тільки мене було заарештовано, відразу вирушили в Угорщину, раді, що нарешті позбулися клопоту? Шарлей ще зовсім недавно вихваляв дружбу, мовляв, це така велика і прекрасна річ. Але дещо раніше — і звучали ці слова якось правдивіше і щиріше — заявляв, що для нього має значення лише його власна вигода, його власне благо і щастя, а решта може йти під три чорти. Так він казав, і взагалі..."

Взагалі, я дедалі менше йому дивуюся."

Кастилець Гакеборна знову заіржав. І йому відповіло іржання.

Рейневан різко підняв голову, саме вчасно, щоби встигнути помітити вершника на краю лісу.

Амазонку.

"Ніколетта, — здивовано подумав він. — Ніколетта Світловолоса! Сіра кобила, світла коса, сіра накидка. Це вона, однозначно вона, однозначно!"

Ніколетта побачила його майже тієї самої миті, що й він її. Але, всупереч очікуванням, не помахала йому рукою, не гукнула радісно і весело. Де там! Вона розвернула коня і кинулася втікати. Рейневан не замислювався довго. Точніше кажучи, не замислювався ані миті.

Він зірвав кастильця з місця і кинувся вслід, краєм бурелому. Галопом. Вирви і ями загрожували поламати ноги жеребцеві та зламати ший верхівцеві — але, як було сказано, Рейневан не думав. Кінь — також.

Коли він слідом за амазонкою влетів у бір, то вже знав, що помилився. По-перше, сивий кінь був не вже знайомою йому чистокровою і жвавою кобилою, а кістлявою і незграбною шкапою, яка йшла чвалом по папоротях важко й зовсім не граціозно. Дівчина, яка сиділа на шкапі, жодним чином не могла бути Ніколеттою Світловолосою. Смілива і рішуча Ніколетта, себто Катажина Біберштайн, виправив він себе подумки, не їхала би, по-перше, в дамському сидлі. По-друге, не зіщулювалася би в ньому так ганебно, не озиралася би з переляку. І не пищала б так пронизливо. Абсолютно точно — вона би так не пищала.

Коли нарешті до нього дійшло, що він, ніби кретин чи збоченець, ганяється по лісах за незнайомими дівчатами, було вже занадто пізно. Амазонка під тупіт копит і з вереском виїхала на галявину, Рейневан виїхав зразу за нею. Він хотів було стримати коня, але норовистий лицарський жеребець не дав себе зупинити.

На галявині були люди, коні, цілий невеликий кортежик. Рейневан помітив кількох пілігримів, кількох францисканців у коричневих рясах, кількох озброєних алебардників, огрядного сержанта, запряжений парою коней фургон, накритий чорною просмоленою мішковиною. Чоловіка на вороному коні, в бобровому ковпаку і плащі з бобровим коміром. Чоловік, своєю чергою, помітив Рейневана, вказав на нього сержанту та збройним.

"Інквізітор", — з жахом подумав Рейневан, але відразу зрозумів свою помилку, згадав. Він уже бачив цей віз, бачив уже суб'єкта в бобровому ковпаку і комірці. Хто це, їм сказала Дзержка де Вірсінг — у фільварку, де вона стояла зі своїм табуном. Це був колектор. Збирач податків.

Вдивляючись у накритий чорною мішковиною віз, він усвідомив, що бачив цей екіпаж і дещо пізніше. Згадав також і супутні обставини, через що йому тої ж миті захотілося втікати. Не встиг. Перш ніж Рейневан зумів розвернути коня, що переступав ногами і шарпав головою, до нього чвалом під'їхали озброєні люди, оточили його, відрізавши від лісу. Побачивши, що став мішенню для кількох натягнутих арбалетів, Рейневан відпустив повіддя і підняв руки.

— Я випадково! — закричав він. — Через помилку! Без лихих намірів!

— Будь-хто може так сказати, — відповів, під'їхавши, бобровий колектор. Він дивився надзвичайно похмурим поглядом, розглядав його настільки уважно і підозріливо, що Рейневан завмер, очікуючи неминучого і найгіршого. Тобто що

колектор його впізнає.

— Гоп-гоп! Стривайте. Я цього молодця знаю!

Рейневан ковтнув слину. Це явно був день відновлення знайомств. Тим, хто кричав, виявився голіард, із яким Рейневан познайомився в раубрітерському Кромоліні, той самий, котрий читав гуситський маніфест, а потім разом з Рейневаном ховався в сирниці. Немолодий, у кабаті з вирізаною зубчиками баскою та в червоному рогатому каптурі, з-під якого вибивалися кучеряві пасма волосся з уже доволі виразною шпакуватою сивиною.

— Я добре знаю цього юнака, — сказав він, під'їхавши. — Він із порядної шляхти. Його звати... Рейнмар фон Хагенау.

— Чи не нащадок, — риси обличчя бобрового колектора трохи злагідніли, — того відомого поета?

— Ні.

— А чому це він стежить за нами? Їде слідом за нами? Га?

— Та яким же слідом? — випередив, фиркнувши, червоний голіард. — Сліпі ви, чи що? Таж він з бору виїхав! Якби стежив, їхав би трактом, слідами коліс.

— Ніби й, гм-м-м, правда. То, кажете, ви знайомі?

— Як пити дати, — весело підтвердив голіард. — Я ж його ім'я знаю. А він моє. Що мене звати Тибальд Раабе. От скажіть-но, паничу Рейнмаре, як мене звати?

— Тибальд Раабе.

— От бачите!

На такий неспростовний доказ колектор кашлянув, поправив бобровий ковпак, наказав солдатам відійти.

— Вибачте, гм-м-м... Справді, надто вже я обережний... Але я змушений бути пильним! Більше тут сказати нічого. Що ж, пане Хагенау, можете...

— ...їхати з нами, — радісно докінчив голіард, перед тим непомітно підморгнувши Рейневанові. — Ми до Барда. Разом. Бо так вкупі воно надійніше і... безпечніше.

* * *

Кортежик рухався повільно, вибоїста лісова дорога обмежувала швидкість запрягу до такої, яку легко могли підтримувати піші: четверо прочан з костурами і четверо францисканців, що тягнули маленький візочок. Прочани, всі як один, мали синьо-червоні носи, які переконливо свідчили про любов до міцних напоїв та інші гріхи молодості. Францисканці були молоді люди.

— Прочани і брати-мінорити, — пояснив голіард, — теж прямують до Барда. До святої Фігури на Горі, знаєте, Мадонни Бардської...

— Знаю, — перебив Рейневан, перевіряючи, чи ніхто не підслуховує, особливо колектор, що їхав біля чорного фургона. — Знаю, пане... Тибальде Раабе. А якщо чогось не знаю...

— То так уже воно, видно, й має бути, — обрізав голіард. — Не задавайте зайвих запитань, паничу Рейнмаре. І будьте Хагенау. Не Беляу. Так безпечніше.

— Ти був, — здогадався Рейневан, — у Зембицях.

— Був. І дещо чув... Того вистачило, аби здивуватися, побачивши вас тут, у Голеньовських борах. Бо розійшовся поголос, що ви у вежі сидите. Ой і гріхів же вам понаприписували... Пліткували... Якби я вас не знав...

— Проте знаєш.

— Знаю. І добре до вас ставлюся. Тому й кажу: їдьте з нами. До Барда... Ради Бога! Та не витріщайтеся ви на неї так, паничу. Мало того, що ви її по лісі ганяли?

Коли панна, що їхала на чолі кортежику, обернулася вперше, Рейневан навіть зітхнув. Вражений. І здивований. Як він міг сплутати цю бридулю з Ніколеттою? З Катажиною Біберштайн?

Волосся в неї було, що правда то правда, майже того ж кольору — світле, як солома, частий у Шльонську результат змішування крові світловолосих батьків з-над Лаби й світловолосих матерів з-над Варти і Просни. Але на цьому подібність і закінчувалася. У Ніколетти шкіра була як алебастр, чоло ж і підборіддя оцієї-от дівчини прикрашали цяточки вугрів. У Ніколетти були очі як волошки, а в прищуватої дівчини — ніякі, водянисті й увесь час по-жаб'ячому вибалушені, що можна було приписати переляку. Ніс надто малий і кирпатий, але зате губи надто тонкі й бліді. Щось там, видно, почувши про моду, вона вискубала собі брови, проте з жалюгідним результатом — замість того, щоб виглядати по-модному, виглядала, як дурна. Враження доповнював одяг — вона носила тривіальну шапочку з кроля, а під опанчею — сіру сукеночку простого крою, пошиту з нікудишньої, нерівно пряденої, покуйовдженої вовни. Катажина Біберштайн, мабуть, своїх служниць у ліпше вбирала.

"Погануля, — подумав Рейневан, — бідна погануля. Їй бракує ще тільки цяточок віспи. Але в неї ще все попереду".

Лицар, який їхав пліч-о-пліч з дівчиною, мав — цього не можна було не помітити — віспу вже позаду, коротка сива борода не могла приховати її слідів. Упряж гнідка, на якому він їхав, була сильно обтріпана, а кольчуг на кшталт тієї, що була на ньому, не носили вже з часів легніцької битви. "Убогий лицар, — подумав Рейневан, — яких багато. Дрібнопомісний *vassus vassallorum*[368]. Везе доньку в монастир. Бо куди ж їй ще? Хто б такої захотів? Тільки клариски або цистерціанки".

— Та перестаньте ж, — шикнув голіард, — витріщатися на неї. Так не личить.

Що ж, так справді не личило. Рейневан зітхнув і відвів погляд, повністю зосередившись на дубах і грабах, що росли при дорозі. Але було вже пізно.

Голіард стиха вилаявся. А вбраний у легніцьку кольчугу лицар зупинив коня і почекав, поки до нього під'їдуть. Міна в нього була дуже серйозна і дуже похмура. Він гордо підняв голову, вперся рукою в стегно, біля самої рукояті меча. Такого ж немодного, як і кольчуга.

— Шляхетний пан Хартвіг фон Штітенкрон, — відкашлявшись, представив його Тибальд Раабе. — Пан Рейнмар фон Хагенау.

Шляхетний Хартвіг фон Штітенкрон якийсь час дивився на Рейневана, але всупереч очікуванню не запитав про кривну спорідненість зі славетним поетом.

— Ви налякали мою доньку, мосьпане, — гордовито заявив він, — ганяючись за

нею.

— Прошу вибачити, — Рейневан поклонився, відчуваючи, як у нього червоніють щоки. — Я їхав за нею, позаяк... Помилково. Прошу вибачити. І її теж, якщо дозволите, попрошу, стану навколішки...

— Не ставайте, — відрізав лицар. — Залиште її у спокої. Вона боязка. Несмілива. Але добра дитина. До Барда її везу...

— У монастир?

— Чому, — лицар насупив брови, — ви так вважаєте?

— Бо ви вельми побожні, — виручив Рейневана зі скрутного становища голіард. — Бо ви обоє виглядаєте надзвичайно побожними.

Шляхетний Хартвіг фон Штітенкрон перекинувся із сідла, захарчав і сплюнув — зовсім не побожно і зовсім не по-лицарському.

— Дайте спокій моїй дочці, пане фон Хагенау, — повторив він. — Цілком і назавжди. Зрозуміли?

— Зрозумів.

— От і добре. Кланяюся.

* * *

За якусь годину їзди накритий чорною мішковиною віз загруз у болоті. Щоб його витягнути, довелося солідарно залучити всі сили, не виключаючи братів міноритів. Звичайно, до фізичної праці не опустилися ні шляхта, тобто Рейневан і фон Штітенкрон, ні культура і мистецтво в особі Тибальда Раабе. Бобрового колектора цей інцидент страшенно рознервував, він бігав, лаявся, сипав командами, неспокійно оглядався на бір. Видно, він помітив погляди Рейневана, бо як тільки екіпаж вивільнили і кортеж рушив, вирішив, що треба пояснити, у чому річ.

— Вам варто знати, — почав він, завівши коня між Рейневана і голіарда, — що йдеться про вантаж, який я везу. Щиро кажучи, неабиякий.

Рейневан не прокоментував. Зрештою, він прекрасно знав, про що йдеться.

— Так-так, — колектор понизив голос, дещо боязко роззирнувся. — На цьому возі ми веземо не абищо. Іншому комусь я би не сказав, але ж ви шляхтич, з порядного роду, і погляд у вас чесний. Тому вам скажу: ми веземо зібраний податок.

Він знову зробив паузу, почекав, чи не буде запитань. Не дочекався.

— Податок, — продовжив він, — ухвалений франкфуртським рейхстагом. Спеціальний, одноразовий. На війну з чеською ерессю. Кожен платить залежно від маєтності. Лицар — п'ять гульденів, барон — десять, духовні особи — по п'ять від сотні зі свого річного доходу. Розумієте?

— Розумію.

— А я — колектор. Зібране везу на возі. У скрині. А є того, треба вам знати, чимало, бо в Зембицях я отримав належне не від якогось там барончика, а від Фуггерів. Тому не повинно дивувати, що я обережний. Усього тиждень, як на мене напали. Неподалік Рихбаха, біля села Лютомія.

Рейневан і цього разу не озвався і нічого не запитав. Тільки покивав головою.

— Лицарі-грабіжники. Та ще й така зухвала шайка! Сам Пашко Римбаба, його впізнали. Нас би неодмінно повбивали, але, на щастя, пан Зейдліц прийшов на допомогу, прогнав негідників. Сам у сутичці отримав поранення, і це його страшенно розлютило. Клявся, що раубрітерам відплатить, і слова свого таки дотримає, Зейдліци — вони пам'ятливі.

Рейневан облизнув губи, все ще машинально киваючи головою.

— Пан Зейдліц у запалі кричав, що всіх їх переловить і так зробить, так замучить, що навіть цешинський князь Ношак розбійника Хшана так не замучив, того, знаєте, що його сина вбив, молодого князя Пшемека. Пам'ятаєте? На розпеченого мідного коня велів його посадити, розжареними до білого щипцями і гаками тіло рвати. Пам'ятаєте? Гм, з вашої міни бачу, що пам'ятаєте.

— Мгм.

— Значить, добре склалося, що я міг панові Зейдліцу сказати, хто ті грабіжники були. Пашко, як я вже сказав, Римбаба, а де Пашко, там і Куно Віттрам, а де ці обидва, там, годі й гадати, Ноткер Вейрах, старий розбійник. Але й інші там були, тих я теж панові Зейдліцу описав. Величезне якесь одоробало, а пика дурнувата, ну зовсім ніби несповна розуму. Менший типчик — такий собі горбоніс, як тільки глянеш — відразу збагнеш, що мерзотник. І ще молодик, парубійко, вашого віку, такої ж, що й ви, статури, трохи навіть на вас схожий, здається мені... Та ні, що я верзу, ви юнак пригожий, шляхетний з виду, достоту як святий Себастьян з образу. А в того по очах було видно, що покидьок.

Отже, розкакую я, розкакую, а пан Зейдліц як не крикне! Мовляв, знає він цих гультіпак, чув про них, його свояк, пан Гунцелін фон Лаасан, теж таких переслідує, цих двох — горбоногого і парубійка — за напад, що його ті в Стешгомі вчинили. Ви тільки гляньте, як долі переплітаються... Дивуєтеся? Зачекайте, зараз ще краще буде, отоді вже буде чому дивуватися. Я вже от-от мав із Зембиць виїжджати, аж тут мені пахолок доносить, що хтось коло воза крутився. Я зачався — і що бачу? Той самий горбоніс і той самий велетень-телепень! Чи ви таке бачили? Які зухвалі негідники!

Колектор аж захлиснувся від обурення. Рейневан кивав головою і ковтав слину.

— Тоді я щодуху, — продовжив митар, — до ратуші, повідомив, подав донесення. Уже їх там, певно, і впіймали, уже їх у підземеллі майстер на колесо прилаштовує. А міркуєте, що було задумано? Оті два лотри, з тим третім, парубійком, не інакше як для раубрітерів шпигували, давали знати банді, на кого влаштувати засідку. Я боявся, чи вже десь на мене на гостинці не зачайлися, сповіщені. А ескорт мій, як бачите, більш ніж скромний! Усе зембицьке лицарство воліє турніру, учти, забави, тьху, танців! Так що страх — бо ж і життя мені миле — але ж шкода, щоби до лап грабіжникам потрапили ці п'ятсот із лишком гривень... Адже на святе діло призначені.

— Ну певно, — додав голіард, — що шкода! І певно, що на святе. Ба, на святе і добре, а вони не завжди в парі йдуть, хе-хе. Отож я і дорадив пану колектору уникати головних трактів, а тихцем, лісами, прошмигнути, шах-мах, до Барда.

— І хай нас, — колектор підняв очі догори, — береже Бог. І патрони податкових

збирачів, святі Адавкт і Матвій. І Матір Божа Бардська, котра чудесами славиться.

— Амінь, амінь! — загукали, почувши це, прочани з костурами, що йшли біля воза.

— Слава Пресвятій Діві, покровительці та заступниці.

— Амінь! — заволали хором брати мінорити, що йшли по інший бік воза.

— Амінь, — додав фон Штітенкрон, а погануля перехрестилася.

— Амінь, — закінчив колектор. — Святе місце, пане Хагенау, скажу я вам, Бардо, видно, полюбила його Матір Божа. Знаєте, люди говорять, що вона знову на Бардській горі з'явилася. І знову плаче, як тоді, у чотирьохсотому році. Одні розповідають, що це віщує нещастя, які незабаром упадуть на Бардо і весь Шльонськ. Інші кажуть, що Матір Божа плаче, бо віра занепадає, схизма шириться. Гусити...

— Ви всюди тільки, — перебив голіард, — гуситів бачите і ересь винюєте. А чи не здається вам, що Пресвята Діва може плакати зовсім з інших причин? Може, в неї сльози ллються, коли вона дивиться на священників, на Рим?

Коли бачить симонію, безсоромну розпусту, злодійство? Віровідступництво і ересь, врешті-решт, бо чим же, як не ерессю, є діяння всупереч Євангеліям? Може, Матір Божа плаче, коли бачить, як Пресвяті Таїнства стають фальшю та іграми шарлатанів, бо їх уділяє священник, що перебуває у гріху? Може, її обурює і засмучує те, що засмучує й обурює багатьох: чому папа, багатший за магнатів, не на свої власні гроші, а на гроші вбогих вірних будує Петрову церкву?

— Ой, замовкли би ви краще...

— Може, плаче Матір Божа, — не дав себе зацитькати голіард, — коли бачить, як замість того, щоб молитися і жити в благочесті, священники рвуться до війни, до політики, до влади? Як вони правлять? А до їхнього правління дуже добре підходять слова пророка Ісаї: "Горе законодавцям несправедливим, та писарям, які пишуть на лихо, щоб від правосуддя усунути бідних, і щоб відняти права від убогих народу Мого, щоб стали вдовиці здобиччю їм, і пограбувати сиріт".[369]

— Заправду, — криво посміхнувся колектор, — різкі слова, різкі, мосьпане Раабе. А сказав би я, що й до вас самих можна їх застосувати, що й самі ви не без гріха. Промовляєте, як політик, щоб не сказати — як священник. Замість того, щоб як вам належить, триматися лютеньки, рими і співу.

— Рими і співу, кажете? — Тибальд Раабе зняв з луки лютню. — Як побажаєте!

Цісарські попове

то антихристове;

їх міць не від Христа,

але від антихриста

із цісарського листа [370]!

— Зараза, — пробурмотів, озираючись, колектор. — Уже краще були б ви говорили.

За твої, Христе, рани

дай нам, Боже, капеланів,

щоб до правди вели,

антихриста звели,

нас к Тобі привели.
І ляхи, й німаки
ще й усі язики,
Як вомпите в мові,
Вірте Вікліфові,
Правди скаже слові!

"Правди скаже слові, — машинально повторив подумки заслуханий Рейневан. — Правду скаже. Де я вже чув ці слова?"

— Ще вам колись, пане Раабе, буде біда за ці приспівки, — кисло говорив тим часом колектор. — А вам, братики, я дивуюся: як ви можете все це так спокійно слухати.

— У піснях, — посміхнувся один із францисканців — дуже часто ховається правда. А правда — це правда, її не викривиш, треба стерпіти, хоч би й боліло. А Вікліф? Що ж, блукав, але *libri sunt legendi, non comburendi*[371].

— Вікліф, прости його Господи, — докинув другий, — не був першим. Уболівав про те, про що тут йшлося, наш великий брат і патрон, Бідняк з Ассізі. Нема чого заплющувати очі й відвертати голову: недобре діється. Віддаляються духовні від Бога, світських речей пильнують. Замість того, щоби скромно жити, бувають вельможнішими за князів і баронів...

— А казав же Ісус, як свідчить Євангеліє, — тихо додав третій, — *nolite possidere aurum neque argentum neque pecuniam in zonis vestris*[372].

— А слів Ісусових, — вставив, кашлянувши, гладкий сержант, — ні поправляти, ні змінювати не може ніхто, навіть папа. А якщо він це робить, то він не папа, а, як сказано в пісні, справжній антихрист.

— Ага! — загорлав, потираючи сизий ніс, найстарший прочанин. — Так воно і є!

— Ну Бога ради! — жахнувся колектор. — Та цитуйте ви! Ну й компанія мені дісталася! Таж це один в один вальденські і бегардські балачки. Гріх!

— Буде вам відпущений, — пирснув, настроюючи лютню, голіард. — Ви ж збираєте податок для святої мети. За вас заступляться святі Адавкт і Матвій.

— Ви помітили, пане Рейнмаре, — промовив колектор з виразною образою в голосі, — як уїдливо він це сказав? Поза сумнівом, кожен усвідомлює, що податки стягують на богоугодні цілі, що вони ведуть до загального блага. Що платити треба, бо такий порядок. Усі це знають. І що? Ніхто митарів не любить. Буває, побачать, що я наближаюся, і в ліс утікають. Буває, що собаками зацькують. Брудне слово кинуть. І навіть ті, котрі платять, дивляться на мене, як на зачумленого.

— Тяжка доля, — кивнув головою голіард, підморгнувши Рейневану. — А ви ніколи не хотіли цього змінити? Маючи стільки нагод?

* * *

Тибальд Раабе, як виявилось, був людиною кмітливою і здогадливою.

— Не вертіться в сідлі, — тихо мовив він Рейневану, підвівши коня зовсім близько. — Не озирайтеся на Зембиці. Зембиць вам треба уникати.

— Мої друзі...

— Я чув, — перебив голіард, — що говорив колектор. Іти на допомогу друзям — справа шляхетна, але ваші друзі, дозвольте вам зауважити, не справляли враження таких, які самі не дадуть собі ради. Які дозволять себе заарештувати зембицькій міській сторожі, яка, звісно ж, славиться, як і всі стражі закону, підприємливістю, запалом, швидкістю дії, відвагою й розумом. Не думайте, повторюю, про повернення. З вашими друзями в Зембицях нічого не станеться, а для вас це місто — погибель. Їдьте з нами до Барда, паничу Рейнмаре. А звідти я особисто проведу вас у Чехію. Що ви так витріщаєтеся? Ваш брат був мені близьким соратником.

— Близьким?

— Ви б здивувалися, наскільки. Здивувалися б, як багато нас пов'язувало.

— Мене вже ніщо не здивує.

— Це вам так тільки здається.

— Якщо ти справді був Петерлінові другом, — сказав після недовгого вагання Рейневан, — то тебе втішить звістка, що його убивць досягла кара. Кунца Аулока і всієї його компанії вже немає серед живих.

— Скільки мотузочці не витися, а кінець буде, — повторив зачовгану приказку Тибальд Раабе. — Чи не від вашої руки вони загинули, паничу Рейнмаре?

— Байдуже від чиеї, — Рейневан злегка почервонів, вловивши в голосі голіарда глузливу нотку. — Головне, що землю гризуть. А Петерлін відімщений.

Тибальд Раабе довго мовчав, спостерігаючи, як над лісом летить ворон.

— Я далекий від того, — сказав він нарешті, — щоб шкодувати Киріелейсона чи оплакувати Сторка. Нехай смажаться у пеклі, заслужили. Але це не вони вбили пана Петера. Не вони.

— Хто ж... — поперхнувся Рейневан. — Хто ж тоді?

— Не ви один хотіли б це знати.

— Стерчі? Чи за намовою Стерчів? Хто? Говори!

— Тихіше, паничу, тихіше. Не так голосно. Буде краще, якщо цього не почують невідповідні вуха. Я не можу сказати вам нічого понад те, що сам чув...

— А що ти чув?

— Що до справи причетні... темні сили. Рейневан якийсь час мовчав.

— Темні сили, — повторив він уїдливо. — Так, я теж уже це чув. Про це говорили конкуренти Петерліна. Що йому добре велося в справах, бо йому допомагав диявол, взамін за продану душу. І що цей диявол якогось дня забере його до пекла. Воістину, темні і сатанинські сили. І подумати тільки, що я вважав тебе, Тибальде Раабе, людиною серйозною і розсудливою.

— Уже мовчу, — голіард знизав плечима і відвернувся. — Більше ні слова не промовлю, паничу. Тому що боюся розчарувати вас іще більше.

* * *

На привал кортежик зупинився під величезним дубом — древнім деревом, яке пам'ятало десь не одне століття. По дубі весело гасали білки, нітрохи не дбаючи про поважність і гідність. Коней випрягли з накритого чорною мішковиною воза, а

компанія розсілася під кроною. Незабаром, як і припускав Рейневан, почалися політичні дискусії, які, згідно з його очікуваннями, стосувалися загрози гуситської ересі з боку Чехії, і великого хрестового походу, що міг початися з дня на день і мав покласти край цій ересі. Але хоч тема і справді була досить банальною і передбачуваною, дискусія не пішла сподіваним руслом.

— Війна, — ні з того ні з сього заявив один із францисканців, потираючи тонзуру, на яку білка скинула жолудь. — Війна — це зло. Сказано-бо: "Не убий".

— А захищаючи себе? — запитав колектор. — І своє майно?

— А захищаючи віру?

— А захищаючи честь? — сіпнувся Хартвіг фон Штітенкрон. — Що тут балакати! Честь належить захищати, а образи — змивати кров'ю!

— Ісус у Гетсиманії не захищався, — тихо відповів францисканець. — І наказав Петрові сховати меч. Хіба ж він був безчесний?

— А що пише Августин, Doctor Ecclesiae, у "De civitate Dei"[373]? — вигукнув один із прочан, демонструючи свою начитаність, — досить несподівано, бо колір його носа свідчив радше про інші вподобання. — Таж там йдеться про справедливу війну. А що може бути справедливішим, ніж війна з поганством і єрессю? Хіба така війна не мила Богу? Хіба Йому не приємно, коли хтось убиває Його ворогів?

— А Йоанн Златоуст, а Ісидор — вони що пишуть? — заволав другий ерудит, з таким самим червоно-сизим носом. — А святий Бернард із Клерво? Він велить убивати еретиків, маврів і безбожників. Називає їх нечистими кабанами. Таких убивати, рече він, то не гріх! То во славу Божу!

— Та хто я такий, Господи помилуй, — склав руки францисканець, — щоб заперечувати святим і докторам Церкви? Я ж не встряваю у диспут. Я лише повторюю слова Христа із Нагорної Проповіді. А він наказав любити ближнього свого. Прощати тим, хто провинився перед нами. Любити ворогів і молитися за них.

— А Павло наказує ефес'янам, — додав другий з ченців не менш тихим голосом, — проти сатани озброїтися любов'ю і вірою, а не списами.

— Дасть Бог, амінь, — перехрестився третій францисканець, — любов і віра переможуть. Згода і рах Dei[374] запанують між християнами. Бо гляньте лише, хто з диференцій[375] між нами користується? Бусурманин! Сьогодні ми сперечаємося з чехами про Слово Боже, про вид причастя, а завтра що може статися? Магомет і півмісяці на церквах!

— Ну що ж, — пирснув найстарший прочанин, — може, й чехи прозріють, відречуться від єретицтва. Може, їм у цьому голод допоможе! Бо вся Європа приєдналася до ембарго, заборонила торгівлю і будь-які промисли з гуситами. А їм потрібні зброя і порох, сіль і продовольство! Якщо їм цього не вистачить, то їх буде і роззброєно, і заморено голодом. Коли кишки марша гратимуть, гусити здадуться, от побачите.

— Війна, — повторив з натиском перший францисканець, — це зло. Це ми вже з'ясували. А вам що, здається, ніби ця блокада — суголосна з Ісусовим вченням? Велів

Ісус на Горі морити голодом ближнього? Християнина? Відкинувши релігійні диференції, чехи — теж християни. Нікуди не годиться таке ембарго.

— Твоя правда, брате, — докинув слово Тибальд Раабе, що розвалився під дубом. — Так не годиться. І ще вам скажу, що такі блокади часом перетворюються на палку з двома кінцями. Щоб тільки вони нас до біди не довели, як довели лужичан. Щоб не обійшлися Шльонську так само дорого, як Верхній Лужиці минулорічна Оселедцева війна.

— Оселедцева війна?

— Так її назвали, — спокійно пояснив голіард. — Тоді-бо теж ішлося і про ембарго, і про оселедці. Як хочете, то розповім.

— Авжеж, хочемо. Хочемо!

— А було воно, — Тибальд Раабе випростався, зрадівши, що всі зацікавилися, — так: пан Гинек Бочек з Кунштата, чеський шляхтич, гусит, страшенно любив оселедці, мало що він їв з таким задоволенням, як балтійські оселедці по-голландському, особливо під пиво чи горілку або ж у піст. А верхньолужицький лицар Генріх фон Дона, пан на Графенштайні, знав про апетит пана Боцека. Оскільки ж рейхстаг саме радився стосовно ембарго, то вирішив пан Генріх перетворити слово на діло і на власний розсуд гусита пригнобити. Та й заблокував йому постачання оселедця. Розізлився пан Бочек, узявся просити, мовляв, релігія релігією, але оселедець оселедцем! Воюй собі, такий-сякий папісте, за доктрину і літургію, але оселедці мені залиш, бо я їх люблю! А пан Дона йому на це: оселедців до тебе, єретику, не пропущу, жери, Бочек, копчений бочок, себто грудинку, навіть по п'ятницях. І це переповнило чашу! Зібрав розлютований пан Гинек дружину, рушив на лужицькі землі, несучи туди меч і вогонь. Першим пішов з димом замок Карлсфрід, прикордонний митний пункт, де затримували оселедцеві транспорти. Але панові Боцеку цього було мало, так страшно він розізлився. Запалали села навколо Гартау, костели, фільварки, ба, заграва пожеж засвітила в очі навіть передмістям самої Житави. Три дні пан Бочек палив і грабував. Не окупилася, ой не окупилася лужичанам Оселедцева війна! Не бажаю Шльонську нічого подібного.

— Буде так, — промовив францисканець, — як Бог дасть. Усі надовго замовкли.

* * *

Погода почала псуватися, грізно потемніли гнані вітром хмари, ліс шумів, перші краплі дощу почали залишати мокрі сліди на каптурах, опончах, крупах коней і мішковині чорного воза. Рейневан наблизив свого коня до Тибальда Раабе, вони поїхали, торкаючись стременами.

— Гарна розповідь, — стиха заговорив він. — Про оселедці. І кантилена про Вікліфа теж нічого так. Дивно тільки, що ти не підсумував усього, як там, у Кромоліні, читанням чотирьох празьких статей. А от цікаво, податковий колектор знає щось про твої переконання?

— Дізнається, — тихо відповів голіард, — коли настане час. Бо є, як говорить Екклезіаст, час мовчати і час говорити. Час шукати і час утрачати, час зберігати і час викидати, час любити і час ненавидіти, час війні і час миру.[376] На все свій час.

— Цього разу я погоджуся з тобою цілком і повністю.

* * *

На роздоріжжі, серед світлого березняку, стояв кам'яний покутний хрест, одна з численних у Шльонську пам'яток злочину і каяття.

Навпроти хреста яснів піщанистий тракт, в інші сторони вели похмурі лісові дороги. Вітер шарпав крони дерев, жбурляв сухим листям. Дощ — наразі ще тільки дрібний — сік по обличчі.

— На все свій час, — сказав Рейневан Тибальду Раабе. — Так говорить Еклезіаст. Тож і нам настав час попрощатися. Я повертаюся до Зембиць. Нічого не кажи.

Колектор дивився на них. А також брати-мінорити, прочани, солдати, Хартвіг фон Штітенкрон і його донька.

— Я не можу, — почав Рейневан, — залишити друзів, які можуть бути в біді. Так не годиться. Дружба — річ велика і прекрасна.

— Чи ж я щось кажу?

— Їду.

— Їдьте, — кивнув голіард. — Але якби вам довелося змінити плани, якби ви все-таки надали перевагу Бардо й дорозі в Чехію... Ви легко нас наздоженете. Ми будемо їхати повільно. А біля Сціборової Вирубки плануємо зробити довший привал. Сціборова Вирубка, запам'ятаєте?

— Запам'ятаю.

Прощання було коротким, навіть дещо побіжним. Звичайні собі побажання щастя і Божої допомоги. Рейневан розвернув коня. У пам'яті залишився погляд, яким попрощалася з ним донька Штітенкрона. Погляд телячий, масний, погляд водянистих і тужливих очей з-під вищипаних брів.

"Така бридуля, — подумав у галопі проти вітру й дощу Рейневан. — Такий страхопуд, такий страхополох. Але вдатного чоловіка помітить відразу, і зуміє розпізнати".

Кінь подолав галопом десь гону, перш ніж Рейневан усе обміркував і збагнув, який же він дурний.

* * *

Вилетівши на них поблизу великого дуба, він навіть не дуже здивувався.

— Го-го! — крикнув Шарлей, стримуючи танцюючого коня. — Клянуся всіма духами! Та це ж наш Рейневан!

Зіскочили з сідел, за мить Рейневан застогнав у сердечних обіймах Самсона Медка, які, проте, загрожували поламати йому ребра.

— Ну-ну-ну, — говорив трохи зміненим голосом Шарлей. — Утік від зембицьких катів, утік від пана Біберштайна із замка Штольц. Моє шанування! Поглянь-но лише, Самсоне, який здібний юнак. Усього лише якісь два тижні зі мною, а скільки навчився. Спритний став, мати його, як домініканець!

— Він їде до Зембиць, — зауважив Самсон, здавалося б, холодно, але в його голосі теж бриніло зворушення. — А це виразно свідчить супроти спритності. І заперечує

розум. Як воно, Рейнмаре?

— Зембицьку справу, — сказав Рейневан, зціплюючи зуби, — я вважаю закінченою. Ніби її й не було. Мене вже ніщо не пов'язує з... з Зембицями. Мене вже ніщо не пов'язує з минулим. Але я боявся, що вас там схопили.

— Вони? Нас? Та ти жартуєш!

— Я радий вас бачити. Я справді дуже тішуся.

— Сміятимешся. Ми — теж.

Дощ посилився, вітер шарпав гілля дерев.

— Шарлею, — мовив Самсон. — Гадаю, нам уже нічого далі їхати слідом... Те, що ми збиралися зробити, уже не має ні мети, ні сенсу. Рейнмар вільний, його ніщо не зв'язує, давай дамо коням шпори, і гайда до Опави, до угорського кордону. Пропоную залишити за спиною Шльонськ і все шльонське. У тому числі й наші відчайдушні плани.

— Які плани? — зацікавився Рейневан.

— Не має значення. Шарлею, що скажеш? Я раджу відмовитися від наших намірів. Розірвати угоду.

— Не розумію, про що це ви.

— Потім, Рейнмаре. То що, Шарлею?

Демерит голосно кашлянув.

— Розірвати угоду, — повторив він за Самсоном.

— Розірвати.

Було видно, що Шарлей бореться з власними думками.

— Настає ніч, — нарешті сказав він. — А ніч приносить раду. *La notte*, як кажуть в Італії, *porta consiglio*. [377] Але за умови, додам уже від себе, що цю ніч спати в сухому, теплому і безпечному місці. По конях, хлопці. І за мною.

— Куди?

— Побачите.

* * *

Було вже майже зовсім темно, коли перед ними забовваніли плоти і будинки. Розгавкалися собаки.

— Що це? — запитав Самсон із занепокоєнням у голосі. — Невже...

— Це Дембовець, — перебив Шарлей, — грангія [378], що належить монастирю цистерціанців у Кам'янці. Коли я сидів у демеритів, мені, бувало, наказували тут працювати. У порядку покарання, як слушно підозрюєте. Тому я й знаю, що це місце сухе і тепле, ніби створене для того, щоб добряче виспатися. А вранці вдасться і з їжі щось організувати.

— Я так розумію, — сказав Самсон, — що цистерціанці тебе знають. Що ми попросимося до них на нічліг...

— Нема хап-хап, — знову перебив його демерит. — Триножете коней. Залишимо їх тут, у лісі. А самі — за мною. Навшпиньках.

Цистерціанські собаки заспокоїлися, гавкали вже тихіше і знехотя, коли Шарлей спритно виламував дошку в стіні стодоли. За хвилину вони вже були в темному, сухому,

теплому приміщенні, що приємно пахло соломою і сіном. Ще за якусь-то мить, залізши по драбині на перекриття, вони вже закопувалися в сіно.

— Давайте спати, — пробурмотів Шарлей, шелестячи. — Шкода, що на голодний живіт, але з їдженням пропоную стриматися до ранку, тоді напевне вдасться вкрати чогось поживного, от хоч би і яблук. Але якщо несила ждати, то можу піти хоч зараз. Якщо хтось до ранку не витримає. Га, Рейнмаре? Я в першу чергу тебе мав на увазі — як особу, яка має труднощі з опануванням примітивних потягів... Рейнмаре?

Рейневан спав.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДРУГИЙ

у якому з'ясовується, що наші герої дуже невдало вибрали місце для ночівлі. Підтверджується також — хоч це стає зрозуміло набагато пізніше — відома істина, що в історичні часи навіть найдрібніша подія може виявитися обтяженою історичними наслідками.

Рейневан, попри втому, спав погано і неспокійно. Перш ніж заснути, довго перевертався в колючому, повному остюків сіні й крутився між Шарлеєм і Самсоном, заробивши кілька прокльонів і стусанів. Потім стогнав уві сні, бачачи кров, що тече з рота прохромленого мечами Петерліна. Зітхав, бачачи голу Аделю де Стерча, що сидить верхи на князі Яні Зембицькому; йойкав, бачачи, як князь грається її персами, що ритмічно підтанцювують, гладить їх і стискає. Потім, на Рейневанів жах і розпач, місце, звільнене Аделею, зайняла на князеві Ніколетта Світловолоса, себто Катажина Біберштайн, об'їжджаючи невтомного П'яста з не меншими, ніж Аделя, енергією й ентузіазмом. І з не меншим у фіналі задоволенням.

Потім були напівголі дівчата з розвіяним волоссям, які гасали на мітлах по підсвіченому загравами небі, серед зграй каркаючих ворон. Був стінолаз, що повз по стіні, беззвучно роззявляючи дзьоб. Був загін закритих каптурами лицарів, які чвалували полями, вигукуючи щось незрозуміле. Була *turris fulgurata*, вежа, що розвалювалася від удару блискавки, і була людина, яка падала з неї. Була палаюча людська постать, що бігла по снігу, вся охоплена полум'ям. Потім була битва, грім гармат, стрільянина самострілів, тупіт копит, іржання коней, брязкіт зброї, крики...

Розбудили його тупіт копит, іржання коней, брязкіт зброї, крики. Самсон Медок вчасно прикрив йому рот рукою.

На подвір'ї гранті аж роїлося від піших і кінних.

— Ото вже вплипи, — буркнув Шарлей, спостерігаючи за майданом крізь щілину між колодами. — Ну от чисто тобі як муха в мед.

— Що це — погоня? Із Зембиць? За мною?

— Гірше. Це якийсь, холера, з'їзд. Ціла купа людей. Бачу вельмож. І лицарів. Псякрев, саме тут? На цьому відлюдді?

— Гайда звідси, поки є час.

— На жаль, — Самсон показав головою у бік кошари, — часу вже немає. Збройні щільно оточили весь терен. Здається, що для того, аби нікого сюди не допустити. Але сумніваюся, що вони захочуть когось випустити. Запізно ми прокинулися. Аж дивно,

що нас не розбудили запахи, м'ясо печуть від самого світанку...

Справді, з боку подвір'я долітав дедалі міцніший запах печені.

— Ці збройні, — Рейневан знайшов і для себе щілинку, щоб дивитися, — носять єпископські кольори. Це може бути Інквізиція.

— Чудово, — буркнув Шарлей. — Курва, як чудово! Єдина наша надія — на те, що вони не заглянуть до стодоли.

— На жаль, — повторив Самсон Медок. — Даремна надія, бо саме сюди вони й ідуть. Треба запорпатися в сіно. А якби нас знайшли, прикинутися ідіотами.

— Тобі легко казати.

Рейневан докопався крізь сіно аж до дощок стелі, знайшов шпаринку, припав до неї оком. Завдяки цьому він побачив, як у стодолу вбігли кнехти, на його все більший жах, перевіряючи всі закамарки, протикаючи глевіями навіть снопи і солому в засіку. Один виліз на драбину, але заходити на піддашся не став, задовольнившись побіжним оглядом.

— Восславимо і восхвалимо, — прошептав Шарлей, — споконвічну солдатську ледачість.

На жаль, і це ще було не все. Після кнехтів до стодоли поналазило пахолків і ченців. Долівку прибрали і підмели. Насипали пахучого ялицевого гілля. Понапритягували лавок. Встановили соснові хрестовини, на них поклали дошки. Дошки накрили полотниною. Ще до того, як внесли барила й кубки, Рейневан уже знав, що воно має бути.

Минуло трохи часу, перш ніж до стодоли ввійшли вельможі. Зробилося кольорово, посвітліло від обладунків, клейнодів, золотих ланцюгів і застібок, словом, речей, які анітрохи не пасували до непривабливого приміщення.

— Зараза... — шепнув Шарлей, теж притискаючи око до щілини. — І треба ж їм було саме в цій стодолі влаштувати таємну раду. Неабиякі люди... Конрад, єпископ вроцлавський, власною персоною. А біля нього — Людвіг, князь Бжега і Легниці...

— Тихіше...

Рейневан теж упізнав обох П'ястів. Конрад, ось уже вісім років єпископ у Вроцлаві, дивувався своєю істинно лицарською поставою і здоровим обличчям[379], що вражало, якщо брати до уваги його пристрасть до пияцтва, обжерливості й розпусти, загальновідомих пороків церковного достойника, які вже стали притчею во язицех. Мабуть, це було заслугою міцного організму і здорової п'ястівської крові, бо інші достойники, навіть ті, які жлуктили менше і курвилися рідше, у Конрадовому віці вже мали животи до колін, мішки під очима і червоно-сині носи — якщо взагалі ще мали носи. А Людвіг Бжегський, за плечима якого було вже сорок весен, нагадував короля Артура з лицарських мініатюр: довге хвилясте волосся немов ореолом оточувало його обличчя — натхненне, як у поета, але водночас мужнє.

— Прошу до столу, шляхетні панове, — промовив єпископ, знову вражаючи, цього разу дзвінким і дуже молодим голосом. — Хоч це стодола, а не палац, почаствуємо, чим хата багата, зате до простої сільської їжі будемо призволятися таким угорським вином,

яке і в короля Сигізмунда в Буді не завжди подають. Що нам підтвердить королівський канцлер, його милість пан Шлік. Якщо, звичайно ж, визнає цей напій власне таким.

Молодий чоловік, який, проте, був багато вбраний і виглядав дуже достойно та вельможно, поклонився. На лентнері він носив герб — срібний клин на червоному полі й три кільця оберненої тинктури.

— Каспар Шлік, — шепнув Шарлей, — особистий секретар, довірена особа і радник Люксембуржця. Зовсім непогана кар'єра для такого головуса...

Рейневан витягнув соломинку з носа, надлюдським зусиллям стримавши бажання чхнути. Самсон Медок застережливо шикнув.

— Особливо сердечно вітаю, — вів далі єпископ Конрад, — його достойність Джордано Орсіні, члена колегії кардиналів, а тепер легата Його Святості папи Мартіна. Вітаю також представника орденської держави, шляхетного Готфріда Роденберга, віята з Липи. Вітаю теж нашого поважного гостя з Польщі та гостей з Моравії і Чехії. Здрастуйте і сідайте.

— Аж сюди сраного хрестоносця принесло, — бурчав Шарлей, намагаючись ножом розширити щілину в перекритті. — Війт з Липи. Де ж це? Либонь, у Пруссії. А решта хто? Там-он бачу пана Путу з Частоловиць... Отой широкоплечий, з чорним левом на золотому полі, це Альбрехт фон Колдіц, свідницький староста... А той, з одривусом у гербі, напевне, котрийсь із панів з Крavarжа.

— Сиди тихо, — шикнув Самсон. — І перестань длубатися... Бо нас викриють через те, що до їхніх кубків сиплються тріски...

Унизу, справді, вже піднімали кубки і пили за здоров'я один одного, слуги бігали з глеками. Канцлер Шлік похвалив вино, але важко було сказати, чи не з дипломатичної ввічливості. Виглядало на те, що ті, хто сидів за столом, були знайомі між собою. За деякими винятками.

— А ким є, — поцікавився єпископ Конрад, — ваш юний супутник, монсиньоре Орсіні?

— Це мій секретар, — відповів папський легат, маленький сивий дідок з милою усмішкою. — Звати його Миколай з Кузи. Я пророкую йому велику кар'єру на службі нашої Церкви. Vero[380], він дуже прислужився мені у моїй місії, бо, як ніхто інший, уміє спростовувати єретицькі, особливо ж лолардські і гуситські тези. Його достойність єпископ краківський може підтвердити.

— Єпископ краківський... — прошипів Шарлей. — Зараза... Це ж...

— Збігнев Олесницький, — пошепки підтвердив Самсон Медок. — У Шльонську, веде закулісні переговори з Конрадом. Холера, оце так ми вплили. Сидіть тихо, як ті миші. Бо якщо нас викриють, то нам кінець.

— Коли так, — промовив унизу єпископ Конрад, — то, може, велебний Миколай з Кузи розпочне? Адже саме це і є метою наших зборів: покласти край гуситській заразі. Перш ніж нам подадуть їжу і вино, перш ніж ми наїмося і нап'ємося, нехай-но ксьондзик спростує для нас Гусові повчання. Слухаємо.

Прислуга внесла на ношах і звалила на стіл печеного вола. Зблиснули і пішли в рух

кинджали і ножі. Молодий Миколай з Кузи встав і почав промову. І хоча очі юного священика спалахнули, коли він побачив печеню, голос його не задрижав.

— Іскра — річ невелика[381], — почав він натхненно, — але як на суху річ потрапить, то містам, мурам, лісам великим згубу чинить. Закваска теж здається річчю малою і нікчемною, а всі діжі заквашує. А дохла муха, мовить Екклезіаст, зіпсує посудину пахучого елею. Так і недобре вчення від когось одного починається, заледве двох чи трьох слухачів має на початку, але поволі канцер у тілі шириться, а як кажуть: погана вівця всю отару запоганює. А тому належить іскру тієї ж миті, як з'явиться, гасити, і закваску до діжі не допускати, і нездале тіло відтинати, і погану вівцю з кошари виганяти, щоб дім весь, і тіло, і діжа, і худоба не загинули.

— Нездале тіло відтинати, — повторив єпископ Конрад, шарпаючи зубами шматок волонини, що стікав жиром і кривавим соком. — Добре, воістину добре правите, молодий пане Миколаю. Вся справа в хірургії! Залізо, гостре залізо — найкраща медицина на гуситський канцер. Вирізати! Різати єретиків, різати, і безжально!

Зібрані за столом теж засвідчили згоду, бубонячи з повними ротами і жестикулюючи обглоданими косточками. Віл помалу перетворювався на воловий кістяк, а Миколай Кузанський спростовував одну за одною гуситські помилки, по черзі оголюючи всі недоречності вчення Вікліфа: заперечення таїнства Перетворення, заперечення існування чистилища, відкидання культу святих та їх зображень, відкидання усної сповіді. Нарешті дійшов до причастя *sub utraque specie*[382] — і його також спростував.

— Під одним, — кричав він, — під хліба лише видом має бути для вірних причастя. Гласить-бо Матвій: "Хліб наш насущний, *panem nostrum supersubstantialem*[383] дай нам сьогодні. Гласить Лука: "Узявши ж хліб і вчинивши подяку, поламав і дав їм, проказуючи: "Це Тіло Моє".[384] Де тут про вино сказано?[385] Воістину, один і тільки один є Церквою схвалений і підтверджений звичай, щоби проста людина під одним тільки видом причастя приймала. І на цьому кожен, хто сповідує, стояти повинен!

— Амінь, — закінчив, облизуючи пальці, Людвіг Бжегський.

— Як на мене, — гаркнув по-левиному єпископ Конрад, жбурнувши кістку в куток, — гусити можуть собі приймати причастя хоч би й навіть під видом клістиру, з боку задниці! Але ці сучі сини хочуть мене пограбувати! Кричать про беззастережну секуляризацію церковних багатств, про нібито євангелічну бідність кліру! Тобто це в мене відібрати — і помежи себе порозтягувати? О ні, клянуся муками Господніми, не бути цьому! Через мій труп! А швидше — через їхнє єретичне стерво! Бодай би вони повиздыхали!

— Наразі вони живі, — кисло промовив Пута з Частоловиць, клодзький староста, якого якихось п'ять днів тому Рейневан і Шарлей бачили на турнірі в Зембицях. — Наразі вони живі — й ведеться їм цілком добре, абсолютно у супереччю тому, що пророкували після смерті Жижки. Мовляв, перегризуться між собою Прага, Табор і Сирітки. Нічого не вийшло, панове. Якщо хтось на це розраховував, то гірко обманувся.

— Небезпека не тільки не зменшується, а й навіть зростає, — заgrimів глибоким

басом Альбрехт фон Колдіц, староста і земський гетьман вроцлавсько-свидницького князівства. — Мої шпигуни повідомляють про дедалі тіснішу співпрацю пражан і Корибута зі спадкоємцями Жижки: Яном Гвездою із Віцеміліц, Богуславом зі Швамберка і Рогачем з Дубе. Вголос говорять про спільні військові походи. Пан Пута має рацію. Помилилися ті, хто після смерті Жижки розраховував на чудо.

— І годі, — з усмішкою докинув Каспар Шлік, — розраховувати на подальші чудеса. Як і на те, що проблему чеської схизми за нас вирішить Пресвітер Іоанн[386], що прийде з Індії з тисячами коней і слонів. Ми, ми самі повинні вирішити це питання. Саме у цій справі прислав мене сюди король Сигізмунд. Ми повинні знати, на що реально можемо розраховувати в Шльонську, Моравії, в Опавському князівстві. Добре було б також довідатися, на що реально ми можемо розраховувати в Польщі. Про це, сподіваюся, нас повідомить його достойність єпископ краківський. Адже його непримиренне ставлення до польських поплічників вікліфізму широко відоме, а його присутність тут доводить схвалення політики римського короля.

— Ми в Рومی знаємо, — вставив Джордано Орсіні, — з яким запалом і самовідданістю бореться з ересю єпископ Збігнеус. Ми знаємо про це в Рومی і не забудемо винагородити.

— То я можу вважати, — знову посміхнувся Каспар Шлік, — що Королівство Польське підтримує політику короля Сигізмунда? І підтримує його ініціативи? Ділом?

— Я був би дуже радий, — фиркнув хрестоносець Готфрід фон Роденберг, який розвалився за столом, — воістину, був би дуже радий почути відповідь на це запитання. Довідатися, коли ж ми можемо чекати дієвої участі польських військ в антигуситському хрестовому поході. З об'єктивних вуст хотів би про це довідатися. То я слухаю, монсиньйоре Орсіні. Ми всі слухаємо!

— Так-так, — посміхнувшись, додав Шлік, не зводячи очей з Олесницького. — Ми всі слухаємо. Які наслідки вашої місії в Ягелла?

— Я довго розмовляв з королем Ладиславом, — промовив дещо засмученим голосом Орсіні. — Але, гм-м... Без особливого результату. Від імені і за уповноваженням Його Святості я вручив польському королеві неабияку реліквію... один із цвяхів, якими наш Спаситель був прибитий до хреста. Vero, якщо така реліквія не в змозі надихнути християнського монарха на антиєретицький хрестовий похід, то...

— То він не християнський монарх, — докінчив за легата єпископ Конрад.

— Ви помітили? — глумливо скривився хрестоносець. — Краще пізно, ніж ніколи!

— Видно, — вставив Людвіг Бжегський, — на підтримку поляків істинна віра розраховувати не може.

— Королівство Польське і король Владислав, — уперше заговорив Збігнев Олесницький, — підтримують істинну віру і Петрову Церкву. У найкращий із можливих способів. Себто динаріями святого Петра[387]. Жоден із представлених тут володарів цього про себе сказати не може.

— Ет! — махнув рукою князь Людвіг. — Теревеньте собі, скільки влізе. Нічогенький собі з Ягелла християнин. Це неофіт, під шкурою якого все ще сидить диявол!

— Його язичництво, — скипів Готфрід Роденберг, — найвиразніше виявляється в лютій ненависті до всієї німецької нації, що є опорою Церкви, особливо ж до нас, госпітальєрів Пресвятої Диви, *antemurale christianitatis*[388], а ми ж бо своїми грудьми захищаємо католицьку віру від поган, причому вже двісті років! Правда й те, що цей Ягель — неофіт й ідолопоклонник, який, щоб орден змогли побороти, не те що гуситів, а й саме пекло готовий взяти за союзника. О, воістину, не про те нам тут зараз треба радитися, як переконати Ягеля і Польщу приєднатися до хрестового походу, а повернутися до того, про що ми в Пресбурзі[389] тоді, два роки тому, на Трьох Царів радилися, — як на саму Польщу з хрестовим походом вдарити. І на шматки роздерти це неоковирне утворення, це байстрия Городельської унії[390]!

— Ваші слова, — дуже холодно промовив єпископ Олесницький, — здається, достойні самого Фалькенберга. І це не дивно, адже не секрет, що й горезвісні "Сатири" Фалькенбергові надиктували не де-небудь, а саме в Мальборку. Нагадую вам, що цей пасквіль було засуджено собором, а самому Фалькенбергу довелося зректися своїх обурливих і еретичних тез під загрозою вогнища. Тож воістину дивно звучать вони у вустах того, хто називає себе *antemurale christianitatis*...

— Не треба сердитися, єпископе, — примирливо вставив Путич з Частоловиць. — Адже це правда, що ваш король підтримує гуситів, і явно, і таємно. Ми знаємо і розуміємо, що цим самим він тримає хрестоносців у страху, а що мусить тримати їх у страху, то в цьому, щиро кажучи, нічого дивного немає. Але результати такої політики для всієї християнської Європи можуть виявитися згубними. Ви ж і самі це знаєте.

— На жаль, — підтвердив Людвіг Бжегський. — А результати ми бачимо. Корибутович — у Празі, а з ним — цілі роти поляків. У Мораві — Добко Пухала, Пйотр з Ліхвіна і Федір з Острога. Вишек Рачинський — коло Рогача з Дубе. Ось де поляки, ось де на цій війні видно польські герби й чути польські бойові кличі. Ось як Ягелло підтримує істинну віру. А його едикти, маніфести, укази? Ними він нам очі замилює, от що.

— А тим часом свинець, коні, зброя, провіант, різні товари, — сумно додав Альбрехт фон Колдіц, — безупинно течуть з Польщі в Чехію. Як же це так, єпископе? Одною дорогою динарії, якими ви так хвалилися, шлете до Рима, а іншою — порох і ядра для гуситських гармат? Воістину, це в дусі вашого короля, в якого, як-то кажуть, Богу свічка, а чорту кочерга.

— Над деякими проблемами, — зізнався після недовгого мовчання Олесницький, — і я вболіваю. Щоб ішло на краще, докладу старань, хай мені Бог допоможе. Але мені шкода слів, щоби повторювати ті самі контраргументи. Тож скажу коротко: доказом намірів Королівства Польського є моя тут присутність.

— Яку ми цінуємо, — ляснув по столу єпископ Конрад. — Але чим є нині це ваше Королівство Польське? Це ви, цний пане Збігнев? Чи Вітольд? Чи Шафранські? Чи, може, Остророги? Чи Ястшембці та Біскупці? Хто в Польщі править? Адже ж не король Владислав, німечний старець, який навіть власною дружиною не годен покерувати. Бо, може, то Сонька Гольшанська в Польщі владарює? І її коханці — Цьолек, Гіньча,

Куровський, Заремба? Чи хто там ще цю русинку попихає?

— Vero, vero, — сумно покивав головою легат Орсіні. — Сором, щоби такий король був cornuto[391]...

— Ніби й серйозне це зібрання, — наморщив чоло краківський єпископ, — а плітками забавляється, наче ті баби. Чи бурсаки у борделі.

— Ви ж не заперечите, що Сонька Ягеллі роги наставляє і ганьбою його покриває.

— Заперечу, бо це *vana humoris*[392]. Чутки, які Мальборк розпускає і підтримує.

Хрестоносець піднявся з-за столу, червоний і готовий заперечити, але Каспар Шлік зупинив його швидким жестом.

— Рах! — обрізав він. — Облишмо цю тему, є важливіші. Наскільки я розумію, збройна участь Польщі в хрестовому поході наразі під питанням. Що ж, хоч мені й шкода, беру це до уваги. Але клянуся мушлями святого Якова, допильнуйте, єпископе Збігневе, щоб фактично виконувалися положення кежмарокської угоди[393] і Ягеллові едикти з Теремовлі і Велюні[394]. Ці едикти начебто закривають кордони, начебто служать острахом тим, хто торгує з гуситами, а товари і зброя, як слушно зауважив пан свідницький староста, і далі з Польщі в Чехію переправляються...

— Я ж пообіцяв, — нетерпляче перервав Олесницький, — що докладу старань. І це не порожні обіцянки. Тих, хто зноситься з чеськими єретиками, у Польщі каратимуть, є королівські едикти, *iura sunt clara*[395]. Однак панові свідницькому гетьману і його превелебності єпископові вроцлавському нагадаю слова Писання: "Чому ви бачите заскалку в очах брата, а в своєму колоді не помічаєте?" Половина Шльонська торгує з гуситами, і ніхто нічого проти цього не починає.

— Помиляєтеся, цний князю Збігневе, — перегнувся через стіл єпископ Конрад. — Позаяк починаємо. Запевняю вас, що вжито заходів. Жорстких заходів. Без едиктів, без маніфестів, без жодних пергаментів якось обійдеться, але деякі *defensores haereticorum*[396] на власній шкурі відчують, що значить з єретиками куматися. А інших, запевняю вас, смертельний страх охопить. Тоді світ побачить різницю між істинним і показним діянням. Між істинною боротьбою і окозамилуванням.

Єпископ говорив так ущипливо, у голосі його було стільки запеклої ненависті, що Рейневан відчув, як йому волосся стає дуба. Серце почало стукотіти так сильно, що він злякався, що ті, внизу, можуть почути це серцебиття. Але ті, внизу, мали інші клопоти. Каспар Шлік знову втихомирив зібрання і припинив суперечки, після чого закликав до конкретного і спокійного обговорення ситуації в Чехії. Сперечальники в особах єпископа Конрада, Готфріда Роденберга, Людвіга Бжегського й Альбрехта фон Колдіца замовкли, а слово взяли чехи й моравці, які доти мовчали. Ні Рейневан, ні Шарлей, ні Самсон Медок не знали нікого з них, але було очевидно — чи майже очевидно, — що це пани з кола пльзенського ландфріду і вірної Люксембуржцеві моравської шляхти, згрупованої навколо Яна з Краваржа, пана на Їчіні. Швидко з'ясувалося, що один із присутніх і є тим самим знаменитим Яном з Краваржа власною персоною.

Саме Ян з Краваржа, поставний, чорноволий і чорновусий, колір обличчя якого доводив, що він більше часу проводить у сідлі, ніж за столом, найбільше міг сказати про

теперішню ситуацію в Чехії. Його ніхто не перебивав, коли він говорив спокійним, навіть трохи безпристрасним голосом, усі, схилившись, мовчки вдивлялися в карту Королівства Чехії, розкладену на столі, саме на тому місці, з якого прислуга прибрала начисто обгризений кістяк вола. Згори подробиць на карті не було видно, тож Рейневанові довелося покластися на уяву, коли пан на Їчіні говорив про напади гуситів на Карлштайн і Жебрак, на щастя, невдалі, і на Швігов, Обожище і Кветницю, на жаль, цілком вдалі. Про дії на заході, проти вірних королю Сигізмунду панів із Пльзеня, Локеця і Моста. Про атаки на півдні, які наразі вдало відбиває католицька спільнота пана Олдржиха з Ружомберока. Про загрозу Їглаві й Оломоуцу, створену союзом Корибутовича, Боржека з Мілетінка і Рогача з Дубе. Про небезпечні для північної Морави дії Добека Пухали, польського лицаря гербу Венява.

— Страшенно сцяти хочу, — прошепотів Шарлей. — Не годен втриматися...

— Може, тобі допоможе втриматися думка, — прошепотів у відповідь Самсон Медок, — що коли тебе викриють, то вдруге висцишся вже в петлі.

Унизу заговорили про Опавське князівство. І негайно спалахнула суперечка.

— Пшемка Опавського, — заявив єпископ Конрад, — я вважаю сумнівним союзником.

— У чім річ? — підняв голову Каспар Шлік. — У його одруженні? Що він нібито взяв за дружину вдову Яна, князя Ратибора? Що вона ягеллонка, донька Дмитра Корибута, племінниця польського короля і рідна сестра Корибутовича, через якого маємо стільки клопотів? Запевняю вас, панове, що короля Жигмонда зовсім не хвилює цей союз. Ягеллони — родина вовча, там частіше гризуться, аніж об'єднують зусилля. Пшемко Опавський не укладе союзу з Корибутовичем тільки тому, що це його шурин.

— Пшемко вже уклав союз, — заперечив єпископ. — У березні, у Глубочках. І в Оломоуці, на святого Урбана. Воїстину, швидко Опава і моравські пани з єретиками домовляються, швидко укладають союзи. Що ви на це скажете, пане Яне з Краваржа?

— Не наговорюйте ні на мого тестя, ні на моравську шляхту, — буркнув у відповідь пан на Їчіні. — І знайте, що завдяки пактам з Глубочок і Оломоуца ми маємо зараз мир у Мораві.

— А гусити, — зарозуміло посміхнувся Каспар Шлік, — мають вільні торгові шляхи до Польщі. Мало, ой як мало ви тямите в політиці, пане Яне.

— Якби нас... — засмагле обличчя Яна з Краваржа почервоніло від злості. — Якби нас тоді... Коли на нас ішов Пухала... Якби нас Люксембуржець підтримав, нам не довелося би укладати пакти.

— Та що вже тепер якбикати, — знизав плечима Шлік. — Головне, що через ваші переговори гусити тепер мають вільні торгові шляхи через Опаву і Мораву. А згаданий Добко Пухала і Пйотр Поляк тримають Шумперк, Унічув, Одри і Доляни, практично блокують Оломоуц, рейдами грабують і тероризують всю округу. Це в них там мир, а не у вас. Нікудишній ви зробили інтерес, пане Яне.

— На рейдах, — вставив зі злою усмішкою вроцлавський єпископ, — не тільки гусити спеціалізуються. Я дав гуситам цибульки в двадцять першому році у Броумові і

під Трутновом. Там гуситські трупи складали штабелями у людський зріст, а від диму вогнищ небо було чорним. А кого ми не вбили і не спалили, того позначили. По-нашому, по-шльонськи. Як побачиш тепер чеха без носа, руки або ноги, то можеш бути впевненим, що це після того нашого вдального походу. А що, панове, чи не повторити нам велике святкування? 1425 рік — рік святий... Може, вшанувати його винищенням гуситів? Я не люблю порожньої балаканини, не звик також з гадинами домовлятися і мир з ними укладати! Що ви на це, пане Альбрехте? Пане Пута? Додайте обидва до моїх ще по двісті списів і піхоту з вогневою зброєю, і ми навчимо єретиків добрим манерам. Запалає загравами небо від Трутнова до Градця-Кралоу. Обіцяю...

— Не обіцяйте, — перебив Каспар Шлік. — І притримайте свій запал до відповідного моменту. До хрестового походу. Бо не в рейдах справа. Не в тому, щоб рубати руки і ноги, бо королеві Жигмонду ні до чого безрукі й безногі піддані. Та й Його Святість не вирізати чехів прагне, а в лоно істинної Церкви навести. І не у винищенні цивільного населення справа, а в тому, щоб розбити таборсько-оребіцькі війська. Так розгромити, щоби вони на переговори згодилися. Тому перейдімо до справи. Які сили виставить Шльонськ, коли буде оголошено хрестовий похід? Прошу конкретно.

— Ви конкретніший, — криво посміхнувся єпископ, — за жида. Хіба так годиться з родичем? Ви ж практично вже мій свояк. Але якщо ви так уже хочете, то прошу: я сам виставлю сімдесят списів плюс відповідну піхоту й артилерію. Конрад Кантнер, мій брат, ваш майбутній тесть, дасть шістдесят кіннотників. Стільки само дасть, я знаю, присутній тут Людвіг Бжегський. Румпрехт із Любіна і його брат Людвіг зберуть сорок. Бернارد Немодлінський...

Рейневан навіть не помітив, коли задрімав. Прокинувся від стусана. Навколо було темно.

— Утікаємо звідси, — пробурмотів Самсон Медок.

— Ми поспали?

— Ще й як.

— Кінець з'їзду?

— Принаймні на якийсь час. Говори пошепки, за стодолю — вартові.

— Де Шарлей?

— Уже пробрався до коней. Тепер іду я. А потім ти. Порахуй до ста і виходь. Через подвір'я. Візьми оберемок соломи, іди повільно, схиливши голову, ніби пахолок до коней. А за рогом крайньої хати — направо і до лісу. Зрозумів?

— Авжеж.

І все пішло би гладко, якби не те, що, минаючи крайню хату, Рейневан почув своє прізвище.

На майдані крутилося трохи солдатів, горіли вогнища й мазниці, але морок підсіння давав настільки добре укриття, що Рейневан не побоявся вилізти на ослін, став навшпиньки і крізь міхур у вікні зазирнув у кімнату. Міхурі були дуже брудні, а кімната

освітлена тьмяно. Проте можна було розгледіти, що розмовляли троє. Одним був Конрад, єпископ Вроцлава. Будь-які сумніви щодо цього розвіював голос, по-юначому дзвінкий і виразний.

— Повторюю, ми дуже вдячні вам, панове, за інформацію. Нам самим нелегко було б її роздобути. Купців губить жадібність, а в торгівлі важко дотримуватися конспірації, таємниці не збережеш, надто багато ланок і посередників. Рано чи пізно надійде донос на того, хто з гуситами кумається і торгує з ними. Але з панами шляхтичами й міщанами набагато складніше, вони вміють тримати язик за зубами, мусять остерігатися Інквізиції, знають, що трапляється з єретиками і гуситськими поплічниками. І це правда, повторю ще раз, що без допомоги з Праги ми б ніколи не напали на слід такого собі Альбрехта Барта чи Петера де Беляу.

Чоловік, що сидів спиною до вікна, заговорив з акцентом, якого Рейневан не міг сплутати з жодним іншим. Це був чех.

— Петер з Беляви, — відповів він єпископу, — умів зберігати таємниці. Навіть у нас, у Празі, мало хто про нього знав. Але знаєте, як воно є: серед ворогів людина обережна, а серед друзів язики розв'язуються. І раз ми вже про це заговорили, то, сподіваюся, тут, серед друзів, у вас, єпископе, не вирвалося яке-небудь необережне слівце стосовно моєї особи?

— Ви мене ображаєте таким припущенням, — гордо сказав Конрад. — Я не дитина. Крім того, наш з'їзд не випадково відбувається тут, у Дембовці, у глушині. Це надійне і таємне місце. Та й люди з'їхалися надійні. Друзі і союзники. Зрештою, жоден з них, дозволю собі зауважити, вас навіть не бачив.

— Похвальна передбачливість. Тому що, можете мені повірити, гуситські вуха є у свидницькому замку, у пана фон Колдіца, є і в пана Пути в Клодзьку. Щодо присутніх тут моравських панів я теж радив би бути особливо обережним. Без образ, однак вони полюбляють переходити від одної сторони до іншої. Пан же Ян з Краваржа має серед гуситів чимало родичів і свояків.

Заговорив третій із розмовців. Він сидів найближче до каганця. Рейневан бачив довге чорне волосся і пташине обличчя, що наводило на думку про великого стінолаза.

— Ми обережні, — сказав Стінолаз. — І пильні. А за зраду зуміємо покарати, можете мені повірити.

— Та вірю, вірю, — фиркнув чех. — Як же не вірити? Після того, що спіткало Петера з Беляви, пана Барта? Купців Пфєфферкорна, Ноймаркта і Троста? Демон, ангел помсти, лютує в Шльонську, б'є з ясного неба. У самий полудень. Воістину *daemonium meridianum*... Страх охопив людей...

— І дуже добре, — спокійно втрутився єпископ, — що охопив. І мусив був охопити.

— А результати, — похитав головою чех, — видно неозброєним оком. Порожньо стало на карконошських перевалах, на диво мало купців вирушають у Чехію. Наші шпигуни вже не ходять з місіями на Шльонськ так охоче, як колись, крикливі донедавна емісари з Градця і Табора теж якось попритихали. Люди балакають, справа обростає плітками, росте як снігова куля. Петера де Беляу начебто жорстоко покололи.

Пфефферкорна не вберегло, кажуть, навіть святе місце, смерть наздогнала його в костелі. Гануш Трост утікав уночі, але ангел помсти, як виявилося, не тільки опівдні, але і в темряві ночі бачить та убиває. А раз я вам їхні прізвища подав, єпископе, — то що ж, виходить, вони на моїй совісті.

— Як хочете, я вас висповідую. Хоч би й зараз. Без оплати.

— Красно дякую, — чех не міг не відчувати іронії в голосі, але проігнорував її. — Красно дякую, але я, як ви знаєте, калікстинець і утраквіст, я не визнаю усної сповіді.

— Ваша справа і ваша втрата, — холодно прокоментував єпископ Конрад. — Я вам запропонував не церемоніал, а душевний спокій, а він не залежить від доктрини. Але ваше право відмовитися. Тільки-от із совістю тоді самі собі давайте раду. Я ж лише скажу вам, що названі небіжчики: Барт, Трост, Пфефферкорн, Беляу... провинилися. Згрішили. А Павло пише до римлян: "Заплата за гріх — смерть"[397].

— Там же, — озвався Стінолаз, — написано про грішників: "Нехай станеться стіл їхній за сітку й за пастку, і на спокусу, та їм на заплату"[398].

— Амінь, — докінчив чех. — Ех, шкода, по-справжньому шкода, що цей ангел чи демон тільки Шльонська пильнує. Не бракує грішників і в нас, у Чехії... Деякі з нас там, у Златій Празі, рано і ввечері возносять благання, щоби деяких грішників шляк трафив, щоби блискавка їх спалила... Чи щоби який-небудь демон їх досяг. Хочете, дам вам список. Поіменний.

— Який список? — спокійно запитав Стінолаз. — Про що це ви? Щось пропонуєте? Люди, про яких ми говоримо, були винні й заслуговували покарання. Але їх покарав Бог і їхнє власне гріхове життя. Пфефферкорна убив орендар з ревнощів до дружини, після чого його опанувало каяття і він повісився. Петера з Беляви убив у приступі шаленства власний брат, недоумкуватий чарівник і перелюбник. Альбрехта Барта вбили євреї з заздрості, бо він був за них багатший, кількох уже схопили, зараз вони зізнаються під тортурами. Купця Троста вбили розбійники, він полюбляв валандатися ночами, от і доваландався. Купець Ноймаркт...

— Досить, досить, — махнув рукою єпископ. — Стримайтеся, не втомлюйте нашого гостя. У нас є важливіша тема, повернімося до неї. Тобто до того, хто з празьких панів готовий до співробітництва і переговорів.

— Вибачте за відвертість, — після деякого мовчання сказав чех, — але було би краще, якби Шльонськ представляв хто-небудь із князів. Я, звичайно, знаю пропорції, але ми в Празі мали досить гризоти і клопотів через радикалів і фанатиків, у нас духовні особи викликають дуже погані спогади...

— Ви не знаєте пропорції, мосьпане, плутаючи католицьких священиків з еретиками.

— Багато хто вважає, — незворушно продовжував чех, — що фанатизм — це фанатизм, і римська одержимість нічим не краща за таборитську. Тому...

— Я, — різко обірвав його єпископ Конрад, — у Шльонську — намісник короля Сигізмунда. Я — П'яст королівської крові. Усі шльонські князі, мої родичі, уся шльонська шляхта — усі визнали моє верховенство, вибравши мене ландсгауптманом.

Я несу цей важкий обов'язок від дня святого Марка Року Господнього 1422. Досить довго, щоби про це стало відомо. Навіть там, у вас, у Чехії.

— Ми знаємо, знаємо. Тим не менше...

— Ніяких "тим не менше", — знову обрізав єпископ. — У Шльонську правлю я. Як хочете переговорів, то говоріть зі мною. Або віз, або перевіз.

Чех довго мовчав.

— Любите, ой і любите ви це, велебні, — нарешті сказав він. — Обожднюєте правити, втручатися в політику, всюди пхати носи і тицяти пальці. Справді, для вас буде страшним ударом, якщо хто-небудь нарешті позбавить вас влади, відніме її у вас, вирве з загребущих лап. Як ви це переживете, га? Ви це уявляєте? Ніякої політики! Цілий день, від заутрені до комплети, нічого, тільки молитва, покута, проповіді, милосердна добродійність. Як вам це подобається? Га, єпископе?

— Це вам таке подобається, — зарозуміло заявив П'яст. — Тільки руки у вас короткі. Сказав колись якийсь мудрий кардинал: собака гавкає, караван іде. Цим світом править і далі правитиме Рим. Я б сказав, що це Бог так хоче, але не стану поминати імені Господа всує. Тому скажу так: справедливо, щоб влада була в руках найдостойніших людей. А хто достойніший, аніж ми? Га? Може, ви, лицарі?

— Знайдеться, — не здавався чех, — який-небудь сильний король або кесар. І тоді скінчиться...

— Усе скінчиться Каносою, — черговий раз перебив єпископ. — Під тими самими стінами, під якими стояв німецький король Генріх IV. Той міцний король, який вимагав, щоб духовництво, не виключаючи папи Григорія VII, перестало втручатися в політику і від заутрені до комплети займалося виключно молитвами. І що? Чи я маю вам нагадати? Чванько два дні простояв босим на снігу, а в замку папа Григорій тим часом насолоджувався вишуканими наїдками і хваленими принадами маркграфині Матильди. І давайте на цьому закінчимо цю порожню балаканину. Наука полягає в тому, що на Церкву не можна піднімати голос. Ми завжди будемо правити, поки й світу...

— І навіть згодом, — уїдливо докинув Стінолаз. — У Новому Єрусалимі, золотому граді за яшмовими стінами, теж хтось повинен справувати владу.

— Отож-бо, — фиркнув єпископ. — А для псів, що виють і гавкають, як завжди, — Каносса! Покута, сором, сніг і змерзлі п'яти. Для нас же — теплі покої, підігріте тосканське вино і палка маркграфиня в пуховій постелі.

— Там у нас, — глухо сказав чех, — Сирітки і таборити вже гострять мечі, вже готують ціпи, вже змашують осі возів. Скоро вони сюди приїдуть. І відберуть у вас усе. Ви втратите палаци, вино, маркграфинь, владу, а насамкінець і ваші такі нібито надзвичайно цінні голови. Так буде. Я сказав би, що це, мабуть, Бог так хоче, але не стану згадувати імені Його всує. Тому скажу: давайте щось із цим зробимо. Протидіймо цьому.

— Ручаюся вам, Святий Отець Мартін...

— Та дайте мені, — вибухнув чех, — спокій зі Святим Отцем, королем Сигізмундом і всіма князями імперії, з усім цим крикливим європейським ярмарком. З черговими

легатами, які в черговий раз розтринькують чергові зібрані на хрестовий похід гроші! Ради Бога! Ви пропонуєте нам чекати, поки там не дійдуть якої-небудь згоди? А нам щодня дивиться в очі смерть!

— Нам, — промовив Стінолаз, — ви не можете дорікнути бездіяльністю, пане. Ми, як ви самі визнали, діємо. Ми гаряче молимося, і наші молитви бувають почуті, грішників досягає кара. Але грішників багато, та й нові постійно прибувають. Ми просимо у вас нової допомоги.

— Тобто вам потрібні нові імена?

Ні єпископ, ні Стінолаз не відповіли. Чех, цілком очевидно, і не чекав відповіді.

— Ми зробимо, — сказав він, — усе, що в наших силах. Передамо списки гуситських поплічників і купців, які торгують із гуситами. Подамо імена... аби вам було за кого молитися.

— А демон, — і цього разу теж чехові ніхто не відповів, — демон, як завжди, вдарить влучно й невідворотно. Ой і придалася би, придалася би така акція й у нас...

— Із цим, — жорстко сказав Конрад, — складніше. Кому, як не вам, краще знати, що у вас сам чорт ногу зломить у тих всіх ваших фракціях? Що не вгадаєш, хто чий союзник і проти кого, і чи у вівторок він є союзником тих же, чиїм союзником був у понеділок. Папа Мартін і король Сигізмунд хочуть домовитися з гуситами. З розважливими гуситами. От хоча б із такими, як ви. Думаєте, мало було охочих вчинити замах на Жижку? Ми не дали своєї згоди. Ліквідація певних осіб загрожувала хаосом, повною анархією. Ні король, ні папа не бажають цього в Чехії.

— Можете балакати про це, — зневажливо фиркнув чех, — з тим легатом, з Орсіні, а мене від цих гучних слів звільніть... І поворушіть хоч трохи, єпископе, вашими нібито цінними мізками. Подумайте про спільний інтерес.

— Хтось має загинути, ваш ворог, політичний або особистий? А що спільного?

— Я говорив вам, — чех і цього разу проігнорував глузування, — що таборити і Сирітки ласо поглядають на Шльонськ. Одні хочуть вас навертати, а інші — просто обдирати вас і грабувати. Рушать з дня на день, прийдуть сюди з мечем і вогнем. Папа Мартін, який мріє про християнське примирення, буде молитися за вас у далекому Ватикані, Люксембуржець, який прагне угоди, буде рвати і метати в далекій Буді. Альбрехт Ракуський і єпископ Оломоуца зітхнуть з полегшенням, що їх це оминуло. А вас тут тим часом будуть різати, палити в бочках, саджати на палі...

— Добре, добре, — махнув рукою єпископ. — Даруйте собі подробиці, у мене у Вроцлаві це все є на образах, у кожному костелі. Ви хочете, якщо я правильно розумію, переконати мене, що несподівана смерть кількох вибраних таборитів убереже Шльонськ від навали? Від апокаліпсису?

— Може, і не вбереже. Але принаймні усе це відтягне.

— Без зобов'язань і обіцянок: про кого може йти мова? Кого треба було би прикінчити? Тобто, вибачте *lapsus linguae*[399], кого згадувати в молитвах?

— Богуслав зі Швамберка, Ян Гвезда з Віцеміліц, гетьман градецький. Звідти ж Ян Чапек із Сан і Амброж, колишній пробощ з церкви Святого Духа. Прокоп на прізвисько

Голий. Бедржих зі Стражниці...

— Повільніше, — сварливо наказав Стінолаз. — Я записую. Але звольте, пане, сконцентрувати увагу навколо Градця-Кралоу. Ми попросимо надати перелік активних і радикальних гуситів з району Находа, Трутнова і Візмбурка.

— О! — викликнув чех. — Ви щось плануєте?

— Тихіше, пане.

— Я хотів би принести в Прагу радісну новину...

— А я кажу, щоб ви були тихіше.

Чех замовк у згубний для Рейневана момент. Прагнучи за будь-яку ціну побачити його обличчя, Рейневан зіп'явся навшпиньки і завертівся на лаві. Струхлявіла ніжка з тріском зламалася, Рейневан гепнувся на дошки, на додачу поваливши сперті об стіну хати кийки, жердини, вили і граблі. З гуркотом, який було чути, либонь, навіть у Вроцлаві.

Він негайно підхопився і кинувся навтікача. Чув крики вартових, на жаль, не тільки позаду. Попереду теж, причому саме звідти, куди збирався втікати. Він завернув між будівлі і не бачив, як із хати вибіг Стінолаз.

— Шпигун! Шпигу-у-ун! За ним! Живцем брати! Живце-е-е-ем!

Дорогу Рейневанові перегородив пахолок, Рейневан повалив його, другому, який ухопив його за плече, зацідив кулаком прямо в ніс. Супроводжуваний прокльонами і лементом, перестрибнув через пліт, продерся крізь соняшники, кропиву і лопухи, рятівний ліс був уже зовсім близько, але, на жаль, погоня наступала на п'яти, та й збоку, з-за стогу, заходили кнехти, намагаючись його впіймати. Один уже ось-ось мав його цапнути, аж раптом немов з-під землі виріс Шарлей і врізав переслідувачу по голові величезним глиняним горщиком. Інших контратакував Самсон Медок, озброєний виламанною з плоти жердиною. Тримаючи двосаженну тичку перед собою, гігант одним махом звалив з ніг трьох, а двох наступних пригостив так, що ті гепнулися, мов колоди, потопаючи в лопухах, наче в морській безодні. Самсон потряс жердиною і загарчав, ніби лев, стоячи достоту як його знаменитий біблійний тезко, що погрожував філістимлянам. Кнехти затрималися на мить, але тільки на мить: від грангії надбігало підкріплення. Самсон жбурнув у солдатів своєю жердиною і ретирувався слідом за Шарлеєм і Рейневаном.

Вони вскочили в сідла, ударами п'ят і криками зірвали коней у галоп. Промчали буковим лісом, здіймаючи хмари листя, промчали через гайок, прикриваючи обличчя від гілок, які боляче шмагали. Розбризкали калюжі на просіці, влетіли у високий ліс.

— Не зупинятися! — крикнув, обернувшись, Шарлей. — Не зупинятися! За нами женуться!

І таки справді гналися. У лісі за ними аж луна йшла від тупоту копит і вигуків. Рейневан озирнувся — і побачив фігури вершників. Він припав до гриви, щоб гілляки не скинули його із сідла. На щастя, вони вже вирвалися з гушавини в рідколісся і пустили коней учвал. Сивко Шарлея мчав, немов ураган, збільшував дистанцію. Рейневан змусив свого коня бігти швидше. Це було дуже ризиковано, але залишитися позаду

одному йому зовсім не усміхалося.

Він знову озирнувся. Серце завмерло й опустилося вниз, на саме дно живота, коли він побачив переслідувачів — фігури вершників у плащах, що розвівалися за плечима, ніби крила привидів. До нього долинув крик:

— Adsumus! Adsumu-u-u-us!

Вони гнали, що було сил у копитах. Кінь Генріха Гакеборна раптом захрипів — і серце Рейневана посунулося ще нижче. Він притулив обличчя до гриви. Відчув, як кінь стрибнув, з власної ініціативи перелетівши через вирву чи рів.

— Ads-u-u-umus! — донеслося позаду. — Ads-u-u-umus!

— У яр! — крикнув спереду Самсон. — У яр, Шарлею!

Шарлей, хоч і на скаку, в повному чвалі, помітив улоговинку — яр, балку, стежину в улоговині. Він миттю спрямував туди коня, сивко заіржав, ковзаючись на листі, яке килимом вкривало весь схил. Самсон і Рейневан поспішили за ним. Вони сховалися у вибалку, але не сповільнили бігу, не стали стримувати коней. Мчали стрімголов по моху, який приглушував удари копит. Кінь Генріха Гакеборна знову захрипів, голосніше, кілька разів підряд. Кінь Самсона теж хрипів, і груди мав у милі, що злітало з нього клаптями. А от сивко Шарлея не виявляв жодних ознак втоми.

Крутий вибалок вивів їх на галявинку, за галявинкою росла доволі густа, як хаші, ліщина. Продерлися крізь ліщину — і знову в'їхали у високорослий бір, де можна було мчати учвал. От вони і чвалували, а коні хрипіли все сильніше.

За якийсь час Самсон притримав коня і відстав. Рейневан зрозумів, що повинен зробити те саме. Шарлей озирнувся, притримав сивка.

— Мабуть... — важко сапаючи, вимовив він. — Здається, відірвалися... У що ж ти, Рейнмаре, нас, до лиха, знову вплутав?

— Я?

— Чорт забирай! Я ж бачив тих вершників! Бачив, як ти зіщулився від страху, коли їх угледів. Що це за одні? Чому вони репетували: "Ми тут"?

— Не знаю, клянуся...

— Мені твоя клятва ні до чого. Тьху, ким би вони не були, нам вдалося...

— Ще не вдалося, — зміненим голосом мовив Самсон Медок. — Небезпека ще не минула. Увага. Увага!

— Що?

— Щось насувається.

— Я нічого не чую.

— Тим не менше. Щось недобре. Щось дуже недобре.

Шарлей розвернув коня, стоячи в стременах, вдивлявся і напружував слух. Рейневан же, навпаки, скулився в сідлі, зміна в голосі Самсона пройняла його жахом. Кінь Генріха Гакеборна захрипів, переступив ногами. Самсон крикнув. Рейневан зойкнув.

І тоді бозна-звідки і бозна-як із темного неба на них накиннулися кажани.

Це не були, звісно ж, звичайні кажани. Хоча від звичайних вони були більші не

набагато, максимум удвічі, проте мали неприродно великі голови, величезні вуха, очі — мов розжарені вуглини та повні білих іклів пашеки. І було тих кажанів тьма тьмуша, ціла хмара, рій. Їхні вузькі крила свистіли і сікли, ніби ятагани.

Рейневан розмахував руками, як ошалілий, відбиваючись від бестій, що люто атакували. З криком жаху і відрази він зривав із себе тих із них, які чіплялися за шию і волосся. Декотрих із них він скидав, збивав, як м'ячі, інших хапав і душив, але решта дряпали обличчя, вгризалися в долоні, боляче кусали вуха. Поруч Шарлей наосліп рубав навколо себе шаблею, густо розбризкувалася чорна кажаняча кров. На голові Шарлея сиділи чотири тварюки, Рейневан бачив, як по чолю і щоках демерита струменить кров. Самсон боровся мовчки, чавив істот, що обліпили його, хапаючи їх у жмені по кілька нараз. Коні харапудилися, шарпалися, дико іржали.

Шабля Шарлея свиснула над самою головою Рейневана, клинок шмагонув по волоссю і змів із нього кажана — велику, вгодовану й винятково нахабну тварину.

— Ноги! — гаркнув демерит. — Треба втікати! Ми не можемо тут залишатися!

Рейневан пришпорив коня, також зненацька зрозумівши. Це були не звичайні кажани, а покручі, викликані чарами, а це могло означати тільки одне: що їх наслали переслідувачі — і що ці переслідувачі ось-ось з'являться. Вони рвонули галопом, підганяти коней не довелося, тварини в паніці забули про втому і бігли так швидко, ніби за ними гналися вовки. Кажани не дали залишити себе позаду, вони невпинно насадили, пікірували і валилися на їхні голови, а захищатися на повному скаку було важко. Це вдавалося тільки Шарлеєві, який, пустивши коня галопом, рубав своєю шаблею і косив кажаниськ із такою вправністю, ніби народився і всю свою молодість провів серед татар.

Рейневана ж, як знову виявилося, невдачі переслідували ще гірше, ніж Йону. Кажани дошкуляли всім трьом, але саме Рейневанові один вчепився у волосся на чолі так, що зовсім заслонив очі. Ці малі потвори атакували всіх трьох коней, але тільки Рейневановому коневі один з кажанів заліз просто у вухо. Кінь сіпнувся з диким іржанням, трясучи опущеною головою, а тоді хвицнув крупом із такою силою, що осліплений Рейневан вилетів із сідла, немов камінь із катапульти. Позбувшись тягара, кінь рвонув у дикий чвал і був би втік у ліс, та, на щастя, Самсон устиг схопити його за повід і зупинити. Шарлей же зіскочив з коня і з шаблею над головою кинувся межи кущі ялівцю, де над Рейневаном, який качався у високій траві, кажани нависли, немов сарацини над поверженим на землю паладином. Вигукуючи страшні прокльони й брудно лаючись, демерит хльостав шаблею, аж на всі боки бризкала кров. Поруч Самсон бився в сідлі, однією рукою: іншою він тримав обох ошалілих коней. Це було до снаги тільки такому богатиреві, як Самсон.

Рейневан же був першим, хто помітив, що у бій вступили нові сили. Може, тому, що він стояв навкарачки й намагався вибратися з бою, тримаючи ніс понад самою травою. Рейневан побачив, як трава раптом почала стелитися по землі, низько, ніби прибита вітром. Він підняв голову — і за якихось двадцять кроків від себе побачив чоловіка, майже старця, але просто гігантської статури, з палаючими очима і левиною гривною

молочно-білого волосся. Старець тримав костур, дивний, сучкуватий, фантастично повикручений, достоту як змії, що застиг у пароксизмі муки.

— На землю! — громовим голосом крикнув старець. — Не підніматися!

Рейневан розпластався на землі. Він відчував, як дивний вихор засвітав у нього над головою. Почув приглушені матюки Шарлея. І несподіваний, різкий, пронизливий писк кажанів, які доти нападали на них у повному мовчанні. Писк затих так само раптово, як почався. Рейневан почув і відчув, як навколо щось падає градом, глухо, наче стиглі яблука, вдаряючись об ґрунт. Він також відчував на волоссі та спині щось, ніби дрібніший дощ, маленький, сухий і шурхітливий. Роззирнувся. Навколо куди не глянь валялися мертві кажани, а згори, з гілок дерев, сипалася безперервна, рясна злива мертвих комах: дрібних і великих жуків, павуків, гусениць і метеликів.

— Matavermis... — зітхнув він. — Це було Matavermis...

— Ну, ну, — сказав старий. — Знається! Молодий, але бувалий. Вставай. Уже можна.

Старець, тепер це вже було видно, зовсім не був старцем. Юнаком він, ясна річ, також не був, але білість його волосся, Рейневан міг поклястися головою, походила не стільки зі старечої сивини, скільки з частого серед магів альбінізму. Гігантський зріст теж виявився магічною ілюзією: спертий на костура біловолосий був високим, але аж ніяк не надприродно.

Підійшов Шарлей, абсолютно знічев'я копаючи мертвих кажанів, які валялися в траві. Підійшов Самсон Медок з кіньми. Сивоволосий якийсь час уважно розглядав їх — а Самсона особливо уважно.

— Троє, — сказав він. — Цікаво. Бо ми шукали двох.

Чому сивоволосий говорив у множині, Рейневан довідався швидше, ніж устиг запитати. Задудніли копита, галявину заповнили храпаючі коні.

— Вітаю, — заволав із висоти сідла Ноткер фон Вейрах. — Усе-таки ми зустрілися. Оце так okazія.

— Okazія, — повторив із дуже подібною глумливістю в голосі Буко фон Кроссіг, злегка назираючи на демерита конем. — Тим більше, що в зовсім іншому місці, ніж було домовлено. У зовсім іншому!

— А ти не дотримуєш слова, пане Шарлей, — додав, піднімаючи хундсгугель, Тассіло де Тресков. — Не виконуєш угод. А це заслуговує на кару.

— І кара, як бачу, його не оминула, — фиркнув Куно Віттрам. — Клянуся ціпком святого Григорія Чудотворця! Погляньте-но, як йому хтось вуха понадгризав!

— Треба звідси забиратися, — сивоволосий перервав сцену, що розігрувалася на очах у здивованого Рейневана. — Погоня вже близько. Кінні йдуть слідом.

— Хіба я не казав? — фиркнув Буко фон Кроссіг. — Що ми їх рятуємо, витягаємо їхні задниці з зашморгу. Гаразд, їдьмо. Пане Гуоне? Ці переслідувачі...

— Не прості, — сивоволосий подивився на піднятого з землі за кінець крила кажана, потім перевів погляд на Шарлея і Самсона. — Так, сюди наближається неабихто... Я відчув, відчув це по свербінню пальців... Ну, ну... Цікаві ви люди, цікаві.

Можна сказати: покажи мені, хто за тобою женеться, і я скажу, хто ти. Інакше: мої переслідувачі свідчать про мене.

— Овва, переслідувачі! — заволав, обертаючи коня, Пашко Римбаба. — Було б чим перейматися. Хай-но тільки під'їдуть, і ми дамо їм чосу.

— Не думаю, — відповів сивоволосий, — щоб це було так просто.

— І я так не думаю, — Буко теж роздивлявся кажанів. — Пане Гуоне, чи можна вас попросити?..

Названий Гуоном сивоволосий замість відповіді змахнув своїм покрученим костуром. З трав і папоротей негайно почав підніматися туман, білий і щільний, як дим. За надзвичайно короткий час ліс зник за ним повністю.

— Старий чарівник, — промимрив Ноткер Вейрах. — Аж мурашки по спині...

— Ет! — весело пирснув Пашко. — А мені якось байдуже.

— Людям, які нас переслідують, — наважився озватися Рейневан, — туман може не бути перешкодою. Навіть магічний.

Сивоволосий обернувся. Подивився йому в очі.

— Знаю, — сказав він. — Знаю, пане знавець. Відтак це не проти людей, а проти коней. Тому забирайте ваших звідси чимшвидше. Коли вчують випари, впадуть у шал.

— Ну, в дорогу, comitiva[400]!

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ТРЕТІЙ

у якому справи отримують настільки кримінальний оборот, що якби канонік Отто Беесс це передбачив, то без жодних церемоній постриг би Рейневана в ченці й зачинив у цистерціанській клаузури[401]. А Рейневан починає замислюватися над тим, чи така альтернатива не була би для нього більш здоровою.

Вуглярів і смолярів із ближнього села, які прямували вдосвіта до свого робочого місця, стривожили і занепокоїли звуки, які звідти долинали. Лякливіші з-поміж них негайно взяли ноги в руки. За ними поспішили розважливіші, бо небезпідставно вирішили, що з роботи сьогодні нічого не вийде, вугілля вони не випалять, смоли і дьогтю не виженуть, мало того, ще, може, і по шиї доведеться дістати. Лише поодинокі та найсміливіші наважилися підібратися до смолярні настільки, щоб, обережно визируючи з-за стовбурів, угледіти на галявині з п'ятнадцятеро коней і стільки ж озброєних чоловіків, частина з яких була в повних пластинчастих обладунках. Вуглярі побачили, що лицарі жваво жестикулюють, почули збуджені голоси, крики, лайку. Це остаточно переконало вуглярів, що тут їм робити нічого, що треба втікати, поки ще можна. Лицарі сперечалися, сварилися, деякі були просто дуже сердиті, а від таких лицарів бідний селянин міг чекати найгіршого, бо на бідному селянинові лицарі звикли зганяти злість і заспокоювати нерви. Ба, сільський хлоп, що потрапив під гарячу руку якомусь розлюченому благородному лицареві, міг дістати не тільки кулаком у пику, черевиком під зад чи нагайкою по спині: бувало, що пан лицар зі злості хапався за меч, булаву або сокиру.

Вуглярі втекли. І підняли на ноги село. Підпалювати села розлюченим лицарям теж траплялося.

На галявині вуглярів точилася затята суперечка, закипала сварка. Буко фон Кроссіг так репетував, що харапудилися коні, яких стримували зброєносці. Пашко Римбаба жестикулював, Вольдан з Осин сипав прокльонами, Куно Віттрам закликав у свідки святих одної і другої статі. Шарлей зберігав відносний спокій. Ноткер фон Вейрах і Тассіло де Тресков намагалися втихомирити сварку.

Біловолосий маг сидів неподалік на пеньку і демонстрував байдужість.

Рейневан знав причину сварки. Вона стала відома йому ще дорогою, коли вони вночі чвалували лісами, плутали між дубами і буками, постійно озираючись, чи не вирине з мороку погоня, чи не з'являться вершники в розвіяних вітром плащах. Але погоні не було, тому вдалося поговорити. Отоді-то Рейневан і довідався про все від Самсона Медка. Довідався, а довідавшись, остовпів.

— Не розумію... — сказав він, дещо охолонувши. — Не розумію, як ви могли піти на таке!

— Ти хочеш сказати, — повернувся до нього Самсон, — що якби йшлося про когось із нас, ти не робив би спроб нас врятувати? Навіть божевільних спроб? Ти це хочеш мені сказати?

— Ні, не хочу. Але я не розумію, як...

— Я саме, — досить різко, як на нього, перебив його гігант, — намагаюся тобі пояснити, як. Але ти постійно заважаєш мені вибухами священного обурення. Зроби ласку, послухай. Ми дізналися, що тебе відвезуть у замок Штольц, щоби там, за якийсь дуже недовгий час, убити. Чорний фургон збирача податків Шарлей запримітив іще раніше. Тому коли несподівано підвернувся Ноткер Вейрах зі своєю комітивою, план окреслився сам.

— Допомога в нападі на колектора. Співучасть у пограбуванні — взамін за допомогу в моєму звільненні?

— Ти ніби був при цьому. Домовленість виглядала саме так. А оскільки про захід довідався, певно, через чийсь балакучість, Буко Кроссіг, довелося підключити і його.

— Ото тепер і маємо.

— Маємо, — спокійно погодився Самсон.

Мали. Дискусія на галявині вуглярів ставала дедалі гарячішою, настільки гарячою, що деяким диспутантам слів виявилось недостатньо. Особливо помітно це було у випадку Буко фон Кроссіга. Раубрітер підійшов до Шарлея і схопив його обома руками за куртку на грудях.

— Якщо ти ще раз... — люто загарчав він, — Якщо ти ще раз вимовиш слово "неактуально", то дуже пошкодуєш. Що ти мені тут верзеш, волоцюго? Ти думаєш, гультіпако, що я не маю кращих занять, ніж їздити лісами? Я втратив час, бо сподівався на здобич. І не кажи мені, що даремно, бо в мене рука свербить.

— Спокійно, Буко, — примирливо озвався Ноткер фон Вейрах. — Нащо відразу вдаватися до насилля? Можемо домовитися. А ти, пане Шарлею, дозволь тобі зауважити, кепсько вчинив. Була домовленість, що ви стежитиме за збирачем податків

від Зембиць, що дасте нам знати, яким шляхом він поїде, де зупиниться. Ми чекали на вас. Імпреза була спільна. А ви що?

— У Зембицях, — Шарлей розгладив одяг, — коли я просив у вас допомоги, коли за цю допомогу платив цінною інформацією і пропозицією, що я почув у відповідь? Що ви, може, допоможете, якщо вам, цитую, захочеться, звільнити присутнього тут Рейнмара Хагенау. Але зі здобичі від нападу на збирача мені не дістанеться навіть ламаного шеляга. Так, по-вашому, має виглядати спільна імпреза?

— Вам йшлося про друга. Він мав бути вільний...

— Ось він і є вільний. Сам звільнився, власним промислом. Тож, мабуть, зрозуміло, що ваша допомога мені вже не потрібна.

Вейрах розвів руками. Тассіло де Тресков вилаявся, Вольдан з Осин, Буко Віттрам і Пашко Римбаба почали репетувати один поперед одного. Буко фон Кроссіг втихомирив їх різким жестом.

— Йшлося про нього, так? — запитав він крізь зціплені зуби, вказуючи на Рейневана. — Його ми мали витягти зі Штольца? Його шкуру врятувати? А тепер, коли він вільний, то ми тобі, пане Шарлею, вже не потрібні, так? Угоду розірвано, слово вітром здуло? Надто сміливо, пане Шарлею, занадто швидко! Бо якщо тобі, пане Шарлею, шкура друга така дорога, якщо ти так дбаєш про її цілість, то знай, що я можу зараз цю цілість порушити! І не заявляй мені, що угоду розірвано, бо твій приятель у безпеці. Тому що тут, на цій галявині, на відстані моєї руки, обом вам страшенно далеко до безпеки!

— Спокійно, — підняв долоню Вейрах. — Стримайся, Буко. А ти, пане Шарлею, збав тон. Твій друг уже щасливо звільнений? Твоя взяла. Ми тобі, кажеш, не потрібні? А ти нам, знай, ще менше. Забирайся звідси, якщо така твоя воля. Попередньо за рятунок подякувавши. Ще й дня-бо не минуло, як ми вас урятували, як ми ваші задниці, як хтось мудро зауважив, з петлі витягли. Бо якби вас та нічна погоня наздогнала, то покусаними вухами, мабуть, аж ніяк би не обійшлося. Ти вже про це забув? Гм, правда, ти швидко забуваєш. Ну що ж, скажи нам ще на прощання, куди збирач податків із возом поїхав, котрою дорогою з роздоріжжя. І бувай, чорт з тобою.

— За вашу нічну допомогу, — Шарлей відкашлявся, злегка поклонився, але не Буко і Вейраху, а сивоволосому магу, який сидів на пні й байдуже спостерігав. — За вашу нічну допомогу дякую. Аж ніяк не бажаючи нагадувати, що минув лише тиждень відтоді, як ми під Лютомією рятували задниці панів Римбаби і Віттрама. Так що ми квити. А якою дорогою поїхав колектор, на жаль, не знаю. Ми згубили слід його свити позавчора після полудня. А оскільки перед самими сутінками зустріли Рейневана, то колектор перестав нас цікавити.

— Тримайте мене! — гаркнув Буко фон Кроссіг. — Тримайте мене, курва, бо я його приб'ю! Бо мене шляк трафить! Ви чули? Він згубив слід! Його колектор цікавити перестав! Його, курва, перестала цікавити тисяча гривень! Наша тисяча гривень!

— Яка там тисяча, — не подумавши, ляпнув Рейневан. — Там не було тисячі. Там було... тільки... п'ятсот...

Швидко, дуже швидко він збагнув усю глибину своєї дурості.

Буко фон Кроссіг вихопив меч так швидко, що брязкіт клинка в піхвах, здавалося, ще звучав, ще висів у повітрі, коли вістря вже торкалося Рейневанового горла. Шарлей устиг зробити тільки півкроку, як наткнувся грудьми на так само швидко вихоплені клинки Вейраха і де Трескова. Клинки всіх інших націлилися на Самсона і зупинили його. Усяка видимість фамільярної доброзичливості зникла, мовби її вітром здуло. Люті, примружені, жорстокі очі раубрітерів не залишали сумнівів у тому, що зброєю вони скористаються. І що зроблять це без найменших докорів сумління.

Сивоволосий маг, який сидів на пеньку, зітхнув і покрутив головою. Але обличчя він і далі мав байдуже.

— Губертику, — поволі сказав Буко фон Кроссіг одному зі зброєносців. — Візьми ремінь, зроби зашморг і закинь на оту гілляку. Не ворущися, Хагенау.

— Не ворущися, Шарлею, — як луна повторив де Тресков.

Мечі решти сильніше вперлися в груди і шию Самсона.

— Отже, — Буко, не відводячи зброї від горла Рейневана, наблизився, глянув йому в очі. — Отже, на возі колектора не тисяча, а п'ятсот гривень. Ти це знаєш. Значить, знаєш і те, куди він поїхав. Перед тобою, хлопче, простий вибір: або ти це знаєш, або висиш.

* * *

Раубрітери поспішали, нав'язували швидкий темп. Не шкодували коней. Де тільки дозволяла місцевість, гнали галопом, гнали щосили.

Вейрах і Римбаба, як виявилось, знали ці місця й провадили короткою дорогою.

Їм довелося збавити швидкість, бо коротка дорога вела через сильно підмоклий торф'яник у долині річки Будзувки, лівої притоки Ниси Клодзької. Тільки тоді Шарлею, Самсону і Рейневану підвернулася нагода коротко переговорити.

— Не робіть дурниць, — стиха застеріг Шарлей. — І не пробуйте втікати. Оті двоє за нами мають арбалети і не зводять із нас очей. Краще слухняно їхати з ними...

— І взяти, — єхидно докінчив Рейневан, — участь у бандитському нападі? Так, Шарлею, далеко мене завело знайомство з тобою. Я став розбійником.

— Нагадую, — втрутився Самсон, — що ми зробили це заради тебе. Щоб урятувати тобі життя.

— Канонік Беесс, — додав Шарлей, — наказав мені захищати тебе й оберігати...

— І зробити, щоб я опинився поза законом?

— Завдяки тобі, — різко відповів демерит, — ми їдемо на Сціборову Вирубку, саме ти видав Кроссігу місце привалу збирача. Швидко видав, йому навіть не довелося довго тебе трясти. Треба було міцніше триматися, мужньо мовчати. Тепер ти був би порядним повішеником з чистою совістю. Здається мені, ти в цій ролі почувався би краще.

— Злочин — це завжди...

Шарлей сердито махнув рукою, пришпорив коня.

Над торф'яником піднімався туман. Баговиння вгиналося, чвакало під копитами.

Кумкали жаби, бухкали болотяні бугаї, гел'готіли дикі гуси. Неспокійно озивалися і з плюскотом ставали на крило качки і селезні. Щось велике — мабуть, лось — продиралося крізь хащі.

— Те, що зробив Шарлей, — сказав Самсон, — він зробив заради тебе. Ти ображаєш його своєю поведінкою.

— Злочин... — прокашлявся Рейневан, — завжди залишається злочином. Його ніщо не може виправдати.

— Та невже?

— Ніщо. Не можна...

— Знаєш що, Рейневане? — Самсон Медок уперше проявив щось на кшталт роздратування. — Грав би ти в шахи. Там усе буде так, як тобі подобається. Тут — чорні, там — білі, а всі поля — квадратні.

* * *

— Звідки відомо, що в Штольці мене мали вбити? Хто це сказав?

— Ти здивуєшся. Молода жінка, в масці, щільно загорнута в плащ. Прийшла до нас уночі, на постійний двір. У супроводі озброєних пахолків. Ти здивований?

— Ні.

Самсон не допитувався.

* * *

На Сціборовій Вирубці не було нікого, жодної живої душі. Це було видно виразно і здалеку. Раубрітери негайно відмовилися від запланованого таємного підходу, влетіли на галявину з розгону, галопом, з гупотом, тупотом і криком. Який наполохав лише воронів, що бенкетували біля обкладеного каменями кострища.

Загін роз'їхався, нишпорячи між куренями. Буко фон Кроссіг обернувся в сідлі і вп'явся у Рейневана грізним поглядом.

— Дай спокій, — попередив його Ноткер фон Вейрах. — Він не брехав. Видно, що тут хтось зупинявся на постій.

— Тут був віз, — під'їхав Тассіло де Тресков. — Є сліди коліс.

— Трава зрита підковами, — доповів Пашко Римбаба. — Сила коней було!

— Попіл у вогнищі ще теплий, — повідомив Губертик, зброєносець Буко, чоловік, усупереч здрібнілому імені, уже далеко не молодий. — Навколо баранячі кістки та кавалки ріпи.

— Спізналися, — понуро підбив підсумок Вольдан з Осин. — Колектор тут зупинявся на привал. І поїхав. Ми прибули запізно.

— Звичайно, — буркнув фон Кроссіг, — якщо цей парубок нас не обдунив. Бо він мені не подобається, цей Хагенау. Га? Хто за вами вночі гнався? Хто нацькував на вас кажанів? Хто...

— Дай спокій, Буко, — знову перебив фон Вейрах. — Ти відхиляєшся від теми. Далі, comitiva, об'їдьте галявину, шукайте слідів. Треба знати, що далі робити.

Раубрітери знову роз'їхалися, частина спішилася і розбрелася межі куренями... До тих, що шукали слідів, дещо здивувавши Рейневана, приєднався і Шарлей. Біловолосий

же маг, не звертаючи уваги на рейвах, розклав кожух, усівся на ньому, дістав із саков хліб, тонко зіструганий шматок сушеного м'яса і баклажку.

— А ви, пане Гуоне, — поморщився Буко, — не вважаєте за доцільне допомогти нам у пошуках?

Маг відпив з баклажки, відкусив хліба.

— Не вважаю.

Вейрах пирснув. Буко вилаявся під ніс. Під'їхав Вольдан з Осин.

— Важко до чого-небудь домислитися із цих слідів, — випередив він запитання. — Відомо лише, що коней була сила.

— Це я вже чув. — Буко знову зміряв Рейневана недобрим поглядом. — Але я хотів би дізнатися подробиці. То скільки було з колектором людей? І хто це був? Я до тебе звертаюся, Хагенау!

— Сержант і п'ятеро збройних, — пробурмотів Рейневан. — А крім них...

— Ну? Я слухаю! І дивися мені в очі, коли я питаю!

— Четверо братів-міноритів... — Рейневан ще раніше вирішив приховати особу Тибальда Раабе, а подумавши, поширив це рішення і на Хартвіга Штітенкрона і його поганулю-доньку. — І четверо прочан.

— Жебрущі ченці й пілігрими, — стягнута гримасою губа Буко відкрила зуби. — Верхи на підкованих конях? Так? Що ти мені тут...

— Він не бреше, — Куно Віттрам під'їхав клусом, кинув перед ними шматок зав'язаного вузлом шнура.

— Білий, — оголосив він. — Францисканський!

— Зараза, — насупив брови Ноткер Вейрах. — Що тут сталося?

— Сталося, сталося! — Буко ляснув долонею по рукояті меча. — А що мені до того? Я хочу знати, де колектор! Де віз, де гроші? Хтось може мені це сказати? Пане Гуоне фон Сагар!

— Я зараз їм.

Буко вилаявся.

— З вирубки ведуть три дороги, — сказав Тассіло де Тресков. — На всіх є сліди. Але незрозуміло, де чиї. Не можна сказати, котрою дорогою поїхав колектор.

— Якщо взагалі поїхав, — з кущів виринув Шарлей. — Я вважаю, що не поїхав. Що він і далі тут.

— Як це так? Де? Звідки ви знаєте? Як ви це з'ясували?

— Я скористався розумом.

Буко фон Кроссіг брудно вилаявся. Ноткер Вейрах стримав його жестом. І промовисто подивився на демерита.

— Говоріть, Шарлею. Що саме ви вистежили? Що знаєте?

— Частки зі здобичі, — гордовито задер голову демерит, — ви нам виділити не зволили. Тож і слідопита з мене не робіть. Що знаю, те знаю. Моя справа.

— Тримайте мене... — люто загарчав Буко, але Вейрах знову стримав його.

— Ще недавно, — сказав він, — ні збирач вас не цікавив, ані його гроші. І на тобі

маєш, вам раптом забаглося частки здобичі. Видно, щось змінилося. Цікаво, що?

— Багато чого. Тепер здобич, якщо нам пощастить її взяти, уже не буде результатом нападу на збирача. Тепер це буде рекуперація, грабіж грабіжника. А в такому я охочіше беру участь, бо вважаю цілком моральним відібрати в грабіжника награбоване.

— Говоріть зрозуміліше.

— Куди вже зрозуміліше, — промовив Тассіло де Тресков. — І так усе зрозуміло.

* * *

Сховане в лісі, оточене трясовиною озерце, хоч і мальовниче, викликало невиразне відчуття занепокоєння, навіть страху. Його гладінь була, як смола, — така ж чорна і застигла, така ж нерухома, така ж мертва, без жодної ознаки життя, без жодного найменшого руху. Хоча верхівки ялин, що вдивлялися у воду, злегка погойдувалися на вітрі, дзеркальна гладінь не була порушена ані найменшою хвилюю. Густу від коричневих водоростей воду зрушували лише пухирці газу, що піднімалися з глибини, поволі розходилися і тріскалися на маслянистій, укритій ряскою поверхні, з якої, немов руки мертвяків, стирчали всохлі гіллясті дерева.

Рейневан здригнувся. Він уже здогадався, що саме знайшов демерит. "Вони лежать там, — подумав він, — у глибині, у мулі, на самому дні цієї чорної безодні. Колектор. Тибальд Раабе. Прищувата Штітенкронівна з вищипаними бровами. І хто ще?"

— Гляньте, — сказав Шарлей. — Сюди.

Трасовина прогиналася під ногами, порскала водою, яка вичавлювалася із губчастого килима мохів.

— Хтось намагався замести сліди, — показував далі демерит, — але й так добре видно, де тягли трупи. Ось тут, на листі, кров. І тут. І отут. Усюди кров.

— Це значить... — потер підборіддя Вайрах. — Що хтось...

— Що хтось напав на збирача, — спокійно докінчив Шарлей. — Прикінчив і його, і його ескорт. А трупи потопив тут, в озерці. Прив'язавши їм до ніг каміння, витягнуте з вогнища. Досить було уважніше придивитися до вогнища...

— Добре, добре, — обрізав Буко. — А гроші? Що з грошима? Чи це значить...

— Це значить, — Шарлей глянув на нього з легкою поблажливістю, — точнісінько те, про що ви подумали. Якщо припустити, що ви думаєте.

— Що гроші вкрадено?

— Браво.

Буко якийсь час мовчав, і протягом усього цього часу його обличчя ставало дедалі червонішим.

— Курва! — гаркнув він врешті-решт. — Боже! Ти це бачиш і не вергаєш громами?! До чого дійшло! Занепали, курва, звичаї, загинула честь, вмерла поштивість! Усе, геть усе заграбують, украдуть, потягнуть! Злодій на злодієві сидить і злодієм поганяє! Лобурі! Шельми! Мерзотники!

— Лотри, клянуся казаном святої Цецилії, лотри! — підхопив Куно Віттрам. — Господи-Боже Христе, і як Ти не нашлеш на них якусь моровицю!

— До святості, сучі діти, поваги не мають! — гаркнув Римбаба. — Таж бабки, що їх колектор віз, були на богоугодне діло призначені!

— Правда. Єпископ на війну з гуситами збирав...

— А раз так, — промимрив Вольдан з Осин, — то, може, це диявольських рук справа? Адже диявол на боці гуситів... Могли єретики закликати чорта на допомогу... А міг чорт і сам по собі, на зло єпископу... Господи! Диявол, кажу вам, тут безчинствував, пекельні сили тут діяли. Сатана, ніхто інший, колектора вбив і всіх його людей умертвив.

— А п'ятсот гривень — що? — насупився Буко. — До пекла потягнув?

— Потягнув. Або на лайно перетворив. Бували і такі випадки.

— Може бути, — кивнув головою Римбаба, — що на лайно. Лайна там, за куреннями, багато різного-всякого.

— А міг чорт, — додав Віттрам, показуючи, — гроші в цьому озерці втопити. Йому вони ні до чого.

— Гм-м-м, — буркнув Буко. — Утопити міг, кажеш? То, може...

— Нізащо! — Губертик на льоту вгадав, про що і про кого подумав Буко. — Оце вже ніяк! Нізащо, пане, туди не полізу!

— Воно й не дивно, — сказав Тассіло де Тресков. — Мені також це болото не подобається. Тьху! Та я не поліз би в цю воду, навіть якби би там не п'ятсот, а п'ять тисяч гривень лежало.

Щось, що жило в озері, певно, його почуло, бо, немовби на підтвердження, смолиста вода озерця збурилася, забулькала, закипіла тисячею великих бульбашок. Бухнуло — і навкруги розійшовся огидний гнилий сморід.

— Ходімо звідси... — хекнув Вейрах. — Ходімо...

Вони пішли. Досить-таки поспішно. Болотяна вода бризкала з-під ніг.

* * *

— Напад на збирача податків, — заявив Тассіло де Тресков, — якщо все-таки й мав місце, і Шарлей не помиляється, — стався, судячи зі слідів, учора вночі або сьогодні вдосвіта. Так що якщо ми трохи піднатужимося, то зможемо наздогнати грабіжників.

— А хіба ж ми знаємо, — буркнув Вольдан з Осин, — куди вони поїхали? З вирубки ведуть три стежки. Одна — у бік бардського гостинця. Друга — на південь, до Кам'янця. Третя — на північ, на Франкенштейн. Перш ніж починати погоню, варто було б знати, котрим із цих трьох напрямків...

— Справді, — погодився Ноткер фон Вейрах, після чого багатозначно кашлянув, глянув на Буко, очима показав на білоголового мага, який сидів неподалік і роздивлявся Самсона Медка. — Справді, варто було б знати. Не хочу бути нахабним, але може б так, приміром, скористатися для цього чарами? Що ти на це, Буко?

Маг почув його слова, поза сумнівом, та навіть не повернув голови. Буко фон Кроссіг вилаявся крізь зуби.

— Пане Гуоне фон Сагар!

— Що?

— Ми сліду шукаємо! Може, ви б нам допомогли?

— Ні, — байдуже відповів маг. — Мені не хочеться.

— Вам не хочеться? Не хочеться? То нащо, зараза, ви з нами поїхали?

— Щоби подихати свіжим повітрям. І *gaudium*[402] собі зробити. Повітря з мене вже досить, *gaudium*, як виявляється, аніякісінького, так що найохочіше я би вже вертався додому.

— Здобич нам з-під носа вислизнула!

— А це, дозвольте вам зауважити, *nihil ad me attinet*[403].

— Я вас зі здобичі утримую і годую!

— Ви? Справді?

Буко почервонів від люті, але нічого не сказав. Тассіло де Тресков тихо кахикнув, злегка нахилився до Вейрах.

— Як то воно з ним? — пробурмотів він. — З цим чарівником? То він служить Кроссігові чи ні?

— Служить, — пробурмотів у відповідь Вейрах, — але старій Кроссіговій. Одначе про це — ша, краще нічого не говори. Слизька тема...

— А чи це, — упівголоса запитав Рейневан Римбабу, котрий стояв поруч, — той самий знаменитий Гуон фон Сагар?

Пашко кивнув і відкрив рот, на жаль, Ноткер Вейрах почув.

— Надто вже ви цікавий, пане Хагенау, — просичав він, підходячи. — А це не пасує. Не пасує жодному з вашої дивацької трійки. Бо якраз через вас усі ці клопоти. А допомоги від вас стільки, як із цапа молока.

— Це, — випростався Рейневан, — дуже скоро може змінитися.

— Що?

— Ви хочете знати, якою дорогою поїхали ті, хто пограбував збирача податків? Я вам покажу.

Якщо здивування раубрітерів було великим, то для гримас Шарлея і Самсона важко було знайти адекватне визначення, навіть слово "остовпіли" здавалося заслабким. Іскорка зацікавлення блиснула навіть в очах Гуона фон Сагара. Альбінос, який на всіх — крім Самсона — дивився так, ніби вони були прозорі, тепер почав уважніше зондувати Рейневана очима.

— Дорогу сюди, на вирубку, — процідив крізь зуби Буко фон Кроссіг, — ти показав нам під загрозою зашморгу, Хагенау. А тепер допоможеш з власної волі? З чого б це така зміна?

— Я собі знаю.

"Тибальд Раабе. Негарна донька Штітенкрона. З перерізаними горлянками. На дні, у мулі. Чорні від раків, що їх обсіли. Від п'явок. Звивистих вугрів. І ще бозна від чого."

— Я собі знаю, — повторив він.

Довго шукати йому не довелося. Оситняк, *juncus*, ріс по краях вологого луку цілими купами. До нього він додав обвішане сухими стручками стебло свиріпи. Тричі

перев'язав стеблом осоки із султаном колосся.

Одна, дві, три

Segge, Binse, Hederich

Binde zu samene...

— Дуже добре, — озвався з усмішкою сивоволосий маг. — Браво, юначе. Але трохи шкода часу, а мені хотілося б чимшвидше повернутися додому. Тож я дозволю собі, без образи, дрібку підсобити. Дрібку. На грошик. Тільки щоб, як мовить поет, силою силу посилити.

Він змахнув ціпком, описав ним швидке коло.

— Yassar! — промовив гортанно. — Qadir al-rah!

Від сили заклинання задрижало повітря, а одна з доріг, які вели від Сціборової Вирубки, проясніла, стала симпатичнішою, мовби запрошувала до себе. Це сталося набагато швидше, ніж при використанні самого лише нав'язу, майже миттєво, а сяйво, яке випромінювала дорога, було набагато сильнішим.

— Туди, — вказав Рейневан раубрітерам, які вирячилися на нього з відкритими ротами. — Це ця дорога.

— Шлях на Кам'янець, — першим отямився Ноткер Вейрах. — Наша взяла. Та й ваша теж, пане фон Сагар. Це ж бо той самий напрямок, що й до дому, куди вам так спішно. По конях, comitiva!

* * *

— Є, — доповів висланий на розвідку Губертик, стримуючи танцюючого коня. — Є, пане Буко. Їдуть цугом, повільно, гостинцем у бік Барда. Чоловік зо двадцятєро, серед них — важко озброєні.

— Двадцятєро, — повторив у деякій задумі Вольдан з Осин. — Гм-м-м...

— А ти чого чекав? — глянув на нього Вейрах. — Хто, по-твоєму, вирізав і потопив збирача зі свитою, не рахуючи францисканців і прочан? Хлопчик-мізинчик?

— Гроші? — по-діловому запитав Буко.

— Є колекція[404], — Губертик почухав за вухом. — Скарбничок...[405]

— Саме те, що треба. Там везуть грошву. Ну, то гайда на них.

— А чи це справді, — озвався Шарлей, — ті, кого нам треба?

— Ви, пане Шарлею, — Буко зміряв його поглядом, — як щось ляпнете... Ви б краще сказали, чи ми можемо на вас розраховувати. На вас і на ваших компаньйонів. Допоможете?

— А чи з тої рекуперації, — Шарлей глянув на верхівки сосон, — ми щось матимемо? Як щодо рівної пайки, пане фон Кроссіг?

— Одна на вас трьох.

— Годиться, — демерит не торгувався, але під поглядами Рейневана і Самсона швидко додав:

— Але без зброї.

Буко махнув рукою, після чого відстібнув від сідла сокиру, величезне широке лезо на злегка вигнутому сокирищі. Рейневан побачив, як Ноткер Вейрах перевіряє, чи

ланцюговий моргенштерн добре обертається на рукояті.

— Послухайте, comitiva, — сказав Буко. — Хоч це, напевно, переважно шмаркачі, але їх аж двадцять. Тому треба все робити з головою. Тож зробімо так: за гону звідси, я знаю, дорога проходить через місток над потоком...

* * *

Буко не помилявся. Дорога справді вела через місток, під яким, у вузькому, але глибокому яру тік схований серед густої вільхи потічок, голосно шумуючи на шипотах[406]. Посвистували вивільги, заповзято довбав дерево дятел.

— Не можу в це повірити, — сказав Рейневан, захований за кущами ялівцю. — Не можу повірити. Я став розбійником. Сиджу в засідці...

— Тихо будь, — пробурмотів Шарлей. — Їдуть.

Буко фон Кроссіг сплюнув у долоню, взяв сокиру, опустив забороло армета.

— Бережись! — прогудів він, ніби з глибини глечика. — Губертик! Ти готовий?

— Готовий, пане.

— Усі знають, що їм робити? Хагенау?

— Знаю, знаю.

На протилежному боці яру серед світлого березняку, що просвічував з-за яворів, замигтіли барви, заблищали обладунки. Долинув спів. "Співають Dum inventus floruit[407], — упізнав Рейневан. — Пісню на слова Петра Блуаського. Ми теж її співали в Празі..."

— Весело їм, собакам, — пробурмотів Тассіло де Тресков.

— Мені також весело, як я когось пограбую, — пробурмотів у відповідь Буко. — Губертику! Готуйся! Рихтуй арбалет!

Пісня затихла — обірвалася зненацька. Біля містка з'явився пахолок у каптурі, тримаючи сулицю поперек сідла. За ним виїхали ще троє, ці були в кольчугах і залізних опахах[408], на головах мали хундсгугелі[409], а за спинами — арбалети. Усі повільно в'їхали на місток. За ними з'явилися два лицарі в латах сар á pied[410], навіть зі списками, застромленими в тримачі біля стремени. Один із них мав на щиті червоний щабель у срібному полі.

— Кауффунг, — знову пробурмотів Тассіло. — Якого чорта?

По містку зацокали підковані копита, на нього в'їхали наступні три лицарі. За ними, запряжена парою присадкуватих коней, в'їхала оббита бордовим сукном крита колейка. Скарбничок, супроводжуваний черговими арбалетниками в хундсгугелях і капалінах[411].

— Чекай, — бурмотів Буко. — Ще... Нехай-но тільки колейка з'їде з містка... Ще... Давай!

Дзенькнула тятива, просичала стріла. Кінь під одним із пікінерів став дибки, з диким іржанням звалився, одночасно поваливши одного зі стрільців.

— Уперед! — гаркнув Буко, зірвавши коня з місця. — На них! Бий!

Рейневан вгамселив коня п'ятами, видерся з ялівцю. За ним кинувся Шарлей.

Перед мостом уже кипів бій — це на ар'єргард кортежу вдарили справа Римбаба і

Віттрам, а зліва Вейрах і Вольдан з Осин. Лісом розносилися крики, хропіння та постогнування коней, дзенькіт, брязкіт, гупання заліза об залізо.

Буко фон Кроссіг ударом сокири повалив разом з конем пахолка із сулицею, ударом навідліг розрубав голову арбалетнику, котрий намагався натягнути арбалет. Рейневана, який проскакав біля нього, забризкало кров'ю і мозком. Буко вивернувся у сідлі, піднявся у стременах, могутньо рубонув, сокира розбила наплічник і майже відрубала плече лицареві зі шаблем Кауффунгів на щиті. Поруч промчав на повному скаку Тассіло де Тресков, широким ударом меч скинувши з коня зброєносця в бригадині. Дорогу йому заступив панцирний у блакитно-білому лентнері, вони стялися, дзенькнула сталь.

Рейневан доскочив до колегки. Візник недовіркою дивився на стрілу, що стирчала в нього з пахвини, застромлена по саме оперення. Шарлей нагодився з іншого боку, сильним штурханом збив бідаку з козел.

— Заскакуй! — крикнув Шарлей. — І жени коней!

— Бережися!

Шарлей пірнув під кінську шию, і якби він спізнився хоч на секунду, його прохромив би спис, із яким нападав з містка лицар у повному обладунку з чорно-золотою шахівницею на щиті. Лицар пішов тараном на коня Шарлея, кинув спис і схопився за булаву, яка висіла на темляку, але лупнути нею демерита по тімені не встиг. Ноткер Вейрах, який власне, нагодився, пустивши коня галопом, вперіщив його по саладі моргенштерном, аж загуділо. Лицар похитнувся в сідлі, Вейрах замахнувся і вперіщив його вдруге, по середині наплічника, та ще й із такою силою, що гостряки залізної кулі прохромали бляху, застрягли. Вейрах пустив держак, вихопив меч.

— Жени! — гаркнув він Рейневану, який тим часом уже заліз на козли. — Пішов! Пішов!

З мосту долинув дикий вереск, жеребець у кольоровій попоні розвалив поруччя і разом із вершником полетів у яр. Рейневан крикнув на все горло, хльоснув запряжку віжками, коні рвонули вперед, скарбничок захитався, підскачів, а зсередини, з-під щільного покривала, на превелике здивування Рейневана, долинуло пронизливе вищання. Одначе дивуватися було ніколи. Коні рушили чвалом, і йому доводилося докладати чималих зусиль, щоби не звалитися з дошки, що підскакувала йому під сідницями. Навколо все ще кипів запеклий бій, лунали крики і брязкіт зброї.

Справа галопом вискочив важко озброєний лицар без шолома, нахилився, намагаючись схопити запряжку за шори. Тассіло де Тресков кинувся навперейми і рубанув мечем. Кров забризкала бік коня.

— Жени-и-и-и!

Зліва з'явився Самсон, озброєний тільки гілкою ліщини, — зброєю, як виявилось, цілком адекватною ситуації.

Шмагонуті по крупах низькорослики рвонули таким чвалом, що Рейневана просто-таки втиснуло в спинку козел. Скарбничок, усередині якого й далі щось пищало, підстрибував і хитався, як корабель на штормових хвилях. Рейневан, щиро кажучи,

ніколи в житті не був на морі, а кораблі бачив виключно на малюночках, проте не сумнівався, що вони повинні хитатися саме так, а не інакше.

— Жени-и-и-и!

На дорозі з'явився Гуон фон Сагар на танцюючому вороному, костуром показав на просіку, сам кинувся туди галопом. Самсон помчав за ним, тягнучи за віжки Рейневанового коня. Рейневан натягнув повіддя, гукнув на коней.

Просіка була вибоїста. Скарбничок підскакував, хитався і пищав. Відгомін бою стихав за спиною.

* * *

— Навіть непогано нам вдалося, — оцінив Буко фон Кроссіг. — Зовсім непогано... Тільки двох зброєносців убито. Звичайна річ. Зовсім непогано. Поки що.

Ноткер фон Вейрах не відповів, тільки важко дихав і обмацував стегно. З-під ташки текла кров, тонесенькою цівочкою повзла вниз по набедренику. Поруч важко дихав Тассіло де Тресков, оглядаючи ліву руку. Аванбрасу не було, налокітник був наполовину відірваний, звисав на одному крилі, але рука виглядала цілою.

— А пан Хагенау, — продовжував Буко, на якому не видно було жодних серйозних ушкоджень, — Пан Хагенау прекрасно правив. Показав себе молодцем... О, Губертик, ти цілий? Бачу, що живий. Де Вольдан, Римбаба і Віттрам?

— Уже під'їжджають.

Куно Віттрам зняв шолом і підшоломник, волосся під ним було поскручуване і мокре. Бляха наплічника від удару стала скраю сторчма, щиток був зовсім деформований.

— Допоможіть! — крикнув він, хапаючи повітря, мов витягнута на берег риба. — Вольдан поранений...

Пораненого витягли із сідла, насилу, під зойки і стогони, стягнули з голови сильно вм'ятий, викривлений і розклепаний хундсгугель.

— О Боже... — простогнав Вольдан. — Але ж мені дісталось... Куно, поглянь, я ще маю око?

— Маєш, маєш, — заспокоїв його фон Віттрам. — Не бачиш, бо його заюшило...

Рейневан став на коліна і негайно взявся перев'язувати. Хтось йому допомагав. Він підняв голову і зустрівся поглядом із сірими очима Гуона фон Сагара.

Римбаба, який стояв поруч, скривився від болю, обмацуючи велику вм'ятину на боці нагрудника.

— Ребро пішло тільки так, — простогнав він. — Кров'ю, курва, плюю, дивіться.

— А кого, курва, обходить, чим ти там плюєш, — Буко фон Кроссіг стягнув з голови армет[412]. — Кажі краще, чи за нами женуться?

— Ні... Ми їх трошка прорідили...

— Будуть гнатися, — переконано сказав Буко. — Ану, випотрошимо колекку. Берімо гроші — і гайда звідси чимшвидше.

Він підійшов до візка, шарпнув оббиті сукном плетені з лози дверцята. Дверцята піддалися, але тільки на дюйм, і знову зачинилися. Було очевидно, що хтось тримає їх

зсередини. Буко вилаявся, шарпнув сильніше. Зсередини долинув писк.

— Що таке? — здивувався, кривлячись, Римбаба. — Пискучі гроші? А може, колектор збирав податок не грішми, а мишами?

Буко жестом підкликав його на допомогу. Удвох вони рвонули дверцята з такою силою, що відірвали їх геть-чисто, а разом з ними раубрітери висмикнули зсередини істоту, яка їх тримала.

Рейневан зітхнув. І завмер із відкритим ротом.

Бо цього разу стосовно особи не могло бути ані найменших сумнівів.

Тим часом Буко і Римбаба розрізали ножами заслону, витягли з оббитої зсередини хутрами колевки другу дівчину, так само світловолосу, як і перша, так само розпатлану, одягнену в таку саму зелену котарді[413] з білими рукавчиками, тільки, може, трошки молодшу, нижчу на зріст і повнішу. Саме ця друга, повніша, і була схильна пищати, а тепер, коли Буко штовхнув її на траву, почала ще й ридати. Перша сиділа тихо, усе ще вчепившись у дверцята колевки і затуляючись ними, як щитом.

— Клянуся палицею святого Далмаста, — видихнув Куно Віттрам. — Що це таке?

— Не те, чого ми хотіли, — тверезо відзначив Тассіло. — Мав рацію пан Шарлей. Спочатку треба було впевнитися, а потім уже нападати.

Буко фон Кроссіг виліз із скарбничка. Жбурнув на землю якісь узяті звідти сукні та спіднички. Його міна свідчила про результати обшуку аж надто промовисто. Кожного ж, хто не був упевнений, чи Буко щось знайшов, а коли знайшов, то що саме, мала переконати злива брудних прокльонів. Сподіваних п'ятисот гривень у скарбничку не було.

Дівчата стали зовсім поруч і перелякано притулилися одна до одної. Вища з них натягнула котарді аж до кісточок, помітивши, що Ноткер Вейрах ласо позиркує на її зграбні литки. Нижча схлипувала.

Буко скреготнув зубами. Він стискав рукоять ножа так, що аж побіліли кісточки пальців. На його обличчі була написана лють; він, поза сумнівом, боровся з думками. Гуон фон Сагар негайно це зауважив.

— Час поглянути правді в очі, — фиркнув він. — Ти осоромився, Буко. Усі ви осоромилися. Сьогодні явно не ваш день. Тому раджу вертатися додому. І то швидко. Перш ніж вам знову випаде нагода пошитися в дурні.

Буко вилаявся, цього разу його підтримали і Вейрах, і Римбаба, і Віттрам, і навіть Вольдан з Осин з-під перев'язки.

— Що з дівками? — Буко ніби тільки тепер їх помітив. — Грохнути?

— А може, трахнути? — хтиво посміхнувся Вейрах. — Пан Гуон має деяку рацію, нам справді не вдався цей день. То, може, бодай закінчимо його на якійсь приємній ноті? Візьмемо дівок, знайдемо якусь копицю, аби м'якше було, та й вставимо там їм обом. Як ви на це?

Римбаба і Віттрам зареготали, але досить невпевнено. Вольдан з Осин застогнав з-під закривавленої шматини. Гуон фон Сагар покрутив головою.

Буко зробив крок у бік дівчат, ті зіщулилися і міцніше обняли одна одну. Молодша

зайшлася сльозами.

Рейневан схопив за рукав Самсона, який уже збирався втрутитися.

— Навіть не думайте, — сказав він.

— Що?

— Навіть не думайте до неї доторкнутися. Це може мати для вас сумні наслідки. Це шляхтянка, і то не з абияких. Катажина фон Біберштайн, донька Яна Біберштайна, пана на Штольці.

— Ти впевнений, Хагенау? — обірвав довгу і важку тишу Буко фон Кроссіг. — Не помиляєшся?

— Він не помиляється. — Тассіло де Тресков підняв і показав усім добути з скарбничка калитку з вишитим гербом — червоним оленячим рогом у золотому полі.

— Справді, — погодився Буко. — Біберштайнів знак. Котра з них?

— Та, що вища, старша.

— Ха! — раубрітер взявся в боки. — Ото й завершимо день на приємній ноті. І відшкодуємо собі втрату. Губертик, зв'яжи її. І бери на коня перед собою.

— Накарав я. — Гуон фон Сагар розвів руками. — Цей день усе-таки дав вам нову нагоду пошитися в дурні. Не вперше, їй-богу, я замислююся, Буко, чи це в тебе вроджене, чи набуте?

— А ти, — Буко проігнорував зауваження чарівника, став над молодшою, яка зіщулилась і почала хлипати, — Ти, дівко, витри носа і слухай уважно. Сиди тут і чекай погоню, за тобою, може, й не послали б, але за Біберштайнівною приїдуть неодмінно. Панові в Штольці перекажеш, що викуп за його донечку становитиме... п'ятсот гривень. Значить, конкретно п'ятсот кіп грошів празьких, для Біберштайна це дрібничка. Панові Янові дадуть знати про спосіб виплати. Зрозуміла? Дивися на мене, коли я до тебе звертаюся! Зрозуміла?

Дівчина скулилася ще більше, але підняла на Буко блакитні оченята. І покивала головою.

— А ти, — серйозно запитав Тассіло де Тресков, — справді вважаєш, що це вдалий задум?

— Справді. І годі про це. Їдьмо.

Він повернувся до Шарлея, Рейневана і Самсона:

— А ви...

— Ми, — перебив Рейневан, — хотіли б їхати з вами, пане Буко.

— Чого б то?

— Ми хотіли б вас супроводжувати, — Рейневан, не відводячи очей від Ніколетти, не зважав ні на шипіння Шарлея, ні на міни Самсона. — Для безпеки. Якщо ви не маєте нічого проти...

— Хто сказав, — промовив Буко, — що не маю?

— А ти не май, — досить промовисто сказав Ноткер Вейрах. — Чого б тобі мати щось проти? Хіба не краще, за даних обставин[414], щоб вони були з нами? А не за нами, за нашими спинами? Наскільки я пам'ятаю, вони хотіли в Угорщину, з нами їм

по дорозі...

— Гаразд, — кивнув Буко. — Ви їдете з нами. По конях, comitiva. Губертику, пильнуй дівки... Чому це ви, пане Гуоне, маєте таку кислу міну?

— А ти подумай, Буко. Подумай.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ЧЕТВЕРТИЙ

у якому Рейневан замість Угорщини ще в замок Бодак у Золотостоцьких горах. Він ще цього не знає, але вийти звідти зможе не інакше, як *in omnem ventum*[415].

Вони їхали дорогою на Бардо, спочатку швидко, раз по раз озираючись назад, але невдовзі сповільнили темп. Коні притомилися, та й вершники, як з'ясувалося, були в не найкращому стані. У сідлі горбився і постогнував не тільки Вольдан з Осин, обличчя якого було сильно поранене вм'ятим шоломом. Травми інших, хоч не настільки ефектні, все-таки явно давалися взнаки. Охкав Ноткер Вейрах, притискав до живота лікоть і шукав зручного положення в сідлі Тассіло де Тресков. Упівголоса закликав святих Куно Віттрам, скривлений як середа на п'ятницю. Пашко Римбаба обмацував бік, лаявся, плював на долоню і роздивлявся плювки.

З усіх раубрітерів тільки по фон Кроссігу нічого не було помітно. Або йому перепало трохи менше, ніж іншим, або ж він умів краще витримувати біль. Врешті-решт, бачачи, що йому весь час доводиться зупинятися і чекати на відсталих товаришів, Буко вирішив облишити дорогу і їхати лісами. Сховані в гущавині, вони могли їхати повільно, не ризикуючи, що їх наздожене погоня.

Ніколетта — Катажина Біберштайн — під час їзди не зронила ані найменшого звуку. Хоча зв'язані руки і поза на луці сідла Губертика, поза сумнівом, дошкуляли їй і були для неї обтяжливими, дівчина жодного разу не застогнала, не вимовила ні слова скарги. Вона бездумно дивилася прямо перед собою, було видно, що вона поринула в цілковиту апатію. Рейневан кілька разів пробував непомітно сконтактуватися з нею, але без помітного результату — вона уникала його погляду, відводила очі, не реагувала на жести, не помічала їх — або вдавала, що не помічає. Так було аж до переправи.

Через Нису вони переправилися вже надвечір, в не дуже мудро вибраному місці, яке тільки здавалося мілким, зате течія тут була значно сильніша, ніж можна було сподіватися. Серед шарварку, хлюпання, лайок й іржання коней Ніколетта зісковзнула із сідла і була би скупалася, коли б не Рейневан, який завбачливо тримався поблизу.

— Вище голову, — шепнув він їй на вухо, піднімаючи її і притискаючи до себе. — Вище голову, Ніколетто. Я витягну тебе звідси...

Він знайшов її маленьку вузьку долоню, стиснув. Вона відповіла міцним потиском. Від неї пахло м'ятою і лепехою.

— Гей! — крикнув Буко. — Гей, ти! Хагенау! Лиши її! Губертику!

Самсон під'їхав до Рейневана, забрав у нього Ніколетту, підняв її, як пір'їнку, і посадив перед собою.

— Я змучився її везти, пане! — випередив Буко Губертик. — Нехай вернигора мене трохи підмінить.

Буко вилаявся, але махнув рукою. Рейневан дивився на нього з усезростаючою

ненавистю. Він не дуже вірив у водяних чудовиськ-люджерів, які начебто живуть у глибинах Ниси поблизу Бардо, але зараз багато б дав, аби одне з таких чудовиськ виринуло зі збаламученої ріки і проковтнуло раубрітера разом з його рудувато-гнідим жеребцем.

— В одному, — сказав упівголоса Шарлей, розприскуючи воду поруч із ним, — я мушу віддати тобі належне. У твоєму товаристві не можна знудитися.

— Шарлею... Я завдячую тобі...

— Ти багато мені завдячуєш, не заперечую, — демерит натягнув віжки. — Але якщо тобі йшлося про пояснення, то даруй собі. Я впізнав її. На турнірі в Зембицях ти вирячувався на неї як теля, а потім саме вона попередила нас, що в Штольці на тебе чигатимуть. Припускаю, що ти маєш перед нею значно більший борг вдячності. Тобі хтось уже пророкував, що тебе погублять жінки? Чи я буду перший?

— Шарлею...

— Не роби собі клопоту, пояснюючи це, — урвав демерит. — Я розумію. Борг вдячності плюс сильний афект, ergo, знову доведеться важити головою, а Угорщина — все далі й далі. Що поробиш! Прошу тебе тільки про одне: подумай, перш ніж почнеш діяти. Ти можеш мені це обіцяти?

— Шарлею... Я...

— Я знав. Обережно, мовчи. На нас дивляться. І поганяй коня, поганяй! А то тебе віднесе течією!

* * *

Надвечір вони дісталися до підніжжя Райхенштайна, Золотостоцьких гір, північно-західного відрога прикордонних хребтів Рихлебів і Єсеника. У селищі над річкою Бистрою, що стікала з гір, вони збиралися перепочити і підживитися, але тамтешні селяни виявилися негостинними — не дозволили себе пограбувати. З-за засіки, яка охороняла в'їзд, на раубрітерів посипалися стріли, а затяті обличчя озброєних вилами і сокирами кметів не схилили до того, щоби змушувати їх до гостинності. Хтозна, як би воно склалося за звичайних обставин, але зараз поранення й утома зробили свою справу. Першим розвернув коня Тассіло де Тресков, за ним поспішив зазвичай запальний Римбаба, завернув, навіть не кинувши у бік села брудного слова, Ноткер фон Вейрах.

— Клятї хами, — наздогнав їх Буко Кроссіг. — Треба, як це робив мій батько, принаймні раз на п'ять років розвалювати ті їхні халабуди, палити їм усе це до голої землі. Інакше вони з жиру бісяться. В пиху вдаряються від достатку.

Хмарилося. Від села тягло димом. Гавкали собаки.

* * *

— Попереду Чорний ліс, — застеріг Буко з голови кортежу. — Триматися разом! Не відставати! Пильнувати за кінями!

До попередження поставилися серйозно. Як-не-як, а Чорний ліс — густий, вологий і затягнутий туманом масив буків, тисів, вільх і грабів — виглядав дуже поважно. Настільки поважно, що аж мурашки по спині забігали. Відразу відчувалося, що десь

там, у хашах, причаїлося зло.

Коні хропли і шарпали головами.

І якось не викликав особливого здивування побілілий кістяк, який лежав при самому узбіччі. Самсон Медок стиха бурмотів:

Nel mezzo del cammin di nostra vita
mi ritrovai per una selva oscura
che la diritta via era smarrita[416]...

— Переслідує мене, — пояснив він, помітивши погляд Рейневана, — цей Данте.

— І винятково пасує, — здригнувся Шарлей. — Симпатичний лісочок, що й казати... Їхати тут одному... Потемки...

— Не раджу, — промовив, під'їжджаючи, Гуон фон Сагар. — Категорично не раджу.

* * *

Вони їхали в гори, схилом, який дедалі крутішав. Закінчився Чорний ліс, залишилися позаду буки, під копитами закрипіли вапняк і гнейс, застукотів базальт. На схилах ярів виросли невеликі скелі фантастичних форм. Наставали сутінки, швидко темніло — через хмари, які ще однією чорною хвилею насувалися з півночі.

Підкоряючись недвозначному наказу Буко, Губертик забрав Ніколетту в Самсона. Крім того, Буко, який до цього часу їхав попереду, залишив на чолі Вейраха і де Трескова, а сам став триматися ближче до зброєносця і бранки.

— Псякрев... — пробурмотів Рейневан до Шарлея, що їхав поруч. — Я ж мушу її звільнити. А він явно щось запідозрив... Стереже її — і за нами весь час спостерігає... Чого б це?

— Може, — тихо відповів Шарлей, а Рейневан з жахом зрозумів, що це зовсім не Шарлей, — може, він придивився до твого обличчя? Яке є дзеркалом як почуттів, так і намірів?

Рейневан вилаявся собі під ніс. Було вже темнувато, але він звинувачував у помилці не тільки присмерк. Сивоволосий чарівник явно скористався магією.

— Ти мене видаси? — запитав він прямо.

— Не видам, — не відразу відповів маг. — Але якби тобі схотілося вчинити дурницю, я сам тебе стримаю... Ти знаєш, що я зможу. Тому не роби дурниць. А вже на місці побачимо...

— На якому місці?

— Тепер моя черга.

— Себто як?

— Моя черга запитувати. Ти що, не знаєш правил гри? Ви не грали в це в університеті? У quaestiones de quodlibet[417]? Ти запитав першим. Тепер моя черга. Хто цей гігант, якого ви називаєте Самсоном?

— Мій супутник і друг. Зрештою, чому б тобі не запитати його самому? Затаївшись під магічним камуфляжем.

— Я намагався, — невимушено зізнався чарівник. — Але він — битий жак. Камуфляж розпізнав на льоту. Де ви його викопали?

— У монастирі бенедиктинців. Але якщо це *quodlibet*, то тепер моя черга. Що знаменитий Гуон фон Сагар робить у комітиві Буко фон Кроссіга, шльонського лицаря-грабіжника?

— Ти чув про мене?

— А хто не чув про Гуона фон Сагара? І про *Matavermis*, могутнє заклинання, яке влітку тисяча чотириста дванадцятого року врятувало від сарани поля над Везером.

— Сарани було не так уже й багато, — скромно відповів Гуон. — А щодо твого запитання... Ну що ж, забезпечую собі харч і чисту білизну. І який-не-який рівень побуту. Ціною, ясна річ, деяких обмежень.

— Які часом стосуються совісті?

— Рейнмаре де Беляу, — чарівник вразив Рейневана поінформованістю. — Гра в запитання — не диспут про етику. Але я відповім: часом так, що вдієш. Проте совість — як тіло: її можна гартувати. А кожна палка має два кінці. Ти задоволений відповіддю?

— Настільки, що більше запитань не маю.

— Значить, я виграв, — Гуон фон Сагар підігнав вороного. — А щодо дівчини... Не гарячкуй і не роби дурниць. Кажу тобі, на місці — побачимо. А ми вже майже на місці. Перед нами Ущелина. Так що бувай, бо робота чекає.

* * *

Довелося затриматися. Дорога, що круто здіймалася вгору, частково ховалася в кам'янистому осипі, утвореному зсувом схилу, частково обривалася і зникала в прірві. Провалля було заповнене сизим туманом, який не дозволяв оцінити справжню його глибину. По той бік мерехтіли вогники, бовваніли контури споруд.

— Спішуйтеся, — скомандував Буко. — Пане Гуоне, просимо.

— Тримайте коней, — маг став на краю урвища, підняв свою кривулясту палицю. — Міцно тримайте.

Він змахнув костуром, крикнув заклинання, яке знову, як і на Сціборовій Вирубці, прозвучало на арабський манер, але набагато довше, заплутане і складне — за інтонацією теж. Коні захропли, позадкували, голосно б'ючи копитами.

Повіяло холодом; раптово, зненацька, їх охопив крижаний холод. Мороз почав щипати за щоки, затріщав у носах, затуманив слізьми очі, сухо й болюче ввірвався з диханням у горло. Температура різко впала, вони опинилися немовби всередині сфери, яка, здавалося, всмоктувала весь холод світу.

— Тримайте... коней... — Буко затулив обличчя рукавом. Вольдан з Осин застогнав, тримаючись за перебинтовану голову, Рейневан відчув, як німіють пальці, стиснуті на ремені повода.

Притягнутий чарівником весь холод світу, досі лише відчутний, раптом став видимим, набув форми білого саява, що клубочилося над прірвою. Сяйво спершу заіскрилося сніжинками, потім сліпучо побіліло. Пролунав протяжний, наростаючий тріск, хрустке крещендо, яке досягло кульмінації в скляному і протяжному, як дзвін, акорді.

— Твою... — почав Римбаба. І не докінчив.

Над прірвою перекинувся міст. Міст із льоду, який іскрився і виблискував, немов діамант.

— Уперед, — Гуон фон Сагар міцно схопив коня за віжки біля самого мундштука. — Переходьмо.

— А воно витримає? Не трісне?

— З часом трісне, — знизав плечима маг. — Це дуже нетривка штука. Кожна мить зволікання збільшує ризик.

Ноткер Вейрах більше запитань не ставив, поспішно потягнув коня за Гуоном. За ним ступив на міст Куно Віттрам, наступним рушив Римбаба. Підкови дзвеніли по льоду, котилося скляне відлуння.

Бачачи, що Губертик не може дати собі ради з конем і Катажиною Біберштайн, Рейневан поспішив йому на допомогу, але його випередив Самсон, узявши дівчину на руки. Буко Кроссіг тримався поблизу, дивився уважно, а руку тримав на руків'ї меча. "Не довіряє нам, — подумав Рейневан. — Підозрює".

Міст, від якого тягнуло холодом, дзенькав під ударами копит. Ніколетта поглянула вниз — і тихо зойкнула. Рейневан теж глянув — і проковтнув слину. Крізь крижаний кристал виднілося дно яру, затягнуте туманом, з якого стирчали верхівки ялин.

— Швидше! — підігнав спереду Гуон фон Сагар. Наче знав.

Міст затріщав, на очах почав білішати, ставати матовим. У багатьох місцях побігли довгі лінії тріщин.

— Прудчіш, прудчіш, зараза, — поквапив Рейневана Тассіло де Тресков, який вів Вольдана. Хропли коні, що їх тягнув Шарлей, замикаючи процесію. Тварини ставали все більш неспокійними, косили очима, перебирали ногами. З кожним ударом копита на мосту додавалося тріщин і ризок. Конструкція поскрипувала і стугоніла. Полетіли додолу перші відламки льоду.

Рейневан нарешті наважився подивитися під ноги — і з невимовним полегшенням побачив скелю, каменисті уламки, які проступали з-під крижаної брили. Він був на другому боці. Усі були на другому боці.

Міст захрускотів, затріщав і розвалився з гуркотом і скляним стогоном. Розсипався на мільйони блискітливих осколків, що летіли вниз і беззвучно поринали у мрячну безодню. Рейневан голосно зітхнув, підтриманий хором інших зітхань.

— Він завше так, — сказав упівголоса Губертик, який стояв поруч. — Пан Гуон, знаця. Так тільки каже. Не було чого боятися, міст вдержує, падає завжди тільки по тому, як перейде останній. Кілько би не переходило. Пан Гуон тільки так собі шуткувати любить.

Шарлей коротким словом охарактеризував і Гуона, і його почуття гумору. Рейневан озирнувся. Побачив увінчаний зубцями мур. Ворота, а над ними — чотирикутну чатівню. І вежу, яка здіймалася над усім цим.

— Замок Бодак, — пояснив Губертик. — Ми вдома.

— Трохи складнуватий у вас підхід до дому, — зауважив Шарлей. — А що ви робите, як магія підведе? Ночуєте надворі?

— Та де там. Є друга дорога, від Клодзька, отамка проходить. Але тудою далі, о, то би ми, певно, до півночі мусили їхати...

Поки Шарлей відволікав зброєносця розмовою, Рейневан обмінявся поглядами з Ніколеттою. У її очах був переляк, ніби тільки зараз, побачивши замок, вона усвідомила всю серйозність ситуації. Уперше, здавалося, їй приніс полегшення і розраду сигнал, що його Рейневан переслав у своєму погляді: "Не бійся. І тримайся. Я видобуду тебе звідси, клянуся".

Заскрипіли ворота. За ними був невеликий дворик. Кілька слуг, яких Буко фон Кроссіг замість привітання обсипав лайкою за те, що повільно рухаються, і погнав до роботи, наказавши зайнятися кіньми, обладунками, лазнею, їжею і питвом. Усім відразу і всім негайно, раз-два, одна нога тут, друга там.

— Вітаю, — сказав раубрітер, — у моєму patrimonium[418], панове. У замку Бодак.

* * *

Формоза фон Кроссіг, мабуть, колись була вродливою жінкою. Позаяк, як і більшість вродливих жінок, коли проминули молоді літа, вона перетворилася на препаскудне бабище. Її фігура, яку колись, певно, порівнювали з молодою берізкою, тепер асоціювалася радше зі старою мітлою. Шкіра, яку, напевно, колись у компліментах порівнювали з персиком, стала сухою і плямистою, натягнутою на кістках, як на шевському копиті, через що чималенький ніс, що його колись, мабуть, вихваляли як сексуальний, зробився страшенно відьмуватим: навіть через набагато коротші й далеко не настільки гачкуваті носи у Шльонську було прийнято випробовувати бабів водою в ріках і ставках.

Як і більшість вродливих колись жінок, Формоза фон Кроссіг вперто не помічала цього "колись", не брала до уваги факту, що весна її віку минула безповоротно. І що вже наближається зима. Це було особливо добре видно по тому, як Формоза вдягалася. Усе її вбрання, від ядучо-рожевих черевичків до вигадливої токи, тонка біла хустка-підвійка, муслінова шийна хустинка, облягаюча сукня кольору світлого індиго, вишитий перлами пасок, пурпурове парчеве сюрко[419] — усе це було б до лиця радше юній дівчині.

До того ж, коли їй доводилося зустрічатися з чоловіками, Формоза фон Кроссіг інстинктивно починала кокетувати. Ефект був вражаючий.

— Гість у дім — Бог у дім, — Формоза фон Кроссіг посміхнулася Шарлею і Ноткерові Вейраху, продемонструвавши вже дуже пожовклі зуби. — Вітаю панів у моєму замку. Нарешті ти є, Гуоне. Я страшенно, страшенно за тобою тужила.

З кількох почутих під час мандрівки слів і фраз Рейневан зумів скласти до купи такий-сякий малюнок ситуації. Звичайно, не дуже точний. І не дуже докладний. Він не міг, наприклад, знати, що замок Бодак Формоза фон Панневіц внесла як придане, виходячи заміж — з любові — за Отто фон Кроссіга, збіднілого, але гордого нащадка франконських міністеріалів. І що Буко, син її та Отто, називаючи замок своїм patrimonium, серйозно грішив проти правди. Назва matrimonium[420] була б тут значно доречніша, хоча й передчасна. Після смерті чоловіка Формоза не втратила маєтку і

даху над головою завдяки родичам, впливовим у Шльонську Панневіцам. І завдяки підтримці Панневіців була фактичною і довічною володаркою замку.

Про те, що Формозу пов'язувало з Гуоном фон Сагаром, Рейневан також дещо почув під час мандрівки — досить багато, щоби зорієнтуватися в ситуації. Однак, природно, надто мало, щоби знати, що гнаний і переслідуваний магдебурзькою єпископською Інквізицією чарівник утік у Шльонськ, до родичів: у Сагарів були під Кросно наділи ще від Болеслава Рогатки. Потім якось так вийшло, що Гуон познайомився з Формозою, вдовою Отто фон Кроссіга, фактичною і довічною володаркою замку Бодак. Формоза вподобала собі чарівника. Відтоді він і мешкав у замку.

— Страшенно тужила, — повторила Формоза, спинаючись навшпиньки у своїх рожевих черевичках і чмокаючи чарівника в щічку. — Переодягнися, мій любий. А вас, панове, запрошую, запрошую...

На величезний дубовий стіл, що займав середину зали, споглядав з-над каміна гербовий ведр Кроссігів, який на закіптявленому й оброслому павутиною геральдичному щиті сусідив із чимось, що було важко ідентифікувати. Стіни були обвішані шкурами і зброєю, проте ні те, ні інше не справляло враження придатного до використання. Одну зі стін займав тканий в Аррасі фламандський гобелен, на якому було зображено Авраама, Ісаака й барана, що заплутався в чагарнику.

Comitiva в акетонах із вм'ятинами від обладунків розсілася за столом. Настрій, спочатку досить понурий, дещо покращила викочена на стіл бочівка. Але його знову зіпсувала Формоза, яка повернулася з кухні.

— Чи мені не причулося? — запитала вона грізно, показуючи на Ніколетту. — Буко! Ти викрав доньку пана на Штольцу?

— Казав же я сучому синові, — пробурчав Буко до Вейраха, — щоби не пашталакав. Штукар сраний, пельку ні на півотченаша закритою не вдержить... Кг-м-м-м... Я саме хотів вам, паніматко, сказати. І викласти все, як було. А вийшло воно так...

— Як у вас вийшло — я знаю, — перебила Формоза, явно добре проінформована. — Розтелепи ви! Тиждень змарнували, а здобич у них хтось з-під носа... Молодим я не дивуюся, але ви, пане фон Вейрах... Чоловік зрілий, статечний...

Вона посміхнулася до Ноткера, той опустив очі й беззвучно вилаявся. Буко збирався вилятися вголос, але Формоза погрозила йому пальцем.

— І викраде ж врешті-решт, — продовжувала вона, — такий дурень доньку Яна Біберштайна. Буко! Чи ти вже до краю розуму збувся?

— Ви б, паніматко, спочатку поїсти дали, — обурено сказав раубрітер. — Сидимо тут за столом, як на тризні, голодні, спрагли, аж сором перед гістьми. Відколи це у Кроссігів такі звичаї? Їсти дайте, а про справи потім поговоримо.

— Їжа готується, зараз подадуть. І випити вже несуть. Звичаїв мене не вчи. Вибачте, панове лицарі. А вас, мосьпане, я не знаю... І тебе, гожий юначе...

— Цей велить себе Шарлеєм звати, — згадав про свої обов'язки Буко. — А цей молодик — Рейнмар фон Хагенау.

— Он як. Нашадок славетного поета?

— Ні.

Повернувся Гуон фон Сагар, переодягнений у просторий упелянд з великим хутряним коміром. Відразу ж з'ясувалося, хто користується найбільшим фавором у володарки замку. Гуон негайно отримав печену курку, миску вареників і кубок вина, причому Формоза подала все це особисто. Чарівник, не бентежачись, почав їсти, спогорда ігноруючи голодні погляди решти компанії. На щастя, решті не довелося довго чекати. На стіл, на превелику загальну радість, в'їхала, поширюючи поперед себе хвилю розкішного аромату, велика миска свинини, тушкованої з родзинками. За нею внесли другу, з горою баранини з шафраном, потім третю, повну різної вареної дичини в соусі, а за усім цим — горщики з кашею. З не меншою радістю присутні зустріли кілька внесених жбанів, наповнених — як негайно було встановлено — подвійним медом і угорським вином.

Компанія взялася до їжі в поважному мовчанні, яке переривало тільки плямкання та тости, що виголошувалися час від часу. Рейневан їв обережно і знаючи міру: пригоди останнього місяця навчили його, які сумні наслідки має обжерливість після тривалого голодування. Він сподівався, що в Бодаку не звикли забувати про слуг, відтак Самсон не приречений постити.

Усе це потривало деякий час. Нарешті Буко фон Кроссіг попустив пояс і ригнув.

— Тепер, — сказала Формоза, справедливо вважаючи, що це був сигнал закінчувати першу страву, — може, час і про інтереси поговорити. Хоча здається мені, що тут немає про що говорити. Позаяк кепський інтерес — Біберштайнова донька.

— Інтереси, паніматко, — сказав Буко, якому випите угорське додало впевненості в собі, — моя справа, при всій повазі. Це я на промисел ходжу, і добро до замку зношу також я. Моя праця тут усіх годує, напуває і вдягає. Я життям ризикую, а коли з волі Божої настане мені гаплик, отоді-то ви і спізнаєте, як вам погано стане. Так що не доскіпуйтеся!

— Ви тільки подивіться! — Формоза взяла руки в боки, повернулася до раубрітерів. — Ви тільки подивіться, як він дметься, мій найменшенький. Він мене годує і вдягає, їй-богу, зі сміху трісну! Гарно б я виглядала, якби тільки на нього розраховувала. На щастя, є в Бодаку глибоке підземелля, у ньому — скрині, а в скринях — те, що туди поклав твій батько, дитинко, і твої брати, упокій, Господи, їхні душі. Вони вміли здобич у дім зносити, вони не дозволяли обвести себе довкола пальця. Доньок вельможам не викрадали, як дурні... Вони знали, що роблять...

— Я теж знаю, що роблю! Пан на Штольці викуп заплатить...

— Іще чого! — перебила його Формоза. — Біберштайн? Заплатить? Дурний ти! Він на донечці хрест поставить, а тебе дістане, помститься. Траплялося вже щось подібне в Лужиці, ти знав би про це, якби вмів слухати. Пам'ятав би, що сталося з Вольфом Шліттером, коли він подібною витівкою зчепився з Фрідріхом Біберштайном, паном на Жарах. Знав би, якою Вольфові Шліттеру пан на Жарах монетою відплатив.

— Я чув про це, — підтвердив байдужим тоном Гуон фон Сагар. — Але й справа ця

набула тоді розголосу. Люди Біберштайна напали на Вольфа, покололи списами, як звіра, кастрували, випустили йому кишки. Потім у Лужиці була популярною приказка: "Тягав Вольф разів кілька, поки напорвся на Оленячий Ріг, дізнався, як той коле..."

— Ви, пане фон Сагар, — нетерпляче перебив Буко, — і це для мене ніяка не новина, про все чули, все знаєте, все вмієте. То, може, замість того, щоби поринати у спогади, продемонструєте нам своє медичне мистецтво? Пан Вольдан від болю стогне, Пашко Римбаба кров'ю харкає, у всіх кістки ломить, то, може, замість мудрувати, ви б якого зілля нам наготували? Для чого у вас у вежі робітня? Тільки аби диявола викликати?

— Зважай на те, з ким говориш! — вибухнула Формоза, одначе чарівник заспокоїв її жестом.

— Стражденним справді годиться допомогти у потребі, — сказав він, піднімаючись з-за столу. — Пане Рейнмаре Хагенау, чи ви можете мені пособити?

— Авжеж, — Рейневан теж піднявся. — Звичайно ж, пане фон Сагар.

Вони обидва вийшли.

— Обоє — чаклуни, — пробурчав услід їм Буко. — Старий і молодий. Чортове поріддя...

* * *

Лабораторія чарівника була розташована на найвищому — і явно найхолоднішому — ярусі вежі, з вікон, якби не те, що вже залягла пільма, напевне, було б видно чималий шмат Клодзької низовини. Як оцінив оком спеціаліста Рейневан, лабораторія була обладнана по-сучасному. На противагу магам і алхімікам старшого покоління, які полюбляли перетворювати свої робітні на повні різного непотребу барахолки, новочасні чарівники віддавали перевагу лабораторіям, влаштованим й оснащеним по-спартанськи — там було тільки справді необхідне. Крім користі на кшталт порядку й естетики, таке облаштування мало ще й ту перевагу, що полегшувало втечу. Відчувши загрозу з боку Інквізиції, новочасні алхіміки втікали за принципом *omnia mea mecum porto*[421], не озираючись на залишене без жалю рухоме майно. А от маги традиційної школи до останнього захищали свої опудала крокодилів, засушених риб-пил, гомункулів, заспиртованих змій, безоари і мандрагори — і закінчували життя на вогнищі.

Гуон фон Сагар витягнув зі скрині обплетений соломою глечик, наповнив два кубки рубіновою рідиною. Запахло медом і вишнями, отже це, поза сумнівом, був кірштранк[422].

— Сідай, — він показав на стілець, — Рейнмаре фон Беляу. Вип'ємо. Робити нам нічого. Готових камфорних мазей від синців у мене великий запас, це, як ти здогадуєшся, ліки у Бодаку дуже ходові, краще йде, здається, тільки відвар від похмілля. Я запросив тебе сюди, бо хотів порозмовляти.

Рейневан озирнувся. Йому подобався алхімічний інструментарій Гуона, що тішив око чистотою і порядком. Йому подобалися реторта й атанор[423], подобалися рівнесенько виставлені й позначені відповідними етикетками флакончики з фільтрами й еліксирами. Але найбільше його захопило зібрання книг.

На пюпітрі відкритий, видно, що читаний, лежав — Рейневан відразу впізнав, в Олесниці в нього був такий же примірник, — "Necronomicon" Абдула Альхазреда[424]. Поруч, на столі, стосами лежали інші відомі йому чорнокнижницькі гримуари— "Grand Grimoire", "Статутипали Гонорія", "Clavicula Salomonis", "Liber Yog-Sothothis"[425], "Lemegeton", а також "Picatrix", знанням якого не так давно похвалявся Шарлей. Були й інші знайомі йому медичні і філософські трактати: "Ars Parva" Галена, "Canon Medicinae" Авіценни, "Liber medicinalis ad Almansorum" Раза, "Ekraabaddin" Сабурабен Саала, "Anathomia" Мондіна да Луцці, "Zohar" кабалістів, "De principiis" Орігена, "Сповідь" святого Августина, "Summa..." Томи Аквінського.

Були там, зрозуміло, й opera magna[426] алхімічної науки: "Liber lucis Mercuriorum" Раймунда Лулла, "The mirroure of alchimie" Роджера Бекона, "Heptameron" П'єтро ді Абано, "Le livre des figures hieroglyphiques" Ніколя Фламеля, "Azoth" Базилія Валентина, "Liber de secretis naturae" Арнольда де Вільянови. Були й справжні раритети: "Grimorium verum", "De vermis mysteriis" [427], "Theosophia Pneumatica", "Liber Lunae" і навіть горезвісний "Червоний Дракон".

— Для мене є великою честю, — Рейнмар відпив трохи кірштранку, — що порозмовляти зі мною захотів знаменитий Гуон фон Сагар. Якого я готовий був зустріти де завгодно, проте не...

— Не в замку раубрітерів, — докінчив Гуон. — Що ж, це рука долі. На яку я, втім, аж ніяк не нарікаю. У мене тут є те, що я люблю. Тиша, спокій, відлюддя. Інквізиція, мабуть, про мене вже забула, забув також, мабуть, велебний Гунтер фон Шварцбург, архієпископ магдебурзький, який колись страшно на мене заповзявся, твердо вирішивши відплатити мені багаттям за те, що я врятував країну від сарани. Тут у мене, як бачиш, лабораторія, я трохи експериментую, трохи пишу... Часом, щоб ковтнути свіжого повітря та відпочити, виїжджаю з Буко на розбійницький промисел. Загалом...

Чарівник важко зітхнув.

— Загалом, жити можна. Тільки от...

Рейневан чемно стримував цікавість, але Гуон фон Сагар був налаштований на відвертість.

— Формоза, — скривився він. — Яка вона, ти сам побачив: exsiccatum est faenum, cecidit flos [428]. П'ятдесят і п'ять років стукнуло бабі, а вона, замість того, щоби слабувати, хорувати та думати про вічне, безперестанку репетує, шкапа стара, щоб я її грав, раз за разом, рано, ввечері, вдень, вночі, та ще й щораз то вигадливішими способами. Шлунок собі, псямать, і нирки руйную афродизіяками. Але мушу старій догоджати. Якщо не покажу себе в ліжку, то втрачу її прихильність, а тоді Буко мене звідси викине...

Рейневан не прокоментував і цього разу. Чарівник роздивлявся його проникливим поглядом.

— Буко Кроссіг, — повів він далі, — поки що мені підкоряється, але недооцінювати його було б нерозважливо. Хоча він і телепень, але у своїх злих схильностях часом буває такий заповзятливий і вигадливий, що аж мороз попід шкірою пробирає. Тепер, в

афері з Біберштайнівною, він теж чим-небудь блисне, я в цьому переконаний. Тому я вирішив тобі допомогти.

— Ви — мені? Але чому?

— Чому, чому. Тому що мені не до смаку, щоб Ян Біберштайн почав тут облогу, а Інквізиція розкопала моє ім'я в архівах. Тому що про твого брата, Петера з Беляви, я чув тільки найкраще. Тому що мені не сподобалися кажани, яких хтось напустив на тебе і твоїх друзів у Цистерціанському бору. Tandem[429] тому, що Толедо *alma mater nostra est*[430], і я не хочу, щоби ти погано скінчив, мій побратиме у магічному мистецтві. А погано скінчити ти можеш. З Біберштайнівною тебе щось пов'язує, цього ти не приховуєш: не знаю, давній афект чи з першого погляду, але знаю, що *amantes amantes* [431]. У дорозі ти був на волосину від того, щоби підхопити її на сідло і кинутися галопом, але тоді ви обоє загинули б у Чорному лісі. Зараз теж, якщо ситуація ускладниться, ти готовий схопити її в оберемок і зіскочити з мурів. Я дуже помиляюся?

— Не дуже.

— Я ж сказав — *amantes amantes*, — і чарівник посміхнувся кутиками губів. — Так, так, життя — це справжній *Narrenturm*. До речі, чи знаєш ти, який нині день? Або, точніше, — яка ніч?

— Не дуже. Мені трохи переплуталися дати...

— Йдеться не про дати, календарі брешуть. Важливіше, що на сьогодні припадає осіннє рівнодення. *Aequinoctium autumnalis*.

Він підвівся, витягнув з-під столу різьблену дубову лавку довжиною приблизно два лікті та висотою трохи більше ліктя. Поставив її біля дверей. Із шафи вийняв глиняний глечик, зав'язаний телячою шкірою і позначений етикеткою.

— У цій посудині, — показав він, — я зберігаю досить специфічну мазь. Приготовану за класичними рецептами суміш. *Recipe*[432], як бачиш, я написав на листку. *Solanum dulcamara*, *solanum niger*[433], борець, перстач, листя тополі, кров кажана, цикута, червоний мак, портулак, дика селера... Єдине, що я змінив, — то це жир. Рекомендований у "*Grimorium Verum*" жир, витоплений з нехрещеної дитини, я замінив соняшниковою олією[434]. Дешевше і довше зберігається.

— Невже це, — Рейневан ковтнув слину, — неivariate це те, про що я думаю?

— Двері лабораторії, — чарівник немовби і не почув запитання, — я не зачиняю ніколи, у вікні, як бачиш, немає ґрат. Мазь я ставлю сюди, на стіл. Як її накладати, ти, очевидно, знаєш. Раджу накладати ощадливо, вона дає побічні ефекти.

— А чи це взагалі... безпечно?

— Нема нічого безпечного, — Гуон фон Сагар знизав плечима. — Абсолютно нічого. Усе — теорія. А як говорить один із моїх знайомих: "*Grau, teurer Freund, ist alle Theorie*" [435].

— Але я...

— Рейнмаре, — холодно урвав його маг. — Май совість. Я сказав і показав тобі досить, щоби мене можна було підозрювати у співучасті. Не вимагай більшого. Ну, нам час вертатися. Візьмемо *unguentum*[436] з камфорою, щоби намазати болячки наших

побитих розбійників. Візьмемо також екстракт paraver somniferum[437]... Він вгамовує біль і присипляє... Сон же лікує і дає спокій, а крім того, як кажуть, qui dormit non recusat — хто спить, той не грішить. І не заважає... Допоможи мені, Рейнмаре.

Рейневан підвівся. При цьому він необережно зачепив стосик книг, та швидко підхопив їх, врятувавши від падіння. Поправив книгу, яка лежала нагорі. Довжелезний напис на палітурці ідентифікував її як "Bernardi Silvestri libri duo; quibus tituli Megacosmos et Microcosmos..."[438] — читати далі Рейневанові не хотілося, його увагу привернула друга інкунабула, яка лежала знизу, слова, з яких складалася назва. Він раптом усвідомив, що вже бачив ці слова. Точніше, їх фрагменти.

Він досить різко відсунув убік Бернарда Сильвестра. І зітхнув.

DOCTOR EVANGELICUS

SUPER OMNES EVANGELISTAS

JOANNES WICLEPH ANGLICUS

DE BLASPHEMIA DE APOSTASIA

DE SYMONIA

DE POTESTATE PAPAE

DE COMPOSITIONE HOMINIS

"Anglicus", а не "basilicus", — подумав він. — "Symonia", а не "sanctimonia". "Papae", а не "papillae". Обгорілий аркуш із Повойовиць. Рукопис, що його Петерлін наказав спалити. Це був Джон Вікліф[439].

— Вікліф! — він мимоволі повторив думку вголос. — Вікліф, який збреше і правду скаже. Спалений, з могили викинутий...

— Що? — Гуон фон Сагар повернувся, тримаючи в руках два слоїчки. — Кого викинули з могили?

— Не викинули, — Рейневан думками все ще був далеко. — Ще викинуть. Так сказано в пророцтві. Джон Вікліф, doctor evangelicus. Брехун, тому що єретик, але в голіардській пісні він той, хто правду скаже. Похований у Люттерворті, в Англії. Його останки будуть викопані й спалені, попіл викинуть у ріку Ейвон, і він попливе в море. Це станеться через три роки.

— Цікаво, — серйозно сказав Гуон. — А інші пророцтва? Доля Європи? Світу? Християнства?

— На жаль. Тільки Вікліф.

— Трохи кепсько. Але краще щось, ніж нічого. Кажеш, викинуть Вікліфа з могили? Через три роки? Подивимося, чи вдасться якось використати ці відомості... А ти, якщо вже ми про це заговорили, чому так Вікліфом... Ах... Перепрошую... Мені не треба було... У теперішні часи таких запитань не ставлять. Вікліф, Вальдхаузен, Гус, Ієронім, Йоахим... Небезпечні книги, небезпечні погляди, уже багато хто через це життя втратив...

"Багато хто, — подумав Рейневан. — Справді, багато хто. Ех, Петерліне, Петерліне..."

— Бери посуд. І ходімо.

* * *

Товариство за столом тим часом уже незле набралось, тверезими виглядали тільки Буко фон Кроссіг і Шарлей. Обжирання тривало, бо з кухні принесли другу страву — ковбасу з дикого кабана в пиві, сервелат, вестфальську кров'янку і багато хліба.

Гуон фон Сагар змазав синці і забиті місця, Рейневан змінив пов'язку Вольданові з Осин. Звільнена від бинта спухла фізіономія Вольдана викликала загальні бурхливі веселощі. Самого Вольдана більше, ніж рана, хвилював шолом з хундсгугелем, який забули в лісі та який нібито коштував цілі чотири гривні. На зауваження, що шолом був зіпсований, він відповідав, що його можна було б відрихтувати.

Вольдан був також єдиним, хто випив маковий еліксир. Буко, скуштувавши, вилив відвар на покриту соломою підлогу і вилаяв Гуона за "гірке гівно", решта наслідували його приклад. План приспати раубрітерів провалився.

Угорського вина і подвійного меду не пошкодувала собі й Формоза фон Кроссіг, це було видно як із її почервонілих щік, так і з уже дещо недоладної мови. Коли Рейневан і Гуон повернулися, Формоза перестала слати закличні погляди в бік Вейраха і Шарлея, а зайнялася Ніколеттою, яка, трохи поївши, сиділа з опущеною головою.

— Щось вона зовсім, — постановила, оцінюючи дівчину поглядом, — не як Біберштайнівна. Якась несхожа. Талія тоненька, дупа мала, а відколи Біберштайни з Погожелями поріднилися, доньки в них переважно більш дупасті. Від Погожелів вони успадкували також і кирпаті носи, а в цієї ніс прямий. Щоправда, вона висока, якими бувають Сендковичівни, а Сендковичі теж із Біберштайнми споріднені. Проте Сендковичівни мають чорні очі, а в цієї — світло-сині...

Ніколетта опустила голову, губи в неї тремтіли. Рейневан же стискав кулаки та зіплював зуби.

— До дідька! — Буко жбурнув на стіл обгризене ребро. — Що вона, кобила, щоб її так розглядати?

— Тихо будь! Розглядаю, бо розглядаю. А якщо знаходжу, чому дивуватися, то дивуюся. От хоча б і тому, що вона вже не юнка, літ їй уже під вісімнадцять. То чому ж, цікаво, вона ще не видана? Може, має який гандж?

— А мені що до її ганджів? Женитися на ній маю, чи що?

— Думка непогана, — Гуон фон Сагар підвів очі з-над кубка. — Оженися з нею, Буко. *Raptus puellae*[440] — набагато менший злочин, ніж викрадення заради викупу. Може, тобі пан на Штольці вибачить це і подарує, якщо ти йому разом із законною дружиною до ніг упадеш? Йому не пасуватиме зятя колесувати.

— Синку, — по-відьомськи усміхнулася Формоза, — що ти на це?

Буко глянув спочатку на неї, потім на чарівника, але очі мав холодні й злі. Він довго мовчав, бавлячись чашею. Характерна форма посудини зраджувала її походження, не викликали сумнівів і вигравірувані краєм, під обідком, сцени з життя святого Войцеха. Це була чаша для меси, загарбана, очевидно, під час знаменитого нападу на скарбничого глоговської колегіати, якраз на Зелені свята.

— Я на це, — врешті-решт процідив раубрітер, — охоче відповів би: взаємно, пане

фон Сагар, самі на ній женіться. Але ж ви не можете, бо ви священник. Хіба що вас від celibату звільнив дідько, якому ви служите.

— Я можу на ній оженися, — раптом заявив зарум'янілий від вина Пашко Римбаба. — Я її собі вподобав.

Тассіло і Віттрам пирснули, Вольдан зареготав. Ноткер Вейрах дивився серйозно. Так здавалося.

— Атож, — глузливо сказав він. — Женися, Пашко. Добра річ — з Біберштайнами породичатися.

— Овва! — зригнув Паніко. — А я що, гірший? Худопахолок? Скартабел?[441] Римбаба sum![442] Пакославів син, Пакославів унук. Коли ми у Великопольщі й у Шльонську панами були, Біберштайни в Лужиці ще достоту межі бобрів на болоті сиділи, кору з дерев обгризали і по-людськи ні бе ні ме не казали.[443] Тьху, женюся на ній, і край, раз козі смерть. Тра тільки послати кого на коні до мого родителя. Не можна без вітцівського благословення.

— Буде, — продовжував глузувати Вейрах, — навіть кому вас оженити. Як я чую, пан фон Сагар — духовна особа. Може обвінчати вас хоч зараз. Правда?

Чарівник навіть не глянув на нього, зацікавлений, здавалося, виключно вестфальською кров'янкою.

— Годилося б, — сказав він нарешті, — запитати спочатку основну зацікавлену сторону. *Matrimonium inter invitos non contrahitur*, одруження вимагає згоди обох нуптурієнтів[444].

— Зацікавлена сторона, — пирснув Вейрах, — мовчить, а *qui tacet, consentit*, хто мовчить, той згоден. А інших основних можемо й запитати, чому б і ні? Гей, Тассіло? Тобі не кортить женитися? А може, тобі, Куно? Вольдане? А ти, мосьпане Шарлею, чого такий тихий? Як усі, то всі! Хто ще воліє стати, даруйте на слові, нуптурієнтом?

— А може, ви самі? — нахилила голову Формоза фон Кроссіг. — Га? Пане Ноткере? Таж вам, міркую я собі, саме час. Не хочете її за жону? Не вподобали її собі?

— Вподобав, аякже, — хтиво посміхнувся раубрітер. — Але одруження — могила кохання. Тому я за те, щоб її просто-напросто всією громадою виїбати.

— Час, бачу, — Формоза встала, — жінкам з-за столу піти, щоб чоловікам у їхніх чоловічих жартах і забавах не заважати. Ходи, дівко, тобі тут також нічого робити.

Ніколетта слухняно встала, пішла як на страту, горблячись, низько схиливши голову, губи в неї тремтіли, в очах блищали сльози.

"Усе це було тільки про людське око, — подумав Рейневан, стискаючи під столом кулаки. — Уся її сміливість, уся бадьорість, уся рішучість — це все була лише видимість, удавання. Наскільки ж усе-таки слабка, тендітна і недолуга ця стать, наскільки змушена покладатися на нас, чоловіків. Наскільки вона від нас залежна".

— Гуоне, — кинула Формоза від дверей. — Не змушуй довго себе чекати.

— Та я вже зараз піду, — чарівник підвівся. — Втомлений я, занадто виснажила мене ідіотська гонитва лісами, щоб я міг і далі вислуховувати ідіотські розмови. Бажаю товариству спокійної ночі.

Буко фон Кроссіг сплюнув під стіл.

* * *

Відхід чорнокнижника і жінок став сигналом до ще гучнішої забави і бурхливішої пиятики. Comitiva голосно зажадала більше вина. Служницям, які підносили напої, було уділено належну частку ляпанців, мацанців, щипків та стусанів, і вони побігли на кухню червоні та в сльозах.

— По ковбасі — напиймося!

— Будьмо!

— Здоров'я!

— Щоб велося!

Пашко Римбаба і Куно Віттрам, обнявшись за плечі, затягли пісню. Вейрах і Тассіло де Тресков приєдналися до них.

Meum est propositum in taberna mori

ut sint vina proxima morientis ori;

Tunc cantabunt letius angelorum chori;

Sit Deus propitius huic potatori [445]!

Буко фон Кроссіг упивався бридко. З кожною чашею він ставав — хоч це й парадоксально — дедалі тверезішим, від тосту до тосту робився дедалі понурішим, похмурішим і — знову парадоксально — дедалі блідішим. Він сидів, насупившись, стискаючи в долоні свою літургійну чашу і не зводячи з Шарлея примружених очей.

Куно Віттрам лупив по столу кухлем, Ноткер Вейрах — рукояттю мізерикордії. Вольдан з Осин хитав перебинтованою головою, щось бурмотів. Римбаба і де Тресков ревли:

Bibit era, bibit herus,

bibit miles, bibit clerus,

bibit ille, bibit illa,

bibit servus cum ancilla,

bibit velox, bibit piger,

bibit albus, bibit niger [446]!

— Хок! Хок!

— Буко, брате! — Пашко заточився, обійняв Буко за шию, намочивши вусами. — П'ю до тебе! Веселімося! Це ж мої, курва, з Біберштайнівною заручини! Вподобав я її! Тож невдовзі, клянуся честю, запрошу до себе на весілля, а там і на хрестини, отоді погуляємо!

Гей, віват, віват, той файний кілочок,

котрий ся вмістить під той подолочок [447]...

— Будь уважний, — шепнув Рейневанові Шарлей, безпомилково скориставшись нагодою. — Здається, нам доведеться виносити голови.

— Знаю, — пошепки відповів Рейневан. — У разі чого беріть із Самсоном ноги в руки. На мене не оглядайтеся... Я ще мушу по дівчину... У вежу...

Буко відіпхнув Римбабу, але Пашко не здавався.

— Не турбуйся, Буко! Що ж, права були пані Формоза, наставив ти сраку, викравши Біберштайнову доньку. Але я тя від клопотів порятував. Наречена це моя, потім будемо сім'я, пиймо разом ти і я! Ха-ха, ото заримував, курва, чисто тобі поет! Буко! Пиймо! Веселімося! Давай, давай! Гей, віват, віват, той файний кілочок...

Буко відіпхнув його.

— Я тебе знаю, — сказав він Шарлеєві. — Уже в Кромоліні так думав, а тепер уже впевнений і щодо місця, і щодо часу. Хоча тоді на тобі була францисканська ряса, впізнаю твою пику, і згадав, де тебе бачив. На вроцлавському ринку, у вісімнадцятому році, того пам'ятного липневого понеділка.

Шарлей не відповів, сміливо дивлячись просто в примружені очі раубрітера. Буко покрутив у пальцях свою літургійну чашу.

— А ти, — він повернув злі очі до Рейневана, — Хагенау, чи як там тебе насправді звати, чорт знає, хто ти такий, може, теж чернець і попівський байстрюк, може, тебе пан Ян Біберштайн теж за бунти й підбурювання до заколоту в тюрму у Штольці посадив? Я ще дорогою тебе підозрював. Бачив, як ти на дівку поглядаєш, думав, оказії вичікуєш, щоб Біберштайнові помститися, його доню під ребро штрикнути. Ну, але твоя помста, а мої п'ятсот гривень, я весь час мав тебе на оці, перш ніж ти, братику, видобув би ножика, голови би на карку не дошукався.

— А тепер, — цідив слова раубрітер, — дивлюсь я на твою пику — і думаю: а може, я помилявся? Може, ти зовсім не чигав на неї, може, це афект? Може, ти її рятувати хочеш, у мене з-під носа викрасти? Так я собі думаю, і злість у мені наростає, за якого дурня ти маєш Буко фон Кроссіга? І аж мною трясє, щоб тобі горлянку перерізати. Але я стримуюся. Тимчасово.

— А може, — голос Шарлея був абсолютно спокійний, — може, закінчити на сьогодні? День був багатий на виснажливі атракції, усі це відчули на власних кістках, от, прошу глянути, там пан Вольдан уже заснув з пикою в соусі. Пропоную подальші дискусії відкласти *ad cras*[448].

— Нічого, — гиркнув Буко, — не відкладатимемо *ad cras*. Кінець бенкету я оголошу, коли час настане. А тепер пий, чернечий сину, байстрюче, коли наливають. І ти пий, Хагенау. Звідки ви знаєте, чи це не остання ваша пиятика? До Угорщини дорога довга і ризикована. Хтозна, чи доїдете... Адже мовиться: зрання чоловік не знає, що 'го ввечері чекає.

— Тим більше, — уїдливо додав Ноткер Вейрах, — що пан Біберштайн напевне розіслав кінних шляхами. За викрадену доньку має страшенно на викрадачів заповзятися.

— Чи ви не чули, — ригнув Пашко Римбаба, — що я сказав? Плювають на Біберштайна. Адже я на його дочці женюся. Адже...

— Мовчи, — перебив його Вейрах. — Ти п'яний. Ми з Буко знайшли краще розв'язання, кращий і простіший спосіб на Біберштайна. Так що ти до нас зі своєю женячкою не лізь. Обійдеться без неї.

— Але я її собі вподобав... Заручини... І покладини... Гей віват, віват, той файний...

— Стули пельку.

Шарлей відірвав погляд від очей Буко, подивився на де Трескова.

— А ви, пане Тассіло, — запитав він спокійно, — схвалюєте план товаришів? Теж вважаєте його чудовим?

— Так, — відповів, трохи помовчавши, де Тресков. — Хоч мені й прикро, саме таким я його і вважаю. Але таке життя. На горі собі, ви занадто вдало пасуєте до головоломки.

— Вдало, вдало, — підхопив Буко фон Кроссіг. — Ще й як вдало. З усіх, хто брав участь у нападі, найлегше розпізнають тих, хто був без заборолу Пана Шарлея. Пана Хагенау, який так хвацько правив викраденою колекцією. Та й ваш слуга-вирвидуб теж не з тих, кого можна забути. Упізнають цю піку, ха, та навіть у трупа. Усіх, до речі, будуть розпізнавати за трупами. З'ясується, хто на кортеж напав. Хто Біберштайнівну викрав...

— І хто її убив? — спокійно докінчив Шарлей.

— І згвалтував, — хтиво посміхнувся Вейрах. — Не забуваймо про згвалтування.

Рейневан підхопився з лави, але негайно сів, придавлений важкою рукою де Трескова. Тієї ж миті Куно Віттрам схопив Шарлея за плечі, а Буко приставив мізерикордію демеритові до горла.

— Хіба так годиться? — пробурмотів Римбаба. — Вони нам тоді на порятунок...

— Так треба, — обрізав Вейрах. — Бери меч.

По шиї демерита з-під вістря стилета потекла цівка крові. Попри це голос Шарлея був спокійний.

— Не вдасться ваш план. Ніхто вам не повірить.

— Повірять, повірять, — запевнив Вейрах. — Ти здивувався би, у що люди вірять!

— Біберштайн не дасть обвести себе навколо пальця. Ви поплатитеся своїми головами.

— А чого це ти мене страхаєш, монаший сину? — Буко нахилився над Шарлеєм. — Коли тобі самому до ранку не дожити? Біберштайн, кажеш, не повірить? Можливо. Накладу головою? Воля Божа. Але вам горлянки однаково переріжу. Хоча б заради *gaudium*[449], як говорить курвий син Сагар. Тебе, Хагенау, хоча б заради того прикінчу, щоби Сагарові допекти, бо ти його побратим, також чарівник. А щодо тебе, Шарлею, то нехай це називається справедливістю. Історичною. За Вроцлав, за вісімнадцятий рік. Решта ватажків бунту наклали головою перед катом на вроцлавському ринку, а ти накладеш головою у Бодаку. Байстріюк.

— Ти вдруге назвав мене байстріюком, Буко.

— Назву і втретє. Байстріюк! І що ти мені зробиш?

Шарлей не встиг відповісти. З гуркотом розчинилися двері — й увійшов Губертик. Точніше, увійшов Самсон Медок. Відчинивши собі двері Губертиком.

У цілковитій тиші, в якій було чути, як пугикає пугач, літаючи навколо вежі, Самсон підняв зброєносця, якого тримав за комір і штани, ще вище. І жбурнув під ноги Буко. Губертик пронизливо зойкнув, зіткнувшись із підлогою.

— Цей індивід, — промовив у тиші Самсон, — намагався задушити мене в стайні віжками. Він стверджує, що з вашого наказу, пане фон Кроссіг. Чи не хотіли б ви мені це пояснити?

Буко не хотів.

— Убити його! — гаркнув він. — Убити курвого сина! Бий!

Шарлей зміїним рухом звільнився від захвату Віттрама, ліктем ударив по горлу де Трескова. Тассіло захрипів і відпустив Рейневана, Рейневан же з лікарською точністю стусонув Римбабу кулаком у побитий бік, просто по болючому місцю. Пашко завив і зігнувся навпіл. Шарлей підскочив до Буко, сильно копнув його в гомілку. Буко упав на коліна. Що сталося далі, Рейневан не побачив, бо Тассіло де Тресков могутньо вдарив його по шиї і жбурнув на стіл. Однак він здогадався, почувши звук удару, хрускіт зламаного носа і люте ревіння.

— Ніколи більше, — почув він чіткий голос демерита, — не називай мене байстрюком, Кроссігу.

Тресков схопився із Шарлеєм, Рейневан хотів кинутися йому на допомогу, але не встиг — перекособочений від болю Римбаба ухопив його ззаду, пригнув. Вейрах і Віттрам накинулися на Самсона, велет же рвучко підняв лаву, садонув нею Вейраха в груди, садонув Куно, повалив обох, придавив лавою. Бачачи, що Рейневан шарпається і смикається у ведмежих обіймах Римбаби, підскочив і розкритою п'ятірнею зацідив Римбабі у вухо. Пашко боком пройшов через усю залу і втелішився чолом у камін. Рейневан схопив зі столу олов'яний жбан і з дзенькотом гупнув ним Ноткера Вейраха, який намагався піднятися.

— Дівчина, Рейневане! — крикнув Шарлей. — Біжи!

Буко фон Кроссіг з ревінням підхопився з підлоги, із його зламаного носа густо стікала кров. Зірвав зі стіни рогатину, розмахнувся і кинув її в Шарлея, демерит спритно ухилився, спис шарнув його по плечі. І влучив у Вольдана з Осин, який власне прокинувся і зовсім розгублений піднявся з-за столу. Вольдан відлетів назад, гримнувся спиною у фламандський гобелен, сповз по ньому, сів, і його голова похилилась на ратище, яке стирчало у нього з грудей.

Буко заревів іще голосніше і кинувся на Шарлея з голими руками, розчепірівши їх, немов яструб. Шарлей зупинив його випрямленою рукою, другою врізав по зламаному носі. Буко завив і впав на коліна.

На Шарлея накинувся де Тресков, на Трескова — Куно Віттрам, на Віттрама — Самсон, на них — Вейрах, на них — заюшений кров'ю Буко, на них — Губертик. Усі перемішалися на підлозі, утворивши щось на кшталт Лаокоона з усіма найближчими родичами. Та Рейневан цього вже не побачив. Він щодуху мчав крутими сходами вежі.

* * *

Він наткнувся на неї перед низькими дверима, у місці, освітленому смолоскипом, застромленим у залізний тримач. Вона зовсім не скидалася на заскочену зненацька. Усе виглядало так, ніби вона чекала на нього.

— Ніколетто...

— Алькасіне.

— Я прийшов...

Він не встиг розповісти, з чим прийшов. Сильний удар повалив його на підлогу. Він сперся на лікті. Дістав ще раз, упав.

— То я до тебе із серцем, — просапав, стоячи над ним із розставленими ногами, Пашко Римбаба. — Я до тебе із серцем, а ти мені стусана під бік? Болючий бік!!! Ах ти ж гаде такий!

— Гей ти! Великий!

Пашко обернувся. І усміхнувся широко та радісно, побачивши Катажину Біберштайн, панну, яку він собі вподобав, з якою, як він вважав, він був уже по заручинах і з якою він уже бачив себе у мріях спарованим на подружньому ложі. Але як виявилось, мріяв він дещо передчасно.

Нездійснена наречена різко вдарила його навідліг кулаком в око. Пашко вхопився за обличчя. Дівчина для більшої свободи рухів підтягла котарді — й сильно копнула його в промежину. Недійшлий наречений скулився, зі свистом втягнув повітря, а потім завив по-вовчому і впав на коліна, обіруч стискаючи свої чоловічі скарби. Ніколетта ще вище підняла сукню, демонструючи стрункі стегна, з підскоку копнула його в бік голови, крутнулася, копнула в груди. Пашко Пакославиць Римбаба беркицьнувся на круті сходи і перевертом покотився вниз.

Рейневан піднявся на коліна. Вона стояла над ним спокійна, навіть не дуже задихана, груди здіймалися не більше звичайного. Тільки очі, які горіли, немов у пантери, зраджували збудження.

"Вона вдавала, — подумав він, — тільки вдавала лякливо і настрашену. Обдурила всіх, і мене також".

— Що тепер, Алькасіне?

— Нагору. Швидко, Ніколетто.

Вона побігла, стрибаючи східцями, неначе кізка, і він ледве встигав за нею. "Треба буде, — подумав він, — ґрунтовно переглянути свої погляди стосовно слабкості статей".

* * *

Пашко Римбаба скотився аж на самий низ сходів, з розгону закотився в залу, на середину, майже під стіл. Якийсь час він лежав там, хапаючи ротом повітря, наче витягнутий неводом короп, потім охнув, застогнав, похитав головою, тримаючись за геніталії. Потім сів.

У залі не було нікого, не рахуючи трупа Вольдана з рогатиною в грудях. І скривленого від болю Губертка, який притискав до живота руку, явно зламану. Зброєносець зустрів погляд Римбаби, показав головою на двері, що вели до виходу у двір. Це було зайве, Пашко ще до того почув шум, крики та розмірене гупання, що долинали звідтіля.

У залу зазирнули налякана служниця і пахолок, достоту як у приспівці: *servus cum ancilla*[450]. Вони втекли, щойно він на них глянув. Пашко піднявся, брудно вилаявся, зірвав зі стіни великий бердиш з почорнілим ратищем, всіяним дірочками від шашелю.

Якийсь час він боровся з думками. Хоч він аж кипів від лютого бажання помститися підступній Біберштайнівні, розум підказував, що треба допомогти комітиві.

"Біберштайнівна, — подумав він, — від помсти не втече, з вежі виходу немає. Тому наразі, — подумав він, відчуваючи, як йому спухають яйця, — я покараю її тільки гордою зневагою. Спочатку мені заплатять ті, інші".

— Зачекайте, вашу мати! — гаркнув він, накульгуючи у бік виходу в двір і звуків бою. — Оце ж бо я вас!

* * *

Двері вежі ходили ходором від ударів. Шарлей матюкнувся.

— Поквапся! — крикнув він — Самсоне!

Самсон Медок виволік зі стайні двох осідланих коней. Грізно рикнув на пахолка, який зіскочив з перекриття. Пахолок утік, блискаючи п'ятами.

— Ці двері довго не витримають, — Шарлей збіг кам'яними сходами, перехопив у нього віжки. — Брама, швидко!

Самсон теж бачив, як у дверях, якими їм вдалося відгородитися від Буко і його друзяк, тріснула і наїжачилася скалками чергова дошка. Залізо дзвеніло об мур і об метал, було зрозуміло, що розлючені раубрітери намагаються вирубати завіси. Справді, не можна було втрачати ні хвилини. Самсон роззирнувся. Брама була зачинена на засув, на балку, додатково забезпечену масивною колодкою. Гігант трьома стрибками опинився при купі дров, висмикнув із пня велику теслярську сокиру, ще три стрибки — і він був уже коло брами. Охнув, підняв сокиру — і з величезною силою опустив обух на колодку.

— Сильніше! — викрикнув Шарлей, позираючи на двері, що вже розліталися. — Лупи сильніше!

Самсон лупнув сильніше. Так, що аж задрижала вся брама і чатівня над нею. Колодка, виріб, мабуть, нюрнберзький, не піддалася, проте гаки, на яких трималася балка, наполовину вилізли з муру.

— Ще раз! Лупи!

Під наступним ударом нюрнберзька колодка тріснула, гаки вивалилися, балка з гуркотом упала.

* * *

— Під пахвами, — набравши на пальці мазі з глиняного горщечка, Рейневан стягнув сорочку з плечей і продемонстрував, як накладати. — Намастися під пахвами. І на шиї, ось так. Більше, більше... Сильно втирай... Швидко, Ніколетто. У нас мало часу.

Дівчина якийсь час дивилася на нього, в її погляді недовіра боролася з подивом. Однак вона не сказала ні слова, взяла мазь. Рейневан витяг на середину кімнати дубову лавку. Наростіж відчинив вікно, у лабораторію чорнокнижника ввірвався холодний вітер. Ніколетта здригнулася.

— Не підходь до вікна, — стримав її Рейневан. — Краще... не дивитися вниз.

— Алькасіне, — вона подивилася на нього. — Я розумію, що ми боремося за життя. Але чи ти точно знаєш, що робиш?

— Будь ласка, сядь верхи на лаву. Час справді не терпить. Сідай за мною.

— Краще перед тобою. Обніми мене за талію, обніми сильно. Сильніше...

Вона була гаряча. Пахла лепехою і м'ятою, цього запаху не перебив навіть специфічний аромат Гуонової суміші.

— Готова?

— Готова. Ти мене не відпустиш? Не даси мені впасти?

— Швидше загину.

— Не гинь, — вона зітхнула, повертаючи голову, через що їхні губи на мить зустрілися. — Не гинь, будь ласка. Живи. Кажі заклинання.

Weh, Weh, Windchen

Zum Fenster hinaus

In omnem ventum!

Fik z okna

Niczego sie nie dotkna [451]!

Лава підскочила і здбилася під ними, як норовистий кінь. При всій своїй відвазі Ніколетта не змогла побороти вигуку переляку, щоправда, Рейневан також не зміг. Лава піднялася на сажень, закрутилася, мов скажена дзига, лабораторія Гуона розпливлася в них перед очима. Ніколетта стиснула пальці на руках Рейневана, які її обіймали, запищала, але він міг би заприсягтися, що більше від охоти, ніж від страху.

Лава ж тим часом рвонула просто у вікно, в холодну і темну ніч. І відразу ж стрімко спікірувала донизу.

— Тримайся! — крикнув Рейневан. Потік повітря заганяв йому слова назад у горло.

— Три-и-има-а-а-йся!

— Сам тримайся! О Бо-о-о-оже-е-е-е!...

— А-а-а-а-а-а-а-а-а-а-а-а-а-а!

* * *

Нюрнберзька колодка відпустила, балка з грукотом упала. Тієї ж миті з тріском вивалилися двері, які вели у вежу, на кам'яні сходи висипали раубрітери, усі озброєні і всі розлючені, і до того ж настільки засліплені жадобою крові, що Буко фон Кроссіг, який гнався першим, спіткнувся на крутих сходах і повалився просто в купу гною. Решта накинулася на Самсона і Шарлея. Самсон заревів, як буйвол, відганяючи нападників дикими змахами сокири. Шарлей, теж ревучи, утворив навколо себе вільний простір підбіраною біля воріт алебардою. Але перевага — у тому числі й у бойовій вправності — була на боці раубрітерів. Відступаючи від різких випадів і підступних змахів мечів, Самсон і Шарлей задкували.

Доти, доки не відчули спинами твердий опір муру.

* * *

І отут надлетів Рейневан.

* * *

Бачачи, як на очах ростуть кам'яні плити двору, Рейневан закричав, закричала й Ніколетта. Крик, модульований вихором, який перехоплював подих, у воістину

пекельне виття, дав набагато кращий результат, ніж сама Рейневанова допомога. Крім Куно Віттрама, який тієї миті подивився угору, ніхто з раубрітерів узагалі не помітив вершників на літаючій лаві. Але виття мало просто-таки руйнівні психологічні наслідки. Вейрах упав навкарачки, Римбаба вилаявся, крикнув і розпластався, поруч звалився Тассіло де Тресков, непритомний, єдина жертва нальоту: лава, пікіруючи у двір, зачепила його, вдаривши в потилицю. Куно Віттрам перехрестився і заповз під візок із сіном. Буко фон Кроссіг скулився, коли краєчок котарді Ніколетти хльоснув його по вуху. Лава ж злетіла стрімко вгору — під акомпанемент ще гучнішого вереску літунів. Ноткер фон Вейрах витріщався на них, роззявивши рота. Йому пощастило, що краєм ока він помітив Шарлея — і в останню мить уникнув удару алебардою. Вейрах учепився за ратище, і вони обоє почали шарпанину.

Самсон відкинув сокиру, схопив одного з коней за вуздечку — і вже збирався схопити другого. Підскочив Буко і штрикнув його кинджалом. Самсон ухилився, але недостатньо швидко. Кинджал розпоров йому рукав. І передпліччя. Буко не встиг штрикнути знову. Дістав по зубах і покотився під браму.

Самсон Медок обмацав передпліччя, подивився на закривавлену долоню.

— Допіру зараз, — сказав він повільно і голосно. — Допіру зараз мене таки справді вкурвило.

Він підійшов до Шарлея і Вейраха, які все ще виривали один в одного ратище алебарди. І врізав Вейрахові кулаком із такою силою, що старий раубрітер накрився ногами. Пашко Римбаба підняв бердиша, щоби рубонутися, Самсон обернувся — і глянув на нього. Пашко швиденько відступив на два кроки.

Шарлей ловив коней, Самсон же стягнув зі стояка при брамі круглий кутий залізом щит-калкан.

— На них! — заволав Буко, піднімаючи упущений Віттрамом меч. — Вейрах! Куно! Пашко! На них! О Боже...

Він побачив, що робить Самсон. Самсон же схопив щит за способом дискобола — і крутнувся, як дискобол. Колпак вистрелив із його руки, немов із балісти, ледь не зачепивши Вейраха, зі свистом перелетів через весь двір і гримнувся об кронштейн муру, розбивши його на друзки. Вейрах ковтнув слину, Самсон же зняв зі стояка другого щита.

— Господи... — видихнув Буко, бачачи, що велет знову починає розвертатися і крутитися. — Ховайтеся!

— Клянуся цицьками святої Агати! — вигукнув Куно Віттрам. — Рятуйтеся, хто може!

Раубрітери кинулися навтьоки, усі в різні боки, бо не можна було передбачити, у кого жбурне Самсон. Римбаба втік у стайню, Вейрах пірнув за купу дров, Куно Віттрам знову заповз під візок, Тассіло де Тресков, який тільки-тільки прийшов до тями, знову розпластався по землі. Буко фон Кроссіг на бігу зірвав з навчального манекена довгастих старомодний щит і, утікаючи, прикрив ним спину.

Самсон закінчив обертання на одній нозі, в класичній позі, достойній різця Мірона або Фідія. Кинутий щит зі свистом помчав до цілі, з голосним гучанням врізався у щит

на спині Кроссіга. Сила інерції відкинула раубрітера не менше, ніж на п'ять сажнів, відкинула б і далі, якби не мур. Якийсь час здавався, що Буко розмазало по стіні, але ні, через кілька секунд він сповз по ній на землю.

Самсон Медок озирнувся. Метати не було в кого.

— До мене! — крикнув від брами Шарлей, який уже сидів у сідлі. — До мене, Самсоне! На коня!

Кінь, хоч і великий, злегка присів під тягарем. Самсон Медок заспокоїв його.

Вони погнали учвал.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ П'ЯТИЙ

у якому — як у Беруля і Кретьєна де Труа, як у Вольфрама фон Ешенбаха і Гартмана фон Ауе, як у Готфріда Страсбурзького, Гільйома де Кабестена і Бертрана де Борна — йдеться про любов і смерть. Любов прекрасна. Смерть — ні.

Усе-таки могло виявитися правдою те, що один із празьких менторів Рейневана намагався доводити стосовно магічних польотів, а саме: що вони підпорядковуються ментальному контролю чарівниці або чарівника, які намазалися льотною субстанцією. Предмети ж, на яких вони летять, — мітла, коцюба, лопата чи будь-що інше — усього лише мертві предмети, нежива матерія, що підкоряється волі мага і повністю від цієї волі залежить.

Щось у цьому, мабуть, таки було, бо лавка, яка несла на собі Рейневана і Ніколетту, здійнявшись у нічне небо на висоту зубців вежі замку, літала по колу доти, доки Рейневан не побачив, як із замку виїжджають двоє кінних, причому один із них був неповторно велетенської статури. Лавка легко полинула слідом, ніби бажаючи заспокоїти його, показавши, що ані один із вершників, які мчали дорогою на Клодзько, серйозно не поранений, і що за ними нема погоні. І ніби справді відчуваючи його полегкість, вона зробила ще одне коло над Бодаком, після чого злетіла вгору, у височінь, понад залиті місячним сяйвом хмари.

Однак виявилось, що рацію мав і Гуон фон Сагар, коли стверджував, що будь-яка теорія — сіра, оскільки висновки празького доктора про ментальний контроль підтверджувалися лише в обмежених рамках. Причому — дуже обмежених. Переконавши Рейневана, що Шарлей і Самсон у безпеці, лавколіт цілковито перестав підкорятися його волі. Зокрема, аж ніяк не було Рейневановою волею мчати настільки високо, що до місяця, здавалося, було рукою подати, а мороз пробирав такий, що в нього з Ніколеттою зуби цокотіли, як іспанські кастаньєти. Далеким від волі Рейневана був і політ по колу на взірець птаха-мишоїда на полюванні. Його волею було летіти вслід за Самсоном і Шарлеєм — але саме цю волю лавколіт явно мав десть.

Рейневан також не мав ані найменшої охоти вивчати географію Шльонська з висоти пташиного польоту, тому невідомо було, яким чудом і під впливом чийого ментального контролю літаючий елемент інтер'єру знизився і полетів у північно-східному напрямку, над схилом Райхенштайна. Залишивши праворуч масиви Яворника і Боровкової, лавка невдовзі пролетіла над містом, оточеним подвійною стіною і наїжаченим баштами, містом, що ним міг бути тільки Пачкув. Потім понесла їх над

долиною ріки, якою могла бути тільки Ниса. Невдовзі під ними проскочили дахи веж єпископського Отмухова. Одначе тут лавка змінила напрямок, описала широку дугу, повернулася до Ниси і полетіла цього разу в бік верхів'я ріки, повторюючи вигини блискучої стожки води, яка переливалася сріблом у місячному сяйві. Серце Рейневана на якийсь момент пришвидшило ритм, бо скидалося на те, що лаві заманулося повертатися у Бодак. Але ні, вона раптом розвернулася і полетіла на північ, ширяючи над низиною. Невдовзі під ними промайнув монастирський комплекс Кам'янця, і Рейневан знову захвилювався. Врешті-решт, Ніколетта теж намазалася льотною сумішшю, а значить, теж могла впливати на лавколїт силою волі. Вони могли — напрямок, здавалося, вказував саме на це — летіти просто у Штольц, володіння Біберштайнів. Рейневан сумнівався, що його там добре приймуть.

Але лавка дещо відхилилася на захід, знову пролетіла над якимось містом, однак Рейневан потроху втрачав орієнтацію, переставав упізнавати краєвиди, що розгорталися перед очима, які сльозилися від вітру.

Висота, на якій вони летіли, була тепер не надто великою, тож літуни вже не тремтіли від холоду і не клацали зубами. Лавка летіла плавно і стабільно, без повітряної акробатики, нігті Ніколетти перестали впиватися в долоні Рейневана, дівчина — він відчув це виразно — трохи розслабилася. Сам він також — що тут казати — дихав вільніше і вже не задихався ні від сильного вітру, ні від адреналіну.

Вони летіли під підсвіченими місяцем хмарами. Унизу переміщалася шахівниця лісів і полів.

— Алькасіне... — Ніколетта пересилила вітер. — Чи ти знаєш... куди...

Він притиснув їй сильніше до грудей, знаючи, що так треба, що вона чекає цього.

— Ні, Ніколетто. Не знаю...

Він справді не знав. Але підозрював. І підозрював правильно. І навіть не дуже здивувався, коли тихий вигук дівчини звернув його увагу на те, що в них з'явилися супутники.

Відьма зліва, в розквіті віку і в чепчику заміжньої жінки, летіла класично, на мітлі, потік повітря розвівав поли її козушка з овчини. Підлетівши трохи ближче, вона привітала їх піднятою рукою. Дещо повагавшись, вони відповіли їй тим же, і скоро вона залишила їх позаду.

Дві супутниці з правого боку не привіталися і, мабуть, навіть не зауважили їх, настільки були зайняті одна одною. Обидві дуже молоді, з розпущеними косами, вони сиділи верхи, одна за другою, на полозі від саней. Відьми пристрасно і ненаситно цілувалися, причому перша, здавалося, ризикувала скрутити собі шию, дотягуючись губами до вуст другої, яка сиділа ззаду. Ця друга була цілком зайнята грудьми першої, вивільненими з-під розстебнутої сорочки.

Ніколетта кхекнула, дивно якимось кашлянула, завертілася на лавці, ніби хотіла відсунутися, віддалитися. Він знав, чому вона це робить, бо усвідомлював і своє власне збудження. Його причиною була не тільки ця еротична сцена, принаймні не тільки вона. Гуон фон Сагар застерігав від побічної дії препарату, і Рейневан пам'ятав, що в

Празі теж про це говорили. Усі фахівці погоджувалися щодо факту, що втерта в тіло льотна мазь діє як сильний афродизіак.

Небо не знати коли заповнили летючі відьми, тепер вони вже летіли довгою вервичкою чи радше ключем, голова якого губилася десь у люмінесценції хмар. Чарівниці, *bonae feminae*[452], — хоча в ключі насправді було й кілька чарівників чоловічої статі — летіли верхи на найрізноманітнішому хатньому причандаллі: від класичних мітел і коцюб — до лавок, лопат, вил, мотик, дишлів, голобель, жердин, кілків з огорож і звичайнісіньких, навіть не очищених від кори, кийків і патиків. Попереду і за літунами мчали кажани, лилики, сови, пугачі та ворони-перевертні.

— Гей! Побратиме! Привіт!

Він озирнувся. І, що дивно, не здивувався.

Та, котра його покликала, мала на собі свій відьомський чорний капелюх, з-під якого розвівалося вогненно-руде волосся. За нею, ніби фата, летіла шаль із брудно-зеленої вовни. Поруч летіла та, що тоді віщувала, молода, з лисячим личком. Позаду погойдувалася на коцюбі темнолиця Ягна, звичайно ж, не зовсім твереза.

Ніколетта голосно кашлянула й озирнулася. Рейневан знизав плечима, зберігаючи невинний вираз обличчя. Рудоволоса засміялася. Ягна зригнула.

Це була ніч осіннього рівнодення, у народі — Ніч Свята Віяння, магічний початок сезону вітрів, які полегшують віяння зерна. У чарівниць же та в Древніх племен — Мабон, один із восьми шабашів року.

— Гей! — раптом крикнула рудоволоса. — Сестри! Побратими! Пограємося?

Рейневан був не в настрої гратися, тим більше, що уявлення не мав, у чому ця гра мала би полягати. Але лавка вже явно стала частиною зграї і робила те саме, що й зграя.

Помітивши світло багаття, досить численною ескадрою вони спікірували вниз. Мало не зачіпаючись за крони дерев, вони промчали, улюлюкаючи і галалакаючи, над галявиною, над вогнищем, навколо якого сиділи кільканадцятьох людей. Рейневан бачив, що люди дивляться вгору, майже чув їхні збуджені крики. Нігті Ніколетти знову вп'ялися йому в тіло.

Рудоволоса продемонструвала найбільшу зухвалість — спікірувала, завиваючи, наче вовчиця, так низько, що мітлою здійняла з багаття хмару іскор. Потім усі стрімко злетіли вгору, до неба, а їм навздогін неслися крики тих, які зупинилися на привал. "Якби вони мали арбалети, — здригнувся Рейневан, — хтозна, чим закінчилася б ця забава".

Ключ почав спускатися — у напрямку гори, що виринала з лісу, й сама була вкрита лісом. Але це ніяк не могла бути Шленжа, усупереч припущенням Рейневана, який вважав, що саме Шленжа є метою польоту. Як на Шленжу, гора була замалою.

— Горохова гора, — здивувала його Ніколетта. — Це Горохова гора. Недалеко від Франкенштейна.

* * *

На схилах гори горіли багаття, з-за дерев било угору жовте від живиці полум'я,

червоний жар підсвічував магичні випари, які клубочилися в улоговинах. Долинали вигуки, спів, звуки флейт і пищання сопілок, брязкання тамбурина.

Ніколетта коло нього тремтіла, і швидше за все — не тільки від холоду. Він не надто їй дивувався. У нього самого мурашки бігали по спині, а серце, сильно гупаючи, підступило аж під саме горло: він ледве міг ковтати слину.

Біля них приземлилася і власне злазила з мітли вогненноока і розчухрана істота з волоссям морквяного кольору. Її лапи, тоненькі, як патички, були озброєні кривими пазурами шестидюймової довжини. Неподалік шварготали й перекрикували один одного четверо гномів у шапочках у формі жолудів. Скидалося на те, що всі четверо прилетіли на великому веслі. З іншого боку чалапало, тягнучи за собою пекарську лопату, створіння в чомусь, що нагадувало вивернутий хутром назовні кожух, але це могло бути і натуральне хутро. Відьма в сніжно-білій і надто вже виклично розстебнутій сорочці, проходячи поруч, кинула на них недоброзичливий погляд.

Спочатку, ще під час польоту, Рейневан планував негайно втікати, відразу після посадки він хотів якомога швидше віддалитися, спуститися з гори, зникнути. Не вдалося. Вони приземлилися в групі, громадою, і громада понесла їх, як течія. Кожен рух, який не відповідав би загальному руху, кожен крок в іншому напрямку впадав би у вічі, був би помічений, викликав би підозрі. Рейневан вирішив, що підозр краще не викликати.

— Алькасіне, — Ніколетта пригорнулася до нього, явно відчувши, про що він думає. — Ти знаєш таку приповідку: з ринви та під дощ?

— Не бійся, — він подолав опір свого горла. — Не бійся, Ніколетто. Я не дозволю, щоби з тобою сталося щось погане. Виведу тебе звідси. І напевне не залишу.

— Я знаю, — відразу ж відповіла вона, і промовила це так довірливо, так тепло, що до нього негайно повернулися сміливість і впевненість у собі — риси, які, щиро кажучи, він щойно значною мірою був утратив. Він сміливо підняв голову, по-світськи подав дівчині руку. І роззирнувся. З упевненим виразом. Ба, навіть гордовито.

Їх обігнала гамадріада, від якої пахло вологою корою, їх проминув, поклонившись, карлик, з-під верхньої губи якого стирчали зуби, а з-під короткуватої камізельки виступав голий живіт, який блищав, наче кавун. Схожого Рейневан колись уже бачив. На вонвольницькому цвинтарі, у ніч після похорону Петерліна.

На пологому схилі, під кручею, приземлялися наступні. Літунів і літунок дедалі більшало, потрохи починалася товкотнеча. На щастя, організатори подбали про порядок, призначені чергові скеровували тих, хто приземлявся, на галявину, де у спеціально влаштованій загорожі вони здавали на зберігання мітли та інше літаюче причандалля. Там треба було вистояти кілька хвилин у черзі. Ніколетта міцніше стиснула його руку, бо відразу за ними в чергу стала худа істота, закутана в саван, із відповідним могильним запахом. Перед ними ж, нетерпляче і нервово потупуючи ніжками, зайняли місце дві польові мавки, волосся яких було повне сухих колосків.

Невдовзі гладкий кобольд прийняв у Рейневана лаву і вручив йому квитанцію — раковину беззубки із намальованою на ній магичною ідеограмою та римським числом

CLXXIII.

— Пильнувати, — звично буркнув він. — Не загубити. Я не стану потім шукати по всьому паркінгу.

Ніколетта знову сильніше притулилася до Рейневана, стиснула його руку. Цього разу — з більш конкретних і помітних причин. Рейневан теж їх помітив.

Вони раптом стали центром уваги, причому аж ніяк не доброзичливої. На них дивилися злими поглядами кілька відьом. Порівняно з кожною з них Формоза фон Кроссіг могла би вважатися юною дівчиною та чудом жіночої вроди.

— Дивіться, дивіться, — проскрипіла одна, яка виділялася потворністю навіть на настільки страхотливому тлі. — Певно, правда те, що кажуть! Що флюгцальбу[453] тепер можна купити в першій-ліпшій свідницькій аптеці! Кожен тепер літає — і рак, і риба, і гад! Того й дивися, сюди до нас почнуть злітатися черниці, клариски зі Стшеліна! І ми маємо це терпіти, питаю я вас? Що вони за одні?

— Правильно! — блиснула єдиним зубом друга мегера. — Маєте рацію, пані Шпренгерова! Хай скажуть, хто вони такі! І хто їм сказав про зліт!

— Правильно, правильно, пані Крамерова! — захрипіла третя, зігнута в дугу, з показною колекцією волохатих бородавок на обличчі. — Хай скажуть! Бо ж це можуть бути шпигуни!

— Заткни пельку, стара корово, — сказала, наближаючись, рудоволоса в чорному капелюсі. — Не вдавай із себе великого цабе! А цих двох я знаю. Цього досить?

Їмості Крамерова і Шпренгерова хотіли заперечити й зчинити сварку, але рудоволоса припинила дискусію, продемонструвавши стиснутий кулак, а Ягна підбила підсумок зневажливою відрижкою, гучною і протяжною, видобутою, можна сказати, із самого дна її нутрощів. Потім опонентів розділила зграйка відьом, які йшли схилом одна за одною.

Крім Ягни, рудоволосу супроводжувала дівчинка з лисячим личком і нездоровою шкірою, та, яка віщувала в урочищі.

Як і тоді, на її світлому волоссі був вінок з вербени й конюшини. Як і тоді, очі в неї блищали і були обведені темними колами. І вона безперервно вдивлялася ними у Рейневана.

— Інші теж до вас придивляються, — сказала рудоволоса. — Тому, щоб уникнути подальших інцидентів, вам, як новачкам, треба постати перед доміною[454]. Тоді вже ніхто не наважиться до вас чіплятися. Ходіть за мною. На вершину.

— А чи можу я, — відкашлявся Рейневан, — розраховувати на те, що нам ніщо не загрожуватиме?

Рудоволоса обернулася, втупилася в нього зеленим поглядом.

— Трохи пізно вже, — процідила вона, — побоюватися. Обережність була доречною, як ви натиралися маззю і сідали на лаву. Я не хочу, любий побратиме, бути занадто влізливою, але я ще під час першої зустрічі зрозуміла, що ти із тих, хто завжди забреде, куди не треба, і вплутається, у що не варто. Але, як уже було сказано, це не моя справа. А чи загрожує вам що-небудь з боку доміні? Це залежить від того, що ви ховаєте у

ваших серцях. Якщо це злість і зрада...

— Ні, — він заперечив, як тільки вона зробила паузу. — Запевняю.

— Ну, — посміхнулася вона, — тоді тобі нічого боятися. Ходімо.

Вони минали багаття, навколо яких стояли групами чарівниці й інші учасники шабашу. Там дискутували, віталися, веселилися, сварилися. Передавалися по колу чаші та чарки, які наповнювалися з казанів і кадовбів; здіймався, змішуючись із димом, приємний аромат сидру, грушечника та інших кінцевих продуктів алкогольної ферментації. Ягна хотіла було повернути туди, але рудоволоса стримала її різким словом.

На вершині Горохової гори гула величезна ватра, танцювали язики полум'я, міріади іскор злітали у чорне небо, ніби вогняні бджоли. Під вершиною була невелика улоговина, що закінчувалася терасою. Там, під встановленим на залізній тринозі казаном, горіло менше багаття, довкола нього маячили мерехтливі силуети. На схилі під терасою чекали кілька осіб — явно на аудієнцію.

Вони підійшли ближче, настільки близько, що за серпанком пари, яка здіймалася над казаном, невиразні силуети перетворилися на постаті трьох жінок, які тримали прикрашені стрічками мітли і золоті серпи. Біля казана порався чоловік, дуже бородатий і дуже високий, який здавався ще вищим через хутряну шапку з прикріпленими до неї гіллястими оленячими рогами. І була там, за полум'ям і за випарами, ще одна — нерухома і темна — фігура.

— Доміна, — пояснила рудоволоса, коли вони зайняли місце у черзі прохачів, — найімовірніше, навіть і не запитає вас ні про що, бо бути занадто цікавими в нас не прийнято. Але якби все-таки запитала, то пам'ятайте: звертаючись до неї, слід називати її "домна". Пам'ятайте також, що на шабаші немає імен, хіба що між друзями. Для всіх інших ви joioza і bachelor[455].

Прохачкою, яка стояла перед ними, була молода дівчина з товстою світлою косою, що звисала нижче пояса. Хоч і дуже вродлива, вона була калікою: накульгувала. Причому настільки характерно, що Рейневан зумів визначити в неї вроджений вивих стегна. Вона пройшла повз них, втираючи сльози.

— Вирячатися, — дорікнула Рейневанові рудоволоса, — неввічливо, тут цього не схвалюють. Ходімо. Доміна чекає.

Рейневан знав, що титул доміни — або Старухи — належав головній чарівниці, яка була водночас проводиркою польотів і першою жрицею шабашу. Тому, хоча в глибині душі він мав надію побачити жінку хоч трохи менш відразливу, ніж Шпренгерова, Крамерова й ті потвори, що їх супроводжували, проте радше не сподівався, що то буде особа іншого віку, ніж, м'яко кажучи, похилий. Одним словом, він очікував, що доміна і справді буде старою. А от тим, чого він аж ніяк не сподівався, була Медея. Цірцея. Іродіада. Убивчо приваблива, втілення зрілої жіночності.

Вона була висока, поставна, будовою тіла заявляла про авторитет, давала передчуття і передсмак сили. Високе чоло над правильними бровами прикрашав срібlistий серп, блискучий рогатий півмісяць, із шиї звисав золотий хрест анкг, сгук

ansata[456]. Лінія губ говорила про рішучість, прямий ніс наводив на думку про Геру або Персефону з грецьких ваз. Її смолисто-чорне волосся зміїним каскадом спадало в божественному безладді на шию, хвилюю стікало з плечей, зливаючись чорнотою із накинутим на спину плащем. Сукня, що виднілася з-під плаща, змінювала колір у світлі вогнища, переливаючись безліччю відтінків то білого, то міді, то пурпуру.

В очах доміни були мудрість, ніч і смерть.

Вона впізнала його відразу.

— Толедо, — промовила вона, і голос її був, наче вітер з гір. — Толедо і його шляхетна joioza. Уперше серед нас? Вітаю.

— Вітаємо тебе, — Рейневан поклонився, Ніколетта зробила реверанс. — Вітаємо тебе, домно.

— У вас є до мене прохання? Ви просите заступництва?

— Вони хочуть, — проговорила рудоволоса, яка стояла за ними, — лише висловити свою повагу. Тобі, домно, і Великій Троїстій.

— Приймаю. Ідіть з миром. Святкуйте Мабон. Прославляйте ім'я Всематері.

— Magna Mater! Славимо її! — повторив бородань, який стояв біля доміни, з прикрашеною оленячими рогами головою та звіриною шкурою, що спадала на спину.

— Слава! — повторили три відьми, які стояли за ним, піднімаючи мітли і золоті серпи. — Ейя!

Вогонь вистрелив угору. Казан бухнув парою.

* * *

Цього разу, коли вони спускалися схилом у сідловину поміж вершинами, Ягна не дала себе втримати й негайно спрямувала свої сягністі кроки туди, звідки долинав найгучніший гамір і доносився найміцніший запах перегнаних напоїв. Незабаром, пропхавшись до кадовба, вона вже жлуктала сидр так, що аж у горлі булькало. Рудоволоса не стримувала її, бо й сама охоче прийняла кухву, яку їй підніс вухатий волохач, немов близнюк подібний на Ганса Майн Ігеля, того, котрий місяць тому відвідав на бівуаку Рейневана і Завішу Чорного з Гарбова. Рейневан, приймаючи чашу, замислився над плином часу і тим, що цей час змінив у його житті. Сидр був такий міцний, що аж закрутило у носі.

У рудоволосої було безліч знайомих серед гуляк — як серед людей, так і серед нелюдей. З нею сердечно віталися мавки, дріади, русалки, лиски і водянички, обіймалися і цілувалися опасисті червонощокі селянки. Церемонно й елегантно вклонялися їй жінки в розшитих золотом сукнях і багатих накидках, з обличчями, частково прикритими масками з чорного атласу. Щедро лилися сидр, грушевик і сливовиця. Навколо штовхалися і товклися, тому Рейневан обійняв Ніколетту. "Їй тут варто би було носити маску, — подумав він. — Катажина, донька Яна Біберштайна, пана на Штольці, мала би бути тут у масці. Як інші шляхтянки".

Гуляки, трохи підпивши, зайнялися, звичайно ж, плітками й теревеннями про знайомих.

— Я бачила її нагорі, в доміні, — рудоволоса показала очима на каліку зі світлою

косою й лицем, опухлим від сліз, яка прокульгала неподалік. — Що з нею?

— Звичайна справа, звичайна кривда, — знизала повними плечима гладка мірошничиха, на вбранні якої тут і там іще залишалися сліди борошна. — Дарма до доміни ходила, дарма просила. У проханні доміна відмовила. Наказала покладатися на час і на долю.

— Знаю. Я сама колись просила.

— І що?

— Час, — рудоволоса зловісно вишкірила зуби, — приніс, що треба було. А долі я трішечки посприяла.

Відьми вибухнули реготом, від якого в Рейневана волосся на голові стало сторчма. Він розумів, що *bonae feminae* спостерігають за ним, злився, що стирчить як стовп, перед стількома прекрасними очима, виглядаючи як якийсь наляканий примітив. Він відпив із чаші, щоби додати собі сміливості.

— Надзвичайно багато... — почав він, відкашлявшись, — Надзвичайно багато тут представників Древніх племен...

— Надзвичайно багато?

Він озирнувся. Не дивно, що Рейневан не почув кроків, бо тим, хто стояв у нього за спиною, був альп — високий, темношкірий, з білим як сніг волоссям та з гострими вухами. Альпи рухалися безшелесно, почути їх було неможливо.

— Надзвичайно багато, кажеш? — повторив альп. — Гм, може, ти ще дочекаєшся звичного, хлопче. Те, що ти називаєш Древнім, може, стане Новим. Або Оновленим. Надходить час змін, чимало переміниться. Зміниться навіть те, що багато хто, навіть дехто із тут присутніх, вважав незмінним.

— Вони і далі так вважають, — сказав, прийнявши, видно, на свій рахунок ущипливі слова альпа, індивід, якого Рейневан найменше сподівався зустріти в цьому товаристві, а саме — священик з тонзурою. — І далі так вважають, бо знають, що деякі речі вже ніколи не повернуться. Не можна двічі увійти в ту саму річку. У вас був свій час, пане альпе, своя епоха, ера, навіть свій еон. Та що поробиш, *omnia tempus habent et suis spatiis transeunt universa sub caelo*[457], на все є свій час і своя година. А що минуло, те не повернеться. Попри будь-які зміни, на які, до речі, чекає багато хто з-поміж нас.

— Повністю, — вперто повторив альп, — зміниться картина і порядок світу. Усе зреформується. Раджу вам звернути погляди на південь, на Чехію. Там упала іскра, з неї розгориться полум'я, у вогні очиститься Природа. Зникнуть з неї речі злі і нездорові. З півдня, з Чехії, прийдуть Зміни, деяким речам і справам кінець настане. Зокрема, книга, яку ви так охоче цитуєте, опуститься рангом до збірника приказок і прислів'їв.

— Від чеських гуситів, — покрутив головою священик, — не сподівайтеся надто багато, в окремих питаннях вони святіші, я б сказав, від самого папи римського. Не піде, здається мені, ця чеська реформа в потрібний бік.

— Суть реформи, — промовила могутнім голосом одна із шляхтянок у масці, — і справді полягає у тому, що вона змінює речі, які здаються незмінними і

незмінюваними. Що робить пролом у, здавалося б, непорушній структурі, надщербляє, здавалося б, щільний і твердий моноліт. А якщо щось можна подряпати, зрушити, надщербити... То це ж саме можна і в пил перетворити. Чеські гусити стануть тією жменькою води, яка замерзає в скелі. І розриває її.

— Те саме, — крикнув хтось іззаду, — говорили і про катарів!

Почався розгاردіаш. Рейневан зіщулився, злегка наляканий сум'яттям, що його він спричинив. Відчув руку на плечі. Озирнувся — і здригнувся, побачивши високу істоту жіночої статі, доволі привабливу, однак її очі світилися, як фосфор, а шкіра була зелена і пахла айвою.

— Не лякайся, — тихо проговорила істота. — Я всього лише Древнє плем'я. Звичайна незвичайність.

— Змін, — сказала вона голосніше, — не зупинить ніщо. Завтра буде інакше, ніж Сьогодні. Настільки інакше, що люди перестануть вірити у Вчора. І має рацію пан альп, коли радить частіше поглядати на південь. На Чехію. Бо звідти надійде новизна. Звідти прийде Переміна.

— Я дозволю собі дещо засумніватися, — в'їдливо зауважив священик. — Звідти придуть війна і вбивства. І настане *tempus odii*, час ненависті.

— І час помсти, — додала злим голосом кульгава зі світлою косою.

— Саме те, що потрібно, — потерла руки одна з відьом. — Дешиця руху нам не завадить.

— Час і доля, — багатозначно сказала рудоволоса. — Треба покластися на час і долю.

— За змогою допомагаючи долі, — додала мірошничиха.

— Так чи інакше, — випростав худу постать альп, — я стверджую, що це початок кінця. Теперішній лад упаде. Упаде цей породжений Римом, ненаситний, сповнений ненависті культ, який так нахабно запанував. Навіть дивно, що він так довго тримався, будучи настільки безглуздим, а до того ж і зовсім неоригінальним. Отець, Син і Дух! Звичайна собі тріада, яких не злічити.

— Щодо Духа, — сказав священик, — вони були недалеко від істини. Тільки статі переплутали.

— Не переплутали, — заперечила зеленошкіра, яка пахла айвою, — а свідомо перебрехали! Що ж, може, тепер, у часи змін, нарешті зрозуміють, кого стільки років малювали на іконах. Може, до них нарешті дійде, кого насправді зображують мадонни в їхніх храмах.

— Ейя! Magna Mater! — хором вигукнули відьми. На їхній крик наклався вибух дикої музики, торохтіння барабанчиків, крик і спів від навколишніх багать. Ніколетта-Катажина притулилася до Рейневана.

— На галявину! — гукнула рудоволоса. — На Круг!

— Ейя! На Круг!

* * *

— Слухайте! — крикнув, здіймаючи руки, чаклун з оленячими рогами на голові. —

Слухайте!

Натовп, який зібрався на галявині, збуджено зашумів.

— Слухайте, — вигукнув чаклун, — слова Богині, руки і стегна якої обплітають Всесвіт! Яка на Початку відокремила Води від Небес і танцювала на них! З танцю якої зродився вітер, а з вітру — подих життя!

— Ейя!

Поруч із чаклуном стала доміна, гордо випроставши свою королівську постать.

— Повстаньте! — крикнула вона, розхристуючи плащ. — Повстаньте і прийдіть до мене!

— Ейя! Magna Mater!

— Аз єсм, — промовила доміна, а її голос був, наче вітер з гір, — аз єсм краса зеленої землі, аз єсм білий місяць серед тисячі зір, аз єсм таїна вод. Прийдіть до мене, бо аз єсм дух природи. З мене всі речі постають, і до мене мусять усі повернутися, перед моє лице, якому поклоняються боги і смертні.

— Ейя-а-а!

— Аз єсм Ліліт, аз єсм найперша з перших, аз єсм Астарта, Кібела, Геката, аз єсм Рігатона, Епона, Ріаннон, Нічна Кобила, коханка вихору. Чорні мої крила, ступні мої прудкіші вітрів, долоні мої солодші ранкової роси. Не відає лев, де я ступаю, шляхи мої несповідимі для звіра з поля і з лісу. Бо істинно кажу вам: аз єсм Таємниця, аз єсм Розуміння і Знання.

Вогнища гуділи й вистрілювали язиками полум'я. Юрба піднесено хвилювалася.

— Вшановуйте мене в глибині сердець ваших і в радості обряду, приносьте мені жертву актом любові й блаженства, бо люба мені така жертва. Бо аз єсм діва непорочна й аз єсм палаюча пристрастю полюбовниці богів і демонів. Істинно кажу вам: як я була з вами від початку, так знайдете мене і в кінці кінців.

— Слухайте, — вигукнув насамкінець чаклун, — слова Богині, руки і стегна якої обплітають Всесвіт! Яка на Початку відокремила Води від Небес і танцювала на них! Танцюйте і ви!

— Ейя! Magna Mater!

Доміна різким рухом скинула плащ з оголених пліч. Вийшла на середину галявини у супроводі двох товаришок.

Вони втрьох стали, схопившись за долоні відкинутих назад рук, обличчями назовні, спинами досередини — так, як живописці часом зображують грацій.

— Magna Mater! Тричі по дев'ять! Ейя!

До трійці приєдналися ще три відьми і троє чоловіків, усі, з'єднавши долоні, утворили коло. На їхній протяжний крик, закличне волення, приєдналися наступні. Стаючи в такі самі пози, обличчями назовні, спинами до дев'яток у центрі, вони сформували наступне коло. Миттю було створене ще одне коло, далі — наступне, наступне, ще раз наступне, кожне нове — спинами до попереднього і, звичайно ж, більше та численніше. Якщо сплетіння, утворене доміною та її супутниками, оточувало коло, яке складалося не більш ніж із тридцяти осіб, то в останньому, зовнішньому колі,

їх уже було щонайменше триста. Рейневан і Ніколетта, підхоплені розпаленією юрмою, опинилися в передостанньому колі. Поруч із Рейневаном стояла одна із шляхтянок у масці. Руку Ніколетти стискало дивне створіння в білому.

— Ейя!

— Magna Mater!

Черговий протяжний крик і дика музика, що звучала невідомо звідки, дали сигнал: танцівники зрушилися з місця, кола почали обертатися і крутитися. Обертання — дедалі швидше і швидше — відбувалося навпереміну: кожне коло мчало в бік, протилежний до руху сусідніх. Уже сама ця картина викликала запаморочення, а інерція руху, шалена музика і нестямні крики довершували справу. В очах Рейневана шабаш розпливався калейдоскопом плям, ноги, як йому здавалося, перестали торкатися землі. Він втрачав свідомість.

— Ейя-а-а! Ейя-а-а!

— Ліліт! Астарта! Кібела!

— Геката!

— Ейя-а-а!

Він не знав, скільки часу це тривало. Отямився на землі, поруч із ним лежали і поволі починали підводитися інші. Ніколетта була коло нього: вона так і не відпустила його руки.

Музика і далі грала, проте мелодія вже була інша: на зміну дикому і верескливо-монотонному акомпанементу танцю-кружляння прийшли звичні приємні та веселі звуки, у ритмі яких чарівниці й чарівники, що піднімалися з землі, почали підспівувати, вихилитися і підтанцювати. Принаймні деякі з них. Інші ж не піднімалися з отави, на яку повалилися після танцю. Не встаючи, вони з'єдналися в пари — принаймні більшість, бо траплялися серед них і трійки, і четвірки, і навіть ще багатші конфігурації. Рейневан не міг відірвати погляду, витріщався, мимоволі облизуючи губи. Ніколетта — а він бачив, що і її обличчя пашіє не тільки відблисками вогнищ, — мовчки відтягнула його. А коли він знову повернув голову, приструнила.

— Я знаю, що це через мазь... — вона притулилася до нього. — Це льотна мазь так доводить їх до шалу. Але ти не дивися на них. Я ображуся, якщо ти будеш дивитися.

— Ніколетто... — він стиснув її руку. — Катажино...

— Волю бути Ніколеттою, — відразу перебила вона. — Але тебе... Тебе я воліла б усе-таки називати Рейнмаром. Коли я з тобою познайомилася, ти був, не заперечую, закоханим Алькасином. Але ти був ним не для мене. Благаю, нічого не кажи. Не треба слів.

Полум'я багаття неподалік вистрелило вгору, в небо сипонув фонтан іскор. Ті, що танцювали навколо, радісно загукали.

— Розгулялися, — пробурмотів він, — так, що не звернуть уваги, якщо ми зникнемо. А мабуть, саме час зникати...

Вона повернулася до нього обличчям, відблиск вогню затанцював на її щоках.

— Куди ти так поспішаєш?

Перш ніж він отямився від здивування, почув, що хтось наближається.

— Посестро і побратиме...

Перед ними стояла рудоволоса, тримаючи за руку юну віщунку з лисячим обличчям.

— Маємо справу.

— Що?

— Елішка, оця-ось, — невимушено засміялася руда, — нарешті вирішила стати жінкою. Я їй товкмачу, що байдуже, з ким, адже охочих тут не бракує. Але вона вперлася, як справжня коза. Коротше: усе тільки він та й він. Себто ти, Толедо.

Віщунка опустила обведені темними колами очі. Рейневан ковтнув слину.

— Вона, — продовжувала *bona femina*, — соромиться і не наважується запитати прямо. А трохи ще боїться тебе, посестро, що ти їй очі видряпаєш. А оскільки ніч коротка і шкода часу на біганину навколо кущів, то я запитаю навіпростець: як воно з вами? Ти для нього *joioza*? А він для тебе *bachelor*? Він вільний, чи ти заявляєш на нього права?

— Він мій, — коротко і без вагання відповіла Ніколетта, чим привела Рейневана в крайнє остовпіння.

— Зрозуміло, — кивнула рудоволоса. — Ну що ж, Елішко, як не маєш те, що хочеш, мусиш хтіти те, що є. Ходімо, пошукаємо для тебе кого-небудь іншого. Бувайте! Веселой забави!

— Це все через мазь, — Ніколетта стиснула йому руку, а голос її був такий, що він аж здригнувся. — Це все через неї. Ти мені пробачиш?

— Бо, може, — не дала вона йому заспокоїтися, — ти її хотів? Ха, та яке там "може", напевне хотів, адже на тебе ця мазь діє так само, як... Знаю, як діє. А я перешкодила, стала на заваді. Я не хотіла, щоб ти дістався їй. Зі звичайнісінької заздрості. Позбавила тебе чогось, нічого не пообіцявши взамін. Чисто тобі собака на сні.

— Ніколетто...

— Давай-но присядемо тут, — перебила вона, вказавши на невеликий грот у схилі гори. — Досі я не скаржилася, але від усіх цих розваг я ледве тримаюся на ногах.

Вони сіли.

— Боже, — озвалася Ніколетта, — стільки вражень... Подумати тільки, що тоді, після тієї гонитви над Стобравою, коли я розповідала, жодна мені не повірила: ні Ельжбета, ні Анка, ні Каська — жодна не хотіла повірити. А тепер? Коли я розповім про викрадення, про політ під небесами? Про шабаш чарівниць? Мабуть...

Вона кашлянула.

— Мабуть, я взагалі нічого їм не скажу.

— І це слушно, — кивнув він. — Не кажучи вже про неймовірні пригоди, моя персона у твоїй оповіді виглядала би не найкраще. Правда? Від смішного до страшного. І до криміналу. З блазня я перетворився на розбійника...

— Але ж не з власної волі, — тут-таки перебила вона. — І не внаслідок власних вчинків. Кому ж про це знати краще, як не мені? Це ж я вистежила твоїх друзів у

Зембицях. І виказала їм, що тебе повезуть у Штольц. Здогадуюся, що було потім, і знаю, що все це — через мене.

— Це все не так просто.

Вони якийсь час сиділи мовчки, вслухаючись у спів, дивлячись на багаття та на постаті, які танцювали навколо них...

— Рейнмаре?

— Що?

— А що це значить — Толедо? Чому вони тебе так називають?

— У Толедо, у Кастилії, — пояснив він, — є знаменита академія магів. Прийнято, принаймні у деяких колах, називати у такий спосіб тих, хто вивчав мистецтво чорнокнижництва в університетах — на відміну від тих, у кого магічні сили природжені, а знання передається з покоління в покоління.

— А ти навчався?

— У Празі. Але досить недовго і доволі поверхово.

— Цього виявилось достатньо, — вона з деяким ваганням торкнулася його долоні, потім стиснула її сміливіше. — Видно, ти старанно вчився. Я не встигла тобі подякувати. Своєю сміливістю, якою я захоплююся, і своїми здібностями ти врятував мене, вберіг... від нещастя. Досі я тільки співчувала тобі, мене приваблювала твоя історія, що немовби зійшла зі сторінок книг Кретьєна де Труа чи Гартмана фон Ауе. Зараз же я захоплююся тобою. Ти хоробрий і мудрий, мій Піднебесний Лицарю Літаючої Дубової Лавочки. Я хочу, щоб ти був моїм лицарем, моїм магічним Толедо. Моїм і тільки моїм. Саме тому, із захланної та егоїстичної заздрості, я не захотіла віддати тебе тій дівчині. Не захотіла поступитися тобою навіть на хвилину.

— Ти, — пробурмотів він зніяковіло, — більше разів рятувала мене. Це я твій боржник. І я теж тобі не дякував. Принаймні не так, як треба. А я клявся собі, що як тільки зустріну тебе, то впаду до твоїх ніг...

— Подякуй же, — вона пригорнулася до нього. — Так, як треба. І впади до моїх ніг. Мені снилося, що ти падаєш до моїх ніг.

— Ніколетто...

— Не так. Інакше.

Вона встала. Від багать долинали сміх і дикий спів.

Veni, veni, venias,

ne me mori, ne me mori facias!

Нурца! Нурца!

Nazaza!

Trilliriuos Trillirivos! Trillirivos [458]!

Вона почала роздягатися, повільно, не поспішаючи, не опускаючи очей, що горіли у темряві. Розстебнула кований сріблом поясок. Зняла розрізану з боків котарді, стягла вовняну тіснущку[459], під якою була тільки тонюсінька біла шеміза[460]. На шемізі вона злегка завагалася. Сигнал був виразний. Він повільно наблизився, ніжно торкнувся її. Сорочка, він упізнав на дотик, була пошита із фламандської тканини,

названої за іменем її винахідника — Батиста з Камбре. Винахід пана Батиста неабияк вплинув на розвиток текстильного промислу. І сексу.

Pulchra tibi fades

Oculorum acies

Capiliorum series

O quam clara species!

Nazaza!

Він обережно допоміг їй, ще обережніше і ще ніжніше долаючи інстинктивний опір, тихий підсвідомий страх.

Як тільки винахід пана Батиста опинився на землі, на інших лашках, він зітхнув, але Ніколетта не дозволила йому довго насолоджуватися картиною. Вона міцно притиснулася до нього, охопивши руками і шукаючи губами його губ. Він послухався. А тим, у чому було відмовлено його очам, дав собі волю захоплюватися на дотик. Віддаючи шану тремтливими пальцями і долонями.

Він опутився на коліна. Упав до її ніг. Віддавав їй шану. Як Персеваль перед Граалем.

Rosa rubicundior

Lilio candidior,

Omnibus formosior

Semper, semper in te glorior!

Вона теж опустилася на коліна, міцно обійняла його.

— Вибач, — шепнула, — бракує досвіду.

Nazaza! Nazaza! Nazaza!

Нестача досвіду їм не зашкодила. Анітрохи.

Голоси і сміх танцюючих трохи віддалилися, стихли, а в них стихала пристрасть. Руки Ніколетти злегка тремтіли, він також відчував, як тремтять стегна, що його обхоплювали. Бачив, як дрижать її опущені повіки і прикушена нижня губа.

Коли вона нарешті дозволила, він піднявся. І замилювався нею. Овал обличчя — як у Кампена, шия — як у мадонн Парлера. А нижче — скромна, засоромлена *nuditas virtualis*[461] — маленькі кругленькі перса із затверділими від жаги сосками. Тонка талія, вузькі стегна. Плaskий живіт. Сором'язливо півзігнуті коліна, округлі, прекрасні, достойні найвишуканіших компліментів. Від компліментів, до речі, і красномовства аж кипіло в Рейневановій голові. Адже він був ерудитом, трувером, коханцем, рівним (у власних очах) Трістанові, Ланселоту, Паоло де Ріміні, Гійомові де Кабестену — щонайменше.

Він міг — і хотів — сказати їй, що вона *lilio candidior*, біліша від лілії, і *omnibus formosior*, вродливіша від усіх. Міг — і хотів — їй сказати, що вона *pulchra inter mulieres*. Міг — і хотів — їй сказати, що вона *forma pulcherrima Dido, deas supereminet omnis, la regina savoroza, Izeult la blonda, Beatrice, Blanziflor, Helena, Venus generosa, herzeliebez vrowelîn, lieta come bella, la regina del cielo* [462]. Усе це він міг — і хотів — їй сказати. Але був не в змозі протиснути слова крізь перехоплену спазмом гортань.

Вона це помітила. Знала. Як би вона могла цього не помітити і не знати? Адже тільки в очах приголомшеного щастям Рейневана вона була дівчиною, панною, яка тремтить, тулиться, заплющує очі й прикушує нижню губу в болісному екстазі. Для кожного мудрого чоловіка (якби такий виявився поблизу) усе було б зрозуміло: це не боязка і недосвідчена юнка — це богиня, яка гордо приймає належну їй шану. А богині все знають і все помічають.

І не чекають почестей у вигляді слів.

Вона потягла його на себе. Вертався ритуал. Споконвічний обряд.

Nazaza! Nazaza! Nazaza!

Trillirivos!

Тоді, на галявині, слова доміни не повністю дійшли до нього, її голос, що був неначе вітер із гір, усе-таки губився в галасі юрби, тонував у криках, співі, музиці, гучанні вогню. Тепер, у ніжному шалі любові, її слова поверталися — дзвінки та виразні. Зрозумілі. Він чув їх крізь шум крові у вухах. Але чи розумів до кінця?

"Аз єсм краса зеленої землі, аз єсм Ліліт, аз єсм найперша з перших, аз єсм Астарта, Кібела, Геката, аз єсм Рігатона, Епона, Ріаннон, Нічна Кобила, коханка вихору. Вшановуйте мене в глибині сердець ваших, приносьте мені жертву актом любові і блаженства, бо люба мені така жертва.

Бо аз єсм діва непорочна і аз єсм палаюча пристрастю полюбовниця богів і демонів. Істинно кажу вам: як я була з вами від початку, так знайдете мене і у кінці кінців".

Вони знайшли її у кінці кінців. Обоє.

Вогні бухкали в небо дикими феєрверками іскор.

* * *

— Вибач мені, — сказав він, дивлячись на її спину. — За те, що сталося. Мені не треба було... Вибач...

— Що ти кажеш? — вона повернулася до нього обличчям. — Що я маю тобі вибачити?

— Те, що сталося. Я був нерозважливий. Я забувся. Я повадився не так, як належало.

— Чи це треба розуміти так, — перебила вона, — що ти шкодуєш? Ти це хотів сказати?

— Так... Ні! Ні, не це... Але треба було... Треба було стриматися... Я повинен був бути розважливішим...

— Значить, усе-таки шкодуєш, — знову перебила його вона. — Докоряєш собі, маєш почуття провини. Вважаєш, що заподіяв шкоду. Коротше кажучи: ти багато дав би за те, аби зробити так, щоби нічого цього не було. Щоб у тебе зі мною нічого не було...

— Послухай...

— А я... — вона не хотіла слухати. — Я, подумати тільки... Я готова була йти за тобою. Тут-таки, як стою. Туди, куди підеш ти. На край світу. Аби тільки з тобою.

— Пан Біберштайн... — пробурмотів він, опускаючи очі. — Твій батько...

— Звісно, що так, — вона урвала його і цього разу. — Мій батько. Вишле погоню. А

дві погоні — це для тебе все-таки забагато.

— Ніколетто... Ти не зрозуміла мене.

— Помиляєшся. Зрозуміла.

— Ніколетто...

— Нічого більше не говори. Засни. Спи.

Вона торкнулася долонею його губів рухом настільки швидким, що аж непомітним для ока. Він здригнувся. І не знати як опинився на холодній стороні гори.

Рейневан заснув, як йому здавалося, лише на мить. А проте коли прокинувся, її біля нього вже не було.

* * *

— Звичайно, — сказав альп. — Звичайно ж, я її пам'ятаю. Але, на жаль, я її не бачив.

Гамадріада, що була коло альпа, стала навшпиньки, щось шепнула йому на вухо, після чого сховалася в нього за спиною.

— Вона трохи боязка, — пояснив він, поглажуючи її жорстке волосся. — Але може допомогти. Ходімо з нами.

Вони пішли схилом донизу. Альп мугикав собі під ніс. Гамадріада пахла живицею і мокрою тополиною корою. Ніч Мабон наближалася до кінця. Займався світанок, важкий і каламутний від туману.

У групі нечисленних уже учасників шабашу, які залишилися на Гороховій горі та про щось дискутували, вони розшукали істоту жіночої статі, очі якої світилися, наче фосфор, а шкіра була зелена і пахла айвою.

— Так, — кивнула головою Айва, коли її запитали. — Я бачила цю дівчину. Вона з групою жінок спускалася у бік Франкенштейна. Якийсь час тому.

— Зачекай-но, — альп схопив Рейневана за плече. — Не поспішай! І не туди. З цього боку гору оточує Будзовський ліс, ти заблукаєш у ньому як два на два чотири. Ми проведемо тебе. Нам, зрештою, також треба у ті краї. У нас там справи.

— Я йду з вами, — сказала Айва. — Покажу, куди пішла дівчина.

— Дякую, — сказав Рейневан. — Я вам дуже вдячний. Ми ж не знайомі... А ви допомагаєте мені...

— Ми звикли допомагати одне одному, — Айва обернулася, прошила його фосфоризуючим поглядом. — Ви були гарною парою... А нас уже так мало залишилося. Якщо ми не будемо допомагати одна одному, то загинемо остаточно.

— Дякую.

— Та я, — процідила Айва, — зовсім не тебе мала на увазі.

Вони ввійшли в яр, обросле вербами русло висохлого струмка. З туману перед ними долетіла тиха лайка. За мить вони побачили жінку, яка сиділа на замшілому камені й витрушувала камінчики з черевиків. Рейневан упізнав її відразу. Це була пухкенька мірошничиха, на вбранні якої і досі залишалися сліди борошна, учасниця дебатів за бочівкою сидру.

— Дівка? — замислилася вона, коли її запитали. — Така світловолоса? А-а-а-а, та

шляхтянка, що була з тобою, Толедо? Бачила я її, аякже. Отуди вона йшла. До Франкенштейна. Гуртом, кілька їх було. Якийсь час тому.

— Вони йшли цією дорогою?

— Цією. Зараз, зараз, зачекайте. Я піду з вами.

— Бо у тебе там справи?

— Ні. Бо я там живу.

Мірошничиха була, м'яко кажучи, не в найкращій формі. Вона йшла повільно, гикала, бурмотіла й волочила ноги. Часто зупинялася, щоби поправити одяг, — і це всіх дратувало. Незрозуміло яким чином весь час набирала в черевики камінців, тож їй доводилося сідати і витрушувати їх, і робила вона це надзвичайно повільно, — і це також усіх дратувало. За третім разом Рейневан уже готовий був узяти бабу на спину і нести, аби тільки йти скоріше.

— А може, якось би швидше, кумонько? — солодко запитав альп.

— Сам ти кумонька, — огризнулася мірошничиха. — Зараз я буду готова... Секундочку...

Баба завмерла з черевиком у руці. Підняла голову. Прислухалася.

— Що таке? — запитала Айва. — Що...

— Тихо, — підняв руку альп. — Я щось чую. Щось... Щось наближається...

Земля раптом задвигтіла, загуділа. З туману вирвалися коні, цілий табун, навколо подорожніх раптом стало повно копит, які били і дерли землю, розвіяних грив і хвостів, вишкірених зубів у запінених мордах, диких очей. Подорожні ледве встигли відскочити за камені. Коні промчали божевільним галопом, і зникли так само раптово, як і з'явилися. Тільки земля і далі двигтіла під ударами копит.

Не встигли ще вони заспокоїтися, як із туману виринув наступний кінь. На відміну від попередніх, на цьому сидів вершник. Вершник у салаті, у повному пластинчастому обладунку, в чорному плащі. Плащ, що розвівався за спиною, виглядав як крила примари.

— Adsumus! Ads-u-umu-u-us!

Лицар натягнув віжки, кінь піднявся дибки, став бити повітря передніми копитами, заіржав. А лицар вихопив меч і кинувся на них.

Айва тонко скрикнула, і перш ніж відлунав її крик, розсипалася — так, це відповідне слово, — розсипалася на мільйон нічних метеликів, які хмарою розлетілися в повітрі, зникли. Гамадріяда беззвучно вросла в землю, миттю потоншала, вкрилася корою і листям. Мірошничиха й альп, які настільки хитрих трюків у запасі, видно, не мали, просто кинулися навтьоки. Рейневан, зрозуміло, також, за ними. Так швидко, що навіть випередив їх. "Аж тут мене знайшли, — гарячково думав він. — Аж тут мене знайшли".

— Adsumus!

Чорний лицар на льоту шмагонував мечем перетворену на деревце гамадріяду, деревце видало страшний зойк, бризнуло соком. Мірошничиха озирнулася, собі на загибель. Лицар повалив її конем, і поки вона намагалася піднятися, рубонув,

звісившись із сідла, рубонув так, що вістря аж захрустіло на кістках черепа. Чарівниця впала, корчачись і звиваючись у сухій траві.

Альп і Рейневан мчали щодуху, але супроти коня, який гнав галопом, шансів не мали. Лицар швидко наздогнав їх. Вони розділилися, альп рвонув праворуч, а Рейневан — ліворуч. Лицар чвалом кинувся за альпом. Невдовзі з туману долинув крик. Він свідчив, що альпові не судилося дочекатися змін і чеських гуситів.

Рейневан біг стрімголов, важко дихаючи і не озираючись. Туман приглушував звуки, але він усе ще чув за собою — або йому здавалося, що чує, — стукіт підків та іржання коня.

Але тупіт копит і кінське храпання він раптом почув також і попереду. Він зупинився, ціпеніючи з жаху, проте перш ніж устиг щось зробити, з туману виринула спінена кобила в яблуках, в сідлі якої сиділа невисока й огрядна жінка в чоловічому вамсі. Побачивши його, жінка різко зупинила кобилу і відкинула з чола безладно розвіяну гриву світлого волосся.

— Пані Держжка... — ледве зміг вимовити він, здивований. — Держжка де Вірсінг...

— Родич? — торговка кіньми виглядала не менш здивованою. — Ти? Тут? Зараза, не стій! Давай руку, заскакуй мені за спину!

Він схопив простягнуту руку. Але було вже пізно.

— Adsu-u-u-umus!

Держжка зіскочила з сідла із вражаючою при її комплекції грацією та спритністю. Так само спритно зірвала зі спини арбалет і кинула його Рейневану. Сама вона схопила інший, прикріплений до сідла.

— У коня! — гаркнула вона, кидаючи йому короткі арбалетні стріли й пристрій для натягування, так звану "козячу ніжку". — Цілься в коня!

Чорний лицар мчав на них із піднятим мечем і розвіяним плащем, таким галопом, що з-під кінських копит клаптями підлітав угору зірваний дерен. Руки Рейневана ходили ходором, гаки "козячої ніжки" нізачо не хотіли зачепитися за тятиву і виступи на ложі арбалета. У розпачі він вилаявся, це допомогло, гаки зачепилися, тятива захопила горіх[463]. Тремтячою рукою він наклав стрілу.

— Стріляй!

Він вистрілив. І промахнувся. Бо всупереч наказу цілився не в коня, а у вершника. Він бачив, як вістря стріли викресало іскри, тернувшись об сталевий нарукавник. Держжка голосно і брудно вилаялася, здмухнула волосся з очей, прицілилася, натиснула спуск. Стріла влучила коневі в груди і цілком увійшла у грудну клітку. Кінь пронизливо звискнув, захрипів, повалився на коліна і на голову. Чорний лицар випав із сідла, покотився, загубивши шолом і меч. І почав підніматися.

Держжка знову вилаялася, тепер руки тряслися в обох, в обох "козячі ніжки" раз за разом зісковзували із зачепів, стріли випадали з ровиків. А чорний лицар піднявся, відчепив від сідла величезний моргенштерн, пішов на них непевною ногою. Побачивши його обличчя, Рейневан затамував крик, притиснувшись ротом до ложа арбалета. Обличчя лицаря було білим, зі срібнуватим відблиском, як у прокаженого. Підведені

синьо-червоною тінню очі були дикими та безтямними, у заслиненому і запіненому роті виблискували зуби.

— Adsu-u-u-umus!

Дзенькнули тятиви, просичали стріли. Обидві влучили, пробивши обладунок із голосним хрускотом, обидві ввійшли по саме оперення: одна — через комір, а друга — крізь нагрудник. Лицар захитався, сильно заточився, але втримався на ногах, а тоді, на превелике здивування Рейневана, знову рушив на них із незрозумілим криком, спльовуючи кров, яка цебеніла з рота, і розмахуючи моргенштерном. Дзержка вилаялася, відскочила, марно намагаючись перезарядити арбалет, зрозумівши, що не встигне, ухилилася від удару, спіткнулася, впала, побачивши, як на неї летить колюча куля моргенштерна, затулила голову й обличчя руками.

Рейневан крикнув — і цей крик урятував їй життя. Лицар повернувся до нього, а Рейневан вистрелив зблизька, цілячись у живіт. Стріла і цього разу ввійшла по саме оперення, із сухим тріском продірявивши бляшаний напоясник. Сила удару була чималою, вістря опинилося десь глибоко у нутрощах, проте лицар не впав і цього разу, похитнувся, але втримав рівновагу і швидко рушив на Рейневана, ревучи і піднімаючи моргенштерн для удару. Рейневан задкував, намагаючись зачепити козячу ніжку за тятиву. Зачепив, натягнув. І тільки тоді усвідомив, що в нього немає стріли. Він зачепився каблуком за купину, сів на землю, з жахом дивлячись, як наближається смерть — біла як крейда, дикоока, а з її рота течуть піна і кров. Він затулився арбалетом, який тримав обіруч.

— Adsumus! Adsum...

Усе ще напівлежачи-напівсидячи, Дзержка де Вірсінг натиснула спуск арбалета й увігнула стрілу просто в потилицю ворога. Лицар випустив моргенштерн, безладно замахав руками і звалився, як колода, так що аж відчутно здригнулася земля. Упав він за півкроку від Рейневана. Маючи залізне вістря і кілька дюймів ясенowego дерева в мозку, лицар, як на диво, ще не був зовсім мертвий. Досить довго він хрипів, сіпався і дряпав дерен. Нарешті знерухомів.

Дзержка якийсь час стояла на колінах, спираючись на випростані руки. Потім її зненацька знудило — і вона виблювала. Тоді встала. Перезарядила арбалет, наклала стрілу. Підійшла до агонізуючого коня лицаря, прицілилася зблизька. Дзенькнула тятива, голова тварини безсило стукнулася об землю, задні ноги спазматично смикнулися.

— Я люблю коней, — сказала вона, дивлячись Рейневанові у вічі. — Але на цьому світі, щоби вижити, часом треба пожертвувати тим, що любиш. Запам'ятай це, родичу. І наступного разу цілься в те, у що кажу.

Він кивнув, підвівся.

— Ти врятував мені життя. І помстився за брата. На якусь там децицію.

— Це вони... Ці вершники... убили Петерліна?

— Вони. Ти не знав? Але зараз не час розводити теревені, родичу. Треба втікати, поки до нас не добралися його приятелі...

— Вони шукали мене аж тут...

— Не тебе, — спокійно відповіла Дзержка. — Мене. Вони чекали мене в засідці відразу за Бардом, біля Потворова. Розігнали табун, розгромили ескорт, чотирнадцять трупів лежать там на гостинці. Я теж була би серед них, коли б не... Забагато говоримо!

Вона застромила пальці до рота, свиснула. Невдовзі по землі застукотіли копита, з туману виринула кобила в яблуках, що бігла клусом. Дзержка заскочила в сідло, черговий раз здивувавши Рейневана спритністю і воістину котячою грацією рухів.

— Чого стоїш?

Він схопив її руку, заскочив на круп кобили позаду Дзержки. Кобила захрипіла, дрібно застукотіла копитами, відвертаючи голову, позадкувала від трупа.

— Хто це був?

— Демон, — відповіла Дзержка, відгортаючи з чола неслухняне волосся. — Один із тих, що ідуть у темряві. Цікаво тільки, курва, хто на мене доніс...

— Гашшашин.

— Що?

— Гашшашин, — повторив він. — Оцей-от був під впливом задурманюючої арабської речовини, яку одержують з трави і називають гашшиш. Ти не чула про Старця з Гір? Про асасинів з цитаделі Аламут? У Хорасані, в Персії?

— До дідька твого Хорасана, — обернулася вона в сідлі. — І твою Персію. Ми, якщо до тебе ще не дійшло, в Шльонську, біля підніжжя Горохової гори, за милю від Франкенштейна. Але до тебе, як я бачу, багато чого може не доходити. Ти спускаєшся зі схилів Горохової на світанку після осіннього рівнодення. І чорт знає, під впливом якої арабської речовини. Але те, що нам загрожує смерть, ти повинен розуміти. Так що заткнися і тримайся, бо я буду їхати швидко!

* * *

Дзержка де Вірсінг перебільшувала — страх, як завжди, мав великі очі. На дорозі та на порослому бур'янами узбіччі лежали тільки вісім трупів, із них п'ять убитих належали до озброєного ескорту, який захищався до останнього. Майже половина з чотирнадцяти осіб загону вціліла, врятувавшись втечею в поблизькі ліси. З них повернувся тільки один — конюший, який, будучи вже в літах, далеко не втік. Тепер, коли сонце вже піднялося вище, його знайшли в заростях лицарі, які над'їхали гостинцем з Франкенштейна.

Лицарі — їхній кортеж разом зі зброєносцями і пахолками налічував двадцять одного чоловіка, — їхали по-воєнному, у повних металевих обладунках, з розгорнутими вимпелами. Більшість із них побувала в бою, більшість побачила в житті чимало. Незважаючи на це, оця більшість зараз ковтала слину, бачачи страхотливо посічені тіла, скоцюрблені на чорному від крові піску. І ніхто і не думав насміхатися з хворобливої блідості, яка від цього видовища вкрила обличчя молодших і менш бувалих.

Сонце піднялося вище, розсіяло туман, під його променями рубіново заблищали застигли краплі, що висіли, неначе ягоди, на полині та ковилі, якими заросло узбіччя. Ні в кого з лицарів ця картина не викликала ні естетичних, ні поетичних асоціацій.

— Але ж і порубали їх, курча матъ, — сказав, сплюнувши, Кунад фон Нойдек. — Але ж і рубанина тут була, ого!

— Катівські удари, — погодився Вільгельм фон Кауффунг. — Різня.

З лісу повиходили решта вцілілих, пахолки і конюхи. Хоч і бліді та напівпритомні від страху, вони не забули про обов'язки. Кожен вів по декілька коней із тих, які розбіглися під час нападу.

Рамфольд фон Оппельн, найстарший з лицарів, глянув з висоти сідла на конюшого, який тремтів від страху серед вершників, що його оточили.

— Хто на вас напав? Та говори ж, хлопе! Заспокойся. Ти вижив. Тобі вже ніщо не загрожує.

— Бог уберіг... — в очах конюшого все ще нутрувала паніка. — І Бардська Божа Мати...

— При нагоді даси на месо. А тепер — кажи. Хто вас побив?

— А мені-то відкіль знати? Напали... У збруї були... У залізі... Як і ви...

— Лицарі! — обурився здоровань з обличчям ченця, на гербі якого були дві схрещені срібні ручищі в червоному полі. — Лицарі нападають на купців на гостинцях! Клянуся муками Господніми, саме час їхньому раубрітерству покласти край. Саме час вжити якихось жорстких заходів! Може, коли кілька голів злетить на ешафоті, нарешті опам'ятаються паночки із замочків.

— Свята правда, — підтакнув з кам'яним виразом обличчя Венцель де Харта. — Свята правда, пане фон Рунге.

— А чому, — відновив розслідування фон Оппельн, — на вас напали? Ви везли що-небудь коштовне?

— Та де там... Ну, хіба що коней...

— Коней, — замислено повторив де Харта. — Ласа річ, коні зі Скалки. З табуна пані Дзержки де Вірсінг... Упокій, Господи, їй...

Він урвав, проковтнув слину, не в змозі відірвати очей від понівеченого обличчя жінки, яка лежала на піску в страхітливо неприродній позі.

— Це не вона, — конюший закліпав непритомними очима. — Це не пані Дзержка. Це жінка машталіра... Он того, який ондечки лежить... Їхала з нами від Клодзька.

— помилилися, — холодно відзначив факт Кауффунг. — Узяли цю машталірову за Дзержку.

— Видно, таки взяли, — безпристрасно підтвердив конюх. — Бо...

— Бо що?

— Виглядала на ліпшу пані.

— Чи значить це, — фон Оппельн випростався в сідлі. — Чи значить це, пане Вільгельме, що ви натякаєте, що це не був напад з метою пограбування? Що саме пані де Вірсінг...

— Була ціллю? Так. Я в цьому упевнений.

— Була ціллю, — додав він, бачачи запитальні погляди решти лицарів. — Була ціллю нападу, як Миколай Ноймаркт, як Фабіан Пфефферкорн... Як усі інші, хто

всупереч забороні торгував із... із закордоном...

— Винні лицарі-грабіжники, — твердо сказав фон Рунге. — Не можна вірити дурним вигадкам, пліткам про змови і нічних демонів. Усе це були і є звичайні грабіжницькі напади.

— А ще могли, — сказав тоненьким голосом молоденький Генріх Барут, якого, аби відрізнити від решти Генріхів, у родині називали Шпачком. — А ще цей злочин могли вчинити жиди. Щоби добути християнської крові, знаєте, на мацу. О, погляньте на он того, нещасного. Та в ньому, мабуть, і краплі крові не залишилося...

— Як могло залишитися, — докірливо подивився на юнака Венцель де Харта, — якщо в нього голови не залишилося...

— Це могли зробити, — похмуро вставив Гунтер фон Бішофсгейм, — ті відьми на мітлах, які на нас учора вночі біля багаття немовби з неба звалилися! Клянуся шапочкою святого Антонія! От потроху і починає розв'язуватися загадка! Я ж вам казав, що між дияволицями був Рейнмар де Беляу, що я його розгледів і впізнав! А достеменно відомо, що де Беляу — чарівник, в Олесниці чорною магією займався, на жінок чари наводив. Тамтешні панове можуть підтвердити!

— А я от нічого не знаю, — промимрив, дивлячись на Бенно Еберсбаха, Бичок Кромпуш. Обидва вони вчорашньої ночі впізнали Рейневана серед відьом, що летіли по небу, але воліли цього не зраджувати.

— Ну, атож, — відкашлявся Еберсбах. — Ми в Олесниці буваємо рідко. Пліток не слухаємо...

— Це не плітки, — поглянув на нього Рунге, — а факти. Белява займався чаклунством. Проклятий начебто власного брата вбив, як Каїн, коли той виявив його чортові практики.

— Годі сумніватися, — підтакнув Євстахій фон Рохов. — Про це говорив пан фон Рейдебург, стшелінський староста. А до нього такі вісті дійшли з Вроцлава. Від єпископа. Юний Рейнмар де Беляу зшаленів від чаклунства, диявол його з глузду зсунув. Диявол його рукою керує, до злочинів підштовхує. Убив він власного брата, убив пана Альбрехта Барта з Карчина, убив купця Ноймаркта, убив купця Гануша Троста, ба, на зембицького князя, кажуть, замахнувся.

— Таки замахнувся! — підтвердив Шпачок. — І до вежі за це потрапив. Одначе втік. З диявольською поміччю, бо як же ще.

— Якщо це чортова справа, — неспокійно роззирнувся Кунад фон Нойдек, — то їдьмо звідсіль чимшвидше... Бо ще, чого доброго, до нас щось нечисте причепиться...

— До нас? — Румфольд фон Опельн пацнув долонею по підвішеному біля сидла щиту, який вище гербового срібного багра був перепоясаний стрічкою з червоним хрестом. — До нас? До цього знака? Та ми ж хреста взяли, ми ж хрестоносці, з єпископом Конрадом хрестовим походом на Чехію йдемо, бити єретиків, Бога захищати і релігію! Ні, не може до нас чорт підступитися. Бо ми milites Dei, ангельська міліція!

— Як ангельська міліція, — зауважив фон Рохов, — ми маємо не тільки привілеї, а й обов'язки.

— Що ви хочете цим сказати?

— Пан фон Бішофсгейм упізнав Рейнмара з Беляви серед чарівниць, які летіли на шабаш. Про це, як тільки приїдемо у Клодзько, на збірний пункт хрестового походу, треба буде донести Святій Курії.

— Доносити? Пане Євстахію! Таж ми лицарі!

— Донос стосовно чарів і ересі лицарської честі не заплямовує.

— Завжди заплямовує!

— Не заплямовує!

— Заплямовує, — прорік Румфольд фон Оппельн. — Але донести треба. І донесемо. А тепер далі, панове, у дорогу, у Клодзько, нам, ангельській міліції, не можна спізнитися на збірний пункт.

— Сором був би, — тонко підтвердив Шпачок, — якби єпископський хрестовий похід без нас на Чехію рушив.

— То їдьмо, в дорогу, — Кауффунг повернув коня. — Тим більше, що нам тут робити нічого. Як я бачу, цією справою займуться інші.

Справді, гостинцем наближалися збройні люди бургграфа з Франкенштейна.

* * *

— Ось, — Держка де Вірсінг зупинила коня, глибоко зітхнула, притулений до її спини Рейневан відчув це зітхання. — Ось і Франкенштейн. Міст на ріці Будзувці. Ліворуч від дороги — госпіс божогробців, костел Святого Георгія і Вежа блазнів. Праворуч — млини і буди фарбарів. Далі, за мостом, — міська брама, яку називають Клодзькою. Там — князівський замок, там — вежа ратуші, там — фара[464] Святої Анни. Злазь.

— Тут?

— Тут. Я й не подумаю показуватися коло міста. Та й тобі варто було б над цим замислитися, родичу.

— Я мушу.

— Так я і думала. Злазь.

— А ти?

— А я не мушу.

— Я питаю, куди ти поїдеш?

Держка подмухом відкинула пасмо волосся. Подивилася на нього. Він зрозумів її погляд і більше ні про що не запитував.

— Бувай, родичу. До побачення.

— Дай Боже, аби у кращі часи.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ШОСТИЙ

у якому в місті Франкенштейні зустрічається багато старих — хоч і не обов'язково добрих — знайомих.

Майже посередині ринку, між ганебним стовпом і колодязем, розкинулася чимала калюжа, що смерділа гноєм і пінилася від кінської сечі. У калюжі плюскалося досить багато горобців, а навколо сиділа купка обдертих, розпатланих і брудних дітей, які

бабралися в болоті, обхляпували одне одного, зчиняли галас і пускали човники з кори.

— Так, Рейнмаре, — Шарлей доїв юшку і тепер шкрябав ложкою по дну миски. — Треба визнати, твій нічний політ справив на мене враження. Летів ти справді непогано, можна сказати — орел. Король літунів. Пам'ятаєш, я тобі щось таке пророкував, тоді, після левітації в лісових відьом? Що ти станеш орлом. Ось ти і став. Хоча думаю, що не без допомоги Гуона фон Сагара, та все-таки. Клянуся своїм кутасом, хлопче, при моєму боці ти робиш величезні успіхи. Ще трохи постараєшся — і буде з тебе Мерлін. І збудуєш нам тут, у Шльонську, Стоунхендж. Такий, що той англійський сховається.

Самсон пирснув.

— А що, — продовжив за мить демерит, — із Біберштайнівною? Ти доставив її у безпеці до брами татусевого замку?

— Майже, — Рейневан зціпив зуби. Він шукав Ніколетту — безуспішно — цілий ранок, по всьому Франкенштейну, зазірав у постоялі двори, виглядав після меси під костелом Святої Анни, забрів до Зембицької брами і на дорогу, що веде до Штольца, випитував, тинявся суконними рядами на ринку. І саме там, у крамниці, наткнувся — на свою превелику радість і полегшення — на Шарлея і Самсона.

— Мабуть, — додав він, — дівчина вже вдома.

На це він сподівався, на це розраховував. Замок Штольц відділяла від Франкенштейна неповна миля, шлях до Зембиць та на Ополе був людним, Катажині Біберштайн досить було назвати себе — і підводу та супровід їй надав би кожен купець, кожен лицар або чернець. Тому Рейневан був майже впевнений, що дівчина вже безпечно дісталася до місця. Але його мучило те, що це не його заслуга. Зрештою, не тільки це його мучило.

— Якби не ти, — Самсон Медок ніби читав його думки, — дівчина не вийшла б живою із замка Бодак. Ти врятував її.

— А може, і нас також, — Шарлей облизав ложку. — Старий Біберштайн тільки так розіслав погоні, а ми — якщо хтось із вас цього ще не помітив — дуже близько від місця нападу, набагато ближче, ніж учора ввечері. Якби нас зловили... Гм-м-м... Може, панна, пам'ятаючи про порятунок, прийде нам на допомогу і заступиться за нас, виблагає у батечка цілість наших членів?

— Якщо захоче, — тверезо зауважив Самсон. — І якщо встигне.

Рейневан не прокоментував. Доїв суп.

— Ви, — сказав він, — теж справили на мене враження. У Бодаку було п'ятеро озброєних рубак-раубрітерів. А ви дали собі з ними раду...

— Вони були п'яні, — скривився Шарлей. — Якби не це... Але факт залишається фактом, я з непідробним здивуванням дивився на бойові подвиги присутнього тут Самсона Медка. А якби ти бачив, Рейнмаре, як він висаджував браму! Слово честі, якби королева Ядвіга мала когось такого для допомоги під брамою Вавеля, то зараз ми мали би Габсбургів на польському троні... А потім наш Самсон розгромив негідних філістимлян. Коротко кажучи: саме завдяки йому ми обидва живемо.

— Але, Шарлею...

— Завдяки тобі ми живі, скромний чоловіче. Крапка. Завдяки йому ж, знай це, Рейнмаре, ми знайшли тебе. На роздоріжжі, коли довелося вибирати, я схилився радше до Бардо, але Самсон уперся, щоби такі Франкенштейн. Стверджував, що в нього — передчуття. Зазвичай я висміюю такі передчуття, але в цьому випадку, маючи справу з істотою надприродною, прибульцем з потойбіччя...

— Ти послухався, — урвав його Самсон, який уже призвичаївся не зважати на глузування. — Як виявилось, це було мудре рішення.

— Нема що казати. Ех, Рейнмаре, як же я зрадив, уздрівши тебе на ринку славного міста Франкенштейна, на тлі прилавка з пантофлями, у тіні вежі ратуші. Чи я вже говорив тобі, як сильно...

— Говорив.

— Радість від того, що я тебе бачу, — не дав перебити себе демерит, — вплинула також — і про це я хотів би тебе повідомити — на незначні поправки в моїх планах. Після твоїх останніх діянь, особливо після цирку з Гайном фон Чірне, показового виступу на зембицькому турнірі та пашталакання перед Буко з приводу колектора, я пообіцяв собі, що коли ми нарешті доберемося до Угорщини, коли ти опинишся у безпеці, я відразу ж після прибуття в Буду відведу тебе на міст через Дунай і так копну в дупу, що ти злетиш у ріку. Втішений і зворушений, нині я скасовую свої наміри. Принаймні на якийсь час. Гей, господарю! Пива! Швидко!

Довелося зачекати, корчмар не надто квапився. Спочатку його ввели в оману вираз обличчя і гордовитий голос Шарлея, однак він не міг не помітити, що ще раніше, замовляючи суп, гості досить гарячково підбили баланс, випорпуючи скойці і гелери з дна гаманців і з закамарків кишень. У корчмі, розташованій в аркадній галереї навпроти ратуші, аж ніяк не кишіло клієнтами, однак корчмар надто себе цінував, щоб із зайвою послужливістю реагувати на окрики перших-ліпших лапсердаків.

Рейневан ковтнув пива, дивлячись на обдертих дітей, які бабралися в жовтій калюжі між ганебним стовпом і колодязем.

— Діти — майбутнє нації, — піймав його погляд Шарлей. — Наше майбутнє. Що ж, як таке воно обіцяє бути нецікавим. По-перше, убогим. По-друге, смердючим, нехлюйним і відразливо непривабливим.

— Справді так, — погодився Самсон. — Але ж цьому можна зарадити. Замість нарікати, треба про нього подбати. Вимити. Нагодувати. Дати освіту. І тоді майбутнє — забезпечене.

— І хто ж, по-твоєму, повинен цим зайнятися?

— Не я, — знизав плечима велетень. — Мене це не стосується. У мене у вашому світі однаково немає майбутнього.

— Правда. Я й забув, — Шарлей кинув шматок змоченого в супі хліба собаці, що крутився поблизу. Собака був настільки худий, що аж зігнувся в три погібелі. А хліб він не з'їв, а проковтнув, як кит Йону.

— Цікаво, — замислився Рейневан, — чи цей псисько коли-небудь бачив костюмаху?

— Напевно, тоді, — знизав плечима демерит, — коли мав зламану лапу. Але, як

справедливо мовить Самсон, мене це не стосується. У мене також немає тут майбутнього, а якщо навіть і є, то воно здається мені ще більш засраним, ніж оці дітваки, і жалюгіднішим, ніж оцей-от собака. Країна мадярів видається мені зараз віддаленішою, ніж Ultima Thule[465]. Мене не обдурить хвилинна ідилія у вигляді тихого містечка Франкенштейна, пива, квасолевого супу і підсоленого хліба. За мить Рейневан зустріне яку-небудь панну, і станеться те, що й завжди. Знову доведеться брати ноги на плечі й утікати, щоби врешті-решт опинитися десь у глушині. Або в поганому товаристві.

— Але, Шарлею, — Самсон теж кинув собаці хліба, — від Опави нас відділяє тільки трохи більше ніж двадцять миль. А від Опави до Угорщини — всього якихось вісімдесят. Це не так уже й багато.

— Я бачу, ти там, у потойбіччі, вивчав географію східних окраїн Європи?

— Я багато різного вивчав, але не в цьому річ. Річ у тім, аби мислити позитивно.

— Я завжди мислю позитивно, — Шарлей відпив пива. — Мій оптимізм тільки зрідка щось порушує. І це має бути щось серйозне. Щось таке, скажімо, як перспектива далекої подорожі при цілковитій відсутності готівки. Наявність на трьох двох коней, причому в одного — запалення копит. А також той факт, що один із нас поранений. Як там твоя рука, Самсоне?

Велетень не відповів, зайнятий пивом, лишень ворухнув перев'язаною рукою, показуючи, що з нею все гаразд.

— Я радий, — Шарлей глянув на небо. — Однією проблемою менше. Але інші нікуди не дінуться.

— Дінуться. Принаймні частково.

— Що ти хочеш цим сказати, дорогий наш Рейнмаре?

— Цього разу, — Рейневан гордо підняв голову, — нам допоможуть не твої, а мої зв'язки. Я маю у Франкенштейні знайомих.

— А чи не йдеться часом, дозволю собі запитати, — зацікавився Шарлей, — про яку-небудь заміжню жінку? Удову? Дівичку на виданні? Черницю? Іншу дочку Єви, представницю прекрасної статі?

— Невдалі жарти. І даремні побоювання. Мій тутешній знайомий — диякон костелу Воздвиження Святого Хреста. Домініканець.

— Ха! — Шарлей енергійно поставив кухоль на стіл. — Якщо так, то краще вже чергова заміжня жінка. Рейнмаре, дорогий, чи ти часом не відчуваєш постійного болю голови? Не маєш нудоти і запаморочень? В очах тобі не двоїться?

— Знаю, знаю, — махнув рукою Рейневан, — що ти хочеш сказати. Domini canes[466], собаки, шкода тільки, що скажені. Повсякчас до послуг Інквізиції. Банально, мосьпане, банально. До того ж, треба тобі знати, диякон, про якого я говорю, має переді мною борг вдячності, неабиякий борг вдячності. Петерлін, мій брат, колись йому допоміг, витяг із важких фінансових клопотів.

— І ти думаєш, що це що-небудь значить? Як звати того диякона?

— А ти що, знаєш усіх?

— Знаю багатьох. Як його на ім'я?

— Анджей Кантор.

— Фінансові клопоти, — сказав, замислившись на хвилику, демерит, — здається, у цій родині спадкові. Чув я про Павла Кантора, якого половина Шльонська переслідувала за борги і махінації. А в кармелітів зі мною сидів Матеуш Кантор, вікарій із Длуголенки. Він програв у кості ковчежець і кадильницю. Я боюся навіть подумати, що програв твій диякон.

— Це давня справа.

— Ти мене не зрозумів. Я боюся навіть подумати, що він програв останнім часом.

— Не розумію.

— Ох, Рейнмаре, Рейнмаре. Ти вже, думаю, бачився з цим Кантором?

— Так, бачився. Але я все ще не...

— Що йому відомо? Що ти йому сказав?

— Практично нічого.

— Перша добра новина. Тому даруймо собі як це знайомство, так і домініканську допомогу. Потрібні нам кошти зберемо в інший спосіб.

— Цікаво, який?

— Та от хоч би продавши оцей майстерної роботи кухлик.

— Срібний. Звідки він у тебе?

— Я ходив по базару, розглядав торгові прилавки, а кухлик раптом опинився в мене в кишені. От загадка!

Рейневан зітхнув. Самсон зазирнув у кухоль, тужно дивлячись на залишки піни. Шарлей натомість взявся розглядати лицаря, який у найближчій аркаді саме кляв на чім світ стоїть зігнутого в поклоні єврея. Лицар носив малинової барви шаперон і багатий лентнер, оздоблений спереду гербом, на якому було зображене млинове коло.

— Шльонськ як такий, — мовив демерит, — я залишаю за собою, в принципі, без жалю. Я кажу "в принципі", бо одного мені таки шкода. Отих п'ятисот гривень, які віз збирач податків. Якби не обставини, гроші могли бути нашими. Мене злить, зізнаюся, думка, що ними збагатився, випадково і незаслужено, який-небудь бовдур на кшталт Буко фон Кроссіга. Хтозна, може, отой Рейхенбах, який отам якраз у цю хвилину обзиває ізраеліта жидом пархатим і свинею? А може, хтось із тих біля будки лимаря?

— Щось сьогодні тут винятково багато збройних людей і лицарів...

— Багато. А оно, гляньте, нові під'їжджають...

Демерит раптом затнувся і голосно втягнув повітря. Зі Срібногірської вулички, що вела від Підвальної брами, на ринок саме в'їжджав раубрітер Гайн фон Чірне.

Шарлей, Самсон і Рейневан не чекали. Зірвалися з лави, щоб потихеньку дати драла, перш ніж їх помітять. Але було вже пізно. Їх помітив сам Гайн, їх помітив Фричко Ностіц, який їхав поруч із Гайном, їх помітив італієць Вітелоццо Гаєтані. В останнього, коли він побачив Шарлея, від люті зблідла все ще опухла і прикрашена свіжим шрамом фізіономія. Наступної секунди ринок міста Франкенштейна заповнили крики і тупіт копит. А ще за якусь мить Гайн зганяв злість на корчмаревій лаві,

рубаючи її на друзки сокирою.

— Догнати! — ревів він своїй озброєній свиті. — За ними!

— Туди! — репетував Гаєтані. — Вони туди втекли!

Рейневан біг, що мав сили, ледве встигаючи за Самсоном.

Шарлей мчав першим, вибирав дорогу, спритно звертаючи в щонайвужчі завулки, а потім продираючись через садки. Тактика, здається, виправдовувала себе: раптом тупання копит і крики погоні за ними стихли. Вони вискочили на вуличку Нижньолазняну, яка пінилася від мильної води, звернули до Зембицької брами.

Від Зембицької брами, перемовляючись і ліниво погойдуючись у сідлах, наближалися Стерчі, а з ними Кнобельсдорф, Гакст і Роткірх.

Рейневан став як укопаний.

— Беляу! — заревів Вольфгер Стерча. — Попався, сучий сину!

Його ревіння ще не перестало звучати, а Рейневан, Шарлей і Самсон уже гналися, важко дихаючи, вузькими вуличками, перестрибуючи через плоти, продиралися крізь гушавину садків і кущі на городах, заплутувалися в простирадлах, які сохнули на шнурах. Чуючи зліва крики людей Гайна, а позаду — ревіння Стерчів, вони бігли на північ, у той бік, звідки саме почав долинати дзвін з домініканського костелу Воздвиження Святого Хреста.

— Паничу Рейнмаре! Тут! Сюди!

У стіні розкрилися маленькі дверцята, а в них стояв Анджей Кантор, домініканський дякон. Той, який мав перед Беляу борг вдячності.

— Сюди, сюди! Швидше! Немає часу!

Справді, часу не було. Вони забігли в тісні сіни, які, як тільки Кантор замкнув дверцята, потонули в пітьмі й запаху прілого шмаття. Рейневан з неймовірним гуркотом перевернув якусь бляшану посудину, Самсон спіткнувся й упав з грюкотом. Шарлей також на щось наскочив, бо брудно вилаявся.

— Сюди! — гукав Анджей Кантор звідкись спереду, звідки пробивалося невиразне світло. — Сюди! Тут! Тут!

Вузькими східцями Рейневан радше скотився, ніж зійшов. Нарешті він вибрався на денне світло, на малесеньке подвір'ячко поміж стінами, оброслими диким виноградом. Самсон, який вибігав за ним, наступив на kota, кіт дико занявчав. Перш ніж нявчання затихло, з обох аркад вискочили і накинулися на них кільканадцятьох людей у чорних куртках та в круглих фетрових капелях.

Хтось накинув Рейневанові мішок на голову, хтось копняком підбив йому ноги. Він повалився на землю. Його придавили, викрутивши руки. Поруч він відчував і чув шарпанину, люте хекання, звуки ударів і болісні зойки, які свідчили про те, що Шарлей і Самсон не дають себе взяти без боротьби.

— Чи Свята Курія... — долинув до нього тремтячий голос Анджея Кантора. — Чи Свята Курія встановила... За піймання цього єретика... Якусь винагороду? Хоч би невеличечку? Єпископський *significavit* не згадує, але я... Я маю клопоти... Я у великій фінансовій потребі... Саме тому...

— Significavit — наказ, а не торговий контракт, — відповів дияконові сердитий і хрипкий голос. — А можливість надати допомогу Святій Інквізиції — це вже достатня нагорода для кожного доброго католика. Чи ти не добрий католик, брате?

— Кантор... — прохрипів Рейневан з повним ротом пилюки і клоччя, видертого з мішка. — Канто-о-ор! Ти курвий сину! Ти кунделю церковний! Ти в сраку йоба...

Йому не дали докінчити. Рейневан дістав по голові чимось твердим, з очей посипалися іскри. Потім дістав ще раз, біль паралізуюче розбігся по тілу, пальці рук раптом змертвіли. Той, хто його бив, ударив ще раз. І ще раз. І ще раз. Біль змусив Рейневана кричати, кров запульсувала у вухах, позбавляючи його свідомості.

* * *

Очуняв він у майже цілковитій темряві, з пересохлим горлом та твердим, як кілок, язиком. Голова пульсувала болем, що охоплював скроні, очі, навіть зуби. Він зробив глибокий вдих — і аж закашлявся, так навколо смерділо. Рейневан ворухнувся — і зашелестіла втрамбована солома, на якій він лежав. Неподалік хтось жахливо бурмотів, ще хтось кашляв і стогнав. Зовсім поруч щось дзюркотіло, лилася вода. Рейневан облизнув покриті липким нальотом губи. Підняв голову — й аж застогнав, так загупав у ній біль. Він підвівся — обережно, поволі. Одного погляду вистачило, щоб зрозуміти, що він у великому підвалі. У льоху. На дні глибокого кам'яного колодязя. І що він не один.

— Отямився, — констатував факт Шарлей. Він стояв за кілька кроків і з голосним дзюркотінням справляв у горщик потребу.

Рейневан відкрив рот, але не зумів видати ні звуку.

— Це добре, що ти отямився, — Шарлей застібнув штани. — Бо я саме мушу тобі заявити, що стосовно мосту на Дунаї ми повертаємося до первісного задуму.

— Де... — нарешті проскрипів Рейневан, насилу ковтнувши слину. — Шарлею... Де... ми...

— У храмі святої Димпни.

— Де?

— У притулку для божевільних.

— Де?!

— Кажу ж тобі. У божевільні. У Narrenturm — Вежі блазнів.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ СЬОМИЙ

у якому Рейневан із Шарлеєм упродовж досить тривалого часу мають спокій, лікарську опіку, духовну розраду, регулярне харчування і товариство непересічних людей, з якими можуть досхочу розмовляти на цікаві теми. Словом, мають те, що зазвичай можна мати у божевільні.

— Слава Ісусу Христу. Благословенне ім'я святої Димпни.

Пансіонери Вежі блазнів відреагували шурхотом соломи й недоладним маловиразним бурмотінням. Божогробець бавився палицею, ляскаючи нею по розкритій лівій долоні.

— Ви двоє, — сказав він Рейневану і Шарлею, — новенькі в нашій Божій череді. А ми тут даємо новеньким нові імена. А оскільки сьогодні ми вшановуємо святих

мучеників Корнелія і Купріяна, то один із вас буде Корнелієм, а другий — Купріяном.

Ні Корнелій, ні Купріян не відповіли.

— Я, — байдуже продовжував чернець, — госпітальний метр і опікун Вежі. Звати мене брат Транквілій. *Nomen omen*. [467] Принаймні доти, доки хто-небудь мене не роздразнить. А роздразнює мене, мусите знати, коли хто-небудь галасує, гарячкує, зчиняє гармидер і гвалт, забруднює себе і місце довкола себе, вживає негарних слів, блюзнірствує з Бога і святих, не молиться і заважає молитися іншим. І взагалі грішить. А на грішників у нас тут є різні способи. Дубовий кийок. Цеберце зі студеною водою. Залізна клітка. І ланцюжок при стіні. Зрозуміло?

— Зрозуміло, — в унісон відповіли Корнелій і Купріян.

— Тоді, — брат Транквілій позіхнув, поглянув на свою палку — добре вислужений і відполірований дубець, — розпочинайте лікування. А якщо вимолите прихильність і заступництво святої Димпни, то вас, дасть Бог, полишать шаленство й божевілля, і ви повернетесь, вилікувані, у здорове лоно суспільства. Димпна славиться серед святих своєю милістю, так що шанси у вас чималі. Але не переставайте молитися. Зрозуміло?

— Зрозуміло.

— Ну то з Богом...

Божогробець вийшов рипливими сходами, які звивалися навколо муру і закінчувалися десь угорі дверима — масивними, судячи зі звуку, з яким їх відчиняли й зачиняли. Щойно у кам'яному колодязі відзвучала луна, Шарлей піднявся.

— Ну, брати по нещастю, — сказав він весело, — вітаю вас, ким би ви не були. Виходить, що якийсь час нам доведеться провести разом. Хоч і не з власної волі, та одначе. То, може, все-таки варто познайомитися?

Як і годину тому, йому відповів шурхіт і шелест соломи, фиркання, тиха лайка та декілька інших слів і звуків, переважно непристойних. Однак цього разу Шарлей не відмовився від свого наміру. Він рішуче підійшов до одного із солом'яних лігов, що їх кільканадцять було сформовано попід стінами вежі та довкола напівзруйнованих стовпів і арок, які розділяли дно. Темряву лише незначною мірою розвиднювало світло, що просочувалося згори, з маленьких віконечок біля самого вершечка. Але очі вже призвичаїлися, і дещо вже можна було розгледіти.

— Доброго дня! Я — Шарлей!

— А чи не пішов би ти, — пробурчав чоловік з лігва. — Чіпляйся, безумцю, до собі подібних. Я при здоровому глузді. Нормальний!

Рейневан розкрив було рота, швидко закрив і знову розкрив. Він-бо бачив, чим займається той, хто хотів вважатися нормальним, а займався він енергійними маніпуляціями з власними геніталіями. Шарлей кашлянув, знизав плечима, пішов далі, до наступного лігва. Чоловік, який лежав на ньому, не рухався, якщо не рахувати легкого здригання і дивних спазмів обличчя.

— Доброго дня! Я — Шарлей...

— Б-б-б... б-б-у-у-б... бле-бле-е-е... Бле-е-е...

— Так я і думав. Ходімо далі, Рейнмаре. Доброго дня! Я...

— Стий! Куди прешся, божевільний? На креслення? Очей не маєш?

На твердій як камінь долівці, серед відгорнутої соломи, виднілися нашкрябані крейдою геометричні фігури, креслення і стовпчики цифр, над якими сліпав сивий дідуган із лисою як коліно маківкою. Креслення, фігури і цифри також повністю покривали стіну над його лігвом.

— Ах, — відступив Шарлей. — Перепрошую. Розумію. Як я міг забути: *noli turbare circulos meos*[468].

Старий підняв голову, показав почорнілі зуби.

— Учені?

— Деякою мірою.

— Тоді займіть собі місця біля стовпа. Біля того, який позначено омегою.

* * *

Вони зайняли місця і, нагорнувши соломи, вимостили собі лігва під зазначеним стовпом, позначеним нашкрябаною грецькою літерою. Ледве встигли впоратися із завданням, як з'явився брат Транквілій, цього разу в товаристві кількох інших ченців у рясах із подвійним хрестом. Охоронці єрусалимського Гробу Господнього принесли паруючий казан, але пацієнтам вежі дозволили наблизитися до нього з мисками лише після того, як ті хором змовили "Pater noster", "Ave", "Credo", "Confiteor" і "Miserere"[469]. Рейневан ще не підозрював, що це був початок ритуалу, якому він муситиме підкорятися довго. Дуже довго.

— Вежа блазнів, — озвався він, тупо вглядаючись у дно миски, у прилиплі рештки пшоняної каші. — У Франкенштейні?

— У Франкенштейні, — підтвердив Шарлей, длубаючись у зубах соломинкою. — Вежа — при госпісі Святого Георгія, який утримують божогробці з Ниси. Перед міськими стінами, біля Клодзької брами.

— Знаю. Я проходив поблизу. Учора. Здається, вчора... Як ми сюди потрапили? Чому нас узяли за розумово хворих?

— Найімовірніше, — демерит пирснув сміхом, — хтось проаналізував наші останні вчинки. Ні, дорогий Купріяне, я пожартував, аж настільки нам не пощастило. Це не тільки Вежа блазнів, це також... тимчасово... в'язниця Інквізиції. Оскільки карцер тутешніх домініканців зараз на ремонті. У Франкенштейні є дві міські в'язниці, у ратуші та під Кривою вежею, але обидві завжди переповнені. Тому сюди, у Вежу блазнів, саджають заарештованих за наказом Святої Курії.

— Однак цей Транквілій, — не відступав Рейневан, — ставиться до нас як до таких, що несповна розуму.

— Професійна аберація.

— Що із Самсоном?

— Що, що, — відмахнувся Шарлей. — Подивилися на його мармизу — та й відпустили. Іронія, га? Відпустили, бо взяли за ідіота. А нас запхали межі психів. Широ кажучи, претензій я не маю, звинувачую тільки себе. Їм ішлося про тебе, Купріяне, ні про кого більше, бо тільки про тебе згадував *significavit*. Мене посадили, бо я чинив

опір, роз'юшив пару носів, гм, не буду хвалитися, одначе пара копняків теж влучила туди, куди мала влучити. Якби я повівся спокійно, як Самсон...

— Між нами кажучи, — додав він після довгого важкого мовчання, — тільки на нього, Самсона, я й маю надію. Що він що-небудь придумає й організує. Причому швидко. Інакше... Інакше в нас можуть бути неприємності.

— З Інквізицією? А в чому нас обвинуватять?

— Проблема, — голос Шарлея був дуже засмучений, — не в тому, в чому нас обвинуватять. Проблема в тому, в чому ми зізнаємося.

* * *

Пояснень Рейневан не потребував, бо знав, про що йдеться. Те, що вони підслухали в цистерціанській грангії, означало смертний вирок, але спочатку — тортури. Про те, що вони підслухали, ніхто не міг дізнатися. Не вимагав пояснень багатозначний погляд, яким демерит вказав на інших пансіонерів Вежі. Рейневанові також було відомо, що в Інквізиції був звичай поміщати серед ув'язнених шпиків і провокаторів. Шарлей, щоправда, обіцяв, що таких він швидко викриє, але порадив обережність і конспірацію і щодо решти, які здавалися порядними. Навіть з ними, зазначив він, не треба бути відвертим. Не треба, заявив, щоб вони що-небудь знали і мали про що говорити.

— Позаяк, — додав він, — людина, розтягнута на "скрипці", говорить. Говорить багато, говорить усе, що знає, говорить, про що тільки можна. Бо поки говорить, доти не припікають.

Рейневан зажурився. Настільки явно, що Шарлей навіть вирішив за необхідне додати йому бадьорості, подружньому ляснувши по спині.

— Вище голову, Купріяне, — утішив він. — За нас іще не взялися.

Рейневан зажурився ще дужче, і Шарлей здався. Він не знав, що Рейневана непокоїть зовсім не те, що на муках він розповість про підслухані в грангії переговори. Що в сто разів сильніше його жахає думка про те, що він зрадить Катажину Біберштайн.

* * *

Трохи відпочивши, обидва мешканці квартири "Під Омегою" поробили наступні знайомства. Йшло їм по-різному. Одні пансіонери Вежі блазнів розмовляти не хотіли, інші не могли, перебуваючи в стані, що його доктори пражського університету визначали — за школою Салерно — як *dementia* або *debilitas*[470]. Ще інші були більш схильні до розмов. Але й вони не надто поспішали повідомляти свої персонали, тому Рейневан подумки дав їм відповідні прізвиська.

Їхнім найближчим сусідом був Тома Альфа — він мешкав під стовпом, позначеним саме цією грецькою літерою, а у Вежу блазнів потрапив у день святого Томи Аквінського, сьомого березня. За що потрапив і чому так довго сидить, він не сказав, але на Рейневана аж ніяк не справив враження божевільного. Він називав себе винахідником, однак Шарлей на підставі маньєризмів мови визнав його за втеклого ченця. Пошуки ж діри в монастирському мурі, заявив він, не можуть претендувати на

звання справжнього винахідництва.

Недалеко від Томи Альфи, під літерою "тау" і видряпаним на стіні написом ROENITEMINI[471], мешкав Камедула. Цей свого духовного сану приховати не міг, його тонзура ще не заросла волоссям. Більше про нього нічого не було відомо, оскільки він мовчав, як справжній брат з Камальдоли[472]. І як справжній камедула він мовчки і без жодного слова скарги зносив надзвичайно часті у Вежі блазнів пости.

На протилежному боці, під написом LIBERA NOS DEUS NOSTER[473], сусідили два суб'єкти, які за іронією долі були сусідами і на волі. Обидва заперечували, що вони божевільні, обидва вважали себе жертвами хитро сплечених інтриг. Один, міський писар, якого божогробці за днем його прибуття охрестили Бонавентурою, вину за арешт покладав на дружину, яка тимчасом була рада безперешкодно розважатися з коханцем. Бонавентура негайно вділив Рейневанові та Шарлею довжелезної лекції про жінок, які за самою своєю природою і натурою є підлими, підступними, хтивими, розпусними, непорядними і зрадливими. Лекція надовго занурила Рейневана в похмурі спогади і ще похмурішу меланхолію.

Другого із сусідів Рейневан подумки назвав Інститором, бо той весь час і вголос переживав за своє institorium, тобто багату і прибуткову крамницю на Ринку. Волі, стверджував він, його позбавили власні діти, які донесли на нього, щоб заволодіти крамницею і прибутками від неї. Як і Бонавентура, Інститор зізнавався, що цікавиться наукою: обидва вони по-аматорськи займалися астрологією й алхімією. Обидва дивно примовкали, почувши слово "Інквізиція".

Неподалік від сусідів, під написом "Дупа", мав своє лігво ще один громадянин Франкенштейна, який не приховував свого імені, — Миколай Коппірніг, місцевий вільний муляр[474] та астроном-аматор, — на жаль, тип небалакучий, буркітливий і нетовариський.

Далі, під стіною, трохи віддалік від анклаву науковців, сидів Циркулос Меос, скорочено — Циркулос. Він сидів, нагорнувши соломи, як пелікан у гнізді. Таке враження підсилювали лисий череп і чимале воло на шиї. Те, що він ще не вмер, доводив живим смородом, виблискуванням лисини і безперервним шкряботінням крейдою по стіні чи долівці, яке всіх дратувало. З'ясувалося, що він не був, як Архімед, механіком, а креслення і фігури мали інше призначення. Саме через них Циркулос потрапив до божевільні.

Біля лігва Ісаї, чоловіка молодого й апатичного, прозваного так через те, що він постійно цитував книгу цього пророка, стояла страшна залізна клітка, що виконувала роль карцеру. Клітка була порожня, а Тома Альфа, який сидів тут найдовше, не пам'ятав, щоб у неї кого-небудь саджали. Брат Транквілій, який наглядав за Вежею блазнів, повідомив Альфа, справді був спокійним і дуже поблажливим ченцем. Звичайно, доти, доки його хтось не роздражнював.

Нормальний, який і далі всіх ігнорував, виявився тим, хто невдовзі "роздражнив" брата Транквілія. Під час молитви Нормальний цілковито віддався своєму улюбленому заняттю — забавам із власною соромотою. Це не приховалося від соколиного ока

божогробця, і Нормальний отримав добрячого прочухана дубовим кийком, що його, як з'ясувалося, Транквілій носив не для краси.

Минали дні, позначені нудним ритмом їжі й молитов. Минали ночі. Останні були особливо обтяжливі — як через надокучливий холод, так і через хорове, просто страхітливе хропіння пансіонерів. Дні легше було витримувати. Можна було принаймні порозмовляти.

* * *

— Через злість і заздрість, — Циркулос ворухнув волом і закліпав закислими очима. — Я сиджу тут через злість людську і заздрість колег-невдах. Вони зненавиділи мене, бо я досягнув того, чого їм досягти не вдалося.

— А саме? — зацікавився Шарлей.

— Та чого б то я мав, — Циркулос витер об халат забруднені крейдою пальці, — чого б то я мав товкмачити вам, профанам, ви однаково не зрозумієте.

— А ви випробуйте нас...

— Ну, якщо на те ваша воля... — Циркулос відкашлявся, подлубався в носі, потер п'яткою об п'ятку. — Мені вдалася річ неабияка. Я точно визначив дату кінця світу.

— Невже тисяча чотириста двадцятий рік? — запитав після хвилини ввічливого мовчання Шарлей. — Місяць лютий, понеділок після Святої Схоластики? Не дуже оригінально, зауважу я вам.

— Ображаєте, — випнув рештки живота Циркулос. — Я не якийсь там навіжений міленарист[475], і не якийсь містик-недоук, я не повторюватиму вслід за фанатиками хіліастичну маячню. Я вивчив проблему *sine ira et studio*[476], на підставі досліджень наукових джерел і математичних компутацій[477]. Ви знаєте Одкровення святого Йоанна Богослова?

— Поверхово, але знаємо...

— Агнець розкрив сім печаток, так? І побачив Йоанн сімох ангелів, так?

— Абсолютно.

— А вибраних і попечатаних було сто сорок чотири тисячі, так? А старців — двадцять чотири, так? А двом свідкам дано силу пророкувати тисячу двісті й шістдесят день, так? Отож якщо це все додати, а суму помножити на вісім, кількість літер у слові "Аполліон", то вийде... Ах, та що я вам товкмачитиму, ви однаково не зрозумієте. Кінець світу настане у липні. Точніше: шостого липня, *in octava Apostolorum Petri et Pauli*[478]. У п'ятницю. Ополудні.

— Якого року?

— Цього, святого. Тисяча чотириста двадцять п'ятого.

— Та-ак, — потер бороду Шарлей. — Але є, бачите, одна заковика...

— Це яка ж?

— Зараз вересень.

— Це не доказ.

— І полудень уже минув.

Циркулос стеноу плечима, потім відвернувся і демонстративно запорпався у

солому.

— Я знав, — пирхнув він, — що нема чого говорити з неуками. Бувайте здорові.

* * *

Миколай Коппірніґ, вільний муляр із Франкенштейна, не був балакучим, однак його сухість і різкість не відштовхнули Шарлея, який скучив за спілкуванням.

— Отже, — не здавався демерит, — ви астроном. І вас засадили за ґрати. Що ж, підтверджується, що надто пильне розглядання неба не приносить користі і доброму католику не личить. Але я, шановний, можу зробити ще інакші висновки. Кон'юнкція астрономії з ув'язненням може означати тільки одне: підрив птолемеївської теорії. Я маю рацію?

— Рацію в чому? — буркнув у відповідь Коппірніґ. — У кон'юнкціях? Майте, аякже. І в іншому теж. Бо здається мені, що ви із тих, котрі завжди мають рацію. Я таких уже бачив.

— Таких — напевне ні, — посміхнувся демерит. — Але не будемо про це. Набагато важливіше — як воно, по-вашому, з тим Птолемеєм? Що є у центрі Всесвіту? Земля? Чи Сонце?

Коппірніґ довго мовчав.

— Та нехай собі буде, що хоче, — нарешті сказав він з гіркотою в голосі. — Звідки мені знати? Який там із мене астроном, що я можу знати? Я від усього відречуся, в усьому зізнаюся. Скажу, як мені скажуть.

— Ага, — засяяв Шарлей. — Отже, я все-таки влучив! Зіткнулася астрономія з теологією? І пострашили?

— Як це? — здивувався Рейневан. — Астрономія — точна наука. То що до неї може мати теологія? Два плюс два — завжди чотири...

— І мені так здавалося, — похмуро перебив Коппірніґ. — Але реальність — інша.

— Не розумію.

— Рейнмаре, Рейнмаре, — співчутливо посміхнувся Шарлей. — Ти наївний, як дитя. Додавання двох і двох не суперечить Святому Письму, чого не можна сказати про обертання небесних тіл. Не можна доводити, що Земля обертається навколо Сонця, коли в Біблії написано, що Єгошуа наказав Сонцю зупинитися[479]. Сонцю, а не Землі. Тому...

— Тому, — ще похмуріше перебив вільний муляр, — треба керуватися інстинктом самозбереження. У тому, що стосується небес, астролія і підзорна труба[480] можуть помилятися, Біблія ж — безпомилкова. Небеса...

— Той, хто пробуває понад колом Землі, — втрутився Ісая, вирваний з апатії звуком слова "Біблія", — розтягнув небеса, як тканину, і розіп'яв їх, як намет для життя.[481]

— Ну от, прошу дуже, — похитав головою Коппірніґ. — Придурок, а знає.

— Отож-бо.

— Що "отож-бо"? — вибухнув Коппірніґ. — Що "отож-бо"? Аж такі вже ви мудрі? Я від усього відмовлюся. Аби тільки мене випустили, я підтверджу все, що вони захочуть. Що Земля пласка, а її геометричним центром є Єрусалим. Що Сонце обертається

навколо папи, який є центром Усесвіту. Усе визнаю. А втім, може, вони мають рацію? Псякрєв, таж їхня інституція існує без малого півтори тисячі років. Хоча б уже з цієї причини вони не можуть помилятися.

— А відколи це, — примружився Шарлей, — роки лікують дурість?

— Та йдіть ви к бісу! — рознервувався вільний муляр. — Самі собі йдіть на тортури і на вогнище! Я від усього відрікаюся! Я кажу: і все-таки вона НЕ рухається, *errur NON si muove!*[482]

— А зрештою, що я можу знати, — гірко промовив він після недовгого мовчання. — Який із мене астроном? Я простий чоловік.

— Не вірте йому, пане Шарлею, — озвався Бонавентура, який саме прокинувся з дрімоти. — Зараз він так говорить, бо злякався багаття. А який з нього астроном, у Франкенштейні всі знають, бо він щоночі на даху з астролябією сидить і зірки рахує. І не він один у родині, у них усі такі звіздарі, у Коппірнігів. Навіть наймолодший, маленький Миколайко, про якого люди сміються, що його першим словом було "мама", другим — "гаму", а третім — "геліоцентризм".[483]

* * *

Чим раніше смеркалося, тим ставало холодніше, тим більше пансіонерів збиралися до розмов і диспутів. Говорили, говорили, говорили. Спочатку всі разом, а потім уже кожен сам по собі.

— Змарнують мені *institorium*. Усе розтринькають, за вітром пустять, перетворять на ніщо. Зруйнують весь доробок. Теперішня молодь!

— А всі жінки, усі до єдиної, — курви. Вчинком або наміренням.

— Настане апокаліпсис, не залишиться нічого. Зовсім нічого. Але чого б то я мав товкмачити вам, профанам.

— А я вам кажу, що з нами буде покінчено ще раніше. Прийде інквізитор. Замучать, а потім сплять. І так нам і треба, грішникам, бо ми Бога образили.

— Тому як огненний язик пожирає стерню, а від полум'я никне трава, отак спорохнявіє корінь у них, і рознесеться їхній цвіт, немов курява, бо від себе відкинули Закон Господа Саваофа.[484]

— Чуєте? Придурок, а знає.

— Отож-бо.

— Проблема в тому, — сказав замислений Коппірніг, — що ми забагато думали.

— От-от-от, — підтвердив Тома Альфа. — Тому не уникнути нам кари.

— ...будуть зібрані разом, мов в'язні до ями, й у в'язницю вони будуть замкнені, а по днях багатьох будуть навіщені...[485]

— Чуєте? Придурок, а знає.

Під стіною, віддалік, ті, що страждали на *dementia* і *debilitas*, белькотіли і марили. Коло них, на своєму лігві, Нормальний ганяв між ногами огира, охаючи і постогнуючи.

* * *

У жовтні настали ще більші холоди. Тоді, шістнадцятого — у датах дозволяв орієнтуватися календар, який Шарлей накреслив на стіні крейдою, украденою в

Циркулоса, — до Вежі блазнів потрапив знайомий.

* * *

Знайомого втягли до Вежі не божогробці, а збройні в кольчугах і вишитих каптанах. Він опирався, а тому дістав кілька разів по шиї, а зі сходів його зіштовхнули. Він скотився і розпластався на долівці. Пансіонери Вежі, серед них Рейневан і Шарлей, дивилися, як він лежить. Як до нього підходить брат Транквілій зі своїм кийком.

— Сьогодні в нас, — сказав він, за звичаєм спочатку привітавшись іменем святої Димпни, покровительки і заступниці хворих на голову, — сьогодні в нас святого Гавела. Але тих Гавелів тут було і було, тому, щоби не повторюватися... Сьогодні ще також споминаємо у молитвах святого Муммоліна... Так що будеш ти, брате, зватися Муммоліном. Зрозуміло?

Той, хто лежав на долівці, припіднявся на ліктях, глянув на божогробця. Якийсь час здавалося, що він прокоментує цю промову короткими і добірними словами. Транквілій теж, мабуть, цього чекав, бо підняв палку і відступив на крок, щоби краще розмахнутися. Але лежачий тільки скреготнув зубами, так нічого і не сказавши.

— Ну, — кивнув божогробець, — оце я розумію. З Богом, брате.

Лежачий сів. Рейневан ледве його впізнав. Не було сірого плаща, пропала срібна застібка, пропав шаперон, пропала ліріпіпа. Облягаючий вамс був весь вивалений у пилюці й тиньку, роздертий на обох підбитих ватою плечах.

— Здрастуй.

Урбан Горн підняв голову. Волосся в нього було поплутане, око підбите, губа розтята й опухла.

— Здрастуй, Рейнмаре, — відповів він. — Знаєш, я зовсім не здивований, що бачу тебе у Вежі блазнів.

— Ти цілий? Як ти себе почуваєш?

— Прекрасно. Просто блискуче. Певно, сонячне сяйво б'є у мене з дупи. Зазирни і переконайся. Бо мені важко.

Він підвівся, обмацав боки. Помасував крижі.

— Убили мого собаку, — сказав він холодно. — Затовкли. Мого Вельзевула. Ти пам'ятаєш Вельзевула?

— Мені шкода, — Рейневан добре пам'ятав зуби собаки за дюйм від обличчя. Але йому справді було шкода.

— Цього я їм не подарую, — скреготнув зубами Горн. — Вони мені заплатять. Коли я вирвуся звідси.

— З цим може бути проблема.

— Знаю.

* * *

Під час церемонії знайомства Горн і Шарлей довго придивлялися один до одного, примружуючи повіки і покусуючи губи. Було видно, що натрапив пройдисвіт на пройдисвіта і шельма на шельму. Причому це було видно настільки виразно, що жоден із пройдисвітів ні про що іншого не запитав.

— То значить, — роззирнувся Горн, — сидимо, де сидимо. Франкенштейн, госпіталь регулярних каноніків, охоронців Гробу Єрусалимського. Narrenturm. Вежа блазнів.

— Не тільки, — злегка примружився Шарлей. — Про що шановному панові, поза сумнівом, відомо.

— Шановному панові, поза сумнівом, відомо, — визнав Горн. — Тому що запроторили його сюди Інквізиція та єпископський significavit. Ну що ж, що би там не думати про Святу Курію, їхні в'язниці зазвичай пристойні, просторі та чисті. Тут теж, носом чую, прийнято час від часу параші випорожнювати, а пансіонери виглядають незле... Видно, божогробці дбають. А як годують?

— Кепсько. Проте регулярно.

— Це непогано. Останньою дуркою, яку я бачив, була флорентійська Паццерія при Санта-Марія-Нуова. Треба було бачити тамтешніх пацієнтів! Виголоднілі, завошивлені, зарослі, брудні... А тут? Вас, як бачу, хоч зараз до двору. Ну, може, не до імператорського, не у Вавель... Але вже у такому собі Вільні, гарантую, ви могли б з'явитися так, як ото стоїте, не дуже б і вирізнялися. Та-а-ак... Міг, міг я потрапити гірше... Якби ж то ще тут не було цих ненормальних... Буйних, сподіваюся, серед них немає? Або, Боже борони, содомітів?

— Нема, — заспокоїв Шарлей. — Збавила нас свята Димпна. Лише ці, оно. Лежать, бурмочуть, бавляться своїми когутиками. Нічого особливого.

— От і прекрасно. Ну що ж, побудемо трохи разом. А може, й довше, ніж трохи.

— Може, й коротше, ніж ви думаєте, — кривувато посміхнувся демерит. — Ми сидимо тут уже від дня святого Корнелія. І з дня на день чекаємо інквізитора. Хтозна, може, це вже сьогодні?

— Сьогодні — ні, — спокійно запевнив Урбан Горн. — Завтра — також ні. Інквізиція зараз має інші заняття.

* * *

Хоч на нього й тиснули, до пояснень Горн приступив лише після обіду. І, до речі, з'їв його з апетитом. І не погидував решткою, якої не доїв Рейневан, котрий останнім часом почував себе не найкраще і втрачав апетит.

— Його пресвітлість єпископ вроцлавський Конрад, — пояснив Горн, пальцем вибираючи з дна миски останні крупинки, — ударив на гуситську Чехію. Разом із паном Путою з Частоловиць напав на Находсько і Трутновсько.

— Хрестовий похід?

— Ні. Грабіжницький рейд.

— Та це ж, — посміхнувся Шарлей, — точнісінько одне і те ж.

— Ого, — фиркнув Горн. — Я мав запитати, за що шановний пан сидить, але тепер уже не запитаю.

— І добре. То що там з тим рейдом?

— Приводом, якщо взагалі був потрібен привід, було буцімто пограбування гуситами збирача податків, скоєне начебто тринадцятого вересня. Тоді заграбастали нібито аж півтори тисячі з гаком гривень.

— Скільки?

— Я ж сказав: буцімто, начебто, нібито... Ніхто в це не вірить. Але як привід єпископові це підійшло. А час він вибрав старанно. Ударив за відсутності гуситських польових військ із Градця-Кралоу. Тамтешній гетьман, Ян Чапек із Сан, на той час саме пішов на Під'єштеддя, аж під лужицький кордон. Звідси впливає, що єпископ має непоганих шпигунів.

— Ну звісно, що має, — Шарлей навіть оком не повів. — Говоріть далі, пане Горн. Говоріть, не звертайте уваги на божевільних. Ще встигнете надивитися.

Урбан Горн відірвав погляд від Нормального, який з ентузіазмом займався рукоблудством. І від одного з дебілів, який зосереджено ліпив із власних відходів малесенький зіккунат.

— Та-а-а-ак... На чому це я... Ага. Єпископ Конрад і пан Пути ввійшли в Чехію дорогою через Левін і Гомоле. Спустошили й пограбували місцевості біля Находа, Трутнова і Візмбурка, спалили села. Грабували, вбивали всіх, хто потрапив під руку, — чоловіків, жінок, без різниці. Милували дітей, які поміщалися під животом у коня. Деяких.

— А потім?

— Потім...

* * *

Вогнище догоряло, полум'я вже не стугоніло і не тріскотіло, ще тільки повзало по купі дров. Дрова не згоріли повністю, бо, по-перше, день був сльотавий, а по-друге, дрова взяли вогкі, щоб єретик не згорів занадто швидко, щоби пошкварчав і як слід відчув передсмак кари, яка чекала на нього в пеклі. Однак все ж таки дещо перестаралися, не подбали про дотримання золотієї середини, помірності й компромісу — надлишок мокрих дров призвів до того, що злочинець не згорів, зате дуже швидко задихнувся від диму. Навіть не встиг особливо покричати. І згорів не до кінця — прив'язаний ланцюгом до палі труп загалом зберіг людські риси. Криваве, недосмажене м'ясо в багатьох місцях ще трималося на кістяку, шкіра звисала поскрученими пасмами, а оголена там і сям кістка була більше червоною, ніж чорною. Голова спеклася досить рівно, обвуглена шкіра відпала від черепа. Зуби ж, які білили у роті, розкритому в передсмертному воланні, надавали загальній картині досить моторошного вигляду.

Цей вигляд, парадоксально, компенсував розчарування від занадто швидкої і недостатньо мученицької страти. Він давав, що вже тут довго говорити, кращий психологічний ефект. Зігнаних на місце автодафе чехів із прилеглого села видовище якого-небудь безформного шкварка на вогнищі напевно би не вжахнуло. Однак, вгадуючи в недопеченому трупі з вищиреними зубами свого недавнього проповідника, чехи надламувалися остаточно.

Чоловіки тряслися, заплющивши очі, жінки вили й ридали, диким вереском заходилися діти.

Конрад з Олесниці, єпископ Вроцлава, випростався в сідлі, гордо й енергійно, аж

дзенькнули обладунки. Спочатку він мав намір виголосити перед полоненими промову, проповідь, яка повинна була донести до свідомості цих покидьків усе зло ересі та застерегти перед суворою карою, яка спіткає віровідступників. Однак він передумав, і тільки дивився, закопиливши губу. Навіщо дарма язиком молоти? Слов'янська голота однаково погано розуміла по-німецькому. А про кару за єретицтво краще і виразніше, ніж слова, промовляв спалений труп під стовпом. Порубані, покалічені до невпізнання останки, звалені на багаття посеред житньої стерні. Вогонь, що розгулювся стріхами селища. Стовпи диму, що здіймалися в небо з інших підпалених сіл над Метуєю. Пронизливі зойки молодичь, яких потягли на потіху до стодоли клодзькі кнехти пана Пути із Частоловиць.

У юрбі чехів шалів і лютував отець Мегерлін. Зі збройним супроводом, у товаристві кількох домініканців священник полював на гуситів та їхніх прихильників. У полюванні йому допомагав список імен, що його Мегерлін одержав від Біркарта Грелленорта. Однак священник не вважав Грелленорта оракулом, а його список — святинею. Стверджуючи, що він впізнає єретика по очах, вухах та за загальним виразом обличчя, ксьондзик за час усього походу переловив уже вп'ятеро більше людей, ніж було в переліку. Частину вбивали на місці. Частину — зв'язували.

— Що з цими? — запитав, під'їжджаючи, єпископський маршал Лаврентій фон Рорау. — Ваша достойність? Що накажете з ними зробити?

— Те саме, — Конрад Олесницький суворо подивився на нього, — що й із попередніми.

Бачачи, як навпроти них стають арбалетники і кнехти з пищалями, юрба чехів здійснювала страшенний лемент. Кільканадцять чоловіків вирвалися з натовпу і вдарили навтьоки, за ними кинулися вершники, які наздоганяли, рубали і сікли мечами. Решта чехів тісно збилися, ставали на коліна, падали на землю. Чоловіки тілами затуляли жінок. Матері — дітей.

Арбалетники крутили корбами.

"Що ж, — подумав Кантнер, — у цій юрбі, мабуть, є якісь невинні, може, й добрі католики. Але Бог розпізнає своїх овечок.

Як розпізнавав у Лангедоку. У Безьє, в Каркассоні, в Тулузі. У Монсегюрі.

Я ввійду в історію, — подумав він, — як захисник істинної віри, переможець ересі, шльонський Симон де Монфор. Нащадки згадуватимуть моє ім'я з повагою. Так само, як Симона, як Швенкефельда, як Бернара Гі. Але це — нащадки. А щодо сьогодення, то, може, мене нарешті оцінять у Римі? Може, нарешті Вроцлав буде піднесений до рівня архідієцезії, а я стану архієпископом Шльонська й електором Імперії? Може, закінчиться той фарс, що дієцезія формально є частиною польської церковної провінції та підпорядковується — певно, на посміховисько — польському митрополиту, архієпископу Гнезна? Звичайно, що швидше мене чорти візьмуть, ніж я визнаю полячка начальником, але яке ж це приниження — підпорядковуватися такому собі Ястшембцеві! Який — Господи, і як Ти на це дивишся? — нахабно домагається прийняти його пастирську візитацію! У Вроцлаві! Поляк — у Вроцлаві! Ніколи!

Nimmermehr![486]"

Гримнули перші постріли, дзенькнули тятиви арбалетів, полягли від мечів ті, хто знов намагався вирватися з котловини. Крик мордованих піднявся до неба. "Цього, — думав єпископ Конрад, стримуючи наляканого румака, — не можуть у Римі не зауважити, цього не можуть не оцінити. Не можуть не оцінити, що тут, у Шльонську, на прикордонні Європи і християнської цивілізації, — я, Конрад П'яст з Олесниці, високо тримаю хреста. Що я — істинний *bellator Christi, defensor*[487] і поборник католицизму. А на єретиків і апостатів[488] — кара і бич Божий, *flagellum Dei*".

На лемент мордованих зненацька наклалися крики з боку схованого за пагорбами гостинця, через хвилину з тупотом копит звідти вилетів загін вершників, які галопом мчали на схід, до Левінова. За вершниками з торохкотінням котилися вози, їздові верещали, підводячись на козлах, безжально шмагали коней, намагаючись змусити їх бігти швидше. За возами гнали корів, які ревли, а за коровами бігли піші та голосно волали. Єпископ у цьому галасі не зрозумів, про що вони кричать. Але інші зрозуміли. Кнехти, які розстрілювали чехів, розвернулися і як один кинулися втікати — за кінними, за возами, за піхотою, що заповонила вже весь гостинець.

— Куди!? — заревів єпископ. — Стояти! Що з вами? Що діється?!

— Гусити! — заволав Отто фон Боршніц, стримуючи біля них коня. — Гусити, єпископе! На нас ідуть гусити! Гуситські вози!

— Дурниці! Немає польових військ у Градці! Гусити пішли на Під'ештеддя!

— Не всі! Не всі! Ідуть! Ідуть на нас! Тіка-а-айте! Рятуйтеся!

— Стояти! — гаркнув, наливаючись кров'ю, Конрад. — Стійте, боягузи! До бою! До бою, собачі сини!

— Рятуйся! — зарепетував, галопуючи мимо, Миколай Цедліц, отмуховський староста. — Гуси-и-ити! Ідуть на нас! Гуси-и-ити!

— Пан Пута і пан Колдіц уже пішли! Рятуйся, хто може!

— Стійте... — єпископ даремно намагався перекричати пекло. — Панове лицарі! Як же так...

Кінь ошалів під ним, став дибки, Лаврентій фон Рорау схопив його за віжки і приборкав.

— Утікаймо! — крикнув він. — Ваша превелебносте! Треба рятувати життя!

Гостинцем чвалували наступні кіннотники, стрільці й панцирні, серед останніх єпископ упізнав Сандера Больца, Германа Ейхельборна в плащі йоанніта, Гануша Ченебіса, Яна Хаугвіца, когось із Шаффів, яких легко було впізнати за видними здалеку щитами *palé d'argent et de gueules*[489]. За ними з перекошеними від жаху обличчями стрімголов мчали Маркварт фон Штольберг, Гунтер Бішофсгейм, Рамфольд Оппельн, Нічко фон Рунге. Лицарі, які вчора вихвалялися один поперед одного, були готові атакувати не тільки Градець-Кралове, а й саме Градище гори Табор. А тепер вони у паніці утікали.

— Рятуйся, хто живий! — гаркнув, пролітаючи повз нього, Трістрам Рахенау. — Йде Амброж! Амбро-о-о-о-ож!

— Христе, змилуйся! — белькотів ксьондз Мегерлін, біжучи біля єпископського коня. — Христе, помилуй і сохрани!

Навантажений здобиччю віз зі зламаним колесом перегородив шлях. Його зіштовхнули і перевернули, у болото посипалися куфрики, скриньки, барильця, перини, килими, кожухи, черевики, шматки солонини, інше добро, награбоване у спалених селах. Застряг іще один віз, за ним — іще один, візники зіскакували і втікали пішки. Дорога вже була встелена награбованим добром, покинутим кнехтами. Невдовзі серед клуночків і вузликів зі здобиччю єпископ угледів кинуті щити, алебарди, бердиші, арбалети, навіть вогнепальну зброю. Позбувшись тягара, кнехти втікали так прудко, що наздоганяли кінних і панцирних. Ті, хто не міг наздогнати, у паніці вили і верещали. Ревіли корови, бекали вівці.

— Швидше, швидше, ваша превелебносте... — підганяв тремтячим голосом Лаврентій фон Рорау. — Рятуймося... Рятуймося... Аби тільки до Гомоля... до кордону...

Посеред гостинця, частково затоптана в землю, запаскуджена худобою, обсипана бубликами і черепками побитих горщиків, валялася корогва з величезним червоним хрестом. Знак хрестового походу.

Конрад, єпископ Вроцлава, закусив губу. І пришпорив коня. На схід. До Гомоля і Левінського перевалу. Рятуйся, хто живий. Аби швидше. Швидше. Тому що йде...

— Амброж! Іде Амбро-о-о-ож!

* * *

— Амброж, — кивнув головою Шарлей. — Колишній градецький пробош з костелу Святого Духа. Чув я про нього. Він був при Жижці до самої смерті. Це небезпечний радикал, харизматичний народний трибун, справжній ватажок мас. Помірковані калікстинці бояться його як вогню, бо Амброж поміркованість вважає зрадою ідеалів Гуса і Чаші. А на один його кивок піднімається тисяча таборитських ціпів.

— Факт, — підтвердив Горн. — Амброж шаленів уже під час попереднього єпископського рейду, у двадцять першому році. Тоді, як ви пам'ятаєте, усе закінчилося перемир'ям, яке з єпископом Конрадом уклали Гинек Крушина і Ченек з Вартенберка. Спраглий крові священник вказав на обох як на зрадників і кунктаторів[490], і чернь накинулася на них із ціпами, так що ті ледве встигли втекти. Відтоді Амброж постійно говорить про відплату... Рейнмаре, що з тобою?

— Нічого.

— Ти виглядаєш так, — оцінив Шарлей, — ніби твій дух витає деінде. Чи ти, бува, не захворів? Та годі про це. Повернімося до єпископського рейду, дорогий пане Муммоліне. Що він має спільного з нами?

— Єпископ наловив гуситів, — пояснив Горн. — Здається. Тобто: здається — гуситів, бо те, що наловив, — це поза сумнівом. У нього нібито був список, на підставі якого він і ловив. Я вже казав вам, що у нього — добрі шпигуни?

— Говорили, — кивнув Шарлей. — Отже, Інквізиція зайнята тим, що витягає з цих бранців зізнання. І тому ви гадаєте, що поки що вона не матиме для нас часу.

— Я не гадаю. Я знаю.

* * *

Розмова, яка мусила відбутися, відбулася ввечері.

— Горне.

— Слухаю тебе, хлопче, щонайуважніше.

— Собаки, хоч і шкода тварини, у тебе вже немає.

— Важко, — очі Урбана Горна звузилися, — цього не помітити.

Рейневан голосно кашлянув, щоби привернути увагу Шарлея, який неподалік грав із Томою Альфою в шахи, виліплені з глини та хліба.

— Ти не знайдеш тут, — продовжував він, — ні бурелому, ні гуморів, ні флюїдів. Словом, нічого такого, що могло б тебе врятувати від необхідності дати мені відповіді на запитання. Ті самі, які я поставив тобі в Бальбінові, у стайні мого вбитого брата. Ти пам'ятаєш, про що я запитував?

— У мене не буває проблем із пам'яттю.

— Чудово. Отже, з відповідями на запитання, які ти мені винен, у тебе також не буде проблем. Тож я слухаю. Говори, але негайно.

Урбан Горн підклав руки під шию, потягнувся. Потім глянув Рейневанові в очі.

— Дивіться, дивіться, — сказав він, — який жвавий. Але негайно! А коли не негайно, то що? Що зі мною станеться, якщо я не відповім на жодне з твоїх запитань? Виходячи зі слушного загалом припущення, що я нічого тобі не винен? Що тоді? Якщо можна запитати?

— Тоді, — Рейневан поглядом упевнився, що Шарлей слухає, — тебе можуть побити. Причому раніше, ніж ти встигнеш вимовити *credo in Deum patrem omnipotentem*[491].

Горн якийсь час мовчав, не змінюючи пози і не виймаючи сплетених у пальцях долонь з-під шиї.

— Я вже говорив, — нарешті озвався він, — що не здивувався, коли побачив тебе тут. Ти цілком очевидно знехтував застереженнями і порадами каноніка Беесса, не прислухався й до моїх, а це обов'язково мало для тебе погано закінчитися, — чудо, що ти ще живий. Але ти сидиш, хлопче. Якщо ти досі не допетрав, то постарайся допетрати: ти сидиш у Вежі блазнів. І жадаєш від мене відповідей на запитання, домагаєшся пояснень. Бажаєш знати. А що, якщо можна поцікавитися, ти робитимеш із цим знанням? На що ти розраховуєш? Що тебе випустять звідси, аби урочисто відзначити річницю віднайдення реліквій святого Смарагда? Що тебе звільнить чиясь вимушена покутою доброчинність? Отож ні, Рейнмаре з Беляви. На тебе чекають інквізитор і слідство. А ти знаєш, що таке *strappado*[492]? Як ти гадаєш, наскільки довго ти витримаєш, коли тебе підтягнуть на вивернутих за спину руках? Спершу підвісивши до щиколоток сорокафунтовий тягар? І коли тобі під пахви підставлять смолоскипи? Га? Скільки, на твою думку, часу мине, перш ніж ти заспіваєш? Я тобі скажу: ти навіть не встигнеш вимовити *Veni Sancte Spiritus*[493].

— Чому вбили Петерліна? Хто його вбив?

— Ти, хлопче, впертий як баран. Ти не зрозумів, що я тобі сказав? Я тобі нічого не

розповім, нічого, що ти міг би вибовкати на муках. Йде дуже серйозна гра, і ставка дуже висока.

— Яка гра? — розкричався Рейневан. — Яка ставка? Я маю десь ваші ігри! Твої секрети вже давно перестали бути секретами, і справа, якій ти служиш, також уже не є секретом. Думаєш, я що, не можу додати два і два? А зрештою, знай, що мені плювати на це. Я маю в сраці змови і релігійні суперечки. Чуєш, Горне? Я не вимагаю, щоб ти виказував спільників, видавав нові тайники, у яких зберігається Йоанн Вікліф Англікус, *doctor evangelicus super omnes evangelistas*[494]. Але я мушу, чорт забирай, знати, чому, як і від чийої руки загинув мій брат. І ти мені це скажеш. Навіть якщо мені доведеться це з тебе вибити!

— Ого! Дивіться, який задирака!

— Вставай. Зараз дістанеш по морді.

Горн піднявся. Швидким, спритним рухом, який наводив на думку про рись.

— Спокійно, — просичав він. — Спокійно, молодший пане фон Беляу. Без нервів. Гарячка шкодить вроді. Ти за крок від того, щоб споганіти. І втратити свій відомий уже по всьому Шльонську успіх у заміжніх жінок.

Відхиливши корпус назад, Рейневан сильно вдарив Горна під коліно копняком, який підгледів у Шарлея. Захоплений зненацька Горн упав на коліна. Однак з цього місця Шарлеєва тактика почала підводити. Від удару, який мав переламати йому ніс, Горн ухилився легеньким, але швидким рухом, кулак Рейневана лише ковзнув по його вуху. Горн передпліччям відбив широкий і досить невправний хук зліва, по-рисячому спритно підхопився з колін, відскочив.

— Ну, ну, — блиснув він зубами. — І хто б то міг подумати? Але якщо ти так сильно цього прагнеш, хлопче... Я до твоїх послуг.

— Горне, — Шарлей, не обертаючись, хлібною королевою побив хлібного коня Томи Альфи. — Ми у в'язниці, я знаю звичаї і втручатися не буду. Але клянуся, все, що ти з ним зробиш, я зроблю з тобою подвійною мірою. Особливо це стосується вивихів і переломів.

Справа пішла швидко. Горн підскочив, наче справжня рись, м'яко і спритно, танцююче. Рейневан ухилився від першого удару, відповів, і навіть влучив, — але тільки раз, решта ударів безрезультатно і безсило зісковзнула по виставлених у захисній стійці руках противника. Горн ударив тільки двічі, дуже швидко. Обидва рази — влучно. Рейневан з розмаху гепнувся задницею на долівку.

— Як діти, — сказав, пересуваючи короля, Тома Альфа. — Ну зовсім як діти.

— Тура б'є пішака, — сказав Шарлей. — Шах і мат.

Урбан Горн став над Рейневаном, потираючи щоку і вухо.

— Я не хочу ніколи більше повертатися до цієї теми, — холодно сказав він. — Ніколи. Але щоб не вийшло, що ми даремно дали один одному по мордах, задовольню твою цікавість принаймні частково і дещо все-таки скажу. Те, що стосується твого брата Петера. Ти хотів знати, хто його вбив. Так от, я не знаю хто, але знаю, що. Більш ніж очевидно, що Петера вбив твій роман з Аделею Стерча. Він став приводом,

приводом надзвичайно вдалим, який майже ідеально замаскував справжні причини. Ти не станеш заперечувати, що вже й сам здогадувався про це. Ти ж начебто вмієш додати два і два.

Рейневан витер кров з-під носа. Він не відповів. Облизав розпухлу губу.

— Рейнмаре, — додав Горн. — Ти зле виглядаєш. Чи в тебе, бува, не гарячка?

* * *

Якийсь час Рейневан дувся. На Горна — з відомої причини, на Шарлея — бо той не втрутився і не побив Горна. На Коппірніґа — бо хропів, на Бонавентуру — бо смердів, а також на Циркулоса, на брата Транквілія, на Вежу блазнів і на весь світ. На Аделю де Стерча, бо та паскудно повелася стосовно нього. На Катажину Біберштайн — бо він паскудно повівся стосовно неї.

До всіх лих він ще й недобре себе почував. Мав нежить, його морозило, він погано спав, а прокидався замерзлим і мокрим від поту.

Його мучили сни, у яких він постійно і безперестанку відчував запах Аделі, її пудри, її рум'ян, її помади, її хни — напереміну із запахом Катажини, її жіночності, дівочого поту, м'яти і лепехи у волоссі. Пальці та долоні пам'ятали дотик, що повертався у снах, — і теж порівнювали. Безперестанку порівнювали...

Він прокидався весь у поту. А наяву згадував і не переставав порівнювати.

Поганий настрій посилювали Шарлей і Горн, які після інциденту подружилися і побраталися, зблизилися. Припав, видно, до душі шельма шельмі, а пройдисвіт оцінив пройдисвіта. Засівши "Під Омеґою", шельми вели довгі бесіди. А стосовно однієї теми ніби заповзялися: весь час до неї поверталися. Навіть якщо починали від зовсім іншого — хоч би й від перспективи вибратися з буцегарні.

— Хтозна, — тихо говорив Шарлей, замислено обгризаючи надламаний ніготь великого пальця. — Хтозна, Горне. Може, нам пощастить... У нас, бачиш, є деяка надія... Дехто поза цими стінами...

— Хто ж це? — Горн уважно глянув на нього. — Якщо можна знати.

— Знати? А навіщо? Ти знаєш, що таке strappado? Як ти гадаєш, як довго ти витримаєш, коли тебе підтягнуть за...

— Добре, добре, годі про це. Мене просто цікавило, чи ви часом не покладаєте надію на кохану Рейнмара, Аделю де Стерча. Яка зараз, ходять чутки, користується великим успіхом і впливом серед шльонських П'ястів.

— Ні, — заперечив Шарлей, якого помітно потішила розлючена міна Рейневана. — Якраз на неї ми надій не покладаємо. Хоч наш дорогий Рейнмар і справді має успіх у слабкої статі, але з цим не пов'язані жодні блага, крім, звичайно, дуже короткочасної приємності від перепихачки.

— Так-так, — вдав замисленість Горн, — самого успіху в жінок недостатньо, до них іще треба мати щастя. Добру, якщо вдатися до евфемізму, руку. Тоді матимеш шанси отримати не тільки гризоту і витрачені любовні зусилля, а й якусь користь. Бодай у такій ситуації, як наша. Адже не хто інший, а саме закохана дівчина визволила з кайданів Вальгера Вдатного. Закохана сарацинка звільнила з неволі Гуона Бордоського.

Литовський князь Вітольд утік з в'язниці в замку в Троках за допомогою коханої дружини, княгині Анни... Холера, Рейнмаре, ти таки справді зле виглядаєш.

* * *

— ...Ecce enim veritatem dilexisti incerta el occulta sapientiae tuae manifestasti mihi. Asperges me hyssopo, et mundabor...[495] Гей! Щоби мені не довелося когось там зараз покропити! Lavabis me...[496] Гей! Не позіхати там! Так, так, Коппірнігу, це я до тебе! А ти, Бонаventura, чого чухаєшся об стіну, як свиня? Під час молитви? Гідності, гідності більше! І в кого це, хотів би я знати, так ноги смердять? Lavabis me et super nivem dealbabor. Auditui meo dabis gaudium.[497] Свята Димпно... А з цим що таке?

— Він хворий.

У Рейневана боліла спина, на якій він лежав. Він здивувався, що лежить, бо щойно він ще стояв на колінах до молитви. Від підлоги тягнуло холодом, мороз пробирав і через солому, він весь тремтів і клацав зубами так, що від спазмів боліли м'язи щелеп.

— Люди! Та він же розжарений, як піч Молоха!

Рейнван хотів заперечити, мовляв, хіба вони не бачать, що він мерзне, що дрижить від холоду? Хотів попросити, щоб його чимось накрили, але через клацання зубів не зміг видушити із себе жодного розбірливого слова.

— Лежи. Не рухайся.

Поруч хтось хрипів, заходився кашлем. "Циркулос, це, мабуть, Циркулос так кашляє", — подумав він, несподівано шокований тим фактом, що людину, яка кашляла і до якої було всього два кроки, він бачить як безформну, розмиту пляму. Він закліпав. Не допомогло. Відчув, що хтось витирає йому чоло й обличчя.

— Лежи спокійно, — промовила пліснява на стіні голосом Шарлея. — Лежи.

Він був накритий, але не пам'ятав, як і коли його накрили. Його вже трясло не так сильно, зуби не клацали.

— Ти хворий.

Він хотів сказати, що йому краще знати, врешті-решт, він же лікар, вивчав медицину в Празі й може відрізнити хворобу від тимчасової застуди і слабкості. На власний подив, з його розкритого рота замість мудрої промови вирвалося лише якесь страшне хрипіння. Він сильно кашлянув, горло заболіло і запекло. Він з натугою кашлянув іще раз. І знепритомнів від цього зусилля.

* * *

Рейнмар марив. Мав маячню. Про Аделю і про Катажину. У ніздрях стояв запах пудри, рум'ян, м'яти, хни, лепехи. Пальці і долоні пам'ятали дотик, м'якість, твердість, гладкість. Коли він заплющував очі, то бачив скромну, сором'язливу *nuditas virtualis* — маленькі кругленькі перса із затверділими від жаги сосками. Тонку талію, вузькі стегна. Плaskий живіт. Сором'язливо напівзігнуті коліна...

Він уже не знав, котра із них яка.

* * *

Він боровся з хворобою два тижні, до Всіх Святих. Потім, коли вже видужав, довідався, що криза і перелом настали близько Симона і Юди, як і належить, на сьомий

день. Довідався також, що трав'яні ліки і відвари, які його врятували, приносив брат Транквілій. А подавали їх йому Шарлей і Горн, які поперемінно сиділи біля нього.

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ВОСЬМИЙ

у якому наші герої й далі, якщо скористатися словами пророка Icaï, *sedentes in tenebris*[498], — чи, кажучи по-людському, відсидка у Вежі блазнів триває. Потім на Рейневана починають чинити тиск. То за допомогою аргументів, то за допомогою інструментів. І чорт його знає, як би воно все скінчилося, якби не знайомства з часів навчання.

Два тижні, що їх хвороба викреслила з Рейневанової біографії, нічого особливого у Вежі не змінили. Ну, стало ще холодніше, але після Дня померлих[499] це аж ніяк не заслуговувало на те, щоб називатися феноменом. У меню почав переважати оселедець, нагадуючи, що наближається різдвяний піст. У принципі, канонічне право наказувало постити лише чотири тижні перед Різдом, але особливо побожні — а божогробці належали до саме таких — починали піст раніше.

Щодо інших визначних подій, то невдовзі після святої Урсули[500] Миколай Коппірніґ покрився такими страшними і стійкими чиряками, що їх довелося розтинати в шпитальному медичарії. Після операції астроном провів кілька днів у госпісі. Про тамтешні вигоди та харчі він розповідав настільки барвисто, що решта пансіонерів вежі вирішили теж туди потрапити. Лахмани і соломуча з лігва Коппірніґа роздерли і розділили, щоб заразитися. І справді, незабаром Інститора і Бонавентуру обсіпало наривами і гнійниками. Але до чиряків Коппірніґа вони і не вмивалися, тож божогробці не визнали їх достойними оперування та госпіталізації.

Шарлеєві ж вдалося рештками їжі приманити і приручити великого щура, якого він назвав Мартіном — на честь, як він висловився, нині правлячого папи. Деяких пансіонерів Вежі блазнів цей жарт розвеселив, інші були обурені — як на Шарлея, так і, не меншою мірою, на Горна, який прокоментував хрещення щура реплікою: "*Habemus parat*"[501]. Однак ця подія дала привід для нової теми вечірніх бесід — бо в цьому відношенні у вежі також мало що змінилося. Щовечора всідалися і дискутували. Найчастіше поблизу лігва Рейневана, який був усе ще занадто слабкий, щоби вставати, і якого годували курячим бульйоном, що його спеціально приносили божогробці. Урбан Горн годував Рейневана, Шарлей годував щура Мартіна. Бонавентура роздряпував свої нариви, Коппірніґ, Інститор, Камедула і Ісая слухали. Тома Альфа виголошував промови. А інспірованими щуром темами були папи, папство і знамените пророцтво святого Малахії, архієпископа ардинацейського.

— Погодьтеся, — казав Тома Альфа, — що це дуже точне пророцтво, настільки точне, що ні про який випадок і мови бути не може. Видно, Малахії було об'явлено, сам Бог, певно, промовляв до нього, відкриваючи перед ним долю християнства, у тому числі імена пап, від сучасного йому Целестина II і до Петра Римлянина, того самого, що його понтифікат начебто закінчиться загибеллю і Риму, і папства, і всієї християнської віри. І поки що пророцтво Малахії справджується до найменших подробиць.

— Тільки тоді, якщо його притягнути за вуха, — холодно прокоментував Шарлей, підсуваючи Мартінові під вусату мордочку крихти хліба. — За цим же принципом можна взути тісні черевики. Тільки-от ходити в них не вдасться.

— Неправду кажете, бо, видати, не знаєте. Пророцтво Малахії безпомилково показує всіх пап як живих. Візьміть ото хоч би недавні часи схизми: той, кого пророцтво називає Космединським Місяцем, — це ж Бенедикт XIII, недавно померлий проклятий авіньйонський папа Педро де, помен омен, Луна, колишній кардинал у Санта-Марія-ін-Космедін[502]. Після нього в Малахії йде *subus de mixtione* — "Куб зі сполучення" — а хто ж би то був, якщо не римський Боніфацій IX, П'єтро Томачеллі, котрий у гербі має шахівницю?

— А названий "Із кращої зірки", — докинув, роздряпуючи налив на литці, Бонавентура, — це ж Інокентій VII, Козімо де Мільйораті, з кометою на гербовому щиті. Правда?

— Атож, правда! А наступний папа, у Малахії "Стерновий із чорного моста", — це ж Григорій XII, Анджело Коррер, венеціанець. А "Бич сонячний"? Це не хто інший, як Петро Філарг з Крита, Олександр V, папа пізанського священноначальства, який у гербі має сонце. А названий у пророцтві Малахії "Олень Сирени"...

— Тоді буде скакати кривий, немов олень, і буде співати безмовний язик, бо води в пустелі заб'ють джерелом...[503]

— Та цить же, Ісає! Цей олень — це ж...

— Це ж хто? — фиркнув Шарлей. — Знаю, знаю, що ви втиснете сюди, як ногу в тісний черевик, Балтазара де Косса, Йоанна XXIII. Але ж це не папа, а антипапа, який ніяк не пасує до переліку — і до того ж ані з оленем, ані з сиреною нічого спільного радше не має. Інакше кажучи, Малахія тут наплутав. Як і в багатьох інших місцях цього знаменитого пророцтва.

— Злу, злу волю виявляєте, пане Шарлею! — спалахнув Тома Альфа. — Прискіпуетесь до дрібниць! Не так треба ставитися до пророцтва! У ньому треба бачити те, що безумовно істинне, і вважати це доказом істинності цілого! А те, що вам, на вашу думку, не сходиться, не можна оголошувати фальшу, а покірно визнати, що, будучи малим смертним, ви не збагнули слова Божого, бо було воно незбагненим. Проте час доведе істинність!

— Хоч би не знаю скільки часу минуло, а нісенітниць ніщо не перетворить на істину.

— Ось у цьому, — втрутився з усмішкою Урбан Горн, — ти не маєш рації, Шарлею. Ти недооцінюєш, ой як недооцінюєш час.

— Ви профани, — проголосив зі свого лігва Циркулос, який прислухався до розмови. — Неуки. Усі ви. Воістину, слухаю і чую: *stultus stuita loquitur*[504].

Тома Альфа вказав на нього головою і багатозначно постукав себе по чолу. Горн пирснув, Шарлей махнув рукою.

Щур спостерігав за тим, що відбувається, розумними чорними оченятами. Рейневан спостерігав за щуром. Коппірніґ спостерігав за Рейневаном.

— А що, — зненацька запитав саме Коппірніґ, — ви скажете про майбутнє папства, пане Тома? Що про це каже Малахія? Хто буде наступним папою, після Святого Отця Мартіна?

— Певно, Олень Сирени, — закепкував Шарлей.

— Тоді буде скакати кривий, немов олень....

— Та цить ти, тобі сказано, придурку їден! А вам, пане Миколаю, я відповім так: це буде каталонець. Після теперішнього Святого Отця Мартіна, названого "Колоною золотої завіси", Малахія згадує про Барселону.

— Про "схизму барселонську", — уточнив Бонавентура, заспокоюючи плачучого Ісаю. — А з цього випливає, що йдеться про Хіля Муньйоса, наступного після де Луни схизматика, який зве себе Климентієм VIII. У цьому місці пророцтва аж ніяк не йдеться про наступника Мартіна V.

— Що, справді? — роблено здивувався Шарлей. — Аж ніяк? Яка полегкість.

— Якщо брати до уваги тільки римських пап, — резюмував Тома Альфа, — то наступним у Малахії є "Небесна вовчиця"[505].

— Я так і знав, — фиркнув Горн, — що врешті-решт до цього дійде. Curia Romana[506] завжди славилася вовчими законами і звичаями, але щоб, Господи, змилуйся над нами, аж вовчиця сіла на Петровому престолі?

— Та ще й самка, — заглузував Шарлей. — Знову? Мало було однієї папеси Йоанни? Адже казали, що там ретельніше перевірятимуть, чи всі кандидати мають яйця.

— Відмовилися від перевірок, — підморгнув йому Горн. — Бо надто багато не проходили відбору.

— Недоречні жарти, — насупився Тома Альфа, — до того ж єретицтвом відганяють...

— Безсумнівно, — похмуро додав Інститор. — Блюзните. Як і з тим вашим щуром...

— Досить, досить, — жестом заспокоїв його Коппірніґ. — Повернімося до Малахії. То хто буде наступним папою?

— Я перевірів і знаю, — Тома Альфа обвів присутніх гордим поглядом, — що до уваги можна брати лише одного з кардиналів. Габріеле Кондульмера. Колишнього сієнського єпископа. А в гербі Сієни, зверніть увагу, вовчиця. Цього Кондульмера, згадаєте ще слова мої і Малахії, обере конклав після папи Мартіна, дай йому Боже якомога тривалішого понтифікату.

— Щось мені це не здається правдоподібним, — покрутив головою Горн. — Є надійніші кандидати, такі, про яких більше чути, які роблять блискучіші кар'єри. Альберт Бранда Кастільйоне і Джордано Орсіні, обидва — члени Колегії. Або Хуан Сервантес, кардинал Сан-Педро-ад-Вінкула[507]. Або хоч би такий собі Бартоломео Капра, архієпископ Медіолана[508]...

— Папський камерлінг[509] Ян Паломар, — додав Шарлей. — Жіль Шарльє, декан з Камбре. Кардинал Хуан де Торквемада. Ян Стойкович з Рагузи[510], врешті-решт. Пом'янувши, нікчемні шанси в того Кондульмера, про якого, якщо чесно, я взагалі не чув.

— Пророцтво Малахії, — припинив дискусію Тома Альфа, — є безпомільним.

— Чого, — парирував Шарлей, — не можна сказати про його інтерпретаторів.

Щур обнюхував миску Шарлея. Рейневан із зусиллям піднявся, сперся спиною на мур.

— Ой, панове, панове, — промовив він через силу, витираючи піт з чола і стримуючи кашель. — Сидите у вежі, у темній в'язниці. Невідомо, що буде завтра. Може, нас потягнуть на муки і смерть? А ви сперечаєтеся про папу, який зійде на престол тільки через шість років...

— А звідки ви знаєте, — поперхнувся Тома Альфа, — що через шість?

— Не знаю. Так якось вирвалося...

* * *

У переддень святого Мартіна, десятого листопада, коли Рейневан уже зовсім видужав, визнали вилікуваними і звільнили Ісаю і Нормального. Напередодні їх кілька разів відводили на обстеження. Невідомо, хто ті обстеження проводив, але ким би він не був, видно, вважав, що безперервна мастурбація і спілкування виключно за допомогою цитат із книги пророка нічого не означають і нічого негативного про психічне здоров'я не говорять. Зрештою, цитувати книгу Ісаї випадає і папі, та й мастурбація — справа теж цілком людська. Миколай Коппірніґ мав щодо цього питання іншу думку...

— Готують поле для дій, — похмуро зауважив він, — інквізиторові. Забирають звідси божевільних і звихнутих, щоб інквізитору не довелося витратити на них часу. Залишають самі вершки. Себто нас.

— Мені, — підтакнув Урбан Горн, — теж так здається.

До розмови прислухався Циркулос. А незабаром він переселився. Зібрав соломі перечалалапав, достоту як старий лисий пелікан, до протилежної стіни, де трохи віддалік зробив собі нове лігво. Стіна ж і підлога у блискавичному темпі вкрилися ієрогліфами й ідеограмами. Переважали знаки зодіаку, пентаграми і гексаграми, не бракувало спіралей і тетрактисів, повторювалися букви-матері: Алеф, Мем і Шин. Було, а як же інакше, щось на кшталт Дерева Сефірот. А також інші найрізноманітніші символи і знаки.

— І що ви, панове, скажете, — вказав рухом голови Тома Альфа, — на цю чортівню?

— Інквізитор, — виніс вердикт Бонавентура, — візьме його першим. Згадаєте мої слова.

— Сумніваюся, — сказав Шарлей. — Я думаю, що навпаки, його невдовзі випустять. Якщо справді звільняють недоумків, то він задовольняє ці критерії просто-таки зразково.

— А я вважаю, — заперечив Коппірніґ, — що ви щодо нього помиляєтеся.

Рейневан також так вважав.

* * *

Пісний оселедець став абсолютно домінувати в меню, невдовзі навіть щур Мартін їв його з помітною неохотою. І тоді Рейневан наважився.

Циркулос не звернув на Рейневана уваги, зайнятий вимальовуванням на стіні Печаті Соломона, він навіть не помітив, коли той підійшов. Рейневан кашлянув. Раз,

потім ще раз, голосніше. Циркулос не повернув голови.

— Не заступай мені світла!

Рейневан присів навшпиньки. Циркулос набазграв на окружності навколо печаті симетричні написи: AMASARAC, ASARADEL, AGLON, VACHEON і STIMULAMATON.

— Що тобі тут треба?

— Я знаю ці сиглі і заклинання. Я про них чув.

— Та-а-ак? — Циркулос тільки тепер підняв на нього очі, якийсь час мовчав. — А я чув про провокаторів. Іди геть, змію.

Він відвернувся спиною і став базграти далі. Рейневан відкашлявся, набрав повітря.

— Clavis Salomonis[511]...

Циркулос завмер. Якийсь час не ворухився. Потім повільно повернув голову. І ворухнув волом.

— Speculum salvationis[512], — відповів голосом, у якому все ще звучали підозріливість і непевність. — Толедо?

— Alma mater nostra.[513]

— Veritas Domini?[514]

— Manet in saeculum.[515]

— Амінь, — Циркулос аж тепер показав у посмішці почорнілі рештки зубів, роззирнувся, перевіряючи, чи ніхто не підслуховує. — Амінь, юний побратиме. Яка академія? Краків?

— Прага.

— А я, — Циркулос посміхнувся ще ширше, — Болонья. Потім Падуя. І Монпельє. У Празі теж бував... Знав докторів, магістрів, бакалаврів... І мені не забули про це нагадати. Під час арешту. А інквізитор захоче знати подробиці... А тебе, юний побратиме? Про що тебе випитуватиме захисник католицької віри, що поспішає до нас? Кого ти знав у Празі? Спробую відгадати: Яна Пршибрама? Яна Кардинала? Петра Пейна? Якубка зі Стршибора?

— Я, — Рейневан пам'ятав попередження Шарлея, — нікого не знав. Я невинний. Опинився тут випадково. Через непорозуміння...

— Certes, certes[516], — махнув рукою Циркулос. — Як же інакше. Тільки будь переконливим у своїй невинності — і, дасть Бог, вийдеш цілим. Шанси в тебе є. На відміну від мене.

— Та що ви...

— Я знаю, що кажу, — перебив Циркулос. — Я — рецидивіст. Haereticus relapsus[517], розумієш? Тортур я не витримаю, сам себе погублю... Вогнище гарантоване. Тому...

Він махнув рукою в бік накреслених на стіні символів.

— Тому, — повторив він, — як бачиш, я комбіную.

Минула доба, перш ніж Циркулос відкрив, що саме він комбінує. Доба, упродовж якої Шарлей висловив явне невдоволення новим приятелюванням Рейневана.

— Абсолютно не розумію, — підсумував він, насупившись, — навіщо ти витрачаєш час на теревені з цим придурком.

— Та лиши ти його в спокої, — несподівано став на бік Рейневана Горн. — Хай собі теревенить, з ким хоче. Може, йому потрібна різноманітність?

Шарлей махнув рукою.

— Гей! — крикнув він услід Рейневану, який власне відходив. — Не забудь! Сорок вісім!

— Що?

— Сума літер у слові "Аполліон"! Помножена на суму літер у слові "кретин"!

* * *

— Я комбіную, — Циркулос понизив голос, пильно роззирнувся. — Комбіную, як звідси вибратися.

— За допомогою, — Рейневан теж роззирнувся, — магії, чи не так?

— Інакше не вийде, — сухо констатував старець. — Підкуп я вже пробував, на самому початку. Дістав кийком. Пробирав лякати. Знову дістав. Пробирав прикинутися цілковитим дурнем, однаке вони на це не клюнули. Симулював одержимого дияволом — і якби інквізитором і далі був старий Добенек, вроцлавський пріор від Святого Войцеха, може, воно мені би вдалося. Але цей новий, молодий, о, цей не дасть пошити себе в дурні. І що мені залишається?

— Отож-бо. Що?

— Телепортація. Перенесення в просторі.

* * *

Наступного дня Циркулос, уважно допильновуючи, чи ніхто не підслуховує, виклав Рейневану свій план, обґрунтувавши його, бо як же без цього, довгою лекцією з теорії чорнокнижництва і гоеції[518]. Телепортація, як дізнався Рейневан, цілком можлива, ба, навіть легка, за умови, звичайно ж, сприяння з боку відповідного демона. Таких демонів, довідався Рейневан, є кілька, будь-яка пристойна книга заклинань наводить відносно цього свої типи. Так, відповідно до "Гримуару папи Гонорія", телепортаційним демоном є Саргатан, якому підкоряються допоміжні демони нижчого рангу: Зорай, Валефар і Фарай. Однак викликати їх надзвичайно складно і дуже небезпечно. Тому "Менший Ключ Соломона" рекомендує звертатися до інших демонів, відомих під іменами Батін і Сеере. Проте багаторічні дослідження Циркулоса, як під кінець довідався Рейневан, схиляють його до того, щоби керуватися вказівками іншої магічної книги, а саме "Grimorium Verum". А "Grimorium Verum" з метою телепортації радить викликати демона Мерсільде.

— А як же його викликати? — наважився запитати Рейневан. — Без інструментарію, без occultum[519]. Occultum має виконувати низку умов, які тут, у цій брудній дірі, створити...

— Ортодоксія! — гнівно перебив Циркулос. — Доктринерство! Наскільки вони шкідливі в емпірії, наскільки звужують світогляд! Чхати на occultum, якщо є амулет. Правда, пане формаліст? Щира правда. Ergo[520], ось і амулет. Quod erat

demonstrandum.[521] Поглянь-но.

Амулет виявився овальною пластинкою з малахіту, приблизно такою завбільшки, як гріш, з вигравіруваними і залитими золотом гліфами і символами, з яких найдужче впадали в око змія, риба та вписане у трикутник Сонце.

— Це талісман Мерсільде, — гордо промовив Циркулос. — Я його сховав і потайки проніс сюди. Можеш його оглянути. Сміливіше.

Рейневан простягнув було руку, але відразу відсмикнув. Засохлі, але все ще виразні сліди на талісмані зраджували, в якому саме місці він був захований.

— Я спробую сьогодні вночі, — старець не переймався реакцією Рейневана. — Побажай мені фортуни, юний адепте. Хтозна, може, коли-небудь іще...

— У мене, — відкашлявся Рейневан, — є ще одне... Останнє... запитання... Радше прохання. Мені йдеться про те, щоб з'ясувати... Гм-м-м... Про одну пригоду... Подію...

— Говори.

Рейневан виклав справу швидко, але докладно. Циркулос не перебивав. Вислухав спокійно і зосереджено. Потім перейшов до запитань.

— Який то був день? Точна дата?

— Останній день серпня. П'ятниця. За годину до вечірні.

— Гм-м-м... Сонце в знаку Діви, тобто Венери... Керуючий геній двоїстий, халдейський Самас, юдейський Гамаліель. Місяць, як у мене виходить з обчислень, у повні... Недобре... Година Сонця... Гм-м... Не найкраще, але і не найгірше... Хвилинку...

Він відгорнув солому, протер долонею долівку, набазграв на ній якісь графіки і цифри, додавав, множив, ділив, бурмочучи щось про асценденти, десценденти, кути, епіцикли, деференти і квінкункси[522]. Врешті-решт підняв голову і потішно ворухнув волон.

— Ти згадував, що було застосовано заклинання. Які?

Рейневан почав перелічувати, пригадуючи через силу. Часу це зайняло небагато.

— Знаю, — перебив, недбало махнувши рукою, Циркулос. — Arbatel, хоча по-простацькому поплутаний. Дивно, як це взагалі спрацювало... І що ніхто не загинув трагічною смертю... Ну, але це не має значення. Видіння були? Багатоголовий лев? Вершник на білому коні? Ворон? Вогненний змій? Ні? Цікаво. І ти кажеш, що цей Самсон, коли збудився... Не був собою, так?

— Так він стверджував. І були певні... підстави. Саме про це мені йдеться, саме про це я хотів би довідатися. Чи таке взагалі може статися?

Циркулос якийсь час мовчав, потираючи п'ятку об п'ятку. Потім висякався.

— Космос, — сказав він нарешті, замислено витираючи пальці об поділ, — це досконало впорядковане ціле й досконалий ієрархічний порядок. Це рівновага між *generatio* і *corruptio*[523], народженням і вмиранням, творенням і руйнуванням. Космос, як учить Августин, — це *gradatio entium*, сходи буттів, як видимих, так і невидимих, як матеріальних, так і нематеріальних. І водночас Космос — як книга. А як учить Гуго від святого Віктора — щоб зрозуміти книгу, недостатньо розглядати красиві форми літер. Тим більше що наші очі часто сліпі...

— Я запитав, чи таке може статися.

— Буття — це не тільки *substantia*[524], буття — це водночас *accidens*[525], таке, що діється мимоволі... Часом магічно... Магічне ж у людині прагне до злиття з магічним у Всесвіті... Існують астральні тіла і світи... Невидимі для нас. Про це пише святий Амброзій у своєму "Гексамероні", Солінус у "*Liber Memorabilium*", Рабан Мавр у "*De universo*"... А магістр Екхарт...

— Може, — грубо перебив Рейневан, — чи ні?

— Може, аякже, — кивнув старий. — Мусиш знати, що в цих питаннях я вважаюся спеціалістом. На практиці екзорцизмами я не займався, а проблему вивчав з інших причин, двічі, мій хлопче, я надував Інквізицію, вдаючи з себе опанованого дияволом. А щоб добре вдавати, на цьому треба знатися. Тому я вивчав "*Dialogus de energia et operatione daemonum*" Михайла Пселла, "*Exorcisandis obsessis a daemonio*" папи Лева III, "*Picatrix*", перекладений з арабської...

— ...Альфонсом Мудрим, королем Леона і Кастилії. Знаю. А конкретніше — про даний випадок — можна?

— Можна, — надув сині губи Циркулос. — Звичайно, можна. У даному випадку треба було пам'ятати, що кожне, навіть на перший погляд найбільш незначне заклинання, означає пакт із демоном.

— Отже, демон?

— Або *sasodaemon*, — знизав худими плечима Циркулос. — Або те, що ми умовно позначаємо цим словом. Що саме? Я сказати не можу. Многая індивіди ідуть у темряві, незліченні *negotia perambulantia in tenebris*[526]...

— Значить, монастирський бовдур подався у п'їтьму, — упевнився Рейневан. — А в його тілесну оболонку вселилося *negotium perambulans*. Вони обмінялися? Сталася взаємозаміна. Так?

— Рівновага, — кивком голови підтвердив Циркулос. — Ін'ї і Ян'ї. Або... якщо тобі ближча кабала, Кетер і Малькут. Якщо існує вершина, висота, то має існувати і прірва.

— А це можна вернути назад? Обернути? Зробити так, щоб відбувся повторний обмін? Щоб він повернувся... Знаєте...

— Знаю... Тобто — не знаю.

Вони якийсь час сиділи мовчки, у тиші, яку порушували тільки хропіння Коппірніґа, гикавка Бонавентури, бурмотання дебілів, приглушені голоси диспутантів "Під Омеґою" і молитва *Benedictus Dominus*, яку тихо повторював Камедула.

— Він, — сказав нарешті Рейневан, — тобто Самсон... називає себе Мандрівцем.

— Влучно.

— Такий-от *sasodaemon*, — сказав нарешті Рейневан, — неодмінно володіє якимись силами... надлюдськими. Наділений якимось... здібностями...

— Ти ламаєш собі голову над тим, — здогадався Циркулос, довівши свою проникливість, — чи можеш сподіватися від нього порятунку? Чи він, сам будучи на свободі, не забув про ув'язнених супутників? Хочеш знати, чи можеш розраховувати на його допомогу? Правда?

— Правда.

Циркулос помовчав.

— Я б не розраховував, — заявив він нарешті з жорстокою відвертістю. — З чого б це демони мали відрізнятись в цьому сенсі від людей?

* * *

Це була їхня остання розмова. Чи вдалося Циркулосу активувати пронесений у задниці амулет і викликати демона Мерсільде, залишалося і навіки мало залишитися загадкою. А от що з телепортації нічого не вийшло, сумніватися було годі. Циркулос не перенісся в просторі. Він і далі був у вежі. Лежав горілиць у своєму лігві, напружений, притиснувши обидві руки до грудей і судомно вчепившись пальцями в одяг.

— Пресвята Діво... — охнув Інститор. — Прикрийте йому обличчя...

Шарлей клаптями ганчірки накрив страхітливу маску, деформовану в пароксизмі жаху і болю. Скривлені, покриті засохлою піною губи. Вишкірені зуби і замутнені, осклілі, вибалушені очі.

— Покличте брата Транквілія.

— Господи... — зойкнув Коппірніг. — Дивіться...

Біля лігва небіжчика догори черевом лежав щур Мартін. Скорчений у муках, з оголеними жовтими зубами.

* * *

— Диявол, — з міною знавця проголосив Бонавентура, — шию йому скрутив. І забрав його душу до пекла.

— Атож, безсумнівно, — підтакнув Інститор. — Він малював на стінах чортівню — і догрався. Таж кожен дурень бачить: гексаграми, пентаграми, зодіаки, кабали, сефіри, інші диявольські і жидівські символи. Викликав диявола старий чарівник. На свою погибель.

— Тьху, тьху, нечиста сила... Треба б усі ті малюнки постирати. Свяченою водою покропити. Службу Божу відправити, перш ніж до нас Лихий причепиться. Кличте ченців... А з чого це ви смієтеся, Шарлею, чи можна дізнатися?

— А здогадайтеся.

— Справді, — позіхнув Урбан Горн. — Сміху варте те, що ви оце верзете. І ваше збудження. Від чого тут так збуджуватися? Старий Циркулос умер, гегнувся, врізав дуба, відкинув копита, переставився на той світ, помандрував на асфоделеві луги. Тож хай йому земля буде пухом і lux perpetua[527] нехай йому світить. І finis на цьому, оголошую кінець жалоби. А диявол? Дідько з ним, з дияволом.

— Ой, пане Муммоліне, — покрутив головою Тома Альфа. — Не жартуйте з дияволом. Видно-бо тут його справи. Хтозна, може, він усе ще тут кружляє, схований у мороці. Над цим місцем смерті здійснюються пекельні випари. Не відчуваєте? Що це, по-вашому, якщо не сірка? Га? Що так смердить?

— Ваші гачі.

— Якщо не диявол, — скипів Бонавентура, — то що, по-вашому, його вбило?

— Серце, — озвався Рейневан, щоправда, не дуже впевнено. — Я вивчав такі

випадки. У нього розірвалося серце. Настала *plethora*[528]. Несений плеврою надлишок жовчі викликав тумор, відбулося переповнення, тобто інфаркт. Настав *spasmus*[529], і розірвалася *arteria pulmonalis*[530].

— Чуєте? — сказав Шарлей. — Ось як висловилася наука. *Sine ira et studio. Causa finita*[531], усе зрозуміло.

— Невже? — раптом озвався Коппірніґ. — А щур? Що вбило щура?

— Зжертний оселедець.

Нагорі гупнули двері, заскрипіли східці, задудніла бочечка, яку котили по сходах.

— Слава Йсу! Трапеза, братіє! Ану, до молитви! А потім з мисочками по рибку!

* * *

Прохання про свячену воду, молитву і екзорцизми над лігвом небіжчика брат Транквілій збув дуже багатозначним стенанням плечей і дуже однозначним постукуванням по чолу. Цей факт надзвичайно пожвавив пообідні балачки. Були виведені і висловлені сміливі тези і припущення. За найсміливішими з них сам брат Транквілій був єретиком і дияволопоклонником, бо тільки такий може відмовити віруючим у свяченій воді та духовній розраді. Не звертаючи уваги на те, що Шарлей і Горн сміялися до сліз, Тома Альфа, Бонавентура й Інститор взялися досліджувати тему глибше. До того моменту, коли — на загальне остовпіння — у дискусію не включилася особа, від якої цього очікували найменше, а саме Камедула.

— Свячена вода, — молодий священик уперше дав співв'язням почути свій голос. — Свячена вода ні до чого би вам не придалася. Якщо сюди справді завітав диявол. Проти диявола свячена вода нічого не дає. Я це добре знаю. Бо сам це бачив. За це я тут і сиджу.

Коли затих збуджений гамір і настала тяжка мовчанка, Камедула пояснив сказане.

— Я, треба вам знати, був дияконом у костелі Вознесіння Пресвятої Діви Марії в Немодліні, секретарем велебного Петра Нікіша, декана колегіати. Те, про що я зараз розповім, сталося цього року, *feria secunda post festum Laurentii martyris*[532]. Близько полудня до церкви зайшов був вельможний пан Фабіан Пфефферкорн, *mercator*, далекий родич декана. Дуже збуджений, він зажадав, щоби велебний Нікіш чимшвидше висповідав його. Як воно там було, мені говорити не годиться, про сповідь бо йдеться, та й про покійного, як-не-як, говоримо, а *de mortuis aut bene aut nihil* [533]. Тому скажу тільки, що вони раптом взялися кричати один на одного при сповідальні. Ба, навіть вирази стали вживати, менше про те, які саме. У результаті велебний не відпустив пану Пфефферкорну гріхів, а пан Пфефферкорн пішов, називаючи велебного дуже негарними словами, та й супроти віри й Церкви римської блюзнів. Коли він проходив повз мене в притворі, крикнув: "Щоб вас, ксьондзи, чорти взяли!" Ото я тоді й подумав: "Ой, пане Пфефферкорн, щоби тільки ти в недобру годину цього не промовив". І отут диявол показався.

— У церкві?

— У притворі, при самому вході. Звідкись згори сплинув. Точніше, злетів, тому що у вигляді птаха. Правду кажу! Але відразу ж прибрав людської подобу. Тримав меч

блискучий, достоту як на образі. І тим мечем пана Пфефферкорна просто в лице штрикнув. Просто в лице. Кров забризкала підлогу...

Пан Пфефферкорн, — диякон голосно ковтнув слину, — руками тріпав, ну зовсім як лялька з шопки. А мені, видно, тоді святий Михайло, заступник мій, дав *auxilium*[534] і відвагу, бо я дістався до кропильниці, набрав в обидві жмені свяченої води і на чорта хлюпнув. І як ви думаєте, що? А от нічого! Стекло з нього, як з гусака. Пекельник очима покліпав, сплюнув, що йому в писк потрапило. І зиркнув на мене. А я... Я, соромно зізнатися, зі страху тоді зімлів. А коли мене браття привели до тьми, все вже скінчилося. Диявол згинув-пропав, пан Пфефферкорн лежав мертвий. Без душі, яку Лихий, безсумнівно, поніс до пекла. Та й про мене не забув чорт, помстився. У те, що я бачив, ніхто вірити не хотів. Сказали, що я збожеволів, що мені глузд за розум завернув. А коли я про ту свячену воду розповідав, то звеліли мені мовчати, карою пригрозили, яка очікує за єретицтво і богохульство. Тим часом справа набула розголосу, у самому Вроцлаві нею займалися, на єпископському дворі. І тоді якраз із Вроцлава прийшов наказ мене втихомирити, як божевільного під замок посадити. А я знав, як домініканське *in pace* виглядає. І що, мав дати себе живим поховати? Утік із Немодліна, в чому був. Але мене схопили біля Генрикова. І сюди запроторили.

— А цього диявола, — озвався в абсолютній тиші Урбан Горн, — ти добре встиг роздивитися? Можеш описати, як він виглядав?

— Високий був, — Камедула знову ковтнув слину. — Сухорлявий... Волосся чорне, довге, до плечей. Ніс — наче дзьоб пташиний, і очі — як у птаха... Проникливі дуже. Посмішка люта. Диявольська.

— Ні рогів? — заволав Бонаventura, явно розчарований. — Ні копит? Ні хвоста не було?

— Не було.

— Е-е-е-е-е! Що ви нам тут розказуєте!

* * *

Дискусії про дияволів, диявольщину і диявольські справи тривали з різною інтенсивністю аж до двадцять четвертого листопада. Точніше, аж до часу трапези. До звістки, яку після молитви оголосив пансіонерам брат Транквілій, метр і наглядач вежі.

— Щасливий день для нас сьогодні настав, братія! Ушанував нас давно очікуваним візитом пріор вроцлавських Братів Проповідників, візитатор Святої Курії, *defensor et candor fidei catholicae*[535], його превелебність *inquisitor a Sede Apostolica* нашої дієцезії. Деякі з присутніх тут, не думайте, що я не знаю, дешифрують, хворіють на не ту німеч, яку ми в нашій вежі лікувати звикли. Їхнім здоров'ям і кондицією тепер займеться його велебність інквізитор. І вилікує їх неодмінно! Бо виписав його велебність інквізитор у ратуші кількох міцних медиків і багато різних медичних інструментів. Отож підготуйтеся духом, братія, бо лікування ось-ось почнеться.

Оселедець того дня смакував ще гірше, ніж звичайно. А ще того вечора у Вежі блазнів не розмовляли. Панувала тиша.

* * *

Весь наступний день — а то була неділя, остання неділя перед різдвяним постом, — атмосфера у Вежі блазнів була дуже напруженою. У нервовій і водночас гнітючій тиші пансіонери ловили кожен стук чи скрип, що долинав згори, від дверей; врешті-решт на кожен такий звук почали реагувати проявами паніки і нервового зриву. Миколай Коппирніг заचाївся в кутку. Інстититор почав плакати, скулившись у своєму лігві в позі плоду в утробі матері. Бонаventura сидів нерухомо, тупо дивлячись просто перед собою. Тома Альфа тремтів, запорпавшись у соломі. Камедула тихо молився, відвернувшись обличчям до стіни.

— Бачите? — вибухнув нарешті Урбан Горн. — Бачите, як воно діє? Що вони з нами роблять? Ви тільки гляньте на них!

— Ти дивуєшся? — примружився Шарлей. — Поклади руку на серце, Горне, і скажи, що ти з них дивуєшся.

— Я зауважую відсутність сенсу. Те, що тут відбувається, — це результат запланованої, ретельно підготовленої акції. Слідство ще не почалося, ще нічого не відбувається, а Інквізиція вже зламала дух цих людей, привела їх на край психічного занепаду, перетворила на тварин, які зіщулюються від звуку бича.

— Повторюю: ти дивуєшся?

— Дивуюся. Тому що треба боротися. Не здаватися. І не ламатися.

Шарлей по-вовчому вишкірив зуби.

— Ти, сподіваюся, покажеш нам, як це робити. Коли настане час. Подаси приклад.

Урбан Горн довго мовчав.

— Я не герой, — нарешті заявив він. — Не знаю, що буде, коли мене підвісять, коли почнуть підкручувати гвинти і забивати клинці. Коли виймуть з вогню залізо. Цього я не знаю і не можу передбачити. Але одне я знаю: мені не допоможе перетворення на ганчірку, ридання, спазми і благання змилюватися. З братами-інквізиторами треба поводитися різко.

— Он як!

— Отож-бо. Вони занадто звикли до того, що люди тремтять перед ними від жаху і роблять собі в штани від самого їхнього вигляду. Всемогутні володарі над життям і смертю, вони люблять владу, впиваються терором і страхом, що їх вони сіють навколо себе. А хто вони насправді? Нулі, пси з домініканської псарні, напівписьменні, забобонні неuki, збоченці та боягузи. Так, так, не крути головою, Шарлею, це нормальне явище в сатрапів, тиранів і катів, оті боягузи, саме їхнє боягузтво в поєднанні з усевладністю викликає в них жорстокість, а покірність і беззахисність жертв ще більше її підсилюють. І саме так воно і є у випадку з інквізиторами. Під їхніми каптурами, які викликають жах, ховаються звичайні боягузи. І не можна плазувати перед ними і благодати милосердя, бо це пробуджує в них ще більшу звірячу жорстокість. Їм треба гордо дивитися в очі! Хоча, як я сказав, порятунку це не принесе, але може принаймні налякати їх, похитнути їхню вдавану самовпевненість. Можна їм нагадати Конрада з Марбурга!

— Кого?

— Конрад із Марбурга, — пояснив Шарлей. — Інквізитор Верхнього Рейну, Тюрінгії і Гессену. Коли своїм лукавством, провокаціями і жорстокістю він остаточно допік гессенській шляхті, вони влаштували на нього засідку і зарубали його. З усією світою. Вирізали всіх до ноги.

— І ручаюся вам, — додав Горн, встаючи і йдучи до параші, — що кожен інквізитор постійно пам'ятає це ім'я і подію. Так що запам'ятайте мою пораду!

— Що ти думаєш, — буркнув Рейневан, — про його пораду?

— Я маю іншу, — буркнув у відповідь Шарлей. — Коли за тебе візьмуться всерйоз, говори. Зізнавайся. Здавай. Виказуй інших. Співпрацюй. А героя корчитимеш із себе пізніше. Коли писатимеш мемуари.

* * *

Першим на слідство взяли Миколая Коппірніґа. Астроном, який до цього часу намагався тримати себе в руках, коли побачив, як до нього прямують дебелі інквізиторські слуги, геть втратив голову. Спочатку кинувся втікати — безглуздо, втікати ж бо було нікуди. Коли його піймали, бідолаха верещав, плакав, виривався і сіпався, звивався у лапах здорованів як вугор. Зрозуміло, намарне, бо єдине, чого він досяг своїм опором, — це побоїв. Йому роз'юшили ніс, через який він, коли його виводили, дуже смішно ревів.

Але ніхто не сміявся.

Коппірніґ уже не повернувся. Коли наступного дня слуги прийшли за Інстититором, той не влаштовував бурхливих сцен, був спокійним. Він тільки плакав і схлипував у цілковитому розпачі. Але коли його хотіли підняти, наробив у штани. Вирішивши, що це форма опору, здоровані, перш ніж витягнути нагору, добряче його накопали.

Інстититор теж не повернувся.

Наступним — того самого дня — був Бонавентура. Геть здурівши від страху, міський писар став лаяти слуг, кричати і лякати їх своїми зв'язками. Слуги, звісно ж, не злякалися його знайомств, їм було начхати на те, що писар грав у пікет з бургомістром, пробощем, майстром монетного двору і старшим цеху броварників. Бонавентуру витягли, перед тим солідно відлупцювавши.

І він не повернувся.

Четвертим в інквізиторському списку був, усупереч власним чорним пророцтвам, не Тома Альфа, який з цієї нагоди всю ніч по черзі то плакав, то молився, а Камедула. Камедула не вчинив жодного опору, прислужникам навіть не довелося його торкатися. Пробурмотівши у бік спів'язнів тихе прощання, немодлінський диякон перехрестився і пішов на сходи з покірно опущеною головою, проте спокійною і твердою ногою, якої не посоромилися би й перші мученики, які йшли на арени Нерона чи Діоклетіана.

Камедула не повернувся теж.

— Наступним, — сказав з похмурою впевненістю Урбан Горн, — буду я.

Він помилявся.

* * *

Упевненість щодо своєї долі пронизала Рейневана тієї ж миті, коли нагорі гримнули

двері, а залиті навскісним променем світла сходи задвигтіли і зарипіли під ногами прислужників, яких цього разу супроводжував брат Транквілій.

Рейневан піднявся, потиснув руку Шарлею. Демерит відповів дуже міцним потиском, і на його обличчі Рейневан уперше прочитав щось на кшталт дуже серйозної стурбованості — справді дуже серйозної. Вираз обличчя Урбана Горна говорив сам за себе.

— Тримайся, брате, — промовив він, до болю стискаючи йому руку. — Пам'ятай про Конрада з Марбурга.

— Пам'ятай, — додав Шарлей, — і про мою пораду.

Рейневан пам'ятав про обидві, але від цього йому зовсім не було легше.

Може, через вираз його обличчя, а може, через якийсь необачний рух здоровані підскочили до нього. Один схопив його за комір. І тут-таки відпустив, згорбившись, лаючи і стискаючи лікоть.

— Без гвалту, — з притиском зробив зауваження брат Транквілій, опускаючи палицю. — Без насилля. Це, як би воно там не було і не виглядало, шпиталь. Зрозуміло?

Слуги щось забурчали, киваючи головами. Божогробець кийком вказав Рейневанові на сходи.

* * *

Свіже і холодне повітря ледве не звалило його з ніг, коли він набрав його в легені, захитався, заточився, сп'янівши, немов від ковтка оковитої на порожній шлунок. Він був би упав, але досвідчені слуги підхопили його під пахви. У такий спосіб провалився його відчайдушний план утечі. Або смерті в боротьбі. Тепер, коли його тягли, він міг тільки переставляти ноги.

Госпіс він бачив уперше. Вежа, з якої його вивели, замикала мури у глухому куті. З протилежного боку, біля брами, до мурів тулилися будинки, імовірно, там були шпиталь і медичнарія. А також, судячи з запаху, кухня. Під навісом біля муру було повно коней, які переступали ногами серед калюж сечі. Усюди крутилися збройні люди. "Інквізитор, — здогадався Рейневан, — прибув з численним ескортом".

З медичнарію, до якого вони прямували, долинали високі розпачливі зойки. Рейневанові здалося, що він упізнає голос Бонавентури. Транквілій перехопив його погляд і, приклавши палець до губів, наказав мовчати.

Усередині будинку, у світлій кімнаті, він опинився, немов уві сні. Сон був перерваний ударом, болем у колінах. Його кинули на коліна перед столом, за яким сиділи троє ченців у рясах — божогробець і два домініканці. Він закліпав, потрусив головою. Домініканець, який сидів посередині, худий з поцяткованою коричневими плямами лисиною над вузьким вінчиком тонзури, заговорив. Голос у нього був неприємний. Слизький.

— Рейнмаре з Беяви. Змов "Отче наш" і "Аве Марія".

Він змовив. Тихим і дещо тремтячим голосом. Домініканець тим часом колупався у носі, а увага його, здавалося, зосереджувалася виключно на тому, що він виколупав.

— Рейнмаре з Беяви. Світська влада має на тебе серйозні доноси й

обвинувачення. Ти будеш переданий світській владі для слідства й суду. Але спочатку треба з'ясувати *causa fidei*[536] та ухвалити відповідний вирок. Ти обвинувачуєшся в чарівництві та ересі. У тому, що сповідуєш і поширюєш ідеї, які суперечать тим, що їх сповідує і яким навчає Свята Церква. Чи визнаєш ти свою вину?

— Не визна... — Рейневан ковтнув слину. — Не визнаю. Я невинний. І я — добрий християнин.

— Звичайно, — домініканець зневажливо скривився. — Таким ти вважаєш себе, коли нас вважаєш поганими і нещирими. Запитую тебе: чи ти сповідуєш або чи ти коли-небудь сповідував як істинну віру, відмінну від тієї, в яку наказує вірити і якої навчає Римська Церква? Визнай правду.

— Я кажу правду. Я вірю в те, чому навчає Рим.

— Тому що, напевно, твоя єретична секта має в Римі своє представництво.

— Я не єретик. Можу заприсягтися!

— Чим? Моїм хрестом і вірою, з яких ти глузуєш? Знаю я ваші єретицькі штучки! Зізнайся: коли ти пристав до гуситів? Хто втягнув тебе в секту? Хто ознайомив з писаннями Гуса і Вікліфа? Коли і де ти приймав причастя *sub utraque*?

— Ніколи не...

— Мовчи! Бога ображає твоя брехня! Ти навчався в Празі? У тебе є знайомі серед чехів?

— Так, але...

— Отже, ти зізнаєшся?

— Так, але не в...

— Мовчи! Запишіть: заявив, що зізнається.

— Я не зізнаюся!

— Відмовляється від зізнання, — губи домініканця скривила гримаса жорстока й водночас радісна. — Плутається в брехні й викручується. Більшого мені не треба. Вношу пропозицію про застосування тортур, інакше ми не дізнаємося істини.

— Отець Гжегож, — невпевнено відкашлявся божогробець, — велів утриматися. Він хоче допитати його сам.

— Марнування часу! — фиркнув худий. — Зрештою, якщо зробити його трохи м'якшим, він стане охочішим до розмов.

— Зараз, — втрутився інший домініканець, — мабуть, немає жодного вільного місця... І обидва майстри зайняті...

— Тут поруч є чобіт, а гвинти крутити — ніяка не філософія, зуміє і помічник. А треба буде, я й сам зумію. Гей, там! Ану сюди! Беріть його!

Ледь живий від страху Рейневан опинився у твердих, ніби відлитих із бронзи, лапах прислужників. Його виволокли, заштовхнули до кімнатки поруч. Він ще не встиг осягнути серйозність і небезпечність ситуації, як уже сидів на дубовому стільці, з шиєю і руками в залізних обіймах, а поголений на лисо кат у шкіряному фартуху монтував на його лівій нозі якийсь жахливий пристрій. Пристрій нагадував ковану скриньку, був великий, важкий, смердів залізом і іржею. А також старою кров'ю і гнилим м'ясом. Від

нього відгонило смородом, який виділяють відпрацьовані пеньки різників.

— Я невинний! — завив він. — Неви-и-и-инни-и-и-ий!

— Далі, — кивнув кату худий домініканець. — Робіть свою справу.

Кат нахилився, щось залізно клацнуло, щось заскрипіло. Рейневан заревів від болю, відчуваючи, як обкуті металом дошки стискають і чавлять йому ногу. Він раптом згадав Інститора і перестав йому дивуватися. Він і сам був за волосок від того, щоб наробити в штани.

— Коли ти пристав до гуситів? Хто дав тобі писання Вікліфа? Де і від кого ти приймав єретицьке причастя?

Гвинти скрипіли, кат кректав. Рейневан ревів.

— Хто твій спільник? З ким із Чехії ти контактуєш? Де ви зустрічаєтеся? Де переховуєте єретичні книги, писання і постили[537]? Де ховаєте зброю?

— Я неви-и-и-инни-и-и-ий!

— Підкрутити!

— Брате, — промовив божогробець, — змилуйся, це ж шляхтич...

— Щось ви, — худий домініканець зміряв його злим поглядом, — берете надто близько до серця роль адвоката. Вам належало, нагадую, сидіти тихо і не втручатися. Підкрутити!

Рейневан ледве не вдавився від крику.

І тут, зовсім як у казці, хтось почув його крик і відреагував на нього.

— Я ж просив, — сказав цей хтось, який став у дверях і виявився струнким домініканцем років близько тридцяти. — Я ж просив цього не робити. Ти грішиш надлишком ретельності, брате Арнульф. І, що гірше, браком послуху.

— Я... Велебний... Вибачте...

— Ідіть. У каплицю. Помоліться, перечекайте смиренно — а раптом на вас зійде благодать одкровення. Гей, ви, звільніть в'язня, швидко. І далі, далі, виходьте. Усі!

— Велебний отче.....

— Я сказав: усі!

Інквізитор сів за стіл, на місце, звільнене братом Арнульфом, відсунув трохи убік розп'яття, яке йому заважало.

Мовчки вказав на лаву. Рейневан устав, застогнав, дошкутильгав, сів. Домініканець засунув руки в рукави білої ряси, довго дивився на нього з-під густих брів, які грізно зрослися.

— Ти в сорочці народився, — сказав він нарешті, — Рейнмаре з Беяви.

Рейневан кивком підтвердив, що знає. Сперечатися було годі.

— Тобі пощастило, — повторив інквізитор, — що я саме проходив. Ще би тільки зо два-три повороти цього гвинта... І знаєш, що було би?

— Можу собі уявити...

— Ні. Не можеш, запевняю тебе. Ех, Рейневане, Рейневане, і де ж це нам випало зустрітися... У камері тортур! Хоч, Богом і правдою клянуся, це можна було передбачати вже тоді, на навчанні. Вільнодумство, пристрасть до гулянок і трунків, не

кажучи вже про легкодоступних жінок... До лиха, уже там, у Празі, коли я бачив тебе "Під драконом" на Целетній, я пророкував, що ти потрапиш у руки ката. Що ця нерозважливість стане для тебе згубною.

Рейневан мовчав, хоча сам, Богом і правдою, так самісінько пророкував тоді, там, у Празі, в Старому Місті, "Під драконом" на Целетній, "У Барбари" на Зброярській, в облюбованих студентами борделях у завулках за костелами Святих Миколая і Валентина, де Гжегож Гейнче, студент, а невдовзі після того магістр на факультеті теології Карлового університету, бував дуже частим і дуже веселим відвідувачем. Рейневан ніколи в житті не припустив би, що ласий на втіху Гжегож Гейнче витримає в священицькій рясі. Але, видно, витримав. "І справді, на моє щастя", — подумав Рейневан, розтираючи ступню й литку, які, якби не втручання Гейнче, чобіт з гвинтами вже, напевне, встиг би перетворити на криваве місиво.

Попри принесену чудесним порятунком полегкість, дикий страх і далі піднімав дибки волосся і сугули плечі. Він усвідомлював, що це ще не кінець. Поставний домініканець з розумними очима, густими бровами і чітко окресленою щелепою аж ніяк не був, як могло здаватися, Гжесем Гейнче, фігляруватим компаньйоном з празьких шинків і борделів. Це був — вирази обличчя та поклони ченців і катів, коли ті виходили з кімнати, не залишали в цьому жодних сумнівів — начальник, пріор. Страшний інквізитор Святої Курії, *defensor et candor fidei catholicae*, його превелебність *inquisitor a Sede Apostolica* на всю вроцлавську дієцезію. Про це не можна було забувати. Страхітливий чобіт, який смердів іржею і кров'ю, лежав за два кроки — там, де його покинув кат. Кат у будь-який момент міг бути викликаний, а чобіт — одягнений на ногу. Стосовно цього Рейневан не мав жодних ілюзій.

— Але немає лиха, — перервав коротке мовчання Гжегож Гейнче, — без добра. Я не планував застосовувати до тебе тортури, друже. Тому коли ти повернувся б у Вежу, на тобі не було б жодних слідів або знаків. А так ти повернешся кульгавим, боляче скривджений страшною Інквізицією. І не викликатимеш підозр. А підозр, дорогий мій, ти викликати не повинен.

Рейневан мовчав. З усієї промови він більш-менш зрозумів тільки те, що він повернеться. Інші слова доходили до нього з запізненням. І будили приспаний на якийсь час жах.

— Я зараз матиму трапезу. А ти часом не голодний? З'їси оселедця?

— Ні... За оселедця... дякую...

— Нічого іншого не пропоную. Зараз піст, а я на своїй посаді повинен подавати приклад.

Гжегож Гейнче ляснув у долоні, віддав розпорядження. Піст постом, приклад прикладом, але рибини, які йому принесли, були набагато жирніші та принаймні удвічі більші, ніж ті, що їх видавали пансіонерам Вежі блазнів. Інквізитор пробурмотів коротке *Benedic Domine* і, не зволікаючи, взявся обгризати оселедця, заїдаючи солону рибу грубо нарізаним житнім хлібом.

— Отже, перейдімо до справи, — почав він, не перериваючи їжі. — У тебе

неприємності, друже. Серйозні неприємності. Розслідування у справі про твою нібито чаклунську олесницьку робітню я, щоправда, прикрив, врешті-решт, я тебе знаю, розвиток медицини підтримую, а Дух Божий витає, де хоче, ніщо, у тому числі й розвиток медицини, не відбувається без Його волі. Провина *adulterium*[538] мені, щоправда, огидна, але я не займаюся переслідуванням. Що стосується інших твоїх так званих світських злочинів, то я дозволяю собі в них не вірити. Усе-таки я тебе знаю.

Рейневан глибоко зітхнув. Передчасно.

— Однак, Рейнмаре, залишається *causa fidei*. Питання католицької релігії і віри. Отож я не впевнений, чи ти не поділяєш поглядів свого покійного брата. Стосовно, поясню, питання *Unam Sanctam*, верховенства і непогрішності папи, таїнств і трансубстанціації[539]. Причастя *sub utraque specie*. А також стосовно Біблії для мас, вушної сповіді, існування чистилища. І так далі.

Рейневан розкрив рота, але інквізитор зупинив його жестом.

— Не знаю, — говорив далі він, виплюнувши кісточку, — чи ти, як твій брат, читаєш Оккама, Вальдхаузена, Вікліфа, Гуса й Ієроніма, чи ти, як твій брат, поширюєш твори вищезгаданих єретиків по Шльонську, Мархії і Великопольщі. Не знаю, чи даєш ти, за прикладом брата, притулок гуситським емісарам і шпигунам. Коротше кажучи: чи ти і сам єретик. Думаю — а я трохи вивчив питання, — що ні. Що ти безвинний. Гадаю, що в цю аферу тебе вплутав просто-напросто випадок, якщо, природно, це відповідне визначення для пари великих блакитних очей Аделі де Стерча. І твоєї відомої мені слабкості до таких великих очей.

— Гжегоже... — Рейневан насилу протиснув слова крізь стиснуте горло. — Тобто, вибачте... Велебний отче... Запевняю, що я не маю нічого спільного з єрессю. Також і мій брат, ручаюся, жертва злочину...

— З порукою за брата обережніше, — перебив його Гжегож Гейнче. — Ти здивувався би, якби дізнався, скільки було на нього доносів, і небезпідставних. Він постав би перед трибуналом. І видав би спільників. Вірю, що тебе серед них не було б.

Гжегож відкинув хребет оселедця, обливав пальці.

— Однак кінець нерозумній діяльності Петера де Беляу, — продовжив він, беручись за другу рибину, — поклато не правосуддя, не кримінальний процес, не *roenitentia*[540], а злочин. Злочин, винних у якому я був би радий побачити покараними. Ти теж, правда? Бачу, що теж. Тож знай, що вони будуть покарані, причому незабаром. Знання цього мусить допомогти тобі прийняти рішення.

— Яке... — Рейневан ковтнув слину. — Яке рішення?

Гейнче якийсь час мовчав, кришив шматочок хліба. З глибокої задуми його вивів крик, що долетів звідкись зсередини будинку, — дикий, жахливий зойк людини, якій завдають болю. Дуже дошкульного болю.

— Брат Арнульф, — вказав рухом голови інквізитор, — як я чую, недовго молився, швидко закінчив і повернувся до занять. Ревний це чоловік, ревний. Аж занадто. Але він нагадує, що й у мене є обов'язки. Так що переходимо до висновків.

Рейневан зіщулився. І правильно зробив.

— Тебе, дорогий Рейневане, вплутали в неабияку аферу. Тебе перетворили на знаряддя. Співчуваю. Але раз уже ти став знаряддям, то гріх було би тобою не скористатися, а надто для доброї справи і до слави Божої, *ad maiorem Dei gloriam*. Отже, ти вийдеш на волю. Я витягну тебе з Вежі, захищу й обороню від тих, хто на тебе чигає, а таких намножилося, намножилося чимало. Твоєї смерті прагнуть, наскільки мені відомо, Стерчі, князь Ян Зембицький, коханка Яна Аделя Стерчева, раубрітер Буко фон Кроссіг, а також — із причин, які я ще повинен з'ясувати, — шляхетний Ян фон Біберштайн... Гм, воістину, є причини побоюватися за життя. Але, як було сказано, я візьму тебе під свій захист. Не задарма, ясна річ. Послуга за послугу. *Do ut des* [541]. А радше: *ut facias*.

— Я організую, — інквізитор заговорив швидше, немов декламував заздалегідь вивчений текст, — все так, щоб у Чехії, куди ти вирушиш, це не викликало нічиїх підозр. У Чехії ти встановиш контакти з гуситами, з людьми, яких я тобі вкажу. Тобі не буде важко встановити контакти. Ти ж брат Петера з Беяви, який має заслуги перед гуситами, праведного християнина, мученика за справу, замордованого проклятими папістами.

— Я маю стати... — вичавив із себе Рейневан. — Я маю стати шпигуном?

— *Ad maiorem*, — знизав плечима Гейнче, — *Dei gloriam*. Кожен повинен служити, як може.

— Я непридатний... Ні, ні. Гжегоже, тільки не це. Я не погоджуюся. Ні.

— Альтернатива, — інквізитор подивився йому в очі, — тобі відома.

Катований у глибині будинку завив, і відразу після цього заревів, захлинувся ревом. Рейневан і без того здогадувався, якою є альтернатива...

— Ти не повіриш, — підтвердив його здогад Гейнче, — які речі з'ясовуються під час болісних конфесат[542]. Які таємниці зраджуються. Навіть таємниці алькову. Під час розслідування, яке проводить хтось настільки ж ревний, як брат Арнульф, злочинець, коли вже зізнається і розкаже про себе все, починає давати свідчення про інших... Часом аж ніяково буває вислуховувати такі свідчення... Дізнаватися хто, з ким, коли, як... А часом ідеться про духовних осіб. Про черниць. Про дружин, які вважаються вірними. Про дівчат на виданні, які вважаються незайманими. Ради Бога, кожен, гадаю, має такі секрети. Мабуть, страшенно принизливо, коли біль змушує їх виказувати. Такому собі братові Арнульфу. У присутності катів. Га, Рейнмаре? У тебе немає таких секретів?

— Не треба до мене так, Гжегоже, — Рейневан зціпив зуби. — Я все зрозумів.

— Я дуже радий. Справді.

Катований заревів.

— А кого це, — злість допомогла Рейневану подолати страх, — там катують? За твоїм наказом? Кого з тих, із ким я сидів у вежі?

— Цікаво, що ти про це запитуєш, — підняв очі інквізитор. — Бо це справді зразкова ілюстрація моїх міркувань. Був серед в'язнів міський писар із Франкенштейна. Ти знаєш, про кого йдеться? Бачу, що знаєш. Його звинувачували в ересі. Розслідування

швидко показало, що обвинувачення було фальшиве, з особистих спонукань, доносителем був коханець його дружини. Я наказав писаря звільнити, а бахура заарештувати, просто так, аби перевірити, чи йдеться виключно про жіночі принади. Бахур, уяви собі, на сам тільки вигляд інструментів негайно зізнався, що це вже не перша міщанка, яку він під виглядом любовних залицянь обкрадає. У свідченнях він трохи плутався, так що деякі інструменти все-таки було застосовано. Ох і наслухався я тоді про інших дружин зі Свидниці, з Вроцлава, з Валбжиха, про їхні гріховні пристрасті та цікаві способи їх задоволення. А під час обшуку в нього знайшли пасквіль на Святого Отця, таку собі картинку, на якій у папи з-під шат понтифіка стирчать диявольські пазурі, ти, певно, бачив щось подібне.

— Бачив.

— Де?

— Не пам...

Рейневан поперхнувся, сполотнів. Гейнче фиркнув.

— Бачиш, як це просто? Гарантую, strappado вже б освіжило тобі пам'ять. Розпусник також не пам'ятав, від кого отримав цей пасквіль і малюночок з папою, але швидко згадав. А брат Арнульф, як ти чуєш, зараз саме перевіряє, чи його пам'ять часом не приховує інших цікавих речей.

— А тебе... — страх, на диво, додав Рейневану відчайдушної сміливості. — Тебе це забавляє. Не таким я тебе знав, інквізиторе. У Празі ти сам насміхався з фанатиків! А тепер? Чим для тебе є ця посада? Усе ще професією чи пристрастю?

Гжегож Гейнче насупив густі брови.

— На моїй посаді, — сказав він холодно, — різниці бути не повинно. І немає.

— Ага, — Рейневан, хоч трясся і цокотів зубами, ішов далі. — Розкажи мені ще щонебудь про славу Божу, про вищу мету і священний порив. Ваш священний порив, оцетак! Тортури за найменшої підозри, за будь-яким доносом, після першого-ліпшого підслуханого чи добутого шляхом провокації слова. Вогнище за визнання вини, до якого примушено тортурями. Гусит, який чигає за кожним рогом! А я зовсім недавно чув слова поважного священика, який прямо заявляв, що йому йдеться тільки про багатство і владу, а якби не це, то гусити могли би приймати причастя за допомогою клістиру, і це його б нітрохи не хвилювало. А ти, якби Петерліна не вбили, кинув би його до льоху, катував би, змусив би зізнатися і, напевне, спалив би. А за що? За те, що він читав книги?

— Досить, Рейнмаре, досить, — скривився інквізитор. — Стримай запал і не будь тривіальним. Ти ось-ось почнеш лякати мене долею Конрада з Марбурга...

— Поїдеш у Чехію, — жорстко сказав він, трохи помовчавши. — Зробиш те, що я накажу. Служитимеш. І в такий спосіб ти збережеш свою шкіру. І бодай частково відпокутуєш провини брата. А твій брат був винен. І аж ніяк не в тому, що читав книги.

— А фанатизмом мені не докоряй, — продовжував він. — Мені, уяви собі, книги не заважають, навіть хибні та еретичні. Я вважаю, уяви собі, що ніяких книг не можна спалювати, що *libri sunt legendi non comburendi*. Що навіть помилкові і баламутні

погляди можна поважати, можна також, якщо мати дрібку філософського ставлення, зауважити, що на істину ніхто не має монополії, безліч тез, які колись були проголошені помилковими, сьогодні вважаються істинними, і навпаки. Але віра і релігія, яку я захищаю, — це не тільки тези і догми. Віра і релігія, яку я захищаю, — це суспільний лад. Не стане ладу — настане хаос і анархія. А хаосу й анархії бажають тільки злочинці. Злочинців же треба карати.

— Висновок: та нехай би собі Петер де Беляу і його соратники-дисиденти читали на здоров'я Вікліфа, Гуса, Арнольда з Брешії і Йоахима Флорського. Бо Йоахим Флорський — так, але не Фра Дольчіно[543], не чомпі, не жакерія. Вікліф — так, але не Уот Тайлер. Тут закінчується моя терпимість, Рейнмаре. Я не допущу, щоб тут розплодилися *fratricelli* і пікарти. Я в зародку задую Тайлерів і Джонів Боллів, розчавлю новоявлених Дольчіно, Кола ді Рієнці, Петрів з Брюї, Коранд, Желівських, Локвісів і Жижок.

— А мета, — додав він після паузи, — виправдовує засоби. І хто не зі мною, той проти мене, *qui non est mecum, contra me est*[544]. І ще — з Івана, п'ятнадцять, шість: "Коли хто перебувати не буде в Мені, той буде відкинений геть, як галузка, і всохне. І громадять їх, і кладуть на огонь — і згорять". Згорять! Ти зрозумів? Бачу, що зрозумів.

Катований уже досить давно не кричав. Видно, давав свідчення. Говорив. Тремтячим голосом зізнавався в усьому, чого тільки хотів брат Арнульф.

Гейнче встав.

— У тебе буде трохи часу, щоб обміркувати ці питання. Я мушу негайно повертатися до Вроцлава. Відкрию тобі дещо: я думав, що допитуватиму тут в основному божевільних, а тут, маєш, трапився скарб. Один із твоїх співв'язнів, ксьондзик з Немодлінської колегіати, на власні очі бачив, зумів описати і зможе розпізнати демона. Того, що убиває опівдні, якщо ти пам'ятаєш відповідний псалом. Так що мені дуже спішно влаштувати невелику очну ставочку. Коли ж я повернуся, а повернуся я незабаром, найпізніше на святої Люції, то привезу до Вежі Блазнів нового мешканця. Колись я йому це обіцяв, а я слова дотримую завжди. Ти ж, Рейнмаре, думай інтенсивніше. Зваж усі "за" і "проти". Я хотів би, коли повернуся, довідатися твоє рішення і почути декларацію. Хотів би, щоб вона була відповідною. Щоб це була декларація про лояльне співробітництво і службу. Бо якщо ні, то, клянуся Богом, хоч ти мені й товариш з універу, але будеш для мене як та всохла галузка. Я залишу тебе в розпорядженні брата Арнульфа, сам тобою займатися вже не стану. Залишу тебе з ним сам на сам.

— Зрозуміло, — додав він, — після того, як ти мені особисто зізнаєшся, що ти робив на Гороховій горі в ніч осіннього рівнодення. І хто була та жінка, з якою тебе там бачили. Ти також зізнаєшся мені, зрозуміло, що за священник глузував щодо клістиру. Бувай, Рейневане.

— Ага, — він обернувся з порога. — Ще одне. Бернгард Рот, він же Урбан Горн. Поклонися йому від мене. І передай, що зараз...

* * *

— ...що зараз, — дослівно передав Рейневан, — він не має часу, щоб зайнятися тобою як слід. Бо він не хотів би абияк, наспіх і тям-ляп. Він хотів би разом з братом Арнульфом присвятити тобі стільки часу і зусиль, на скільки ти справді заслуговуєш. І він візьметься до цього відразу після повернення, не далі ніж на святої Люції. Він радить тобі добре упорядкувати свої відомості, оскільки тобі доведеться цими відомостями поділитися зі Святою Курією.

— Курвий син, — Урбан Горн сплюнув на солому. — Розм'якшує мене. Дає мені дозріти. Знає, що робить. Ти казав йому про Конрада з Марбурга?

— Сам йому це скажеш.

Недобитки мешканців вежі сиділи, зацікавившись по своїх лігвах. Деякі хропли, деякі схлипували, деякі тихо молилися.

— А я? — перервав мовчання Рейневан. — Мені що робити?

— Оце хто б непокоївся, — потягнувся Шарлей. — Тобі-то що? У Горна в перспективі — болісне розслідування. Я, хто-зна, чи це не гірше, може, гнитиму тут довіку. А в тебе проблеми — ха, живіт надірвати можна. Інквізитор, твій дружок з універу, дає тобі волю на тарілочці, у подарунок...

— У подарунок?

— Аякже! Підпишеш лояльку і вийдеш.

— Як шпигун?

— Немає троянди без колючок.

— А я не хочу. Це заняття викликає в мене огиду. Мені совість не дозволить. Я не хочу...

— Мусиш зціпити зуби, — знизав плечима Шарлей, — і примусити себе.

— Горне?

— Що — Горне? — той різко обернувся. — Хочеш пораду? Хочеш почути слова моральної підтримки? Ну то слухай. Природною рисою людської натури є опір. Опір недостойному. Непогодження з підлістю. Відмова у консенсусі зі злом. Це природжені, іманентні риси людини. Ergo, не опираються тільки ті, хто геть позбавлений людяності. Зрадниками від страху перед тортурами стають тільки мерзенні людці.

— А отже?

— А отже, — Горн, не зморгнувши оком, сплів руки на грудях. — А отже, підписуй лояльку, погоджуйся на співпрацю. Їдь у Чехію, як тобі наказують. А там... Там чинитимеш опір.

— Не розумію...

— Ні? — фиркнув Шарлей. — Справді? Ця лекція про моральну і чисту людську натуру, що її виклав наш друг, Рейнмаре, передує дуже неморальній пропозиції. Він радить тобі стати так званим подвійним агентом, який працює на обидві сторони: на Інквізицію і на гуситів. Однак те, що сам він є гуситським емісаром і шпигуном, знає вже кожен, за винятком хіба що отих дебілів, які стогнуть оно в соломі. Правда, Урбане Горн? Твоя порада нашому Рейневану здається непоганою, але є в ній заковика. Річ у тім, що гусити, як і всі, кому довелося мати справу зі шпигунами, уже бачили подвійних

агентів. З практики вони знають, що найчастіше ці агенти є потрійними. Тому тим, хто з'являється, аж ніяк не можна довіряти, ба навіть зовсім навпаки, — їх треба вішати, попередньо примусивши — аякже! — тортурами дати свідчення. Тому своєю порадою ти готуєш Рейневанові сумну долю, Урбане Горн. Ну, хіба що... Хіба що ти даси йому в Чехії добрий контакт, який заслуговує на довіру. Якийсь таємний пароль... Щось таке, у що гусити повірять. Але...

— Договорюй.

— Нічого такого ти йому не даси. Ти ж бо не знаєш, чи не підписав він уже лояльку. І чи його університетський дружок-інквізитор уже не встиг навчити його шпигувати для двох сторін.

Горн не відповів. Тільки посміхнувся. Недобре, самими кутиками губів, не примружуючи своїх холодних, як крига, очей.

* * *

— Я мушу звідси вибратися, — тихо промовив Рейневан, стоячи наодинці посеред в'язниці. — Мушу звідси вийти. Інакше я погублю Ніколетту Світловолосу, Катажину Біберштайн. Я мушу звідси втекти. І я знаю спосіб.

* * *

Шарлей і Горн вислухали план цілком спокійно, дочекалися, не перебиваючи, поки Рейневан скінчив. Тільки після цього Горн розсміявся, покрутив головою і відійшов. Шарлей був серйозний. Можна сказати — смертельно серйозний.

— До того, — сказав він смертельно серйозно, — що в тебе від страху розум помішався, я можу поставитися з розумінням. І зі співчуттям. Але не ображай, хлопче, мого інтелекту.

— На стіні, — терпляче повторив Рейневан, — залишився occultum, залишилися гліфи і сиглі Циркулоса. До того ж, ось, прошу, я маю його амулет, я зумів непомітно його забрати. Циркулос відкрив мені активуюче заклинання, повідомив спосіб кон'юрації, про евокації я і сам дещо знаю, навчався цьому... Шанс, визнаю, мізерний, але є. Є! Я не розумію твого скептицизму, Шарлею. Ти сумніваєшся в магії? А Гуон фон Сагар? А Самсон? Адже Самсон...

— Самсон — ошуканець, — обрізав демерит. — Симпатичний, недурний, приємний товариш. Але ошуканець і шарлатан. Як і більшість тих, хто посилається на чари і чаклунство. Зрештою, це не має значення. Рейнмаре, я не сумніваюся в магії. Я бачив достатньо багато, щоб не сумніватися. Тому я сумніваюся не в магії, а в тобі. Я бачив, як ти левітуєш і знаходиш шляхи, бо вже якщо йдеться про літаючу лавку, то на неї тебе посадив, безсумнівно, Гуон фон Сагар, сам ти не полетів би. Але до справжнього заклинача демонів тобі, хлопче, далеко. Ти й сам повинен це знати. Ти сам повинен розуміти, що тобі аж ніяк не допоможуть набазграні кретином ієрогліфи, пентаграми і фокуси-покуси. І цей, змилуйся Боже, амулет, обісраний ярмарковий мотлох. Ти сам повинен це все усвідомлювати. Тому не ображай, повторюю, ні мого, ні свого інтелекту.

— У мене немає виходу, — зціпив зуби Рейневан. — Я мушу спробувати. Для мене це єдиний шанс.

Шарлей знизав плечима і підняв очі д'горі.

* * *

Oscultum Циркулоса виглядав, Рейневан змушений був це визнати, гірше ніж жалюгідно. Він був брудний, а всі магічні книги вимагали ідеально, просто стерильно чистих святилищ. Гоетичне коло на стіні було накреслене не зовсім рівно, а правила Sacra Goetia підкреслювали, що точність креслення має велике значення. Щодо правильності вписаних у Коло заклинань Рейневан теж був не зовсім упевнений.

Сам церемоніал евокації довелося здійснювати не опівночі, як веліли гримуари, а на світанку, бо опівнічна темрява робила неможливою будь-яку діяльність у вежі. Не могло бути й мови про передбачені ритуалом чорні свічки — як і про свічки будь-якого іншого кольору. Зі зрозумілих причин божевільним у Вежі блазнів не давали свічок, каганців, ламп ані будь-яких інших можливостей викликати пожежу.

"У принципі, — гірко подумав він, беручись до справи, — я дотримуюся букви гримуарів тільки в одному: маг, який бажає евокувати або інвокувати, повинен виконувати умову тривалого утримання від статевих контактів. А я вже півтора місяця є в цьому сенсі цілковитим, хоч і не добровільним, абстинентом".

Шарлей і Горн дивилися на нього здалеку, зберігаючи мовчання. Тихо був і Тома Альфа — головним чином тому, що йому пригрозили натовкти пику, якщо він будь-яким чином порушить тишу.

Рейневан закінчив упорядковувати oscultum, накреслив навколо себе магічне коло. Відкашлявся, розкинув руки.

— Ермітес! — співучо почав він, вдивляючись у гліфи Гоетичного Кола. — Понкор! Пагор! Анітор!

Горн стиха пирснув. Шарлей тільки зітхнув.

— Аглон, Вайхеон, Стимуламатон! Езфарес, Оліарам, Іріон! Мерсільде! Ти, погляд якого пронизує безодні! Te adoro, et te invoco![545]

Нічого не відбувалося.

— Еситіон, Ерїон, Онера! Мозм, Сотер, Геломі!

Рейневан облизнув запечені губи. У тому місці, де ще покійний Циркулос тричі повторив напис: VENI, MERSILDE[546], він поклав амулет зі змією, рибою і вписаним у трикутник сонцем.

— Острата, — почав він активуюче заклинання. — Терпанду! Ермас, — повторював він, кланяючись і модулюючи голос відповідно до вказівок "Лемегетона", "Малого Ключа Соломона". — Перікатур! Белеурос!

Шарлей вилаявся, привертаючи цим самим його увагу. Сам ледве вірячи власним очам, Рейневан побачив, як нашкрябані цеглою написи в колі починають світитися фосфоричним світлом.

— Печаттю Басдатеї! Мерсільде! Ти, погляд якого пронизує безодні! Прибуди! Забаот! Есцверхіе! Астрахіос, Асах, Асарка!

Написи в колі палали все яскравіше, примарним блиском освітили стіну. Мури вежі почали відчутно вібрувати. Горн вилаявся. Тома Альфа заскиглив. Один із дебілів

голосно заплакав, почав кричати. Шарлей зірвався, як пружина, підбіг, коротким ударом кулака в скроню повалив його на лігво, втихомирив.

— Босмолетік, Ёйсмї, Ет, — Рейневан нахилився, торкнувся чолом середини пентаграми. Потім, випроставшись, взявся за відшліфовану, загострену на камені зламану голівку вухналя. Різким рухом розрізав шкіру на подушечці великого пальця, торкнувся пальцем, із якого стікала кров, чола. Набрав повітря в легені, усвідомлюючи, що настає момент найбільшого ризику і небезпеки. Коли кров потекла досить сильно, намалював нею в центрі кола знак.

Таємничий, страхітливий, заборонений знак Скірлін.

— Veni, Мерсільде! — крикнув він, відчуваючи, як фундамент Вежі блазнів починає трястися і двигтіти.

Тома Альфа знову заскиглив, але замовк одразу, як тільки Шарлей показав йому кулака. Вежа двигтіла дедалі помітніше.

— Тауль! — евокував Рейневан гортанним і хрипким голосом, як наказували гримуари. — Варф! Пан!

Гоетичне Коло запалало яскравіше, освітлене ним місце на стіні потроху переставало бути просто плямою, починало набувати форми й обрисів. Обрисів людини. Ну, не зовсім людини. Бо в людей не буває ні таких величезних голів, ні таких довжелезних рук. Ні гігантських рогів, які виростають з чола, опуклого, наче в бика.

Вежа двигтіла, дебіли вили на різні голоси, їм голосно вторив Тома Альфа. Горн підхопився.

— Досить! — гаркнув він, перекриваючи шум. — Рейневане! Зупини це! Зупини, псякрев, цю чортівню! Ми загинемо через тебе!

— Варф! Клеміах!

Подальші слова евокації застрягли йому в горлі. Вогненна постать на стіні була вже настільки чіткою, що змогла подивитися на нього двома величезними зміїними очима. Бачачи, що фігура не обмежується поглядом, а й простягає руки, Рейневан заверещав від страху. Жах паралізував його.

— Серу... геат! — пробурмотів він, розуміючи, що йому заплітається язик. — Арів...

Шарлей підскачів, ухопив його ззаду за горло, другою рукою затиснув рот, відволік, безвольного від жаху потягнув по соломі в найдавший куток, до дебілів. Тома Альфа втік на сходи, пронизливим вереском закликаючи на допомогу. Горн же — було видно, що в абсолютному розпачі, — схопив із підлоги парашу й вихлюпнув її вміст на все: на occultum, на коло, на пентаграму і на фігуру, що вибиралася зі стіни.

Ревіння, яке пролунало, змусило всіх затиснути вуха руками і зіщулитися на підлозі. Раптом війнуло жахливим вихором, здійнялася віхола підхопленої ним соломи й пилюки, курява полізла в очі, засліпила. Вогонь на стіні пригас, приглушений клубами смердючої пари; він сичав, аж поки нарешті не згас остаточно.

Але це ще не був кінець. Тому що раптом гримнуло. Гримнуло страшно, але не з боку затягнутого смердючим димом occultum, а згори, з вершини сходів, від дверей. Посипалися уламки, справжній град тесаного каміння у білій хмарі тиньку і сухого

розчину. Шарлей схопив Рейневана і метнувся разом із ним під аркаду сходів. Вчасно. На їхніх очах обтяжена завісами груба дошка з дверей, що падала згори, поцілила одному з переляканих дебілів просто в череп, розполовинивши його, як яблуко.

У лавині уламків згори впала людина, розкинувши навхрест руки і ноги.

"Валиться Narrenturm, — промайнуло в Рейневановій голові. — Розлітається на друзки *turris fulgurata*, уражена блискавицею вежа. Бідний смішний блазень падає з Вежі блазнів, яка розсипається на кавалки, летить униз, до загибелі. Це я той блазень, я падаю, лечу в провалля, на дно. Загибель, хаос і руйнування, у яких винний я сам. Блазень і божевільний, я викликав демона, розчинив пекельні брами. Я відчуваю сморід пекельної сірки..."

— Це порох... — вгадав його думку Шарлей, який зіщулювався поруч. — Хтось порохом висадив двері... Рейнмаре... Хтось...

— Хтось нас звільняє! — вигукнув, вибираючись із купи щебеню, Горн. — Це порятунок! Це наші! Осанна!

— Гей, хлопці! — по-чеськи крикнув хтось згори, з боку висаджених дверей, звідки вже пробивалося денне світло і свіже морозне повітря. — Виходьте! Ви вільні!

— Осанна! — повторив Горн. — Шарлею, Рейнмаре! Виходимо, скоріше! Це наші! Чехи! Ми вільні! Далі, бігом, на сходи!

Сам він побіг першим, не чекаючи. Шарлей побіг за ним. Рейневан кинув погляд на згаслий *ossultum*, з якого все ще піднімалася пара, на зіщуплених у соломі дебілів. Поспішив на сходи, по дорозі переступивши через труп Томи Альфи, якому вибух, що розвалив двері, приніс не звільнення, а смерть.

— Осанна! — нагорі Урбан Горн уже вітав визволителів. — Осанна, братія! Здрастуй, Галада! Господи, Раабе! Тибальд Раабе! Це ти?

— Горн? — здивувався Тибальд Раабе. — Ти тут? Ти живий?

— О Господи, звичайно! То як же це?.. То це не через мене...

— Не через тебе, — втрутився названий Галадою чех із великою червоною чашею на грудях. — Я радий, Горне, бачити тебе цілим, ано. Та й кнез[547] Амброж зрадіє. Але ми напали на Франкенштейн з іншої причини. Заради них.

— Заради них?

— Заради них, — підтвердив, проштовхуючись між озброєних чехів, велетень у стьобаному акетоні, від якого він здавався ще більшим. — Шарлею. Рейнмаре. Здрастуйте.

— Самсоне... — Рейневан відчув, як зворушення стискає йому горло. — Самсоне... Друже! Ти не забув про нас...

— А то ніби, — широко посміхнувся Самсон Медок, — можна забути? Про таких двох, як ви?

РОЗДІЛ ДВАДЦЯТЬ ДЕВ'ЯТИЙ

у якому визволені з Вежі блазнів герої вільні — але, як виявилось, не зовсім. Вони беруть участь в історичних подіях, а саме — у спаленні кількох сіл і містечок. Потім Самсон рятує те, що можна, потім діються різні речі, аж нарешті герої ідуть. Їхній

шлях, якщо скористатися метафорою поета, пролягає "in parte ove non e che luca"[548].

Сніг, який лежав на дахах, різав очі сліпучою білизою. Рейневан похитнувся і, якби не плече Самсона, запросто впав би зі сходів. З боку госпісу долинали крики і постріли. Болісно стогнав дзвін шпитального костелу, уже били на сполох дзвони всіх храмів Франкенштейна.

— Швидше! — крикнув Галада. — До брами! І ховайтеся! Стріляють!

Стріляли. Стріла з арбалета свиснула в них над головами, розщепила дошку. Пригинаючись, вони втекли у двір. Рейневан спіткнувся, впав на коліно в змішану з кров'ю багнюку. Коло брами і біля шпиталю лежали вбиті — кілька божогробців у рсях, кілька прислужників, кілька солдатів Інквізиції, залишених, видно, Гжегожем Гейнче.

— Швидше! — підганяв Тибальд Раабе. — До коней!

— Сюди, — осадив поруч з ними коня чех в обладунках і зі смолоскипом у руці, брудний і закіптюжений, як чорт. — Рухом, рухом!

Він розмахнувся, кинув смолоскип на дах сараю. Смолоскип скотився по мокрій соломі, зашипів у багнюці. Чех вилаявся.

Долетів запах диму і пожежі, над дахами стайні злетіло полум'я, кілька чехів виводили звідти коней, які били копитами. Знову бахнули постріли, почувся крик, гуркіт, бій ішов, як можна було здогадатися, під шпитальною церквою, із самої церкви, з віконець дзвіниці і з вікон хорів стріляли з арбалетів і гаківниць, цілячись в усе, що рухалося.

Біля входу до палаючого будинку медичнарія лежав, притулившись до стіни, божогробець. Це був брат Транквілій. Мокра рясa тліла на ньому і парувала. Чернець обіруч тримався за живіт, між його пальцями густо текла кров. Очі його були відкриті, він дивився прямо перед собою, але, певно, вже нічого не бачив.

— Добити! — вказав на нього Галада.

— Ні! — тонкий крик Рейневана стримав гуситів. — Ні! Лишіть його.

— Він конає, — додав він тихіше, побачивши грізні та розлючені погляди. — Дозвольте йому спокійно померти.

— Тим більше, — крикнув закіптявілий кіннотник, — що час підганяє, нічого марнувати його на напівтрупа! Далі, далі, на коней!

Рейневан, усе ще як у напівсні чи в трансі, заскочив у сідло поданого йому коня. Шарлей, який їхав поруч, стукнув його коліном.

Перед ним були широкі плечі Самсона, з другого боку — Урбана Горна.

— Дивися, — шикнув на нього власне Горн, — за кого заступаєшся. Це Сирітки з Градця-Кралоуе. З ними нема жартів...

— Це був брат Транквілій...

— Я знаю, хто це був.

Вони вискочили за ворота, просто в дим. Горіли і бухали полум'ям шпитальний млин і сараї навколо нього. У місті й далі били дзвони, на мурах було повно людей.

До них приєдналися наступні кінні бійці на чолі з вусанем у cuir-bouilly[549] і

кольчужному каптурі.

— Там, — вусань указав на костел, — двері до притвору вже майже зовсім вирубані! А було б що взяти! Брате Браздо! Ще три отченаші — та й було би по всьому!

— Ще два отченаші, — названий Браздою закіптюжений вказав на міські стіни, — і вони нарешті порохують, скільки нас тут насправді. Тоді вийдуть — і за настільки ж короткий час покінчать з нами. По конях, брате Велек!

Вони рвонули галопом, розбризкуючи багно і танучий сніг. Рейневан отямився вже настільки, що зміг полічити чехів, і в нього вийшло, що ті напали на Франкенштейн удвадцятьох. Він не знав, чи більше захоплюватися їхньою сміливістю і зухвалістю, чи дивуватися масштабам скоєних такою жменькою людей руйнувань: крім будівель госпісу і шпитального млина, вогонь пожирав буди фарбарів на берегах Будзувки, горіли також сараї біля моста і стодоли майже під самою Клодзькою брамою.

— До побачення! — названий Велеком вусань у cuir-bouilly повернувся, погрозив кулаком городянам, що зібралися на мурах. — До побачення, папісти! Ми ще сюди повернемося!

Зі стін відповіли стріляниною і криком. Криком дуже бойовим і відважним: городяни також устигли перерахувати гуситів.

* * *

Вони мчали стрімголов, абсолютно не шкодуючи коней. Хоч це й виглядало цілковитим ідіотизмом, але було, як виявилось, частиною плану. Подолавши в надзвичайно швидкому темпі близько півтори милі, вони в'їхали в покриті снігом Совині гори, за Срібну гору, де в лісовому яру на них чекали п'ятеро молодих гуситів і зміна коней. Для колишніх в'язнів Вежі блазнів знайшлися одяг і спорядження. Знайшлося також трохи часу — зокрема, на розмову.

— Самсоне! Як ти нас знайшов?

— Це було непросто, — велетень підтягнув попругу. — Після арешту ви зникли, як сон. Я намагався про щось довідатися, але дарма, бо зі мною ніхто не хотів розмовляти. Невідомо чому. На щастя, хоч вони і не хотіли розмовляти зі мною, одначе робили це при мені, не дуже бентежачись моєю присутністю. З одних чуток виходило, що вас забрали до Свидниці, з інших — що до Вроцлава. І тут мені трапився пан Тибальд Раабе, знайомий із Кромоліна. Ми не відразу зуміли домовитися, спочатку він мав мене, хе, за розумово недорозвиненого. Недоумка, значить.

— Дайте спокій, пане Самсоне, — з легким докором промовив голіард. — Це питання ми вже обговорили, навіщо до цього повертатися? А що виглядаєте ви, перепрошую, як...

— Усі ми знаємо, — холодно перервав Шарлей, який поруч вкорочував стремений ремінь, — як виглядає Самсон. І уважно слухаємо, що було далі.

— Пан Тибальд Раабе, — дурнуватий рот Самсона скривила усмішка, — не вийшов за межі стереотипу. З одного боку, він зневажливо відмовлявся порозмовляти, з іншого — ігнорував мою присутність настільки, що розмовляв при мені. З різними людьми і про різні справи. Я швидко зорієнтувався, хто такий Тибальд Раабе. І дав йому зрозуміти,

що знаю. І скільки знаю.

— Так воно і було, паничу, — голіард зніяковіло почервонів. — Ох і перелякався ж я тоді... Але все швидко... з'ясувалося...

— З'ясувалося, — спокійно перебив Самсон, — що в пана Тибальда Раабе є знайомства. Серед гуситів у Градці-Кралоуе. Саме на них, як ви, мабуть, уже здогадуєтеся, він працював як розвідник й емісар.

— Який збіг, — Шарлей вишкірив зуби. — І який врожай на...

— Шарлею, — обірвав його Урбан Горн з-за свого коня. — Не розвивай тему... Добре?

— Ну добре, добре. Кажі далі, Самсоне. Як ти дізнався, де нас шукати?

— А це цікава річ. Кілька днів тому на постоялому дворі під Броумовом до мене підійшов молодий чоловік. Трохи дивний. Він явно знав, хто я такий. На жаль, спочатку він не міг сказати нічого, крім, цитую: "Щоб вивести в'язня з в'язниці, а з темниці — тих мешканців темряви".

— Ісая! — вразився Рейневан.

— Атож. Глава сорок друга, стих сьомий.

— Не в цьому річ. Його так звали... Ми його так називали... І він показав вам... Вежу блазнів?

— Не скажу, щоб мене це дуже здивувало.

— І тоді, — заговорив невдовзі Шарлей з притиском і багатозначно, — гусити з Градця сміливим рейдом увірвалися в клодзьку землю, аж до розташованого за шість миль від кордону Франкенштейна, підпалили половину підгороддя, захопили госпіс божогробців і Вежу блазнів. І все це, якщо я правильно зрозумів, тільки заради нас двох. Заради мене і Рейневана. Справді, пане Тибальде Раабе, не знаю, як і дякувати.

— Причини, — кашлянув голіард, — скоро з'ясуються. Будьте терплячими, пане.

— Терплячість не належить до моїх найбільших чеснот.

— Отже, вам доведеться над цією чеснотою трохи попрацювати, — холодно сказав чех на ім'я Бразда, командир загону, який під'їхав і зупинив коня поруч із ними. — Причини, чому ми витягли вас з ями, з'ясуються, коли настане час. Не раніше.

Бразда, як і більшість чехів у загоні, носив на грудях вирізану з червоного сукна чашу. Але він був єдиним, хто прикріпив гуситський знак просто на видний на вапенроці герб — чорні перехрещені остереви на золотому полі.

— Я — Бразда з Клінштейна, з роду Роновиців, — підтвердив він здогади. — А тепер — кінець розмовам, далі в дорогу! Час підганяє. А ми на ворожій території!

— Факт, тут небезпечно, — погодився Шарлей глузливо, — носити чашу на грудях.

— Навпаки, — заперечив Бразда з Клінштейна. — Такий знак оберігає і захищає.

— Справді?

— Буде нагода, самі переконаєтеся.

Нагода трапилася досить навіть швидко.

На свіжих конях загін швидко проїхав Срібний перевал, за ним, поблизу села Еберсдорф, вони напоролися на збройний почет, що складався з лицарів у важких

обладунках і стрільців. Почет налічував щонайменше тридцять чоловік та їхав під червоною короговою, прикрашеною баранячою головою, гербом Хаугвіців.

І справді, Бразда з Клінштейна мав цілковиту рацію. Хаугвіц і його люди залишалися на місці тільки до того моменту, поки не зрозуміли, з ким мають справу. Потім лицарі й арбалетники розвернули коней і дали драла таким галопом, що болото густо бризкало з-під копит.

— І що ви скажете — повернувся Бразда до Шарлея, — про знак Чаші? Діє непогано, чи не так?

Сперечатися було неможливо.

Вони гнали учвал, і далі не шкодуючи коней. Ковтали на скаку сніжинки, бо якраз почав падати сніг.

Рейневан був упевнений, що вони їдуть у Чехію, що як тільки з'їдуть у долину Съцінавки, негайно повернуть і поїдуть угору за течією ріки до кордону, дорогою, що веде прямо на Броумово. Він здивувався, коли загін помчав низиною у напрямку Столових гір, що синіли на південному заході. І не тільки він здивувався.

— Куди ми їдемо? — перекичав вітер і сніг Урбан Горн. — Гей! Галада! Пане Бразда?

— Радків! — коротко крикнув у відповідь Галада.

— Навіщо?

— Амброж!

* * *

Радків, якого Рейневан не знав, бо не бував тут, виявився досить симпатичним містечком, що мальовничо розкинулося біля підніжжя нашорощених лісами гір. Над кільцем міських мурів здіймалися червоні дахи, а над ними височіла струнка дзвіниця костелу. Ідилічна картинка, якби не те, що над містечком здіймалася величезна хмара диму.

Радків був об'єктом нападу.

* * *

Армія, яка зібралася під Радковом, налічувала добру тисячу воїнів, передусім піхоти, озброєної головним чином, як було видно, різномастою зброєю на ратищах — від простих списів до гізарм[550] складних систем.

Щонайменше половина війська була озброєна арбалетами і вогнепальною зброєю. Була й артилерія — навпроти міських воріт установили середніх розмірів бомбарду, заховану за підйомною огорожею, а в проміжках між щитами стояли тарасниці та гуфниці.

Армія, хоч і виглядала грізно, стояла, мав застигла, як зачарована, у тиші й нерухомості. Усе це викликало непереборну аналогію з картиною, з tableau[551]: єдиним рухомим елементом були чорні цяточки ворон, які кружляли в сірому небі. І хмара диму, що клубочилася над містом, тут і там уже прорізана червоними язиками полум'я.

Вони в'їхали клусом поміж вози. Рейневан уперше бачив зблизька славетні

гуситські бойові вози, із зацікавленням придивлявся до них, захоплюючись вигадливою конструкцією збитих із грубих дощок фальшбортів, які можна було опускати, а в разі потреби — піднімати, перетворюючи повіз на справжній бастион.

Їх упізнали.

— Пан Бразда, — ущипливо привітався чех у напівпанцирі та хутряній шапці, з обов'язковою для вищих чинів червоною чашею на грудях. — Благородний пан лицар Бразда зволив нарешті прибути разом з елітою своєї шляхетної кінноти. Що ж, краще пізно, ніж ніколи.

— Я не думав, — знизав плечима Бразда з Клінштейна, — що у вас тут так вдало піде. Уже кінець? Вони здалися?

— А ти як думаєш? Звичайно, здалися, хто і чим мав би тут оборонятися? Досить було підпалити кілька стріх — і вони тут же пішли на переговори. Зараз гасять пожежі, а велебний Амброж якраз приймає їхніх послів. Так що вам треба почекати.

— Треба — то треба. Злазьте, хлопці.

До штабу гуситської армії вони вирушили вже пішки, невеликою групою, з чехів у ній були тільки Бразда, Галада і вусань, Велек Храстицький. З ними були, природно, також Урбан Горн і Тибальд Раабе.

Прибули вони на самий кінець переговорів. Радковські посланці вже поверталися, бліді й страшенно налякані городяни йшли геть, боязко озираючись і мнучи в руках шапки. З виразу їхніх облич можна було дійти висновку, що багато вони не виторгували.

— Буде, як завжди, — стиха оцінив чех у хутряній шапці. — Баби і діти вільно виходять хоч зараз. Чоловікам, щоби піти, треба відкупитися. І заплатити викуп за місто, бо інакше його пустять з димом. Крім того...

— Мають бути видані всі папістські священики, — докінчив Бразда, який теж, видно, мав практику. — І всі втікачі з Чехії. Гм, скидається на те, що мені зовсім не треба було поспішати. Вихід бабів і збирання викупу займе якийсь час. Звідси ми так швидко не рушимо...

— Ідіть до Амброжа.

Рейневан пам'ятав розмови, які про колишнього пробоща з Градця-Кралоу вели Шарлей і Горн. Пам'ятав, що вони називали його фанатиком, екстремістом і радикалом, який вирізняється фанатизмом і безжальністю навіть серед найбільш радикальних і найбільш фанатичних таборитів. Тому він розраховував побачити маленького, худого як жердина й вогненноокого трибуна, який вимахує руками і з піною на губах викрикує демагогічні маніфести. Замість цього побачив поставного і стриманого в рухах чоловіка у чорному вбранні, яке нагадувало рясу, але було коротшим, відкриваючи високі чоботи. Чоловік носив широку як лопата бороду, що доходила майже до пояса, на якому висів меч. Незважаючи на меч, гуситський священик справляв враження радше добродушної людини. І привітної. Може, так здавалося ще й тому, що завдяки високому опуклому чолу, густим бровам та цій же таки бороді Амброж був трохи схожим на Бога-Отця на візантійській іконі.

— Пан Бразда, — привітав він їх досить сердечно. — Ну що ж, краще пізно, ніж ніколи. Експедиція, бачу, закінчилася успішно? Без втрат? Похвально, похвально. А брат Урбан Горн? З якої хмари до нас звалився?

— З чорної, — кисло відповів Горн. — Дякую за порятунок, брате Амброж. Він прийшов ані на секунду не зашвидко.

— Я радий, радий, — кивнув бородою Амброж. — І інші теж будуть раді. Бо ми вже тебе оплакали, коли розійшлася звістка. З єпископських пазурів вирватися важко. Воістину, легше миші — з котячих. Словом, добре, що так сталося. Хоч правда і те, що не по тебе посилав я загін до Франкенштейна.

Він спрямував погляд на Рейневана, і той відчув холодний піт між лопатками. Священик довго мовчав.

— Молодий пан Рейнмар з Беяви, — сказав нарешті. — Рідний брат Петера з Беяви, правовірного християнина, який стільки доброго зробив для справи Чаші. І який віддав за це життя.

Рейневан мовчки поклонився. Амброж повернув голову, довго вдивлявся в Шарлея. Минуло трохи часу, перш ніж Шарлей покірно опустив очі, але й так можна було зрозуміти, що зробив він це тільки з дипломатичних міркувань.

— Пан Шарлей, — промовив нарешті градецький пробощ. — Який не кидає товариша у біді. Коли Петер з Беяви загинув від рук мстивих папістів, пан Шарлей рятував його брата, не зважаючи на небезпеку, на яку наражався сам. Воістину, рідкісний у теперішні часи приклад честі. І дружби. Бо добре каже стара чеська приказка: *v použí poznáš přítele*[552].

— А молодий пан Рейнмар, — продовжував Амброж, — як чуємо, дає істинний доказ братньої любові, братовими слідами ступаючи, як і він, істинну віру сповідуючи, мужньо протиставляючись римським помилкам і несправедливостям. Як кожен віруючий і праведний чоловік, він стає на бік Чаші, а продажний Рим відкидає як диявола. Вам це буде зараховано. Утім, вам це вже зараховано, Рейнмаре і пане Шарлею. Коли мені брат Тибальд доніс, що вас пекельники в льоху погребли, я ані миті не вагався.

— Дуже дякуємо...

— Це вам треба дякувати. Адже це з вашою допомогою гроші, за які вроцлавський єпископ, негідник і єретик, хотів смерть нашу купити, послужать нашій, благій справі. Адже ви видобудете їх зі схованки і віддасте нам, праведним християнам? Га? Хіба не так?

— Гро... Гроші? Які гроші?

Шарлей тихо зітхнув. Урбан Горн закашлявся. Тибальд Раабе поперхнувся. Обличчя Амброжа застигло.

— Дурня з мене робите?

Рейневан і Шарлей заперечливо покрутили головами, а їхні очі світилися такою святою невинністю, що священик охолов. Але тільки трошечки.

— То я маю розуміти, — процідив він, — що це не ви? Не ви погра... Не ви провели

бойову операцію проти збирача податків? Для нашої справи? Гм, значить, не ви. Тоді тут комусь доведеться давати пояснення. Виправдовуватися! Пане Раабе!

— Та я ж не казав, — пробурмотів голіард, — що це саме вони і достеменно вони обробили колектора. Я говорив, що це можливо... Схоже на правду...

Амброж випростався. Його очі дико спалахнули, обличчя в місцях, не закритих бородою, налилося кров'ю, як індиче воло. Якусь мить градецький пробошч виглядав не як Бог-Отець, а як Зевс-Громовержець. Усі зіщулилися, чекаючи на блискавку. Але священник швидко заспокоївся.

— Ти казав, — процідив він нарешті, — зовсім інше. Ой і обдурив ти мене, брате Тибальде, ввів в оману. І все це для того, щоб я послав кінних на Франкенштейн. Ти ж бо знав, що інакше я б їх не послав!

— V pouzi, — тихо вставив Шарлей, — poznas pritele.

Амброж зміряв його поглядом, нічого не сказав. Потім повернувся до Рейневана і голіарда.

— Мені треба би було наказати, — буркнув він, — щоб усіх вас, друзі, по одному взяли на муки, бо в усій цій афері з колектором і його грошима мені страшенно чимось тхне. І всі ви здастесь мені, перепрошую, крутіями. Воістину, я мусив би передати вас кату — усіх, як ото ви є.

— Але, — священник уп'явся поглядом у Рейневана, — заради пам'яті Петера з Беляви я цього не зроблю. Ну що ж, примирюся з утратою єпископських грошей, видно, не були вони мені призначені. Але з вами ми поквиталися. Геть із моїх очей. Забирайтеся звідси під три чорти.

— Достойний брате, — Шарлей відкашлявся. — Не кажучи вже про непорозуміння... Ми розраховували...

— На що? — фиркнув у бороду Амброж. — На те, що я дозволю вам приєднатися до нас? Що візьму під своє крило? Що доставлю в безпеці на чеський бік, у Градець? Ні, пане Шарлею. Ви були в'язнями Інквізиції. А хто там сидів, того могли перетягнути на свій бік. Коротше кажучи, ви можете виявитися шпигунами.

— Ви нас ображаєте.

— Краще вас, ніж власний розум.

— Брате, — розрядив напруженість, підійшовши, один із гуситських командирів — симпатичний грубань із зовнішністю збирача пожертв або ковбасника. — Брате Амброж...

— Що там, брате Глушічка?

— Городяни принесли викуп. Виходять, як було умовлено. Спочатку баби з дітьми.

— Брат Велек Храстицький, — показав рукою Амброж, — бере кінних і патрулює навколо міста, щоби ніхто не вислизнув. Решта за мною, всі. Усі, я сказав. Панові з Клінштейна доручаю тимчасово наглядати за нашими... гістями. Уперед, ходімо!

З брами Радкова й справді виходила колона людей, які перестрашено і невпевнено вступали поміж наїжачені вістрями шеренги гуситів. Амброж і його штаб зупинилися недалеко від колони, розглядали тих, хто виходив. Дуже уважно. Рейневан відчув, як

йому волосся стає сторч. У передчутті чогось жахливого.

— Брате Амброж, — запитав Глушічка. — Чи ви виголосите перед ними проповідь?

— Перед ким? — знизав плечима священник. — Перед цією німецькою голотою? Вони по-нашому не розуміють, а мені по-їхньому говорити не хочеться, бо... Гей! Там! Там!

Його очі зблиснули по-орлиному і хижо, обличчя раптом застигло.

— Там, — гаркнув він, показуючи. — Там. Хапай!

Він показав на закутану в опанчу жінку, яка несла дитину. Дитина виривалася і ревла, аж заходилася. Збройні підскочили, розштовхали юрбу ратищами гізарм, витягли жінку, зірвали опанчу.

— Це не баба! Це хлоп, перебраний за жінку! Ксьондз! Папіст! Папіст!

— Давайте його сюди!

Притягнутий і кинутий на коліна ксьондз тремтів від страху і вперто опускав голову. Дивитися в обличчя Амброжу його змусили силою. Але й тоді він стулив повіки, а губи його ворушилися в беззвучній молитві.

— Гляньте, гляньте, — Амброж взявся в боки. — Які люблячі парафіянки. Щоб урятувати свого ксьондзика, дали йому не тільки бабські лахи, а й немовля. Яка жертовність! Ти хто такий, ксьондзе?

Священик ще міцніше замружився.

— Це Миколай Мегерлейн, — озвався котрийсь із селян, що супроводжували гуситський штаб. — Пробош тутешньої парафіяльної церкви.

Гусити зашуміли. Амброж почервонів, голосно втягнув повітря.

— Отець Мегерлейн... — протяжно промовив він. — Оце так-так. Який щасливий випадок. Ми мріяли про таку зустріч. Від часу останнього єпископського рейду на Трутновсько. Ми від такої зустрічі багато для себе сподівалися.

— Браття! — випростався він. — Дивіться! Ось ланцюговий пес вавилонської курви! Злочинне знаряддя в руках вроцлавського єпископа! Той, хто переслідував істинну віру, видавав добрих християн на муки і на страту! А під Візмбурком власноручно проливав невинну кров! Бог віддав його в наші руки! Нам доручив покарати зло і неправедність!

— Чуєш, проклятий ксьондзе? Убивце? Ти що, заплющуєш очі на правду? Закриваєш вуха, як змії, гаспид з Біблії? Ну ж бо, кабане еретицький, ти, мабуть, не знаєш Писання, не читав, для тебе єдиний оракул — твій розпусний єпископ, твій продажний Рим і твій папа-антихрист! І твої блюзнірські позолочені образи? То я тебе, свиня, зараз навчу слова Божого! Апокаліпсис Йоанна, чотирнадцять, дев'ять: "Хто вклоняється звірині та образу її, і приймає знамено на чолі своїм чи на руці своїй, то той питиме з вина Божого гніву! І буде мучений в огні й сірці"[553]. У вогні й сірці, папісте! Гей, сюди! Узяти його! І утеплити! Так, як ми робили з монахами в Бероуні та Прахатіцах!

Пробоша схопили декілька гуситів. Він побачив, що несуть інші, і почав кричати. Дістав древком сокири по обличчі й затих, повиснувши на руках, які його тримали.

Самсон рвонувся, але Шарлей і Горн негайно його схопили. Побачивши, що двох

може виявитися замало, Галада поспішив їм на допомогу.

— Мовчи, — сичав Шарлей. — Ради Бога, мовчи, Самсоне...

Самсон повернув голову і подивився йому в очі.

Пробоща Мегерлейна обклали чотирма снопами соломи. Подумали — і додали ще два, так що голова священика повністю сховалася в колосі. Усе старанно і міцно обв'язали ланцюгом. І підпалили з кількох боків. Рейневан відчув, що йому стає недобре. Відвернувся.

Він чув дике, нелюдське ревіння, але не бачив, як вогняна лялька біжить, заточуючись, по неглибокому снігу крізь шеренги гуситів, які відштовхували її списами та алебардами. Як врешті-решт падає, борсається і сіпається в диму й іскрах.

Солома, згораючи, не дає достатньої температури, щоб убити людину. Але дає температуру, достатню для того, аби перетворити людину на щось, що на людину мало схоже. На щось, що тіпається в конвульсіях і нелюдськи виє, хоч уже не має рота. На щось, що треба врешті-решт втихомирити милосердними ударами палиць і сокир.

У юрбі радків'ян голосили жінки, плакали діти. Там знову виник розгардіяш, і невдовзі перед лице Амброжа притягли і кинули на коліна ще одного священика, худорлявого старого. Цей не був переодягнений. І тремтів як осиковий лист. Амброж нахилився над ним.

— Ще один? І хто це?

— Отець Штраубе, — послужливо поспішив пояснити доноситель-селянин. — Він був тут пробощем раніше. До Мегерлейна...

— Ага. Значить, ксьондзус emeritus[554]. Ну, діду? Твоє земне життя, як бачу, добігає кінця. Чи не час подумати про вічне? Про те, щоби відкинути папістські помилки і гріхи та і зректися їх? Ти ж не будеш спасений, якщо залишишся при них. Ти бачив, що ми зробили з твоїм побратимом? Прийми Чашу, присягни чотирма статтями.[555] І будеш вільний. Нині і навіки.

— Пане! — промимрив дідок, падаючи на коліна і молитовно складаючи руки. — Пане добрий! Змилуйся! Як же так? Відректися? Це ж бо моя віра... Адже... Петро... Перш ніж півень заспівав... Я так не можу... Боже, змилуйся.... Ніяк не можу!

— Розумію, — кивнув Амброж. — Не схвалюю, але розумію. Що ж, Бог дивиться на нас усіх. Будьмо милосердними. Брате Глушічка!

— Я!

— Будьмо милосердними. Без страждань!

— Слухаюся!

Глушічка підійшов до одного з гуситів, взяв у нього ціп. А Рейневан вперше в житті побачив у дії цей інструмент, який уже всюди асоціювався з гуситами. Глушічка замахнувся ціпом, крутнув ним — і з усієї сили влупив отця Штраубе по голові. Під ударом залізного била череп тріснув, як глечик, бризнули кров і мозок.

Рейневан відчув, як у нього підгинаються коліна. Він бачив зблідле обличчя Самсона Медка, бачив, як руки Шарлея й Урбана Горна знову стискають плечі гіганта.

Бразда з Клінштейна не відривав погляду від останків пробоща Мегерлейна, які

тліли і димілися.

— Мегерлін, — сказав він раптом, потираючи підборіддя. — Мегерлін. Не Мегерлейн.

— Що?

— Церковника, який був із єпископом Конрадом у рейді на Трутновсько, звали Мегерлін. А оцей був Мегерлейн.

— Тобто?

— Тобто цей ксьондзик був невинний.

— Нічого, — раптом глухо озвався Самсон Медок. — Нічого особливого. Бог неодмінно це розпізнає. Залишімо це Богові.

Амброж різко обернувся, вп'явся в Самсона очима — і дивився довго. Потім подивився на Рейневана і Шарлея.

— Блаженні вбогі духом, — сказав він. — Ангел часом промовляє вустами юродивих. Але наглядайте за ним. Хтось врешті-решт може подумати, що цей дурень розуміє те, що говорить. І якщо цей хтось буде менш поблажливим, аніж я, то це погано закінчиться. Як для нього, так і для його хлібодавців.

— Але загалом, — додав він, — дурник має рацію. Бог розсудить, відокремить кухню від зерна, а винних від невинних. Зрештою, жоден папістський священик не є невинним. Кожен прислужник Вавилону заслуговує на кару. А рука вірного християнина...

Його голос наростав, гримів дедалі могутніше, підносився над головами збройних людей, злітав, здавалося, понад димом, що все ще, попри погашені пожежі, клубочився над містечком. З якого, заплативши викуп, уже виходила довга вервичка втікачів.

— Рука вірного християнина не може здригнутися, коли карає грішника! Бо поле — це світ, добре насіння — сини Царства, бур'яни ж — сини Лихого. Тому як збирають бур'яни і палять їх вогнем, так буде і наприкінці світу. Син Людський пошле ангелів Своїх, ті зберуть з Його Царства всю розпусту і всіх тих, хто чинить несправедність, і кинуть їх у піч розпалену; там буде плач і скрегіт зубів.[556]

Натовп гуситів заревів і завив, заблищали підняті алебарди, захиталися сулиці, вила і ціпи.

— А дим їхніх мук, — гримів Амброж, вказуючи на Радків, — дим їхніх мук повіки віків буде здійматися, і не мають спочинку ні вдень, ні вночі ті, що поклоняються Звірові й образу його!

Він повернувся. Уже спокійніший.

— А ви, — сказав він до Рейневана і Шарлею, — тепер маєте нагоду переконати мене у ваших справжніх намірах. Ви бачили, що ми робимо з папськими ксьондзами. Ручаюся, що це дрібничка порівняно з тим, що стається з єпископськими шпигунами. Для таких у нас немає милосердя і змилювання, навіть якщо вони є рідними братами Петера з Беяви. То що ж? Ви і далі благаєте про допомогу, бажаєте приєднатися до мене?

— Ми не шпигуни! — вибухнув Рейневан. — Нас ображають ваші підозри! І ми

зовсім не благаємо про допомогу! Навпаки, це ми можемо допомогти вам! Хоча б заради пам'яті про мого брата, про якого тут багато говориться, але, воістину, пустими словами! Хочете? — будь ласка, я доведу вам, що ви мені ближчі, ніж вроцлавський єпископ. Що ви скажете на інформацію, що готується зрада? Змова? Замах на життя?! На ваше, між іншим...

Амброж примружився.

— На моє? Між іншим? Між яким, якщо можна запитати?

— Я знаю, — Рейневан вдавав, ніби не бачить розпачливих знаків і гримас Шарлея. — Знаю про змову, яка має на меті знищити керівників Табора. Повинні померти: Богуслав зі Швамберка, Ян Гвезда з Віцеміліц...

Штаб Амброжа раптом зашумів. Священик не зводив з Рейневана очей.

— Справді, — сказав він нарешті. — Цікава інформація. Дійсно, молодий пане з Беяви, ти вартий того, щоб забрати тебе до Градця.

* * *

Поки гуситська армія займалася швидким, активним та інтенсивним пограбуванням міста Радків, Бразда з Клінштейна, Велек Храстицький і Олдржих Галада роз'яснювали Рейневанові, у чому річ.

— Ян Гвезда з Віцеміліц, гетьман Табора, — оповідав Бразда, — розпрощався з цим світом останнього дня жовтня. А його наступник, шляхетний пан Богуслав зі Швамберка, віддав Богу душу менше тижня тому.

— Тільки не кажіть, — насупив брови Шарлей, — що вони обидва загинули від рук таємних убивць.

— Обидва померли від ран, отриманих у бою. Гвезду поранило стрілою в обличчя під Младою Вожицею, у переддень святого Луки, і невдовзі він помер. Пан Богуслав був поранений у бою за ракуське місто Рец.

— Значить, це не замах, — зробив глузливу міну Шарлей, — а смерть для гуситів ледь не природна!

— Не зовсім. Кажу ж, і той, і іншій померли через якийсь час після поранення. А може, були б одужали? Якби їм хтось, скажімо, не дав трукки? Дивний, погодьтеся, збіг обставин: два великі таборитські вожді, обидва спадкоємці Жижки, вмирають один за одним протягом місяця...

— Для Табора величезна втрата, — докинув Велек Храстицький. — А для ворогів наших вигода настільки велика, що вже й раніше були підозри. А зараз, після сенсаційних заяв молодого пана Беяви, справа повинна прояснитися до кінця. Повністю прояснитися.

— Ну та зрозуміло, — кивнув Шарлей, удавано серйозний. — Настільки повинна, що коли знадобиться, то візьмуть молодого пана Беяву на тортури. Адже ніщо, як відомо, так не прояснює підозрілих справ, як розпечене залізо.

— Та що ви, — посміхнувся Бразда, але якимось не дуже переконливо. — Ніхто про таке навіть і не думає.

— Таж пан Рейнмар, — додав настільки ж малопереконливо Олдржих Галада, —

брат пана Петера! А пан Петер з Беяви був наш. Та й ви теж наші...

— І як такі, — глузливо вставив Урбан Горн, — вони вільні, правда? Можуть, якщо захочуть, піти собі куди захочуть? Хоч би й зараз? Га? Пане Бразда?

— Ну... — запнувся гетьман градецької кінноти. — Тее-то... Ні. Не можуть. У мене інший наказ. Тому що, бачите...

— Небезпечно тут навколо, — відкашлявся Галада. — Ми повинні вас... Гм-м... Старанно охороняти.

— Зрозуміло. Повинні.

* * *

Усе було зрозуміло. Амброж уже більше не цікавився ними і не звертав на них уваги, але вони перебували під постійним контролем і наглядом гуситських воїнів. Здавалося б, вони були зовсім вільні, ніхто їм не нав'язувався, зовсім навпаки, до них ставилися як до товаришів, мало того, їх навіть озброїли і майже включили до складу легкої Браздової кінноти, яка тепер, після об'єднання з головними силами, налічувала понад сотню вершників. Але вони були під вартою, і заперечувати цей факт було неможливо. Шарлей спочатку скреготав зубами і тихо матюкався, та врешті-решт махнув на це рукою.

Залишалася справа нападу на колектора, і про неї ні Шарлей, ні Рейневан не збиралися забувати. Ані закривати її.

Хоч Тибальд Раабе старанно уникав розмови, його врешті-решт приперли до стіни. Точніше — до воза.

— А що мені було робити? — спалахнув він, коли йому нарешті дали можливість говорити. — Пан Самсон натискав! Треба було щось скомбінувати! Думаєте, якби не чутка про гроші, Амброж дав би нам кіннотників? Ага, дірку від бублика! Так що вам годилося би мені подякувати, а не кричати на мене! Якби не моя ідея, то ви сиділи б зараз у Вежі блазнів і чекали на інквізитора!

— Твоя побрехенька могла коштувати нам життя. Якби Амброж був жадібнішим до грошей.

— Якби, якби! Овва! — голіард поправив пом'ятий Шарлеєм каптур. — А я що, не бачив, як він цінував пана Петера? Сумніву не було, що панича Рейнмара він не зачепить. Це по-перше. А по-друге...

— Що по-друге?

— Я справді думав... — Тибальд Раабе кілька разів кашлянув. — Що тут казати... Я був майже впевнений, що саме ви обчистили колектора на Сціборові Вирубці.

— А хто його обчистив?

— А хіба не ви?

— Ти, братику, напрошуєшся на копняка в зад. Добре, розкажи, як тобі вдалося втекти під час нападу?

— Як? — спохмурнів голіард. — А бігцем! Я швидко перебирав ногами. І не озирався, хоча ззаду кричали: "Рятуйте!"

— Вчися, Рейнмаре.

— Вчуса щодня, — урвав його Рейнмар. — А решта, Тибальде? Що там сталося з рештою? З колектором? З францисканцями? З лицарем фон Штітенкроном? З його... З його донькою?

— Я вже вам казав, паничу. Я не озирався. І не питаєте більше ні про що.

Рейневан не питав.

* * *

Настали сутінки, але, на превеликий подив Рейневана, армія не зупинилася на постій. Нічним маршем гусити дійшли до села Ратно, нічну пітьму освітили заграви пожеж. Залога ратненського замку проігнорувала ультиматум Амброжа, парламентаріїв обстріляли з арбалетів, тому при світлі палаючих халуп почався штурм. Фортеця захищалася хоробро, але впала ще до світанку. Захисники заплатили за впертість — їх вибили до ноги.

На світанку марш продовжився, а Рейневан уже зрозумів, що рейд Амброжа на клодзьку землю має характер відплати, є помстою за осінній рейд на Наход і Трутнов, за різанину, яку війська вроцлавського єпископа Конрада і Пути з Частоловиць вчинили під Візмбурком і в селах уздовж ріки Метуї. Після Радкова і Ратна за Візмбурк і Метую заплатила Съцінавка, що належала Янові Хаугвіцу, який брав участь у єпископському "хрестовому поході". Съцінавку було за це покарано: її спалили дощенту. Згорів — за два дні до свята своєї покровительки — костелик Святої Варвари. Пробошч устиг утекти — і цим врятував голову від ціпа.

Стоячи спиною до палаючого костелу, Амброж відправив службу Божу — була, виявляється, неділя. Служба була типово гуситською: під відкритим небом, на звичайному столі. Амброж, правлячи, не зняв із пояса меча.

Чехи молилися голосно. Самсон Медок, нерухомий, як антична статуя, стояв і дивився на палаючу пасіку, на солом'яні шапочки вуликів, які займалися вогнем.

Після служби, залишивши за спиною попелище, над яким ще здіймався дим, гусити рушили на схід, пройшли по сідловині між засніженими горбами Голінця і Копця, надвечір добралися до Войбужа. Це був маєток роду фон Цешау. Запеклість, з якою гусити накинулися на село, свідчила про те, що хтось із цього роду теж побував з єпископом під Візмбурком. Не вціліли жодна халупа, жодна стодола, жоден курінь і жодна кліть.

— Ми аж за чотири милі від кордону, — навмисне голосно і демонстративно заявив Урбан Горн. — І всього за милю від Клодзька. Ці дими видно здалеку, а вісті розходяться швидко. Ми ліземо левові в пащу.

Лізли. Коли, закінчивши грабіж, гуситська армія вийшла з Войбужа, зі сходу з'явився лицарський загін силою приблизно в сто коней. У загоні було чимало йоаннітів, герби на корогвах свідчили про присутність Хаугвіців, Мушенів і Цешау. Від самого вигляду гуситів загін перелякано втік.

— Де ж цей лев, брате Горн? — в'їдливо поцікавився Амброж. — Де ж ця паща? Уперед, християни! Уперед, Божі воїни! Уперед, ма-а-а-арш!

* * *

Не було сумнівів, що метою гуситів було Бардо. Якщо навіть якийсь час Рейневан сумнівався — зрештою, Бардо було чималим містом і трохи завеликим шматком навіть для такого собі Амброжа, — то сумніви швидко розвіялися. Армія зупинилася на ніч у лісі поблизу Ниси. І до півночі стукали сокири. Виготовляли остереви — схожі на герб Роновичів тички, з яких стирчали обрубки гілок: просте, зручне, дешеве і дуже ефективне пристосування для того, аби брати приступом фортечні стіни.

— Будете штурмувати? — прямо запитав Шарлей.

Разом з гетьманами Амброжевої кінноти вони сиділи навколо паруючого казана з гороховою кашею і заковтували вміст, дмухаючи на ложки. З ними був Самсон Медок, останнім часом — після Радкова — дуже мовчазний. Велетень не цікавив Амброжа і мав цілковиту свободу, але її він, на диво, використовував, щоби добровільно допомагати на польовій кухні, яку обслуговували жінки і дівчата з Градця-Кралове — похмурі, небалакучі, неприступні і безстатеві.

— Будете штурмувати Бардо, — сам себе переконав Шарлей, бо відповіддю на його запитання було лише плямкання і дмухання в ложки. — Невже у вас і там якісь особисті порахунки?

— Угадав, брате, — витер вуса Велек Храстицький. — Цистерціанці з Барда били в дзвони і служили месою для убивць єпископа Конрада, які у вересні йшли на Находсько, щоби грабувати, палити, убивати жінок і дітей. Ми повинні продемонструвати, що таке не минає безкарно. Ми повинні показати їм, що таке страх.

— Крім того, — облизав ложку Олдржих Галада, — Шльонськ застосовує проти нас торгову блокаду. Ми повинні їм продемонструвати, що ембарго ми здатні зламати, що це не вигідно. Ми повинні також підбадьорити наляканих актами терору купців, які з нами торгують. Підбадьорити родичів убитих, показавши, що на терор ми відповімо терором, а наймані убивці не залишаться непокараними. Правда, юний паничу з Беяви?

— Наймані вбивці, — глухо промовив Рейневан, — не повинні залишатися безкарними. У цьому сенсі я з вами, пане Олдржиху.

— Якщо ви хочете бути з нами, — виправив його, хоч і без натиску, Галада, — то повинні казати "брате", а не "пане". А показати, за кого ви, зможете завтра. У пригоді стане кожен меч. Бій обіцяє бути запеклим.

— Авжеж, — Бразда з Клінштейна, який доти мовчав, показав на місто. — Вони знають, навіщо ми сюди насправді прийшли. І будуть це захищати.

— У Барді, — з глузливим тоном зауважив Урбан Горн, — є два цистерціанські костели, обидва дуже багаті. Збагатилися на пілігримах.

— Ти все, — приснув Велек Храстицький, — зводиш до задоволення, Горне.

— Такий вже я є.

* * *

З боку табору перестали постукувати сокири. Натомість залунав і почав наростати різкий розмірений дзенькіт брусків, від якого мороз ішов поза шкірою. Військо Амброжа гострило зброю.

* * *

— Стань-но до мене фронтом, — наказав Шарлей, коли вони залишилися самі. — Покажися-но. Гм. Ти ще не нашив собі чаші на груди? "Я з вами, я за вас"? Це що за заяви, Рейнмаре? Чи ти часом не почав перейматися роллю?

— Ти про що?

— Ти прекрасно знаєш, про що. За те, що ти розп'ятав перед Амброжем стосовно грангії в Дембовці, я сварки не починаю і тобі не докоряю, хтозна, може, воно й на користь нам вийде, якщо ми ненадовго сховаємося під гуситську протекцію. Але будь ласкавий пам'ятати, до дідька, що Градець-Кралове — аж ніяк не наша мета, а тільки зупинка на шляху в Угорщину. А їхня гуситська справа для нас — дурниця і фунт клоччя.

— Їхня справа для мене — не фунт клоччя, — холодно заперечив Рейневан. — Петерлін вірив у те, у що вірять вони. Одного цього мені досить, бо я знав свого брата, знаю, якою він був людиною. Якщо Петерлін присвятив себе їхній справі, значить, вона не може бути поганою. Мовчи, мовчи, я знаю, що ти хочеш сказати. Я теж бачив, що зробили з радківськими священиками. Але це нічого не змінює. Петерлін, повторюю, не підтримав би неправого діла. Петерлін знав те, що і я тепер знаю: у кожній релігії, серед людей, які її сповідують і за неї борються, на одного Франциска Ассизького припадає легіон братів Арнульфів.

— Хто такий брат Арнульф, я можу тільки здогадуватися, — знизав плечима демерит. — Але метафору розумію, тим більше що вона далеко не нова. Якщо ж чогось не розумію... Чи ти, хлопче, вже перейшов у гуситську віру? І чи ти вже, як і кожен неофіт, берешся навертати інших? Якщо так, то стримай, прошу тебе, свій євангелічний запал. Бо ти спрямовуєш його зовсім не за призначенням.

— Поза сумнівом, — скривився Рейневан. — Тебе вже не треба навертати. Це ж бо вже dokonаний факт.

Очі Шарлея злегка звузилися.

— Що ти хочеш цим сказати?

— Вісімнадцяте липня, вісімнадцятий рік, — промовив Рейневан після хвилинного мовчання. — Вроцлав. Нове Місто. Кривавий понеділок. Канонік Беесс видав тебе паролем, що його я сказав тобі тоді, у кармелітів. А Буко Кроссіг упізнав тебе і викрив тієї ночі в Бодаку. Ти брав участь, причому активну, у вроцлавському бунті в липні року Божого 1418. А що вас тоді сколихнуло й обурило, якщо не смерть Гуса й Ієроніма? За кого ви вступилися, якщо не за переслідуваних бегардів і вікліфістів? Що ви захищали, якщо не вільне право на причастя під обома видами? Називаючи себе *iustitia popularis*[557], проти чого ви виступали, якщо не проти багатства і розбещеності кліру? До чого закликали на вулицях, якщо не до реформи *in capite et in membris*[558], Шарлею? Як це було?

— Як було, так було, — відповів, помовчавши, демерит. — А було це сім років тому. Тебе, може, це здивує, але деякі люди вміють учитися на помилках і робити висновки.

— На початку нашого знайомства, — сказав Рейневан, — так давно, що здається,

ніби минули століття, ти, як я пригадую, почастивав мене такою сентенцією: "Творець створив нас за своїми образом і подобою, але подбав про індивідуальні риси". Я, Шарлею, не перекреслюю минулого і не забуваю про нього. Я повернуся до Шльонська і зведу порахунки. Зведу всі порахунки і розплачуся з усіма боргами, з відповідним відсотком. А з Градця-Кралоу до Шльонська ближче, ніж з Буди...

— І тобі сподобалося, — перебив його Шарлей, — те, у який спосіб зводить свої порахунки градецький пробош Амброж? Чи я не мав рації, Самсоне, що це неофіт?

— Не зовсім, — Самсон підійшов так тихо, що Рейневан не помітив його і не почув. — Не зовсім, Шарлею. Тут йдеться про інше. Про панну Катажину Біберштайн. Наш Рейневан, здається, знову закохався.

* * *

Перш ніж засірів морозний світанок, відбулися прощання.

— Бувай, Рейнмаре, — потиснув Рейневанові руку Урбан Горн. — Я зникаю. І так уже надто багато людей бачили моє обличчя, а це в моїй професії небезпечна річ. А я ж бо збираюся і далі нею займатися.

— Вроцлавський єпископ уже знає про тебе, — попередив Рейневан. — Думаю, що знають і ті чорні вершники, які кричать "Adsumus".

— Доведеться затаїтися і перечекаати. Серед доброзичливих людей. Спочатку я поїду до Глогувк. А потім у Польщу.

— У Польщі небезпечно. Я тобі розказав, що ми підслухали в Дембовці. Єпископ Збігнев Олесницький...

— Польща, — перебив Горн, — це не тільки Олесницький. Навпаки, Польща — це дуже незначною мірою Олесницький, Ласкаж чи Ельгот. Польща, мій хлопче, це... Це інші... Європа, хлопче, незабаром зміниться. І якраз через Польщу. Бувай, хлопче.

— Ми, напевно, ще зустрінемося. Ти, наскільки я тебе знаю, повернешся у Шльонськ. І я туди повернуся. У мене там ще є кілька справ, які треба вирішити.

— Хтозна, може, вирішимо їх разом. При якійсь okazji. Але щоби так могло статися, прислухайся, будь ласка, до доброї поради, Рейнмаре з Беяви: не викликай демонів. Не берися більше за це.

— Не буду.

— І друга порада: якщо ти всерйоз думаєш про майбутню співпрацю при вирішенні наших справ, то повправляйся з мечем. З кинджалом. І з арбалетом.

— Повправляюся. Бувай, Горне.

— Бувайте, паничу, — підійшов Тибальд Раабе. — І мені вже час. Треба працювати для нашої справи.

— Бережи себе.

— А як же без цього?

* * *

Хоча Рейневан і справді був готовий стати пліч-о-пліч з гуситами зі зброєю в руках, йому це не судилося. Амброж категорично зажадав, щоб вони із Шарлеєм під час штурму Барда були при ньому, при його штабі. Тому Рейневан і Шарлей, за якими

пильно стежив ескорт, залишалися при штабі, тоді як гуситська армія у снігопад переправилася через Нису й у зразковому порядку стала перед містом. З північного боку в небо вже здіймалися дими: у рамках диверсійної операції кіннотники Бразди і Храстицького вже встигли підпалити млин і халупи підгороддя.

Бардо підготувалося до оборони, на стінах було повно озброєних, розмахували штандартами, кричали. Голосно били дзвони обох церков, чеської і німецької.

А перед стінами в чорних колах попелищ стояли дев'ять обсмалених паль. Вітер доносив кислий сморід горілого.

— Гусити, — пояснив котрийсь із селян-доносителів, яких уже кільканадцяттеро послужливо супроводжували армію Амброжа. — Гусити, впіймані чехи, бегарди й один жид. Для постраху. Як тільки вони, вельможний пане, вивідали, що ви йдете, то всіх повитягали з льоху і попалили. Єретикам... Себто, даруйте... Вам... Для постраху та на зневагу.

Амброж кивнув головою. Не сказав ані слова. Лице його було скам'яніле.

Гусити швидко і справно зайняли позиції. Піхота встановила і підперла щити і загорожі. Приготувалася й артилерія. Зі стін кричали й обсипали їх прокльонами, час від часу гриміли постріли, часом сипалися арбалетні стріли.

Каркали і металися по небу налякані ворони, шугали розгублені галки.

Амброж піднявся на віз.

— Праведні християни! — закричав він. — Правовірні чехи!

Армія затихла. Амброж дочекався абсолютної тиші.

— Я побачив, — гаркнув він, вказуючи на обвуглені палі й попелища багать, — під жертвником душі побитих за Боже Слово, і за свідчення, яке вони мали. І кликнули вони гучним голосом, кажучи: "Аж доки, Владико святий та правдивий, не будеш судити, і не мститимеш тим, хто живе на землі, за кров нашу?"[559]

— І бачив я ангела, що на сонці стояв! І він гучним голосом кликнув, кажучи до всіх птахів, що серед неба літали: "Ходіть, і зберіться на велику Божу вечерю, щоб ви їли тіла царів, і тіла тисячників, і тіла сильних, і тіла коней і тих, хто сидить на них"! І побачив я Звіра![560]

Зі стін почувся галас, полетіли прокльони і матюки. Амброж підняв руку.

— Ось, — крикнув він, — птахи Божі над нами, які вказують дорогу! А он там, перед вами, — Звір! Он Вавилон, що напився крові мучеників! Он ославлене забобою гніздо гріха і зла, укриття слуг антихриста!

— На них! — заволав хтось з юрби воїнів. — Сме-е-е-єрть!

— Бо ось наступає, — ревів Амброж, — той день, що палає, як піч, і стануть всі пишні та кожен, хто чинить безбожне, соломною, і спалить їх день той, який наступає, говорить Господь Саваоф, який не позоставить їм кореня, ані галузки.[561]

— Па-а-али-и-ити їх! Сме-е-е-єрть! Бий! Убивай! Гир на них![562]

Амброж здійняв руки до неба, юрба відразу притихла.

— Чекає нас справа Божа, — закричав він. — Справа, до якої треба братися з чистим серцем, помолившись! На коліна, вірні християни! Помолімося!

Армія з брязкотом і скреготом стала на коліна за стіною зі щитів і загорож.

— Otče náš, — почав голосно Амброж, — jenž jsi na nebesích, bud' posvěčeno tvé jméno...[563]

— Půjď tve království! — в один голос гучно гримнуло військо, ставши навколішки.
— Staň se tvá vůle! Jako v nebi, tak i na zemi![564]

Амброж рук не складав і голови не опускав. Він дивився на стіни Барда, і в його погляді палала ненависть. Його зуби були вишкірені, на губах біліла піна.

— І прости нам, — кричав він, — борги наші! Як і ми прощаємо...

Хтось із тих, хто стояв на колінах у першому ряду, замість того, щоб прощати, випалив у бік мурів з пищалі. Зі стін відповіли, зубці затягло димом, кулі й арбалетні стріли засвистіли і градом забарабанили по щитах.

— І не введи, — ревіння гуситів було гучнішим за гуркіт пострілів, — нас у спокусу!

— Ale vysvobod' nás od zlého![565]

— Амінь! — заревів Амброж. — Амінь! А тепер уперед, правовірні чехи! Vpřed, boží bojovníci![566] Смерть прислужникам антихриста! Убивай папістів!

— Гир на них!

Плюнули вогнем і свинцем гуфниці й тарасниці[567], гримнули гаківниці[568], просвистіли стріли — і ця смертельна злива просто змела оборонців зі стін. Другий залп, цього разу запалювальних ядер, звалився на дахи будинків, ніби вогняні птахи. З-за піднятої загорожі вдарила гармата, затягнувши все підворіття густим смердючим димом. Ворота не встояли проти п'ятдесятифунтового кам'яного ядра, розлетілися на друзки. У пролом рвонулися атакуючі. Інші, немов мурашки, лізли на стіни по остеревах. Вирок смерті місту Бардо було винесено за кілька хвилин. Тільки його виконання трохи затяглося. Але ненадовго.

— Гир на них! Убива-а-а-ай!

Дикий крик, виття, вереск, від якого волосся ставало дуба.

Бардо вмирало. Вмирало під бамкання своїх дзвонів. Дзвони Барда, ще кілька хвилин тому голосні, як сполох, ще хвилину тому горді, як заклик до зброї, стали розпачливими, як волення про допомогу. І нарешті перетворилися на спазматичний, хаотичний, тремтливий стогін умираючого. І, немов умираючий, вони затихали, давилися смертю, догоряли. Нарешті остаточно замовкли, стихли. І майже тієї ж миті обидві дзвіниці затяглися димом, почорніли на тлі полум'я. Полум'я, що рвалося в небо, можна сказати, — відлітаюча душа міста, яке померло.

Бо місто Бардо — померло. Нестримна пожежа була вже тільки похоронним вогнищем. А крики убієнних — епітафією.

* * *

Незабаром з міста вийшла вервичка втікачів — жінок, дітей і тих, кому гусити дозволили вийти. Втікачів уважно перевіряли селяни-доносители. Раз у раз кого-небудь упізнавали. Витягували. І чинили над ними розправу.

На очах у Рейневана селянка в опанчі вказала гуситам на молодого чоловіка. Його витягли, а коли зірвали каптур, то модно підстрижена чуприна зрадила, що він лицар.

Селянка сказала щось Амброжу і Глушічці. Глушічка віддав короткий наказ. Ціпи піднялися й опустилися. Лицар звалився на землю, лежачого закололи вилами і сулицями.

Селянка зняла каптур, відкривши товсту світлу косу. І пішла. Накульгуючи. Накульгуючи настільки характерно, що Рейневан зумів визначити уроджений вивих стегна. На прощання вона послала йому багатозначний погляд. Упізнала його.

* * *

З Бардо виносили здобич, з пекла пожеж і клубів диму виходила колона навантажених різним добром чехів. Здобич завантажували на вози. Гнали корів і коней.

На самому кінці колони з палаючого міста вийшов Самсон Медок. Він був чорний від сажі, подекуди підсмалився, у нього не було вже ні брів, ані вій. Він ніс на руці кошеня, наїжачене чорно-біле створіннячко з величезними, дикими, наляканими очима. Кошеня судомно чіплялося кігтками за рукав Самсона і раз у раз беззвучно відкривало ротик.

Обличчя Амброжа було немов висічене з каменю. Рейневан і Шарлей мовчали. Самсон підійшов, зупинився.

— Учора ввечері я думав про порятунок світу, — промовив він дуже м'яко і тепло. — Сьогодні вранці — про порятунок людства. Але що ж, доводиться узгоджувати сили з намірами. І рятувати те, що можна.

* * *

Розграбувавши Бардо, армія Амброжа повернула на захід, до Броумова, залишаючи на свіжому і білесенькому снігу широкий чорний слід.

Кінноту розділили. Частина, під командою Бразди з Клінштейна, поїхала вперед як так званий "пршедвой", тобто передовий загін. Решта, силою в тридцять коней, ввірена під командування Олдржиха Галади, становила ар'єргард. У ньому опинилися Рейневан, Шарлей і Самсон.

Шарлей посвистував, Самсон мовчав. Рейневан, який їхав пліч-о-пліч з Галадою, вислуховував повчання, набував добрих манер і позбувався поганих. До останніх, досить суворо пояснив Галада, належить використання слова "гусити", оскільки так говорять тільки вороги, папісти і взагалі люди, які ставляться до гуситів з неприязню. Треба казати: "правовірні", "добрі чехи" або "божі воїни". Польова армія з Градця-Кралоу, повчав далі гетьман божих воїнів, є збройним крилом Сиріток, тобто правовірних, які посиротіли після смерті великого і незабутнього Яна Жижки. Поки Жижка був живий, Сирітки, ясна річ, іще не були Сирітками, а називалися Новим або Малим Табором — для того, щоби відрізнитися від Старого Табора, тобто від таборитів. Новий, або Малий, Табор Жижка заснував, спираючись на оребітів, тобто тих правовірних, які збиралися на горі Ореб, неподалік Тршебеховіц, на відміну від таборитів, що збиралися на горі Табор біля ріки Лужніце, і там побудували своє Градіште. Не можна, суворо пояснював правовірний гетьман Сиріток з Нового Табора, плутати оребітів з таборитами, і вже зовсім кари гідне пов'язання котроїсь із цих груп з калікстинами з Праги. Якщо на Новому Празькому Місті ще можна зустріти воїстину

правовірних, повчав оребіт із гори поблизу Тршебеховіц, то вже Старе Місто — це гніздо поміркованих угодовців, які називають себе калікстинами або утраквістами, а добрі чехи не хочуть, щоб їх з ними плутали, то їх і не треба плутати. Але і пражан не можна називати гуситами, бо так говорять тільки вороги.

Рейневан трохи сонно погойдувався в сідлі і час від часу казав, що розуміє, хоч це було неправдою. Знову пішов сніг, швидко перетворюючись на хурделицю.

* * *

За лісом, на роздоріжжі, поблизу спаленого Войбужа, стояв кам'яний покаяний хрест, одна з численних у Шльонську пам'яток злочину і каяття. Учора, коли палили Войбуж, Рейневан хреста не помітив. Був вечір, сутінки, ішов сніг. Багато чого можна було не помітити.

Рамена хреста закінчувалися у формі листочків конюшини. Біля хреста стояли два вози, не бойові, а звичайні, для перевезення вантажів. Один сильно перехилився на бік, спираючись на маточину колеса із зовсім поламаним ободом. Четверо чоловіків марно намагалися підняти віз, щоб двоє інших могли зняти поламане колесо і надягти запасне.

— Підсобіть! — заволав один. — Братове!

— Розвантажте віз! — крикнув Галада. — Легше буде!

— То не йно колесо, — крикнув у відповідь візник. — Штельвагу виламали-смо, запрягти годі! Най котрийсь скочить допереду, заверне яку запряжку. Перевантажимо добро...

— До дідька добро. Не бачите, як снігом замітає? Хочете тут лишитися?

— Добутку шкода!

— А дупи тобі не шкода? За нами можуть гнатися... Голос застиг Галаді в горлі. Бо в лиху, дуже лиху годину він вимовив ці слова.

Захрапали коні, з лісу виїхав шерек лицарів у повних обладунках. Їх було близько тридцяти, в основному — йоанніти.

Вони їхали ступою, рівно, дисципліновано, жоден кінь не вистромляв носа з шеругу.

З іншого боку гостинця виїхав з-за дерев інший загін, такої ж сили. Під корогвою з баранячою головою Хаугвіців. Заходячи лавою, лицарі спритно відрізали Сиріткам дорогу до втечі.

— Пробиваймося! — крикнув один з молодих кіннотників. — Брате Олдржих! Пробиваймося!

— Як? — прохрипів Галада. — Крізь списи? Понастромляють нас на них, як курчат на рожен. З коней! І поміж вози! Дешево шкуру не продамо!

Не можна було втрачати ні хвилини, лицарі, які їх оточували, уже пускали коней клусом, йоанніти закривали заборолу арметів, нахиляли списи. Гусити позіскакували з коней, сховалися за возами, деякі навіть залізли під них. Ті, для кого укриття не вистачило, опустили на коліна з натягнутими арбалетами. На возах, як виявилось, окрім награбованого літургійного посуду, завдяки справді щасливому випадку везли зброю, переважно на ратищах. Чехи моментально поділили між собою алебарди,

партизани і гізарми. Рейневанові хтось тицьнув у руку спис із довгим і тонким, як шило, вістрям.

— Готуйся! — крикнув Галада. — Йдуть!

— Втрапили ми в бездонне гівно, — Шарлей натягнув і зарядив арбалет. — А я так розраховував на ту Угорщину. Такий, курва, мав апетит на справжній бограч-гуляш[569]!

— Бог і святий Георгій!

Йоанніти і Хаугвіци погнали коней в атаку. І з ревінням ринулися на вози.

— Зараз! — крикнув Галада. — Зараз! Бий! По них!

Дзенькнули тятиви, град стріл задзвенів по щитах і збруї. Упало кілька коней, кілька вершників. Решта навалилися на захисників. Довгі списи досягли до цілей. Тріск зламаних ратищ і крики тих, у кого влучили списи, злетіли до неба. Рейневана оббризкало кров'ю, він бачив, як зовсім поруч один з візників б'ється у конвульсіях, пробитий навиліт, як з іншого боку спішений кіннотник Галади намагається вирвати з грудей вістря, помітив, як ще одного кіннотника величезний лицар з багром Оппельнів на щиті піднімає на спис і кидає у сніг, стікати кров'ю. Побачив, як Шарлей стріляє з арбалета, зблизька всадивши стрілу в горло одному списнику, як іншому Галада розрубє шолом і голову бердишем, як третій, зачеплений гаками двох гізарм, падає між возами і гине, зарубаний і заколений. Спінена і вишкірена морда коня нависла над самою Рейневановою головою, він побачив блиск меча, не роздумуючи, штрикнув списом, тригранне вістря щось пробило і в щось встромилося. Рейневан ледве не впав під напором, побачив, як йоанніт, у якого він всадив спис, хитається в сідлі. Він натиснув на ратище, йоанніт відхилився назад, тонким голосом закликаючи святих. Але не впав, підтриманий високою задньою лукою сідла. Допоміг хтось із Сиріток, вгамселивши йоанніта алебардою: проти такого удару опора луки виявилася замалою, лицаря просто знесло із сідла. Майже тієї ж миті чех дістав булавою по голові, удар вбив йому капалін аж до підборіддя, з-під капаліна бухнула кров. Рейневан штрикнув того, хто вдарив і, вивергаючи прокляття, збив його із сідла. Поруч упав з коня інший, застрелений Шарлеєм. Третій, зарубаний дворучним мечем, тицьнувся чолом у гриву і залив її кров'ю. Навколо возів стало просторіше. Панцирні відступили, насилу стримуючи коней.

— Дуже добре! — волав Олдржих Галада. — Дуже добре, братове! Дали ми їм! Так тримати!

Вони стояли серед крові та трупів. Рейневан з жахом констатував, що живих їх залишилося не більше п'ятнадцяти, з яких на ногах могли триматися хіба що з десяток. Більшість із тих, хто міг стояти, теж стікали кров'ю. Він зрозумів, що живі вони тільки тому, що списники, наступаючи, заважали один одному: битися біля возів могла тільки частина з них. Ця частина, зрештою, заплатила за цей привілей, заплатила страшну ціну. Вози оточувало кільце убитих людей і покалічених коней, які звискували і хрипіли.

— Готуйся, — прохрипів Галада. — Зараз ударять знову...

- Шарлею?
- Живий.
- Самсоне?

Велетень відкашлявся, стер із брів кров, яка сочилася з рани на чолі. Він був озброєний колючою булавою і щитом, що його якийсь доморослий художник прикрасив агнцем, променистою облаткою і написом: BŮN PÁN NAŠ[570].

— Готуйся! Йдуть!

— Цього, — констатував крізь зуби Шарлей, — нам уже не пережити.

— *Lasciate ogni speranza*[571], — спокійно погодився Самсон. — Справді, щастя, що я не взяв із собою того кошеняти.

Хтось подав Рейневанові гаківницю: хвилинка передишка дозволила Сиріткам набити їх кілька. Він спер ствол на віз, зачепивши гак за борт, підніс гніт до запалу.

— Святий Гео-о-о-оргі-і-ій!

— *Gott mit uns!*[572]

У тупоті копит йшла наступна атака, з усіх боків. Загриміли пищалі й гаківниці, у дим полетів залп з арбалетів. А вже за мить були довгі списи, бризки крові та нестямні крики тих, у кого влучило. Рейневана врятував Самсон, прикривши його щитом з облаткою та агнцем. За мить щит уберег від смерті й Шарлея: велет давав собі раду з величезним щитиськом однією рукою, ніби з іграшковим, а могутні удари списів відбивав так, ніби це був пух кульбабки.

Йоанніти і панцирники Хаугвіца ввірвалися поміж вози, рубали, стоячи в стременах, мечами і сокирами, гамселили буздуганами серед крику і брязкоту. Гусити гинули. Вмирили один за одним, огризаючись як собаки, стріляючи списникам прямо в обличчя з арбалетів і рушниць, штрикаючи і ріжучи гізармами й алебардами, луплячи булавами, колючи списками. Поранені заповзли під вози й підрізали коням бабки, посилюючи сум'яття, хаос і колотнечу.

Галада заскочив на віз, ударом бердиша зніс із сідла йоанніта, сам зігнувся від уколу. Рейневан ухопив його, потягнув. Двоє важко озброєних верхівців нависли над ним, піднімаючи мечі. Життя Рейневанові та Шарлею знову врятував Самсон і BŮN PÁN NAŠ на величезному щиті. Один із лицарів, судячи із зображеної на щиті пряжки, Цедліц, упав разом з конем, якому перерізали бабки. Іншого, який сидів на закутому сивому коні, Шарлей рубонув по голові впущеним Галадою бердишем. Шолом тріснув, панцирний зігнувся, захлипавши кров'ю бляшаний кринет. Тієї ж миті на Шарлея наїхали і повалили конем. Рейневан з розмаху штурхнув вершника списом, вістря загрузло в блясі. Рейневан відпустив ратище, розвернувся, скулився, панцирні були всюди, всюди були хаос потворних шпичастих хундсгугелів, мигтіння хрестів і гербів на щитах, ураган блискучих мечів, вир кінських зубів, грудей і копит. "Вежа блазнів, — гарячково думав він, — це все ще Вежа блазнів, маячня, шаленство і божевілля".

Він послизнуся на крові, впав. На Шарлея. У Шарлея в руках був арбалет. Він глянув на Рейневана, підморгнув. І вистрілив. Вертикально вгору. Просто в живіт коня, який навис над ними. Кінь звискнув. А Рейневан дістав копитом у голову. "Це кінець",

— подумав він.

— Боже пом-а-а-ага-а-ай! — почув він, мов крізь вату, паралізований болем і слабкістю. — Підмо-о-ога-а-а! Під-мо-о-ога-а-а!

— Підмога, Рейнмаре! — кричав, смикаючи його, Шарлей. — Підмога! Живемо!

Він став навкарачки. Світ і далі танцював та плавав у нього перед очима. Але той факт, що вони жили, було неможливо не помітити. Він закліпав.

З поля долетів лемент і дзенькіт, іоанніти і панцирники Хаугвіца билися з прибулою підмогою, закованою в повні пластинчасті обладунки. Бій був недовгим: трактом із заходу вже мчала галопом, горлаючи на всю міць легень, кіннота Бразди, за нею, горлаючи ще голосніше, мчала гуситська піхота з піднятими ціпами. Побачивши це, йоанніти і люди Хаугвіца повернули задом і поодинці та групами почали втікати до лісу. Підмога дихала їм у спину, безжально ріжучи і рубаючи, аж пагорбами розходилася луна.

Рейневан сів. Обмацав голову і боки. Він був увесь у крові, але скидалося на те, що чужій. Коло нього, все ще зі своїм щитом, сидів, спершись на віз, Самсон Медок із закривавленою головою, густі краплі капали з його вуха на плече. Кілька гуситів підводилися з землі. Один плакав. Одного нудило. Один, затагуючи зубами ремінь, намагався зупинити кров, яка дзюркотіла з кукси відрубаної руки.

— Живемо, — повторив Шарлей. — Живемо! Гей, Галада, чу...

Він осікся. Галада не чув. Він уже не міг чути.

До возів під'їхав Бразда з Клінштейна, під'їхали панцерні з підмоги. Усе ще розпалені битвою, галасливі, вони відразу замовкали і затихали, коли під копитами коней починало чвакати криваве болото. Бразда оцінив поглядом побоїще, подивився в осклілі очі Галади, нічого не сказав.

Командир панцирних з підмоги придивлявся до Рейневана, примружуючи очі. Було видно, що він намагається пригадати. Рейневан упізнав його відразу, і не тільки за трояндою на гербі — це був раубрітер із Кромоліна, протектор Тибальда Раабе, поляк Блажей Порай Якубовський.

Чех, який плакав, опустив голову на груди і вмер. У тиші.

— Дивно, — сказав нарешті Якубовський. — Дивіться на цих трьох. Навіть не дуже потовчені. Ну ви й щасливчики! Або якийсь демон вас оберігає.

Він їх не впізнав. Зрештою, в цьому не було нічого дивного.

* * *

Хоч Рейневан і сам ледве тримався на ногах, він відразу взявся перев'язувати поранених. У цей час гуситська піхота дорізала і обчищала від зброї іоаннітів і списників Хаугвіца. Убитих витрушували з блях, почалися сварки, кращу зброю і дорожчі панцирі викидали з рук, доходило і до кулаків.

Один із лицарів, що лежали під возом, який здавався мертвим, як і інші, зненацька поворухнувся, забряжчав обладунком, застогнав із глибини шолома. Рейневан підійшов, став на коліна, підняв хундсгугель. Вони довго дивилися один одному в очі.

— Давай... — прохрипів лицар. — Добий мене, єретику. Ти убив мого брата, убий і

мене. І хай тебе пекло поглине...

— Вольфгер Стерча.

— Щоб ти здох, Рейневане Беляу.

Наблизилися два гусити із закривавленими ножами. Самсон встав і загородив їм дорогу, а в його очах було щось таке, що гусити швидко відійшли.

— Добий мене, — повторив Вольфгер Стерча. — Чортове поріддя. Чого ти чекаєш?

— Я не вбивав Нікласа, — сказав Рейневан. — Ти чудово це знаєш. Я все ще не впевнений в тому, яку роль ви зіграли в убивстві Петерліна. Але знай, Стерча, що я сюди повернуся. І розрахуюся з винними. Знай це сам і передай іншим. Рейнмар з Беляви повернеться у Шльонськ. І зажадає розрахунку. За все.

Обличчя Вольфгера зм'якло, розслабилося, Стерча грав зуха, але тільки тепер зрозумів, що має шанс вижити. Попри це він не сказав ні слова, відвернув голову.

Поверталася з погоні та розвідки кіннота Бразди. Піхотинці, яких підганяли командири, покинули оббирати полеглих, сформували маршовий стрій. Підійшов Шарлей із трьома кіньми.

— Вирушаємо, — кинув він коротко. — Самсоне, зможеш їхати?

— Зможу.

* * *

Вирушили вони тільки через годину. Залишивши за спиною кам'яний покутний хрест, одну з численних у Шльонську пам'яток злочину і запізнілого каяття. Тепер, крім хреста, роздоріжжя позначав ще й курган, під яким поховали Олдржиха Галаду і двадцятьох чотирьох гуситів — Сиріток із Градця-Кралове. На кургані Самсон застромив щит. Із променистою облаткою і чашею.

І написом: BŮH PÁN NAŠ.

* * *

Армія Амброжа йшла на захід, до Броумова, залишаючи за собою широку чорну смугу зораного колесами й вимішаного чобітьми болота. Рейневан обернувся в сідлі, подивився.

— Я сюди повернуся, — сказав він.

— Якраз цього я і боявся, — зітхнув Шарлей. — Якраз цього я і боявся, Рейнмаре. Що ти власне це скажеш. Самсоне?

— Що?

— Ти щось бурмочеш собі під ніс, до того ж по-італійськи, тож, гадаю, це знову Данте Аліг'єрі?

— Правильно гадаєш.

— І, певно, уривок, що пасує до нашої ситуації? До того, куди ми оце прямуємо?

— Авжеж.

— Гм-м-м... Fuor de la queta... Отже, ми йдемо, ти вважаєш... Я не буду занадто настирливий, якщо попрошу перекласти?

— Не будеш.

Йдемо туди, де жаль повітря крає;

і ось ми там, де вже немає світла [573].

* * *

На західному схилі Голінця, у тому місці, звідки як на долоні видно було долину й армію на марші, на гілці ялини сів великий стінолаз, обтрусивши сніг із глищі. Стінолаз повернув голову, його нерухоме око, здавалося, виглядало когось у колоні.

Стінолаз, видно, нарешті побачив те, що хотів побачити, бо розтулив дзьоб і заскрекотів, і в цьому скрекоті був виклик. І страшна погроза.

* * *

Гори потопали в каламутному sfumato[574] похмурого зимового дня.

Знову пішов сніг. Засипав сліди.

КІНЕЦЬ ПЕРШОГО ТОМУ

notes

1

Хіліасти (від гр. *hílias* — тисяча) — представники низки єретичних рухів, які на підставі тлумачення пророцтв Апокаліпсису сповідували віру в "тисячолітнє царство" Бога", після якого мав настати Кінець світу. — Тут і далі примітки без позначень, — від перекладача. Примітки автора починаються з [Примітка автора].

2

10 лютого за григоріанським календарем.

3

quinque civitates — П'ять міст (лат.).

4

"Будем їсти та пити, бо вавтра помрем!" (лат.) — Книга пророка Ісаї, 22; 13.

5

mors nigra — "Чорна смерть", чума (лат.).

6

apellatus — На прізвисько (лат.).

7

episcopus vrocłaviensis — Вроцлавський єпископ (лат.).

8

[Примітка автора] "... донатию в шістсот гривень" — гривня (внеслов'янських країнах її називали маркою) була платіжною одиницею, а не монетарною. Вона означала масу півфунта чистого срібла, з якої мали бути викарбовані 60 штук монет, тобто копа празьких грошів. Так було ще близько 1300 року, потім з фунта почали карбувати дедалі більше грошів, через що гріш, який містив усе менше дорогоцінного металу, знецінювався. Скільки грошів насправді карбувалося з гривні, залежало від того, наскільки володар хотів надуті своїх підданих. Як бачимо, від тих часів мало що в цьому сенсі змінилося.

9

Орден францисканців, *Fratrum Minorum* ("брати менші", лат.).

10

Любінський герцог (лат.).

11

Званий (лат.).

12

Inquisitio haereticaepravitatis, Sanctum Officium (лат.) — інквізиція.

13

Без гніву та безпристрасно (лат.).

14

11 квітня.

15

День Богоявлення, в католицькій традиції — 6 січня, який завершував цикл зимових свят, що починався на Різдво, 25 грудня.

16

У католицькій традиції — 25 березня.

17

Сьомий день у березні, травні, липні та жовтні, в інші місяці — п'ятий.

18

11 жовтня 1424 року.

19

Мистецтво кохання (лат.) — за назвою поеми Овідія.

20

Молитва, яку читають приблизно ополудні, через шість годин після сходу сонця.

21

Deus in auditorium meum intende, Domine ad adiuvandum me festina — "Поспіши, Боже, збавити мене. Господи, поспіши на допомогу мені" (лат.) — католицька молитва.

22

[Примітка автора] Memento, salutis Auctor... — традиційний гімн з молитовника:

Пам'ятай, о Творець всесвіту,

Що ти прийняв колись форму тіла

Нашого, коли тебе на світ

Пресвята Діва породила.

23

Любов моя (фр.).

24

Досвіди (з лат.).

25

[Примітка автора] Ad te levavi oculos meos... — ченці співають по черзі псалми 122,123,124. Нумерація псалмів у всій книзі прийнята за нумерацією "Вульгати" в латинському перекладі святого Ієроніма. "Біблія тисячоліття", з якої походять усі біблійні цитати в книзі, була перекладена з оригінальних мов, через що з'явилася різниця (на один) у нумерації псалмів. Псалом "Ad te levavi oculos meos" ("Свої очі я

зводжу до тебе..." у "Біблії Тисячоліття" має номер 123, а не 122. ["Біблія тисячоліття" — польське видання Біблії до тисячоліття прийняття Польщею християнства (1966р.), стандартне джерело цитат.]

26

Французька форма імені Егідій — Жіль.

27

Тут майже дослівно переказано 14 вірш 4-ї глави "Пісні Пісень" Соломона.

28

Мій чарівник (фр.).

29

Повернися (лат.).

30

Прекраснозада (гр.).

31

"Пісня Пісень", 1; 13.

32

"Пісня Пісень", 1; 8.

33

"Пісня Пісень", 4; 4.

34

Чарівник! Дия... (фр.)

35

Во ім'я Отця, і Сина...(лат.).

36

Зарозумілий (лат.). Інокентій — невинний (лат.).

37

Мир! З вами! Ближнього свого! Як самого себе! (лат.).

38

Хоч-не-хоч (лат.).

39

Купці та дрібні торговці (лат.).

40

Тут — погоджуючись. Credo — вірити, вважати (лат.).

41

Правопорушники, злочинці (з лат. delinquens).

42

Розслідування про правила віри (лат.).

43

Книга, яку переслідувала католицька церква, своєрідний "маніфест" єретиків — лолардів та вікліфістів.

44

Пасквілі, памфлети, тут — будь-які тексти антикатолицького спрямування.

45

Суфраган — єпископ без єпархії.

46

Сарепта — Оскільки це місто у Фініки, на землях у долині р. Тигр, після загибелі держави хрестоносців було відвойоване мусульманами, звання єпископа Сарепти було хоч і почесним, але суто номінальним.

47

Прелат, який має право одягати митру.

48

Королівська династія в середньовічній Польщі.

49

Черниці ордену святої Клариси.

50

Колегія каноніків.

51

Костел, при якому діє капітул.

52

Священик, який керував кафедральною школою.

53

Імена, прізвиська (лат.).

54

Член чернечого ордену, а відповідно — і спільноти, який не складає обітниць.

55

У деяких католицьких орденах — "світський чернець", особа, що постійно перебуває в монастирі, виконуючи роботу на потреби монастирської общини, прийняла деякі обітниць, але не прийняла чернечого сану.

56

Святорухівці — ченці ордену святого Духа, які займалися в основному опікою над хворими.

57

Дефенестрація (лат. defenestratio — викидання через вікно) — початок збройного етапу гуситського руху; викидання 30 липня 1419 року через вікно з празького магістрату на підставлені піки і мечі сімох радників.

58

Дух витає, де бажає (лат.).

59

Загальна згода (лат.).

60

Одноголосно (лат.).

61

Птах родини пищух (*Tichodroma muraria*).

62

3 гр. — "Господи, помилуй" (*Kyrie eleeson*).

63

Об'єднання лицарів конкретної місцевості, метою якого є підтримування порядку та безпеки.

64

Диявольське і прокляте святкування (лат.).

65

Замки хрестоносців, які споруджувалися в Сирії, на Святій Землі.

66

Ми тут (лат.).

67

Призначений єпископом голова духовного суду в католицькій церкві.

68

Пріор ордену Проповідників (інша назва ордену домініканців).

69

Пречиста Діва (лат.).

70

А також (лат.).

71

Студент Празької академії, бакалавр наук (лат.).

72

Давня польська і сучасна чеська назви Австрії.

73

"Хай святиться ім'я Ісуса" (лат.).

74

Завіша Чорний із Гарбова, гербу Сулима — польський лицар, вірець лицарських чеснот, справедливості, мужності і сила якого стали легендарними. Він був свого часу широко відомий у всій Європі завдяки перемогам у лицарських турнірах. Учасник багатьох походів, герой Грюнвальдської битви (1410). Усе своє життя був на службі у Сигізмунда Люксембурзького. Під час походу на турків у 1428 році Завішу Чорного взяли в полон і замордували.

75

Гарнець — давньослов'янська міра об'єму, близько чотирьох літрів.

76

Популярне старопольське визначення часу, потрібного, щоби змовити "Отче наш...".

77

Сулима — польський лицарський герб; як і інші найдавніші польські герби, він належав не одному шляхетному роду.

78

Почесна фігура — зображення у верхній частині поділеного навпіл щита. Мобілії — геральдичні символи в нижній частині, що походять з давніх племінних знаків. Для польської геральдики поділ поля щита на частини був нетиповим.

79

День Грюнвальдської битви, 15 липня.

80

Втікаєш у кущі (лат. макаронізм).

81

Любов усе переможе (лат.).

82

Лицарі-розбійники, грабіжники (нім. Raubritter).

83

"У моїй чаші" (лат.).

84

Пожонь (а також Преславбург, Пресбург, Браславград, Поссен, Прешпорк та ін.) — нинішня Братислава.

85

Період зимових свят, починаючи від Різдва.

86

на Трьох Царів — 6 січня.

87

Гуфниця (нім. Naufnitz) — гармата для стрільби навісом (з великим кутом підйому ствола), тобто на ворога, схованого за муром чи валами; відповідає нинішнім гаубицям. Бомбарда — коротка гармата дуже великого калібру, якою розбивали мури, відповідає пізнішим мортирам.

88

Герої (нім.).

89

"Істина переможе" (лат.).

90

Мається на увазі "Nec Hercules contra plures" (лат.) — "І Геркулес не дасть собі ради з багатьма".

91

Це рішення, абсолютно несправедливе стосовно Польщі, оголосив у 1420 році у Вроцлаві король римський, чеський і німецький Сигізмунд Люксембурзький, обраний посередником у суперечці між Польщею та орденом хрестоносців.

92

Йдеться про місто Голубац над Дунаєм (нині це територія Сербії, недалеко від Белграда). Завіша Чорний в 1428 році справді був узятий в полон турками і вбитий під цим "Голубиним Градом".

93

"Меча залізного чоловік" є доволі впізнаваною цитатою із незакінченої драматичної поеми Юліуша Словацького "Завіша Чорний".

94

Болеслав III Кривоустий відбив вторгнення в Шльонськ німецького імператора Генріха V та завдав йому поразки у 1109 р. в битві під Глоговом (нім. Гундсфельд (Псяче Поле)), недалеко від Вроцлава (нім. Бреслау) на ріці Одра (нім. Одер). Після цієї битви, згідно з легендою, вбитих німців не встигали хоронити по-християнськи, і собаки пожирали мертві тіла. Про це пише, наприклад, Генрик Сенкевич у "Хрестоносцях" (II том, XXXV), і можна вважати, що саме Сенкевич є автором цієї інтерпретації. Зараз Гундсфельд знаходиться на території Польщі і називається Псе Поле.

95

За стародавніми народними віруваннями — духи у вигляді високих і дуже худих жінок, загорнутих у білі полотна.

96

У німецькій міфології — ласі до золота підземні істоти, подібні до гномів.

97

З нім. Irrlicht — блукаючий болотяний вогник.

98

[Примітка автора] "...не далі, ніж за милю від міста..." — у всій книзі слово "миля" означає старопольську милю, що її вживають, наприклад, Длугош і Янек з Чарнова, і яка дорівнює приблизно теперішнім семи кілометрам з невеликим гаком.

99

Молочай, кмин, зубчатку зв'яжи разом (нім.).

100

"Вони покрутили свої стежки" (Книга пророка Ісаї, 59;8).

101

Страва із пряженої житньої або гречаної муки, запареної окропом і засмаченої солониною.

102

Різновид простого обладунку у вигляді грубої шкіряної куртки, густо вкритої пластинами металу.

103

З Послання до Євреїв, 2; 2, в перекладі Ієроніма Блаженного (Біблія Вульгата).

104

[Примітка автора] "Мій Алькасіне, якого переслідують за кохання" — Aucassin et Nicolette ("Пісня про Алькасіна і Ніколетту"), популярна в середньовіччя, виникла в XIII ст. анонімна французька поема для співу і декламації (так звана chantefable), що оповідає про перипетії двох закоханих.

105

... І компанія (лат.).

106

У тогочасній Європі (до XVIII ст.) існувала система торговельних привілеїв, за якою деякі міста отримували право затримувати в себе упродовж певного часу та частково або повністю реалізовувати товари, що їх провозили купці. Непродані товари могли бути вивезені з міста лише після закінчення визначеного терміну.

107

Скоєць — дрібна польська монета вартістю два срібні гроші.

108

Князь вроцлавський, краківський, а в 1238 році — великопольський (1191-1238).

109

Верхній одяг з відкритою горловиною.

110

Популярний у середньовіччі головний убір, переважно у формі тюрбана. Як правило, мав довгого "хвоста" — ліріпіпу.

111

Власноручно підписане письмове зобов'язання (заст.).

112

Дорожня скриня, яку, щоби зробити її легшою, іноді сплітали із лози, як кошик.

113

Друге послання апостола Павла до Тимофія, 4; 3, 4.

114

[Примітка автора] [6] "...що магістр Йоганн Нідер у своєму "Формікаріусі" написав" — "Formicarius" Нідера, звичайно, анахронізм, цей сумнозвісний домініканський твір виник лише в 1437 році.

115

Божественність (лат.).

116

Вальденси (ліонські бідняки) — послідовники ліонського купця Петра Вальда, який у 1173 р. роздав своє майно, намернувся до життя в апостольській бідності та закликав своїх послідовників проповідувати Писання, перекладене народною мовою. Лоларди — народні проповідники, учасники антикатолицького селянсько-плебейського руху в Англії й інших країнах Зах. Європи (вперше з'явилися в Антверпені на поч. XIV ст.). Арнольдисти — послідовники Арнольда з Брешиї. Присцилліани — прихильники Присцилліана, єпископа Аквілеї. вважали земний світ творінням Сатани. Петробрузіани — прихильники Петра з Брюї. Поплікани — інша назва павликіян. Патарени — інша назва катарів. Той, хто зацікавиться цим докладніше, може довідатися про решту єретичних рухів у відповідних джерелах.

117

"У голові та членах" (лат.) — тобто "Зверху — і донизу", тобто як у середовищі церковної верхівки, так і серед простих віруючих. Один із ключових лозунгів Реформації.

118

"Падіння найкращого є найгіршим падінням" (лат.). Інакше кажучи, найстрашнішим є падіння найдоброчесніших, їхня деморалізація.

119

Історична область у Малій Азії. Нині — на території Туреччини.

120

Один з найвідоміших і найбільш кривавих інквізиторів середньовіччя, автор "підручника" для інквізиторів. Діяв у Лангедоці (Франція).

121

[Примітка автора] "холерних доморослих інквізиторів" — спеціально для мовних пуристів та інших одержимих, які люблять повторювати, що "тоді так не говорили", пояснюю: слово "холера" як назву хвороби вживав ще Гіппократ, стосовно паскудних шлункових недуг. А оскільки люди у всі часи лаялися "хворобливо", отже, вже від часів Гіппократа слово "холера" могло вживатися як лайка. Брак доказів, що так було, зовсім не означає, що так не було.

122

Знамення часу (лат.).

123

Поклоніння дияволу.

124

[Примітка автора] "Конрадсвальдау належить Хаугвіцам. У Янковіцах сидять Бішофсгейми..." — у питанні назв місцевостей я дотримуюся історичних джерел, а згідно з ними теперішнє Пшилесе біля Бжега в XV столітті називалося Конрадсвальдау, теперішній Скарбімеж — Гермсдорф, а теперішня Крушина — Шенау. Натомість назва Янковіце для того самого періоду є історично правильнішою, ніж онімечене (пізніше) Єнквіц. У подальшому тексті подекуди — дбаючи про читача, щоб зовсім не заплутався, — я все-таки вживаю сучасні назви, навіть якщо з невеликою шкодою для історичної істини. Дуже, зрештою, відносної.

125

Салад (sallet) — півкруглий шолом з вузькими оглядовими щілинами, злегка загнутими крисами і витягнутим "хвостом" ззаду.

126

Старший із каноніків капітулу.

127

Накидка на латах у вигляді туніки, переважно із вишитим на ній гербом.

128

Різновид довгого плаща, підбитого хутром.

129

Капалін — піхотний шоломом напівсферичної форми, що мав криси з прорізами для очей.

130

Найпростіша, нічим не оздоблена біла полотняна сорочка. Такі сорочки використовувалися як одяг для засуджених на страту.

131

Гуситські помилки. Єретична віра (лат.).

132

Злочин (лат.).

133

За традицією, пілігрими у Святу Землю, зокрема до неймовірно популярної серед паломників могили святого Якова, а також до інших святинь, запускали бороду і вбиралися у специфічний одяг: коричневий чи сірий плащ та капелюх з дуже широкими крисами, які зазвичай розшивали мушлями. Мушля вважалася символом паломництва. Іноді пілігрими нашивали не власне равликів, а їхнє символічне зображення у формі спіралі.

134

В обох видах (лат.).

135

Помірковані гусити, які хотіли безкровної соціальної та політичної реформи церковного життя в Чехії.

136

Найгірші і затяті єретики (лат.).

137

"Вічний спочинок даруй їм..." — початкові слова католицької заупокійної молитви (лат.).

138

Фетровий головний убір, який щільно прилягав до скронь (лат.).

139

Легке сухе червоне вино.

140

Перші два слова першої фрази були папи Мартіна V, яка вимагала більш пильно стежити за діями гуситів.

141

Туніка з гербом, яку одягали поверх обладунків (нім.).

142

Муж рідкісної прозорливості (лат.).

143

Священики, які усупереч прийнятій за догму тезі про безгрішність папи та абсолютність його авторитету утверджували верховенство соборів.

144

"Рим сказав своє слово, справу закінчено"(лат.), тобто Курія ухвалила своє рішення.

145

Переважно безграмотні та дурні (лат.).

146

Справа закінчена (лат.).

147

Комплета — вечірня молитва (близько 18.00). Прима — молитва перед світанком (близько 6.00). Тобто ксьондз Ґранцішек мав би пролежати перед вівтарем не менше 12 годин.

148

Притчі (лат.).

149

Соломонові притчі, 5; 3,4.

150

Соломонові притчі, 5; 8.

151

Тобто братів кармелітів.

152

Довірений слуга (з лат. *fac totum* — роби все).

153

Геральдичні кольори.

154

Насправді шафран і крокус — одна і та сама рослина.

155

Пан (голл.).

156

"І Слово сталося тілом..." (голл.). (Євангеліє від Івана, 1; 14).

157

"Від посягань і полуденного демона спаси нас. Господи" (лат.).

158

Кому вигідно (лат.).

159

Wirfe saltze — кидаю сіль (нім.). *Non timebis a timore nocturno* — не будеш боятися страху нічного (Псалом 90; 5, Біблія Вульгата).

160

Велика Мати (лат.).

161

Потік найбрудніший, дракон злочинний (лат.) — з молитви до святого Архангела Михаїла, екзорцизм папи Лева XIII.

162

Загалом (лат.).

163

До більшої слави Божої (лат.).

164

"Золота легенда" ("Legenda aurea") — знамените зібрання житій святих, написане Яковом Ворагінським (Jacobus de Voragine) близько 1266 року.

165

Слава во вишніх Богу (лат.).

166

І на землі мир людям доброї волі (лат.).

167

"Хвалимо Тебе, благословляємо Тебе, поклоняємося Тобі, славимо Тебе, дякуємо Тобі" (лат.).

168

"Агнець Божий, Син Отця, Ти, що приймаєш гріхи світу, помилуй нас. Ти, що приймаєш гріхи світу, вислухай молитви наші" (лат.).

169

"І кожному, хто в тебе просить, подай, а від того, хто твоє забирає, — назад не жадай" (Євангеліє від св. Луки, 6; 30).

170

Демерит — священик, якого церковна влада покарала ізоляцією, і якому призначено відбути покаєння за вчинки, несумісні зі священицьким саном.

171

Ні за що, даремно (лат.).

172

Ніякого злочину (лат.).

173

Більше пиття, ніж молитви (лат.).

174

Жінка — знаряддя диявола (лат.).

175

Євангеліє від св. Матвія, 7:1.

176

"Срібла й золота в мене нема" (лат.), Дії святих апостолів 3; 6.

177

Такі, що складаються з двох рівних частин (фр.), у даному випадку двох однотонних контрастних ногавиць.

178

"Вірую в Бога-Отця, Вседержителя..." (лат.).

179

"Чотири сини Емона" ("Les quatre fils Aymon") — популярний французький шансон XII-XIII ст.

180

Протиотрута (лат.).

181

Мається на увазі відомий шекспірівський сюжет: бароном (таном) Гламіса був Макбет.

182

Четверта неділя перед Великоднем. Тут йдеться про дату обрання папи Євгенія IV (1431 р.).

183

Я є той, хто є (лат.).

184

В українському перекладі відповідне місце Святого Письма звучить так: "І сказав йому Ангел Господній: "Чому ти питаєшся про моє ім'я? Воно дивне" (Книга суддів, 13; 18).

185

Там же, 14; 14.

186

у Книзі пророка Ісаї: "І будуть зібрані разом, мов в'язні до ями, й у в'язницю вони будуть замкнені, а по днях багатьох будуть навіщені!" (24; 22).

187

Пор.: "Не будеш боятися страху нічного, ані стріли, що вдень пролітає, ані зарази, що в темряві ходить, ані моровиці, що нищить опівдні, — впаде тисяча з боку від тебе, і десять тисяч праворуч від тебе, до тебе ж не дійде!.." (Псалом 90; 5-7).

188

Алюзія на Шекспіра: "Макбет", 4, 1.

189

Похований в Латтворті, його останки викопано та викинуто (англ.).

190

Palefrois (фр.) — кінь для парадних виїздів. Кожен порядний лицар повинен був мати щонайменше двох коней: палефруа для параду і дестр'є (dextrier) для битви.

191

[Примітка автора] Res nullius cedit occupanti — юридична паремія, що означає: "Нічийна річ припадає тому, хто нею заволодів".

192

Дешеві коні для слуг.

193

Старші конюхи, що наглядали за прислугою, кіньми та упряжжю.

194

[Примітка автора] Tacitisque senescimus annis — "Старіємо з тихим плином літ" (Овідій).

195

Молитви: matutinum — близько третьої години ранку; лаудеси — близько п'ятої години ранку; прима — перед сходом сонця; терція — близько 9 години ранку; секста — приблизно ополудні, себто через 6 годин після сходу сонця; нона — близько 15 години

дня, через 9 годин після сходу сонця; вечірня — о 16 год. 30 хв.; collationes — читання "Співставлень" (Collationes patrum) Йоанна Кассіана; комплета — близько 18 год. вечора. "На Барнабу" — стосувалося тих братів, яких приваблювали принади брата Барнаби, "вродливого і пухкенького, як дівчинка".

196

З дому (лат.).

197

Один із найдавніших і найшляхетніших польських гербів, окремі роди якого до XV ст. остаточно зубожіли.

198

Скромний воїн (лат.).

199

Торговець (лат.).

200

Збирач, з лат. collector.

201

Рейнмар фон Хагенау — німецький поет XII ст.

202

[Примітка автора] Bemardus valles, montes Benedictus amabat — "Бернард долини полюбив, Бенедикт — гори, Франциск — міста, Домінік — людні метрополії". Популярна приказка. Анонімна, як і більшість популярних приказок.

203

Infirmarie (фр., з лат. infirmus — хворий) — приміщення для хворих в армії, а також у монастирі та при школі.

204

"Великою хворобою" (фр. grand mal) у давнину називали епілепсію.

205

"Тваринна", тобто "тілесна" душа — античний і середньовічний медичний термін.

206

Первісний хаос (Буття 1; 2).

207

Преподобний отець (лат.).

208

Розлад шлунка, пронос.

209

Сніданок (лат.).

210

Збірник формул благословення.

211

"Святий Господь, Отець-Вседержитель", католицька молитва.

212

[Примітка автора] "Offer nostras preces in conspectu Altissimi" — молитва до святого Михаїла Архангела, Oratio ad Sanctum Michael, частина ритуалу екзорцизму в римському обряді, авторства, як вважають, папи Лева XIII. У перекладі (моєму) виглядає так: "Молитви наші зносимо перед обличчя Всевишнього, щоб зійшла на нас милість Господня, щоб був упійманий дракон, змії стародавній, який зветься диявол і сатана, щоб був зв'язаний і скинутий у безодню, щоб не зводив більше народів. Тож здані на Твій захист ми, священники, даною нам владою беремося відігнати підступні зазіхання диявольського шахрайства в Ім'я Христа Господа нашого..."

213

"Піднеси молитви наші перед погляд Всевишнього, хай швидко постигне нас милосердя Господнє і хай приборкаєш ти дракона, змія древнього, котрий є диявол і сатана, і хай скинеш його скованого у безодню, щоб не спокушав більше народи. Звідси й ми, упевнившись у твоєму за хисті і заступництві, владою священного нашого служіння дерзаємо вигнати заразу обману диявольського іменем Бога і Господа нашого Ісуса Христа" (Шарлей починає від звичайного на ті часи "Екзорцизму папи Лева XIII", однак далі вносить деякі, часом суттєві, зміни).

214

Господи, почуй молитву мою (лат.).

215

І воання моє хай дійде до Тебе (лат.).

216

Княже преславний небесного воїнства, святий Архангеле Михаїле, захисти нас у бою і в борні. Сатано! Ось Хрест Господній, утікайте, ворожі сили! Відійди! Відійди! Відійди! (лат.).

217

Євангеліє від св. Матвія, 17; 18-20.

218

Пресвята Діво, молися за нас (лат.).

219

Від підступів диявола визволи нас... (лат.).

220

Катаміт — хлопчик, якого в античності тримали для заспокоєння статевих збочень. Лат. catamitus походить від спотвореного давньогр. Ganymedes — Ганімед, юний прислужник Зевса.

221

Речовина з дуже неприємним запахом, яку отримують із камеді.

222

"Спалити печінку риби, і дим вижене демона" (Книга Товита, 6; 10).

223

У Євангелії від Марка: "Ісус же йому наказав: "Замовчи і вийди з нього!". І затряс дух нечистий того, і скрикнувши голосом гучним, вийшов із нього" (1; 25-26).

224

Духу німий і глухий, тобі Я наказую: вийди з нього! Наказує тобі Господь ангелом і левом! Богом живим! Справедливість Його вівіки віків! (лат.).

225

[Примітка автора] "Ego te exorciso..." — фрагменти ритуалів і заклинань екзорцистів, почерпнуті мною із найрізноманітніших джерел. З певною, визнаю, дещицею безладності. Але запланованої.

226

Я тебе виганяю літерою і словом святим! Наказую тобі ключем Соломоновим та великим іменем Тетраграмматона! (лат.).

227

"Виганяю тебе, потік найнечистіший, дракон злочинний, дух обману!" (Лат.).

228

Та ви всі (лат.).

229

Через Самого, і з Самим, і в Самому! (Лат.; формула з канонічної меси).

230

І з Духом Твоїм (лат.).

231

Жанрова сценка (фр.).

232

"Настало для нас Царство Боже!" (З Євангелія від св. Матвія, 28; 12).

233

Загалом (лат.).

234

Нескінченна кількість (лат.).

235

Добре (лат.).

236

На вічне ув'язнення (лат.).

237

Умиротворення ("в мирі", лат.).

238

...І його компанія. За наказом... (лат.).

239

Нарешті (лат.).

240

У цьому випадку (лат.).

241

Недостатньо (лат.).

242

Труп (лат.).

243

"Кому це вигідно?" (Лат.).

244

Моя провина (лат.).

245

Без гріха (лат.).

246

Сказане — правда (фр.).

247

"Слухайте, річ ось у чому, коротко й відверто мовлячи. Ви сказали достатньо багато". — Процитовано уривок із Джефрі Чосера (1340?-1400), автора "Кентерберійських оповідань". Тобто це явний анахронізм, бо перше видання "Кентерберійських оповідань" датоване 1478 або 1479 роком, а інші тексти Чосера побачили світ аж у 1532 році.

248

Перше послання св. ап. Павла до коринтян, 13; 1.

249

Жорстока необхідність (лат.).

250

Присягаюся на власний прутень (старофр.).

251

Слова та вирази, які використовуються тільки в невимушеній, вільній розмовній мові.

252

Безсумнівно (лат.).

253

"Слав, Сіоне, Спасителя" (лат.), гімн.

254

Перше соборне послання св. апостола Івана, 4; 1.

255

Первинна матерія (лат.).

256

Форма тілесна (лат.).

257

[Примітка автора] Io non so ben ridir com'ì v'intrai... — Данте Аліґ'єрі, "Божественна комедія", Пісня І. У перекладі це звучить так: Не знаю, як прийшов під темні віти, бо ж був я наче сонний під ту пору, коли припало путь прямий згубити.

258

Ртуть.

259

Ім'я моє, що є дивним (лат.). Книга суддів Ізраїлевих, 13; 18.

260

З Хрестом і Зіркою (лат.).

261

Давня міра рідких і сипких тіл (чверть гарнця), зазвичай трохи більша за літр.

262

Білі шати католицьких священиків.

263

Священицька риза.

264

Двадцять першого липня (лат.).

265

Від апостольського престолу (лат.).

266

Спеціальний посол-інквізитор папського престолу (лат.).

267

Переживання (застар.).

268

Битва 28 вересня 1396 року між 200-тисячним турецьким військом і 60-70-тисячним військом хрестоносців на чолі з королем Сигізмундом під містом Нікополем (нині — Болгарія). Хрестоносці зазнали нищівної поразки, близько 10 тисяч полонених лицарів були вбиті турками.

269

Якщо хочеш миру, готуйся до війни (лат.).

270

Нерозумний той, хто нетерплячий (лат.).

271

Костел, при якому діє капітул.

272

Псалом 90; 5: "...Стріла, що вдень пролітає" (лат.).

273

Псалом 90; 6.

274

Найбільшою єрессю є не вірити у діяння демонів (лат.).

275

Підозру в єресі (лат.).

276

Дибба (іт.).

277

Книга Повторення Закону, 28; 67.

278

Злочин, завдана шкода (лат.).

279

Насправді: Urim і Thummim, тобто "Світло і Досконалість" (євр.) — див., наприклад. Книгу Вихід, 28; 30. Два предмети (або два знаки) невідомої форми в облаченні первосвящеників (на грудях), через які давалося сокровенне знання Божої волі. Вважається, що ними здійснювалося, зокрема, ворожіння (один із них означав схвалення Бога, другий — несхвалення), вони давали силу і владу. Були втрачені під час Вавилонського полону. У магичній традиції, в окультизмі вважаються амулетами з мало вивченими, однак надзвичайно сильними властивостями.

280

Суперечність в означенні (лат.), від логічної помилки.

281

Тузи, королі, дами та валети (застар.). Піки (листки) — зелені; трефи (жолуді) — червоно-зелені.

282

Задня кімната — наприклад, остання в анфіладі кімнат; приміщення в глибині дому (з нім.).

283

Ефеби — у Стародавній Греції повнолітні юнаки, що навчалися військового мистецтва і відвідували школи риторів та філософів. Тут — юнак з гармонійно розвиненим, красивим тілом.

284

Дорожні скрині, часто — плетені з лози, переважно із кількома внутрішніми відділеннями.

285

Добре, добре, дуже добре, маестро (італ.).

286

Дивний чоловік (лат.).

287

"Благословляйте, народи, нашого Бога" (лат.). Псалом 65; 8.

288

"Уся земле, покликайте Богові, виспівуйте честь Його йменню" (лат.), Псалом 65; 1-2.

289

Тут — Книга Святого Письма (буквально: pagina — "текст, записаний у стовпчик, сторінка книжки" (лат.)).

290

Жанр середньовічної західноєвропейської релігійно-повчальної віршованої драми (фр. miracle від лат. miraculum — диво) про чудеса із життя святих і мучеників.

291

Тут — релігійна вистава на тему мук (страстей) Христових у вигляді драматичної

містерії; від лат. *passio* — страждання.

292

Поширені у Середньовіччі величальні пісні релігійного змісту; від лат. *laudare* — вихваляти, славити.

293

Фр. *haqueton*, пол. *przeszywanica* — стьобана куртка з рукавами або без, яку одягали під обладунок у XIII та XIV ст., на відміну від вапенрока, який носили на латах, і лентнера, який лицарі зазвичай носили тоді, коли не одягали обладунку.

294

у XV-XVI ст. — каптан із довгими рукавами, який можна було носити, не встромляючи рук у рукави, поверх обладунку (рукави при цьому могли підв'язуватися ззаду).

295

Та іже з ним (лат.).

296

Вічний двигун (лат.).

297

Перстень з печаткою.

298

"Настала радісна година", "Любов править всім", "Коли ми сидимо в корчмі" (лат.) — перші рядки пісень вагантів і голіардів.

299

Обкуте металевими пластинами взуття лицарів.

300

Піхотна зброя XIV-XV ст.: сулиця — короткий спис із гострим металевим наконечником, зазубреним з одного боку; глевія — різновид списа, піки, що складається із залізного вістря у формі стрілки, насадженого на довге ратище.

301

Частини обладунку.

302

Важкий і довгий меч.

303

Підборідник, який часто був з'єднаний із частиною шолома, яка закривала обличчя.

304

Залізний молот (фр.).

305

Aventail (фр.) — бармиця, кольчужна пелерина, що захищала шию і нижню частину обличчя. Зазвичай кріпилася до низу шолома, часом вдягалася як капюшон на голову під шолом.

306

Тут — військове мистецтво; *exerceo* (лат.) — вправлятися, розвивати.

307

Приятелі (середньов. лат., з лат. *comitivus* — придворний, член свити).

308

Для загального добра (лат.).

309

[Примітка автора] *Pange lingua gloriosi...* — євхаристичний гімн авторства Томи Аквінського, перша строфа. Нижче переклад: Слав, язичу, таємницю Тіла і найдорожчої Крові, яку, як милостей криницю, пролив у час земних днів той, хто матір'ю мав Діву, Цар народів гідний шани.

310

[Примітка автора] *So die bluomen üz dem grase dringent* — Вальтер фон дер Фогельвайде. У перекладі:

Як коли квіти з трав виникають
Мовби сміються до сонця ясного
Раннього ранку дня майового,
Як коли пташки маленькі співають
Щоб найкрасніші, що вміють, співи
Які з цим можна розкоші зрівняти?

311

[Примітка автора] *Verbum caro...* — той самий гімн, що й вище. Четверта строфа. У перекладі: Тож словом втілене тіло Хліб перетворює в тіло своє, Вино є Кров'ю Ісусовою, Марно око це бачити хоче, Тільки віра, Божа мова Переконає в цьому серця.

312

[Примітка автора] *Nü wol dan* — знову Вальтер. Переклад

Тож дивімось, де правда стане!
Ходімо на токи, які май нам приніс,
Коли об'явився у всій силі.
На нього погляньмо і на вродливих жінок,
І котра краща з обох цих речей,
І чи не кращу частку мені даровано.

313

[Примітка автора] *Rerum tanta novitas...* — знову Вальтер фон дер Фогельвайде, але латиною. Переклад мій: Усі речі відроджуються У весняному святі А влада весни Наказує нам тішитися.

314

[Примітка автора] *Genitori, Genitoque...* — знову Тома Аквінський, той самий гімн "Pange Lingua", останні строфи якого, однак, виділяють як т. зв. "Tantum ergo". Переклад наведеного уривка: Богу-Отцю і Сину несімо шану повсякдень. Хай подає вік віку гімн тріумфу, дяки, шани.

315

[Примітка автора] "Чинбарі-курварі" — запозичено у Людвіка Стомми зі "Словника польських лайок, інвектив і пейоративних висловів" (Słownik polskich wyzwisk, inwektyw i określen pejoratywnych, Oficyna Wydawnicza Graf-Punkt, Warszawa 2000). Це начебто гуральська приспівка з району Сухої Бескидської. Гарна, треба визнати. І зворушлива.

316

Рада (зі старосканд.).

317

Militia (лат.) — військова служба; воїнство.

318

Види перехрещених загострених жердин, які використовувалися як додатковий засіб захисту у вразливих, погано захищених місцях фортифікаційних споруд.

319

Відхоже місце, виходок.

320

Зброєносець (з фр.).

321

Народний чотириструнний смичковий інструмент, схожий на віолончель.

322

Різновид бойових ціпів, так звана "ранкова зоря", — прикріплена до держална коротким ланцюгом залізна куля, всіяна гострими шипами.

323

Короткий меч із гребенеподібним зубчастим клинком. Зловлений межи зубцями меч ворога можна було за допомогою мечолома або зламати, або вибити з рук.

324

Ароматна квітова вода із запахом лаванди чи розмарину.

325

Учений майстер (лат.).

326

"Це Божа воля!" (фр.) — гасло учасників перших хрестових походів.

327

Гомулка — круглий гуральський сир.

328

Ладрований — захищений панцирем.

329

Коштовний обладунок із міланської сталі, яка славилася своєю міцністю і була відносно легкою. Такі обладунки могли собі дозволити тільки найбагатші лицарі.

330

"Ручна гармата" (нім.).

331

Розпорядження про арешт (лат.).

332

"Зараза, що в темряві ходить", Псалом 90: 6.

333

Розумному досить (лат.).

334

Ми тут! Во ім'я Твоє! (лат.).

335

Син повії (італ.) — брудна лайка.

336

Світлотіні (італ.).

337

Шарлей цитує хрестоматійний вірш "Молитва" (зі збірки "Польські квіти") польського поета XX століття Юліана Тувіма:

"Niech prawo zawsze prawo znaczy,
A sprawiedliwosc — sprawiedliwosc."

338

Місяць вересень (лат.).

339

Різновид прапора (італ. gonfalon) у формі прямокутника, який підвішувався горизонтально, коротшою стороною, причому протилежна сторона була зрізана у формі трикутника.

340

Турнір на списках (лат.).

341

Прийшов, побачив, переміг (лат.). Юлій Цезар.

342

З честю, панове лицарі та зброєносці (фр.).

343

Просторий каптан із гербом феодала, який носили герольди та деякі інші слуги.

344

Тут: Починайте! (фр.).

345

"Король герольдів" (фр.).

346

Інша назва герольда.

347

Турнір на списках (фр.).

348

Опора на обладунку для списа.

349

Різновид камзола, від justaucorps (фр.) — обтислий одяг.

350

Різновид вільного довгого плаща, часто із великим хутряним коміром.

351

Смарагдово-зелений колір (фр.).

352

Почуття (застар.).

353

Королева краси і кохання (фр.).

354

Наклепник (фр.).

355

Негідник (фр.).

356

Тонка світла хустка, переважно із шовку або іншої коштовної тканини або принаймні з найтоншого полотна, звичайно напівпрозора, яка щільно охоплювала щоки і підборіддя.

357

Жіночий головний убір з полотна, сукна або фетру, високий, прямий, без крисів.

358

Милосердя дами, на яке міг розраховувати лицар, що якось провинився під час турніру (фр.).

359

З лат. gravo — "обтяжувати", тіпає — "погрози"; тут — звинувачення.

360

Бій (переважно спеціально затупленою зброєю) двох великих груп лицарів, наблизений до справжньої битви.

361

Середньовічний жіночий головний убір у формі сильно видовженого конуса (фр.).

362

Коханка, утриманка (заст., з фр.).

363

Комір (від фр. gorge — горло).

364

Колюча зброя, різновид важкого довгого меча — канцера.

365

Кінець — справі вінець (лат.).

366

Великий мисливський ніж.

367

Доброго здоров'я (лат.).

368

Васал васала (лат.).

369

Книга пророка Ісаї, 10; 1-2.

370

"Цісарські попове" — кантилена, тобто "Пісня про Вікліфа" Єнджея Галки, була написана, звичайно, набагато пізніше, імовірно, близько 1440 року. Галка, як я підрахував, був приблизно ровесником Рейневана. Вважають, однак (див. Paweł Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1998), що це була переробка якоїсь гуситської пісні. То, може, складеної моїм голіардом? Або яку він десь почув?

371

Книги існують на те, щоби їх читати, а не палити (лат.).

372

"Не беріть ані золота, ані срібла, ані мідяків до своїх поясів" (лат.). Євангеліє від Матвія, 10; 9.

373

"Про Град Божий" (лат.).

374

Мир Божий (лат.).

375

Суперечність, суперечка (лат.).

376

Книга Екклезіаста, 3; 1-8.

377

"Ніч приносить пораду" (італ.), тобто: "Завтра буде видніше".

378

Грангія — у цистерціанців господарський центр, влаштований на взірць монастиря, але населений не ченцями, а конверсами.

379

[Примітка автора] "Конрад, уже вісім років єпископ у Вроцлаві, дивував своєю істинно лицарською поставою" — описуючи особу Конрада, п'ястівського князя з олесницької лінії, я суворо дотримувався — якщо йдеться про його характер, — хронікера, особливо вподобання єпископа до трунків і протилежної статі, про які Длугош говорить прямо. Однак я дозволив собі деякі вільності в описі самої постаті, її фізичних ознак. По-перше, опис постаті в Длугоша ("...орнявий злюка... невисокого зросту, грубого тіла... очі мав гнійні... у мові заїка і недоріка..." абсолютно не вкладався мені у фабулу і не пасував. По-друге, Бог його знає, хто має рацію: Длугош міг паскудно і не зовсім достовірно змальовувати людей, які йому не сподобались або які йому чимось наразилися. А те, що до вроцлавського єпископа хронікер симпатії не почував, це точно.

380

Воїстину (іт.).

381

[Примітка автора] "Іскра — річ невелика" — "проповідь" славнозвісного згодом Миколая з Кузи (який у 1425 році налічував лише двадцять чотири весни життя) я сконструював на підставі значно пізніших, контрреформаційних одкровень Петра Скарги, єзуїта, що містяться у його "Житіях Святих Старого і Нового Завіту".

382

Під двома видами (лат.).

383

Євангеліє від св. Матвія, 6; 11.

384

Євангеліє від св. Луки, 22; 19.

385

Миколай Кузанський дещо замовчує: див. Євангеліє від св. Луки, 22; 17.

386

Міфічний правитель і священик, який, за легендою, правив десь в Азії чи на Аравійському півострові у XII ст.

387

Динарій святого Петра — данина на користь папи римського, запроваджена спочатку в Англії у VIII ст., а потім і в інших католицьких країнах; у Польщі — від кінця X або лише від початку XII ст. Від 1318 і до 1556 року — як подушне.

388

Форпост християнства (лат.).

389

Німецька назва Братислави (Словаччина).

390

У місті Городло (нині село в Польщі на кордоні з Україною) в 1413 р. було укладено союз Польщі та Литви.

391

Рогоносець (іт.).

392

Безпідставні чутки (лат.).

393

30 березня 1423 р. у м. Кежмарок (Словаччина) було укладено угоду між Сигізмундом Люксембурзьким і Владиславом Ягеллом, за якою Ягелло офіційно відмовився підтримувати гуситів.

394

Едикт короля Ягелла проти гуситів, виданий 9 квітня 1424 року в м. Велюнь. Тербовлянський едикт — очевидно, виданий під час шлюбної подорожі Ягелла по галицьких землях.

395

Закони чіткі (лат.).

396

Захисники єретиків (лат.).

397

Послання апостола Павла до римлян, 6; 23.

398

Послання апостола Павла до римлян, 11; 9.

399

Помилка на слові, обмовка (лат.).

400

Приятелі (середньов. лат.; від лат. *comitivus* — придворний, член свити).

401

Частина монастиря, закрита для сторонніх осіб.

402

Приємність, радість (лат.).

403

Мене не стосується (лат.).

404

Колебка — парадний екіпаж для жінок, підвішений для більшої комфортності на ланцюгах або ременях, використовувався у Польщі в XIV-XVI ст.

405

Скарбничок — невеликий багажний повіз, збитий з дощок і оббитий шкірою, відомий у Польщі у XVI-XVIII ст.

406

Переكاتи, пороги.

407

"Поки юність цвіте" (лат.).

408

Частина обладунку, що захищала руку.

409

Hundsgugel (нім. "собача морда") — шолом з витягнутим конічним заборолом.

410

З голови до ніг (іт.).

411

Капалін — піхотний шолом напівсферичної форми, що мав криси з прорізами для очей.

412

Шолом, який кріпився на горжет і давав більшу свободу рухів.

413

Вузька, довга, прилягаюча верхня жіноча сукня.

414

Обставина (лат.).

415

На всі вітри (лат.).

416

[Примітка автора] *Nel mezzo del cammin di nostra vita...* — Данте, "Божественна комедія", Пісня І. У перекладі (тому самому, що й вище) звучить так:

Здолавши півшляху життя земного,
я раптом опинився в темній хащі,
бо втратив правоту путі прямого.

417

Середньовічна університетська гра, одна із форм навчання, яка полягала в тому, що викладач і студенти обмінювалися непростими запитаннями.

418

Вотчина, володіння, які успадковувалися по чоловічій лінії (лат.).

419

Сюрко (фр. *surcote*) — середньовічний одяг, який одягали на костюм-котто (чоловіки) або сукню-котто (жінки). Довге жіноче сюрко шилося з найдорожчих тканин (у тому числі — бархату і парчі), переважно без рукавів, з глибокими овальними проймами, через які, власне, і було видно нижній облягаючий одяг.

420

Тут — від лат. *mater* (мати), на основі *patrimonium*. Насправді термін *matrimonium* у римському праві означав подружжя.

421

Усе своє ношу з собою (лат.).

422

Вишнева наливка, вишнівка (нім. *Kirschtrank*).

423

Від гебрайського *ha-tannut* (піч) — алхімічна піч.

424

[Примітка автора] "*Necronomicon*" Абдула Альхазреда... — зрозуміло, уклін у бік Г. П. Лавкрафта.

425

[Примітка автора] "*Liber Yog Sothotis*" — вигадав. За зразком Лавкрафта, маестро з Провіденс.

426

Основні твори (лат.).

427

[Примітка автора] "*De vermis mysteriis*" — хоча використовується в кількох оповіданнях Лавкрафта і становить "бібліографічний канон" міфу Ктульху, "*De vermis...*" — віддаймо належне — була вигадана Робертом Блоком.

428

[Примітка автора] *Exsiccatum est faenum...* — "Трава засихає, а квітка зів'яне" (Ісаїя

40;7).

429

Нарешті (лат.).

430

Тут — "наша спільна альма-матер" (лат.).

431

[Примітка автора] *Amantes amentes* — "Закохані — як безумці" (Плавт).

432

Рецепт (лат.).

433

Solanum dulcamara — паслін солодкий; *solanum niger* — паслін чорний.

434

Соняшник в Європу було привезено з Америки, тобто не раніше XVI ст.

435

[Примітка автора] *Grau, teurer Freund, ist alle Theorie* — "Фауст", частина I, сцена з учнем, слова Мефістофеля. Очевидний анахронізм, у тому числі в лінгвістичному сенсі: у XV столітті верхньонімецька мова Гете ще не існувала. Але хтозна, може, диявол завжди говорив верхньонімецькою?

436

Мазь (лат.).

437

Paraver somniferum — снотворний мак.

438

Дві книги Бернарда Сильвестра, назви яких: "Мегакосмос" і "Мікрокосмос" (лат.).

439

Джон Вікліф (*Wycliffe, Wiclif*, бл. 1330–1384) — англійський релігійний мислитель, попередник Реформації, вимагав секуляризації церковних земель, відкидав необхідність папства, а також низки обрядів і таїнств.

440

Викрадення дівчини (мається на увазі — як нареченої, лат.).

441

До 1669 року в Польщі скартабелами (від лат. *scartabellatus*) називали дрібних лицарів і дрібнопомісних шляхтичів.

442

Я є (лат.).

443

"Бібер" німецькою — бобер.

444

Нуптурієнт (лат. *nupturient*, від *nuptiae* — весілля) — особа, що бажає одружитися.

445

Meum est propositum... — Вальтер Мап (за іншими даними — Архіпоет). Переклад

уривка:

Моя доля — померти в корчмі
Підсунь ближче келих, налий вина,
Щоб заспівали ангельські хори:
"Дай, Боже, цьому пиякові райський відпочинок".

446

[Примітка автора] Bibit hera, bibit herus... — анонім, Carmina Burana, зі збірки під назвою Carmina potoria. Переклад мій:

П'є пані, п'є пан,
п'є лицар, п'є священик,
п'є той, п'є ця,
п'є слуга зі служницею,
п'є швидкий, п'є повільний,
п'є білий, п'є чорний...

447

[Примітка автора] Гей, віват, віват, той файний кілочок — "Ложеспів" Францішека Ксаверія Войни, камергера у короля Стася.

448

До завтра (лат.).

449

Втіха, радість, приємність (лат.).

450

Лакей зі служницею (лат.).

451

[Примітка автора] Fik z okna... — я збагатив льотне заклинання цим потішним, "рихтик шльонським" двовіршем, взятим з казки Станіслава Василевського під такою ж назвою. ("Fik z okna", в: Stanislaw Wasylewski, Basnie polskie, Ludowa Spoldzielnia Wydawnicza 1968). У дослівному перекладі:

Беркиць з вікна,
Нічого не торкнувшись.
У поетичному:
Гоп — з карнизу.
Раз — і донизу.

452

Добрі жінки (лат.), тут — добродійки (ірон.).

453

Льотна мазь (спотв. нім.).

454

3 лат. — пані, господиня, володарка.

455

Joioza (діал. італ. gioiosa) — радісна; bachelor (діал. італ.) — кавалер, неодружений

чоловік.

456

Анкг (анх, анк, ключ Нілу, ключ життя, ключ знання), лат. *Cruх ansata* — хрест із верхнім променем у формі петлі, так званий Єгипетський хрест, символ вічного життя і сокровенного знання, який об'єднав хрест як символ життя і коло як символ вічності (разом — символ безсмертя, єднання жіночого й чоловічого начал, Озіріса та Ізиди, земного і небесного). За єгипетськими уявленнями, так виглядав ключ, яким можна було відчинити ворота смерті. *Cruх ansata* в усі часи використовувався в ритуалах, при ворожбі, у лікуванні тощо.

457

"Для всього свій час і година своя кожній справі під небом" (Екклезіаст, 3:1).

458

[Примітка автора] *Veni, veni, venias...* — анонім, *Carmina Burana*, зі збірки під назвою *Carmina amatoria*. Переклад мій:

Прийди, прийди, о, прийди,

Не дай мені вмерти,

Гирца, гирца

Назаза,

Тріллірівос...

Прекрасні твої щоки,

Очі твої блискучі,

Волосся твоє в косі.

О, яка ти прекрасна істота,

Червоніша від ружі,

Біліша від лілії,

Від усіх вродливіша,

Слава, слава тобі повік.

459

Нижня сорочка.

460

Шеміза (*chemise*) — від лат. "каміза" (*camisia*) — нижня сорочка тунікоподібного крою, власне, її англійський різновид. Вузькі довгі рукави шемізи було видно в широких рукавах верхнього одягу, плісирований поділ шемізи також визирав з-під подолу, наприклад, тої ж таки котарді.

461

Цнотлива нагота (лат.).

462

[Примітка автора] "Він міг — і хотів — сказати їй, що вона..." — Рейневан звертається у компліментах по черзі до "Пісні пісень", "Енеїди", пісень провансальських трубадурів, пісень зі збірки *Carmina Burana*, Вальтера фон дер Фогельвайде і "Божественної комедії" Данте.

463

Елемент спускового механізму арбалета.

464

Парафіяльний костел.

465

Ultima Thule (лат.) — край землі, міфічний острів на краю світу (з Вергілія).

466

пси Господні (лат.) — загальноприйнята у Середньовіччі формула стосовно ордену домініканців, хоча назва ордену походить від імені св. Домініка.

467

Ім'я — знамення (лат.), тобто ім'я, яке можна розуміти буквально. Транквілій (лат. *tranquillus*) — тихий, спокійний.

468

"Неруш моїх кіл" (лат.) — слова, які приписують Архімеду.

469

Молитви: "Отче наш", "Богородице Діво", "Вірую", "Слава Тобі, Господи", "Господи, помилуй".

470

Набуте слабоумство (на противагу вродженому) або кретинізм.

471

Спокутування (лат.).

472

Місцевість, що дала назву чернечому ордену камедулів, які давали обітницю мовчання.

473

Визволи нас, Боже наш (лат.).

474

Вільний муляр — франкмасон. Насправді масонство зародилося на початку XVIII ст., тобто тут це вказівка і на професію персонажа (вільний — себто не член цеху), і на його вільнодумство.

475

Людина, яка вірить у тисячолітнє Царство Боже на землі, інакше кажучи — хіліаст.

476

Букв. "Без гніву й упередження", тобто цілком об'єктивно (Тацит).

477

Компутація (від лат. *computare* — рахувати) — підрахунок.

478

Восьмого дня після дня апостолів Петра і Павла.

479

Книга Ісуса Навина, 10; 12.

480

Підзорна труба винайдена в Голландії в 1608 р., на її основі Галілей в 1609 р. розробив телескоп.

481

Книга пророка Ісаї, 40; 22.

482

Erpur si muove (іт. "А все-таки вона рухається") — слова, які начебто були виголошені Галілео Галілеєм після завершення його процесу в 1633 р.

483

Відомий нам Миколай Копернік, творець геліоцентричної теорії (і за фахом священник), народився в 1473 році.

484

Книга пророка Ісаї, 5; 24.

485

Книга пророка Ісаї, 24; 22.

486

Ніколи (нім.).

487

Воїн Христовий, захисник (лат.).

488

Відступник (пізньюлат. apostata з давньогр. apostates).

489

Зі срібно-червоними смугами (фр.).

490

Кунктатор — млява, нерішуча людина; від cunctatio (лат.) — зволікання, тяганина.

491

Молитва: "Вірую в Бога-Отця, Вседержителя..." (лат.).

492

Дибба (іт.).

493

"Прийди, Духу Святий" (лат.).

494

Учитель Євангелія понад усіх євангелістів (лат.).

495

"Ото полюбив еси правду в глибинах і в таємних речах виявляєш премудрість мені. Очисти ісопом мене — і буду я чистий..." (лат.). Псалом 50; 8-9.

496

"...обмий мене..." (лат.). Псалом 50; 9.

497

"...Обмий мене — і стану я біліший від снігу. Дай почути мені втіху і радість..." (лат.). Псалом 50; 9-10.

498

Перебувають у темряві (лат.).

499

2 листопада.

500

21 жовтня.

501

"Habemus papam" (лат. "Маємо папу") — традиційна формула, якою оголошують про обрання конклавом нового папи.

502

Санта-Марія-ін-Космедін — церква Святої Марії Уквітчаної, Рим.

503

Книга пророка Ісаї, 35; 6.

504

Дурень дурневі говорить (лат.).

505

Латинське слово lupa означає і "вовчиця", і "проститутка".

506

Римська курія (лат.).

507

Сан-Педро-ад-Вінкула — церква Святого Петра в оковах, Мадрид. Папа Мартін V зробив Хуана де Сервантеса кардиналом цієї церкви лише в 1426 році.

508

Медіолан — середньовічна латинська назва Мілана.

509

Кардинал, у віданні якого перебувають фінанси і поліція.

510

Рагуза — інша назва м. Дубровник у Хорватії.

511

Ключ Соломона (лат.).

512

Свічадо спасіння (лат.).

513

Буквально — "Наша мати-годувальниця" (лат.); альма-матер — старовинна студентська назва університету як такого, що живить духовно, дає поживу розуму.

514

Правда Господня (лат.).

515

Залишається навіки (лат.).

516

Звичайно, звичайно (лат.).

517

Єретик, що повторно впав у єресь (лат.); relapsus — повторення помилки.

518

Чаклунство (лат.), розділ магії, який займається викликанням духів.

519

Тут — святиня, від occultus — потаємний, прихований (лат.).

520

Отже (лат.).

521

Що й треба було довести (лат.). Евклід.

522

Астрологічні терміни.

523

Виродження і псування (лат.).

524

Матерія (лат.).

525

Випадковість (лат.).

526

"Зараза, що в темряві ходить". Псалом 90; 6.

527

Світло на віки вічні (лат.).

528

З грецької — переповнення кров'ю.

529

Спазм (лат.) — з гр. spasma.

530

Легенева артерія (лат.).

531

Букв. "Без гніву й упередження", тобто цілком об'єктивно (Тацит). "Справа закінчена" (лат.).

532

На другий день після дня св. Лаврентія-мученика; тобто 12 серпня.

533

[Примітка автора] De mortuis aut bene aut nihil — "Про мертвих (говорити) або добре, або нічого" (Плутарх).

534

Підтримка, допомога (лат.).

535

Захисник і світоч католицької віри (лат.).

536

Питання віри (лат.).

537

Постила (середньов. лат. *postilla* від *post ilia* [*verba textus*] — "після цих [слів тексту]") — зібрання коментарів до Біблії та Євангелія.

538

Перелюб (лат.).

539

Транссубстанціяція (середньов. лат. *transsubstantiatio*) — перетворення хліба і вина під час причастя на тіло і кров Христа.

540

Розкаяння (лат.)

541

[Примітка автора] *Do, ut des* — "Даю, щоб ти дав"; тут парафраза: "...ut facias" — "...щоб ти зробив".

542

Конфесата (від лат. *confessio* — зізнання) — зізнання під тортурами.

543

Дольчіно (р. н. невід. — 1307), вождь селянсько-плебейського повстання 1304-1307 рр. у північно-західній Італії, спрямованого проти феодалних повинностей і церковної влади.

Чомпі (італ. *ciompi*) — чесальники вовни й інші наймані робітники мануфактур Флоренції, які підняли повстання у 1378 році. Пікарти (назва дана католицькими силами від Пікардії — вогнища еретичних рухів у середньовіччі) — найрадикальніша ліва течія таборитів у Чехії I пол. XV ст. Розвивали ідеї хліазму, встановили зрівняльний розподіл у Таборі. Навесні 1421 розгромлені помірними таборитами на чолі з Я. Жижкою.

Джон Болл — ідеолог лолардів, один з керівників повстання Уота Тайлера 1381 року в Англії.

Кола ді Ріенцо (спр. ім'я Нікола ді Лоренцо Габріні, 1313-1354), вождь повсталих популанів (від *popolo* — народ) у Римі 1347 р. і глава Римської республіки, встановленої в травні 1347 р. (існувала до грудня 1347 р.) і серпні 1354 р.

Петро з Брюї був першим відомим еретиком, спаленим за свої переконання (в 1124 році). Вимагав скасування церковної ієрархії. Вацлав Коранда (бл. 1390 — бл. 1453) — один з ідеологів пікартів. Послідовник Мартіна Гуски, прихильник збройної боротьби. Помер у в'язниці.

Ян Желівський (р. н. нев. — 1422) — чеський священник-гусит, вождь празьких радикальних гуситів, очолив повстання 30 липня 1419 р. Вбитий або страчений поміркованими гуситами.

Локвіс (Красномовець) — Мартін Гуска (р. н. нев. — 1421) — священник з Моравії, ідеолог пікартів, спалений поміркованими таборитами. Вимагав ліквідації станової і майнової нерівності, скасування культу і релігійних таїнств, які називав забобонами.

544

Євангеліє від св. Луки, 11; 23 або св. Матвія, 12; 30.

545

Тобі поклоняюся і тебе закликаю (лат.).

546

Прийди, Мерсільде (лат.).

547

Kněz (чеськ.) — священик.

548

"Туди, де вже немає світла". Данте Аліг'єрі, "Божественна комедія". ч. 4. Переклад М. Стріхи.

549

Шкіра, дублена в киплячому маслі.

550

Гізарма — зброя у вигляді гакоподібного ножа з гострим внутрішнім краєм, насадженого на ратище.

551

Картина (фр.).

552

Друзі пізнаються в біді (чеськ.).

553

Об'явлення св. Івана Богослова, 14; 9-10.

554

Тут — пенсіонер; від лат. emegere — заслужити (лат.).

555

Прийняті в 1420 р. т. зв. "Чотири празькі статті", які об'єднували всі течії гуситів: вільна проповідь слова Божого, причастя з чаші для всіх віруючих, позбавлення церкви права володіти майном (секуляризація церковної власності), публічні покарання за гріхи проти моральності не тільки для мирян, а й для духовенства.

556

Див. Євангеліє від св. Матвія, 13; 38,40-42.

557

Народне правосуддя (лат.).

558

У голові та в членах (лат.), тобто згори до низу, від верхівки до рядових учасників.

559

Об'явлення св. Івана Богослова. 6; 9 — 10.

560

Об'явлення св. Івана Богослова, 19; 17-19.

561

Книга пророка Молахії, 4; 1.

562

Гир — у чеській мові (і в українських діалектах) є відповідником спонукального вигуку "ату".

563

"Отче наш, іже еси на небесах, нехай святиться ім'я Твоє..." (чеськ.).

564

"Нехай прийде царствіє Твоє... Нехай буде воля твоя як на небі, так і на землі..." (чеськ.).

565

"...Лле визволи нас від лукавого..." (чеськ.).

566

Вперед, Божі воїни! (чеськ.).

567

Слово "тарасниця" походить від "тарасу" (тераси) — підвищення, збитого з дощок, на якому нерухомо змонтовані лафет і ствол. Гусити застосовували легкі тарасниці (2 м завдовжки, калібром бл. 25–30 мм), розміщуючи їх не на стінах укріплень, а на своїх возах, і отримуючи в такий спосіб пересувну артилерію. Тарасниці стріляли на віддаль бл. 300 м свинцевими кулями.

568

Гаківниці — важкі рушниці, важили до 10 кг і мали велику силу віддачі, отже, щоби вистрелити. Їх треба було на щось сперти; під дулом біля верхнього кінця містився гак, яким зброю спирали на мур, звідси й назва. Гусити спирали гаківниці на вози.

569

Бограч-гуляш (угор. bogracsgulyas — "гуляш із казанка", від gulyas — пастух) — популярний угорський м'ясний суп з паприкою; перша, а не друга страва.

570

Бог пан наш (чеськ.), тобто Бог наш Господь.

571

"Облиште всяку надію" (італ.) — частина напису на воротах Пекла у "Божественній комедії" Данте Аліг'єрі. Повністю речення звучить так: "Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate" — "Облиште всяку надію ті, хто входить сюди".

572

З нами Бог (нім.).

573

[Примітка автора] "...туди, де жаль..." — Данте, "Божественна комедія", пісня четверта, переклад як вище. В оригіналі: Fuor de la queta, ne l'aura che trema. E vegno in parte ove non e che luca. (Данте Аліг'єрі, "Божественна комедія", ч. 4. Переклад М. Стріхи.)

574

Розмитість контурів, імла.